

Valik riigikaitsealaseid artikleid

II

Saateks

Selle artiklikogumiku kaante vahele on koondatud valik aastail 2005–2007 ajakirjanduses ilmunud olulisematest artiklitest, mis käsitlevad Eesti julgeoleku ja riigikaitse eri valdkondi. Artiklikogumik on eelkõige mõeldud õppevahendiks ja lugemismaterjaliks Kõrgematel Riigikaitsekursustel osalejatele ning artiklid ongi kogumikku valitud just kursustel käsitletavaid teemasid silmas pidades. Eelmise, 2005. aastal ilmunud artiklikogumiku populaarsus näitas, et huvi kogumiku vastu osutus loodetust suuremaks, hõlmates riigikaitsehuviliste kõige laiemat ringi.

Aitäh kõigile autoritele ja väljaannetele riigikaitsealase mõtte edendamise eest!

Kaitseministeerium

© Kaitseministeerium, 2008

Kogumiku artiklid on avaldatud esmaväljaandjate kirjalikul loal

Kujundus: Dada AD OÜ

Trükk: Ecoprint

ISSN 1736-6976

Sisukord

Eesti julgeolekupoliitiline keskkond

Külma sõja järgse ajastu lõpp. <i>Toomas Hendrik Ilves</i>	5
Eesti julgeolek ja inimeste turvatunne paranevad. <i>Jaak Aaviksoo</i>	7
Väikeriigi välispoliitikast. <i>Siim Kallas</i>	9
Väikeriik rinnutsi koostöö- ja konfliktiplomaatiaga. <i>Sulev Kannike</i>	12
Julgeolek 21. sajandil: millest see sõltub? <i>Erik Männik</i>	14
Islamiradikalism Euroopas ja selle oht Eestile. <i>Peeter Oissaar</i>	15
Postmodernse väikeriigi julgeolek ja selle ohustajad. <i>Mart Nutt</i>	17
Maailmapoliitikast optimismita. <i>Sven Mikser</i>	19
Eesti peab endale alati aru andma, et me ei ole superriik. <i>Urmas Paet</i>	20
Kollektiivne julgeolek. Kelle julgeolek? <i>Vahur Made</i>	23
Rahvuslik julgeolek ja rahva julgeolek. <i>Paul Goble</i>	25
Kõva ja pehme jõu allakäik. <i>Carl Bildt</i>	25
Meie olemine ja kestmine. <i>Jaak Aaviksoo</i>	29

NATO integratsioon ja Euroopa Liidu ühine julgeoleku- ja kaitsepoliitika

NATO ja Eesti julgeolek. <i>Indrek Kannik</i>	32
Kas NATO vihmavarjule saab loota? <i>Mihkel Mutk</i>	33
Eesti esimene. <i>Lauri Lepik</i>	34
NATO ja Euroopa Liit: konkurentsist partnerlusse. <i>Lauri Lepik</i>	36
Kui kogu rehkendust ei jõua, tee pool – aga hästi. <i>Margus Pae</i>	37
Muutuda või marginaliseeruda? <i>Ronald D. Asmus</i>	38
Globaalne NATO? <i>Harri Tiido</i>	39
Kollektiivse kaitse tulevik globaliseeruvus NATOs. <i>Maria Mälksoo</i>	40
Rahu teenistuses: kaitseküsimused Euroopa Liidus. <i>Anthony Lawrence</i>	42
Raske naabriga Euroopa Liidus. <i>Urmas Paet</i>	45
Eesti ja Euroopa Liidu lahingugrupp. <i>Lauri Lepik</i>	47
Kübersõja oivakeskus – Eesti nišš. <i>Margus Kolga</i>	48

Tänapäeva ohud ja konfliktid

Uued, vanad ohud. <i>Jaak Aaviksoo</i>	50
Uued ohud. <i>Sven Mikser</i>	51
Tänapäeva relvastatud konflikt.	
Mõned mõtted levinud arusaamadest ja nende kasutamisest. <i>Tomas Jermalavicius</i>	52
Illusioon mittetotaalsest sõjast. <i>Leo Kunnas</i>	54
Relvastuskontroll ja usaldusmeetmed – üks julgeoleku tõstmise vahendeid. <i>Margus Kolga</i> ..	55
Terrorismi eesmärgid. <i>Jüri Luik</i>	57
Energiajulgeolek: hunt ikkagi tuli metsast. <i>Raul Mälk</i>	61
Euroopa gaasiprobleemi lahendus – LNG ja Afganistan. <i>Siim Alatalu</i>	63
Raketitõrje paranoia. <i>Andrei Hvostov</i>	65
Tähelepanuta jäänud III maailmasõda. <i>Jaak Aaviksoo</i>	66
Aprillikriisi õppetunnid. <i>Edward Lucas</i>	67
Eesti lahinguvõit suures infosõjas. <i>Georgij Alafuzoff</i>	68
Keskkonnajulgeolek algab igapähe kõrvade vahelt. <i>Kaarel Tarand</i>	70
Eesti suuremad majandusohud ei tule Venemaalt. <i>Villu Zirnask</i>	72
HIV ja riigi kaitse. <i>Ain Aaviksoo</i>	73

Intervjuud

Javier Solana: Euroopa peab tugevdama oma sõjalist võimsust. <i>Urmet Kook</i>	75
Stanley Sloan: NATO peaks rohkem Venemaad jälgima. <i>Krister Paris</i>	77
Edward Luttwak: Vene president Putin käitub nagu Ivan Julm. <i>Margus Kolga</i>	79
Stuart Johnson: NATO on Eesti julgeolekugarantii. <i>Margus Kolga</i>	80
Stefanie Babst: Euroopa armee muudaks NATO elu lihtsamaks. <i>Kaarel Kaas</i>	82

Eesti riigikaitse alused

Riigikaitse õiguslik korraldus – põhijooned ja arengud. <i>Lauri Almann</i>	84
Riigi kaitse ja sisejulgeolek. <i>Ants Laaneots</i>	85
Kas Eesti vajab erakondadevahelist kaitsekokkulepet? <i>Jürgen Ligi</i>	86
Relvi ja raha isetegevuseks ei saa. <i>Jürgen Ligi</i>	87
Teadmatuse vangid	
ANALÜÜS: kas me teame, mis on kutselise sõjaväe head ja vead. <i>Margus Kolga</i>	88
Mis siis ikkagi kaitseväes toimub? <i>Margus Kolga</i>	89
Riigikaitse hiilgus ja viletsus. <i>Trivimi Velliste</i>	90
Mõtteid Läti ja Eesti riigikaitsest. <i>Toomas Väli</i>	91
Vorst vorsti vastu. <i>Kaarel Tarand</i>	96
Luurekas ja demokraatia. <i>Sven Mikser</i>	97
Sõdur, talitse oma keelt! <i>Anthony Lawrence</i>	98
18-kuuline ajateenistus, kuninglik kaardivägi jpm. <i>Hellar Lill</i>	99
Sõjaline haridus – kas kaitseüsteemi vaeslaps? <i>Margus Kolga</i>	100
Isemõtlemise tähtsusest. <i>Erik Männik</i>	102

Kaitsevägi

Kaitsejõudude politiseerimise risk tuleb maandada. <i>Jaak Aaviksoo, Ants Laaneots</i>	103
Miks vajavad riigid armeed? <i>Paul Goble</i>	104
Sõda või rahu? <i>Jüri Luik</i>	105
Elukestev riigikaitseõpe kaitseväelastel. <i>Ivar Jõesaar</i>	108
Ohvitserikoolitus Eestis – võrdlus lähiriikidega. <i>Teete Seene</i>	110
Globaalne julgeolek: kuidas vastata tänastele väljakutsetele? <i>Tarmo Kõuts</i>	111
Eesti kaitsevõime hetke seis	
Operatiiv- ja väljaõppeosakonna operatiivstrateegia analüüs	114
KUTSEALUSTE KVALITEET 2000–2005	
Operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistussüsteemi analüüs	121
AJATEENISTUSE PERSPEKTIIV	
Operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistussüsteemi analüüs	128
Esmane iseseisev kaitsevõime ennekõike	
Kokkuvõttev peatükk operatiivstruktuuriüksuste	
ettevalmistussüsteemi analüüsist. <i>Kaido Sirman</i>	131
Lähiaastate erivarustuse hanked. <i>Martin Hurt</i>	135
Ajateenistuskohustus või kutseline kaitsevägi? <i>Aivo Engel</i>	136
Kaitseväelastel on peidus kodanikuühiskonna võimekaim instrument. <i>Ivar Jõesaar</i>	139

Rahvusvahelised rahutagamisoperatsioonid

Välismissioonide edukus on meie eluline huvi. <i>Sven Mikser</i>	144
Eesti tähtsusest rahvusvahelistes operatsioonides. <i>Jüri Luik</i>	146
Operatsioonide võlu ja nukrus – neli väikest probleemi. <i>Margus Kolga</i>	147
Postmodernne julgeolekukorraldus ja rahuoperatsioonid. <i>Holger Mölder</i>	149
Relvajõudude kasutamine terrorismivastases võitluses. <i>Taimar Peterkop</i>	150
Oma reeglitega võõras kloostris. <i>Harri Tiido</i>	152
Sisenemis- ja väljumisstrateegiast. <i>Sven Mikser</i>	154
Briti kaitseminister: Afganistani minemata jätmine on risk. <i>Hannes Krause</i>	157

Rahvusvaheline kaitsealane koostöö

Väikese riigi suur võimalus. <i>Hannes Hanso</i>	160
Rahvusvaheline kaitsealane koostöö. <i>Margus Kolga</i>	161

Naaberriikide kaitseprobleemid

SOOME KAITSEVÄGI: iseseisva kaitsevõime tagamine. <i>Agu Karelsohn</i>	163
--	-----

Tsiviil-militaarkoostöö

Tsiviil-militaarsuhted Eestis. <i>Merle Maigre</i>	170
Globaliseerumine katastroofide maailmas. <i>Mati Raidma</i>	172

Avalik arvamus

Mida tavainimesed ajateenistusest arvavad. <i>Merle Maigre</i>	174
Ajateenistusest ausalt. <i>Kim Järpõld</i>	175
Avalik arvamus Eesti ja muu maailma julgeolekuriskidest. <i>Juhan Kivirähk</i>	176

Eesti julgeolekupoliitiline keskkond

Külma sõja järgse ajastu lõpp

Toomas Hendrik Ilves, Eesti Vabariigi president
Diplomaatia nr 49-50, oktoober 2007

Viimasel viiel aastal oleme olnud tunnistajaks pika protsessi kulminatsioonile, mis algas autoritaarse-totalitaarse kommunismi kokkuvarisemisega Kesk- ja Ida-Euroopas ning Venemaal. See protsess tõi kaasa nende riikide, kes suutsid juba esimesel katsel üle minna demokraatiale, arvamise Lääne liberaalsete riikide kahe olulisima organisatsiooni, NATO ja Euroopa Liidu ridadesse. Kui me piirame oma vaatevälja praegu neisse organisatsioonidesse kuuluva kümne postkommunistliku riigiga, on Francis Fukuyama ajaloo lõpp tõepoolest kätte jõudnud. Aga kui me heidame pilgu Euroopa piiride taha Venemaale ja riikidele, mis jäävad sinna vahepeale, nimelt Ukrainale, Moldovale ja Gruusiale, kes ei ole veel suutnud lõpule viia oma marssi läände, pulbitseb ajalugu endiselt edasi. Seda otse meie endi silme all.

Kui me hetkeks sellele mõtleme, siis on pärast sajandivahetust tegelikult *kokku varisenud* Fukuyama ehk – ja vahest täpsemalt – neohegeliaanlik unistus vältimatust kulgemisest liberaaldemokraatia suunas. Sellised sündmused nagu rooside ja oranž revolutsioon on seda usku küll kohati edasi toinud, aga paraku tuleb tõdeda, et kommunismi kokkuvarisemine aastail 1989–1991 andis liberaaldemokraatiale üsna tillukese saagi. Riigid, kes on kaheksateist aastat hiljem kindlalt demokraatiat leeris, moodustavad ilmselgelt vähemuse riikide seas, kes vabanesid peaaegu kahe aastakümne eest.

Selle asemel näeme, et mitmel pool on eelistet teist rada – autoritaarset, tihtipeale merkantilset kapitalismi. Kui need riigid oleks lihtsalt vaesed ja neid valitseksid omakasupüüdlid autoritaarsed valitsejad, ei häiriks see meid vahest nii palju. Me võiksime lihtsalt oodata, kuni jõuab kätte nende langusetund, nagu see jõudis kätte Gruusias nelja aasta eest, mil rahvas ütles: „Nüüd aitab.“

Ent Gruusial polnud naftat ega gaasi. Loodusvaradega õnnistet autoritaarne kapitalism, see tähendab naftariigid, kus tegutseb ühtaegu korruptiivne ja tõhus salapolitsei ning kus ajakirjandusel on suukorv peas, on suutnud end näidata päris elujõulise alternatiivina.

„Venemaa on tagasi“ kõlab tänase Moskva ülbe loosung. Kahju, vene rahvas väärinuks sammu edasi, 21. sajandi suunas. Me võime tunda rõõmu, et Venemaa on pääsenud 1990. aastate majanduslikust madalseisust, aga väga mitmes mõttes on tagasi just see, mis muutis külma sõja nii ääretult ebameeldivaks: sõjakas käitumine, naabrite hirmutamine, rölgete režiimide poliitiline ja majanduslik toetamine, meie, see tähendab Euroopa julgeolekut puudutavate algatuste blokeerimine, mis viimati avaldus Kosovo puhul. Meid (või vähemalt osa meist) muudab närviliseks liberaalse ühiskonna normide jalge alla tallamine: õigusriigi puudumine, meelevaldsed kohutahendid, ajakirjanduse, eriti elektroonilise ajakirjanduse suukorvistamine, taasilmnev psühhiaatria kuritarvitamine, opositsiooni mahasurumine. *Plus ça change, plus c`est la même chose*, ütles pessimist.

Loomulikult on kadunud kommunismi jätkusuutmatu

ideoloogiline pagas. Kuid jätkusuutmatu ideoloogia üle parda heitmine ei tähenda veel muutumist liberaalseks ja demokraatlikuks. Me teame väga hästi, et mittekommunistlikud režiimid võivad samuti halvasti käituda. Ma ei hakka siinkohal arvukaid näiteid puistama, aga me võime asjad kokku võtta enam-vähem järgmiselt.

Tänane Venemaa ei püüa enam saada liberaalse Lääne osaks, vaid üritab minna omaenda „juhitava demokraatia“ rada, mille aluseks on tema enda valitsemistraditsioonid. Ta peab seda teed eeskujuks ka teistele ning suhtub kui ohtu liberaaldemokraatlikusse valitsemisse endistes kommunistlikes maades, eriti nendes, mis asuvad tema piiride ääres. Ja sellest arusaamast johtuvalt ta ka käitub. Oma minevikku revideeriv, isegi „taaselustav“ maa, mis on üha enam natsionalistlik ja šovinistlik, võib energiahindade tohtu kasvu tõttu rahastada käitumist, mis meie kõigi arvates oli juba ammu heidet ajaloo prügikasti, nagu ka kommunism ise.

Meil, liberaaldemokraatlikul Läänel, tuleb selle muutusega midagi ette võtta. Poliitika, mis tundus 1997. aastal lootustandev, on 2007. aasta nafta-*Realpolitik*i puhul armetult lootusetu. Nende muutuste puhul peame me kindlalt mõistma kolme asja.

Esiteks peame me üle saama omaenda ülbest arvamisest, et me suudame Venemaad kuidagi omatahtsi muuta, suunata teda demokraatia poole. Meie siin Läänes *ei mõjuta* Venemaa sisepoliitikat märgatavalt ei Euroopa Liidu, NATO ega kahepoolsete suhete kaudu. Jeltsini ajastul võib-olla valitseski üldine soov ühineda Läänega. See ajalooline „hetk“, mis kestis Gorbatšovi lõpuajast Jeltsini lõpuajani, on nüüd läbi. See hääbus kiiresti juba enne seda, kui järsult hakkasid tõusma energiahinnad. See on kadunud võib-olla lausa aastakümneteks.

Teiseks on suurriiklik poliitika igati tagasi. Kanti igavene rahu, mille saabumist me lootsime pärast Berliini müüri langemist, on sama suur illusioon, nagu see oli külma sõja ajal. Mitmesugustel põhjustel, mis osaliselt kipuvad neurootiliseks, näeme me vajadust suruda enda tahtmine peale lihtsalt tahtmise pärast see peale suruda. „Austus“ Venemaa vastu, mida taotletakse teiste hirmutamise, mõnikord ka sõjaliselt, nagu nägime sel suvel kahel korral Gruusias, kaugpommituslennukite missioonidega, ähvardustega suunata raketid taas Euroopa peale – kõik see peaks panema meid tõsiselt järele mõtlema.

See ei ole austus, mis maailmas langeb osaks riikidele, kes on oma loovas arengus midagi saavutanud. See on „austus“, mida nõutakse ähvardusega suunata tuumalõhkepead ümber. „Suurus“, „kuulsus“, „deržavnost“ kui riikluse ja riikliku identiteedi *sine qua non* on liberaaldemokraatiale sama võõrad nagu üheksateistkümnnes sajand, kuhu sellised mõisted ju kuuluvadki. Ja ometi peab just selliste kategooriatega arvestama iga Euroopa riigi diplomaatia, kui asi puudutab Venemaad.

Kolmandaks on muutunud ka Lääs ise. Külma sõja

manilik¹ vastasseis rüütas poliitikud ja poliitika kõlbelisse korsetti. Nüüd on külma sõja ajastu kõlbeline ja poliitiline selgus haihtunud. Tänapäeval võib inimesi avalikult ja häbitult ära osta, mis külma sõja ajal oli vähemalt valitsusjuhtide ja kõrgete poliitikute tasandil mõeldamatu. Kuid täna on mõnele need miljardid naftadollarid, mida toodavad riigile kuuluvad Gazprom ja Rosneft, lihtsalt liiga suur ahvatlus.

Külma sõja ajal võisime kõnelda riigireetmisest, täna on see kõigest kuldvasikas, mis avab pärast riigiteenistust igati hea võimaluse korralikku raha teenida. Lühidalt öeldes tähendavad hüglaslikud summad Lääne poliitikute võimalikuks äraostmiseks ning külma sõja ideoloogilise lahkoone kadumine, et me ei saa enam eeldada, et Euroopa juhtide sammudes avalduks vähemalt teatud poliitiline ühtsus.

Kui ma ütlen, et need asjad peaksid panema meid mõtlema, mõtlen ma seda päris tõsiselt, mitte lihtsalt fraasina. Me peame aru saama, et Euroopa julgeolek laiemas mõttes on silmitsi uue probleemiga ja mõtlema, kuidas edasi minna. Euroopa vajab uut „Venemaa konsensust“, mida muidugi ei saavutata üleöö. Vähim, mida ma oskan soovitada, on võtta vähemalt kuni Venemaa käesoleva valimistsükli lõpuni NATO ja Euroopa Liidus järelemõtlemisaega. Mõtlemaks sellele, kui palju ühtsust ja üksmeelt võime me saavutada, kui seisame silmitsi naftadollaritega, konkureerimisega energiatarvete pärast, liikmesriikide erineva haavatavusega.

Vene rahval on õigus valida ise oma arengutee ja me kõik kindlasti soovime, et Venemaal läheks hästi. Venemaa peabki ise endas selgusele jõudma. Ja kui taas on hakatud rääkima uuest võimalikust külmast sõjast, siis ilmselt oleks see midagi sellist, mida keegi Läänes tegelikult ju ei soovi. See pärast, võttes järelemõtlemisaega ja et vältida soovimatuid ja ebavajalikke vaidlusi presidendivalimiste eel, oleks meil vaja Venemaa suhtes *heasoovliku hoolimatuse* poliitikat.

Ma kasutan seda sõnapaari täiesti teadlikult. See on pärit kadunud USA senaatorilt ja teadlaselt Daniel P. Moynihanilt, kes kasutas seda 1966. aastal täiesti teistsugustes oludes, nimelt USA rassisuhetest kõneldes, mida iseloomustas ometi samalaadne ülepaistet ja vihkamist täis retoorika, vägivald ja umbusaldus. USA kontekstis tõlgendati Moynihani sõnu (sageli tahtlikult) üleskutsena föderaalsete abiprogrammide lõpetamiseks, ehkki Moynihan ise kõneles vajadusest kohelda heasoovliku hoolimatusega just retoorikat, et sel moel vältida tarbetut pingete kuhjumist. Lääne–Venemaa suhete kontekstis tähendab heasoovlik hoolimatus seda, et me eirame Venemaa retoorikat, opositsioonirühmituste diskrimineerimist, ajakirjanduse riiklikku kontrolli, aga ainult seni, kuni see käitumine on sisemine ega riku inimõiguste konventsiooni. See tähendab kindlate reeglitega mõõdukalt heasoovlikku hoolimatust.

Mõningad reeglid oleksid järgmised.

Läänel pole vaja nuriseda lääneliku demokraatia puudumise pärast Venemaal. Me ei muuda siin midagi. Me ei peaks hellitama lootust, et saabub ajakirjandusvabadus või tulevad ausad ja vabad valimised. Milleks siis selle pärast muretseda? Me suhtleme ja käime läbi paljude meie mõistes autoritaarsete režiimidega, ilma et me liigselt nuriseks nende puuduste pärast. Me võime samamoodi käituda Venemaaga, seda enam, et me teame, et meie nurisemisel ei ole suurt mõju. Samas, me siiski ei tohi taganeda edusammudest, mis on inimõiguste

vallas tehtud alates CSCE Helsingi kokkuleppes 1975, mil NSV Liit siiski möönis inimõiguste universaalsust. See tähendab, et Euroopa siiski ei saa jätta protesteerimata, kui inimene paigutatakse poliitilistel põhjustel vaimuhaiglasse, nagu juhtus sageli NSV Liidus ja sel suvel ka Venemaal.

Teiseks peame me, kaasa arvatud ka Eesti, kehtestama moratooriumi reaktsioonidele Moskvast lähtuva üha karmistuva retoorika suhtes. Mitmel põhjusel on liberaal-demokraatlike muutuste edu Eestis, Lätis, Leedus ja Poolas Venemaa jaoks eriliselt valus, mistõttu ongi suhetes nende riikidega iseäralikult üle mindud 1950. aastate retoorikale. Meie omalt poolt oleme kindlasti võimelised jätma vastamata orwell'likule näitemängule, ehkki see võib olla sisemiselt ränk, kui meid hakatakse süüdistama suutmatuses reageerida laimule. Ent nii inimese kui riigi küpsuse tundemärk on olla labastest rünnakutest üle, mitte reageerida asjadele, mis on lihtsalt allpool meie väärikust.

Kuid see omakorda vajab kolmandat elementi: Euroopa kindlat seisukohta, et sellistel riikidel nagu Venemaa ei ole õigust kaasa rääkida selles, mida ja kuidas teevad ELi liikmesriigid. Kui autoritaarse riigi sisepoliitikasse suhtutakse vaikides, siis veel vähem on põhjust taolise riigiga arutada selle üle, mida teevad Euroopa demokraatlikud riigid. See on liidu tõeline proovikivi. Kas liikmesriigid suudavad vastu seista eripakkumistele energiavallas, turulepääsu osas või ka lihtsalt juhtidele osutatavale labasele meeleheale?

Liikmesriigid peavad nende küsimustega tõsiselt tegelema. Igal juhul tuleb Euroopal tõsiselt mõelda läbi „strateegiline partnerlus“ Venemaaga. Kui Venemaa president ähvardab suunata tuumarakette Euroopa peale, nagu juhtus sel kevadel, missugusest „strateegilisest partnerlusest“ saame rääkida? Pole mõtet ehitada Euroopa Liidu välispoliitikat illusioonidele.

Lisaks ei lõpe Lääne liberaaldemokraatliku kogukonna huvisfäär ELi ja NATO piiridel. Me peame kohe kindlasti peame toetama ja abistama neid vaevu tärganud, aga tõeliselt demokraatlikke riike, kes kannatavad näiteks Venemaa või teiste autoritaarsete riikide rünnakute käes. Kaks ELi ja NATO maade sõltumatut ekspertide uurimiserühma jõudis järeldusele, et Venemaa tungis Gruusia õhuruumi ja tulistas välja raketi. ELi presidentuuri vaikimine rünnakute osas Gruusia vastu ei ole aktsepteeritav. Vastutuse veeretamine OSCE õlule, kusjuures kõik teavad, et see organisatsioon, kus Venemaal on vetoõigus, ei ole reageeringuks võimeline, on kõlbeliselt ebaõiglane ning on vastuolus Euroopa Liidu aluspõhimõtetega.

Euroopa Liit peab tunnustama, et neid riike ahistatakse ja ähvardatakse, ning töötama välja viisi, kuidas sellist käitumist tõhusalt ja objektiivselt jälgida, hinnata ning sellele reageerida. Euroopa Liidul peavad olema olemas alalised toimivad mehhanismid, mis võimaldaksid adekvaatselt reageerida julgeolekut ohustavatele intsidentidele tema naabruses, kus iganes neid siis ka ette ei tuleks. Konkreetse ettepanekuna tuleb meil tsiviilabimeeskondade (CRT) eeskujul luua ELi sõjaliste ja julgeolekuküsimuste uurimismeeskond. Siis ei saa me enam pügeda selliste nokk-kinni-saba-lahti situatsioonide varju, kus vahejuhtumeid uurivad ainult üksikud liikmesriigid, ELi tasandil aga ei astuta mingeid samme. Paraku on juba nii, et sellised teod ja vahejuhtumid kuuluvad Venemaa naab-

¹ Manilik (ingl k *Manichean*) on termin, mis viitab dualistlikkusele. See tuleneb prohvet Mani nimest, too elas umbes aastail 210–276 Babülonis, mis tol ajal oli Pärsia osa, ning asutas ühe mõjukamatest dualistlikest religioonidest.

rite suhtes aetava poliitika raamesse – võtkem kas või päev pärast Ukraina valimisi tulnud teadaande, et Gazprom tõstab (taas) gaasihinda.

Riikidele nagu Ukraina ja Gruusia, kes on suutnud langeda valiku demokraatia kasuks, peame me saatma selge signaali, et nende päralt on meie poliitiline toetus. Veel olulisem on, et ELi ja NATO praeguse halvatus lõpetamiseks peame me vabastama end eksiarvamusest, nagu avaksid sammud nende riikide demokraatia toetuseks neile automaatselt taga-ukse ELi või NATO liikmeks saamiseks enne, kui nad selleks tegelikult valmis võiksid olla. Ajal, mil laienemine on üldiselt kalevi alla pandud, peab EL „tagaukse” pärast muretsemise asemel hoolikalt üle vaatama, mida ta saab nende riikide heaks ära teha – ja see peaks olema midagi märksa enam kui ELi praegust naabruspoliitikat iseloomustav distantsi hoided *laissez faire* lähenemine. Me peaksime näiteks uurima, kui suurel määral me saame neile riikidele pakkuda ELi nelja vabadust: kaupade, kapitali, teenuste ja inimeste vaba liikumist. Ehkki need ei anna liikmestaatus ega isegi hääleõigust ELis, võiksid sellised sammud päris tõhusalt aidata kaasa tõeliselt demokraatlike riikide toomisele Euroopa rüppe. Ja selles oleks Euroopal endal kõige rohkem võita.

Vahest kõige tähtsam on vajadus mõista, et meie enda ülbe arvamine, nagu suudaks me Venemaad muuta, võib viia ohtlike tagajärgedeni. Me oleme unustanud karmid õppetunnid, mida Lääs omandas Nõukogude Liiduga suheldes, ja võtnud omaks strateegia, mis lihtsalt ei toimi riigi puhul, kes peab Nõukogude laadis diplomaatiat oma suuruse tagasivõitmiseks. Tüüpiline näide on viisarežiimi lihtsustamine. Me andsime selle privileegi Venemaale, samal ajal kui tõelised kandidaatmaad, nagu Makedoonia või isegi kõnelustepartnerid, nagu Türgi, ei

ole seniajani saanud selle au osaliseks. Veelgi halvem on see, et Venemaa sugugi ei kiirusta täielikult täitma ELiga sõlmitud tagasivõtulepet ega sõlmima vastavaid kahepoolseid protokolle kõigi liikmesmaadega. Venemaa ei ole muutnud inimsõbralikuks riiki saabuvate EL-i kodanike registreerimisõuet. Mida küll võiks sellise poliitikaga saavutada?

Kõigil neil põhjustel oleks meil sobilik aeg maha võtta. Vähemalt seni, kuni on maha langenud tolm, mida valimiste aeg paratamatult üles keerutab, peavad NATO ja EL heasoovliku hoolimatusega suhtuma Venemaa sisemistesse sündmustesse ning koondama oma jõu valimistejärgse uue strateegia väljatöötamisele. Juba oma olemuselt ei ole heasoovlik hoolimatus poliitika, mis tooks kaasa läbimurde – see tähendab suhete teatud külmutamist. Tõepoolest, Euroopa peab üldse üle saama lihtsameelsest usust läbimurrete võimalikkusse, sest nagu näha viisarežiimi lihtsustamise ja tagasivõtu näitel, ei kandu paberil saavutat läbimurre kuidagi tegelikkusse. Läbimurre ei ole ka tavarelvastuslepe tiivapiirangute aktsepteerimine pärast ähvardust sellest lepingust lahti ütelda. Läbimurre ei ole ka see, et kaheksa aastat pärast OSCE Istanbuli tippkohtumist ei ole ikka veel midagi ette võetud vägede väljaviimiseks Moldovast.

Sel heasoovliku hoolimatuse perioodil peame me aga aktiivselt aru pidama selle üle, kuidas kaitsta oma liikmesmaid ja hindamatuid demokraatiasaavutusi, mida me oleme suurte pingutustega kätte võitnud viimasel viieteistkümnel aastal. Enda tuleviku peavad eurooplased ise ehitama ja seda oma näo järgi. Pöördume Venemaa poole uuesti siis, kui teame, mida me teeme või kui Venemaa näitab üles soovi toimida selliselt, et meil ei oleks põhjust rääkida uuest külmast sõjast. Mõlemal juhul tähistaks see uue ajastu algust.

Selle artikli inglise keeles kirjutet lõigud on ümber pannud Marek Laane.

Artikkel baseerub septembris Visbys Jarl Hjalmarsoni Fondi julgeolekukonverentsil peetud kõnel. Marek Laane.

Eesti julgeolek ja inimeste turvatunne paranevad

Jaak Aaviksoo, kaitseminister
Riigi Kaitse, 21. juuni 2007

Lühike tagasivaade

Üsna pea saab praegusel valitsusel täis sada päeva ametisse astumisest. See on sobilik aeg selleks, et teha mõned kiired kokkuvõtted ja heita pilk tulevikku. Oleme alustanud tegusalt ning sellega on loodud positiivne platvorm Eesti elu edendamiseks paljudes valdkondades.

2006. aasta maikuu sündmused ajendasid peaministrit võtma selge positsiooni, et sellist olukorda ei pea me õigeks ning et tekkinud probleemid, mis süvenedes võimaldavad kuritahtlikel provokaatoritel tekitada konflikte, mille ägenemine oleks ohtlik. Kahjuks ei olnud eelmises valitsuses partnererakondade vahel lahenduste otsimisel vajalikku konsensust, mistõttu pidi ülesande lahendamine jääma alles aprilli keskpaigas ametisse asunud valitsuse esimeseks suureks tööülesandeks.

Isamaa ja Res Publica Liit ning Sotsiaaldemokraatlik Erakond toetasid Reformierakonna peaministrit sõjahaudade

kaitse seaduse rakendamisel. Me saime parlamendi poolt juba jaanuaris valitsusele antud ülesande lahendamiseks hästi hakkama ja ma tahan siinkohal oma kolleege valitsusest hea koostöö eest tänada. Hauatähise kiirkorras teiseldamine ei olnud ainsana osa valitsuse läbimõeldud tegevuskavast, kuid teisalt ei pea me praegu õnneks arutama selle üle, mis oleks juhtunud 9. mail, kui pingete teravnemine oleks kestnud sinnamaani.

Aprillisündmustest sai valitsus ka hädavajalikud õppetunnid ning väga palju olulist informatsiooni, millest tuleb lähikuudel õigeid järeldusi teha. Nii võin praegu täie kindlusega väita, et olemasolev õiguslik raamistik valitsuse tegutsemiseks laiemas mõttes kriisiolukordades ei ole rahuldav. Samuti saime praktilise õppetunni võitlusest uute ohtudega. Koordineeritud Eesti-vastased küberrünnakud ning nende tõrjumine olid sündmused, mis viisid Eesti kiiresti rahvusvahelise tähelepanu fookusesse ning lisaks meedia uudishimule suunasid

siia ka meie partnerite sisulise tähelepanu. Seetõttu peame mõistma, et need agressiivsed ja vaenulikud katsed meie riiki destabiliseerida on tõstnud Eesti maailmapoliitika tähtsamate laudade peale. Meie asi on sellest võimalusest võtta maksimum – näidata end oma parimast küljest, saada hakkama oma riigi valitsemisega ja pakkuda välja uusi lahendusi võitluses uute ohtudega.

Venemaa suhted Euroopa ja Ameerika Ühendriikidega ning rahvusvaheliste organisatsioonidega on muutunud keeruliseks. Ometigi peavad kõik osapooled ilmselt praegugi hädavajalikuks koostööd seal, kus see on vajalik ja võimalik. Seda enam peame suutma adekvaatselt hinnata meie partnerite kõvahäälet toetust meie aprillisündmuse ajal ja pärast neid. Kuigi ei ole veel kätte jõudnud aeg, mil me kõik mõõgad atradeks võiksime taguda, peame sellegipoolest arvestama, et suurem osa riikidevahelisi vaidlusi lahendatakse tänapäeval sule või pastapliiatsi, telepildi ja interneti ning diplomaatia ja relvitu poliitika abil. Me oleme suutnud endale viimase 15 aasta jooksul luua piisavalt rahvusvahelist poliitilist kapitali ning võitnud sõpru ja leidnud partnereid. See on olnud suur ja raske töö ning Eesti riigiametnike ja diplomaatide hulgas on palju neid, kellele tuleb selle töö eest tänulik olla. Rasketel aegadel läheb sõpru vaja ning viimase paari kuu jooksul oleme saanud nautida vankumatut toetust. Partnerlus ja koostöö on praegu Eesti julgeoleku asendamatu osa – ka meie panus Iraagis ja Afganistanis on osa sellest koostööst. Ütlema tagi on selge, et ka kaitsevõimekorralduse seaduses peab lõpliku lahenduse leidma probleem, mille lahendamiseks on põhiseaduse muutmise algatamise näol teinud esimese sammu president Ilves – kaitseväge juhataja allumine vabariigi valitsusele. See on selgus, mida eelkõige vajab kaitseväge ise.

Kaitsepoliitika ees põhimõttelised otsused

Osaliselt objektiivsetel, kuid osaliselt subjektiivsetel põhjustel ei ole Eesti kaitseväl praegu oma tegutsemise aluseks seadust, mis võimaldaks kaitseväl selges raamistikus, lähtuvalt seadusandja, s.t riigikogu tahtest areneda. On paslik väita, et selline õiguslik vaakum, mille lubamatusele on korduvalt viidanud ka õiguskantsler, on kujunenud lausa reaalseks julgeoleku ja Eesti riigikaitse probleemiks. Sestap on oluline mõista, et see ei ole ainult küsimus ühe seaduse kirjutamisest ning selleks vajalike arutelude pidamisest ja kompromisside leidmisest.

Järgmisena kerkib küsimus kaitseliidust. Täna on ka laiemale avalikkusele meedia kaudu hästi teada, et kaitseliitlaste rolli aprillirahutuste mahasurumisel ei ole võimalik alahinnata. Ometigi ei ole juba päris pikka aega suudetud kaitsevæle ja kaitseliidule viimase organisatoorseks, kuid ka funktsionaalseks ja sisuliseks nüüdisajastamiseks anda vajalikku poliitilist sisendit. Nüüd oleme valmis seda tegema. Sealjuures on oluline märkida, et arusaamani kaitseliidu edasise arengu põhipunktidest oleme jõudnud kõikide osapooltega koos – see tähendab kaitseliitu ennast, kaitsevæge, Eesti reservohvitseride kogu ja kõiki teisi heasoovlikke kaasamõtlejaid. Millised on kaitseliidu edasise arengu alustalad?

Esiteks peab kaitseliit alati olema vabatahtlik, ent kõrge valmisolekuga sõjaliselt organiseeritud jõud kõikjal Eestis. See

tähendab, et kaitseliidu ülesehitus peab võimaldama laialdast kohalolekut maakondades. Teiseks on oluline märkida kaitsetahte kui Eesti riigi püsimise seisukohalt olulise väärtuse kinnistamisega seostuvat. Kaitseliit peab lisaks selgele sõjalisel funktsionaalsusele pakkuma oma liikmeskonnale palju muud – ühendama vabatahtlikke ühiskondlikke initsiatiiv- ja algatus-gruppe ning pakkuma neile võimalust kodanikuühiskonnas mitte pelgalt osaleda, vaid sellesse ka panustada ja olla osa probleemide lahendamisest. See kõik tähendab selget arusaama kaitseliidu arengust ja uut kvaliteeti selle toetamiseks – liikmete motiveerimiseks vastavate kompensatsioonimehhanismide väljatöötamine, kaitseliidu ülesandepõhine rahastamine ja palju muud. Kokkuvõtlikult on mul hea meel tõdeda, et kaitseliidu edasiseks arenguks suudame juba praegu luua kõik eeldused. Pronkssõduri lugu näitas positiivses valguses, et Eesti rahva kaitsetahtega on kõik korras. Küll aga on tekkinud teine küsimus, mis on suunatud riigile – kas riik on valmis spontaanset vabatahtlikkust sellistes olukordades positiivselt ära kasutama? Seepärast ongi kaitseliidule tähelepanu pööramine ääretult oluline.

Ajateenistus on Eesti riigikaitse nurgakivi

Valimiste eel ja ajal on Eestis ikka ja jälle kerkinud esile ajateenistuse korraldamisega seostuvad küsimused. Eesti poliitika on alati olnud neid rühmi, kes evivad seisukohta, et Eesti kaitsmist on võimalik korraldada ilma laiapõhjalise ajateenistusega. Neid seisukohti ei ole võimalik laiendada ühelegi erakonnale tervikuna – kui see ka kunagi varem nii oli, siis valimiste eel kadus ka viimase erakonna programmist vastavalt sõnastatud poliitiline tees. Seda kindlamalt sai ajateenistuse jätkumine sisse kirjutatud ka selle valitsuse koalitsioonilepingusse. Küll aga tuleb eraldi rääkida ajateenistuse sisulisest korraldamisest – kuidas tagada seda, et ajateenistuse läbiks võimalikult palju noori ja terveid inimesi, kes samas on ise senisest enam motiveeritud, ning kuidas see protsess võimaldab meil ajateenistujate seast leida just need noored, kellest ajapikku kujunevad meie kaitsevæe uued ohvitserid ja juhid? Ka selles valdkonnas oleme koos kaitsevæega positiivselt edasi liikunud ning sügisel anname aruteluainest ka valitsusele ja riigikogule. Enne seda peame aga kindlasti alustama arutelu ajateenistuse kajastamisest meedias ja avalikkuses laiemalt.

Lisaks kõigele eespool nimetatule vajavad lahendamist paljud muud kaitsevæe arengu seisukohalt olulised küsimused. Kui praegu oleme harjunud NATO kaitstva vihmavarjuga ka füüsiliselt – meie ning Läti ja Leedu õhuruumi patrullivad rotatsiooni korras partnerriikide hävitajad –, siis ühel hetkel peame suutma otsustada, mis ajast alates suudame ennast kaitsta ise näiteks Balti riikide koostöös. Vastasel juhul peame jõudma uute pikaajaliste kokkulepeteni oma partneritega NATO-s.

Järgmisel aastal on Eesti Vabariigi 90. sünnipäeva aasta. See on meie ajaloo tähistamise ja tulevikku vaatamise aasta. Me peame olema suutelised õppima minevikust, et seada uusi teetähised edaspidiseks. Küll aga võib juba ette rutates rahulikult öelda, et Eesti rahva julgeolek ja turvatunne paranevad ning meil on kõik võimalused oma riigi ja elanike heaolu kasvatamiseks.

Väikeriigi välispoliitikast

Siim Kallas, Euroopa Komisjoni asepresident
Diplomaatia nr 41, veebruar 2007

Väikeriigi välisminister annab parlamendile aru valitsuse välispoliitikast. Mõnikord tundub talle, et ta ei saa aru, kus õieti viibib. Opositsiooni (ja vahel ka koalitsiooni) küsimustest ja sõnavõttudest võiks järeltada, et valitsuse välispoliitika ebaõnnestub, sest ta ei suuda anda korraldusi USA presidendile ega teiste maade valitsustele. Ta mõtleb, et mis oleks, kui tõepoolest nõuaks mõne suurriigi käest midagi oma riigile kasulikku – sellist, mida too kuidagi anda ei taha. Ja jõuab järeldusele, et tõenäoliselt seda soovi mitte ainult ei täideta, vaid see jääb lihtsalt märkamatuks.

Väikeriigil on väga lihtne maailmapoliitikas nähtamatuks jääda.

Suurtel riikidel on aatomipomm ja palju raha. Neil on ka ülemaailmne hästi varustatud ja mehitatud diplomaatide, luurajate ning saatkondade võrk.

Väikeriik võib loomulikult võtta ka pealtvaataja rolli (vt Vahur Made raamat “Külalisenä maailmapoliitikas”, Tartu 1999). Väikeriik võib rahulduda mõne suurriigi satelliidi rolliga, kui see suurriik pakub talle kaitstust maailmapoliitika tormide eest. Samal ajal näitas kas või Teise maailmasõja eelne poliitika, et ühegi suurriigi peale ei saa väga kindel olla. Sellest kibedast tõest saadi liiga hilja aru peale Eesti ka Belgias ja Hollandis. Ja see polnud üldse mitte ammu.

Demokraatliku väikeriigi valitsusel on üldiselt raske leppida tõsiasjaga, et temast midagi ei sõltu, et ta on vaid mängukann teiste riikide käes. Ikka tahaks maailma asjades sõna sekka öelda, rääkimata oma huvide kaitsmisest väljaspool oma riigi piire.

Mida teha, et olla osaline maailmapoliitikas ja ühtlasi kaitsta kõige mõistlikumal viisil oma huve? Napib nii inimjõudu kui ka raha, relvadest rääkimata.

Kahepoolsed suhted

Kõige lihtsam on alustada riigi välispoliitika vaatlemist tema kahepoolsetest suhetest teiste riikidega. Kuni 20. sajandini on välispoliitika ajalugu eelkõige riikidevaheliste kahepoolsete suhete ajalugu. Valitsejatevahelised lepingud, läbirääkimised, saatkondade lähetamine teiste valitsejate juurde, liitlaste valimine ja siis nende vahetamine, reetmised, lepingute rikkumised ja lõpuks sõjad – kõikide riikide ajaloos on ridamisi selliseid sündmusi.

Kahepoolsed suhted põhinevad huvidel ja need huvid peavad olema enamvähem tasakaalus. Oma huvide tagamiseks peab riigil olema teisele poolele midagi pakkuda. Näiteks Veneetsia vabariigil olid tihedad kahepoolsed suhted Osmanite impeeriumiga. Saatkondade vahetamine ja läbirääkimised nende kahe suurvõimu vahel on üks diplomaatia ajaloo põnevamaid peatükke. Tõsi, aeg-ajalt läks ka nende vahel sõjaks, mõnikord isegi suureks. Aga Veneetsial oli huvi tagada Vahe-merel ja eriti selle idaosas häireteta kaubandus, mis oli nende võimu aluseks, ja selle eest pakkusid nad Türgile mitmesuguseid hüviseid, kokkuleppeid ja tehinguid. Kusjuures mõlema partneri seljataga seisid võimsad sõjajõud, eriti laevastikud.

Milliste riikidega on Eestil vajalikud kahepoolsed suhted, mis põhinevad vastastikusel huvil ja kus partneritel on, mida

teistelt küsida, ja on, mida vastu anda?

Need on vahetud naabrid Soome ja Läti, kellega koos on kogu aeg vaja mingeid kahepoolseid probleeme lahendada. Aga veel?

Muidugi meie kolmas naaber Venemaa. Mitte kuidagi pole õnnestunud üles ehitada tasakaalustatud kahepoolseid suhteid Eesti ja Venemaa vahel. Taustal on vihkamine, mida küllalt laiad Vene ringkonnad tunnevad kõikide rahvaste vastu, kes kunagi Venemaa osad olid. Et see vihkamine kaoks, kulub veel mitu inimpõlve. Kui palju Venemaa valitsus sellest vihkamisest oma töös juhindub, see on iseküsimus, kuid see mängib igatahes olulist rolli. Niisiis juba hoiak on vaenulik. Kas on mingeid huvisid, kus kaks riiki võiksid teineteisele pakkuda võrdväärseid ja vastastikku huvipakkuvaid tehinguid? On piirialade koostöö, Peipsi järve kasutamine ja mõned muud suuresti tehnilised valdkonnad, aga suuri asju ei ole. See tähendab, et Eestil on nii mõnigi probleem, mida ta tahaks Venemaaga lahendada, aga Venemaal pole samasuguseid huvisid suhetes Eestiga. Mida teha, rääkides ainult kahepoolsetest võimalustest? Võib-olla on mingeid olulisi teeneid, mida saaks Venemaale osutada? Euroopa Liidu liikmesriikidest on suurim investeerija Venemaale... Küpros! Pole just palju kuulda olnud suurtest Küprose kapitalistidest, tõde on lihtsam: Küpros osutab Vene rahameestele teenuseid Venemaale investeerimisel. Olen siiski suhteliselt kindel, et sellistel teenustel pole suurt tulevikku.

Võib-olla on mingeid trikke, millega saaks Venemaale ebaumugavusi tekitada? Nendest loobumise vastutasuks võiks siis küsida midagi vajalikku. Selliseid trikke võib välja mõelda, aga tõsiasia on see, et igale Eesti trikile on Venemaa võimeline vastama kümne omapoolse väga ebameeldiva trikiga. Nii et parem ärme proovime. Puhtalt kahepoolseid lahendusi pole seni õnnestunud leida.

Meie võimalus on mitmepoolne koostöö

Eestil on väga häid suhteid paljude riikidega. Üks on näiteks Taani. Meil oli ka kunagi kahepoolne probleem – tüli SASi ja Maersk Airi vahel seoses Eesti valitsuse otsusega müüa osa Estonian Airi viimasele firmale. Samas on praegusel ajal Eesti ja Taani juhtide kohtumised küllalt sagedased ja positiivsed. Mida neil kohtumistel arutatakse? See on väga selge: arutatakse koostööd rahvusvahelistes organisatsioonides – Euroopa Liidus ja NATO-s.

Siit tulengi oma peamise väite juurde: väikeriigi võimalus ja vajadus on ajada välispoliitikat eelkõige mitmepoolse rahvusvahelise koostöö raames, kombineerituna ikkagi ka kahepoolsete suhetega.

Mitmepoolne (peenema ja tuntuma nimega – multilateraalne) rahvusvaheline koostöö pole põhimõtteliselt midagi uut. Eesti linnad tegid aktiivset koostööd Hansa Liidu ajal. Palju on kirjutatud Viini kongressist pärast Napoleoni sõdu ja seal rajatud rahvusvahelisest rahu tagamise süsteemist. Suurte sõdade ärahoidmisel oli see üsna tõhus. Pärast Esimest maailmasõda üritas Rahvasteliit tagada rahu, ent see ebaõnnestus.

Tõsi on aga see, et pärast Teist maailmasõda on loodud suured rahvusvahelised organisatsioonid, mille raames aetav rahvusvaheline poliitika on omandanud tõeliselt otsustava tähenduse. Ja see on väli, kus väikeriikidel on oma sõna kaasa öelda ja kus nad seda ka edukalt teevad. Võrreldes kahepoolsetele suhetele üles ehitatud välispoliitikaga on multilateraalne rahvusvaheline poliitika väikeriikide jaoks palju võimalusterohkem.

Muidugi võib ju põlastavalt turtsuda ja öelda – ah, mis te räägite, ka rahvusvahelistes organisatsioonides otsustavad suurriigid kõik. Tõsi, nad on suured, ja neil on otsustav vahel. Aga mitte kõiges, mitte alati ega kõikjal. Selliseks arusaamaks on selge põhjus. Kui kahepoolsed suhted on üles ehitatud eelkõige jõule (see ei tähenda kaugeltki ainult sõjalist jõudu, vaid ka suurust, rikkust jne), siis rahvusvahelised koostööorganisatsioonid on rajatud ühistest ideoloogilistest, moraalsetest, filosoofilistest, poliitilistest põhimõtetest lähtudes. Mingi põhimõte, mingi idee, mingi kontseptsioon – see on suhete alus. Sellele alusele on rajatud leping(ud), millele kõik liikmesriigid on alla kirjutanud. Leping(ute)le on omakorda rajatud ka lepetest ja reeglitest kinnipidamise tagamise süsteem asutuste, kohtute, arbitraazide ja ka jõustruktuuride ning sõjajõudude näol.

Reeglid on põhimõtteliselt kõikidele liikmesmaadele ühesugused. Tegelikult ei pruugi nii ilus olla. Reeglite ausa ja ühetaolise rakendamise nimel peetakse kõikjal pidevat võitlust. Tehakse erandeid, mõnikord ka põhjendamatuid, mõnikord tehakse erandeid ka väikeriikidele. Tervikuna aga tänapäeva toimivates rahvusvahelise mitmepoolse koostöö organisatsioonides reegleid järgitakse. See on määratu pluss väikeriikidele, sest mis võimalused on ühel väikeriigil reeglite puudumise või nappuse korral?

Tähelepanu väärib kindlasti ka otsustamise kord mitmepoolsetes liitudes. See on valdavalt konsensuslik, mis omakorda tähendab pidevat kompromisside otsimist ja tegemist. Ei maksa ennast eksiteele viia üksikust vastuhäälest ÜRO Julgeolekunõukogus ega ka enamushääletuse korrast Euroopa Liidu Nõukogus. Hääletused on erakorralised juhtumid. Enne otsustamist käiakse läbi pikk ja vaevaline kompromisside otsimise tee ning enamasti jõutakse kokkuleppele. Kokkuleppeprotsessis eneses sõltub väga palju kokkuleppijate pädevusest, nende käsutuses olevast taustamaterjalist ja nende taga olevate riikide küpsusest rahvusvahelises poliitikas osalemiseks.

Kui kokkulepe on üksmeeles ja kompromisse tehakse sündinud, on see kõigi osalejate ühine saavutus. Kõik riigid jagavad vastutust tehtud rahvusvahelise otsuse eest. Vastutustunne pole mitte süütunne. Vastutustunne tõstab eneseväarikust ja eneseteadvust nii osalevas riigis kui ka välispoliitika elluviijate seas.

Osaleda või peitu pugeda?

Kõik see näib (vähemalt mulle enesele) väga lihtne ja enesestmõistetav. Võib-olla on see liiga lihtne ka kõikidele teistele?

Väikeriigi välispoliitika kavandajate ees seisab kõigepealt valik: kas olla osaline maailmapoliitikas või varjuda nurga taha, hoida eemale, et kõik ebameeldiv läheks kusagilt kaugelt mööda. Valik polegi nii enesestmõistetav ega lihtne. Aktiivne osalemine toob palju sekeldamist, nõuab raha ja inimjõudu ning võib kaasa tuua ka probleeme. Näiteks mõne tüli vahendaja roll, mida meeleldi pakutakse erapooletutele väikeriikidele, võib tavaliselt kaasa tuua kohalike ringkondade ärrituse ja vaenulikkuse. Harva on kõik võrdsest rahul. Aga kui osapooltel on püssid ja pommid? Kas poleks mõistlik

oma arvamusega märkamatuks jääda?

Märkamatuks jäämisel on omad eelised. Saatkondade ees ei korraldata vägivaldseid meeleavaldusi, keegi ei tee äri-meestele kauplemisel takistusi, on võimalik teenida tehingute pealt, mis on keelatud teatud põhimõteteid ja kokkuleppeid järgivates riikides.

Aga oletame, et märkamatus väikeriigis juhtub midagi. Näiteks rüvetatakse juudi kalmistut või solvatakse islamit. Nii islami kui juudi kogukonnad teevad kindlasti põrgulärmi, väites, et selle väikeriigi poliitika ongi kogu aeg olnud ja on ka edaspidi juudi- või islamivaenulik. Keda või mida usutakse? Ma ei kahtle, et rahvusvahelises elus osaleva, tuntud ja hea mainega väikeriigi valitsusel on oma seisukohti sellisel juhul palju kergem kaitsta.

Märkamatus kontseptsioon ei leia tavaliselt suurt poolehoidu ka väikeriigi parlamendis, demokraatlik üldsus kannustab valitsusi osalema maailmaprobleemide lahendamises. Vastupidist pole mina märganud, ei Eestis ega mujal.

Valik rahvusvahelistes organisatsioonides mitmepoolse koostöö kaudu aktiivselt osaleda tekitab muidugi mitmeid küsimusi. Millised organisatsioonid on kõige tähtsamad? Kust võtta inimesi? Kust leida piisavalt raha vastavate esinduste tarvis?

Alustama peaks rahvusvahelise koostöö organisatsioonide loetelust ja nende eelistamise järjekorrast. Eesti jaoks on kindlasti kõige tähtsamad Euroopa Liit ja NATO. Aga väga tähtsad on ka ÜRO, Euroopa Nõukogu, Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon (rohkem tuntud ingliskeelse täheühendi OSCE kaudu), Maailma Kaubandusorganisatsioon (WTO).

Tahan mõne sõna eraldi pühendada ÜRO-le. Minu arvates pole Eesti tööd ÜRO raames kunagi liiga tõsiselt võtnud. Seda ka minu välisministriks oleku ajal. Praegu tundub mulle, et me oleme ÜRO rolli maailmapoliitikas alatähtsustanud. Eesti on kahe mõjuvõimsa liidu – Euroopa Liidu ja NATO – liige. Umbes 40 nn lääneriiki või arenenud riiki on haaratud nendesse või muudesse tõhusatesse koostöövormidesse. Aga rohkema kui 150 riigi jaoks on ÜRO ainuke tõsiselt võetav võimalus mitmepoolseks, multilateraalseks rahvusvaheliseks poliitiliseks koostööks. Kui tahta maailmapoliitikas sõna sekka öelda, ei saa neid 150 riiki alatähtsustada. Koostöö nendega on võimalik eelkõige ÜRO kaudu. Pealegi – ÜRO pole ainult julgeolekunõukogu ja peaaussamblee. ÜRO allorganisatsioonid tegelevad paljude muude asjadega, nagu maailma tervishoid, põgenikud, arengukoostöö jne.

Kust võtta piisavalt inimesi ja raha, et tõhusalt varustada meeskondi, kes peavad rahvusvahelistes organisatsioonides hästi töötama? Loomulikult pole idee mitte selles, et leida inimesed, kes mingitel koosolekutel tukuksid. Selleks et rahvusvahelistes organisatsioonides asjalikult kaasa lüüa ja olla vajalik nii endale kui ka maailmale, on vaja pädevust, taustatööd, head informatsiooni, häid suhteid, mille loomine nõuab aega ja vaeva. Aga jõudu napib.

Võimalused ja valikud

Valik millegi kasuks on alati valik millegi kahjuks. Piiratud võimaluste puhul tuleb kahepoolsete saatkondade varustamisele ja rahastamisele eelistada rahvusvaheliste organisatsioonide juures töötavate esinduste varustamist esmaklassiliste jõududega. Minu arvates on Eesti liiga innustunult rajanud laialdase kahepoolsete saatkondade võrgu. Selle peale kulub nii raha kui häid inimesi. Aga mis on väljund? Mis kasu on kahepoolsetest saatkondadest Eesti riigile? Ma ei räägi loo-

mulikult saatkondadest võtmeriikides. Aga neid pole rohkem kui kümme, maksimum viiasteist.

Mind pani nende asjade üle mõtlema Eesti riigi otsus asutada saatkond Gruusias. Gruusia on mulle väga sümpaatne ja ma olen valmis nende läänesuunalisi ja ka reformimeelseid (kui äraleierdatud sõna see on!) ettevõtmisi alati toetama. Aga kus käib võitlus vabariigilise eest? See käib Euroopa Liidus, Euroopa Parlamendis, Euroopa Nõukogus, ÜROs, ka NATOs, OSCEs. Kas poleks mõistlikum moodustada meeskond kõigist nendest inimestest, kes on nende organisatsioonide eesotsas, seada sisse otsesidemed nende inimeste ja Gruusia poliitikutega, saata see meeskond kohapealsete oludega tutvuma, et olla valmis igal hetkel oma sõpru toetama? See oleks saatkond vanaaegses mõistes.

Aga mis saab siis, kui muudatused Gruusias seisuvad ja hoopis Armeenia tõuseb rahvusvahelise poliitika tulipunkti? Ka armeenlastesse oleme me ju alati soojalt suhtunud.

Euroopa Liidus ei kooskõlastata riikidevahelisi seisukohti mitte kahepoolsete saatkondade kaudu, vaid Euroopa Liidu esinduste vahel, Brüsselis. Nimelt Brüsselis toimuvad kõige pingelisemad läbirääkimised.

Kui kujutada ette välispoliitika planeerimist ühe väikeriigi välisministeeriumis, kes on otsustanud eelistada koostööd rahvusvahelistes organisatsioonides eesmärgiga maailmapoliitikas aktiivselt osaleda, siis on planeerijate ees vähemalt kolm suurt küsimust. Esiteks, mis on need ideed ja põhimõtted, millest juhitudakse, mis on see asi, mida aetakse, mis ei puuduta ainult väikeriiki ennast. Teiseks, kuidas korraldada inimjõu ja raha kasutamist. Kolmandaks, kuidas korraldada tegevust eelistatud ühendustes, nii et oleks võimalik oma panus anda.

Esimene punkt väärneb eraldi pikemat käsitlust ja kindlasti ka tõsisest sisepoliitilisest arutelu. Asja mõte peab tulema kindlasti enne korralduslike küsimuste selgeks tegemist. Siinkohal vaid mõni üksik mõte sellega seoses.

Lähtuda tuleks põhimõttest, et meie mure on ka meie mure. Siis võib loota, et kui vaja, on meie mure ka teie mure. Veidi omakasupüüdlikum vormis võib selle põhimõtte sõnastada ka teisiti: me näeme teie huvides ka oma huvisid, ja ehk siis näete ka teie oma huvides meie huvisid.

Teine tähtis põhimõte on, et väikeriik ei saa palju loota rahvusvahelise koostöö raamistikus sõlmitavate riikidevaheliste rühmaviisiliste või kahepoolsete (enamasti nähtamatuks jäävate) kokkulepete, nn diilimise, peale. Seda armastavad rohkem suured riigid. Väikeriigi huvi on kõiki liikmesmaid hõlmavad ja kõiki ühetaoliselt käsitlevad kokkulepped ning nendest kinnipidamine. See on lakkamatu võitluse aines.

Kolmas teema on rahvaste enesemääramisõigus, erinevate rahvaste ja väikeriikide õigus oma eripäradele, nii kultuurilisele, majanduslikule kui ka poliitilisele. Üleilmastumise ajal on õige tasakaalu leidmine maailmas nii hädavajaliku stabiilsuse allikaks.

Muidugi on veel palju tähtsaid eesmärke, mille järgimine rahvusvahelise koostöö raamistikus võib väikeriigi jaoks olla tõhusam kui ilma selleta.

Tõenäoliselt tahab iga välisminister, et tema käsutuses oleks rohkem inimjõudu ja raha. Aga mõlemat napib. Tuleb teha valikuid. Väikeriik, mis on valinud aktiivse osalemise rahvusvahelistes organisatsioonides, peab viima miinimumini kahepoolsete saatkondade võrgu ELis. Loomulikult on iga riigi, ka Eesti jaoks hulk üliolulisi kahepoolseid saatkondi, mida ei tohi mingil juhul alavarustada. Aga kas poleks mõistlik lasta ühel erapooletul asjatundjate rühmal analüüsida, mida on kõik Eesti kahepoolsed saatkonnad andnud Eesti välispoliitika tegemisse. Siis saaks ka selgemaks, missugused neist on tõesti vajalikud ja missugused rahastamise võib koormale tõmmata või missugused koguni sulgeda.

Selleks et maailmapoliitikas kaasa rääkida, on vaja asjatundjaid. Asjatundjatele on vaja korralikku palka maksta. See palk peab olema ligilähedane teistele tegijatele samas ruumis. Eesti välisteenistuse inimesed peavad saama sama suurt palka kui Euroopa Liidu asutuste töötajad. Muidu nad kasutavad töökohta lihtsalt oma elulookirjeldusse linnukese saamiseks ja hüppelauna muudesse asutustesse. Mitmed Euroopa Liidu liikmesriigid maksavad oma esinduste töötajatele rohkem, kui makstakse ELi asutuste töötajatele. Just selleks, et asjatundjaid kinni hoida.

Konsensus tähendab ühist vastutust

Töö erinevates rahvusvahelistes organisatsioonides on korraldatud erinevalt. Väga paljudes organisatsioonides on tähtis konsensuslik otsustamine. See on keeruline. See tähendab, et iga liikmesriik võib tähtsaid otsuseid blokeerida. Kui väikeriigid kasutavad seda võimalust muul juhul, mitte ainult äärmise häda korral, on see ohtlik ja rumal. Euroopa Liidus on konsensuslik otsustamine viimastel aegadel vähendatud ja tuleb muudkui üleskutseid seda veelgi vähendada. Mida muud on näiteks ettepanek, et Euroopa Komisjonis ei oleks enam igal riigil ühte teistega võrdset liiget. Komisjon nimelt on viimase kahe aasta jooksul langetanud eranditult kõik otsused konsensusena. Ja asjad on aetud ning otsused tehtud. Konsensuslik otsustamine on raske, aga sellel on üks suur eelis: otsus, millega kõik nõus on, tähendab ka ühist vastutust selle otsuse eest, jagatud vastutust suurte ja väikeste vahel, põhja ja lõuna vahel jne. Niipea kui mõned, eriti väiksemad, aga muidu eesrindlikud riigid, hakkavad tundma, et nendest sõidetakse üle, nendega enam ei arvestata, ja ülesõitmiseks luuakse ka vastavad ametlikud protseduurid, pole kaugel aeg, kui selle organisatsiooni töövõime hakkab kaduma. Kuigi konsensussest loobumise pooldajatele võib esialgu näida vastupididi.

Kogemusi väikeriikide edukast välispoliitikast on maailma ajaloos olemas. Eestilgi on põhjust oma välispoliitiliste saavutuste üle uhkust tunda. Aga kahjuks on ebaõnnestumistest, nii väikeriikide kui ka suurte rahvusvahelise koostöö organisatsioonide (eelkõige Rahvasteliidu) ebaõnnestumistest rohkem kogemusi. Kogemustest tuleb õppust võtta. Iseäranis nutikad on need, kes suudavad ka teiste kogemustest, eriti teiste vigadest, õppida.

Väikeriik rinnutsi koostöö- ja konfliktidiplomaatiaga

Sulev Kannike, diplomaat

Diplomaatia nr 41, veebruar 2007

Võib väita, et diplomaatia on välispoliitika tehnoloogia. Välispoliitika väljund on sõnum ja sisu, diplomaatia leiab nende kommunikatsiooniks kõige sobilikumad vahendid, arvestades saatjate ja adressaatide (enamasti riigid) ja olukordade eripära. Kuid igal tehnoloogial on oma arengutempo ja piirid ning kõiki vahendeid ei saa tavaliselt rakendada korraga, vaid ilmnevad teatud rakendustrükkid.¹ Käesolevas artiklis ongi vaatluse all diplomaatia kaks mudelit: koostöö- ja konfliktidiplomaatia. Kumbki neist seab oma piirangud välispoliitikale, nagu tehnoloogia ikka piirab ja raamistab kõiki lennukaid inimlikke kavatsusi. Subjektiivsest aspektist võib diplomaadid jagada nendeks, kellel rohkem eeldusi ennast kas koostöö- või siis konfliktidiplomaatia vallas rakendada. Eks võlu inseneri samuti erinevad tehnoloogilised lahendused.

Koostöödiplomaatia olemus seisneb horisontaalses suhtlemises. Liitlased ja partnerid asuvad ühel tasapinnal ja nende vahel eeldatakse põhimõttelist võrdsust (mis muidugi alati ei realiseeru). Konfliktidiplomaatias on oluline vertikaalne mõõde ja hierarhiad. Poolte huvid on vastandlikud ning neil on üksteisest selge, kuni demoniseerimiseni personifitseeritud pilt. Sõjalist terminoloogiat kasutades on tegemist vaenlastega. Konflikti diplomaatilise lahenduse aluseks on võitjate ja kaotajate olemasolu. Võitja ja kaotaja tegelik olukord võib kurnava konflikti järel seejuures olla peaaegu ühesugune.²

Mõlema diplomaatia mudeli puhul saab rõhutada ka suhtlemisloogika erinevusi. Konfliktidiplomaatias on selge küll vastase kuvand, kuid hämarad tema kavatsused ja plaanid. Poolte asjaajamisi iseloomustavad saladiplomaatia jooned, samuti desinformeerimine ja situatsiooni nullsumma mänguna tajumine. Võib väita, et konfliktidiplomaatias määrab poolte suhete dünaamika sõjandusteoorias tuntud "paradoksaalne" ehk "strateegiline" loogika, kus tuleb igal sammul arvestada vastaspoolte käikudega ning aktsioonide esialgsed eesmärgid võivad seepärast kähku pöörduda oma vastandiks.³

Erinevalt sõjalisest tegevusest ei ole "strateegilise loogika" alusel tegutsemine aga tänapäeva diplomaatias valdav. Moodsat välispoliitikat toetab diplomaatia, mis ülekaalukalt lähtub koostöö mudelist. Koostöödiplomaatia raamides kujustavad rahvusvahelisel areenil suhtlejad end eelkõige partneritena. Nad eeldavad, et ühisel tegutsemisel on vähemalt põhimõtteliselt ühine eesmärk ning vastavalt on nende huvid ühesuunalised, kuigi ei kattu.⁴ Ühise eesmärgi saavutamise nimel toimuvat suhtlemist võiks nimetada ka osalusi-diplomaatiaks või koguni konsensusdiplomaatiaks.

Erinevatel põhjustel on konsensussele püüdlev osalusi-diplomaatia pärast külma sõja lõppu haaranud globaalses välispoliitikas väga tugeva positsiooni. Veelgi enam domineerib konsensusdiplomaatia sõnakasutuses. Ajal, kui maailm on täis erinevaid konflikte, räägivad diplomaadid pea eranditult "stabiilsuse tagamisest", "koostööst", "heaolu saavutamisest", "ühistest jõupingutustest vaesuse ja vägivalda vähendamiseks" jne.⁵

Kõrvalnähuna võib märkida tendentsi konfliktsete huvidega osalised (s.o diplomaatia klassikalised subjektid) diplomaatilise suhtlemise raamistikust hoopis välja tõrjuda. Tõsi, kui konflikt on reaalne, saab selle osalisi ignoreerida vaid ajutiselt. Jättes õilsad kavatsused kõrvale, saab tõdeda, et näiteks vormel "terroristidega ei peeta läbirääkimisi", on nii mõnigi kord olnud terrorirünnaku sihtmärgiks muutunud riikide jaoks hoopis saladiplomaatia kattevarjuks. Taolised vormelid, "kurjuse riikidest" nimekirjade koostamine ja muud diplomaatilise eitamise võtmed on isenesest aktsepteeritavad konfliktidiplomaatia võtmes kui vastasele surveavaldamise vahend. Lugu läheb pudruseks juhul, kui konfliktidiplomaatia võtteid hakatakse avalikkuse ja pressi surve all käsitleda lineaarselt, konsensusdiplomaatia traditsioonis, mis tähendab selletaoliste lubaduste sõna-sõnalt võtmist.⁶

Kokkuvõttes ei ole põhjust väita, et üks diplomaatilise suhtlemise mudel oleks efektiivsem kui teine. Kasulik on sel-

¹ Kuna diplomaatia peab arvestama inimeste ja ühiskonna olemuslike, s.o aeglaselt muutuvate aspektidega, siis see liigitubki tõenäoliselt aeglaselt muutuvate tehnoloogiate hulka. Aeglaste tehnoloogiate näidetena on osutatud keelele, haridusele, meditsiinile, looduskeskkonnale. Vt Linnar Viik, Keel ja tehnoloogia. Sirp 19.01.2007.

² Ülalpool osutatud konflikti- ja konsensusdiplomaatia erisust võib laiendada ka läbirääkimiste ja lepingute sõlmise kultuurile (vt 6. joonealune märkus). Konfliktidiplomaatias on läbirääkimised suunatud hierarhia konstrueerimisele võitja-kaotaja väljaselgitamise ja fikseerimisega. Konsensusdiplomaatia, vastupidi, rõhutab vähemalt vormiliselt igasuguste hierarhiate puudumist läbirääkimistel osalejate vahel ning on suunatud nende kõrvaldamisele (näit arenguabi).

³ Vt Edward N. Luttwak, „Strateegia. Sõja ja rahu loogika.“ Tln 2006. Luttwak kasutab ka mõistet "koostöödiplomaatia" (kuid ei erista konfliktidiplomaatiat). Luttwaki sõnakasutuse juurde jäädes tuleb silmas pidada, et tema jaoks tähendab "paradoksaalse loogika" kasutamine pea automaatselt konflikti "strateegilise" käsitamist. Selles võtmes on ka "Kevadest" tuntud kaklus saksa koolipoistega käsitletav kui "strateegiline" konflikt. Lineaar- ja paradoksaalse loogika kokkupõrget võimendab Joosep Tootsi tehniline uuendus hõõguva ahjuroobi kujul

⁴ Rahvusvahelises koostöös ei saavuta kunagi 100% kasutegurit. Huvide ühesuunalisus ei tähenda veel ühtelangevust, taktikaline eneseupitamine on suisa igapäevane nähtus.

⁵ Julgeolekupoliitika on ajalooliselt konfliktidiplomaatia loomulik areen. EV julgeolekupoliitika alustes (2004) on esitatud riigi julgeolekupoliitika eesmärkide ja põhisuundade alajaotuses neli suunda, millele vastavad tegevusena "aktiivne osalemine", "koostöö tõhustamine", "osalemine oma kohustuste ja võimaluste piires", "koostöö liitlastega", "arengu tagamine" ja "turvalisuse tugevdamine". Tegemist on ühe-mõttelise koostöödiplomaatia keelega, mis avalikus dokumendis on vältimatu. Enamik riikide julgeolekudoktriinid kubisevad selletaolistest sõnastustest.

geks teha mõlema rakendusala, loobudes näiteks ootustest, et koostöös suudetakse edukalt lahendada konfliktidiplomaatia valdkonda kuuluvaid ülesandeid. Ammugi ei ole õigustatud vastupidised ootused. Väikeriigile on diplomaatilise tehnoloogia piiride mõistmine isegi olulisem kui suurtele.

Jääda väljaspoole strateegilist konflikti on väikeriigi eelis

Konflikti- ja koostöödiplomaatia globaalsetel ristumisväljadel tuleb väikeriigi diplomaatia erisus suurriikidega võrreldes selgelt esile. Nii on stabiilse ja rahumeelse valitsusega Afganistani või Iraagi riigi ülesehitamine tänapäevase koostöödiplomaatia aktsepteeritud eesmärk. Valitseb ühtne arusaam ja konsensus, et kõik riigid saavad eesmärgile jõudmisest kasu.

Probleem näib tekkivat asjaolust, et suurriigid sisenevad rahvusvahelistesse konfliktidesse konfliktidiplomaatia poolt joonistatud jõujooni järgides, kuid lahenduseks on neile kättesaadavad eelkõige osalusdiplomaatia vahendid. Viimane on olemuselt, nagu öeldud, lineaarloomiline. Seetõttu oodatakse nii kodus kui rahvusvahelisel tasandil selget põhjuslikku seost eesmärkide ja abinõude vahel ning rakendatud ressursside hulga le proportsionaalset tulemust. Mõõdetava tehnoloogilise üleoleku postuleerimine, vajalikele vägede arvule piirangute esitamine, diplomaatilisel tasandil konfliktist väljumise kava ja kõikvõimalike tähtaegade sekeldamine on samuti konsensusdiplomaatia mall. Segadust lisab vajadus respekteeida kõiki sõjateatris sekeldajaid kui partnereid. Iga lineaarse piirangu pöörab vastasmängijast vaenlane kindlasti pahupidi ja oma kasuks. Suurriigi sundseisu olemus on seega asjaolus, et ta peab tunnistama, et ainult konflikti loogika saab määrata konfliktis toimimise loogika. Aga sageli ei saa ta seda teha koostöödiplomaatia formaalsest domineerimisest tulenevate piirangute tõttu.

Väikeriigi jaoks on paradoks vastupidine. Väikeriigini jõuab rahvusvahelise konflikti loogika reeglina vahendatult, partnerite käitumise kaudu. Väikeriik ei reageeri enamasti globaalsetele sündmustele, vaid partnerite reaktsioonile antud sündmustele. Nii filtreerib liitlassuhte välja strateegilised paradoksid ja absurdid ning asendab need suuremate liitlaste põhimõttelisel ratsionaalsete ootustega väikeriigi käitumise osas.⁷

Seetõttu on väikeriigil eelis. Tema orientatsioon partneritele, mitte vastasele töötab nii halvadel kui headel aegadel. Sõpra tuntakse hädas. Mida tõsisem on sõbra häda, seda enam. Samas ajab väikeriigi kimbatusse nimelt suurriigiga vastupidine olukord. Riik, kelle roll on konfliktis tegutseda osalusdiplomaatia mudeli alusel, peab end nii mõnigi kord esitlema – olgu kodus või väljas – strateegilise mängurina. Seda põhjustab asjaolu, et koostöödiplomaatiasse tuleb panustada ka sõjaliselt ja sõjaliste vahenditega. Relvajõul konfliktis osalemist tõlgendatakse konfliktsete strateegiliste huvide pörkimise tunnuseks.

Eksiarvamuste vältimiseks rõhutame, et kohapeal relva

kasutatavate vägede jaoks on sõjaline vastane muidugi olemas, vähemalt taktikalisel ja operatiivtasandil. Kuid Taliban Afganistanis või Sunni mässulised Iraagis kui vastasmängijad ja vaenlased on Karzai või Nouri al-Maliki valitsusele vaenlased hoopis teises tähenduses kui näiteks Eesti valitsusele ja riigile. Ning geopoliitiliste huvide haarde ja ajaloo erinevuste tõttu tuleb USA ja Ühendkuningriigi suhtes Talibani ja Iraagi terroristide ning mässulistega silmas pidada hoopis kolmandat vaenamise vormi.

Need erinevused jäävad aga varju olukorras, kus lahinguväljal roomaval väikeriigi sõduril on lihast ja luust vaenlane ning näib käsitamatu, et tema juhtidel ja rahval seda ei ole. Osaleda sõjalises konfliktis ilma personifitseeritud vastaseta ning konflikti heroiseerimata on inimloomusele vastuvõetamatu. Selgitused nagu "stabiilsuse tootmine" vms võivad selles olukorras kõlada nürlilt ega aita edasi, eriti kui tuleb kanda inimkaotusi.

Vastureaktsioonina võib väikeriik mõne rahvusliku huvi geograafiliselt üle paisutada kuni globaalnõõtmeni. Või vastupidi, eelistada rõhutamist, et nii mõnigi globaalne monsturnum võtab peatselt ka antud hubast väikeriiki väisata.

Omalt kombel on sellised selgitused paratamatud, kuna lõplik tõde selgub hiljem ja jääb ajalooraamatute tarvis. Juhul kui rahvusvaheline üldsus tuleb antud sõjalises konfliktis võitjaks, on ajaloolises perspektiivis võitu panustanud ka väikeriigid ning keegi ei vaidlusta seda. Enamasti on selline võit olnud vähem või rohkem kaudselt ka rahvuslikes huvides.

Koostöödiplomaatia valud.

Kas jätkub ressursi?

Koostöödiplomaatia mudeli domineerimine väikeriigi välispoliitikas õigustab küsimust, kas selline tegevus, vaatamata modernsusele, on väikeriikidele ja nende välisteenistustele üldse jõu- ja taskukohane.

Tõdesime, et 21. sajandil globaalses sõprusringis osalemine ei sarnane osalemisega vabatahtlikus õmblusringis. Riigilt ja rahvalt nõutakse raha, aega ja vahetevahel verd. Kui heita pilk koostöödiplomaatia argipäeva, kus kõikvõimalikke partnerlusi püütakse headest soovidest tegude läveni upitada, tuleb sedastada: ka niisugune tegevus nõuab oma aega, paberi, tööjõudu ja raha.

Seda saab kinnitada igaüks, kel on kokkupuutumist mõne rahvusvahelise organisatsiooniga. Ad hoc ideede, koalitsioonide ja projektide puhul pole olukord teine. Enamik rahvusvahelisi aktsioone võtab mõne aja pärast suuna institutsionaliseerumisele ja bürokraatiale. Ühekordsetest nõupidamistest saavad ajutised foorumid, ajutised kooskäimised muutuvad alalisteks ning alalised formaadid eostavad uusi organisatioone. See on vältimatu. Inimene on maakera kõige kooperativeem loom, kuid tema eneseorganiseerimise iga uus tasand lisab süsteemile ebaproportsionaalset komplitseeritust (*complexity*). Seejuures on suur osa rahvusvahelisest büro-

⁶ Ka moodne püüd tõlgendada läbirääkimisi (lepingut, sellega seotud kauplemist) ainult kui partnerluse vormi on kitsendav. Eesti rahvaluu-les ei ole Vanapagana või Kurivaimuga läbirääkimistes midagi taunitavat või enneolematut. Läbirääkimised toimuvad seejuures strateegilise suhtlemise paremaid mustreid järgides, üksteist üle kavaldades ja lepingu tähendust vastupidiseks pöörates. Konfliktidiplomaatias ei ole asi teisiti. Seal tähendab tants lepingute ümber nullsumma mängu osalejate tunnistust, et pool, kellele jääb lepingu realiseerimise käigus "null", ei ole veel ette teada. Mõlemal poolel on šansse. Seetõttu sobib lepingu sõlmimise protseduur mõnikord asendama otsest jõukatsumist, kusjuures riukad ning krutskid asendavad rusikat. See pole omakorda kaugel Oru Pearu arusaamisest tõe ja õiguse rollist (konfliktsetes) maailmas. Vargamäe Andresele jääb konsensusdiplomaatia kandja roll, valu ja vaevaga õpib ta konfliktidiplomaatia nõkse.

⁷ See omakorda võib tähendada, et väikeriik ja selle eliit õpib konfliktidest vähem kui suurriigid.

kraatiast suunatud organiseerimise ja organisatsioonide endi riskide maandamisele.

Nurjumise risk on rahvusvahelistes projektides, ettevõtmistes ja organisatsioonides suur juba osaliste mitmekesisuse, kultuuride ja keelte suure erinevuse tõttu. Lisaks peab koostöödiplomaatia sama protsessi käigus ühtlustama ja konsensuseni viima riikide konfliktid, kuid siiski erinevad huvid ja ootused, mis neil ühissetevõtmiste suhtes võivad olla ja tavaliselt ongi.

Kõigi nimetatud probleemide väljundiks ja nende ületamise peamiseks vahendiks on kõikvõimalikud dokumendid. See moodustab maailma valitsusi, välisministeeriume ja rahvusvahelisi organisatsioone vastastikku üle ujutava katkematu erikeelse paberivoo, millest pahatihti saabki rahvusvahelise koostöö silmaga nähtav sümbol.

Väikeste riikide ja seetõttu väiksemate ametkondade, sealhulgas välisministeeriumide raske olukord on siinkohal enesestmõistetav, kuid soovime siin tähelepanu juhtida kerkivate raskuste kahele aspektile. Ühelt poolt on asjaolu, et väikeriigil on vähem ressursse osalemaks rahvusvahelistes koostööprojektides, algatustes ja missioonides, mitte puudujääk, vaid saatus. Kõiges ja kõikjal ei suuda osaleda ka suurriigid ning prioriteete tuleb valida kõigil.

Teiselt poolt survestab aga olukorda tõsiasi, et mida spetsiifilisemad ja laiahaardelisemad on tulevased ettevõtmised ja projektid, seda ulatuslikumad on ka arutelud. Ühtlasi on mahukamad neid kajastavad dokumendid ning järsult kasvab vajadus rakendada ekspertteadmisi veel enne ühisürituse või projekti realiseerimise staadiumi jõudmist. Üks koostöödiplomaatia vastuolusid ongi see, et üle jõu käivas projektis osalemist võib väikeriik (mõningat poliitilist hinda makstes) vältida, kuid samadele projektidele hinnangu andmist ta vältida ei saa. Ei ole võimalik loobuda teadmise hankimisest selle kohta, millest loobutakse. See teave on riigi esimuste seadmise allikas ning rahvusvahelises kommunikatsiooniväljas püsimise eeldus. Koostöödiplomaatia ajajärgul tähendab ülevaate kaotamine ettevõtmiste kohta, milles osalemisest (teadlikult või mitteteadlikult) loobutakse, juba ise julgeolekuriski.

Seetõttu on jooksvat analüüsi ja otsuseid nõudva info maht konsensusdiplomaatia vallas enam-vähem sama suur nii suur- kui väikeriikide jaoks.⁸ Ning täpsem prioriteetide piiritlemine sellest löksust ei päästa, tõenäoliselt ei ole selle vastu üldse imerohtu. Imerohu puudumisel jääb lohutajaks rutiin: väikeriigi esindajate kvaliteedi tõstmine (töövõljalus), mõõdukas koosseisude laiendamine ning professionaalne leppimine suurema töökoormusega.

Julgeolek 21. sajandil: millest see sõltub?

Erik Männik, KVÜÖA strateegia õppetooli professor
Riigi Kaitse, 3. oktoober 2007

Elades Eesti Vabariigis 2007. aastal ja lugedes päevast päeva ajalehti, tekib tihti tunne, et maailm muutub järjest ohtlikumaks ja hirmsamaks. Iga päev toovad uudisteagentuurid ära täpsed terroriaktides ja lahingutes hukkunute arvud Iraagist, Afganistanist ja mujaltki. Kõikvõimalikud julgeolekumeetmete tõhustamised ja häireolukordade kehtestamised maailma lennujaamades teadvustatakse kiirelt üle kogu maailma. Kui sinna juurde lisada ka hirmuäratav hukkunute statistika Eesti teedelt, tekibki tunne, et maailmas on vallandunud mingi mõistetamatute ja ohtlike sündmuste laviin ning midagi peaks kiiresti tegema.

Mis see aga olla võiks, mida peaks tegema? Raske öelda. Küll aga on selge, et esimene ja väga oluline samm õigete tegude kavandamisel on ohtudest selge ja adekvaatse arusaama loomine. Seega näiteks terrorioht, millest praegu väga palju räägitakse ja mis on nii Euroopa Liidu kui ka NATO julgeolekukontseptsioonides -strateegiates esikohal, tuleb panna laiemasse konteksti, et näha, millega on tegemist.

Vägivalla kasutamine hirmutamiseks ja sel viisil oma eesmärkide saavutamiseks on ajaloost hästi tuntud nähtus. Seda on kasutanud nii riigid kui ka mitteriiklikud organisatsioonid ja üksikisikud. Ajalooliselt on terrorismi arengus eristatud nelja perioodi: 1880–1920 haaras riike anarhistliku terrorismi laine, 1920–1960 järgnes natsionalistliku terrorismi laine, 1960–1980 kerkis esile uusvasakpoolne terrorism ning 1980.

aastate algusest alates saame rääkida religioosse terrorismi domineerimisest. Nimetatud perioodid olid vägagi vägivaldsed, näiteks ajavahemikul 1880–1940 tapeti Euroopas iga 18 kuu jooksul üks riigipea, valitsusjuht või minister.

Ajaloolises kontekstis ei paista praegu toimuv kuigi uudne – maailm on niisugust vägivalda juba näinud. Võib kahtlemata ka vastu vaielda ja öelda, et islamiterroristide eesmärk on tappa iga terroriaktiga nii palju inimesi kui vähegi võimalik ja seega erineb praegu toimuv siiski varasemate terroristide tegevusest. Tõsi, see on tõepoolest islamiterrorismile iseloomulik joon.

Võimalus langeda terroriakti ohvriks

Arutluskäigu jätkamiseks ja terroriohu hindamiseks vaadeldgem võimalusi, mis on üksikisikul langeda terroriakti ohvriks võrreldes teiste surmaohtudega. Ameerika Ühendriikide teadlane Thomas Mockaitis on esitanud USA kodanike elu ohustavate tegurite kohta järgmised andmed: USA kodanikul on üks võimalus 88 000-st langeda oma elu jooksul terroriakti ohvriks, üks võimalus 55 928-st saada oma elu jooksul pihta välgulööbiga ja üks võimalus 228-st saada surma oma autos. Europoli 2006. aasta statistika näitab, et Euroopa Liidu territooriumil ebaõnnestus möödunud aastal üks islamistide poolt organiseeritud suur terroriakt (rongi paigutatud pommid ei lõhkenud) ja õnnestus ära hoida teine suur terroriakt, millega

⁸ Globaaljulgeoleku küsimustega tegeledes on siinkirjutaja olnud osaline otsustes, et Eesti esindajatel pole otstarbekas sõita metroojulgeolekule ja tsunami eelhoiatussüsteemidele pühendatud rahvusvahelistele kohtumistele. Siiski ei või ka selliseid teemasid käsitlevad paberid rännata otse paberihunti.

kavatseti lõhata reisilennukeid. 706-st terrorismis kahtlustatavana kinnipeetust moodustasid islamistlike terroriorganisatsioonidega seotud isikud (kokku 257) 36,4%. Euroopa Liidu territooriumil pandi toime 489 terroriakti, millest valdav osa tõi kaasa ainult materiaalse kahju (neist 419 korraldasid Hispaanias ja Prantsusmaal kohalikud separatistid). Lõpetuseks võib lisada, et kui kogu maailmas hukub aastas terroriaktide läbi kuni 7000 inimest, siis käsitulelrelvadega toime pandud kuritegudes kaotab elu kuni 500 000 inimest.

Tuleb välja, et kuigi terrorismioht on olemas ja islamiterroristid tegutsevad, ei ole võimalus nende tegevusestsurma saada üksikindiviidi seisukohast statistiliselt kuigi suur. Selline järeldus viitab julgeoleku psühholoogilise/tunnetusliku aspekti olulisusele. Inimese käsitust oma olukorrast ja ohtudest mõjutab ju eelkõige see, kuidas ta neid ohte tajub. Seda omakorda mõjutab kõikvõimaliku informatsiooni kättesaadavus ja esitus ning analüüsimiseks vajalike eelteadmiste olemasolu.

Seesama tunnetuslik aspekt on väga oluline ka teise julgeolekuohtu – kliima muutumise ja keskkonna degradeerumise – mõistmiseks. Tõsiasi, et sel sügisel on Arktikas jääd kahe Suurbritannia territooriumi jagu vähem, et Gröönimaa liustikud sulavad (ja tekitavad seejuures maavärinaid) juba nüüd kiirusega, mida arvutimudelid ennustasid 21. sajandi keskpaigaks, ja et iga 20 minuti jooksul kaob maakeralt üks liik, tunduvad kuidagi kauged ja hoomamatud. Ei ole ju ka kuigi hoomatav, mismoodi hiljuti Läänemeres leitud ameerika kammloom võib järsku mõjutada kogu mere elustikku, kuidas vetikate vohamine võib ajendada merest hapniku kadumise ning mere elustiku hukkumise ja et vaid üks supertankeriohnetus Läänemeres võib hävitada suure osa mere elustikust.

Samal ajal on aga keskkonnaga toimival niisugune tähendus, mis ei mõjutab ainult üksikute riikide, vaid kogu inim-

konna saatust. Keskkond ei ole hallatav nagu riik ja ökosüsteeme ei saa kiiresti taastada.

Üha enam infomüra

Esitatud kaks julgeolekuohtude näidet – terrorism ja keskkonnanahud – iseloomustavad hästi informatsiooni ja ohutunde rolli tänapäeva julgeoleku hindamisel. Me elame maailmas, kus toodetakse niisuguses koguses informatsiooni, et mõne aasta jooksul avaldatu ületab inimkonna poolt kogu varasema ajaloo jooksul trükitud informatsiooni hulga. Üksikisik ujutakse järjest enam üle kõikvõimaliku informatsiooniga, millest suur osa on lihtsalt müra.

Sellises maailmas tähendab tõese ja usaldatava informatsiooni tootmine ja elanikkonnale kättesaadavaks tegemine sisuliselt riigi julgeoleku tagamist. Niisugune tegevus aitab ühest küljest vähendada terrorismi efektiivsust ning takistab terroristidel oma eesmärgi saavutada (teadmised ja adekvaatsed ülevaated olukorrast aitavad hirmule vastu seista) ja teisest küljest – selged arusaamad ohtudest oma julgeolekule aitavad riigi elanikkonnal langetada adekvaatseid poliitilisi valikuid ja seeläbi paremini täita oma rolli riigi juhtimisel.

Niisugune tegevus – elanikkonna adekvaatne informeerimine maailmas ja riigis toimuvast (nii pikas perspektiivis kui ka kriisisituatsioonide puhul) – võib moodustada osa riigi totaalkaitsest ja selle tähtsust on raske ülehinnata. Kui varasemal ajal kehtis ütlus, et rahvas, kes keeldub toitmast oma sõjaväge, hakkab toitma võõrast sõjaväge, siis infoühiskonnas aitab rahval, kellel oma valitsus ei aita maailma mõista ja õigeid valikuid teha, otsuseid langetada keegi teine.

Islamiradikalism Euroopas ja selle oht Eestile

Peeter Oissar, kaitsepolitsei ülemkomissar
Riigi Kaitse, 3. oktoober 2007

Viimaste aastate jooksul on Euroopa muutunud terrorirühmituste silmsilms üha atraktiivsemaks sihtmärgiks ning paratamatult on sellega kaasnenud ka terrorismiohu kasv Eestis. Kõik mäletavad rünnakuid Madridis ja Londonis, samas on mitmes Euroopa riigis suudetud neid ära hoida.

Endiselt seostatakse terrorirünnakuid nii Euroopas kui ka mujal al-Qaidaga, mille juhtfiguurid esitavad perioodiliselt läänemaailma hoiatavaid sõnavõtte. Pidevad viited al-Qaidale loovad sellest kujutluse kui ülemaailmsest ühtsest kõigi terrorirünnakute taga olevast juhtorganisatsioonist. Selline pilt sobib hästi al-Qaida strateegiaga, kuid ei peegelda tegelikkust olukorda. Al-Qaida on küll eri riikides tegutsevad terroriste inspireeriv jõud, kuid tegelikke rünnakuid kavandavad rühmitused viimasel ajal iseseisvalt, valides rünnakuobjekte vastavalt kohalikele oludele. Oluline on eristada nn globaalset džihaadi, mis on enamiku terroristide üldine eesmärk, ning eri riikides tegutsevate rühmituste n-ö kohalikke eesmärgi (nt konkreetse asukohariigi poliitika mõjutamine). Iseseisvad väikesed rühmitused valivad sihtmärke eelkõige kohalikest oludest ja võib-olla ka kohalikest põhjustest lähtuvalt, mis ei pruugi al-Qaida eelistusi otseselt järgida (kuid ei ole tolle

huvidega ka vastuolus). Selliseid gruppe on raske tuvastada, neil ei pruugi olla kontakte tuntud islamiäärmuslastega ja nende võimalik terrorismi rahastamiseks suunatud tegevus ei pruugi eriteenistustele silma jääda, sest nad ei vaja suuri ressursse.

“Magavad rakukesed”

Suurbritannias, Saksamaal ja Taanis toimunud terrorismijuhitumite organiseerijaks olid n-ö magavad rakukesed (inglise keeles *sleeping cells*) – rühmitused, mille liikmeid ei olnud varem põhjust seostada radikaalse islamiga ning mis aktiveerusid vajalikul hetkel rünnaku korraldamiseks. Sellised “rakukesed” on oma liikmete kaudu pahatilti seotud mitme Euroopa riigiga, ka meie lähiriikidega.

Ei saa välistada, et mõni “magav rakuke” võib ka Eestis kanda kinnitada ja ühel hetkel aktiveeruda. Enne reaalselt tegevust on äärmiselt raske nende olemasolu tuvastada, sest oma eelneva tegevusega nad selleks põhjust ei anna.

Nii “globaalse džihaadi” kui ka väiksemate rühmituste eelistatavad sihtmärgid on kahtlemata endiselt seotud USA,

Suurbritannia ja Israeliga. Järgnevad riigid, mis osalevad islamimaades (Iraagis ja Afganistanis) peetavas sõjategevuses või kus kohalik poliitika näib muslimeid diskrimineerivat. Rünaku ajendiks on enamasti soov sundida riiki oma vägesid konfliktipiirkonnast välja tooma. Samuti võib selleks olla mõni islamiusulisi häiriv sündmus riigis – näiteks Muhamedi karikatuuride skandaalid, mis töid kaasa rünnakud Taani ja ähvardused Rootsi vastu.

Oluliseks faktoriks rünnakute tõenäosuse hindamisel on kohaliku muslimite kogukonna suurus – riikides, kus muslimeid on vähe, ei ole siiani rünnakuid toimunud. Samas võidakse sellistes riikides korraldada rünnakuid just üllatus efekti saavutamiseks või lootes nõrgematele julgeolekumeetmetele, võrreldes riikidega, millel on aastakümnetega väljatöötatud terrorismivastase võitluse kavad ja nii negatiivne kui ka positiivne kogemus nende rakendamisest.

Eri riikide eriteenistuste senine praktika näitab, et keskmiselt 1–2% Euroopa riikides tegutsevate muslimikogukondade liikmeid võib olla seotud radikaalsete organisatsioonidega või on radikaalselt meelestatud.

Radikaliseerumisega kaasneb islami peavoolu põhimõtete ja tavade hülgamine ning sallimatute tõlgenduste omaksvõtmine. See ei pruugi alati tähendada vägivaldset tegevust, küll aga vajadusel terroristlike meetmete kasutamise heakskiitmist. Kuigi radikaalsete vaadetele muslimid ei pruugi kunagi osaleda terroriaktide kavandamises ega elluviimises, on nad siiski julgeolekuoht, sest radikaliseerumine võib kergesti viia terrorismikuritegudeni. Samuti tuleb meeles pidada, et radikaalse islami eesmärgid (riigi valitsemine usu kaudu, koraanil põhineva islami õiguse ehk šariaadi kehtestamine, meeste ja naiste võrdsete õiguste kaotamine, kalifaadi rajamine jne) on iseenesest vastuolus demokraatia ja õigusriigi põhimõtetele. Seetõttu kujutab radikaalse islami levik endast julgeolekuohtu ja õõnestab riigi põhiseaduslikku korda ka siis, kui seda järgivad isikud ei kasuta oma eesmärkide saavutamiseks terrorismi.

Radikaliseerunud muslimitest osaleb otseselt terroriaktide toimepanemises väga väike osa, samas on tegemist ideaalse võrgustikuga terroriaktide ettevalmistamiseks. Samuti on selge, et juba radikaliseerunud muslimite värbamine terroriakte läbi viima või sellisele tegevusele mis tahes logistilist toetust osutama on oluliselt lihtsam.

Huvi Eesti vastu kasvab

Kui 1990. aastatel oli kaitsepolitseiameti terrorismivastase töö põhiorhk terrorismiga külgnevate kuritegude (ebaseaduslik lõhkematerjalide ja relvade käitlemine) ennetamisel, tõkestamisel ja avastamisel, siis maailma sündmused on suurendanud vajadust ohjeldada rahvusvahelise islamiterrorismi mõju Eestile. Kõigi otsuste või kaudsete preventiivsete meetmete eesmärk on Euroopa Liitu saabunud muslimite radikaliseerumise ennetamine ja ekstremistlikesse ning terroristlikesse rühmitustesse uute liikmete värbamise tõkestamine. Tuleb arvestada, et radikaliseerunud või mis tahes terrorismiga külgnevate kuritegudega seotud isikud, tajudes oma asukohariigi vastumeetmete survet, asuvad otsima uut keskkonda, kus saaks oma tegevust jätkata. Uueks faktoriks on Eesti ühinemine Schengeni viisasüsteemiga, mis lihtsustades tavainimese liikumist, suurendab ka islamaäärmuslaste nii Euroopa Liidust kui ka mujalt Eestisse saabumise võimalusi.

Euroopas on viimastel aastatel üha rohkem kandepinda leidnud radikaalset islamit pooldavad organisatsioonid. Ees-

tiga seoses võib selles kontekstis mainida Jamaat Tablighi ja WAMY-t (World Association of Muslim Youth). Need organisatsioonid küll otseselt ei toeta terrorismi, kuid levitavad radikaalseid vaateid ning on seetõttu terrorirühmitustele atraktiivseks värbamiskohaks. Lisaks eeltoodutele peetakse Euroopas eriti ohtlikeks rühmitusi, mis järgivad üha enam levivat Takfir Wa Al-Hijra ideoloogiat, mis lubab ülema eesmärgi nimel toime panna kuritegusid ning peab iga muslimi kohuseks uskmatute tapmist (nende hulka loetakse ka mõõdukat islamit pooldavad muslimid). Takfir Wa al-Hijra pooldajad olid ka Hollandi filmirežissööri Theo van Goghi mõrvanud nn Hofstadi grupi liikmed.

Eestis ei ole seni tuvastatud radikaalset islamit propageerivaid isikuid. Samas muutub sinne muslimikogukond üha aktiivsemaks ja seotumaks usukaaslastega teistes riikides – eelkõige Euroopas, aga ka Lähis-Idas ja Põhja-Aafrikas. Sarnaselt teiste Euroopa riikidega suureneb Eestis pidevalt nii välisriikidest pärit muslimite kui ka islami usku astunud kohalike elanike hulk.

Mitmes Euroopa riigis on usku vahetanud kohalikud elanikud ehk konvertiidid pärinud julgeolekuasutuste tähelepanu, sest nende seas on radikaalselt meelestatuid rohkem kui sünnijärgsete muslimite hulgas. Põhjuseid on mitu. Ühest küljest on loomulik, et usuvahetajad järgivad uue usu tavaid ja nõudeid püüdlukult ning võivad seejuures kalduda äärmusse. Samuti võidakse teadmatuses lihtsamini omaks võtta radikaalseid tõlgendusi. Terroristid on huvitatud usku vahetanute värbamisest oma tegevusse, sest need äratavad vähem julgeoleku- ja õiguskaitseasutuste tähelepanu. Mitmed 2007. aasta jooksul Euroopa Liidus terrorirünnakute kavatsusega kinnipeetud olid asukohariikide kodanikud ja nende hulgas oli konvertiite.

Oluline radikaliseerumise keskkond on mošeed, palvemajad ja islamikeskused. Eri riikide kogemused näitavad, et mošee ehitamisega kaasneb üldjuhul muslimikogukonna suurenenemine ning senisest suurem ühtsus. Sõltuvalt kohalikust "usujuhist" ehk imaamist võib kogukond distantseeruda ühiskonnast ning immigrantide huvi integreerumise vastu väheneda. Kogukond, kus on mošee, on oluliselt atraktiivsem sihtmärk ka radikaalsetele islamiliikumistele ja terroriorganisatsioonide värbajatele.

Tänapäeval toimub suur osa radikaliseerumist äärmuslike rühmituste veebilehekülgede ning eri jututubade kaudu. Sihtrühmaks on just noored, enamasti islamimaadest pärit immigrantide järeltulijad, kuid viimasel ajal järjest rohkem ka islami vastu võtnud eurooplased. Noored teise-kolmanda põlvkonna muslimid, kes ei ole leidnud oma kohta ühiskonnas ning tajuvad oma perspektiivtust ja kohaliku ühiskonna negatiivset suhtumist, arvavad pöörduvat "tagasi oma juurte" juurde.

Viimaste aastate jooksul on üha suurenenud välisriikidest pärit muslimite huvi Eesti muslimitega kontakti loomise vastu. Muret tekitab asjaolu, et Euroopas küllaltki levinud islamiorganisatsiooni Jamaat Tabligh liikmed on hakanud regulaarselt Eestit külastama ning loonud siin kontakte kohalike muslimitega. Varasemast on näiteid, kus Jamaat Tablighi "katet" on kasutanud terrorirühmituste värbajad ning Jamaat Tablighi kaudu on hilisemad terrorirünnakute korraldajad suundunud Pakistanis, Afganistanis ja mujal asuvatesse väljaõppekeskustesse. Kuigi Eestit külastanud Jamaat Tablighi liikmete puhul ei ole tuvastatud otsest kontakti terrorirühmitustega, on neist üksikute puhul põhjendatud kahtlusi terrorismi toetamises. Lisaks Jamaat Tablighile on ka teised radikaalsed islamiorga-

nisatsioonid hakanud Eesti vastu huvi tundma.

Lähiaastatel võib saada probleemiks Iraagis ja Afganistanis koalitsioonivägede vastu sõdivate Euroopast ja mujalt pärit islamisisside pöördumine Euroopasse. Neil on terroriaktide toimepanemise kogemused ning suure tõenäosusega jätkaksid nad seda ka Euroopas.

Tulevikuohte tuleb ennetada

Eestisse on viimastel aastatel saabunud järjest rohkem muslimitest immigrante Põhja-Aafrikast, Lähis-Idast ja Aasiast. Siia püütakse pääseda eri viisil: viisa või tööloa alusel, üritades astuda mõnda Eesti kõrgkooli või abielludes Eesti kodanikuga. Saanud elamisloa, ollakse sageli huvitatud ka oma sugulaste Eestisse kutsumisest. Kohalikku keelt mittevaldavatel ning piisava hariduse ja töökogemusega immigrantidel on raske Eesti ühiskonda integreeruda. See on mitmel juhul toonud kaasa nende huvi järgida islamit rangemalt ning koonduda kohaliku palveruumi lähikonda, kus kohtutakse samasuguse taustaga isikutega. Nii võivad immigrandid üha enam eralduda ühiskonnast ning moodustada oma suletud ringkonna. Kinnistes gruppides võivad kergesti levida ka radikaalsed vaated ning ühiskonnale ja riigi põhiseaduslikule korrale vastandumine

Üks terrorismivastase võitluse olulisi osi on terrorismi finantseerimise tõkestamine. Kuigi Eestis ei ole tuvastatud isikuid ega organisatsioone, kes teadlikult rahastaksid terro-

rismi, võidakse sel eesmärgil kasutada Eesti finantsstruktuure. Näiteks selgus Suurbritannias kaitsepolitsei ametile esitatud õigusabipalve täitmise käigus, et Eesti finantsstruktuuri kaudu on liikunud vahendeid Suurbritannias toimepandavate terroriaktide planeerimiseks ning ettevalmistamiseks. Selleks kasutati eri rahasiirdamissüsteeme, krediidiastutusi, kinkekaarte ning variisikute müüdnud pangakontosid. "Tankistidest" kontoomanikud ei teadnud raha tegelikku otstarvet ehk selle seotust terrorismiga. 5. juulil 2007 mõistis Suurbritannia kohus terrorismile kaasa aitamises süüdi kolm Suurbritannia kodanikku, kellele mõisteti reaalne vanglakaristus kestusega 6,5–10 aastat.

Tulevikuohtude ennetamine on Eestile esmatähtis. Seetõttu tuleb keskenduda ennetavale tegevusele muu hulgas radikaliseerumise ennetamiseks ja terroriorganisatsioonidesse värbamise tõkestamiseks. Lisaks rahvusvahelisele koostööle on efektiivses terrorismivastases võitluses tähtis roll riigisisel koostööl, mis tähendab, et riigisisised terrorismivastased meetmed peavad olema kooskõlas rahvusvaheliste meetmetega. Sama oluline on kõigi terrorismivastase võitlusega kokku puutuvate riigiasutuste ühtne arusaam terrorismivastase võitluse ülesannetest. Sel eesmärgil on loodud terrorismivastase tegevuse koostöökoda, kus on väljatöötamisel põhjalikud terrorismi ennetamise ja tõkestamise meetmed, mis täiendavad 2006. aastal vabariigi valitsuse poolt kinnitatud Eesti terrorismivastase võitluse põhialuseid ja seni kehtinud terrorismivastase võitluse tegevuskava.

Postmodernse väikeriigi julgeolek ja selle ohustajad

Mart Nutt, Riigikogu liige

Riigi Kaitse, 3. oktoober 2007

Riigi julgeolek on üks riigi püsimise peamisi eeltingimusi. Samas sisaldab julgeoleku mõiste laia spektrit olukordi, mis erineval moel ja tasandil mõjutavad riigi toimimist, hõlmates eeskätt otseste riigivõimu teostamist häirivate riskide maandamist, nagu võimet hoida ära välisriigi agressiooni, kuid ka ulatuslikult kaudseid, ettearvamatuid ja tahtmatuid sündmusi, mis võivad tekitada riigi toimimisele üllatuslikke tagajärgi, spontaansete tänavarahutuste ja *force majeure* 'ini välja. Julgeolekurisk on seega konkreetsete olukordade kogum, mis eri tingimustes võib avaldada riigile erinevat mõju. Ja see teeb keeruliseks ka universaalsete abinõude kavandamise julgeolekuriskide maandamiseks.

Samas ei saa väita, et julgeolekuriskid ei oleks (vähemasti suures osas) kaardistatavad. Vastupidi, suur osa neist on nähtavad ja nende ärahoidmiseks saab ka adekvaatselt tegutseda, kui selleks on piisavalt haaret ja eeskätt tahtmist. Riigi puhul kõlab kõige selgemini, et tema püsimine on suures osas riigi kodanikkonna ja valitsuse tahte väljendus. Riigi likvideerimine olukorras, kus riigi püsimisele on suunatud rahva ja valitsuse kindel soov ning hästi korraldatud asjaajamine, on aset leidnud üksnes erandlikel juhtudel. Enamasti on saanud riikidele saatuslikuks ükskõiksus riigi tuleviku suhtes, hirm, korrupsioon või korralagedus riigikaitse korraldamisel. Eesti on üks väheseid riike, kes on 20. sajandil kaotanud iseseis-

vuse välise agressiooni tagajärjel. Tõenäoliselt ei olnudki meil muud võimalust kui olukorraga leppida, kuid see ei ole kuidagi tõestust leidnud, sest Eesti riik ei osutanud oma likvideerimisele vähimatki vastupanu.

Väikeriigi soovide ja võimaluste dilemma

Kui võib väita, et julgeolek on riigi püsimise eeltingimus, siis võib ka väita, et iga riik, mis eksisteerib, on leidnud mooduse oma julgeolek tagada. Tulgu see siis omaenda sihikindla tegevuse kaudu, kuuludes mõnda kollektiivsesse julgeoleku- või kaitseorganisatsiooni või hoopiski loovutades oma kaitsemise mõne teise riigi hoolde. Valikus, mis moel julgeolek tagada, peitub vähemasti väikeriigi jaoks ülimalt oluline dilemma, milles ühinevad soovide ja võimaluste aspektid ning vale valik võib kaasa tuua riigi kadumise või vähemalt tema iseseisvuse tõsise piiramise. Iga riik peab hoolitsema selle eest, et valikuvõimalus ei muutuks sundvalikuks, mis teisisõnu tähendab iga juhul kas teist või kolmandat. Seepärast ei saagi tihtipeale laveerimist ette heita, sest see tuleneb enamasti püüdest vältida sundvalikut. See ei ole tingimata adekvaatne, kuid siiski lähtub riigi huvidest.

Riiki võiks määratleda ka sel moel, et see on maa, kelle pädevuses on korraldada oma julgeolekut. Seega tunnusta-

takse riigi õigust võtta tarvitusele abinõusid julgeoleku tagamiseks, sealhulgas kasutada vägivaldseid vahendeid.

Julgeolek on paljuski riigi ainevahetus keskkonnaga, milles riik eksisteerib. See hõlmab nii riikidevaheliste suhete seisut kui ka riigi sisemist seisundit. Ühemõtteliselt mõjutab julgeolekut riikide poliitiline korraldus ja tehnoloogiline arengutase. Diktatuurid on välissuhtlemises agressiivsemad, sest nad kasutavad sisepoliitiliste pingete maandamiseks tunduvalt rohkem välispoliitilisi aktsioone kui demokraatiad. Seetõttu on diktatuuririikide naabrus alati täiendav julgeolekurisk võrreldes demokraatliku keskkonnaga. Kuna diktatuurid ei hooli ei oma riigi seaduslikkusest ega ka rahvusvahelisest õigusest, ei ole neil tavaliselt ka pidevaid sekkuda jõhkralt teiste riikide siseasjadesse ning mõjutada nende poliitikat sisejulgeolekut destabiliseerides. Nii kasutas Natsi-Saksamaa Tšehhoslovakkia julgeoleku paralüüsimiseks nii rahvusvahelist tasandit kui ka sisepingete lõkkele puhumist. Rahvusvaheliselt süüdistati Tšehhoslovakkia agressiooni kavandamises "rahuarmastava" Reich'i vastu ja saksa vähemuse diskrimineerimises. Samas korraldati sudeedisakslastest "kaasmaalaste" väljaastumisi, finantseeriti nende natsionaalsotsialistlike organisatsioonide ja valmistati ette poliitilisi nõudmisi kuni Sudeedi alade Tšehhoslovakkia eraldamiseni. 1939. aastal selgus kõigile, et natside eesmärk ei olnud midagi vähemat ega rohkemat kui Tšehhimaa annekteerimine. Samalaadset taktikat on kasutanud oma naabrite suhtes NSV Liit ja Venemaa.

Tehnoloogiline arengutase määrab vahendid, millega riigi julgeolekut kindlustada või kõigutada, ja sellest koosmõjust tingituna on julgeoleku tagamise teed olnud ajas väga muutuvad. Kuni Esimese maailmasõjani samastus riigi julgeolek välisjulgeolekuga ja avaldus sõjaks valmistumises. Oli küll üksikuid vahejuhtumeid, kus paleepöördega või mõnda rivaali toetades püüti muuta riigi kurssi, kuid üldist julgeolekuplaani muutis see harva. Kurss väljastpoolt korraldatavale riigipöördele ja panus sisevaenlasele omandas tähtsuse koos totalitaarse riikide tekkimisega (1923 riigipöördekatse Bulgaarias, 1924 Eestis, 1934 Austrias, "viies kolonn" Hispaania kodusõjas jm).

Tehakse panus sisejulgeoleku haavamisele

Pärast Teist maailmasõda on vahe välis- ja sisejulgeoleku vahel pidevalt hägustunud ning tänapäeva maailmas seda vahet õigupoolest enam ei olegi. Konventsionaalse sõja asendumine sissisõjaga ja sõjapidamisreeglite kadumine seoses rahvusvahelise terrorismiga on muutnud sisejulgeoleku nõrkuse keskseks ohuks julgeolekule, mida kõigutades püütakse saavutada ka rahvusvahelisi eesmärke. Tavapärase julgeolekuohu, nagu ühe riigi otsene agressioon teise vastu eesmärgiga riik annekteerida, on muutunud haruldaseks (Iraagi agressioon Kuveidi vastu 1991). Seda enam panustatakse sisejulgeoleku haavamisele sisevaenlase finantseerimise, koolitamise ja relvastamise kaudu. Kadumas on ka erinevus sissisõja ja terrorismi vahel, mille tagajärjeks on nn sõjapiirkondade tähtsuse kadumine ning sõja imbumine kõikjale. Kui paarikümne aasta eest elas inimkond kolmanda maailmasõja hirmus, siis praegu ei ole see enam aktuaalne: samaväärne kui väide, et kolmandat maailmasõda ei tule kunagi, on väide, et see juba käib. Selline olukord esitab eba-meeldiva väljakutse kõigile riikidele, sest leitakse end uues ja tundmatus julgeolekualases vaakumis. Hästi väljaarendatud välisjulgeoleku tagamise meetmed ei ole enam tõhusad, meeletute kulutustega soetatud relvastus muutub kasutuks, traditsiooniliselt korraldatud sõjaväge ei ole kusagil kasutada,

sest vaenlane ei ole lokaliseeritav. Samas valitseb peataolek, kuidas uutest oludes toimida. Valus tagasilöö on tõdemus, et julgeoleku tagamise hinnaks võib saada lääne põhiväärtuste – demokraatia ja vabaduste – piiramine ning taganemine sallivuse ja mitmekultuurilisuse põhimõttest.

Maailma arengut iseloomustab suundumus, milles pidevalt väheneb nuia jõud ja suureneb sõna jõud. Ka julgeolekut iseloomustab pidev virtuaalse jõu osatähtsuse suurenemine füüsilise jõu arvelt. Ideoloogilisest, meedia- ja kübersõjast on saanud tõhusam vahend kui tankidega naaberriiki tungimisest või isegi mobiilsetest dessantüksustest. Seda näeme hästi ka Eesti näite varal. See, et Eesti julgeolekut võiks ohustada tankiarmee sissetung või ebasõbraliku naaberriigi dessantrünnak, ei ole praegu tõsiseltvõetav (mis muidugi ei tähenda, et homme ei või olla!). Küll on Eesti julgeolekule tõsiseks ohuks propagandasõda hingede ja meelsuse pärast. Sümbolne oli Narva piiril passiva venekeelse autojuhi vastus ajakirjaniku küsimusele Vene tolli kohta: süüdi pole Venemaa, vaid Eesti, kes võttis maha pronkssõduri, soosib fašiste ja tahab vabadussammast püstitada. Pronksiõoga ei katsetatud üksnes seda, kui valmis on Eesti sisejulgeoleku tagamiseks, vaid ka seda, kui tugevad on Eesti sisejõud, kes suudavad vahetu välisabita võimu haarata. Viies kolonn kombineerituna energiakriisi, arvutivõrkude halvamise ja kaosega transpordis teeb rohkem kui tänaval patrulliv välisriigi sõdur. Süstemaatiline rahvusvahelise avalikkuse töötlemine, et "fašistlik ja vähemusi ahistav riik" on vaja korrale kutsuda, võib teha mõistetavaks selle riigi põlvili surumise. Tänapäeva tehnoloogia seisukohalt pole väikeriigi iseseisvuse kaotamiseks vaja, et tema tänavatel on naabruses asuva suurriigi sõjavägi ja maailmakaardil värvitakse ta selle suurriigi värvi. Piisab, et väikeriigi elanikud on selle riigi meedia mõjuväljas, transiidikanalid selle riigi valduses, energia sõltub selle riigi suvast ning parteidel ja poliitikutel on huve, mille täitmine sõltub sellest riigist. Kindluse mõttes piirab väikeriiki gaasijuhe, mida valvab naaberriigi laevastik ja lennuvägi... Väikeriik, kes on sattunud eespool näidatud olukorda, ei saa enam oma julgeolekut tagada. Selleks et julgeolekut tagada, tuleb sellist olukorda vältida.

Vabaduse piiramine vähendab vastupanuvõimet

Kui ühelt poolt võib vabaduse piiramises (ehk siis riigi jõustruktuuride volituste laiendamises) näha julgeolekuriski vähendamist, siis teisalt nõrgendab see ühiskonna sisemist julgeolekuohule vastupanu võimet. Demokraatia ja valikuvabaduse vähenemine, majanduse monopoliseerumine ja riigivõimu ning äriühingukondade kokkukasvamise suurendab otseselt korruptsiooni. Korrumpeerunud väikeriigi julgeolek on aga rahvusvahelises tõmbetuules. Kui demokraatlik traditsioon on riigis niigi nõrk – nagu endistes NSV Liidu vabariikides, kus on võimul endisaegne nomenklatuur, kelle alluvussuhted Moskvaga on veel soojalt töös –, on riigi julgeolek sisuliselt delegeeritud Moskvale. Armeenia ja Tadžikistani lõunapiiri valvavad Vene piirivalvurid. Riigid, kes sellist protektsiooni ei soovi, kuid kelle naaber seda jõuliselt pakub, on täiendava julgeolekuohu all, sest hõlpsaim tee olukorda muuta on korraldada rahutusi, tekitada majandusprobleeme ja selle taustal nõuda valitsuse väljavahetamist. Balti riigid, kes paraku kuuluvad just sellesse riikide rühma, on seetõttu silmitsi suurendatud sisemise julgeolekuriskiga.

Iga riigi huvides on viia julgeolekuohu miinimumini. Tänapäeva maailm on aga sedavõrd läbipõimunud, et ükski ei suuda seda isegi maailma võimsaimad riigid. Meenutagem kas või

11. septembril 2001. Seega, kui julgeolekust on üha enam saanud sisejulgeolek, siis samaaegselt on rahvuslikust julgeolekust saamas üleilmne julgeolek. Riikide grupeerumine ühiste julgeolekutagatiste eesmärgil on möödapääsmatu, selleks et tõhusalt tagada iga konkreetse riigi julgeolekut. See

puudutab Eestit täiesti ühemõtteliselt. Oht Eesti julgeolekule ei alga Eesti piirist, vaid sealt, kus see oht sünnib. Samas on oht Eesti julgeolekule ohuks teiste julgeolekule. Selles peame me veenma kõiki, kes sellest pole veel aru saanud. Ja see on meie parim julgeolekutagatis.

Maailmapoliitikast optimismita

Sven Mikser, Riigikogu liige, sotsiaaldemokraat
Postimees, 16. jaanuar 2007

Eelmine aasta kulges maailmapoliitikas valdavalt pessimistlikul toonil. Vaatamata üksikutele headele uudistele liikusid rahvusvahelise julgeoleku seisukohalt olulised konfliktid lahendusest kaugemale ja sama trendi jätkumist võib eeldada ka alanud aastal.

Võimatu on analüüsida kõiki tegureid, mis maailma julgeolekule mõju avaldavad, seepärast jätan palju olulist kõrvale ja vaatlen nelja teemat, mil seos praeguste kesksete kriisidega: islamistide ja läänemaailma vastasseisu, globaalset energiajulgeolekut, tuumarelva levikut ja USA positsiooni maailmas.

Islamistide väljakutse

Islamistide ja Lääne vastasseis aasta jooksul teravnes. Lisaks lõomasid mitmel pool Lähis-Idas usulised ja poliitkonfliktid. Palestiina omavalitsust paralüeeris konfrontatsioon valimised võitnud, ent rahvusvahelise tunnustusega Hamasi ja mõõdukama, kuid paljude arvates korrumpeerunud Fatah' vahel. Liibanonis viskas mõõduka sunniidist peaministri Siniora valitsusele kinda äärmuslik šiiitide fraktsioon Hezbollah. Iraanis täitis esimene võimuaasta president Ahmadinejadil, kelle käitumisest on selge, et sula Iraani ja Lääne suhetes lähiajal ei tule.

Afganistani olukord teeb muret. Kui ameeriklased Talibani kukutasid, tervitas rahvas totalitaarse režiimi käest pääsemist. Talibani liidrid pagesid Pakistani, kus mitmed end seni varjavad. Veel aasta eest usuti, et mälestuse tõttu Talibani-aegsetest koledustest ei saa rühmitus lähitulevikus loota rahva toetusle. Kuu-kuult muutusid prognoosid pessimistlikumaks ja Taliban hakkas puštu hõimualadel taas pead tõstma.

Veel ärevam on seis Iraagis. Kuigi Saddam Hussein eksponeeris end vajadusel ka religioosse liidrina, oli tema baathistlik režiim üsna usuleige. Praegu on kodusõtta vajuvas riigis usuline identiteet peamine lojaalsuse allikas. Kuna Iraagis asuvad šiiitide peamised pühapaigad ja elavad mitmed tähtsamad usujuhid, püüab seal toimuvat mõjutada ka Teheran. Usuvaenule võib hoogu anda ka Saddam Hussein'i hukkamine.

Islamistlikust sentimendist ei ole jäänud puutumata ka Euroopa. Aasta eest hoidis kirgesid üleval karikatuuritüli, hiljuti vallandas pahameeletormi paavst Benedictuse kõne, milles tsiteeriti keskaegse Bütsantsi keisri moslemeid halvustavat kirja. Ehkki tülid on seni veretult vaibunud, on ilmne, et paljud moslemitest immigrandid on Lääne ühiskonda halvasti integreerunud ja fundamentalistide poolt kergesti mõjutatavad.

Nafta

Teine mureteema on globaalne energiajulgeolek. Industriaalseeruv maailm vajab toimimiseks üha rohkem naftat ja

gaasi. Riikidest, kus neid varasid arvestatavas koguses leidub, on vaid üksikud stabiilsed ja demokraatlikud. Elektritootmises on naftale ja gaasile sõe, hüdro-, tuuma- ja taastuvenergia näol alternatiive, kuid mootorikütusena on naftaproduktidele vähe aseaineid.

Üheaegsed kriisid – sõda Iraagis, Iraani ja Lääne vastasseis, Venezuela presidendi Hugo Chavez'i Lääne-vastased aktsioonid ja orkaan USA Mehhiko lahe basseinis – võivad ajutiselt turult viia olulise osa ressursist, tuues arenenud, ent ressursivaeste riikide jaoks kaasa energiakandjate nappuse. Mullu kerkisid nafta barrelihinna hetkeks kaheksakümne dollarini ja ka eestlased pidid bensiiniliitri eest maksma enam kui viisteist krooni.

Naftatransiiditeedel on pudelikaelu, mille sulgemine tähendaks tõsiseid varustushäireid. Pärsia lahte Arabia merega ühendavat Hormuze väina läbib päevas enam kui 17 miljonit barreli naftat, mis on teel lääneriikide ja Aasia turgudele. Kui Iraan ja läänemaailm jõuavad tõsise konfrontatsiooni, võib Teheran kitsast väina läbivad laevateed blokeerida. See pole lihtne, sest piisava rafineerimisvõimekuseta Iraan peab osa kütusest reimportima, ent ajalugu on näidanud, et oluliste eesmärkide nimel ei kõhkle islamivabariigi juhid oma rahvale kannatusi valmistamast.

Ka teised pudelikaelad – Suessi kanal ja Sumedi torujuhe, Bab el-Mandabi väin, Bosporus – asuvad poliitiliselt tormilises Lähis-Idas. Kokku läbib neid kitsaskohti enam kui kümme miljonit barreli naftat päevas.

Ebastabiilsus kasvava turu pakkujatepoole otsas tähendab ka seda, et suureneb nende naftatootjate poliitiline mõju, kes asuvad väljaspool kriisipiirkondi. Suur energianõudlus ja kõrgustesse sõostunud hinnad seletavad, miks saab Moskva endale lubada varasemast ebademokraatlikumat tegutsemist ja Lääne kriitika eiramist. Niisugune areng ei vasta Eesti rahvuslikele huvidele ja peaks panema meie otsustajaid tõsisemalt survestama Euroopa Liitu ühtse energiapoliitika loomiseks.

Tuumarelv

Külma sõja ajal, mil maailmas oli viis tuumariiki, nähti aatompommis heidutusvahendit ja selle reaalse kasutamise seostus tabu. Nüüd, mil Teisest ilmasõjast on möödas aastakümneid ja pommi on omandanud või omandamas regionaalsed rivaalid, nagu India ja Pakistan või Iisrael ja Iraan, suureneb oht, et tuumarelv võidakse kasutada viisil, mis ei valla maailmasõda, ent purustab nii pommi ümbritseva tabu kui ka püüdluse hoida tuumarelv suurriikide heidutusrelva staatuses.

Lõppenud aasta oli tuumarelvastumise seisukohast masendav. Põhja-Korea, keda usuti omavat plutooniumi vähemalt

ühe pommi ehitamiseks, viis läbi esimese tuumakatsetuse ja arendas edasi ka mitmeastmelist ballistilist raketti. Püüdlused Pyongyangile mõistust pähe panna jäid tulemusteta.

Iraan näitas samuti rahvusvahelisele üldsusele trääsa, deklareerides häälekalt oma õigust uraani rikastada ning edendada plutooniumi tootmist. Erinevalt korealastest on Iraan deklareerinud oma tuumapüüdluste rahumeelsust, ent neid väiteid on vaatlajail raske uskuda.

Ehkki mõlemad riigid toimivad kohati irratsionaalselt, on tuumarelva esmakasutamine nende poolt ebatõenäoline. Ka ei peeta väga tõsiseks võimalust, et Iraan võiks loovutada oma pommi või tuumateadmised Hezbollah'le või teistele terroristirühmitustele. Küll aga võib pommi omamine muuta Teherani jultnumaks oma regionaalsete ambitsioonide realiseerimisel ja terroristide toetamisel lihtsamate sõjavahenditega.

Samuti on tõsine oht, et Iraani tuumariigiks saamisest valandub laiem piirkondlik tuumavõidurelvastumine. Märgiks sellest oli Ehud Olmert'i hiljutine «keelevääratus», kui seni tuumarelva omamist salanud Iisraeli peaminister oma maa tuumariikide loetelusse poetas.

Pax Americana

Ameeriklaste odüsseia Iraagis viis 2006. aastal vabariiklastelt enamuse USA kongressi mõlemas koojas. Ent võitnud demokraatidelgi pole pakkuda Iraagi jaoks usutavaid lahendusi. Vaatlejad tõdeavad nukralt, et vabariikliku administratsiooni Iraagi-poliitika on läbi kukkunud, demokraatidel puudub igasugune koherentne strateegia ja Bakeri-Hamiltoni raport

sisaldab peamiselt soovmõtlemist.

Ummikus Iraagi-operatsiooni ja lõhestatud valitsuse kõrval kujundavad uue aasta poliitikaelu Washingtonis lähenevad presidendivalimised, kus esmakordselt aastakümnete jooksul ei kandideeri ei ametis olev president ega asepresident.

Kuigi Iraak saab eeldatavasti valimiste põhiteemaks, on demokraatide juhtkandidaatide Clintoni, Obama ja Edwardsi profiil pigem sise- kui välispoliitiline. Erand võiks olla vahepeal kliimaprobleemidele keskendunud Al Gore'i naasmine presidendirallisse.

Vabariiklaste liidrid Giuliani ja McCain on rahvusvahelise profiiliga, kuid ei pruugi partei enamikule olla vastu võetavad suhtumise tõttu muudesse teemadesse, nagu abordiõigus, gay-abiellud või surmanuhtlus. Seetõttu panustavad analüütikud konservatiivsematele sisepoliitikale orienteeritud kandidaatidele, nagu äsja Massachusettsi kubernerini kohalt lahkunud Mitt Romney.

Õnneks ei valda ameeriklasi praegu veel nn Vietnami sündroom, ent isegi kui uus administratsioon ei kaldu isolatsiooni, on selge, et Iraagist ja Afganistanist taandumine edu saavutamata oleks hoobiks USA positsioonile ainsa globaalse suurvõimuna.

Ameerika mõjuvõimu vähenemine maailmas ei suurenda Eesti-taoliste väikeriikide suhtelist mõjukust, küll aga kasvab märgatavalt praeguste regionaalsete suurvõimude, näiteks Hiina ja Venemaa sõnaõigus. Seetõttu on Eesti välispoliitika suunajatel oluline mõista, et südamlikest kahepoolsetest suhetest USAGA on meile veelgi tähtsam Ameerika Ühendriikide tugev positsioon maailmas.

Eesti peab endale alati aru andma, et me ei ole superriik

Urmas Paet, välisminister
Postimees, 7. juuni 2006

Kogu välispoliitika ei ole julgeolekupoliitika, nende kahe sõna vahel ei ole võrdsmärki.

Kuid ka välispoliitika professionaalid peavad endalt küsima vahetevahel sama lihtsalt nagu inimene tänavalt: milleks meile välispoliitika, kui see ei paranda riigi ja rahva julgeolekut? Milleks meile kõik need visiidid ja lepingud, konverentsid ja foorumid, kui need pole millegi ühemõttelise ja käega kombatava teenistuses?

Kui elulistele küsimustele antakse hämaraid vastuseid, mis selgitavad maailmas toimuvat kõhklevas «ühelt poolt ja teiselt poolt»-stiilis, siis võivad need olla akadeemiliselt kui tahes õiged, ent ei rahulda kedagi.

Me peame endale ikka ja jälle kordama, et välispoliitika on julgeolekupoliitika rohkem kui midagi muud. Riigi välisesteenistus on riigi eesliin.

Mäletatavasti väitis Archimedes, et antagu talle toetuspunkt, siis tõstab ta maakera paigast. Meie eesmärk ei ole maakera paigast nihutada, kuid võtkem toetuspunktiks julgeolekuprob- lemaatika, et katsuda enam mõista nii maailma kui ka meie välispoliitilist tegevust selles maailmas 2006. aasta kevadel, ja lootkem, et paigast nihkub mõni kinnikiilunud mõte.

Mida sisaldab mõiste "julgeolek"? Väga paljut, alates iga-

ühe soovist jõuda õhtul turvaliselt koju ja lõpetades Eesti riikliku eesmärgiga saada aastal 2020 ÜRO Julgeolekunõukogu liikmeks.

Kunagi väljendus julgeolekuprobleem vaid sõjas ja rahu. Rindejoont ja vastaspooli kujutab igaüks ette. Selline näeb tavateadvuses välja traditsiooniline ehk kõva ehk sümmeetriiline julgeolekudimensioon.

Aga niinimetatud pehmed, uued ja mittesümmeetriilised julgeolekuprobleemid on viimastel aastakümnetel hakanud nii omavahel kui vanadega põimuma ja olukord on muutunud keerukaks.

Markeerigem asjade seisu näiteks selliste küsimuste kaudu:

- Kas nõndanimetatud pehmed ja kõvad ohud on ületulde alati eristatavad?
- Kas energeetikajulgeolek on ühenduses ka keskkonnajulgeolekuga? Näiteks oli täis tankerid ja tsisternid Soome lahel ja Tallinna kesklinnas kui majanduslik vajadus ühelt poolt ja kui võimalik looduskatastroofi allikas teiselt poolt.
- Kui Eesti mehe keskmine oodatav eluiga on ainult 66,3 aastat, siis kas eestlaste vilets tervis ja negatiivne iive on meie julgeolekuprobleem number 1, 5 või 37?

- Kas tööjõu liikumisvabaduse suurenemine Euroopas tänava kevadel on ainult puhas rõõm või sisaldab ka julgeolekudimensiooni?
- Kas maailmakaubanduse tõmbused, näiteks naftahinna tõus aprillis üle 70 dollari barrelilt, kusjuures aasta eest oli see alla 50 dollari barrelilt, mõjutavad meie majandust hetkel ohtlikult?
- Kas Eesti riik on kasutanud praegusel meediaajastul oma julgeoleku tugevdamiseks piisaval määral ära kõiki meediakanaleid – nii sisemaal kui välismaal?

Ja nii edasi.

Me võime defineerida, et sise- ja välise julgeoleku põimumine on tingitud kolmest asjaolust.

Esiteks delegerib rahvusriik oma suveräänsuse teostamise aspekte rahvusülestele kehanditele, nagu seda teevad Euroopa Liidu liikmed (näiteks Schengeni lepingu raames). Tuntud eurooplane Robert Cooper täpsustab lõikava elegantsiga: "Postmodernse riigi jaoks tähendab suveräänsus kohta laua ääres."

Teiseks. Globaliseerunud maailmas on ohtude leviku kiirus meeletult kasvanud ja see tõsiasi vähendab rahvuslike piiride tähendust.

Ning kolmandaks on ainuvõimalik tõrjuda globaalseid ohte kollektiivselt. See sunnib meid kaaluma iga sisejulgeolekulise otsuse rahvusvahelisi aspekte ja vastupidi.

Uute, mittesõjaliste ehk mittekonventsionaalsete julgeolekuohtude spekter on väga lai. Julgeolekupoliitika aluste vastuvõtmisel 2004. aastal peeti Eestile ohtlikuks vähemalt kaheksat seda laadi nähtust – alates terrorismist ja lõpetades sotsiaalsete ning infotehnoloogiliste ohtudega. Mõned neist, nagu terrorism, ohustavad meie demokraatlikke väärtusi ja riikluse aluseid. Teiste, näiteks nakkushaiguste ohvriks võib langeda iga inimene. Kuid narkomaania, laastavad taudid ja isegi terrorism on inimkonna kaaslasel olnud ometi aastatuhandeid! Tänapäeva ohtudeks muudab neid leviku ebavaline kiirus ja ulatus, mis näiteks üksiku viirusmutatsiooni võib päevadega muuta globaalseks ohuks. Ning riigipiirid on nüüdisajal madalamad kui Hiina müür!

Uute ohtude maailmas jääb reageerimisaeg üha lühemaks ja see võimendab meie kõigi ohutunnet. Laenates sõjanduse terminid, on maailm pidevalt võimaliku üllatusrünnaku olukorras. Inimlikult suurendab see nii üle- kui alareageerimise ohtu. Üllatusmomendi kartus toidab muidugi ka meediaspekulatsioone.

Terrorism kui märksõna seisab julgeolekupoliitilises kõnepruugis juba pikemat aega teistest hirmutavalt eraldi. Eristaatuses.

Alates 1996. aastast on ÜRO liikmesriigid pidanud läbirääkimisi ÜRO terrorismi vastase üldkonventsiooni ettevalmistamiseks. Konventsioon peaks andma seni rahvusvahelises õiguses puuduva terrorismi määratluse.

Paraku – vaidlused ÜROs kestavad. Selles, et kokkulepet saavutada ei suudeta, on oma roll olnud Palestiina probleemil, mistõttu terrorismi määratlemine on asendunud pika vaidlusega, kuidas piiritleda legaalseid ja mittelegaalseid meetodeid võitluses okupatsiooni vastu.

Euroopa Liit, Eesti loomulikult sealhulgas, on aktiivselt taotlenud, et läbirääkimised konventsiooni üle lõpetataks 2006. aastal.

Iga poliitikavaatleja tänapäeval teab (ehkki omakasust püütakse seda vahel tahtlikult unustada), et NATO ei ole ainult sõjaline organisatsioon, vaid poliitilis-militaarne.

NATO liikmena on meile südamelähedane NATO areng

ja selle põhimõtted:

- NATO aluseks on Washingtoni leping ja ülesanneteks see, mis seal kirjas ehk demokraatia ühine kaitse.
- NATO peab suutma tagada konventsionaalse kaitse, aga vastama ka uutele väljakutsetele, mis mõlemad peavad jääma planeerimistegevuse aluseks.

NATO muutumine seostub Eesti muutumisega. Ja pole liigne taas kinnitada, et Eesti peab kinni NATOga liitumisel antud lubadustest ja võetud kohustustest, mille nurgakivi on kaitsekulutuste osa pidev tõus, kuni kahe protsendini SKTst.

Oluline on täita ka nn 8/40 kriteerium, mis tähendab, et Eestil peaks olema vähemalt 8 protsenti oma väekontingendist välisoperatsioonidel ja 40 protsenti põhimõttelises valmisolekus sinna minema. Eesti on lubanud jõuda 2010. aastal sellise reaalse võimekuseni – 350 kaitsevaelast rahvusvahelisel sõjalisel operatsioonil.

NATO silmaga nähtav tegelikkus Eesti eluruumis väljendub mõistes «õhutorve» ehk Air Policing. Baltikumi õhuruumi on valvanud praegu üheksa riigi lennukid. Meile on õhutorbe garanteeritud 24 tundi päevas ja 7 päeva nädalas eluliselt tähtis. Kaugele tulevikku vaadates tuleb nii Ämari lennuväli välja arendada kui ka leida lõplik strateegiline õhutorbe lahendus.

On loomulik, et Eesti toetab igati NATO avatud uste poliitikat. Muidugi, jälgides iga kandidaadi individuaalset arengut. Praegu on kolmel riigil liikmesuse tegevuskava. Horvaatia ettevalmistused on põhimõtteliselt piisavad kutse saamiseks. Albaania ja Makedoonia peaksid veel kodutööd tegema.

Eesti on seisukohal, et Ukraina peaks saama julgustava sõnumi liikmesuse tegevuskava MAPiga liitumisest enne Riia tippkohtumist ja et Gruusia on valmis liitumiseks Intensiivstatud Dialoogi programmiga.

Kui kõneleme neist asjust, siis on meil mõttes nii siiras solidaarsus kui ka pragmaatiline omakasus. Mida enam riike jagab meiega samu väärtusi ja kõnnib sama teed, seda turvalisemalt tunneme end ka kodus. Kuid meie kodu laiemas mõistes on Euroopa ja Euroopa rahu huvides on muidugi ülimal määral rahu ja stabiilsuse kindlustamine Balkanil, Kaukaasias ja Ida-Euroopa aladel.

Kaitseväe missioonid on Eestigi kontekstis tüüpiliseks näiteks, et välis- julgeoleku-, kaitse- ja sisepoliitika ei ole tegelikult lahutatavad. Riigi tarkuse kohustus seisneb siin selles, et komponentide vahekorda alati õigesti kaaluda.

Sisepoliitiliselt tulevad mängu erinevad maailmavaated ja erinevate valijagruppide huvid. Paraku ka kohalike ja riiklike huvide pörkumised. Kaitsepoliitiliselt on iga missiooni puhul luubi all see, kas meil on raha, mehi, varustust ja kaitsetahet missiooni komplekteerimiseks.

Kõigi missioonide tulevikku vaatleme tervikuna. Eestil on arukam mitte oma jõudu killustada, vaid säilitada missioonide väike arv. Peame arvestama realistlikult oma ressursidega, sest rasked missioonid nõuavad nii head väljaõpet kui ka kaitsevaelaste taastumisaega. See kõik seab oma piirid.

Täna on välismissioonidel kokku 244 Eesti kaitsevaelast. Neist Iraagis on erinevate ülesannetega 40, Afganistanis 80. Afganistani saadab Eesti ka tsiviilspetsialisti. Kosovos 89, Bosnia ja Hertsegoviinas 33. See missioon on esmakordselt Eesti ajaloos formeeritud Kaitseliidu baasil. ÜRO käsutuses on kaks sõjalist vaatlejat.

Afganistan on NATO ja Eesti kaitseväe kõige tähtsam välismissioon.

Afganistani riikliku arengu toetamine jääb NATO prioriteediks kauaks ja me peame oma tegevust seal aastateks ette planeerima. Rahvusvahelise operatsiooni eesmärgi saavuta-

mine vähendaks väga paljude Euroopa Liidu ja NATO julgeolekuohtudena nimetatud riske. Meenutame, et suur osa Põhjamaades tarvitavatest narkootikumidest tuleb Afganistanist. Selle riigi ülesehitusprotsess võib kesta veel aastakümneid ja sel ajal peetakse rahvusvahelise üldsuse kohalolekut Afganistanis oluliseks.

Eesti panus tõuseb tänavu 120 kaitseväelase ja me liidame militaarsete tsiviilosa.

Iraagi missiooni pikendamine on alati olnud kõige diskuteeritavam. Kuid eesmärgid, mille nimel Iraaki mindi, ei ole veel saavutatud. Jääme endiselt seotuks ÜRO otsustega ja Iraagi valitsuse taotlustega.

Balkan on rahunenud, kuid järelmõjud on pika vinnaga. Eesti kaitseväelased on praegu ka Balkanil ja me peame seda väga oluliseks. Meiegi hoiame seal Euroopa rahu, ei rohkem ega vähem.

Kosovo kontingendi suurus tuleb tänavu üle vaadata, pole võimatu, et seda vähendatakse. Bosnia ja Hertsegoviina puhul sõltub missiooni tulevik kohalikust ohuhinnangust. Kaitseliidu roll Balkanil peab jätkuma.

Kuid Eestil on olemas ka viies välismissioon, ehkki teistsuguses formaadis. Nimetaksin selleks Eesti arengukoostöö ja humanitaarabi arengukava aastateks 2006–2010.

Seal on kirjas abiandmise põhimõtted ja sihtriigid, tegevusvaldkonnad ja summad. Inimõiguste ja demokraatia rahaline ja põhimõtteline toetamine mujal maailmas on meie riiklik strateegia ja osa meie rahvusvahelisest julgeolekukäitumisest. Mõelgem kas või sellistele tõsiasjadele, et 1,2 miljardit inimest kulutab alla ühe dollari päevas ja arengumaa laps saab kõhu täis lõunaga, mis maksab 19 USA senti.

Tänavu prognoosime Eesti arengu- ja humanitaarabi summaks 126 miljonit krooni. Praegusse tegevusse mahub meie peamiste arengukoostöö partnerite Ukraina, Moldova ja Gruusia ametnike koolitus, Darfuri kriisiabi, toetus äsjase Indoneesia maaväe tagajärgede likvideerimiseks, annetused ÜRO Hadaabi Fondi ja palju muud.

Märgi tähendusega Eesti aktiivsuse ja oskuste kohta on ka see, et ÜRO peasekretär Kofi Annan nimetas päästeameti peadirektori Mati Raidma Eesti esindajana ÜRO Hadaabi Keskfondi juurde loodud nõukokku.

Väikeriiki, mis on hiljuti liitunud Euroopa Liidu ja NATOga, on kohane võrrelda inimesega, kes pärast aastatepikkust kõhu kõrvalt kokku hoidmist on lõpuks kolinud igatsetud oma majja heas elurajoonis. Aga nüüd tuleb ju selles majas hakata elama igatsetud uut elu! Ja inimese ees on küsimus: milline on mu elu siin?

Õige vastus sellele küsimusele riigi tasemel ongi kõige suurem turvatagatis Eestile. Kuna elame avatud maailmas, siis puudutab see vastus igal juhul välispoliitikat. Ja loobugem ometi ekslikust, tolmuna Eesti õhus keerlevast mõttest, nagu oleks Eesti suured eesmärgid kadunud! Nüüd konkreetselt Euroopa Liidust, sellest meie uuest majast.

Aabitsatõde on, et NATO toodab julgeolekut ja Euroopa Liit jõukust. Korrakem taas endalegi, et julgeolek pole ainult militaarne dimensioon, vaid sisaldub ka Euroopa Liidu igapäevategevustes. Siia kuulub valmidus tagada andmeturvalisus, hoida kontrolli all migratsioon või võidelda linnugripiga.

Vastavalt sellele on riigis jagatud ülesanded. Piirivalvurid, politseinikud ja tervishoiuametnikud teavad, et ka nemed osalevad julgeoleku loomises. Euroopa Liit teeb palju väga vajalikku koordineerivat ja suunavat tööd. Euroopa Liidult saab rahalist abi ja kogemusi. Liidu raamistik võib aidata koondada tähelepanu mõnele valusale teemale, nagu inimkaubandus ja

HIV, ja tuua ehk ka otsustava murrangu.

Vaadakem tõele näkku. Euroopa Liit ei ole kaugelki ajaloo lõpp. Euroopa Liidul on lahendada tohutult suuri ja väikesi küsimusi. Liikmesuse võlu on, et ka meil on võimalus arengut suunata. 2006. aasta on Eestile teatud hoiakute kujundamise aasta.

Põhiseaduse leppe edasine käekäik, Schengeni leping, eurotsooni puutuv, energiadebatid, tööjõu ja teenuste vaba liikumisega seotu, finantsperspektiiv, laienemise ulatus ruumis ja ajas – kõik see sunnib Eestil end määrama Euroopa Liidu kontekstis aastateks. Küsimine: kas oleme kõigeks valmis? Valmis oma seisukohti sõnastama, selgitama ja kaitsma?

Õigustatud on mure selle pärast, et Eestis esineb eneseseisulugumist, eraldatust, soovi elada iseene tarkusest ja mitte märgata ega mõista, mis mujal Euroopas ja laiemalt maailmas toimub. Me arvasime veel kümne aasta eest, et utputused puudutavad vaid kaugeid võõraid maid, kuni ootamatult olid ka Pärnu- ja Läänemaa vee all.

Selletalvised õlireostused Eesti rannikul tabasid paljusid valusa üllatusena, ehkki olid laevaliikluse kasvu põhjal ammu selgelt ennustatavad. Kui valmiks ka hiilgav õppekava koolidele, aga kõigil põlvkondadel puuduks soov end pidevalt edasi harida, siis peaksime kõnelema harimatuse kaudu avalduvast julgeolekuriskist.

Õnneks on see oht auguline nagu Emmentali juust, see ei ole totaalne kamakas. Kuid nentigem, et ebakompetentsus, ignorantsus ja informeerimatus on teatud kontekstis julgeolekuriski sünonüümid.

Eestis on aastaid räägitud vajadusest hoida välis-, julgeoleku- ja kaitsepoliitika lahus päevapoliitikast. Seda nõuet alla kriipsutada on ka täna aktuaalne.

Samas on sise- ja välispoliitiline dimensioon praeguses avatud eluruumis lahutamatu nagu sukk ja saabas, seetõttu ei maksa arvata, et teetruubimaksus peegeldub vaid kohalik surve ja seaduslikus loas niinimetatud renegaatlennuk alla tulistada ainult väline surve.

Me peame kõiki otsuseid ja tegusid tegema iseenda pärast, mõistes samal ajal nähtuste laiemat panoraami ja otsustavuse või otsustusvõimetuse põhjustatud ahelreaktsioone.

Ja veel. Eesti peab endale alati üleilmsetest realiteetidest aru andma. Eesti ei ole superriik. Sellest tõsiasjast johtuvalt peame olema paindlikud olukordadega kohanedes, koostööpartnereid leides ja nende tegevusnišše kasutades, kus me saame tõepoolset mingit mõju avaldada. See on välisjulgeoleku poliitika käsulaud tegelikkuses.

Mida rohkem tugevaid demokraatlikke riike, seda vähem võimalusi sõjalisteks konfliktideks.

Iga järgmine uus liikmesriik toodab julgeolekut juba sisse-saamiskriteeriume täites. See ongi põhjus, miks Eesti toetab Euroopa Liidu laienemist.

Pluss naabruspoliitika – demokraatia arengu, majandusliku heaolu, üldise turvalisuse ja õiguskorra ala pidev laienemine toodavad julgeolekut juurde. Seepärast on Eesti jätkuvalt Kaukaasia riikide ja Moldova, Ukraina ja ka Valgevene demokraatlike protsesside toetaja.

Seepärast tähtsustame Põhjamõõtme programmi Euroopa Liidus, mis koondab tähelepanu Euroopa kirdepiirkonna eripärale tervikuna ning loob lisavõimaluse lahendada eluprobleeme, mis tihti ei hooli piiridest, nagu nakkushaiguste levik või keskkonda ohustav majandustegevus.

Nüüd lähemalt meie kohestest ülesannetest. Fookusesse peab tõusma ühinemine Schengeniga. Schengeni lepinguga liitunud riikide jaoks ei tähenda sisepiiride kadumine suure-

nenud julgeolekuriske. Vastupidi. See tähendab enam koostööd politsei ja immigratsiooniametite vahel, paremat andmevahetust, info jagamist.

Aga reaalne lootus terroristlikke rünnakuid vältida peitub just viimases. Seda on tunnistanud need riigid, kes on nii kannatanud kui ka katastroofe ära hoidnud, seda on tunnistanud Euroopa Liit. Infot jagatakse nendega, keda usaldatakse. Usaldus tuleb välja teenida.

Juba käibki Eesti riigi hindamine. Esimeseks hinnati Peterburi peakonsulaati, 17. mail. Meie saatkonda Kiievis hinnatakse 22. juunil, merepiiri juulis ja idapiiri septembri alguses. Schengeniga liitumine ei ole kitsalt ametkondlik aktsioon, vaid see on riiklik ülesanne ja oma mastaabilt aukartustäratav.

Kes meist poleks kohanud muretut suhtumist ümbritsevasse! Pärast 2001. aasta 11. septembrit on Ameerikas ilmunud kasutusele kõnekäänd "*It's sooo September tenth!*", mis viitabki põhjendamatu hoolimatusele. Ühel Eesti diplomaadil on varuks lugu tema enda elust, mida ta ise räägib avameelselt ja nüüd juba kogenud inimese mõttikul toonil. Lugu on järgmine:

Eesti saatkond Washingtonis oli just kolinud ajutistesse ruumidesse. 10. septembril 2001 küsis saatkonna autojuht meie diplomaadilt, kas ei peaks saatkonda ka televiisori tooma. Diplomaat vastas spontaanselt: "Arvan, et selleks pole suurt vajadust, sest saatkonnas on telekas vajalik vaid siis, kui midagi suurt on juhtumas, hetkel aga tundub, et mingit erilist juhtumit nagu ette näha ei ole..."

Seega sõna otseses mõttes *sooo September 10th!*

Kas me kõik oleme veendunud, et praegu Eestis sellist meeoleolu ei ole? Tahaks loota!

Majanduse ja julgeoleku ning eraldi energeetika ja julgeoleku dramaatiline põimumine on üks tänapäeva tõsiasi.

Viidetega Vene kapitali püüetele mõjutada poliitilisi otsuseid teistes Balti riikides on õhus küsimusi välisinvesteeringute võimalikust mõjust meie julgeolekule. Jah, meid huvitab, kas investoritel on muid eesmärke lisaks investeeringutele. Me kõneleme majanduse ja poliitika suhtest Eestis.

Meile pole ükskõik, kes Eestisse investeerib. Tähelepanu tuleb pöörata ennekõike julgeolekuliselt tundlikele valdkon-

dadele – energeetikale ja infrastruktuuridele.

Mustvalge ei saa lähenemine olla ka Vene kapitali puhul, iga juhtumit tuleb vaadelda eraldi. Kuid sageli polegi näha investeringu tegelikku allikat, sest investeerija kodumaa ei ole veel kogu tõde.

Energeetika puhul võime ju arvata, et see on pelgalt üks majandusharu, kus kehtib tuntud põhimõte, et mida vähem regulatsiooni, seda lihtsam on meil ja meie majandusel olla paindlik.

Siiski on vähemalt kolm põhjust, miks see nii ei ole.

Esiteks. Energeetika all mõtleme automaatselt seda, et tuba oleks soe ja valge. Isikliku turvatundega on energeetika tunnetuslikult otseemalt seotud kui muu majandustegevus.

Teiseks, energeetikas ei toimi turujõud riikide ja firmade vahel sellisel tasakaalustaval viisil, mis annaks automaatselt parima tulemuse igale tarbijale.

Kolmandaks on energeetikaga seotud majanduslikud tegevused mitu korda pikema ajahorisondiga kui pea kõikides muudes majandusharudes.

Energeetika on valdkond, kus nii riiki kui ka riikidevahelist koostööd on vaja pigem rohkem kui vähem. Globaalsed tendentsid, nagu varude ammendumine üha kasvava tarbimise juures, keskkonnaprobleemid ja energia kasutamine poliitilise relvana on teravdunud.

Kahjuks aga on energia asjus nii Eestis kui terves Euroopa Liidus ikka veel puudu valmidusest konkreetseid samme astuda. Näiteks vajame ühist positsiooni suhetes OPECi, Venemaa ja muude tarnijatega. Vajame sellist majanduse reguleerimist, mis orienteeriks uuele energiaajastule lahtiste silmadega vastu astuma.

Ükski alternatiiv pole ülearune, et praegusesse ohtlikult üksluisesse energeetikapilti muutust tuua. Läänemere ring, Estlinki kaabel ja gaasijuhe Eesti ja Soome vahel ja mõndagi veel on meile eluliselt tähtsad.

Välispoliitika ja julgeoleku seoste ning kihistuste üle mõeldes ärge kunagi unustagem, et väikeriik ei püsi koos, kui seda ei hoia koos oma keel ja kultuur, oma kodu tunne ja oma ajaloo tundmine. Need, klassikaliselt pehmete väärtustena käsitletavat asjad on vajadusel kõvemad kui kivi ja kindlamad kui raud. Neis on peidus meie julge elu alati säiliv seeme.

Kollektiivne julgeolek. Kelle julgeolek?

Vahur Made, Eesti diplomaatide kooli asedirektor
Eesti Päevaleht, 23. veebruar 2007

Kollektiivne julgeolek on üks ütleмата helge ja särav päikesekiir rahvusvaheliste suhete üldiselt mornis ja tusameelses taevast. Need, kes sellesse usuvad, ei kahtle inimkonna headuses, mõistlikkuses ja julguses probleemidele näkku vaadata ning neid kõigest raskustest hoolimata lahendada.

Ideaalis peaks kollektiivne julge-olek olema globaalne ja aegumatu. Tulgu hädakutsung kust tahes, appi tuleb minna. Paraku pole nii ideaalses maailmas siiski veel keegi elanud.

Maailmakorras kui suveräänsete riikide moodustatud ning teatud ühiste reeglite reeglite tuginevast süsteemist on poliitilised filosoofid kõnelenud 17. sajandist alates. Samast filosoofiast tuleneb ka 19. sajandil kinnistunud käsitlus, mille kohaselt kõik riigid kokku moodustavad rahvusvahelise ühiskonna (*international society*). Teatud kindlaid mängeegleid

järgivad riigid moodustavad omakorda maailmapoliitikat juhtiva tuumiku, nn rahvusvahelise kogukonna (*international community*). Kogukonnal on õigus ühiste reeglite rikkujaid karistada ja neid ettenähtud normidesse tagasi suruda.

Koloniaalajastul tõstis taoline lähenemine eurooplased kõrgemale muudest maailma piirkondadest. Rahvusvaheline kogukond oli suletud klubi, kuhu tuli pääseda, pälvides klubi liikmete aksepti. Jaapanil näiteks tuli võita sõda Venemaaga, et lõplikult rahvusvahelise kogukonna liikmena tunnustust leida.

Kuidas kogukonnas korda tagada

Koos rahvusvahelise kogukonna mõiste kujunemisega kerkis ka küsimus, kuidas kogukonnas sees korda tagada. 1814.–1815.

aasta Viini kongress andis vastuse terveks sajandiks. Korda tagasid suurriigid, kes moodustasid n-ö kontserdi. Kontserdi osaliste, mitte kõigi kogukonna liikmete otsustada oli, kas ja keda kogukonda juurde kutsuda ja kuidas rikkujaid karistada. Vajadusel võis käiku lasta sõja või vägivalda muul moel.

Kontserdidiplomaatia ilmnedes hakkas kollektiivne julgeolek järk-järgult kontseptsioonina välja arenema. Esialgu nähti ühist julgeoleku tagamist selles, kui kogukonda kuuluvad suurriigid ühinesid mõne liigselt domineerida püüdvä riigi vastu, et sundida teda oma ambitsioone vähendama. Julgeolek ja vägivalda kasutamine oli eelkõige suurriikide privileeg.

Muide, vägivald oli kuni Esimese maailmasõja lõpuni riikidevahelistes suhetes kõigiti aktsepteeritud nähtus. Enamgi veel. Teadmist, et vägivalda võib kasutada, kui diplomaatia ei aita, hoiti alati varuks. Vägivald näis lahendavat konflikti selle ühe või teise osapoole kasuks, milles omakorda nähti kiiret lahendust, valuvaigistit suurriikide vahel akuutselt üleskerkivatele konfliktidele.

Vägivald korra nimel

Esimene maailmasõda, mille vallapääsemist on tihti peetud kõigi Euroopa riigijuhtide vastutustundetuks möödalaskmiseks, muutub eelöeldu taustal igati loogiliseks suurriikide vaheliste pingete lõpptulemuseks. Diplomaadid ei püüdnudki vägivalda ära hoida. Vastupidi, seda püüti võimalikult kiiresti esile kutsuda, et taastuks kord ning olemasolevad konfliktid laheneksid uute võitjate ja kaotajate väljaselgitamisega. Teisisõnu, maailmasõda vallandus, kuna kõik konflikti osapooled seda soovisid ja nägid vägivaldas parimat lahendit oma julgeoleku kindlustamiseks.

Ja siis Esimene maailmasõda puhkeski. Kõik senised arusaamad maailmast ja selle korraldusest pöörati pea peale. Ohvrite hulk oli nii suur ja kujuteldamatu, et muutus arusaam vägivallast. Vägivalda legitiimsus kadus. See polnud enam tavapärase pedagoogiline sunnivahend suurriikide käes. Esmakordselt hakati tõsiselt rääkima rahvusvaheliste piirangute seadmisest vägivallale. Kollektiivne julgeolek oma tänapäevases vormis saigi alguse Esimese maailmasõja järelkajadest.

1919. aastal Pariisi rahukonverentsil asutatud esimene maailmaorganisatsioon – Rahvasteliit – sätestas kollektiivse julgeoleku põhimõtte esmakordselt oma põhikirjas. Rahvasteliidu põhikirja kümnes artikkel kohustas kõiki liidu liikmesriike tulema appi agressiooni ohvriks langenud liikmele. "Üks kõigi, kõik ühe eest" põhimõtte oli esmakordselt saanud rahvusvahelise õiguse osaks ja leidnud tunnustust rahvusvahelise kogukonna poolt. Lisaks sellele tõi Rahvasteliit esmakordselt esile põhimõtte, mille kohaselt ka väikeste riikide julgeolek oli tähtis, nende eksistents oli õigustatud ning rahvusvahelisel kogukonnal lasus vähemalt teoreetiline kohustus neid kaitsta ja abistada. Suurte julgeolekust oli saanud kõigi julgeolek. Vägivalda legitiimsus ja pedagoogiline olemus oli asendunud püüdega vägivallada rahvusvahelistes suhetes maksimaalselt minimeerida.

Siiski ei tähendanud läbimurre põhimõtetes ja õiguses veel läbimurret poliitilises praktikas. Tagantjärele on Rahvasteliidule esitatud kibedaid süüdistusi, et ta ei suutnud takistada või ohjeldada näiteks Jaapani agressiooni Hiina vastu

(alates 1931. a), Etioopia vallutamist Itaalia poolt (1935–1936) või N Liidu kallaletungi Soomele (1939–1940). On tõsi, et Rahvasteliidu juhtivad riigid Suurbritannia ja Prantsusmaa ei suutnud omavahel kokku leppida mingites sisulistes sanktsioonides, kui agressoriks oli sõjaliselt võimas suurriik ning agressiooni ohvriks kas väikeriik või Hiina-taoline suur, aga sõjaliselt nõrk riik.

Aga Rahvasteliidu praktilisest edust või ebaedust olulisem oli fakt, et kollektiivse julgeoleku põhimõtte kandus edasi ÜRO-le ning muutus ÜRO poliitilise tegevuse üheks keskseks osaks. ÜRO põhikirja seitsmes peatükk näeb kollektiivsel julgeolekul põhineva sõjapidamise ette ühena võimalikest konfliktilahenduse meetoditest.

Kollektiivse julgeoleku põhimõtte ÜRO põhikirjas

ÜRO on kasutanud kollektiivsel julgeolekul põhinevat sõjapidamist kahel korral: 1950–1953 Koreas ning 1990–1991 Lähisõjas. Mäletan, kuidas arutasime ülikoolikaaslastega õhinal Lähisõja uudiseid. USA ja liitlasvägede edu Iraagi väljatõrjumisel Kuveidist tundus tõeliselt fantastiline. Tõmbasime jaanuaris 1991 Vilniuse ja Riia tragöödiate taustal paralleele ning arutlesime, et, jah, millalgi aitavad ameerikalased venelasi Eestist eemal hoida...

Võib-olla on põhjuseks kollektiivse julgeoleku põhimõtte ÜRO põhikirjas, võib-olla hoopis külma sõja aegne tuumaheidutus, globaalse majanduskasvu viljad või midagi muud, kuid sõda kahe suveräänse riigi vahel on nüüdseks muutunud rahvusvahelistes suhetes anakronismiks. Riikidevahelisi sõjalisi konflikte puhkeb haruharva, neid ei peeta rahvusvahelise kogukonna poolt enam normaalseks ning need püütakse rahvusvaheliste jõupingutustega lahendada võimalikult kiiresti.

Maailm on aga täis vägivalladest konflikte. Meil pole kollektiivse julgeoleku kuvandit n-ö uute konfliktide jaoks. Kollektiivse julgeoleku kuvand on tänapäeval praktiliselt selline, nagu Rahvasteliidu asutajad selle omal ajal kirja panid.

Kollektiivset julgeolekut nähakse endiselt riigikesksena. Riik tungib teisele riigile kallale. Rahvusvaheline kogukond kuulutab kallaletungija agressoriks ning aitab teda tagasi tõrjuda. Kuid enamik nüüdis-aegseid konflikte toimub riikide sees, tihtilugu selliste poliitiliste moodustiste sees, mida vaid formaalselt riigiks saab nimetada. Konfliktid tekivad peamiselt jõudude vahel, kes ei esinda mitte niivõrd ühe või teise riigi, kuivõrd enda grupi huve. Ka pole selge, kuidas on klassikaline kollektiivne julgeolek rakendatav terrorismi puhul.

Me ei tea, kui palju vägivallada peaks selliste konfliktide puhul kasutama. Kõik sooviksid suhteliselt piiratud jõukatustust, võimalikult väheste ohvrite ning maksimaalsete tulemustega. Kõik sooviksid kollektiivset julgeolekut á la Lähisõda, mitte á la Iraak pärast 2003. aastat. Kord vallapääsenud vägivall ei pruugi jääda väikseks, lühiajaliseks ega piirduda väheste ohvritega. Vägivald sünnitab uut vägivallada ning viib konfliktide eskaleerumiseni. Uute konfliktide puhul pole harilikult kellegagi võimalik rahulepingut sõlmida.

Et kollektiivne julgeolek saaks olla tulevikus edukas ega jääks pelgalt teoreetiliseks ideaaliks, peab see kaasas käima julgeoleku olemuse muutustega.

Rahvuslik julgeolek ja rahva julgeolek

Paul Goble

Eesti Päevaleht, 19. detsember 2006.

Kõikides riikides sisaldavad arutelud rahvuslikust julgeolekust sõjalisi ja diplomaatilisi tegevusi riigi kaitseks välisohutude eest. Eesti pole erand.

Kuid kui selline fookus polegi vale – sest ükski riik ei saa planeerimises eirata neid võtmetähtsusega elemente –, on see üha ebatäielikum ning võib viia teiste julgeolekuohtude unarusse jätmiseni valitsuste ja rahvaste poolt, kuni sageli on juba liiga hilja nendega tegeleda.

Sellel on kolm põhjust. Üks neist pärineb terminist endast. Teine on julgeolekuküsimuste eest vastutava eliidi iseloomus. Ja kolmas – kindlasti tähtsaim – on rahvuse ning rahvusvahelise süsteemi suhete olemuse dramaatilise muutuse tulemus.

Kõigepealt, kui me räägime “rahvuslikust julgeolekust”, kipume me keskenduma pigem nimi- kui omadussõnale. Seega tunneme pigem muret “julgeoleku” pärast, nagu me seda alati mõistnud oleme (riigi kaitsmine välise sissetungija eest), kui “rahvuse” pärast, kellele seda julgeolekut taotle-takse. Selline lähenemine on iseäranis tavaline riikides nagu Eesti, kus mälestus sissetungist ja okupatsioonist püsib veel väga värskena.

Sellise keskendumise tõttu julgeolekule ja mitte rahvusele langeme me sageli lõksu, sest hakkame edendama julgeolekut viisil, mis võis töötada minevikus, kuid ei loo tingimata rahvusele tõelist julgeolekut, mida me taotleme. Näiteks keskendumine me relvajõudude ja piirivalve ehitamisele ning liikmesusele rahvusvahelistes kaitseallianssides.

Selline lähenemine pole mitte ainult legitiimne, vaid ka vajalik, kuid see on ainult vajalik ning mitte piisav tingimus rahvuse tõeliseks julgeolekuks.

Teiseks, selline ebapiisav arusaam julgeolekust, mis võib olla küllalt ohutu igapäevastes vestlustes, on kahjuks au sees riigistruktuurides. Seal on vajakajäämine rahvusliku julgeoleku ning rahva julgeoleku mõistmises palju problemaatilist.

Traditsioonilistele ohtudele keskendumise tendentsist on küllaga tõendeid, kui heidame pilgu “rahvusliku julgeoleku” tagamisega tegelevatele ministereeriumidele või parlamendi

vastavatele komisjonidele ning, veelgi enam, vaatame rahvusliku julgeoleku eest vastutajate arutelusid.

Laiem mõiste

Ja kui ametiisikute ütlused lahknevad “rahvusliku julgeoleku” tavaarusaamast – näiteks kui eelmine president Arnold Rüütel rääkis vajadusest keskenduda tugeva Eesti ehitamisel siseprobleemidele või kui president Toomas Hendrik Ilves kasutas oma esimest pöördumist presidendiametis, et keskenduda välisestemate asemel kodustele asjadele –, tunnevad paljud eestlased, et üks neist liidritest või mõlemad ei teravustanud rahvusliku julgeoleku rahvusvahelisi tahke.

Kuid kolmas põhjus – muutused rahvusvahelise süsteemi iseloomus ja iseäranis iga riigi suhtes sellesse süsteemi – lubab oletada, et mõlemad presidendid rääkisid millestki, millele kõik eestlased ning Eestist hoolijad peaks tähelepanu pöörama.

Mida tähendab rahva julgeolek? Arvatavasti eeldab see selliste tingimuste loomist, mis annavad rahvale ja nende liidritele maksimaalselt võimalusi mitte vaid ellujäämiseks, aga ka oma tuleviku määratlemiseks üha läbipõimuvamas maailmas. Ja see omakorda tähendab, et rahva julgeolek tähendab muuhulgas rahvastiku tervise ja heaolu kindlustamist, õigussüsteemi läbipaistvust ning mehhanisme, mis tagavad, et välismõjud ei saavuta rahvuse elus ülekaalu.

Ammune tähelepanek ütleb, et iga konflikti eel ja alguses peavad kindralid eelmist sõda. Seetõttu ei suuda paljud neist ise uusi konflikte võita. Võib-olla on veel mõningaid riike, kes piisava eksimusvaru tõttu lubavad neil sellisel moel käituda, kuigi olemasolevad andmed viitavad, et neid on vähem, kui paljud ette kujutavad. Ükskõik, kuidas sellega ka olla võiks, Eesti pole nende seas.

Väikese rahvana tuleb eestlastel välja murda mõttekõidikut, et rahvuslikust julgeolekust piisab. Nende jaoks on vaid kõige laiemalt mõistetud rahva julgeolek piisav oma rahva alleshoidmiseks ning eduks nüüd ja tulevikus.

Kõva ja pehme jõu allakäik

Carl Bildt, poliitik ja poliitikaekspert
Diplomaatia nr 26, november 2005

Kui kaks aastat tagasi vastandati USA kõva jõudu Euroopa pehme jõuga ning ülesandeks peeti USA jõu teatud pehendamist ja Euroopa jõu teatud kõvendamist, siis praeguseks on selge, et mõlemad on liikunud samas – jõu nõrgenemise suunas.

Kas Ühendriigid ja Euroopa peavad tänapäeva oluliste küsimuste osas strateegilist dialoogi?

Tagasi vaadates näeme selgesti, et juba pikka aega on puudunud vähegi tõsisem keskustelu. See ei puuduta ainult Bush

noorema esimest presidendiperioodi, kuigi sel ajal saabus uus madalpunkt. Tegelik probleem on aga laiem: Euroopa ja Ameerika tähtis strateegiline probleemistik on juba mitu aastat üksteisest kaugenenu.

Pärast seda, kui Ameerika ja Euroopa liidrid terveks põlvkonnaks kokku liitunud ühine oht oli kadunud, ei suutnud nad 1990. aastatel välja töötada ühist lähenemist maailma asjadele. Kui Euroopas on endiselt päevakorral need strateegilised küsimused, mis valdavas osas said eluliselt oluliseks juba 1989.

aastal – nagu uue rahustruktuuri rajamine sel vanal, konfliktideküllasel kontinendil majandusliku ja poliitilise lõimumise kaudu suveräänsust jagades –, siis Ameerika on pärast 2001. aastat ainiti tegelnud hoopis teistsuguste strateegiliste küsimustega, nimelt oma kodanike ja huvide kaitsmisega oma suveräänsuse peetavate õiguste rakendamise kaudu.

Need kaks strateegiliste küsimuste ringi olid ja on kahtlemata erinevad, kuid mitte tingimata kokkusobimatud. Õigupoolest saabki üsna lihtsalt väita, et mõlemad on olulised ning need tuleks lahendada vastastikuse toetuse korras. Võitlus terrorismi vastu on kindlasti sama palju Euroopa kui Ameerika huvides ning rahu ja õitsengu loomine Euroopas teenib ka Ameerika huve.

Kuid paraku ei ole see nii läinud. Iraagi sõja eel nägime, kuidas Atlandi ookeani kaldad järjest kaugenesid. Selles ei kajastunud mitte ainult erinevad taktikalised arusaamad, vaid ka väärtuste ja huvide erinevus. Euroopa avalik arvamus pöördus vähem või rohkem teravalt Ühendriikide vastu, kusjuures suhteliselt sõltumatult sellest, milline oli riikide valitsuse suhtumine.

Hiljutised arvamusküsitlused näitavad, et olukord ei ole selles osas muutunud.

Kui president Bush teist korda ametisse valiti, hingati Euroopa valitsustes omajagu kergendatult. Levis arvamus, et võimaliku uue administratsiooni paikaloksumisega kaasneva segaduse asemel on nüüd tegemist Bushi teise administratsiooniga, kes tahab vigadest õppust võtta ja parandada mõningaid samme, mida eurooplased pidasid ekslikuks. President Bush kuulutati otsekohe, et kavatseb seada suhted Euroopaga uutele alustele. Euroopa liidrid olid äärmiselt aldis sellega kaasa minema.

President Bushi veebruarikuine visiit Brüsselisse oli vaieldamatult edukas. Varasematest visiitidest järsult erinev oli see vähem visiit Euroopasse ja rohkem visiit Euroopa Liitu.

Kui varem oli kohtumiste keskmes seisnud NATO ning päevakavas domineerinud Euroopa teemad, siis nüüd oli keskmes ennekõike Euroopa Liit ja päevakavas domineerisid peaaegu eranditult Euroopa-välised teemad. Olulisemates küsimustes rõhutati ühiselt vajadust liikuda edasi Lähis-Ida rahuprotsessis, samuti kahanesis märgatavalt erimeelsused küsimuses, kuidas seda teha.

See visiit oli väga ilmne katse alustada kõike uuesti otsast peale ning pisut rohkem kui poole aasta pärast on selge, et olulised muudatused on tõesti toimunud. Pärast paljusid aastaid, mil torkas silma konsultatsioonide puudumine võtmetähtsusega küsimustes, on nüüd Brüsselisse saabunud terve laviin väga erinevat laadi ja väga erinevatele küsimustele pühendunud emissare. Kui Rond Point Schumannil hoolikamalt kuulata, võivad kõrva jõuda isegi mõningad sosinad, kus kurdetakse konsultatsioonide liigkülluse üle.

Dialoog on taastatud, aga...

Niisiis on vähemalt keskustelu osas märgata vaieldamatut edenemist. Edenemist saab täheldada ka mitmete probleemide lahendamise koostöö osas, olgu need probleemid siis väikesed või suured. Ometi on õhus küsimus, kas see kõik on tõesti strateegiline dialoog, mille tulemusel hakatakse erinevaid strateegiliste küsimuste komplekse omavahel paremasse kooskõlla viima.

Kui keerata kella kahe aasta võrra tagasi, satume otse keset arutelusid, kus vastandati Ühendriikide kõva jõud Euroopa Liidu pehme jõuga. Ülesandeks peeti toona Ühendriikide

jõu teatud pehendamist, et see tugineks rohkem mingitelegi multilateraalsetele sammudele, samuti Euroopa Liidu jõu teatud kõvendamist seda mõningate lisainstrumentidega täiendades.

Mingil määral on see juba teoks saamas. President Bushi kõne toon ÜRO 60. peassamblee teisel päeval erines märgatavalt mõne aasta tagusest toonist. Stüdistus unilateralsmis oli ka tookord mõnevõrra liialdatud, kuid nüüd on asjad ilmselgelt muutunud.

Ka Euroopa Liit on langetanud otsuseid, mis ajapikku tema jõudu mõnevõrra tugevdavad. Niinimetatud lahingugruppide loomine kiire sekkumise huvides ka Euroopast kaugetes piirkondades täiendab kogu Euroopa arsenalit väga olulisel määral. Ent kõige tähenduslikum muudatus, mida me oleme näinud, ei ole siiski ükski eelmainitud sammudest, vaid päris tuntav ja kahtlemata muret tekitav Ühendriikide kõva jõu ja Euroopa Liidu pehme jõu simultaanne allakäik.

Ameerika sõjaline jõud on tõsiselt takerdunud Mesopotaamia soodesse, kõrvaltanavatesse ja kõrbettesse. Tõenäoliselt jääb see nii veel üsna tükiks ajaks. Kuigi keegi ei ütle seda avalikult, teavad kõik, et maailma võimsaima üliiriigi võimalused näidata oma sõjalist ja kõva jõudu mujal maailmas on praegu tugevasti piiratud. Ainuke üliiriik on nõrk üliiriik.

Seda olukorda süvendas veelgi orkaan Katrina. Tõenäoliselt on veel liiga vara öelda, mil määral muudavad selle poliitilised tagajärjed ning ääretult suured taastamiskulud Ühendriikide strateegilisi prioriteete. Kuid paistab olevat vältimatu, et teatud määral nihkub rõhk üleilmset sõjalt terrorismi vastu tõelise sisejulgeoleku tagamisele. Katrina laseb meile varem või hiljem näha uut New Orleans'i, kuid on täiesti võimalik, et ta kahandas meie võimalusi näha tõeliselt uut Bagdadi.

Ühendriikide kõva jõud on kahanenud ning vähemalt sama ilmne on Euroopa Liidu pehme jõu kahanemine. Oli aeg, kui Euroopa Liit oli oivaliselt edukas. Just Euroopa Liidu ihaldusväärsus tegi võimalikuks hämmastavalt maheda režiimi- ja süsteimuutuse Tallinnast Sofiani – kümnes riigis, kus elab sada miljonit inimest. Selle tulemusena ei ole Euroopa kunagi olnud nii vaba, nii turvaline ja nii õitsev kui täna – mitte kunagi varem kogu oma ajaloos. Kontinent, mis viimasel sajandil ekspordis sõdu ja totalitarismideid kogu maailma, kogus hoogu, et ekspordida stabiilsust, rahu ja demokraatiat nii naaberriikidele kui ka kaugemale.

Euroopa kuus läbikukkumist

Kuid käesolev aasta on olnud Euroopale tõeliselt õnnetu. Meie selja taga on kuus suurt läbikukkumist.

Esimene neist oli poole peale jõudnud Lissaboni protsessi läbikukkumine. Protsess oli niigi ilmselgelt ebaõnnestumas ning liidu selleteemaline kohtumine kujutas endast viimast võimalust süstida mingilgi määral uut elu viie aasta eest suurte lootustega vallandatud algatusse. Ent kohtumise tulemuseks oli vaid Euroopa riikide majanduse teenindussektori avamise aeglustumine, mis *de facto* ohustab viimaseidki Lissaboni protsessi veel toimivaid osi.

Teine läbikukkumine oli niinimetatud stabiilsus- ja kasvupakti reform. Kuigi esialgne pakt kahtlemata ei kukkunud käsulaudade kujul taevast alla, andis uus versioon märku rahanduskriteeriumide märkimisväärsesst lõdvendamisest, kusjuures viisil mis külvas kahtlusi, et liidu suurtele ja väikesetele riikidele tahetakse kehtestada omad reeglid.

Kolmas oli suutmatus saavutada minimaalsemgi konsensus liidu pikaajalise finantsraamistiku reformimisel, et tule-

vikus kulutatakse rohkem teadus- ja arendustegevusele ning vähem igasugusele subsideerimisele.

Neljas oli mõistagi võimetus tagada põhiseadusliku lepingu ratifitseerimine Prantsusmaa ja Hollandi rahvahäletustel. Kas see oli suur või väike läbikukkumine, sõltub rohkem sellest, kas hinnata põhiseaduslikku lepingut ennast suure või väikese sammuna tulevikku.

Viies, mis viib meid välis- ja julgeolekupoliitika valdkonda, oli kogu Hiina relvaembargo probleemistiku käsitlemine. Sõltumata sellest, kas panna kogu süü Prantsusmaa ja Saksamaa liidritele, nagu seda teeb Chris Patten, või millelegi muule, on raske vältida järeldust, et selle tulemusena kaotasime usaldusväärset Washingtoni ning näo Pekingi silmis.

Ning kuues läbikukkumine on tekstiilikaubanduse liberaalseerimise tohutult palju tolmu üles keerutanud küsimus, mis samuti puudutab ennekõike Hiinat.

Lühidalt öeldes pole meil olnud kaugeltki parimad ajad. Vaadates kõiki neid tagasilööke eraldi, tundub, et võiksime nendega toime tulla. Kui neid aga koos vaadelda, on raske vältida järeldust, et Euroopa on kaotanud oma strateegilise suunataju ning sestap ka tublisti usku iseendasse. Euroopa poliitika on tõmbunud kaitsesse, pöördunud iseendasse ja taotleb *status quo*'d. Euroopa on kaotanud kriitilise tähtsusega tungi luua midagi uut, mis oleks etem kui vana.

Ma kuulun nende sekka, kes ei oska näha sellise haigusseisundi objektiivseid põhjusi. Kindlasti vastab tõeale, et mandri suuremate riikide majandus on jäänud reformides toppama, kuid ei ole siiski sugugi tõene maalida nii Euroopa majanduse kui ka majandusreformide olukorrast ühtlaselt tumedat pilti. Euroopa majanduses on lõike, mis jõuavad rahvusvaheliste hinnangute kohaselt esirinda nii tänase üleilmse konkurentsivõime kui ka homsele suunatud majandusreformide osas. Pealegi seisab meil selja taga laienemisprotsess, mis oli silmapaistvalt edukas, kui vaadata, mida viimase poolteisekümne aastaga on saavutatud Euroopa ajalooliselt ebastabiilsetes ja konfliktirohketes piirkondades. See on peaaegu ime ning on selge, et see ei oleks olnud võimalik ilma Euroopa Liidu ja tema pakutud elumudeli (mida esindavad liidu hulgalised, sageli kriitika alla sattunud reeglid ja mehhanismid) külgetõmbeta.

Fookuses laienemine ja majandus

Laienemine ja majandus ning nende valdkondade omavahelised seosed paiknevad nüüd meie ees seisvate ülesannete keskmes. Meil on praegu käsil tervikliku ja vaba, demokraatliku ja dünaamilise Euroopa rajamine maailmas, mis üleilmastumise kiirenedes elab üle põhjalikku muutust. Ma olen veendunud, et see moodsa ajaloo üleilmastumise kolmas faas pakub Euroopale paremaid arenguväljavaateid, kui tal on olnud rohkem kui sajandi jooksul, ning et meie edu nende võimaluste ärakasutamisel sõltub sellest, kui hästi suudame realiseerida võimalused, mida pakub meie enda Euroopa laienemine.

Ma olen selles siiralt veendunud, aga ma olen ka tõsiselt mures hääle pärast, mis üritavad meie ühist poliitikat suunata üleilmastumise või laienemise või tihtipeale ka mõlema vastu. Minule tähendab selline suhtumine mitte ainult suutmatust näha, millised on meie tõelised huvid, vaid ka nende väärtuste reetmist, millele Euroopa on rajatud. Kui pöörame selja üleilmastumisele, laienemisele või liberalismile ning hakkame neid käsitlema ähvardusena, siis on Euroopa tulevik küll kindlasti ohus. Siis ei ole Euroopa poliitika tõesti enam

suurt midagi muud kui allakäigupoliitika.

Tänapäeval tugevneb konkurentsiturve Euroopa majanduses võimsamalt ja kiiremini kui üheski teises tähtsamas maailma piirkonnas ning see on lükanud käima altpoolt tuleva reformideprotsessi, mis võib saavutada suurel määral või isegi rohkem seda, mida ülalt käivitatud protsess pole seni suutnud saavutada.

Kui vaadata üleilmastumise kolmanda faasi kiirenemise taga seisvate muutuste tegureid, siis võib neid eristada kokku neli: Ameerika innovatsioonipotentsiaal, Aasia tootmis- ja investatsioonipotentsiaal, konfliktipotentsiaal maades, mida tinglikult võiks nimetada Suur-Balkaniks, ning Euroopa reformipotentsiaal.

Euroopa on kindlasti võimeline nii reforme läbi viima kui ka tagama produktiivsusega reformide edu. Kuigi Ühendriigid on pärast 1990. aastate algust või keskpaika Euroopa ilmselgelt seljataha jätnud, et tohiks me unustada kolme aastakümnet, kui Ühendriigid jäid meist maha. Aastail 1982–1995 ellu viidud ühisturuprogramm oli suur asi, mis andis hoogu suurtele muutustele ja reformidele. Et sellest ei piisanud ja et me kannatame selle ainult osalise elluviimise tõttu, on ilmselge, kui vaatame meie edasiminekut pärast seda, kui see programm pidanuks olema lõpule viidud.

Kuid nüüd toob ühisturгу muutusi kaasa selle laienemine uutesse liikmesriikidesse. Ehkki viimased mootustavad majanduse kogumahust vaid ligikaudu viis protsenti, julgen ma väita, et nende saamine meie lõimunud turu osaks on tõuganud tagant vähemalt 50 protsenti kiiretest muudatustest, mida me juba tasapisi näeme äritasandil, ning tõukavad üha enam tagant reforme ka poliitilisel tasandil.

See ei ole mitte oht, vaid võimalus. Euroopa majandus, mis kujuneb ümber Euroopa osade väga erinevate konkurentsivõimealuste alusel, on majandus, mis võiks olla üleilmselt märksa konkurentsivõimelisem. Laienemine on andnud meile üleilmastumise praeguse kiirenemise tingimustes konkurentsivõimelisem. Ma ei oska näha kuigipalju tänaste Euroopa liidrite ees seisvaid ülesandeid, mis oleksid tähtsamad kui just sellest üleilmastumise võimalusest kinnihaaramine ning reformide elluviimine, sest nii saab Euroopast tõeline võitja, mida see igati väärib. Küsimuse all ei ole Euroopa väidetavalt sotsiaalse mudeli jätkusuutlikkuse tagamine, nagu üritati hiljutise mitteametliku tippkohtumise eel väita, vaid selle tagamine, et Euroopa võidaks üleilmastumisest.

Ettepoole vaadates pole kahtlust, et ükskord tuleb meil jälle institutsionaalsete küsimuste juurde tagasi tulla. Kuid praegu on meie kriis pigem intellektuaalne kui institutsiooniline. Meie peamine probleem on see, et meil puudub strateegiline suund ja usk iseenesesse. Sellest jagusaamiseks peame võtma käsile majanduse ja laienemise suured ja omavahel seotud ülesanded. Pelk kõnelemine vajadusest tuua probleemid valijatele lähemale ei lahenda aga üleüldse mitte midagi.

Valijad tahavad näha et teame, milline on meie strateegiline suund, ja et soovime tõesti saavutada reaalseid tulemusi. Selle puudumisel ei ole meil suurt midagi ette näidata, aga kui me seda suudame, tunnevad nad selle otsekohe ära. Vaja pole mitte ravi, vaid samme, mis viivad tulemusteni.

Strateegiline suund ja strateegilised suhted

Loomulikult valitseb seos nende küsimuste ning laiemate julgeolekuküsimuste, samuti Euroopa positsiooni vahel maailmas. Viimases osas on tänavustel läbikukkumistel meile tõsine mõju olnud. Iseenda mitmel pool maailmas viimastel nädalatel kogetu põhjal julgen öelda, et Ameerikas paistab

Euroopa kohana, kus on liiga vähe lapsi ja liiga palju muslimeid, Aasias aga meid peaaegu ei nähtagi.

Meie julgeoleku tuumaks peab jääma rahu valitsemine Euroopas. Verduni hääletajad ütlesid põhiseaduslikule lepingule "ei" kindlas veendumuses, et sõja ja rahu küsimused, mis on nende linnale nii palju õudusi kaasa toonud, on selles Euroopa osas lahenduse leidnud. Kuid Sarajevo, Kiievi ja Istanbuli hääletajad pole selles osas sugugi nii veendunud. Ning nende seas süveneb praegu kiiresti ebakindlus küsimuses, kuhu liit tervikuna üldse suundub. Valitseb tõsine oht, et reformiprotsessid neis riikides või isegi üldse kogu Euroopa Liidu hupral "lähivälismaal" seiskuvad või saavad lausa tagasilöögi, kui Brüsseli majakatuli tuhmuma kipub. Kui me viimasel aastakümnel nägime selles avaras piirkonnas lõimumise, reformide ja stabiilsuse leviku soodsat tsüklit, siis Euroopa Liidu pehme jõu allakäik võib liidu naabruses väga kergesti kaasa tuua ebastabiilsuse ja pingete kurjakuulutava nõiarongi.

Valitseb oht, et omavahel põimuvad laienemis- ja reformitüdimus. See probleem puudutab kaugelt enam kui vaid Euroopa vahetuud huve. Me piirneme otseselt muslimite maailmaga, kus just praegu käib reformi- ja reaktioonijõudude kokkupõrge, ning see agoonias maailm ulatub üha enam ka meie enda eeslinnadesse ja linnasüdametesse.

Kui Euroopa loobub oma pehmest jõust ning sulgeb *de facto* ukseid Balkani riikidele ja Türgile, tundub vältimatuna, et sellel on negatiivne mõju ka mainitud kokkupõrgetele. Tagajärgede käes kannatame me ise, aga ka Ühendriigid. Tõenäoliselt saab kannatada ka meie ühine taotlus edendada poliitilisi ja majandusreforme, mis tooksid kaasa suurema vabaduse ja demokraatia.

Vaid aasta eest oli meil põhjust arutada, kuidas kiirendada Euroopa Liidu kõva jõu loomist. Täna on kõige pakilisem küsimus ootamatul kombel see, kuidas peatada meie pehme jõu allakäik. Aasta tagasi oli Euroopa ja Ühendriikide ees seisv probleemistik suhteliselt ühene – tegu oli vastavalt 1989. ja 2001. aasta probleemistikuga. Sellelt baasilt lähtudes võis loota, et pingutused suhete parandamiseks ja strateegilise dialoogi loomiseks hakkavad vilja kandma.

Tänaseks on olukord muutunud. Nii Ühendriigid kui ka Euroopa Liit on teatud määral kaotanud oma strateegilise suuna. Mõlema prioriteediks peaks nüüd olema taastada konsensus strateegilise suuna osas ning seejärel taastada ja tugevdada pingutusi, mis parandaksid strateegilisi suhteid.

Parandamist vajab terve maailm

Kindlasti ei ole meil vajaka probleemidest, millega tegelda. Ajal, mil nii Ariel Sharon kui ka Abu Mazen seisavad silmitsi oma ühiskonna fundamentalistlike jõududega ning üritavad luua uut konsensust, millele toetuda uutest rahupüüdlustes, vajavad nad mõlemad ilmselgelt kogu toetust, mida me saame neile ühiselt anda. Tasapisi okupatsiooni alt ja meeletest kerkivas Palestiinas pole riigiloo kindlasti lihtne. Aga kuigi laiema Lähis-Ida problemaatika on laiaulatuslik, siis ometi teame me kõik, et ilma eduka Palestiina riigi loomiseta ei tule rahu Iisraelile ega parane stabiilsuse ja vabaduse väljavaated piirkonnas.

Hädavajalik on luua sisuline strateegiline dialoog Iraagi

tuleviku küsimuses. Euroopa, kaasa arvatud riigid, mis on suhtunud sõtta üsna toetavalt, ei ole vahest päris ühel häälel ja tervikuna võtnud seisukohta USA kriitiliselt tähtsate rahu- ja riigiloomepingutuste osas. Kuid sellele vaatamata valitseb ühine arusaam, et kui Iraagis ei suudeta luua toimivat riiki, toob see peaaegu kindlasti kaasa rängad destabiliseerivad tagajärjed märksa suuremas piirkonnas.

Pole kahtlust, et praegu kulgeb väga ohtlik poliitiliste maavärinate murrangujooon Bagdadist üle Kirkuki Ankarasse ja Brüsselisse. Vaevalt on nende küsimustega võimalik edukalt tegelda, kui meil puudub üldisem ja tervet piirkonda hõlmav plaan. Vaevalt on võimalik jõuda Iraaniga teravasse vastasseisu tuumaküsimuses, kui püüame Iraaniga teha koostööd Iraagi ja Afganistani stabiilsuse tagamisel. Ning me peaksime olema äärmiselt ettevaatlikud ka sõjaliste võimaluste kaalumise olukorras, kus 40 protsenti kogu maailma igapäevasest naftaekspordist läbib Hormuze väina. Edaspidi liigub sealt juba 60 protsenti naftaekspordist.

Selle rõõmutu pildi taustal, mida kujutab endast Iraani tuumaküsimus, võib meie senist käitumist pidada edukaks. Me ei ole kindlasti saavutanud kõiki eesmärgi ning praegu oleme jõudnud punkti, kus tuleb langetada kriitilisi otsuseid. Kuid Euroopa trio on käitunud kahtlemata üksmeelselt ning selle taga on seisnud USA vaikiv toetus, ehkki viimase põhjuseks pole vahest niipalju siiras veendumus, kui võrd arusaam, et igasugune alternatiivne poliitika oleks ilmselgelt halvem.

Võib ka väita, et Iraani tuumaküsimuses on viimase aasta-paariga saavutatud suuremat edu kui Korea tuumaküsimuses viimasel viiel aastal. Viimase puhul valitseb märksa tõsisem olukorra kiire halvenemise võimalus kui esimese korral.

Atlandi-ülese strateegilise dialoogi keskmes peab olema areng suuremas piirkonnas, mis ulatub Amritsarist Agadirini ja Astrahanist Adenini. See on piirkond, kus meid saab edu saata vaid siis, kui tegutseme üheskoos; ning meil tuleb edale aru anda, et kui me üheskoos ei tegutse, siis langevad tagajärjed osaks igatahes kõigile.

Üks sellekohane näide on Balkan. Seal on hulk lahtisi küsimusi, millega tuleb tegelda. Kosovos ei õnnestunud meie rahuotsingud ning me sattusime sõtta, mis lõppes, toomata kaasa rahu, mille poole me püüdsime. Pärast seda on kõik unarusse jäetud ning poliitika on arenenud pigem juhuslikult kui mingigi kindla plaani järgi. Nüüd ei ole meil aga võimalik enam nii jätkata ning me peame jõudma strateegilisele konsensusele probleemi lahenduse osas.

Agas mõistagi on probleemistik eelmainitud suures piirkonnas märksa ulatuslikum. Viimane aasta on selgelt näidanud vajadust märksa sügavama strateegilise dialoogi järele Hiina esiletõusu tagajärgede osas. Ida-Aasias kujutavad endast julgeolekualast jõudu Ühendriigid, kuid Euroopas tuleb teadvustada, mida see tähendab ja kuidas seda toetada, mitte aga lõhkuda. Hiina küsimus on kaugelt tõsisem kui kõigest ekspordiprobleem – nüüdseks on ka Euroopas hakatud seda laiemalt tunnistama.

Koostööd peab olema märksa rohkem ka kriitilistes rahu- ja riigiloomeküsimustes, kui need puudutavad piirkondi, mis on tihtipeale äärmiselt problemaatilised, kuid nõuavad ka äärmiselt palju tähelepanu. Võtame kas või Sudaani. Siin on tegemist palju tõsisemate asjadega kui pelgalt avalik võist-

Carl Bildt oli aastail 1991 – 1994 Rootsi peaminister. Pärast seda tegutses ta aastaid Euroopa Liidu ja ÜRO esindajana Balkanil, praegu on ta konsultandina tegev paljudes mõttekodades ja firmades. Käesoleva artikli aluseks on kaks septembrikuus rahvusvahelistel foorumitel peetud kõnet.

lus, kes suudab kiiremini ja rohkem abi kohale toimetada. Sahelist Somaali poolsaareni ulatuv lagunemislaine võib kergesti kujuneda genotsiiditsooniks.

Me peame tegema tõhusat koostööd ka siis, kui asi puudutab küsimusi, mis seisavad lähemal meie kodanike julgeolekuarusaamadele, olgu tegemist üleilmse sõjaga terrorismi vastu, mida toetab mõnevõrra tugevamini Ameerika, või üleilmse sõjaga soojenemise vastu, mida toetab mõnevõrra tugevamini Euroopa. Meie ühisesse julgeolekuprobleemistikku võib peagi kuuluda ka pakiline vajadus pidada üleilmset sõda nakkushaiguste vastu.

Kui nüüd otsad kokku tõmmata, tuleb nentida, et oleme mõlemad omajagu keerulisemas olukorras kui aasta tagasi. Nii Ameerika kõva jõud kui ka Euroopa pehme jõud on kahanenud.

Euroopas on meie ees hulk tähtsaid probleeme. Tuleb uuesti läbi ja üle vaadata mitmed meie liidu valitsemist puu-

datavad teemad. See ei ole väga pakiline asi, aga varem või hiljem tuleb seda teha. Me peame aru pidama ning kujundama poliitilise konsensuse nii riikide sees kui nende vahel laienemis-, partnerlus- ja naabruspoliitika uue suure strateegia osas. Me peame võtma uuesti ette Euroopa julgeolekustrateegia, selle teksti hoolikalt läbi vaatama ning panustama poliitilistesse algatustesse, mis sellega peavad kaasnema.

Ning nende ja muude ettevõtmiste alusel saame naasta ülesande juurde, mille me algatasime käesoleva aasta alguses – tõsine strateegiline dialoog Ühendriikidega. Meil mõlemal tuleb taastada strateegiline selgus, et taastada strateegiline dialoog luua. Me mõlemad tunneme omajagu piinlikkust viimaste kuude läbikukkumiste pärast. Võib-olla sunnib see meid tavalisest rohkem kuulama ja õppima.

Inglise keelest eesti keelde ümber pannud Marek Laane

Meie olemine ja kestmine

Jaak Aaviksoo, kaitseminister

Diplomaatia nr 49-50, oktoober 2007

Olla on hea, aga kestmine on olulisem ja see esitab meile tõsise väljakutse – kas suudame end ületades muutuda koos maailmaga.

Hästi lihtsustatult võiks meie põhiseadusele tuginevalt öelda, et Eesti riigi ülesandeks on tagada eesti rahvuse ja kultuuri säilimine läbi aegade. Meie rahvuse ja kultuuri olemasolu on meie jaoks ühelt poolt väärtus ja teiselt poolt tegelikkus. Tegelikuseks on ta saanud läbi sajandite pikkuse ajaloo ja muutuste, mille ulatust ja olulisust me sageli isegi ei hooma. Olgu siinkohal osutatud vaid ühele tõsiasjale – paarsada aastat tagasi siin Maarjamaal kõlanud eesti keel, õigemini küll suur hulk eesti keele murdeid, on tänastele eestlastele pea sama võõras kui tänane soome keel. Kel paarsada aastat on liigpikk vahemik, võib oma tänast keelt võrrelda saja aasta taguse kirjasõnaga, mis küll hoopis tuttavam, ent ometi ka tuntavalt erinev tänasest keelest. Seega võime väita, et meie keel ja kultuur on kui elusorganism, mille areng sai alguse kauges-kauges minevikus ja suubub läbi tänase päeva tulevikku, kusjuures selle arenguga kaasas käinud muutused on ajaloolise kogemuse põhjal üsna suured.

Muidugi võime mõelda, et ajaloos olid sõjad ja haigused ja vallutused ja küüditamised ning nüüdseks on see loodetavasti kõik möödas ja saabunud on rahuaeg, eriti arvestades meie liikmelisust NATO ja Euroopa Liidus, mis võimaldab meil oma taasiseseisvunud riigi toel oma rahvust ja kultuuri säilitada. Säilitamine oleks siis see ellujäämine või kestmine läbi aja. See võiks nagu olla see ideaal, mille poole püüelda ja mida oma sihiks seada. Sealhulgas ka riigile kui selle kestmise tagajale. Ja riigikaitsele kui riigi suutlikkusele enda eest seista. Ja sõjalisele riigikaitsele kui suutlikkusele seista enda eest, relv käes. Ja dip-

lomaatiale, mis peaks relvade haaramist ära hoidma.

Kas selline kestmine on üleüldse võimalik ja millistel tingimustel? Mis võiks olla selle kestmise hind ja kas me oleme valmis seda maksma? Neile küsimustele tahakski vastust otsida.

Alustama peaks sellest, et kestmine eeldab olemasolu ja viimane omakorda selgust selles, mis asi see on, mis on olemas ja kestma peab. Ilmesti on kõige loomulikum määratleda see eneseteadvuse kaudu – kestma peame Meie, vennad ja õed keeles ja kultuuris, kes me end Meiena tunneme, vastandudes paljudele Nendele lähedal ja kaugel. Kuidas Nende kestmisega jääb, pole Meile esmaoluline, aga üks me või eeldada, et Nendel on ka soov kesta ja Neid võib olla ja on ilmesti palju. Niisama loomulik on eeldada, et Meil ja Neil võivad olla ja on vastandlikud huvid selles kestmise võidujooksus.

Huvid võivad olla kõige erinevamad, ent olulises osas taanduvad need kestmiseks vajalike ressursside kättesaamisele. Elusorganismina vajame me kestmiseks vett, õhku ja toitu, füüsikute keeli energiat ja negentroopiat¹ ning neid ei saa kõigile piiramatult jagada. Järelikult tuleb energia ja negentroopia ehk siis hea energia pärast konkureerida. Oluline on algusest peale teada, et konkurentsi olemasolu on loomulik ja vältimatu ja konkurentsivõime seega kestmise alus.

Argumendid null-summa mängudes

Kõige lihtsam konkurents on kahe poole võitlus ühe objekti pärast, kus võit ja kaotus käivad alati käsikäes ehk siis ühe võit on teise sama suur kaotus. Niisuguseid mängu nimetatakse null-summa mängudeks. Null-summa konkurents on samuti paratamatu ja vältimatu ja iga olend peab ka selles mängus

¹ Negentroopia on füüsika termin, millega tähistatakse korrastatust. Energia ja korrastatus koos võiks kanda nime korrastatud või lihtsalt hea energia. Kogu eluta ja elus ilm meie ümber on sündinud korrastatud energia järkjärgulisest muundumisest korrastamata energiaks, mida võiks piltlikult võrrelda asjade muutumisega prügiks nende tarvitamise käigus.

olema tõsiseltvõetav ja konkurentsivõimeline (loe: suhteliselt tugev), et mitte nälga surra või lihtsalt ärasöödud saada. Selleks tarbeks on meil okkad, sarved, rusikad, malakad ja pommid. Igäühel vastavalt võimalustele ja vajadustele. Nimetame neid asju argumentideks.

Argumendid peavad olema kaalukad ja veenvad, et tagada vaidlustes oma huvide kaitse. Kui mitte alati, siis vähemasti piisavatel juhtudel, et oma (ellujäämiseks vajalik) osa kätte nõuda. Kogemus on näidanud, et alati pole kasulik vaidlusse tormata, eriti siis, kui oponendi argumendid tunduvad toekamad.

Sama kogemus näitab, et see, kel argumente pole, jääb igas vaidluses alla. Esmapilgul tundub, et kasulik on kasvatada oma argumente kõigi teiste argumentidest vägevamaks, ent sügavam järelemõtlemine näitab, et see pole mõistlik. Piisab sellest, et sul on argumente lihtsalt keskmisest rohkem – tuleb odavam, sest argumendid on kulukad. Samuti tuleb enne vaidlemist kaaluda, kas tasub oma argumente igasuguste peale kulutada – vahel võib pealejäämisest sugenev kasu jääda kõvasti alla kulunud argumentide hinnale. Need lihtsad kaalutlused moodustavadki üldiselt kogu julgeoleku- poliitika baaskursuse.

Jätukursusel tuleb tähele panna, et eelmises paragrahvis põhines oluline osa otsustest vaidlema asuda oponendi argumentide eelneval hindamisel. Seega on igäühe huvides, et tema argumendid paistaksid võimalikult veenvad, et tagada vastaspoole piisav heidutus vaidlusse laskumast. Siit jõuame tegeliku ja näilise vahekorranu julgeoleku- ja kaitsepoliitikas ja sealt edasi luure ja vastuluure vajalikkuseni. Mis aga veelgi olulisem, mõistame, miks on vajalikud ja asjakohased nii enesekehtestusele suunatud jõudemonstratsioonid kui ka provokatiivsed avaldused. Esimesed teenivad heidutuse eesmärki ja teised peaksid viima oponendi poolt oma argumentide paljastamiseni.

Siinkohal lõpetaks klassikalise nn null-summa konkurentsi analüüsi, rõhutades veelkord, et vajaliku argumentatsiooni-arsenali väljaarendamine on ellujäämise vältimatu eeldus. Seejuures pole oluline selle arsenali tegelik kasutamine, küll aga veenev valmisolek vajadusel kogu arsenali kasutamiseks. Rõhutan täiendit „kogu“, sest vaid sel juhul on arsenali olemasolu tegeliku jõu allikaks.

Ometi ei ole null-summa mängude valdamine ellujäämiseks piisav. Enamgi veel, null-summa mängude maailm on oma olemuselt staatiline või isegi surnud – selles ei toimu ega saagi toimuda kvalitatiivset arengut, sest kogu mängu loogika on suunatud argumentide kuhjamisele üha uuteks lõpliku ja piiratud ressursi ümberjagamisteks. See on „kõikide sõda kõikide vastu“ maailm, kus puuduvad võimalused sünergiaks ja seeläbi arenguks.

Võit-võit-suhted

Õnneks ei piirdu tegelik maailm null-summa mängudega. Meile kingitud universumis käivates elu- (ja ellujäämis)mängudes on võimalik, ehkki kaugeltki mitte enamikul juhtudel, ka võit-võit tüüpi konkurents, mida hea oskuse korral saaks ja ideaalis tulekski koostööks kujundada. Mida see tähendab? Hästi piltlikult öeldes on teatud juhtudel võimalik selline konkurents, kus ühishuviline tegutsemine on

kasulik mõlemale poolele. Näiteks niisuguse looma jahil, kellest üksinda jõud üle ei käi. Sisuliselt tähendab see seda, et ühistegevus suurendab kättesaadavat ressursi ja võimaldab seeläbi arengut kvalitatiivselt kõrgemal tasemel. Ajaloolist perspektiivi (ca 5 miljardit aastat elusloodust) silmas pidades ongi tänaseks olemas vaid need olendid, kellel selline koostööoskus on olemas olnud. Need, kel selline oskus osutus olematuks, muutusid ajapikku ka ise olematuks.

Miks siis koostöösuutlikkus pole üldlevinud, kui sellest nii palju kasu tõuseb? Peamiseks põhjuseks on sellistesse mängudes sissekodeeritud kiusatused – ühishuvipingutuste vilju on ju võimalik ka üksi nautida. Kui näiteks ühisel jahil saagiks saadud metssiga on ilusti patta pandud, võib tugevam pool oma partneri paari kaaluka argumendiga kõhutäiest lihtsalt loobuma sundida. Niisuguste kiusatustega võitlemise klassikaliseks näiteks on nn vangi dilemma, kus ühiselt sooritatud kuritöö kahte osapoolt üle kuulatakse ja nad peavad otsustama, kas enda vabadus sõbra ülesandmise hinnaga on hea kaup või mitte. Dilemma lahendus peitub usalduskapitalis, mille omanik tulevaste ühissettevõtmiste nimel loobub lühiajalisest omakasust. Suutmatus niisugustele lähikasulistele kiusatustele vastu panna on loomulikult suur ja Eesti olustikus sobib niisugust mõttelaadi kõige paremini kirjeldama rehepapluse termin. Kiusatusele järeleandmine hävitab aga kõige otsesemalt võimalikust ühistegevusest saadava lisaväärtuse ja sellele tugineva arengupotentsiaali. Pärsitud areng omakorda vähendab ühist konkurentsivõimet

Olulise momendina eelnevast arutelust tuleks silmas pidada tõsiasi, et edukaks ühistegevuseks on vaja kahte kvaliteeti. Esiteks oskust ja suutlikkust otsida konkrentsisituatsioonis võimalikke ühishuviseid ja teiseks, vastastikust usaldust partnerite vahel. Mõlemad eeldavad partnerite suutlikkust muutada elik allutada oma kitsaid huve üldisematele ja pikaajalisematele väärtustele. Just viimase asjaolu tõttu saab (ja tuleb) järeldada, et sellises koostöös ei jää partnerid enam endisteks, üksnes oma individuaalseid huve kandvateks subjektideks, vaid omandavad uue kvaliteedi. Oluliseks kvaliteediks on usalduse teke (või süvenemine) partneri vastu, mis tegelikult on vastastikuse sõltuvuse üks vormidest – Meie ja Nemad ei ole enam lahutatud, vaid ripuvad teineteisest ära. Võib-olla tohib seda nimetada abieluliseks sõltuvuseks koos kõige sinna juurde kuuluvaga.

Teeme siinkohal ühe olulise üldistava järelduse kestmise kohta: elu- ja arengujõuline subjekt saab selline olla vaid muutumises ja kasvavas sõltuvuses. Järelkult tuleb igasuguse kestmise käsitluses lubada esialgse ehk olemasoleva ümberkujunemist. Võtmeküsimuseks jääb siin ilmselt muutuste määr ja kiirus. Kui kiired tohivad olla muutused asjade kestmisel, et võiksime veel rääkida kestmisest? Eelpool toodud loogika alusel on ilmselt õigustatud ka väide, et kiirem edenemine eeldab enam kooperatiivsust ja mitte-null-summa suhteid, viimased omakorda aga toovad kaasa vajaduse end suuremal määral välistele huvidele allutada ja seeläbi ise muutuda. Lühidalt – kiire kasvu hind on kohustuslik avatus muutustele iseendas.

Mitte-null-summa mängudel on lisaks võimalusele saavutada võit-võit tulemus olemas ka kaotus-kaotus variant. Selline tulemus on tõenäoline, kui ühistegevusele suunatud suhetes usaldus mõraneb ja koostööretoorika varjus hakkab idanema valmisolek partnerit petta. Seejuures on oluline mõista, et

tegu ei pea olema kavandatud pettusena – see on iseenesest mõistetavalt viljatu –, vaid vargsi sugeneva ebakindlustundega partneri usaldatavuse suhtes, mis viib omapoolse (ennetava?) petmiseni. Mänguteooria loogika ütleb, et see võib olla ellujäämisstrateegia, eriti nõrgemale partnerile, kel null-summa mängus on vähem argumente enda kaitseks. Siit veel üks oluline järeldus: arengule ja koostööle suunatud käitumine sisaldab endas riske – ja seda eriti nõrgemale partnerile – kaotada oma identiteet partneri võimaliku pettuse läbi.

Eesti valikud

Tuleks nüüd tagasi algse teema – eesti rahvuse ja kultuuri olemine ja kestmine. Ülaltoodud mänguline mänguteoreetiline käsitlus olemisest ja kestmisest on joonistanud üsna vastuolulise pildi meie võimalikest valikutest. Iseendaks jäämise põhimõttekindlaim tee on valida selgelt oma huvid, mis tähendab paratamatult null-summa mängudes osalemist. Viimaseks on vajalik eelkõige kasvatada oma argumentide jõudu ja valmisolekut neid kasutada, sealhulgas nn viimseks võitluseks. See on panus iseendaks jäämisele, riskides vajadusel ka surmaga. Ometi on see lihtne ja emotsionaalselt sümpaatne valik: meie vabadus kui ülimaline ja kompromissitu väärtus. Aga küsigem – on's meil selleks argumentide jõudu ja mis vahest veelgi olulisem, kui ühtsed oleme me selles kompromissitus valmisolekus kaitsta oma identiteedi vabadust viimse veretilgani? Meie rahva ajaloolised valikud on olnud ikka rohkem isiklik-perekondlikule ellujäämisperspektiivile kui surmahetlusele orienteeritud, rääkimata desertööridest ja kollaboratsioonistidest, kel ellujäämisele lisaks ka lihtne omakasu esikohal seisis. Tuleb tõdeda, et oleme sellele vaatamata olemas – eestlastena oma keele ja kultuuriga. Järelikult on meil olnud olemas ka see kõrgem oskus mitte-null-summa mängudeks. Ja sellega lahutamatu seotud võime ja valmisolek muutuda.

Enamgi veel, meie taasiseseisvumisjärgne kiire sotsiaal-majanduslik areng, mis on sündinud olulises osas vastastikku kasulikus koostöös väliste partneritega, on esitanud suure väljakutse muutustele (šokiteraapia!?) ja me oleme selle väljakutse vastu võtnud. Tunnistagem siiski, kaugeltki mitte

täielikus üksmeeles. Ometi on see enamuse arvates olnud edulugu, kuigi ühtlasi on meie sotsiaal-majanduslik identiteet väga kiiresti ja oluliselt muutunud ning sisutühi pole küsimus: „Kes on peremees (loe: omanik) meie maal?“ Nii on läinud sotsiaal-majanduslikus vallas.

Küsigem nüüd, kuidas on olnud samal ajal lood meie rahvusliku julgeoleku ja sellega seotud välis- ning kaitsepoliitika vallas. Millised on olnud arengud ja mängitud mängud. Ilmselt on mõistetav, et geopoliitilisele kaardile taastekkides oli ja sai olla Eesti peamiseks eesmärgiks end seal nähtavaks teha. See aga on alati just null-summa mängude valdkonda kuuluv tegevus. See on meil õnnestunud. Oleme NATO ja Euroopa Liidu liikmed ja ühinemisprotsessis osalemisega sisenenud ka suurema rahvusvahelise koostöö mitte-null-summa mängudesse. Ometi on see protsess, osalt isegi meie huvidele vastutulevalt avansiline, saanud üsna vastuolulise käsitluse osaliseks nii meie siseriiklikus retoorikas kui ka riigi välispoliitilises käitumises. Julgen siinkohal väita, et meie tegelik valmisolek muutusteks iseendas on alla jäänud nii tegelikuks arenguks vajalikule määrale kui ka partnerite õigustatud ootustele. Me pole suutnud välisilma kultuurilispoliitilisele mõjule olla kaugeltki samavõrd avatud kui tema finantsmajanduslikule survele. Ma ei soovi siinkohal anda hinnanguid ja pigem olen seda meelt, et teatud konservatiivsus on siinkohal igati kohane. Samas tuleks endale selgesti aru anda, et soovides muutusi väliskeskkonnas, peame ka ise muutusteks enam valmis olema. Mitte alla- ega järeleandvalt, vaid aktiivselt ühishuvisid otsides ja nende teostamise käigus ka iseennast kohandades. Maailm meie ümber muutub väga kiiresti ja meile ei ole tegelikult antud valida, kas minna muutustega kaasa või mitte. Olla on hea, aga kestmine on olulisem ja see esitab meile tõsise väljakutse – kas suudame end ületades muutuda koos maailmaga. See tähendab, et me ei saa end isoleerida ei suurest naabrist ega kaugetest kõrberiidest. Meie kestmise võti peitub tarkuses leida ühishuvisid ja võimalikke vastastikku kasulikke võite kõikjalt, kus võimalik. Selleks vajame vaid enam avatust ja ajalooliselt põhjustatud hirmudest võitusaamist. Meie võimalused igavesti kesta pole kunagi olnud nii suured kui praegu.

NATO integratsioon ja Euroopa Liidu ühine julgeoleku- ja kaitsepoliitika

NATO ja Eesti julgeolek

Indrek Kannik, Eesti Vabariigi presidendi julgeolekunõunik
Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 23. veebruar 2007

NATO tippkohtumine Riias oli meie jaoks mitmeski mõttes sümboolse tähtsusega. See, et NATO tippkohtumine toimus meie naabermaa Läti pealinnas, riigis, kes napilt enam kui 15 aastat tagasi koos meiega de facto Nõukogude impeeriumisse kuulus, näitab selgelt, kui palju on maailm nende aastate jooksul muutunud.

Julgeolekupoliitika on vaieldamatult valdkond, millesse iga riik peab suhtuma absoluutse tõsidusega. Riigi julgeoleku tagamine on igale riigile võib-olla üldse kõige tähtsam ülesanne, sest ilma iseseisvuse kaotab riik võimalused ka kõikide teiste ülesannete täitmiseks. Kuna Eesti on mitte väga kauges minevikus korra oma iseseisvuse 50 aastaks äärmiselt traagiliste tagajärgedega kaotanud, siis riikliku julgeoleku küsimustesse suhtuvad eestlased näiteks Lääne-Euroopa väikerahvastega võrreldes veelgi tõsisemalt.

Kas me sellist NATO-t tahtsime?

Eesti-suurusel riigil on üksinda oma julgeoleku tagamine väga raske. Seetõttu on loomulik, et Eesti tahe astuda NATO-sse ja ka Euroopa Liitu (EL) oli suuresti kantud soovist saada nii otsesid kui ka kaudseid garantiisid oma julgeoleku ja iseseisvusele. Kui meie rohkem kui kümneaastane pingutus vilja kandis ning NATO ukсед 2004. aastal avanesid, tekkis ometi paljudel meist kahtlus, kas praegune NATO on ikkagi seesama, kuhu me omal ajal astuda tahtsime ning kui tugev on ikkagi viienda artikli antav garantii. Ma usun, et üks konkreetne põhjus, miks sedalaadi mured paljudel iga päev julgeolekupoliitikaga tegelevatel inimestel tekkisid, oli NATO iga-päevase toimimise n-õ seestpoolt nägemine.

NATO, nagu kõik suured rahvusvahelised organisatsioonid, on suur ja kohati üsna aeglane masinavärk, samas minu hinnangul siiski märksa efektiivsem kui näiteks EL ja eriti ÜRO. Lisaks vajab iga otsus NAC-s (Põhja-Atlandi Nõukogu, NATO kõrgeim otsustusorgan) kõigi 26 liikmesriigi konsensuslikku toetust.

Poliitikas absoluutseid garantiisid ei ole, selles osas on skeptikutel õigus. NAC otsustamine venib tihtipeale ja seega on täiesti õigustatud küsimus, kas näiteks agressiooni korral Eesti vastu jõuaks abi piisavalt kiiresti kohale. Samas on ka vastupidiseid näiteid – 11. septembri rünnakute järel New Yorgile ja Washingtonile suutis NAC mõne tunni jooksul langetada otsuse rakendada esmakordselt oma ajaloos viiendat artiklit.

Kõik see tähendab, et Eesti peab suutma ehitada ka võimalikult arvestatava iseseisva kaitsevõime. Eelkõige tähendab see vajadust luua piisav hulk realselt toimivaid üksusi, mis suudaksid kustutada potentsiaalse agressori soovi katsetada üllatusrünnakut. Oma riigikaitse korralik panustamine mõjub vaieldamatult positiivselt ka liitlastele ja kasvatab

nende abistamisvalmidust. Sama eesmärki kannab ka aktiivne osalemine rahvusvahelistel missioonidel koos liitlastega. Meil pole õigust loota teiste solidaarsusele, kui me ise ei suuda või ei taha oma liitlastega solidaarsed olla.

Meile oluline edasimine

Meie vaatevinklist oluline edasimine toimus ka Riia tippkohtumisel. Deklareeriti, et NRF (NATO Response Force) on valmis. NRF koosneb kuni 25 000-st pidevas valmis-olekus sõjaväelasest. Nende ülesanne on reageerida ootamatutele kriisidele ning oluline on, et missioonile ollakse valmis asuma ainult viiepäevase etteteatamisajaga. See võimaldab liitlaste kiiremat sekkumist ja tegutsemist.

Riia tippkohtumise lõppdeklaratsioonis leidis NATO ühe põhiväärtusena märkimist ka viies artikkel ja kollektiivkaitse. Seega usun, et meil pole liiga palju põhjust muretseda NATO usaldusväärsuse ja garantii tugevuse üle. See garantii on üks tugevamaid, mis poliitikas üldse olla saab.

Suurimad riskid NATO-le ja selle kaudu ka Eestile tekiksid, kui NATO ise muutuks sisemiselt nõrgaks ning otsustusvõimetuks organisatsiooniks, millekski ÜRO-sarnaseks, kelle sõna enam ei usutaks ega ka piisavalt kardetaks. Millised protsessid võiksid selleni viia? Kõige ohtlikum oleks kahtlemata NATO suurte liikmesriikide omavaheline ja pikka aega välvat tüli või hõõrumine, mis halvaks otsustamisprotsessi.

Vahetult Ameerika Ühendriikide juhitava koalitsiooni Iraaki mineku järel jõudsid liitlaste omavahelised suhted üsna lähedale ohtlikule piirile. Õnneks tundub, et nüüdseks on halvim möödas ja ettevaatlikult võib loota, et kui eelseisvad presidendivalimised Prantsusmaal ja Ühendriikides toovad võimule presidendid, kes isiklikult vana tüliga seotud pole, paranevad suhted edaspidigi.

Omaette riskitegur (nagu iga uus asi) on ka NATO senisest globaalsem roll. Eelkõige tuleb siin praegu rääkida Afganistani-operatsioonist. Afganistanis pole kerge edukas olla, nii britid kui ka venelased on ajaloos seal tõsiselt lüüa saanud. Ma ei arva, et ebaõnnestumine Afganistanis oleks NATO jaoks katastroof, aga tõsine tagasilöökk küll. Ebaõnnestumine ei tooks küll kaasa NATO sõjalise jõu vähenemist, kindlasti aga liitlaste vastastikused etteheited, millega kannataks paratamatult organisatsiooni poliitiline kaal.

NATO jaoks on esmatähtis optimaalse tööjaotuse leidmine EL-iga. See koostöö pakub tohutuid võimalusi – on ju tegu ehk maailma kahe võimsaima rahvusvahelise organisatsiooniga –, aga ka teatud ohtusid. Kattuvad funktsioonid võivad lisaks ressursside raiskamisele kaasa tuua ka garantiide ähmastumise. Kui mõlemad organisatsioonid tahaks vastutada julgeoleku eest Euroopas, tekiks paratamatult oht, et lõpuks ei vastuta kumbki.

Venemaal pole potentsiaali

Lõpetuseks. Riia tippkohtumise järel on toimunud veel üks tähtis sündmus. Kuigi Venemaa areng on kogu president Putini ametiaja jooksul tekitanud kõhedust, jõudis Putin oma kõnega *"Wehrkunde"* kahtlemata uuele retoorilisele tasandile. Müncheni iga-aastane julgeolekukonverents *"Wehrkunde"* on võib-olla kõige olulisem sedalaadi ettevõtmine, kus on kohal märgatav osa maailma julgeolekupoliitika otsustajatest ja kujundajatest. Seetõttu pole põhjust arvata, et Putini rünnak oli juhuslik või ta ei saanud täpselt aru, millist sõnumit ta tekst kandis.

Putini kõnet on paljud analüütikud juba nimetanud uue külma sõja alguseks. See on tõenäoliselt üle-dramatiseeritud. Esiteks, praegust Venemaad ei saa võrrelda omaaegse Nõukogude Liiduga. Venemaal pole lihtsat seda potentsiaali, mida superriik ja külma sõja osapool vajaks. Teiseks on lääs piisavalt kannatlik, et ühel konverentsil peetud ühe kõne põhjal poliitikat liiga radikaalselt muuta. Aga suhtumist Venemaasse muutis see kõne läänes kindlasti. Külma sõja võimalusest räägitakse jälle ja see on märk suhtumise muutumisest. Loogiline oleks, et see aitab kaasa ka NATO-sisese ühtsuse tugev- nemisele ning NATO tähtsustamisele.

Kas NATO vihmavarjule saab loota?

Mihkel Mutt.

Eesti Päevaleht, 3. november 2006

Kolme nädala pärast tuleb külla "onu Bush". Olukord on natuke delikaatne. Ühelt poolt ikkagi maailma mõjuvõimsaim isik, teiselt poolt aga üks kirutumaid.

Visiit iseenesest on sümbolne ja tähendab tunnustust. Mis saaks meil selle vastu olla? Aga ikkagi – kui ta peab kõne (mida ta kindlasti teeb) ning jätkab selles mantrat, et Iraagis tuleb võidelda võiduka lõpuni?

Tore, kui ta kiidab meie sõjamehi. Aga kuidas seda ühitada teadmisega, et nood osalevad küll väga tublilt, aga siiski üha suuremaks paisuvas jamas? Meie juhtidel tuleb ilmselt viisakalt ja ebamääraselt naeratada.

Kõik (v.a mõni üksik, nt Norman Podhoretz) teavad, et USA jaoks on Iraagis praegu küsimus selles, kuidas sealt enam-vähem viisakalt välja saada. Ka retoorika on vaikselt muutunud. Enam ei räägita esmajoones Iraagi demokraatiseerimisest, vaid stabiilsusest ja turvalisuse tagamisest. Seoses sellega tehakse juttu (USA välispoliitilistes ringkondades!) isegi kõva käega juhi pukki panemisest. Samuti kuuleb harvemini argumenti, et kui liitlasväed lahkuksid, puhkeks kaos ja kodusõda. Sest see ongi puhkenud.

Kurb, et nii läks

Ei saanudki teada, kuidas asi võinuks minna, kui see oleks olnud õigesti planeeritud. Kui näiteks sadat tuhandet baathilasesest politseinikku ei oleks päevapealt vallandatud, nii et kadus igasugune korravalve ning pimedad jõud, mis pesitsevad iga rahva seas, said välja prahvatada. Korravalvurite enamik oli parteis ju formaalselt ja oleks meelsasti uut korda teeninud. Aga mis siin enam, tõenäoselt ei näe minu silmad seda laadi demokraatiaeksporti enam kunagi. Üldisemalt mõlgutades pole muidugi võimatu, et samasugune usetekide vaheline võitlus oleks Iraagis puhkenud pärast Saddami surma ka ameeriklasteta.

Aga see kõik on pigem teooriaküsimus. Eesti julgeoleku seisukohalt on palju praktilisem see, et Iraagi stsenaarium ähvardab jätkuda Afganistanis. (Muide, tavateadvuse jaoks ongi see kõik vist üks suur sõda, Liibanonist Afganistanini. Seda muljet tugevdab, et kõikjal osalevad (äärmus)muslimid, kelle sõjapidamisviisid on üsna sarnased.)

Ka NATO vägesid ootab suure tõenäosusega lüüasaamine. Põhjusti on palju. Taliban koosneb põhiliselt paštunitest, kelle

hõimud elavad niihästi Pakistanis kui ka Afganistanis, aga see piir ei pea vähimatki, sealt tuleb mehi ja relvi. (Siin ei tule kahte asja segi ajada. See, et Musharraf tegi vaherahu tema pool piiri elavate hõimupealikega, ei olnud ta võit, vaid nõrkus. Relvaga ei suutnud ta neist jagu saada. Ja see, et need hõimud ei sõdi enam Pakistani sõjaväe vastu, tähendab seda, nüüd nad abistavad kogu jõuga Talibani.) Talibanil ei tule võitlejatest puudus. Tänu narkokaubandusele teenib mees nende juures kolm-neli korda rohkem kui afgaani armees ja kaks korda rohkem kui politseis. Tööpuudus on aga riigis suur.

NATO Euroopa riigid on kitsid täiendust saatma ja mitmed neist on seadnud oma osalusele piirangud (nt Saksamaa), et nad ei satuks sinna, kus on ohtlik (lõunasse).

Peamine on aga võitlus inimeste "südame ja mõistuse pärast". Kogemus näitab, et sääraseid konflikte ei saa pikas perspektiivis lahendada üksnes relvajõul. See ongi käesoleva sõjaahela metodoloogiline järeldus: vabastajaid, kel on tuntavalt erinev kultuuritaust, sallitakse siis, kui nad muudavad kohalike igapäevaelu kiiresti paremaks. Otsustades enamiku ajakirjanike reportaaide järgi, kaldub elanikkonna sümπατία Talibani poole. Tsiteerin üleilset EPL-i: "Afganistani valitsus on kohalike ootused NATO ja lääneriikide tsiviilabile väga kõrgele kruvinud, nüüd ei huvita neid enam muutused viie aasta perspektiivis, vaid kohe."

Aga ajast, mil USA Talibani välja ajas, ongi juba viis aastat möödud! Ent ülesehitustöö on olnud tagasihoidlik. Seni on maailm andnud abi 10 miljardit dollarit. Karzai meelest on seda vähe. Ja ongi, kui võrrelda, et Iraagi vastav summa on 34 miljardit. Seega on Iraagi sõda Talibanile uue võimaluse loomises otseselt süüdi. Aga sellestki 10 miljardist olevat üksnes veerand ära kasutatud. Rikastunud – nagu ikka – on väike ülemkiht. Turvalisusest on asi kaugel. Rahvas on tüdinud. Neil on ükspuha, kes on süüdi, jänkid või NATO, üks lääs puha.

Soovijate koalitsioonid

See kõik puudutab paraku Eestit. "Soovijate koalitsioon" Iraagis on üks asi, me võime sellest loobuda, aga NATO-liikmelisusega oleme ju suurel määral sidunud oma julgeoleku.

Kui nüüd tuleb välja, et NATO saab võib-olla partisaanide käest tappa, siis mis heidutust säärane meie vastastele pakus?

NATO sobis külma sõja suurde vastasseisu ja tuli sellest ühegi pauguta auga välja. Praegu on maailm fragmenteerunud. Ehk poleks NATO üldse pidanud praktilisse sõjategevusse laskuma? Teinud oma Balkani-sutsu ja aitab. Muidu on nagu Kanada hokiässadega, keda peeti võitmatuks, kuni nad kohustusid venelastega.

Osa põhjust on selles, et nagu EL polnud pärast meiega liitumist enam endine, nii pole seda ka NATO. Igatahes kostab maailmast arvamusi, et NATO peab end revideerima. Näiteks olevat raske järgida ühehäälsuse põhimõtet ja sellest johtuvalt ka deviisi "kõik ühe, üks kõigi eest". Aga kui terve NATO tule-

vane printsiip tähendab võib-olla "soovijate koalitsiooni", siis järeldub siit eo ipso, et Eesti võimaliku sõjalise ahastamise korral ei saa loota automaatsele täisabile, vaid tuleb hakata soovijaid kokku liitma. Huvitav, palju neid tuleb? Muidugi me aimasime seda ka varem, aga hea, et seda ütleb ka teine pool.

See ei tähenda kaugeltki, et NATO-st poleks abi. Kui üldse kellelegi loota peale iseenda, siis ikkagi ainult temale. Ja kahtlemata on hea, et Eesti sõdurid saavad tema koosseisus praktilisi võitluskogemusi, milleta tõeline sõdur on nagu süütu lõbunaine. Aga "vihmavarjust" me enam päriselt rääkida ikkagi ei saa.

Eesti esimene

Lauri Lepik, riigiametnik, Eesti esindus NATO juures
Diplomaatia nr 38, november 2006

NATO tippkohtumine novembri lõpus Riias on esimene, mille ettevalmistamise ajal pole Eesti esindajad istunud mitte NATO ukse, vaid laua taga. Tippkohtumise tulemis on ka osake Eesti tööd ja vaeva. Kuna tippkohtumine on nüüd ka meie, mitte enam nende oma, tasuks lähemalt vaadelda, millised meile olulised teemad kerkivad päevakorda ja kus võiks oodata ägedamaid vaidlusi, ühesõnaga – mis on tippkohtumise "laual".

Riia tippkohtumist on iseloomustatud kui "NATO transformeerumise" tippkohtumist, kus teiste teemade kõrval pühendatakse palju tähelepanu NATO kaitsepoliitika ja -planeerimisega seonduvatele teemadele. Oluline on aga teada ja mõista, mis peitub märksõna "transformatsioon" taga. Mis NATOs muutub, teiseneb ja milleks seda kõike vaja on? Millisena näeb NATO ennast tulevikus, millistele ohtudele ta katvab vastu seista ja milliseid sõjalisi võimeid on liitlastel ja NATO-l vaja arendada, et end kaasaegses maailmas võimalikult turvaliselt tunda?

Nendele küsimustele antakse vastus Riias avalikustatavas dokumendis, mis kannab nimetust "Kõikehõlmav poliitiline juhised" ("*Comprehensive Political Guidance*"). Kõikehõlmavas poliitilises juhises nähakse eelkõige strateegilist dokumenti, mille alusel suunata NATO kaitseplaneerimisvaldkondi järgmise 10 – 15 aasta jooksul, pakutakse tervikvisioon, millised ohud NATO on teadvustanud. Samuti määratletakse prioriteedid, millest kaitseplaneerimisel lähtuda. Kõikehõlmav poliitiline juhised ei asenda kehtivat NATO strateegilist kontseptsiooni, pigem täpsustab ja täiendab seda, kuid samal ajal võib sellest kujuneda oluline osa uuest strateegilisest kontseptsioonist, mille osa liitlasi soovib vastu võtta 2009. aasta NATO tippkohtumisel, kui tähistatakse 60 aasta möödumist NATO asutamisest.

Järgnevalt vaatlen kahte meile kui NATO uuele liikmele ja piiriõigile olulisemat selles dokumendis kajastuvat seisukohta: kollektiivkaitse mõiste avardumist ja NATO kriisireguleerimisoperatsioone.

Kollektiivkaitse ehk V artikkel

"Artikkel 5. puudutavale ohtude iseloom on muutumas," on sedastatud NATO kõikehõlmavas poliitilises juhises, ning lisatud, et 10 – 15 aasta jooksul peab NATO valmis olema tõrjuma rünnakuid, mis tulenevad kõige tõenäolisemalt massihävitus-

relvade ebatraditsioonilisest kasutamisest liitlaste vastu.

Kas see tähendab, et NATO ei arvesta tulevikus enam traditsioonilise konventsionaalse rünnakuohuga? Ei, kindlasti mitte, küll aga tähendab see seda, et arusaam kollektiivkaitsest on muutumas terviklikumaks.

Et kavandatavast muudatusest paremini aru saada, tuleb alustada algusest: NATO algusest, külmast sõjast ja kollektiivkaitsest.

NATO kui kollektiivne kaitseorganisatsioon loodi tõrjumaks agressiivsel ja imperialistlikul kommunistlikul ideoloogial põhinevat reaalselt sõjalist ohtu. Oht oli reaalne eelkõige seetõttu, et kommunistidel olid olemas, vahendid ja plaan Läänt rünnata. Külmas sõjas seisid vastakuti Varssavi pakti ja NATO väed. NATO kaitseplaneerimise kontsentreeruti aastakümneid idast lähtuva reaalse sõjalise ohu tõrjumisele. See oli peamine ülesanne, millega tegelesid nii liitlaste kui NATO sõjalised staabid. Detailideni välja töötatud kaitseplaani nõudsid regulaarset uuendamist, NATO käsutusse antud liitlaste kaitsevæed harjutasid aastakümneid kaitsevahingute läbiviimist Euroopa mandril.

Laias laastus oli kõik kristallselge: idast lähtuv reaalne sõjaline oht, selle tõrjumiseks vajalikud NATO väed, mis koosnesid ülekaalukalt küllaltki staatilistest kaitsevægedest (s.t nende paiknemist ühes kohas ja pidevat valmisolekut, miska puudus ka vajadus neid kiiresti liigutada), ning lõpuks potentsiaalne sõjatanner – Euroopa kontinent. Kindlustunnet lisas NATO-le tuumapoliitika, liitlaste tuumarelvade olemasolu Lääne-Euroopas ja Ameerika Ühendriikide tuumaarsenal, mis tagas aastakümneteks eduka heidutuspoliitika. Samas tähendas niisugune olukord ka seda, et kollektiivkaitse mõiste taandus nii ajas kui ruumis väga kitsale, väga spetsiifilisele ohustenaariumile – Lääne-Euroopat idast ähvardavale ohule. Idast ähvardavast ohust sai V artikli sünonüüm.

Külma sõja lõppemine, Varssavi pakti ja Nõukogude Liidu lagunemisega lõi uue olukorra, mida iseloomustab kaks asjaolu: esiteks kadus imperialistlik kommunistlik doktriin, mis andis ideoloogilise aluse näha maailma pidevas sõjaolukorras; teiseks lagunes ja pudenes laiali selle doktriini teostamise vahend – Varssavi pakti sõjamasin.

Aastakümneid kestnud vastasseisu kadumine sundis ka NATO uusi eesmärgi otsima. Loomulikult ei olnud idas kõik rahulik, kuid ohtu ei nähtud enam puht sõjalises rünnakus.

Pigem tajus NATO uues olukorras ohuna oma piiridel valitsevat ebastabiilsust, mille kontrolli alt väljumine ohustanuks liitlaste igapäevast elukorraldust kas siis põgenekelainete tulvaga või näiteks idast pärit kurikaelte organiseeritud tegevusega lääne heaoluühiskonnas. Selge ja konkreetne sõjaline oht asendus ebamäärasema ebastabiilsuse ohuga ning jättis ka NATO kaitseplaneerijad ilma selge stsenaariumita.

1990ndate keskel algasid, kui nii võib öelda, NATO eneseotsingud. Ühelt poolt oli selge, et sõjalisele kollektiivkaitsesele enam rõhuda ei saanud, kuna poliitilist ja sõjalist ohtu tavarelvastuse mõistes enam ei olnud. Teiselt poolt oli küllaltki raske ette kujutada, kas ja kuidas kasutada NATO kaitseplaneerimisinstrumente ja NATO vägesid stabiliseerimaks olukorda väljapoole NATO piire jäävat Euroopat. Oli ju aastakümnete jooksul juurdunud arusaam, et NATO tegevus- ja vastutuspiirkond on kitsalt määratletud NATO piiridega.

Omaeegse NATO peasekretäri Manfred Wörneri kuulus lause *"NATO must go out of area or out of business"* iseloomustab seda perioodi kõige ehedamalt. Tuli kardinaalselt muuta kivistunud arusaamu NATO sees, leida NATO-le uus eesmärk ja olemise põhjus. Traditsioonilisest vastutuspiirkonnast väljumist märkivaks teetähiseks sai kaks erineva iseloomuga sündmust: ühest küljest NATO laienemine ja partnerriikide võrgu loomine, teisest küljest aga rahuvalve- ja rahutagamisoperatsioonid Balkanil.

Kollektiivkaitses sai selle sõna traditsioonilises kitsalt sõjalises tähenduses uue olukorra tõttu poliitiline anakronism. Nii NATOsse pürgivad Kesk- ja Ida-Euroopa riigid kui ka vanad NATO liikmed rõhusid oma retoorikas pigem ühiste demokraatlike väärtuste kaitsesele ja stabiilse arengu tagamisele kui idast tuleneva sõjalise ohu tõrjumisele. NATO kaitseplaneerimise ette seadis uus olukord samuti täiesti uue ülesande: kuidas tagada seniste staatiliste kaitseotstarbeliste vägede muutmine mobiilsemaks nii, et neid saaks kasutada traditsioonilisest vastutusalaast väljaspool, kusjuures kollektiivkaitses kardinaalselt erineval eesmärgil – rahutagamiseks.

Uus olukord tekitas tõsise konflikti NATO mõttemaailmas. Vastandus kaks kontseptsiooni: ühelt poolt kollektiivkaitsese kontseptsioon, mis ei läbinud mingit sisemist arengut ja mille sünonüümiks peeti ikka veel üht väga kitsast, nüüd juba ajaloolist ohustenaariumi, nimelt idast lähtuvat sõjalist ohtu; teiselt poolt aga kriisireguleerimiskontseptsioon, mille järele tunti kasvavat praktilist vajadust eelkõige Balkani sõdade tõttu ja mis omakorda muutis NATO kaitseplaneerimise iseloomu.

Eesmärgiks seati uute, kvalitatiivselt erinevate vägede loomine. NATO väed pidid muutuma mobiilseteks ekspeditsioonivägedeks, mida saab kiiresti paisata kriisikolletesse, neid seal pikka aega hoida/varustada ning anda neile täiesti uued ülesanded rahutagamiseks mitmes vormis. Praktikas tähendas see suuresti kaitsevähendamist, üleminekut vabatahtlikule ja professionaalsele väeteenistusele, soomusvägede osakaalu vähendamist jne.

Peasuunaks sai kergema relvastusega professionaalsete ekspeditsioonivägede loomine, mis vastandus üleüldisel sõjaväekohustusel tuginevale massiarmeele, milles nähti kohmakat ja kaasaegses maailmas sõjaliselt ebaefektiivset organisatsiooni. Sellele mõtteviisile tugineb näiteks endise NATO peasekretäri Lord Robertsoni algatusel NATO arusaam vägede mobiilsusest: iga NATO liige peaks endale eesmärgiks seadma, et vähemalt 8% tema maavägedest osaleb igal ajahetkel NATO kriisiooperatsioonides ja 40% maavägedest on kasutatavad kriisiooperatsioonides.

Kuid kollektiivkaitsese ja kriisireguleerimise vastuolu ei kadunud. Neid nähti teineteist välistavana, valitses arusaam, et planeerida on võimalik kas ühte või teist ning et kollektiivkaitsesele pühendumine viib NATO niigi piiratud ressursid edukate kriisireguleerimisoperatsioonide planeerimise juurest eemale.

11. september ja selle tagajärjed NATO kaitseplaneerimisele

11. septembri rünnak USA-le on paradoksaalselt mõjutanud ka NATO kaitseplaneerimist, üheks tähtsamaks muutuseks on uus arusaam kollektiivsest kaitsesest. Senine traditsiooniline, väga spetsiifiline ja "ajalooline" käsitus idast lähtuvast ohust kollektiivsele julgeolekule varises kokku hetkel, kui NATO jõustas esimest korda Washingtoni lepingu V artikli. Ehkki NATO vahetut ja formaalset kollektiivkaitsese operatsiooni ei käivitunud Afganistanis, on kollektiivkaitsesest (selle kaasaegses tähenduses) saamas taas üks NATO kaitseplaneerimise alustalasid. Sündmuste loogika näitab seda päris selgelt.

Kohe pärast 11. septembri rünnakut ei soovinud USA kasutada operatsiooni läbiviijana NATO, kuna pelgas Kosovo pommitamiskampaania käigus saadud negatiivse kogemuse kordumist. Samuti ei olnud Talibani režiimi varjupaik Afganistan 2001. aasta alguses NATO radariekraanil võimaliku operatsioonipaigana kuigi kõrgel kohal; NATO ei olnud kohe valmis sellist operatsiooni läbi viima. Ometi osutus NATO osalemine Afganistani operatsioonis aja jooksul möödapääsmatuks.

Olulisimat NATO liitlast USA-d olid tabanud rünnakud Talibani kontrolli alusest riigist ning uus, kujunev arusaam kollektiivkaitsesest ja solidaarsus rünnaku alla sattunud liitlastega võimaldasid NATO-l alustada kriisireguleerimisoperatsiooniga ISAF. Oluline on siinkohal märkida, et siseriiklikult tõlgendavad mitmed NATO liitlased oma osalust Afganistanis kui NATO kollektiivkaitsese operatsiooni. Samuti on oluline, et nüüdseks on USA andnud suurema osa oma Afganistanis viibivaid vägesid NATO juhtimise alla.

Võib öelda, et pärast 11. septembri rünnakuid on NATO kollektiivkaitsese mõiste muutunud kõikehõlmavamaks ja võimalike ohtude spekter laienenud. See ei tähenda, et traditsioonilise, konventsionaalse rünnaku oht oleks lõplikult kõrvaldatud, vaid pigem seda, et traditsioonilist rünnakut ei nähta enam kollektiivkaitsese sünonüümuna, vaid ühe ja hetkel vähetõenäolise ohuna paljude teiste ohtude kõrval. Ohu ümberhindamise protsess toimub aga NATO aastast aastasse.

Selline lähenemine on tervitatav ka praktilise kaitseplaneerimisprotsessi seisukohalt, sest ületab kollektiivkaitsese ja kriisireguleerimisplaanide senise kunstliku vastuolu. Uue paradigma üks paremaid näiteid on NATO kiirreageerimisvägede loomine (NATO Response Force – NRF), nende täielik sõjaline valmisolek on kavas Riia tippkohtumise ajal välja kuulutada ja nende ülesannete hulka kuuluvad kõik NATO-l ette tulla võivad missioonid, alates humanitaarabist kuni kollektiivkaitseni. NRF moodustab loomulikult väga väikese osa NATO käsutusse antud liitlasvägedest, kokku 1,7 miljonit. NRF rajab aga teed üldisemale suunale, mis väljendub NATO uues tasakaalustunud rollis ja sisevastuolude kadumises. NATO peab olema valmis vastama nii kõikidele kollektiivsete julgeolekut ohustavatele teguritele kui ka teostama kriisireguleerimisoperatsiooni, seda sõltumata operatsioonide läbiviimise kaugusest. Arvestatakse ka võimalusega, et kollektiivkaitsese ja kriisireguleerimisoperatsioonid võivad teineteiseks üle kasvada. Üks väheseid asju, mis ka edaspidi ei muutu, on

NATO heidutuspoliitika, mis tugineb USA ja Suurbritannia poolt NATO käsutusse antud tuumarelvadele, mida toetavad USA, Suurbritannia ja Prantsusmaa rahvuslikud tuumajõud ning mille ainsaks ja esmaseks ülesandeks on tagada ja kindlustada rahu ja stabiilsus Euroopas.

“Transformatsioon” NATO kaitseplaneerimises tähendabki üleminekut vägede uuele kvaliteedile, et need oleksid valmis edukalt täitma kõiki NATO ülesandeid. Riias vastu võetav dokument “Kõikehõlmav poliitiline juhised” näitab aga teed selle eesmärgini jõudmiseks. Loomulikult on sel paberil mõju ka Eesti kaitseplaneerimisele – ainuüksi juba seetõttu, et otsustasime NATO liikmena sellise lähenemise poolt.

NATO ja Euroopa Liit: konkurentsist partnerlusse

Lauri Lepik, riigiametnik, Eesti esindus NATO juures
Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 25. veebruar 2006

Kunagi lausuti NATO-sse pürgijatele naljaga pooleks: “Tulge, tulge, siis avastate, et NATO ei ole enam see organisatsioon, kuhu te tahtsite astuda.” Tõepoolest, NATO on külma sõja aegsest territoriaalkaitse kontseptsioonist kaugenemas ning valmistub läbi viima sõjalisi operatsioone maailma kõige erinevama paigus eesmärgiga muuta erinevate rahvaste elukorraldust. Samane “üllatusmoment” ootab ka liitumisel Euroopa Liiduga: EL-i nähti eelkõige vabakaubandus- ja majandusühenduseks. Fakt, et EL-il on ka sõjaline ja kaitse-dimensioon, et EL on valmis läbi viima sõjalisi operatsioone, tuli paljudele viimastele liitujatele mõneti ootamatult. Loomulikult tekitavad taolised arengud hulga küsimusi, arvamusi ja ka peataolekut. Kas kollektiivkaitse on jätkuvalt NATO põhimissioon või on selleks kujunemas globaalse julgeoleku loomine ja tagamine? Kas NATO ja EL on kujunemas julgeolekupoliitilisteks konkurentideks või partneriteks? Kuidas näevad tulevikku need riigid, kes kuuluvad mõlemasse organisatsiooni? Kas ja kumba sellisel juhul eelistada? Et nendes küsimustes selgusele jõuda, tuleb püüda mõista ühise ohutunnetuse kujunemist, mis nii NATO kui ka EL-i tegevust sõjaliste operatsioonide kavandamisel mõjutab. NATO puhul tähendas kommunistliku imperialismi kantsi - Nõukogude Liidu - häving üheaegselt nii eksistentsiaalselt ähvardava ohu kadumist kui ka mõnetise peataoleku ajajärgu algust. Ühelt poolt andis ohu kadumine võimaluse NATO-t laiendada, teisalt peaaegu sunduse viia läbi sõjalisi operatsioone piirkondades, mida NATO traditsioonilise vastutusala ei käsitletud. Siit ka Manfred Wörneri kuulus lause: “NATO has two options: either out of area or out of business.” Kui NATO laiendamisel oli selgelt defineeritud eesmärk - kunstlikult poolitatud Euroopa ühendamine ühiste väärtuste alusel -, siis sõjaliste operatsioonide läbiviimisel taoline üheselt mõistetav eesmärk puudus. NATO-t sundis Balkanile minema pigem väljakanatamatu rahvusvaheline poliitiline surve (keegi peab midagi ette võtma) kui ühiselt tunnetatud eksistentsiaalne oht. NATO sõjaliste operatsioonide peamise eesmärgina nähtigi rahu loomist ja tagamist kriisipiirkondades. Teisisõnu: sõjalised operatsioonid pidid tagama olukorra, kus vaenutsevad pooled teineteist enam ei tapa, andes seejärel erinevatele rahvusvahelistele organisatsioonidele võimaluse tegeleda pikaajalise ülesehitustööga. Kuna tegu oli poliitilisest situatsioonist tingitud ja sellest tulenevalt sunniolukorras läbiviidud operatsioonidega, puudus NATO liitlastel tihti ka üksmeel operatsioonide vajalikkuse või nendes osalemise vajaduse suhtes. Seda, hetkelgi kestvat ajajärku on nimetatud “operatsioonilise NATO” ajajärguks, mil suurem osa liitlaste ajast ja energiast kulub operatiivsete detailide üle vaidlemisele. Kõik liikmes-

riigid näevad NATO sõjaliste operatsioonide eesmärgi oma rahvusliku mätta otsast vaadatuna.

Euroopa kui tagavaravõti

NATO-ga võrreldes astus EL iseseisvate sõjaliste operatsioonide areenile suhteliselt hiljuti. NATO tegevus sõltus paljuski USA positsioonist ja oli seetõttu ettemääratu. Sellepärast nähti Euroopa sõjalises koostöös kui mitte just alternatiivi, siis kindlasti “tagavaravõtit” Euroopa poliitilist stabiilsust ohustavate kriiside lahendamiseks. Kahtlemata mõjutasid taolist arengut ka EL-i eri liikmesriikide poliitilised ambitsioonid. Algas Euroopa ühise julgeoleku- ja kaitsepoliitika väljatöötamine, loodi EL-i sõjalised struktuurid ja koostöömehhanism NATO-ga, EL võttis NATO-lt edukalt üle sõjalise operatsiooni Bosnias, pandi alus EL-i kiirreageerimisjõududele, lahingugruppidele jne. EL-i sõjalise võimekuse väljaarendamist nähti valdavalt kui mõjusa tööriista loomist ühise välispoliitika elluviimiseks põhimõttel, et edukas diplomaatia tuleb tagada tõhusa sõjalise ähvardusega. EL-i sõjalist võimekust ei loodud aga eksistentsiaalse ohu tõrjumiseks (nagu NATO puhul). Nii puudus EL-il ka ühiselt tunnetatud arusaam eksistentsiaalsest ohust. Ühiselt tunnetatud ohu puudumise kontekstis lähenesid NATO ja EL teineteisele, nende sõjaliste operatsioonide läbiviimise eesmärgid muutusid sarnaseks ja neid võis vaadelda kui potentsiaalseid konkurente või alternatiive. Ohutunnetus hakkas kiiresti muutuma pärast terrorirünnakuid USA-s ja Euroopas. Terrorismiohtu nähakse üha enam eksistentsiaalse ohuna, mis ei peitu ainult terroristide võimes tekitada inimkaotusi, vaid potentsiaalselt kahjustada või hävitada tavapäraselt elulaadi kindlustavat infrastruktuuri - kommunikatsiooni, transporti, pangandust, energiat jne. Eksistentsiaalne oht ähvardab liikmesriikide senist elulaadi. Ühiselt tunnetatud eksistentsiaalne oht loob aluse ka NATO ja EL-i sõjaliste operatsioonide ühiste eesmärkide kujundamisele. Sõjalisi operatsioone nähakse mitte ainult kriisipiirkonna vaenupoolte maharahustamise vahendina, vaid üha enam ka komplekssete üritustena, mille ülesanne on muuta kriisipiirkonna elanikkonna väärtushinnanguid ja elukorraldust nii, et see ei kujuneks eksistentsiaalse ohu taimelavaks. Kahtlemata on taolisele mõttemuutusele kaasa aidanud Iraagis ja Afganistanis omandatud kogemused. See omakorda tähendab liikmesriikide sõjavägede uut ja kvalitatiivset väljaõpet ning tsiviilkomponendi kaasamist sõjaliste operatsioonide planeerimisse ja läbiviimisse. Samuti annab see sõjalistele operatsioonidele uue ajalise mõõtme - need kestavad väga kaua. Kuidas mõjutavad taolised arengud NATO põhieesmärgi - liit-

laste kollektiivkaitset? Väga otseselt - arusaam kollektiivkaitsest muutub. Arvatakse, et NATO territoriaalset tervikkust ei valitse hetkel tõsine eksistentsiaalne oht. Küll aga ähvardab NATO liikmesriikide senist elulaadi ja sisejulgeolekut terrorismist tulenev ja üha selgemini tunnetatav oht. Milliseks ühine

ohutunnetus ja sellest tulenev kollektiivkaitse mõiste lõplikult kujuneb, on hetkel veel vara öelda. Põhiküsimus on see, kas kollektiivkaitse mõiste laieneb. Kas ühise territooriumi kaitsele lisandub ka elulaadi kaitse? Kas kollektiivkaitse mõiste teiseneb, asendades territoriaalkaitse elulaadi kaitsega?

Kui kogu rehkendust ei jõua, tee pool – aga hästi

Margus Pae, kaitseministeeriumi riigikaitse planeerimise osakonna juhataja
Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 23. veebruar 2007

NATO rolli nüüdisaegses julgeolekuarhitektuuris on käsitletud küllaltki laialdaselt, märksa vähem on puudutatud kollektiivse kaitse-planeerimise kui alliansi sõjaliste võimete loomise masinavärgi olemust ja toimimispõhimõtteid. Alljärgnevalt püüan teha kiire jalutuskäigu läbi sellega seotud olulisemate punktide.

Millest kõik algas? Lähtekoht NATO kollektiivse kaitse-planeerimise elluäratamiseks on seotud pragmaatiliste valikutega ehk teisisõnu äratundmisega sellest, et ükski riik pole suuteline ainult oma jõududele tuginedes välja arendama vajalikul tasemel nüüdisaegseid sõjalisi võimeid ega kandma sellega kaasnevat ressursivajaduste koormat. Riigid mõistsid, et ressursside killustamise ja asjatu dubleerimise asemel on oluliselt nutikam lähenemine liitlaste eri tugevuste koondamine üheks tervikuks, mis on suurem kui tema komponentide summa. Märkimisväärne on siinkohal see, et selliste ühishanduste otsimise peamiseks tõukejõuks olid külma sõja kontekstis hoogu kogunud võidurelvastumine ja uue tehnika kasutuselevõtt. Selle vältimatuks tagajärjeks olid omakorda riikide üha süvenevad probleemid riigikaitse nüüdisaegsena hoidmisega seotud "hinnalipikuga" toimetulemisel.

NATO kollektiivse kaitseplaneerimise olemuslik sisu ei ole tänaseni muutunud – see on protsess, mis "tõlgib" liikmesriikide poolt kokku lepitud poliitilise tasandi ambitsioonid konkreetseteks sõjalisteks võimeteks. Esmalt määratletakse koguvajadused ("määratud sõjaliste stsenaariumidega toimetulemiseks on vaja määratud koguses määratud tüüpi sõjalisi võimeid") ning seejärel pöörduetakse liikmesriikide poole konkreetsete pakkumistega. Pärast põhjalikke läbirääkimisi lepatakse iga liitlasega kokku tema konkreetse panuses teatud ajaraamis, mille tulemusel kohustuvad riigid välja arendama vajalikud võimed ning saavutama kokkulepitud eesmärgid. Seejärel toimub hinnangute andmine ja analüüs ning eesmärkide täpsustamine järgmiseks planeerimisperioodiks. Kõik see toimub liitlaste ühises informatsiooniväljas, kus riigid näevad teiste kohustusi ja soorituste edu või ebaedu.

Koos on soodsam

Senistest saavutustest rääkides on üks teema mõistagi alliansi ühised standardid ning nende täitmine. Kollektiivne kaitseplaneerimine on aastate jooksul andnud liikmesriikide maksumaksjatele seeläbi olulist ja käegakatsutatavat efekti. Ühise eesmärgipüstituse kaudu on osutunud võimalikuks koordineerida ja suunata riike tegema oluliselt targemaid investimisotsuseid kui ainuüksi oma huvidele tuginedes. Näiteks olukorras, kus NATO-l tervikuna on märkimisväärne ülejääk teatud relvasüsteemide nomenklatuuris, ei ole võimalik leida

ratsionaalseid argumente, et käivitada ühe liitlase poolt täiendavaid sama varustuse hankeprojekte, pigem tuleks vaadata valdkondi, kus samal ajal eksisteerib puudujääke. Tegemist on "võit-võit" olukorraga, kus NATO võimed tervikuna liiguvad õiges suunas, pakkudes samal ajal riigile võimaluse saada oma raha eest rohkem väärtust. Heaks näiteks on ka luurelennukite programm NATO AWACS, mis eraldivõetuna ei ole jõukohane ühele liitlasele, koostöös on aga loodud ühiskasutatavad tehnilised vahendid, mis tagavad NATO informatsioonialase üleoleku ning seeläbi ka otsustusprotsesside ja lahinguvälja juhtimise üleoleku igast potentsiaalsest vastasest.

Samas on minu hinnangul relvastuse ja tehnika koostegutsemis-võimest märksa olulisem riikide ühine arusaam sõjaliste operatsioonide planeerimisest, juhtimisest ja elluviimisest ning neid toetavatest protseduuridest ja otsustusmehhanismidest. Kui relvastuse ja varustuse ühilduvuse ebakõlad on ületatavad suhteliselt lihtsalt vajalike (lisa)hangete ning varustuse moderniseerimisprogrammide abil, siis inimressursi kvaliteedi küsimuste lahendamine on pikaajaline protsess.

Kollektiivne kaitseplaneerimine ei eksisteeri vaakumis, s.t protsess areneb samas rütmis NATO kui terviku muutustega. Teatavasti on NATO praegune prioriteet kõrges valmisolekus ümberpaigutatavate sõjaliste võimete arendamine ning aktiivne panustamine rahvusvahelistele operatsioonidele (eelkõige Afganistan). See omakorda püstitab kaitse-planeerijatele uusi keerulisi väljakutseid. Peamiseks neist on eri planeerimisdisipliinide (sh kaitse-, operatsioonide-, logistika-, ressursside- ja tuumapersonali planeerimine) omavahelise sidususe ning ajalise rütmi parandamine. Praeguste operatsioonide puudujääkidest rääkides vaadatakse esimesena kaitseplaneerijate poole, jättes seejuures arvestamata, et tihtilugu on tegu hoopis riikide poliitiliste positsioonidega, mis ei luba anda lisavägesid operatsioonidele sõjalise tasandi soovitud tempos ja mahus. Kuna kaitseplaneerimine on pikaajaline protsess, tuleb praeguse seisundi analüüsimisel pigem hinnata otsustusi, mis langetati viie kuni kümne aasta eest.

Nüüdisaegne julgeolekukeskkond muutub aga sageli kiiremini kui sõjalise arendustegevusi toetav korrastatud planeerimisprotsess. Siin peitubki praeguse NATO kaitseplaneerijate ees seisva mõtlemisülesande keerukus – suuta korrastatud moel defineerida ja välja arendada sõjalised võimed, mis toetaksid samal ajal oluliselt kiiremini muutuvat operatsioonidel osalemise keskkonda ja vajadusi.

Eesti võimalused

Pöördudes selle juurde, mida tähendab kollektiivne kaitseplaneerimine Eesti jaoks, siis eelkõige on meie puhul tege-

mist suure võimalusega arendada välja arvestatav sõjaline heidutus. Samad ressursiprobleemid, mille vastu põrkuvad meie suuremad liitlased, võimenduvad Eesti kui väikeriigi puhul mitu korda. Sõjaliste võimete loetelu, mille 21. sajandi tasemel väljaarendamiseks puuduvad meil ressursid, on väga pikk. Seda enam tuleb meil tõsiselt töötada NATO kollektiivse planeerimise ühises ruumis, et süstemaatiliselt teavitada oma liitlasi meie piirangutest ja kriitilistest vajadustest, mille osas me jääme tuginema liitlaste toetusel. Ühtlasi peitub siin ka meie suur võimalus välja sõeluda sõjalised võimed, mille väljaarendamine on meile jõukohane ülesanne. Seeläbi on võimalik kontsentreerida oma ressursid sellistele arendustegevustele, kus meil on võimalik olla tasemel. Ja mitte lihtsalt tasemel, vaid maailma parimad

– meie ambitsioon ei saa olla madalam.

Tõukejõud, mis ajendasid riike käivitama kollektiivset kaitseplaneerimist, on nüüd samad, mis toona. Uute sõjaliste tehnoloogiate üha kiirenev areng, kõrge hind, keerukus ning sellest tulenevad kõrged nõudmised personali arendamiseks sunnivad riike üha tugevamalt koostööle ja ühiseid lahendusi otsima. See ei ole kindlasti ainuüksi Eesti-suguste väikeriikide probleem. Pigem võib väita, et neid riike, kes suudavad nüüdisaja nõuetele vastava riigikaitse üles ehitada ainult oma ressursidele tuginedes, jääb pidevalt vähemaks. Meie puhul on seda enam selge, et katsed kõike ise teha viivad paratamatult ressurside killustamisele – püüdes teha kõike korraga, ei saavuta me midagi. Sellepärast on oluline lähtuda põhimõttest: kui kogu rehkendust ei jõua, siis tee pool – aga tee hästi.

Muutuda või marginaliseeruda?

Ronald D. Asmus, USA Saksa Marshalli Sihtasutuse transatlantilise keskuse direktor
Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 23. veebruar 2007

NATO-l seisab lähitulevikus ees üpris karm valik: kas taasleitud end uuesti ja tegeleda uue sajandi ohtudega või jälgida oma aeglast triivi strateegilise marginaliseerumise suunas.

Ma ütlen “uuesti taasleütama”, sest NATO taasleütas end korra varem, 1990-ndatel. Siis oli küsimus selles, mida teha külma sõja järel. Pärast ägedaid vaidlusi otsustasid NATO liikmed laiendada allianssi Kesk- ja Ida-Euroopasse, sekkuda Balkanil ja luua uus, ehkki konarlikuks osutunud suhe Venemaaga. Tagantjärele tarkust appi võttes paistab see strateegiline hüpe iseenesestmõistetav. Toona polnud see aga sugugi nii ja sisaldas enam kui üht lõpulähedast poliitilist momenti, kui liikmesmaad nende ees olnud küsimuste asjus lahinguid löid.

Praegu vaatame me 1990-ndatele tagasi kui vaikusele enne tormi – perioodile külma sõja ning uue, radikaalse islami ja terrorismivastase sõja puhkemise vahel. Uute ohtudega pole NATO sammu pidada suutnud.

Allianss tuleb uuesti taasleütada, sest USA ja Euroopa seisavad silmitsi reaalselt ja kasvavate ohtudega “kriisikaarel”, mis sirutub Põhja-Aafrikast laiema Lähis-Ida kaudu Afganistani ning Kesk-Aasiani. Ebasabiisus selles piirkonnas kujutab väidetavalt suurimat ohtu globaalsele stabiilsusele alates 1960-ndate algusest ja Kuuba raketikriisist.

NATO üksinda ei saa neid probleeme lahendada. Peab olema laiem strateegia, mis integreerib tsiviil- ja militaarvahendeid. Lisaks peab selles strateegias sisalduma võime sõjaliselt tegutseda, et aidata tuua stabiilsust neisse rahutusse regioonidesse. NATO peab muutuma globaalsemaks alliansiks, mis läheb kaugemale paikadest Euroopa südamaal ja oma rajajate kujutusvõimet ületavatele missioonidele, kui soovib jääda meie ajastu peamiste väljakutsetega tegelevaks relevantseks liiduks.

NATO suurim proov leiab just praegu aset Afganistanis. See on esimene, aga kindlasti mitte viimane kord, kui NATO liikmed võitlevad Euroopast eemal mittekonventsionaalses

sõjas koos globaalsete partneritega. See nõuab koordineeritud tsiviil- ja sõjalisi jõupingutusi koos Euroopa Liidu ja ÜRO-ga.

Sõda seal ei lähe edukalt. Afganistan saab olema meiega palju pikemalt kui Iraak, lüüasaamine oleks katastroofiline. Keerukus poliitilise tahte tekitamisel alliansi sees vajalike vahendite andmiseks rõhutab tõika, et NATO liitlased pole veel mõistnud nende ees seisvaid uusi ohte ja nendega seostuvaid panuseid.

NATO Iraaki

Mis puudutab teisi tulipunkte sellel kriisikaarel, siis seal NATO tegevus suuresti puudub. Ometi on seal selgelt küsimusi, mille lahendamisel taasleütatud NATO saaks kaasa aidata. Üks neist on Iraak. Kuigi me peame tegema kõik võimaliku Iraagi ühtsuse säilitamiseks, on selge, et riik võib killustuda. See mõjutaks otseselt NATO liikmeid, eelkõige Türgit. NATO jaoks oleks parim viis selle riski vähendamiseks valmistuda vägede saatmiseks Iraagi põhja-ossa, et aidata ohjeldada Iraagi kodusõja laialivalgumist.

NATO passis, kui päevakorda kerkis vägede saatmine Lõuna-Liibanoni. Ometi võib ette kujutada stsenaariume, kus vajatakse jõulisemat abiväge. Kui selline olukord tekib, peab NATO valmis olema. Allianss peaks samuti laiendama oma poliitilist dialoogi Lähis-Idas. Samal ajal kui lääts katsub ohjeldada Iraani tuumapürgimusi, peaks NATO süvendama suhteid Pärsia lahe äärsete riikide ja Iisraeliga. Kui Balkani šokk – etniline puhastus – andis kümnendi eest tõuke NATO taasleütamiseks, siis peaks nüüdne õudus Darfuris tegema sedasama.

Alliansi taasleütamise keskne element 1990-ndatel oli laienemine. NATO uks peab jääma avatuks Balkani riikidele, samuti kandidaatidele nagu Gruusia ja Ukraina terves laiemas Musta mere regioonis. See on eriti õige, kui Euroopa Liidu

* Ronald Asmust on nimetatud NATO laienemise USA-poolseks arhitektiks. Tal on suuri teeneid NATO laienemises Balti riikidesse. Asmuse artikkel ilmus algelt 6. veebruari Financial Timesis. Riigi Kaitse avaldab selle dr Asmuse isiklikul loal.

uksed sulguvad, mis näib praegu üsna tõenäoline. Selline poliitika võiks aidata stabiliseerida euroatlandi kogukonna lõunatiiba ning vastata ülevalgumiseefektidele ebastabiilsest Lähis-Idast.

On aeg lõpetada teesklemine, et Brüsselis on kõik suupärane. Vaja on avatud arutelu alliansi kordategemisest ja

strateegilistest hüppest uude ajastusse. NATO peab uuesti taasleiuutama, et astuda vastu meie ette kogunevatele ohtudele. Kuidas seda teha, on küsimus, mis peaks olema keskne sel nädalalõpul Müncheni aruteludes. Kaalul pole mitte midagi vähemat kui lääne suutlikkus vastata täielikult meie aja strateegilistele väljakutsetele.

Globaalne NATO?

Harri Tiido, Välisministeeriumi asekancler
Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 23. veebruar 2007

“Globaliseerumine näib arenevat sellise tempoga, et ükski enesest lugu pidav rahvusvaheline organisatsioon ei tohiks sellest trendist kõrvale jääda.” Selline võiks olla üks põhjendusi viimase aasta-poolteise jooksul tuure kogunud aruteludele NATO globaalseks struktuuriks muutumise vajalikkuse ja vältimatuse või siis mittevajalikkuse ja ebasoovitavuse üle.

Sisu poolest peaks need arutelud jagama kaheks – globaalne NATO kui globaalse liikmeskonnaga allianss ja NATO kui globaalse tegevushaardega ühendus.

Alustades tagantpoolt, võib kinnitada, et selline globaliseerumisväide on tõene. NATO ei piirdu enam valmistumisega juhaks, kui probleem liikmesriikide õuele tuleb, ta läheb ise sinna, kus probleemid sünnivad, olgu siis tegemist julgeolekupuudega Afganistanis, kohalike kaitsejõudude väljaõpetaamisega Iraagis, õhustranspordi vajadusega Darfuris, maaväri naga Pakistanis või üleujutusega Ameerika Ühendriikides. Pilk kaardile kinnitab, et tegevusareaal on tõesti lai, ulatudes üle Atlandi ookeani ning sirutudes Lõuna-Aasiasse ja Aafrikasse.

Selline tinglikult ühisterritoriumist kaugel asuvaid operatsioone hõlmav tegevusfilosoofia seab omad tingimused ka NATO liikmesmaade kaitsejõudude võimekusele. Kõigepealt vajadus üksuste ja tehnika transportimiseks tuhandete kilomeetrite taha – sobivaid suuri ja ülisuuri lennukeid omavate riikide arv on pehmelt öeldes väike. Neid, kellel on lennumasinad lühemate õhu-hüpete tarbeks, on rohkem. Kuid C130 tüüpi või samasugused muud marki tiivulised veohobused on oma tänuväärsest võimekusest hoolimata globaalse tegutsemise tagamiseks siiski liiga väikese lennuulatusega. C-17 tüüpi, korraliku heinaküüni suuruse lastiruumiga lendavaid mammutiteid on aga vaid mõnel riigil. Loomulikult võib kasutada ka Ukrainalt renditavaid Antonoveid, millel kõhumahtu ja lennukaugust piisavalt, kuid see on siiski renditav värk koos sellest tulenevate piirangutega.

Suured strateegilise ulatusega lennukid on aga pehmelt öeldes kallid ning keskmistele ja seda enam väikestele liikmesmaadele selgelt üle jõu käivad. Lisaks ei ole näiteks Eestil ka kaitsevälisest vajadust säärase masinakolaka omamiseks, meil peaksid kõik asjad olema siiski kasutatavad ka riigisesteks vajadusteks. Strateegilist õhustransporti läheb Eestil vaja vaid piiratud arv kordi aastas, kui vahetatakse üksusi operatsioonipiirkonnas. Võiks muidugi soetada ühe sellise sõiduki ärieesmärgil, teistele rentimiseks, kuid see jäägu ehk eraettevõtjatele, kui huvilisi peaks leiduma. Seetõttu arutavad nii Eesti kui ka hulk muid NATO-sse kuuluvaid maid praegu võimalust osta mõned sellised lennumasinad kamba peale. Igauhe panus oleks seotud tema poolt arvestuslikult soovitud lennutundide arvuga aastas.

Kodust kaugel toimuvad operatsioonid seavad aga muidki tingimusi – alates vajadusest kodumaa kliimast hoopis erinevates oludes toimiva tehnika ja relvastuse järele kuni sõjaväelaste riitusele esitatavate nõueteni. Omaette küsimus on teadmised kohalikest oludest, keelest ja kultuurist, olgu siis tegemist Balkani, Afganistani, Iraagi või Sudaaniga. Suurel osal NATO liikmesriikidest neid teadmisi napib. Oma reeglitega ei tasu aga võõrasse kloostrisse kippuda, eriti kui tegemist on päris teistsuguse religiooni ja kultuuri areaaliga. Näiteid selles valdkonnas tehtud vigadest on kahjuks palju ja Eestigi kaitseväes on nüüd hästi teada, et mõnus maotäis joovastavaid jooke võib mõnes ebatervelt alkoholivaenulikus keskkonnas üpris halvasti lõppeda...

Kuid kogu see osa NATO globaliseerumise teemalistest aruteludest ei ole kuigivõrd vastuolusid tekitav ega NATO kui kollektiivse kaitsealliansi olemust ja kooslust ohustav.

Jaapan ja Austraalia NATO-sse?

Teine lugu on pakkumistega muuta NATO koosseisu, laiendada liikmeskonda väljapoole senist areaali. Üks esimesi selleteemalise jutuga lagedale tulijaist oli Hispaania endine peaminister Jose Maria Aznar, kes soovitas Jaapani, Austraalia ning Iisraeli lisamist NATO maade ümmarguse laua äärde. Aznari mõttekäik sisaldas ka mõningaid uusi ja üllatuslikke partnerriikide, kuid need jätame siinkohal kõrvale. Samasuguseid mõtteid on levitanud ka Eestis hästi tuntud Ron Asmus ja mitmed teised.

Tasub kohe kinnitada, et NATO-s ei ole neid variante liitlaste vahel isegi arutatud, Jaapan ja Austraalia on kirjas kui NATO operatsioonidesse panustavad kontaktriigid, Iisrael on aga üks seitsmest Vahemere riigist, kellega NATO-l on “Vahemere dialoogi” nime kandev koostöömudel. Puhuti on viidatud USA ja Suurbritannia poolt mullu välja käidud algatusele tihendada koostööd kontaktriikidega, kes panustavad ühistesse operatsioonidesse ning jagavad NATO maadega ühiseid väärtushinnanguid. Kuid seegi algatus ei näinud üheski oma inkarnatsioonis ette NATO liikmeskonna laiendamist mainitud riikide võrra.

Üks sellise laiendamise võimatuse põhjuseid sisaldub nn Washingtoni lepingus, mis on teadupärast NATO sünni- ja alusdokument. Lepingu kümnes artikkel märgib ühemõtteliselt: “Lepinguosalised võivad üksmeelsel nõusolekul kutsuda lepinguga liituma kõiki teisi Euroopa riike, kes on käesoleva lepinguga liitumisel valmis lepingu põhimõteteid edasi arendama ning toetama Põhja-Atlandi piirkonna julgeolekut.”

Kõik mainitud riigid jäävad aga ilmselgelt Euroopast väljapoole.

Nende pakkumiste mõte on ilmselt selles, et koondada ühistegevuseks võimalikult palju demokraatlikke ühisväärtusi jagavaid riike, hoolimata nende geograafilisest asukohast. See oleks tõeliselt ülemaailmse liikmeskonnaga kaitseühendus, kuid eeldaks ka NATO aluslepingu muutmist. Sisuliselt tähendaks see juba uue organisatsiooni asutamist. Mitmed NATO liikmesmaatad on vastu isegi mõttele sellistest muudatusest ja ausalt öeldes tasuks Washingtoni lepingu n-ö lahtivõtmisega äärmiselt ettevaatlik olla. Poliitikutel on kaldumus kohendada sääraseid ajaloolise kaaluga ja pikaajaliseks tarbimiseks mõeldud dokumente sõltuvalt lähema kolme kuu perspektiivist, tulenevalt hetkevajadustest kahepoolsetes suhetes mõne riigiga või häältekogumise vajadustest järgmistel valimistel (kui need piisavalt lähedal on).

Tõtt-öelda ei ole ükski mainitud riikidest väljendanud mingit soovi NATO liikmeks saada ja ilma vastava sooviavalduseta jääb kogu arutelu pigem akadeemiliseks mõtteharjutuseks. Erandi moodustab ehk Iisrael, kelle kutsumist NATO-sse nähakse eelkõige neile turvatagatise andmisena ehk hoiatusena Iraanile tolle pürgimustes tuumarelva poole. Jaanuaris kirjutas Jerusalem Post, et Iisraelis on loodud ametkondadevaheline komisjon võimaliku liitumisstrateegia kujundamiseks ja liikmesusväljavaadete kaalumiseks. Kuid see mõtetegevus käib Iisraelis, NATO peakorteris ei ole Iisraeli liikmesuse võimalust siinkirjutaja teada kordagi käsitletud ja tõtt-öelda oleks juba ainuüksi selle teema arutamine praegustes oludes vastuolus NATO huvidega.

Ühest NATO-st vähe?

Akadeemiline mõte ei piirdu aga ainult NATO liikmeskonna globaalse laiendamise ettepanekutega. Tänavu jaanuaris tuli USA sõjakolledži strateegiliste uuringute instituudi analüütik Joseph R. Nunez välja hoopis teistsuguse NATO ideega. Nimelt olevat ühest ja praegusest NATO-st globaalses mõttes julgeoleku tagamiseks vähe, luua tuleb vähemalt kuus uut regionaalset kollektiivse julgeoleku ühendust – Põhja-Ameerika, Lõuna-Ameerika, Aafrika, Aasia ja Vaikne ookean, Lõuna-Aasia, Lähis-Ida. Seega akadeemiline mõte ei tuku, vaid askeldab aktiivselt.

NATO vaatenurgast on aga tema olemuse muutmisele/täiendamisele suunatud pürgimustest tähtsam normaalsete koordineerimis- ja koostöösuhete loomine ÜRO ja eriti Euroopa Liiduga. Põhjus on lihtne – nagu praktika näitab, on eri operatsioonides sõjalise jõu kõrval üha enam tähtsust omandanud ülesehitustegevus, s.t tsiviilolemusega aktiivsus. NATO ei peaks end lõhki rebima ka tsiviilvaldkonda katma hakates. Mõttekam on usaldada need valdkonnad organisatsioonidele, kes on selleks paremini ette valmistatud ja kellele need funktsioonid ka paremini sobivad.

Kokkuvõtteks võib seega väita, et praeguse ja lähituleviku seisuga on jutt globaalsest NATO-st kui uue ja laiema liikmeskonnaga uuest struktuurist pelgalt akadeemiline harjutus. Kaugema tuleviku osas ei tihka aga praegu seisukohta võtta. Maailm on täis ootamatusi ja isegi mineviku ennustamine on keeruline, tulevikust rääkimata.

Kollektiivse kaitse tulevik globaliseerivas NATOs

Maria Mälksoo, Cambridge'i ülikooli rahvusvaheliste uuringute keskuse doktorant
Diplomaatia nr 38, november 2006

NATO üleminek vanalt julgeolekukäsitluselt uuele ei ole olnud kuigi sujuv ning alliansi kujunemisprotsess on veel üsnagi poolel teel.

Mõtisklemine NATO kollektiivse kaitse klausli tuleviku üle alliansi üha globaalsemaid tuure võtvate missioonide taustal on nagu tolmukübemete püüdmine päikesest küllastatud õhus: valgus teeb tolmu küll silmaga nähtavaks, ent kui seda puudutada, ei või olla lõpuni kindel, kas midagi ka pihku jääb, sest jälge tabatud ebemeist peopesale, veel vähem õhku, ei jää. Ennustamine, kas ja kuidas suudab oma geograafilist haaret ja sõjaliste operatsioonide ulatust üha avardav allianss enese algsest kollektiivse kaitse põhikohustusest oma liikmete suhtes kinni pidada, on niisama tänamatu tegevus. Ei ole ka ajaloolisi analoogiaid, millele prognoose tehes tugineda. NATO-le aluse pannud Washingtoni lepingu V artiklit, mis sisult kollektiivse kaitse klausel, on alliansi 57 tegevusaasta jooksul käivitatud vaid korra – ning sedagi ajaloo irooniana mitte Ameerika Ühendriikide Euroopale appitõttamise vormistamiseks, vaid vastupidi.

NATO kohati omavahel konfliktsetes, missioonide tagajärgi vaagivates vaidlustes johtub hinnang alliansi kollektiivse kaitse tulevikuväljavaadetele sestap enamasti pigem hindaja ilmavaatelisest hoiakust – kalduvusest näha klaasi kas pooleldi tühjana või täis – kui lõpliku tõe äratamisest. Keegi ju tegelikult ei tea, missuguseks kujuneb Põhja-Atlandi liitlaste vastastikuse kaitsekohustuse sisu kiirelt

muutuva rahvusvahelise julgeolekukeskkonnaga kaasa galopeerida püüdvast NATOs.

Uued ohud ja muutunud julgeolekumõisted

Kui Eesti 2004. aastal NATOsse jõudis, oli alliansi globaliseerumine juba alanud. Nõukogude Liidu kokkuvarisemine ja liitlasriikide territooriumi otsese sõjalise rünnaku ohu kadumine võttis NATO-lt traditsioonilise vaenlase ja tegi seega paljude kriitikute arvates küsitavaks alliansi raison d'être'i tervikuna. Külma sõja lõpp lõi segi vana must-valge ohupildi. Niinimetatud uute – või hoopis külma sõja aegse tuumavastasseisu tingimustes hästi unustatud vanade – mitteterritoriaalsete ohtude esiletõusuga hägustus riikliku ja rahvusvahelise ning "kõva" ja "pehme" julgeoleku eraldusjoon, kahandades seega paratamatult ka traditsiooniliselt määratletud kollektiivse kaitse ja NATO tuumaheidutuse osatähtsust alliansi strateegias. Koos uute ohtude teadvustamisega laiienes järk-järgult ka NATO julgeolekukäsitlus.

Nii võime lugeda NATO 1999. aasta strateegilisest kontseptsioonist, mida alles hiljuti on lakatud "uueks" nimetamast – julgeolekuparadigma muutuse põhjanevuse indikaator seegi –, et allianss lähtub avarast julgeolekukäsitlusest, tunnistades keskse kaitse dimensiooni kõrval ka poliitiliste, majanduslike, sotsiaalsete ja keskkonnakaitse tegevite tähtsust. Ühtlasi muutus külma sõja lõpu ja eriti 11. septembri

terrorirünnakute järel Ameerika Ühendriikidele asjakohatuks ka senine NATO tegevuspiirkonna piiritlemine Euro-Atlandi ruumiga. Uued, ebamäärasemad ja komplekssemad ohud lähtuvad kaugemalt kui alliansi otsene naabruskond, ent kuna neil on piisavalt potentsiaali destabiliseerida NATO riike, on olnud NATO huvides katsuda need maandada otse "allikal", ohtude päritolupiirkonnas, laiendades seeläbi nii oma geograafilist kui tegevuslikku amplituuda.

Suur aeg nõuab suuri inimesi, globaalne ohutaju globaalset haaret ohtude vastustamisel. NATO kohandumine muutuvate rahvusvaheliste julgeolekureaaliteetidega on sestap olnud alliansi eduka edasikestmise seisukohalt paratamatu. Kui V artikli originaalkontekstis peeti silmas riigist või riikidest lähtuva relvastatud rünnaku kollektiivse vastustamise kohustust, siis tänases julgeolekukeskkonnas lähtuvad ohud Põhja-Atlandi Liidu riikide stabiilsusele ja healole valdavalt mitteriiklikest allikaist (nt Al Qaeda terrorivõrgustik). Tõepoolest, ametlike ohuhinnangute järgi ei ähvarda ühtegi tänast NATO liikmesriiki niisugune otsese sõjalise rünnaku oht, mille kartuses Washingtoni lepingu V artikkel 1949. aastal loodi. Ebastabiilsus kogu maailmas ja selle julgeolekulised konsekventsid Põhja-Atlandi liitlaste jaoks ei kadunud aga koos Nõukogude Liiduga kusagile, kurjuse impeeriumi asemele tuli kurjuse telg ning lisaks hulk raskesti ohjatavaid asümmeetrilisi julgeolekuriske. NATO edu pandiks külma sõja järgses maailmas sai niisiis tema võime kujuneda kitsalt liitlasriikide territooriumi kollektiivsele kaitsele keskendunud alliansist avarama haardega kollektiivse julgeoleku väljapoole "kiirgamise" ja kriisireguleerimise organisatsiooniks.

Uuele ohupildile vastavalt on toimunud nihe NATO julgeolekukäsitluses reaktiivselt ja kaitseorientatsiooniliselt proaktiivsemale, ebastabiilsuse levikut ennetavale läheneamisele, mille sõjaliseks kristallisatsiooniks on alliansi uus löögirusikas – mobiilne NATO reageerimisjõud mis tahes liiki sõjaliste operatsioonide läbiviimiseks kus tahes maailma piirkonnas. Täna maailmas töötab proaktiivse kollektiivse julgeoleku tagamine samamoodi nagu külma sõja aegse maailma tuumaheidutusefekt vaenulikust riigist vastaspoolele. Nii ongi "uue" NATO juhtmõtteks saanud mõnevõrra parabolne "kollektiivne julgeolek on parim kollektiivne kaitse".

NATO on tänaseks globaliseerunud nii oma partnerlusuhete kui geograafilise haarde ja operatsioonide ulatuse mõttes. Külma sõja aegsest 16 liitlasriigiga alliansist on saanud 26-liikmeline julgeolekuorganisatsioon, millel on hulk rahvusvahelisi partnerlussuhteid (nt Euro-Atlandi Partnerlusnõukogu, Vahemere Partnerlusprogramm, Istanbuli Koostööinitsiatiiv, Kagu-Euroopa Initsiatiiv), partnerlussuhted Venemaa ja Ukrainaga ning värsked plaanid globaalsete partnerlussuhte loomiseks Jaapani, Lõuna-Korea, Austraalia ja Uus-Meremaaga.¹ NATO külma sõja järgne operatsioonide kogemus hõlmab kriisireguleerimis-, rahuvalve-, rahatagamise- ning humanitaaroperatsioone Bosnias, Kosovos ja Afganistanis; allianss on teinud väljaõpet ka Iraagi julgeolekujõududele ning koordineerinud neile hädavajaliku sõjalise varustuse hanget, toetanud logistiliselt Aafrika Liidu missiooni Darfuris ning aidanud tagada julgeolekut 2004. aasta Ateena olümpiamängudel.

NATO plaanides seisavad nüüd sellisedki väljakutsed,

millel liikmesriikide territoriaalse tervikkuse ja otseselt julgeoleku tagamisega pistmist pole, ent mille vastuvõtmist peetakse oluliseks rahvusvahelise stabiilsuse seisukohalt. Näiteks lennutas NATO eelmisel aastal maavärinas kannatada saanud Kašmiiri piirkonda esmatarbevarustust, pakkudes ühtlasi meditsiinilist abi; Indoneesia tsunami tagajärgede likvideerimiseks annetas allianss sildade ehitamiseks vajalikku materjali ning USAsse toimetati orkaani Katrina ohvritele kohale toitu, veepuhastusseadmeid, generaatoreid jms.

NATO missioonide globaliseerumine on omakorda kaasa toonud liitlaste kaitsevõime arendamise uued suunad ning alliansi sõjalise juhtimisstruktuuri reformid. 1990ndate algusest saadik on Põhja-Atlandi liitlased oma vägesid märkimisväärselt vähendanud, kuna 21. sajandi julgeolekuväljakutsete vastustamiseks peetakse massiarmeedest sobivamaks kergeid, paindlikke ja kiiresti ümberpaigutatavaid üksusi. NATO reageerimisjõud on näide alliansi püüete kohta kohandada oma sõjaline profiil terrorismivastasele võitlusele sobivamaks, ühtlasi taetakse tõsta Euroopa vägede koostöövõimet USA omadega.

Samas on NATO senine osalus ebaõnnestunud nimega "terrorismivastases sõjas" kinnitanud, et sõjalistest lahenditest terrorismi vastustamisel ei piisa: on vaja erineva "kõvadusega" julgeolekuliste vahendite ning neid valdavate rahvusvaheliste organisatsioonide (ÜRO, EL, OSCE) koostööd. NATO globaalset "siruulatust" teiste kultuurideni pärsib ka üks suur tsivilisatsiooniline "aga": nagu politoloog Joseph Nye on näidanud, toimib "pehme" võim ehk veenmine peamiselt poliitiliste, kultuuriliste ja majanduslike vahendite toel siiski eeldusel, et veendaval on soov veendud saada. Ida-Euroopa samastumine Läänega lihtsustas NATO vastavasunaalaste initsiatiivide edu, millele näiteks NATO Vahemere dialoogil pole araabia maade distantseerumise taustal Läänest suurt vastu panna. NATO läbilöögivõimele globaalsete julgeolekuorganisatsioonina on seega lõplikku hinnangut anda kindlasti veel liiga vara.

V artikli väljavaated

Kas aga NATO haarde laiendamine ei nõrgesta paratamatult tema võimet vajadusel oma liitlastele kollektiivkaitse korras appi tulla? Alliansi peakorterit päikesepoiste standardvastuse kohaselt saab NATO muidugi mõlema rolliga edukalt hakkama. Isegi kui nõustuda NATO uue devisiga kollektiivse kaitse parima tagamise kohta kollektiivse julgeoleku alase korrapidamise kaudu, on idaeurooplasel siiski raske mitte mõelda võimalusele, et akuutne hädaolukord on päevakorral, ent liitlasväed kusagil Lähis-Idas viimseni rakkesse pandud. (Praktikud vaidleksid siinkohal muidugi vastu, et NATO on kõikidel külma sõja järgseil tippkohtumistel vandunud, et alliansi kollektiivkaitse missiooni on jätkuvat keskne; niisuguse abistamise vajalikkus on praegu üldse väga ebatõenäoline ning liitlasriikide väed ei ole ka kunagi viimase meheni kodumaast kaugel teenistuspostil.) Ilmselt ei sõltu alliansi liitlasriikide valmidus n-ö Gdanski eest surra – sest mis muu meid V artikkel puhul tegelikult ikka huvitab kui see, kas meile sõjalise rünnaku korral appi tullakse või mitte – siiski niivõrd NATO globaliseerumise ulatusest, kui võrd sõjaliselt võimekamate liitlaste põhimõttelisest valmisolekust pakkuda

¹ Ivo Daalderi ja James Goldgeieri hiljuti väljendatud arvamuse kohaselt peaks NATO oma globaalsete ülesannetega paremini toimetulemiseks avama liikmesuse kõigile demokraatlikele riikidele, kes on valmis ja võimelised panustama alliansi uute missioonide elluviimisesse. Vt Global NATO. – Foreign Affairs 85(5) (September/October 2006).

ka nõrgematele liitlastele samas mõodus kollektiivset kaitset.

Samas on selge, et NATO kollektiivkaitse sisuline käivitamine kriisiolukorras on tõenäoliselt mõnevõrra pärsitud, kui USA väed peaksid parajasti mitme globaalse missiooniga käsist-jalust seotud olema. Välistada ei saa ka näiteks mingite NATO julgeolekumissioonide vajalikkuse üle liitlaste vahel tekkida võivate poliitiliste lahkkelide võimalikku ülekandumist kollektiivse kaitse klausli vastupidavusse. Hoiatav näide, et alliansisisesed lõhed võivad vähendada vastastikust solidaarsust, oli mitme Euroopa liitlase keeldumine toetada USA ettepanekut pakkuda alliansi kaitset Türgile võimaliku ohu korral Iraagi poolt 2003. aasta varakevadel.

Fakt on ka see, et alliansi haardeulatuse suurenemise ja efektiivsuse vahele jäävad paratamatult käärid. Pessimistide hinnangul pani allianss liitlaste vastastikusele kaitsetagamise võimele esimese põõna just itta laienemisega. Laienemises NATO tuummissiooni allakäigu kurja juurt nägevad analüütikud meenutavad sestap mõrult vanasõna mitmest kokast, kes üheskoos kulpi liigutades supi untsu keeravad, ning ennustavad NATO mandumist "hammastega OSCEks", kus ei suudeta kokku leppida, kuidas ja mis tingimustel kasutada alliansi sõjalisi vahendeid.

V artikli väljavaadete osas teeb ennekõike ettevaatlikuks, et kahaneb USA strateegiline huvi Euroopa vastu ning seega pole Ühendriigid enam nii altdid alliansi kui terviku kaudu globaalsel julgeolekuareenil toimetama. NATO jõujooned on ajalooliselt olnud USA määrata, sestap on ka alliansi tulevikuperspektiivid suuresti seotud USA globaalse strateegiaga. Ühelt poolt on Euroopa taandamine Lähis-Ida ja Kesk-Aasia ees Ühendriikide globaalses strateegias külma sõja järel muidugi loomulik.

Teiselt poolt on USA kasvav tendents käsitada NATOt tööriistakastina, kust missiooniks sobivad koalitsioonipartnerid ning sõjalised võimed välja nopitakse ning alliansi tempel rahvusvahelise tunnustuse saamiseks oma globaalse šerifluse ettevõtmistele peale lüüakse, ohtlik transatlantilisele kokku-kuuluvustundele ning moraalile.

USA Euroopast huvitatuse kahanemist võib muidugi mõista, kui arvestada haigutavat lõhet Ühendriikide ja Euroopa liitlaste kaitsevõime vahel: laias laastus kulutavad eurooplased kaitsele 2/3 USA kaitsekulutustest, saades selle eest aga vastu vaid 1/3 USA sõjalisest võimeist. Ka Kosovos ei käinud de facto enamik lahingoperatsioone NATO juhtimise, vaid otsese USA juhtimise all, kuigi ametlikult oli tegu NATO operatsiooniga. Kosovo kriisist saadik ongi USA

eelistanud liitlastega pigem valikulist sõjalist koostööd. Ka 11. septembri järgses kontekstis, kus Põhja-Atlandi Nõukogu otsustas esmakordselt oma tegevusaja jooksul aktiveerida Washingtoni lepingu viienda artikli, jäi NATO panus tegelikult marginaalseks. Kosovo "komiteeõja" hapu kogemuse mõjul eelistas Washington end mitte mässida 18 liitlasega konsulteerimisse ja nii päädiski V artikli sõjaline rakendamine NATO AWACS radarlennukite saatmisega Põhja-Ameerika õhuruumi patrullima ning NATO ühise Vahemere laevastiku nihutamisele selle idaotsa, vabastades sellega USA sõjalisi ressursse terroristidevastaseks võitluseks Afganistanis.

Üldiselt viitab NATO haarde globaliseerumine ja missioonide mitmekesistumine alliansi kihistumise ning nn mitme kiirusega arengutee tõenäosuse kasvule. Nii nagu Euroopa Liit on oma liikmeskonna suurenedes hakanud järjest jõulisemalt rääkima Euroopa avangardi ja tuumgruppide vältimatusest liidu efektiivsuse säilitamiseks, võib ka NATO puhul prognoosida erinevate julgeolekuliste vajaduste ning erinevalt tunnetatud julgeolekuliste väljakutsetega liikmesriikide erinevat rõhuasetust NATO kollektiivkaitse ja kollektiivse julgeoleku missioonide puhul. Teatud alliansisene "spetsialiseerumine" on salt küll paratamatu, ent vältimaks NATO kollektiivse kaitsetootuse muutumist pelgaks sümboliks ning ölekõrreks neile, kel millessegi muusse uskuda ei ole, tuleb teadlikult hoida NATO ühtsust.

Globaliseerunud alliansi efektiivsuse tõstmise võimalusena on ette pandud luua NATO eliitnõukogu, kuhu kuuluksid alliansi peamiselt sõjaliselt panustavad liikmed (USA, Ühendkuningriik, Saksamaa, Türgi ja Prantsusmaa) ning kus väiksemate liitlaste jaoks oleks ÜRO julgeolekunõukogu vahetuvate liikmete eeskujule vastavalt roteeruvad kohad. Vaevalt see küll ühtsuse tagaks.²

NATO üleminek vanalt julgeolekukäsitusele uuele ei ole olnud kuigi sujuv ning alliansi kohanemisprotsess on veel üsnagi poolel teel. Ehk on just seetõttu ka arutelu NATO traditsioonilise kollektiivse kaitse ja avarama haardega kollektiivse julgeoleku tagaja rolli osakaalu ja üheaegse võimalikkuse üle olnud tänaseni pigem akadeemilist laadi. NATO tunnustuseks võib öelda, et tema pidevalt muutuv maailmas kohanemise võime on olnud teiste julgeolekuambitsiooniga rahvusvaheliste organisatsioonidega võrreldes parim. On ju ainult inimlik, et parima ja ideaali vahel on käärid ning lõpuks ei saa ka NATO hüpata üle oma liikmete valmisoleku ja võimete varju.

Rahu teenistuses: kaitseküsimused Euroopa Liidus

Anthony Lawrence, militaaranalüütik
Diplomaatia nr 43, aprill 2007

Prantsusmaa välisminister Robert Schumann, kelle 9. mail 1950. aastal rahvusvahelisele ajakirjandusele esitatud deklaratsiooni tähistatakse Euroopa Liiduni viinud protsessi alguspunktina, nägi väga selgelt oma ettepanekute eesmärki. "Organiseeritud ja elava Euroopa panus tsivilisatsiooni on rahumeelsete suhete alalhoidmisel hindamatu väärtusega,"

sõnas ta. "Võtnud rohkem kui kahekümne aasta eest enda peale ühendatud Euroopa poole püüdlamise liidrirolli, on Prantsusmaa alati pidanud oma põhimõtteliseks eesmärgiks rahu teenimist. Ühendatud Euroopani ei jõutud ja tuli sõda."

Euroopa Liidu loojad pidasid lõimumist kõige tähtsamaks asjaks, mis pidi lõpetama mandrit tabanud aina laastavamate

² Vt Sean Kay, What Went Wrong with NATO? – Cambridge Review of International Affairs 18(1) (April 2005), lk 69 – 83.

sõdade tsükli. Vähem kui kakskümmend aastat pärast “kõiki sõdasid lõpetava sõja” lõppemist vallandus Euroopas Teine maailmasõda, kus hukkus kokku ligikaudu 62 miljonit inimest, sealjuures peaaegu kolm viiendikku tsiviilisikud. Liidu loojate tarkus lubas neil mõista, et kui riigid jagavad teatud määral oma suveräniteeti ning on kohustatud lahendama oma probleeme üheskoos, kindla struktuuriga bürookraatlike institutsioonide ja protsesside abil, siis tekib ühtlasi koostööharjumus, mis loob lõpuks aluse püsivale rahule. Relvade vahetamise asemel astub viimaks lõugade lõksutamine – ehkki väga üksikasjalik ja põhjalik, argine, tehniline lõugade lõksutamine.

Täna võime maitsta nende ettenägelikkuse vilju. EL ja mõistagi ka NATO on olnud peamised Euroopa rahu ja õitsengu tõukejõud. Pole mõeldav, et üks liidu liikmesriik astub teisega sõtta. Kummalisel kombel on aga üha mõeldavam, et nad astuvad sõtta üheskoos. EL on viimaste aastatega suutnud luua piiratud, kuid üha suurema sõjalise võimekusega struktuurid. Rahuvalveväed Bosnias tegutsevad ELi lipu all ning liikmesriigid on väljendanud valmisolekut kasutada lahinguüksusi rahuloomeülesannetel. Nad on kuulutanud oma kavatsusest viia sõjalisi operatsioone läbi ilma NATO või USA toetuseta ning pannud paika kollektiivse sõjalise võimekuse parandamise sihtmärgid. Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitika (ESDP) on oma koha sisse võtnud. Vahest on veidi vastuoluline, et sellises organisatsioonis, mis loodi selle liikmete omavahelise rahu saavutamiseks, ihutakse taas sõjalvi. Milleks on siis mõeldud ELi ühine kaitsepoliitika?

Peaaegu vältimatu areng

Osaliselt peitub vastus Robert Schumanni ja tema kaaslaste algatatud lõimumisprotsessi iseloomus. Euroopa lõimumise järjekindel areng tähendab, et kaitsepoliitika oli kui mitte vältimatu, siis vähemalt äärmiselt tõenäoline. Nagu paljud liidu loojad, nii käsitlevad ka paljud tänase Euroopa kujundamise osalised lõimumist protsessina, mis kulgeb samm-sammult. Liikmesriigid otsustavad loovutada või neid veendakse loovutama üha enam oma suveräniteeti ja võimu Euroopa ühisinstitutsioonidele ning Euroopa sammub aeglasel, aga kindlal sammul täieliku vastastikuse sõltuvuse poole. Nii nagu Euroopa Sõe- ja Teraseühendus asendus Euroopa Majandusühendusega ja hiljem Euroopa Liiduga ning nii nagu Euroopa majanduslikule koostööle lisandus ühine välispoliitiline tegevus ning ühine justiits- ja sisepoliitika, nii hõlmab tulevane Euroopa ülesehitus kõikvõimalikku tegevust, mida praegu peetakse liikmesriikide pärusmaaks. Tihedam poliitiline koostöö, sealhulgas kaitseküsimustes, kindlustab ELi poliitilise mõju kasvamise võrdseks majanduslikuga. Lõppude lõpuks on ju lepinguosalisel töötanud püüelda “aina tihedama liidu” poole ning mis puutub otseselt kaitseküsimustesse, siis on Amsterdami lepingus mainitud, et Euroopa kaitsepoliitika kujundamine on “progresseeruv” ning “võib viia ühiskaitseni”.

Ühise kaitsepoliitika kujundamisele andis erilise toetuse 1992. aasta Maastrichti lepingusse kirja pandud ühine välis- ja julgeolekupoliitika (CFSP). See pidi tagama Euroopa ühehäälsel kõnelemisel ja tegutsemisel, kuid on jäänud nõrgaks instrumendiks peamiselt seepärast, et kahtkümmend seitset riiki on päris raske veenda ühtselt tegutsema. Endiselt on ülekaalus need riigid, mis tunnevad ennast hästi maailmas, mille korraldamisel just nemad ise domineerivad – lõpuks on see ju olnud mudel, mille järgi maailm on toimunud juba 1648. aastast saadik. Kuid CFSP on veel lapsekingades ja me

võime loota, et ta kasvab ja areneb – ja kui ei tule just ettenägematut katastroofi, siis jätkub Euroopa lõimumine selle ka tagab. CFSP põhimõtete kindlustamiseks on meil vaja koos tegutseda, kaasa arvatud sõjaliselt. Sõda eurooplaste vahel võib küll olla möödanikku jäänud, aga relvajõud, jõu ja sunni füüsilise rakendamise vahendid, on mujal maailmas seniajani asendamatu instrument tõhusa välispoliitika teostamisel. Kui CFSP tahab olla tõhus, siis on meil vaja suuremat malakat.

Edasise kaitsekoostöö süvendamise osas on ettepanekuid rohkem kui küllalt. Angela Merkel oli märtsis Bild Zeitungi veergudel kõigest viimane Euroopa liidrite reas, kes pooldavad Euroopa armee rajamist. Esimesed kõnelused Euroopa Kaitseühenduse loomiseks, mis kujutas endast märksa lõimumat organisatsiooni kui ESDP praegu või arvatavasti ka lähitulevikus, algasid Prantsusmaa eestvedamisel juba 1951. aastal, kuid jooksid liiva 1954. aastal, kui Prantsusmaa rahvuskogu keeldus vastavat lepingut ratifitseerimast. Kaitseküsimused on vältimatult ELi päevakorras. Võib muidugi olla ahvatlev ESDP-d eirata ja loota, et kaitseküsimused kaovad mingil moel liidu temaatikast ning jäävad ainuüksi NATO valdkonnaks. Aga nii ei juhtu.

Kuid Euroopa lõimumise dünaamika ei tähenda veel kõike. Kaitseküsimused on omajagu spetsiifilised. Vägivallavahendite monopol on üks selgemaid ja võimsamaid riikluse sümboleid ning liikmesmaad kipuvad oma suveräniteeti kaitseküsimustes kaitsma märksa kiivamalt kui teistes valdkondades. Õigupoolest pole seisukoht, et Euroopa liigub järjekindlalt vältimatu tulemuse poole, praegu just eriti moes. Viimastel aastatel on EL keskendunud vähemalt sama palju laienemisele kui süvitsi minekule, mis on toonud juurde hulga uusi liikmesmaid, kes soovivad innukalt osa saada liikmesuse majanduslikest hüvedest, pole aga kuigivõrd huvitatud oma alles hiljuti tagasi võidetud suveräniteedi loovutamist liidule. Põhiseaduse tagasilükkamine Prantsusmaal ja Hollandis näitas samuti, et liidu liikmed eelistavad vähemalt praegu võtta seda kui koostööd tegevate liikmesriikide klubi, aga mitte kui omamoodi üliiriiki. Selles Euroopas teevad liikmesriigid koostööd ainult neis valdkondades, kus see on neile kasulik. Sel juhul pole automaatselt midagi, mis kuuluks Euroopa pädevusse, ning ühine kaitsepoliitika on õigustatud ainult siis, kui liikmesriigid seda vajavad ja sellest kasu saavad. Põhjust selleks leiab kahes valdkonnas: ülejäänud maailma iseloom ning Euroopa ja Ameerika suhete iseloom.

Ohud ja Ameerika

Euroopa vajab endiselt relvajõude edukaks suhtlemiseks välismaailmaga. Euroopa võib olla jõudnud paradiisi, aga ülejäänud maailm on ikka veel ohtlik paik. Nagu tihtipeale täheldatud, võis külma sõja lõpp tähendada Euroopat varitseva eksistentsiaalse ohu lõppu, aga ühtlasi tähendas see ka selle isearaliku süsteemse stabiilsuse lõppu, mille külm sõda oli kaasa toonud nii Euroopale kui ka maailmale laiemalt. Euroopa lävepakule ilmus terve hulk väiksemaid ohte. Peagi selgus, et sõjaväest loobumise ja rahudividendidel olesklemise asemel tuleb meil oma sõjaväed ümber kujundada ning valmistada ette meie julgeoleku “uute” ohtude käsitlemiseks. Robert Cooper on märkinud oma meisterlikus uurimuses tänapäeva maailma olukorra kohta, et “kokkupuudetesse vanamoelisemat liiki riikidega väljaspool postmodernse piire peavad eurooplased tagasi pöörduma varasema ajastu karmimate meetodite juurde – jõud, ennetav rünnak, pettus, mida iganes läheb vaja nende jaoks, kes ikka veel elavad üheksateistkü-

nenda sajandi maailmas, kus iga riik peab ise toime tulema. Džunglis tuleb käia džungli seaduste järgi.”¹ Niisiis on sõjaline jõud jäänud endiselt meie julgeoleku garantiks. Viiskümmend aastat üleatlandilist kaitsekoostööd NATO raames on näidanud, et tõhusa kaitse saavad riigid kõige paremini tagada üheskoos, eriti sellised riigid, kes – nagu meie – on valmis relvajõududesse investeerima ainult piiratud määral vahendeid. Euroopa ühistool on see eelis, et ühine tegevus on odavam ja tõhusam. See on ka loomupärane, sest ohud, millega Euroopa riigid silmitsi seisavad, on samuti ühised ning vajavad seepärast ka ühist reageerimist.

Teises osas, nimelt meie suhte osas Ameerikaga, on enamik Euroopa riike, kaasa arvatud kõige kirglikumad Euroopa kaitsekoostöö toetajad, kindlalt veendunud, et julgeolek ja kaitse peab jääma olemuslikult transatlantiliseks. Enamik ameeriklasi on sellega samuti nõus, vahest ehk laiendades transatlantilisust ka sellistele nendega sarnaselt mõtlevatele riikidele nagu Jaapan ja Austraalia. Samal ajal käib pidev vaidlus selle üle, kui palju peaks Euroopa toetuma USA-le ja – sama mündi teise küljena – kui valmis on USA tagama Euroopa julgeolekut. Euroopa kaitsemõõdet võib selles arutelus käsitleda Euroopa reageeringuna. Rahvusvahelises julgeolekus osalemise võimekuse ja tahte arendamisega saab Euroopa näidata ennast liitlasena, kes väärib USA kaaslaste kohta ja kaitset.

Kui Suurbritannia lõpuks soostus ELile kaitsepädevuse andmisega, mis sätestati 1998. aasta detsembris Briti-Prantsuse St. Malo deklaratsiooniga, seisis selle taga just selline arvestus. Suurbritannia oli veendunud, et kui Euroopa demonstreerib valmisolekut võtta enda kanda suurem vastutus julgeoleku alal, aitab see nii veenda USA-d toetama ELi kaitseprojekti kui ka tagab Ameerika jätkuva osalemise Euroopa julgeoleku kindlustamisel. Sellega oli tihedalt seotud mõte, et Euroopa riigid või vähemalt osa neist peaksid ELi üleskutsetele parandada oma sõjalist võimekust vastama paremini, kui nad olid seda seni teinud NATO samasuguste üleskutsete peale. Kui Euroopa saab sõjaliselt tugevamaks ja võimekamaks, tuleb see kasuks ka NATO-le.

Taas tuleb mainida, et need küsimused kerkisid teravamalt esile külma sõja lõppemise tõttu. Kahepooluselise maailma, kus Euroopa täitis lahinguvälja rolli lõpp, tähendas seda, et Euroopa kaotas ameeriklaste silmis tublisti oma strateegilises tähtsuses. Üleatlandilises julgeolekudebatis tuli aina enam jutuks USA kahanev tahe osaleda kontinendi julgeoleku tagamisel. Euroopas oli tulnud võit, nüüd taotlesid Ameerika tähelepanu teised piirkonnad. Euroopa kaitsevõime loomine polnud hädavajalik mitte ainult USA osalemise kindlustamiseks Euroopa julgeolekus, vaid ka tagatisena juhuks, kui Ameerika prioriteediks on muude piirkondade kaitse ja julgeolek. Balkani sõjad, mis olid samuti külma sõja lõpu kaudne tagajärg, kujutasid endast Euroopale teravat äratust. Ühelt poolt näitas Ameerika välja üsna suurt tahtmatust sekkuda Euroopa tagahoovi asjadesse. Teiselt poolt näitas Euroopa, et ei ole võimeline ise probleemi lahendamata, kaitudes Jacques Delors'i sõnul “nagu laps, kes on sattunud silmitsi täiskasvanute kriisiga”. Euroopa pidi taluma alandust, aga see kogemus tugevdas tungi luua oma kaitsepoliitika ja kindlustada CFSP rolli.

Veel üks transatlantiliste suhete oluline aspekt on see, et USA ja Euroopa arusaamad jõu kasutamise kohta on külma

sõja järgses maailmas kippunud üsna erinevas suunas kulgema. Eurooplased on hakanud veel rohkem järele mõtlema tugeva võimu kasutamist, samal ajal kui ameeriklased on järjest tõrksamad mõtte suhtes, et nende relvajõude kasutatakse “pehmete” ülesannete tarbeks; Donald Rumsfeld näiteks kinnitas Iraagi sõja algusajal mitmel korral, et USA sõjavägi ei tegele riigiloomega. Euroopa on ka märksa enam meelsamini kasutama oma relvajõude koos muude kriisiheldamisemeetmetega altruistlikel eesmärkidel. Ameerika sekkumised on rohkem ajendatud julgeolekust, eurooplased aga kõnelevad sekkumisest humanitaarkaaluks. Ameerika on ehk üleilmne politseinik, aga Euroopa tahab olla üleilmne sotsiaaltöötaja. Need on mõistagi väga suured üldistused, kus kajastub nii võimekuse kui ka tahte hetkeolukord, mis pole, arvestades CFSP üsna lühikest eluiga, õigupoolest tõestamist leidnud. Ei Euroopa ega Ameerika saaks kasu mõnelgi korral välja käidud tööjaotuse ideest, mille kohaselt Ameerika valmistab road ja Euroopa peseb nõud. Siiski näevad eurooplased ja ameeriklased relvajõude erinevalt, mis on veel üks tõukejõud Euroopa kaitsepoliitika arendamisel: esineb olukordi, kus eurooplastel ja ameeriklastel on kasulikum tegutseda eraldi struktuurides, mitte aga üritada iga hinna eest probleeme üheskoos lahendada ainult sellepärast, et dogma kohaselt on julgeolekuküsimused transatlantilised.

ESDP ja NATO

Lõpuks on ka üsna mõistlikke geopoliitilisi põhjusi, miks Euroopa peaks andma suurema sõjalise panuse iseenda ja kogu maailma julgeolekusse. Kuid ESDPst rääkides ei saa kõrvale jätta küsimust, miks peaks Euroopa panus avalduma just ELi raames – kui muidugi mitte arvestada selle osa Euroopa loimumisprotsessis. Teisisõnu – kas ei peaks Euroopa kaitsepoliitikat arendama NATO raames? Ehkki Brüsseli leping on vanem kui Atlanti leping (ja selle kollektiivse kaitse garantii tugevam kui NATO oma), oli NATO viiekümne aasta vältel ainuke piisavalt usaldusväärne institutsioon Euroopa julgeoleku ja kaitse vallas. Sellisena näib ta veel tänagi paljudele Euroopa riikidele, eriti neile, kes on astunud alliansi ridadesse viimasel kümnel aastal. Pealegi hakkas NATO oma Euroopapolitiikat kujundama juba 1996. aastal, kui NATO välisministrid töötasid välja Euroopa julgeoleku- ja kaitseidentiteedi. Selle eesmärk oli pakkuda Euroopa liitlastele võimalus kindlama ja tõhusama panuse andmiseks alliansi missioonidel ja ülesannetel, tugevdada transatlantilist partnerlust ning lubada Euroopa liitlastel omal käel tegutseda. Siiski on vähemalt kolm head põhjust, miks ESDP peaks funktsioneerima väljaspool NATO-t: kaks praktilist ja üks põhimõtteline.

Esiteks on Euroopas riike, eriti just Prantsusmaa, mis siinkohal esitamiseks liiga paljudel ja keerulistel põhjustel ei ole valmis Euroopa kaitsepoliitikaks NATO raames ega lase ennast selleks ka veenda. Samas ei ole tõhus Euroopa kaitsepoliitika ilma Prantsusmaata võimalik. Prantsusmaa on Euroopa üks väheseid tõsiseltvõetavaid sõjalisi jõude, mis tegutseb aktiivselt globaalsel tasandil. Euroopa kaitse Prantsusmaa osalusel võib olla kurnav, aga Euroopa kaitse ilma Prantsusmaata ei ole lihtsalt usaldusväärne. Teiseks, kui Euroopa kaitsepoliitika peab toetama ja tugevdama Euroopa Liidu CFSP-d, oleks institutsionaalselt absurdne, kui seda

¹ Robert Cooper, *The Breaking of Nations. Order and Chaos in the Twenty-First Century*. Atlantic Books, London 2003. Eesti keeles: Robert Cooper, *Riikide murdumine. Kord ja kaos 21. sajandil*. Tlk Mart Trummal. Fontes, Tartu 2004, lk 63.

poliitikat ei aetaks ELi raames. ESDP algusaegadel kõlasid ideed, et EL peaks mingil moel oma kaitseküsimused NATO-le või NATO Euroopa-osale delegeerima. Kuid pole alust uskuda, et sellest midagi välja tuleb. Kahe rahvusvahelise organisatsiooni tegevuse koordineerimine oleks lihtsalt liiga keeruline. EL üritas midagi sellist Amsterdami lepinguga, aga juba raskekujuline fraas "WEU toetab liitu ühise välis- ja julgeolekupoliitika kaitse-aspektide kujundamisel" näitab, kui keeruline on institutsioonide töö koordineerimine.

Kolmas põhjus peitub selles, et Euroopa julgeolek ja kaitse pole praegu suunatud mitte niivõrd sõja pidamisele omaenda territooriumil, kui võrd kriiside ohjeldamisele väljaspool. Selle siht on sekkuda kõikjal mujal, et tagada rahu ja julgeolek kodus. Paljudel juhtudel on EL selleks organisatsiooniliselt märksa rohkem valmis kui NATO. Kui Euroopa ja Ameerika tahavad tegutseda üheskoos, kaasa arvatud juhul, kui peaks tekkima vajadus kaitsta ühe või mitme liitlase territooriumi, tuleks seda teha ühemõtteliselt NATO raames. Aga kui Euroopa soovib või tunneb vajadust tegutseda üksi, on EL selleks tavaliselt palju sobivam väljund. Kriisireguleerimine on vaid harva ainult sõjaline ettevõtmine, peaaegu kindlasti tuleb selleks kasutada tervet rida tööriistu ja instrumente: diplomaatia, kaubandus, abi, institutsioonide ülesehitamine, õigusreform, politseitöö, valimiste jälgimine, inimõiguste

tagamine, lepituspüüded, ettevõtlus ja investeeringud, korruptsioonivastased meetmed, rahandussüsteemi taastamine, infrastruktuuri arendamine ja veel palju muud. Erinevalt NATOst on ELil võimalik kasutada kõiki neid instrumente. Euroopa Liit saab mitmemõõtmeliselt reageerida nüüdisaja mitmemõõtmeliste kriisidele. Sõjaline julgeolek on vaid üks osa suuremast pildist, küll aga olulise tähtsusega osa, selline, ilma milleta pole muul mõtet. ESDP kaudu suudab EL kordineeritult kasutada ka asendamatuid sõjalisi tööriistu.

Kui nüüd tagasi pöörduda algse küsimuse juurde, miks vajab EL ühist kaitsepoliitikat, on selge, et see ei ole mingi suurejoonelise strateegilise kava otsene tagajärg. ESDP arengule aitas kaasa hulk institutsionaalseid ja geopoliitilisi tegureid, külma sõja lõpp aga andis ajendi, mistõttu sellest sai reaalsus. See ei tähenda, et ESDP oleks kuidagi tühine. Viiskümmend aastat tagasi suutsime me kõrvaldada omavahelise sõja ohu. Täna on ELil ESDP ja muude instrumentide abil võimalus anda oma panus kogu maailma heaks, et – kui kasutada Berliini deklaratsiooni sõnu – "inimesed ei langeks sõja, terrorismi ega vägivalda ohvriks... edendada rahu ja arengut maailmas... vähendada vaesust, nälga ja haigusi". Seda tuleb meil tõesti teha.

Inglise keelest eesti keelde ümber pannud Marek Laane.

Raske naabriga Euroopa Liidus

Urmus Paet, välisminister

Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 21. juuni 2007

On olemas käitumisviis, mida saab nimetada ka karjapoisiefektiks. See tuleb loost, kus karjapoiss suurest igavusest üheksal korral kisas, et hunt on karjas, olgugi et hunti polnud, ning appirutanud külarahvas sai lihtsalt tüsata. Kümnendal korral hunt saabuski, kuid siis ei teinud karjapoisid appikutsetest enam keegi välja ning hunt hävitas kogu lambakarja.

Karjapoisiefektist hoidumist on Eesti oma igapäevases välispoliitikas igati soovinud. Venemaa-poolsete aktsioonide ja kiusuajamiste puhul pole Eesti ülemäära erutunud ega oma mõttekaaslasid Euroopas ja Ameerikas tugevale reaktsioonile ärgitanud. Möödunud aprill ja mai erinesid aga varasemast, sest seekord oli Venemaa võtnud nõuks nii Eesti kui ka kogu Euroopa Liidu ja NATO taluvuspiire, aga ka sisemist ühtsust tõsiselt proovile panna. Hoogustus tugev valedel põhinev propagandakampaania, mille tulemus on see, et 140 miljoni elanikuga Venemaa kodanikud peavad oma riigi suurimaks vaenlaseks ja ohustajaks 1,4 miljoni elanikuga Eestit. Vene parlamendiliikmete samaaegsed üleskutsed muuta Eesti valitsust, Eesti saatkonna ja teiste Venemaal asuvate diplomaatide esinduste turvalisuse mittetagamine, ulatuslikud küberrünnakud, majandussanktsioonid, mida ei püütudki varjata, ning muud tegevused läksid varasemast Eesti-vaenulikkuse suhtumisest ja meie kiusamisest oluliselt kaugemale. Venemaa oli selgelt üle piiri astunud. Seetõttu polnud võimalik EL-i, NATO ega paljude meie heade partnerite vaiki-mine. Kui varasematel kordadel on EL-i ja Venemaa suhete päevakorrapunkti raames EL-i välisministrite kohtumistel sõna võtnud kümnekond ministrit, siis seekordsel arutelul

enne EL-i ja Venemaa tippkohtumist Samaaras ütles oma seisukoha välja valdav osa riikidest. Ja kõik rõhutasid solidaarsuse ja ühtse välispoliitika olulisust. EL demonstreeris selgelt, et jutt EL-i ühtsest välispoliitikast kehtib ka Venemaa, mitte ainult Lähis-Ida või Aafrika suhtes. Ning väga oluline roll oli selles eesistujariigil Saksamaal.

Soov ühtsust lõhkuda

Venemaa on suhetele EL-i kui tervikuga alati eelistanud aktiivseid kahepoolseid suhteid mõne EL-i liikmesriigiga. Eks selleski Eesti-vastases kampaanias soovis Venemaa EL-i seesmist ühtsust lõhkuda ega uskunud ilmselt, et EL-i ühtne välispoliitika töötab ning kogu EL Eesti toetuseks nii selgelt välja astub. On ju Venemaa eesmärk olnud ka nn vanadele EL-i liikmetele tõestada, et uute liikmete vastuvõtt oli viga, et nad on osa probleemist, mitte lahendusest. Venemaa on järjekindlalt püüdnud näidata, et uued liikmesriigid ning eriti Eesti, Läti, Leedu ja Poola on olemuslikult Vene-vastased ja seega mürgitavad ka EL-i ja Venemaa suhteid. Sellesse ritta on tänu raketikilbikavale lisandumas ka Tšehhi. Samas ei olnud Balti riigid ega Poola need, kes keelasid lihaimpordi Venemaalt või jätsid kuivaks mõne naftatoru või kehtestasid majandussanktsiooni või valetasid lõputult oma naabri kohta. Eesti, Läti, Leedu ja Poola soovisid, et Venemaa oleks stabiilne ja rahumeelne, oma kodanike õigusi ka nende kodumaal austav riik. Seetõttu on keeruline mõista, miks Venemaa ei soovi, et tema naabrid oleksid rahumeelsed ja stabiilsed demokraatiad, kes Venemaale mingit ohtu ei kujuta.

Aprilli ja mai rünnakud olid kogu EL-ile ja NATO-le näitlik õppevahend selle kohta, milleks Venemaa on võimeline. Aga meil siin küsitakse ikka ja jälle, kuidas saaksime nii, et meie suhted Venemaaga oleksid märksa paremad, kuidas vältida ühe teema riigiks kujunemist, kuidas tagada seda, et meie partnerid meie toetamisest ei väsiks ning mõned pragmaatilised huvid ei kaaluks üles Vene-suunalist ühist välispoliitikat, kus Venemaal on lihtne mõnele EL-i liikmesmaale öelda: te ei saanud mõnda toredat majanduslepingut seetõttu, et olite Eesti poolt. Kuidas vältida seda, et hoolimata meie vaoshoitusest kätt abi järele sirutada ei hakkaks ometi toimima see karjapoisiefekt ka ilma üheksa näiliselt tühja kutsumiseta?

Kui vaadata kõigepealt Eesti suhteid Venemaaga, siis meeldib see või ei, aga 90% sellest, kas meie suhted saavad paraneada, sõltub Venemaa tahtest. Meie demokraatliku ja stabiilse riigina soovime naabriga vähemalt normaalseid suhteid. Ja kui keegi ütleb, et peaksime Venemaale milleski järele andma, siis on küsimus: milles? Mida oleme Venemaalt siis nõudnud, et oleks võimalik samm tagasi astuda?

See 90% tuleneb paraku ka kontekstist, kus Venemaa soovib nn postnõukogude alal oma mõju taastada ja suurendada ning praktilisi samme selle eesmärgi nimel oleme näinud nii Eesti, Läti, Leedu, Poola, Ukraina, Moldova ja Gruusia kui ka isegi Valgevene puhul. Lisaks soodustab seda Moskva võimeuste seas järjest enam leviv hoiak ja enesekindlus, et *"Russia is up, US is down and Europe is out"*. Sellist mõtteviisi väljendab nii Euroopast ja Ameerikast erinev suhtumine Kosovo tulevikku, Iraani tummaprogrammi ja uutesse demokraatiasse kui ka kava suunata tuumaraketid vajaduse korral Euroopale. Seega ei saa ilma oluliste muutusteta Kremli poliitikas rääkida ka kvalitatiivsest muutusest Eesti-Vene suhetes.

Kui Eesti peab oluliseks, et meil oleks riikide seas sõpru, kellega ei pea alati ja kõiges ühel arvamusel olema, vaid on oluline, et teise õigust teistsugusele, kuid samadele väärtustele tuginevale arvamusel austatakse, siis Venemaa viimaste aastate poliitikat hinnates võib öelda, et Venemaa suurimad sõbrad on gaas ja nafta. See annab ka hulga näiteid, kus hea tahte avaldustest ja sellega kaasnevatest praktilistest samudest hoolimata pole Venemaa sõprust võimalik osta. Markantseim näide on siin Valgevene, kes on aastaid olnud enda meelet suur Venemaa sõber, kuid ometi ei takistanud see Venemaad sisuliselt Valgevene gaasivõrke üle võtmast, millele eelnesid hoiatused gaasivarustus üle vaadata ja hinda oluliselt tõsta, mida ka tehti.

Adekvaatse käitumise tähtsus

EL-is ja NATO-s tuleb meil käituda aga endistviisi, pöörates tähelepanu nende organisatsioonide tugevdamisele ja omavahelisele koostööle, mitte konkurentsile. EL-i ja Venemaa ning NATO-Vene suhetes mõistab Eesti meie partnerite huve ja vajadusi ning viitab meid kõiki mõjutavatele murekohtadele ka tulevikus, vaadates kaugemale meie oma ninaesisest. Meie käitumine on endiselt vastavuses sellega, mida olukord nõuab. Nagu viimase 16 aasta jooksul ikka.

Samas on EL-i ja NATO ühtsuse suurendamisele tublisti kaasa aidanud ka Venemaa ise. Nii polegi Venemaale geo-

graafiliselt lähemal asuvatel ning Venemaal toimuvat kõige otsesemalt tunnetavatel riikidel vaja eriti midagi tõestada. Selle vastu, et Venemaa soovib oma rahvusvahelisi positsioone tugevdada, ei saa ju kellelgi midagi olla. Küsimus on aga vahendites, kuidas Venemaa seda teeb. Venemaa on selleks valinud selge vastandumise läänemaailmaga ehk EL-i ja NATO-ga. Pole peaaegu ühtki olulist rahvusvahelise elu küsimust, kus Venemaa poleks end EL-ist ja NATO-st erinevalt positioneerinud. Ja see ütleb palju ka ühelt poolt Venemaa ning teisalt EL-i ja NATO väärtuste kokkulangematusel kohta. Ukrainasse suunduv kinnikeeratud gaasitoru, grusiinide deporteerimine, Kosovo ja Iraani vastandumispoliitika, president Putini hiljutised kõned Münchenis ja duuma ees ning palju muud on oma töö teinud. Erilisi illusioone pole enam jäänud. Ja kõige selle taust on, et 94% venemaalastest leiab, et nad ei saa kuidagi oma kodumaal toimuvat mõjutada.

Keskmisest väiksema riigi positiivne kuvand teiste silmis saab tulla ennekõike selle riigi poliitika usaldusväärsusest ning selle riigi soovist näha oma murede kõrval ka teiste omi. See kehtib ka Eesti kohta. Kui me soovime, et meid keerulistes olukordades selgelt toetataks, siis peame tähele panema ja toetama meie partnereid neile olulistes küsimustes. See on Eesti poliitika EL-is ja NATO-s. Me oleme endiselt üks kõige Euroopa Liidu meelsemaid ühiskondi, toetame uute demokraatiate arengut ja hoolime oma partneritest. Selles hoiakus peituvad ka vastused aeg-ajalt esitatavatele küsimustele, miks meie sõdurid on Afganistanis, Balkanil ja Iraagis, miks kulutame raha ja oskusi Gruusia, Ukraina ja Moldova toetamiseks, miks kulutame raha inimeste olukorra väikesekski leevendamiseks Aafrika kriisipiirkondades ja mujal ning teeme seda tulevikus veelgi rohkem.

Sõprade mure on ka meie oma

Meie edasine käitumine EL-is ja NATO-s, aga ka suhetes teiste heade partneritega põhineb teadmisel, et meie sõprade mure on ka meie mure, mida aitame jõudumööda lahendada. Samuti oleme avatud uutele ideedele – nii nende väljapakumisele kui ka vastuvõtmisele –, mis EL-i ja NATO-t tugevdavad. Nii pakusime välja ja oleme algust teinud Põhjamõõtme ja Vahemere piirkonna koostöökogemuse jagamisega ehk Põhja- ja Lõuna-Euroopa tihedama sisulise koostöö arendamisega.

Aga lõpetuseks tagasi Eesti-Vene suhete juurde. Meie ei ole valinud seda, et aeg-ajalt on Eesti-Vene pingestunud suhted maailma uudistekanalites ja välisministrite töölaual, ning sellest saavad meie partnerid ka aru. Kuid see, mis näib meile iseenesestmõistetav ja arukas, ei pruugi kõigile teistele täpselt samuti näida. Kui palju teame meie siin näiteks Malta või Sloveenia ajaloost või kui paljud sellest üldse huvituvad? Samas eeldame tihti, et huvi Eesti ajaloo vastu ja selle mõistmine peaks olema justkui iseenesestmõistetav kogu maailmas. Reaalsus on aga pisut teistsugune ning seetõttu on meie põhimõtete ja tegevuse ühtsus see, mis peab päevast päeva kinnitama, et meie erihuvi pole Venemaaga tüli kiskumine, vaid senisest tugevamad ja paremini toimivamad EL ja NATO. Ühelgi hommikul ärgates ei maksa ette kujutada, et elu on meile midagi võlgu.

Eesti ja Euroopa Liidu lahingugrupp

Lauri Lepik, riigiametnik, Eesti esindus NATO juures
Eesti Päevaleht, 22. juuni 2005

Kaitseminister Jaak Jõeriüt allkirjastas 23. mail koos oma Rootsi, Soome ja Norra kolleegidega "Euroopa Liidu käsutusse antava rahvusvahelise lahingugrupi moodustamist ja korraldust käsitlevate põhimõtete vastastikuse mõistmise memorandum". Eesti valitsus on otsustanud panustada ühisüksusesse kuni 45 kaitseväelasega. Millele see lohiseva pealkirjaga dokument õigupoolest viitab? Miks Eesti osaleb Euroopa Liidu lahingugrupis? Miks üldse Euroopa Liidu kaitsepoliitika jännata, kui meie julgeoleku tagaja on NATO? Kas osalus lahingugrupis vastab meie riiklikele huvidele? Miks moodustab Eesti lahingugrupi koos Rootsi, Soome ja Norraga? Kas me suudame endale püstitatud ülesannet täita?

Eri suhtumised

Need ja paljud muud Euroopa Liidu kaitsepoliitikaga seotud küsimused on Eestis jäänud suurema avalikkuse tähelepanuta. Põhjused on üsna tavapärased ja mõistetavad. Üle kümnendi oli Eesti välispoliitiliseks prioriteediks riigi julgeoleku kindlustamine. Pärast Vene vägede väljasaamist muutus julgeolekuprioriteediks number üks liikmelisus NATO-s. Euroopa Liitu käsitleti julgeolekut suurendava tegurina või "pehme julgeoleku" tagajana. Lihtsustatult võib öelda, et kui Eesti Euroopa Liitu vedajaks oli välisministeerium, koordineerides riigi seisukohti ja juhtides läbirääkimisi, siis NATO puhul lasus raskuskese kaitseministeeriumil ja kaitseväl. Ka liitumise olemus oli erinev. Kui Euroopa Liit pööras kaitsepoliitikale võrreldes näiteks finantspoliitika, kalanduse, põllumajanduse või konkurentsivõimega mitu korda vähem tähelepanu, siis NATO omakorda pööras vähe tähelepanu "tsiviilpoolele", võrreldes näiteks kaitseplaneerimise, kavandatava võimekuse või sõjalise koostöövõimega. Pea kümme aastat kestnud liitumisprotsess jättis kahtlemata oma jälje kogu riigiparaadile, määratledes suhtumise eri organisatsioonidesse.

Eesti ja EL-i kaitsepoliitika

Nii kujuneski välja olukord, kus kaitsestruktuurides nähti esmase tegevusprioriteedina NATO-t, ülejäänud riigiasutused nägid aga Euroopa Liitu. Ja peegelpildis: kaitsestruktuurid pidasid Euroopa Liitu ja selle tegevust julgeolekus ja kaitsepoliitikas võõraks, ressursi raiskavaks ja ebaoluliseks, ülejäänud riigiparaat pingutas, et Euroopa Liiduga sammu pidada, jättes NATO mõnevõrra tagaplaanile. Kandidaatriigi puhul oli niisugune suhtumine ehk kuidagi aktsepteeritav, liikmesriigil tuleb ilmselt aga rohkem pingutada. Eesti liitumine Euroopa Liiduga kujutas kaitseministeeriumile ja kaitsevälle piltlikult öeldes liikuvale rongile järelejooksmist ja pealehüppamist. Euroopa Liidu julgeoleku ja kaitsepoliitika areng on viimase viie aasta jooksul olnud üks kiiremaid. Kui viis aastat tagasi alles räägiti Euroopa Liidu sõjaliste võimekuste eesmärkidest, siis nüüdseks on läbi viidud sõjaline operatsioon Kongos, NATO-lt on üle võetud operatsioon Bosnias-Hertsogoviinas, käivitunud on lahingugruppide rotatsioon, kavandatakse abistamissiooni Sudaanis jne. See tegevus eeldab Euroopa Liidu liimesriikide omavahelisi konsultatsioone, riikide huvi-

del ja ühisväärtustel põhinevate seisukohtade tutvustamist ja kaitsmist, sest ilma ühise otsuseta ei võta Euroopa Liit ette ühtegi sõjalist eesmärki, missiooni ega operatsiooni. See tähendab ka Eesti aktiivset osalemist Euroopa Liidu julgeoleku ja kaitsepoliitika töögruppides ja komiteedes, sest just need on kohad, kus oma seisukohtade eest iga päev seista. Samas toob Euroopa Liidu kaitsepoliitikas osalemine ka topeltkoormuse, sest ei kaitseministeerium ega kaitseväge tohi unustada Eesti julgeoleku peamist garanteerijat NATO-t. Ka selle organisatsiooni komiteedes ja töögruppides tuleb pidevalt liitlastega konsulteerida, oma riigi seisukohti selgitada ja kaitsta, ning muidugi on meil NATO sõjalise struktuuriga lõimumisel käia veel pikk tee. Kaitsepoliitika vaatevinklist tähendab liikmelisus NATO-s ja Euroopa Liidus seda, et meil ei saa endale lubada olukorda, kus Euroopa Liidu kaitsepoliitilised arengud hakkavad dubleerima, konkureerima või välistama arenguid NATO-s. See killustaks meie niigi piiratud ressursse, kisuks meie mõtlemise kahte lehte ja laias plaanis nõrgendaks nii meie kui ka Euroopa julgeolekut tervikuna.

Rahvuslikud huvid

Kuid kõige tarvilikum on mees pidada tõsiasja, et Eesti liikmelisus NATO-s ja Euroopa Liidus tähendab seda, et need organisatsioonid peavad teenima Eesti kaitsepoliitilisi huve, mitte vastupidi. Just see suhtumine eristabki liikmesriiki kandidaatriigist. 2003. aastal kaitseministeeriumis koostatud "Kaitsejõudude struktuur ja arenguplaan kuni aastani 2010" viitabki ülesandele olla tulevikus kaitsepoliitiliselt aktiivne nii NATO-s kui ka Euroopa Liidus. Nimetatud dokumendis sisaldub mõte: "Pärast liitumist NATO ja Euroopa Liiduga tuleb välistada Eesti võimaliku marginaliseerumise risk nendes organisatsioonides selliselt, et liikmelisus NATO-s ja Euroopa Liidus ei muutuks üksnes vormiliseks ning Eesti ei anna nähtavat sõjalist ega poliitilist panust. Taoline marginaliseerumine oleks juba iseenesest oht Eesti julgeolekule." Selle põhimõtte valguses peaks Eesti otsus osaleda rahvusvahelise ühisüksuse, Euroopa Liidu lahingugrupi moodustamisel olema selgesti ja üheselt mõistetav. Selle kaudu suurendab Eesti oma julgeolekut ja samas panustab ka Euroopa kaitsevõime tugevdamisse. Õigustatult kerkib ka küsimus: miks ühisüksus just Soome, Rootsi ja Norraga, mitte aga Läti ja Leedu või Saksamaa ja Hollandiga? Vastuseid on kahtlemata mitu, neist levinum ehk see, et Põhjamaadega on meil alates 1990-ndate algusest olnud laialtulatav, tihe ja kõrgelt hinnatud kaitsekoostöö. Me teame ja tunneme üksteist hästi ja suhtleme usalduslikult. Soomega seob meid ka ajalooline lahinguvendlus. Vähem levinud vastuseks on Toomas Hendrik Ilvese omaaegne tees: Eesti soovib saada Põhjala riigiks. Ka see vastus on tõene, kui ta asetada kindlasse ja õigesse konteksti. Kui Ilvese 1998. aasta teesi eesmärgiks oli naaberriikidele selgelt ja meeldejäävalt märku anda, et Eesti õpipoisiaastad hakkavad läbi saama, siis 2005. aastal näitab Eesti, et ta on võimeline võrdsetel alustel naabritega koos töötama. Liikmelisus NATO-s ja Euroopa Liidus ei anna meile võimalust hinnaalandust küsida. Kas aga Eesti ka kunagi Põhjala riigiks saab, oleneb hoopis muudest

asjaoludest kui ühise lahingugrupi moodustamine.

Kas me saame hakkama?

Kindlasti. Kindlust annab eelkõige kaitseväge kõrge professionaalsus, samuti asjaolu, et lahingugrupi moodustamise ajakava ning eesmärk on vastavuses Eesti riiklike prioriteetidega. Nii seab "Kaitsejõudude struktuur ja arenguplaan aastani 2010" maaväe arendamisel prioriteediks "maaväe üksuste NATO-ga koostöövõimelisuse ja kiirreageerimisvõime tagamise eesmärgiga olla valmis osalema rahvusvahelistes operat-

sioonides kuni pataljoni taktikalise grupiga". Euroopa Liidu lahingugrupp ongi sõjalistest kriteeriumidest lähtuvalt pataljoni taktikalise grupi ekvivalent. NATO-ga koostöövõime tagab aga see, et Euroopa Liidu lahingugrupid rakendavad NATO standardeid ja protseduure. Eesti ei panusta Euroopa Liidu kiirreageerimisoperatsioonidesse oma maaväe pataljoni taktikalise grupiga, vaid kuni 45 kaitsevälasega. Küll peaks aga Euroopa Liidu lahingugrupi moodustamisest saadav kogemus olema kasutatav nii vastavate Eesti maaväeüksuste väljaarendamisel kui ka NATO-ga koostöövõimelisuse edasisel tõhustamisel. See ongi üheks meie riigi prioriteediks.

Kübersõja oivakeskus – Eesti nišš

Margus Kolga, Välisministeeriumi 1. poliitikaosakonna peadirektor
Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 23. veebruar 2007

Juba eelmise sajandi lõpust alates on NATO-s räägitud organisatsiooni muutmise või ümberkujundamise vajadusest. Aeg nõuab oma ning keskkonna muutudes tuleb end uutele tingimustele kohandada. NATO on olnud muutustes juba nii mõnedki aastad. Eelkõige seostub see uute ohtude ja uute vastastega, kuid ka NATO sõjaliste operatsioonidega, mis toimuvad mitte ainult väljaspool organisatsiooni territooriumi, vaid ka kaugemal tema tavapärasest piirkondlikust ulatusest – Euroopast. Huvitatule, kes viitsib veidi rohkem NATO tegemistesse süüvida, ei paku midagi uut ka see, kui rääkida selle maailma kõige tugevamaks sõjaliseks organisatsiooniks nimetatud tegevusest uute sõjaliste võimete arendamise kontekstis. Seda muutuste protsessi on hakatud NATO-s endas, eelkõige vist ikka ameeriklaste mõjutusel, nimetama transformatsiooniks.

Kuigi muutustega tegeleti juba varem, on transformatsioon kui termin jõudnud NATO tavakeelde alles 21. sajandil. Kuigi eesti keeles tähendab transformatsioon muundumist või teisendamist, tuleb NATO transformatsiooni vaadata ikkagi eelkõige kui organisatsiooni arendamist või selle viimist sellisesse seisundisse, mis võimaldab organisatsioonil edukalt täita oma põhiülesannet – liikmesriikide kaitset, isegi kui see peaks toimuma palju kaugemal ja oluliselt teises kohas, kui senini arvatud. Transformatsioon kui eesmärk on olnud nii Praha-, Istanbuli- kui ka Riia-tippkohtumiste päevakavas.

NATO muutuste protsessi tutvustustes on senini keskendunud põhiliselt NATO sõjalistele operatsioonidele, tema humanitaar- ja katastroofiabi alastele ettevõtmistele, NATO reageerimisjõudude arendamisele ja laiaulatuslikule partnerlusele. Vähem on pööratud tähelepanu muutustele, mis toimuvad NATO sõjalise hariduse ja väljaõppe ning arendustöö vallas. Juba ümberkujundusprotsessi algul 2002.–2003. aastal andsid NATO liikmesriikide juhid mõista, et praegune keskkond nõuab süstemaatilist lähenemist, milles on suur osa teadmistel ja oskustel ning nende arengul. See tõstis esiplaanile sõjalise hariduse ja sõjateaduse, doktriinide ja tehnika arenduse ning eksperimenterimise. Et nende heade mõtete juurest kiiremini tegudeni jõuda, töötas NATO sõjaline komitee muuhulgas välja NATO oivakeskuste (Centres of Excellence) kontseptsiooni.

Sõna "oivakeskus" võib esmalt võõristust tekitada. See

on saadud kahe sõna – "oivaline" ja "keskus" – liitmisel ning peaks andma mõistetavalt edasi seda, mida nimetatud keskuste all mõeldakse. Eesmärk on ju saavutada mingis kindlas valdkonnas oivaline tulemus ning seda siis ka teistega jagada. Teadusmaailmas on kasutusel ka sõna "kompetentsikeskus", kuid miks mitte neid NATO kontekstis eristada. Loomulikult ei saa midagi lugejale ega kõneleajale peale sundida, kuid jäägem vähemalt selle teksti piires oivakeskuste juurde ja vaadake, mis edasi saab.

Kui ühelt poolt taheti oivakeskuste kontseptsiooni koostamisega elavdada NATO arendustegevust ja eksperimenteerimist, siis teisalt soovis allianss sellega suunata liikmesriike rohkem otseselt NATO ümberkujundusprotsessis osalema ja sellesse rohkem oma ressursidega investeerima. Vastavalt vastuvõetud põhimõtetele ei kuuluks NATO oivakeskused ei NATO juhtimis- ega väestruktuuri. Nad oleksid liikmesriikide või liikmesriikide gruppide asutatud ja rahastatud uurimis- või arendusasutused, mis tegelevad ka väljaõppega. Oma tööd-tegemistes peavad keskused juhinduma olemasolevaist NATO protseduuridest, doktriinidest ja standarditest ning organisatoorse raamistiku annaks neile NATO arendus- ja ümberkujundusjuhatus Ameerika Ühendriikides Norfolkis.

Väljapakutule reageerisid liikmesriigid vägagi kiiresti. Nüüdseks on 13 liikmesriiki taotlenud oivakeskuse staatust 16 eri institutsioonile. Valdcondade palett on vägagi kirju, alates terrorismivastasest võitlusest ja humanitaarreesmärgiga demineerimisest ning lõpetades õhuoperatsioonide ja sõjapidamisega külmades ilmastikutingimustes. 2007. aasta alguseks on allianss andnud neljale neist NATO oivakeskuse staatuse, kuid arendusstaabiga vastastikuse mõistmise memorandumiga allkirjastamiseni ja akrediteerimise alustamiseni jõudnute arv on oluliselt suurem.

Otse naelapea pihta

Kuigi sellest pole eriti avalikkusele räägitud, on ka Eesti nende riikide seas, kes on võtnud ette oivakeskuse asutamise ning seadnud endale eesmärgiks saada sellele ka NATO tunnustus. Tegemist on kooperatiivse küberkaitse keskusega, nagu seda oma eelmise aasta detsembris avaldatud pressiteates nimetas kaitseministeerium, või Cooperative Cyber Defence

Centre of Excellence'iga, nagu seda NATO ringkondades tuntakse. Võib-olla sobiks sõna "koostöise" keskuse eestikeelsesesse nimetusse paremini, kuid jäägu see asutajate endi hinnata.

Kuigi keskusel puudub oma kodulehekülj ja sellest on, võib-olla teadlikult, võib-olla tahtmatult, vähe informatsiooni avaldatud, leidub avalikes andmebaasides ikkagi mõni info bitt. Oma tegevuses hakkab keskus keskenduma NATO võrgupõhiste lahenduste küberkaitse küsimustele, koostegutsemisvõimele ja tegevuspõhimõtete väljatöötamisele selles valdkonnas. Samuti plaanitakse anda oma panus informatsiooni julgeoleku alase hariduse ja väljaõppe arendamisse. Lühidalt hakkame tegelema sellega, et NATO võrgupõhiseid tehnilisi lahendeid, mille hulka kuulub ka NATO sõjaline juhtimis- ja sidesüsteem, oleks kurikaeladel keerulisem rünnata ja juhtmed viiksid info ainult sinna, kuhu vaja, mitte kuskile mujale.

Tundub, et keskuse loomisega ja selle NATO-le väljapakkumisega on Eesti kaitseüsteem tabanud otse naelapea

pihta. Arvestades, et võrgupõhised tehnilised lahendused ja süsteemid on valdkond, mille teenistusse tulevikule mõtlevate NATO visionääride, planeerijate ja sõjanduseksperptide mõttemaailm on vägagi intensiivselt rakendatud, haagime me ennast selle projektiga otseselt NATO-s toimuvate muudatuste külge ning loome keskkonna, mille kaudu on võimalik Eestisse tuua rahvusvahelisel tippasemel oskustea- vet ja innovaatilist mõtlemist. Lisaks peaks sellise keskuse asumine koduõuel mõjuma positiivselt ka koduste vägede suhtumisele innovaatikasse ja ebastandardsetesse lahendustesse ning panema meiega planeerijaid, aga ka otsustustasandit rohkem süvitsi huvituma uuendustest sõjapidamises ja selle tehnoloogilistes rakendustes. Samas astume oivakeskuse loomisega just sellise sammu, mida NATO oma liikmesriikidelt ootab – oleme valmis vabatahtlikult panustama ühistesse huvidesse ning eraldama ressursse ühiste eesmärkide saavutamiseks. See ongi NATO-t kooshoidev liim ja meie garantii.

Tänapäeva ohud ja konfliktid

Uued, vanad ohud

Jaak Aaviksoo, kaitseminister

Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 3. oktoober 2007

Eesti avalikkuses paljude arvates juba ülegi eksploateeritud küberrünnakute teemal on Eesti kaitse- ja julgeolekupoliitikasse siiski olulised siirded. Nii valitsuse kui ka tsiviilinfrastruktuuri vastu suunatud kuritegevuse ja terrorismi piiril balansseerinud tegevus tuletab meile meelde seda, et oma iseseisvuse ja suveräänsuse tagamiseks tuleb meil lisaks konventsionaalsetele ohtudele arvestada üha enam mittekonventsionaalseid ja asümmeetrilisi ohte.

Keerulisemaks teeb olukorra ka asjaolu, et tihtipeale on asümmeetrilised ohud ja relvad osa traditsioonilistest ohtudest, milleks on riikidevahelistel huvidel põhinevad (enamasti sõjalised) konfliktid. Valitsuse ja kaitseministeeriumi (sh kaitseväge) ning kui valitsus vajalikuks peab, siis ka valitsusele alluvate julgeolekuasutuste ülesanne on neid ohte hinnata. Selle tulemusena peab riik ideaaltingimustes olema võimeline mõistlikus ulatuses planeerima vajalikke ressursse ja tegevusi nende ohtude ärahoidmiseks, tõrjeks ja marginaalseerimiseks.

Sõjaohu tõenäosus on väike

Avalikku arutelu Eestit ähvardavate ohtude üle kujundab osalt ka meie enda nii alateadlik kui ka selgelt teadvustatud arusaam traditsioonilisest ohust, mille juured on sügavalt sirutatud meie lähiajalukku. Eesti jaoks äärmiselt halvasti lõppenud Teine maailmasõda (ning sellest tulenevad kohatised erinevad arusaamad, õigemini segadused Eesti, meie Ida-Euroopa saatusekaaslaste ning sõjas võitjateks jäänud liitlasriikide vahel) ning järgnenud poolsajand okupatsiooni on andnud oma selge panuse, et vähemalt laiemale avalikkusel on üsna ühene ja selge seisukoht selles osas, mis on suurim Eestit ähvardav traditsiooniline julgeolekuoht. Ühelt poolt on sellel positiivselt kaine mõju, teisalt vahetevahel ebaterve ning kaine mõtlemist varjutavalt emotsionaalne mõju meie otsustele ja neile eelnevatele kaalutlustele. Kõigele vaatamata on Eesti kaitse- ja julgeolekupoliitika arhitektidel sama arvamus traditsioonilise, riikidevahelise klassikalise sõjalise konflikti ohu realiseerumise kohta: selle tõenäosus on väike.

Ohud on muutunud, kuid mitte kuhugi kadunud. Paraku ei ole maailmast kadunud jõud, kes kavatsevad ja kavandavad ka spetsiifiliselt meie, Eesti ja meie kaudu ka meie partnerite vastu vaenulikke samme. Neil vaenulikel sammudel on mitmesuguseid eesmärke. Strateegilisel tasandil võib need jagada kolmeks.

Esiteks Eesti riigi toimimise häirimine ühiskonna destabiliseerimise kaudu (siia kategooriasse sobivad hästi nii aprillirahutused kui kaude ka küberrünnakud tsiviilinfrastruktuuri vastu, mis põhjustasid elanikes rahulolematust ja segadust). **Teiseks Eesti ja meie liitlaste vaheliste suhete pingestamine ning Eesti huvid lahutamine meie partnerite omadest.** Siin on suur osa tähelepanust suunatud meie lähiajaloo, mille kaudu on kohati edukaltki suudetud eks-

pluateerida meie endi vähest suutlikkust tegeleda oma lähiajaloo ja sellest tulenevate positsioonide tutvustamisega. Selle eesmärgi nimel võetakse ette infooperatsioone, millega muu hulgas soovitakse näidata, et Eesti on ebakindel, mittedemokraatlik riik, mis ei austa elanikkonna elementaarseid õigusi ja mille positsioon Euroopa riikide väärtusruumis pole vaieldamatu ega ümberlükkamatu.

Kolmandaks kõige olulisem – Eesti riigi kaitsetahte ja -võime murendamine. Osalt võib seda mõista koostoiimes esimese kahe esiletoodud eesmärgiga ning see peaks sillutama teed Eesti strateegilise nõrkuseni juhuks, kui Eesti territooriumil peaks puhkema suurem kriis, mille korral kutsuks üks sõbralik ja heade kavatsustega riik end ise "appi", et tagada rahu ja kohaliku elanikkonna kaitstus. Nõustun oma Soome konservatiivist ametikaaslasega, kes hiljuti Washingtonis möönis, et ühes maailma turvalisemas piirkonnas elamine on meie jaoks privileeg. Aga sama hingetõmbega tõdes ta, et pronksõduriga seotud sündmused tõstatavad väga palju ebameeldivaid küsimusi. Ka meie peaksime ohte hinnates ja oma julgeolekut planeerides suutma neid uusi rõhuasetusi arvesse võtta.

Mitteriiklikud ohuallikad

Eelkirjeldatud vaenulike eesmärkide saavutamiseks kasutatakse muu hulgas ka meetodeid, mida seni on peetud eelkõige mitteriiklike ohuallikate, s.t eelkõige terroristlike organisatsioonide pärusmaaks. Tänapäeval ei ole aga tihtipeale võimalik niisama lihtsalt neid allikaid eristada. Heaks näiteks ongi 11. septembri terrorirünnakud USA vastu, mille eest kandis otsest vastutust bin Ladeni juhitud al-Qaida. Samas rakkendas NATO juba esimese 24 tunni jooksul pärast rünnakute toimumist esimest korda oma ajaloo jooksul kollektiivkaitsele suunatud Artiklit 5, mille reaalpoliitilised implikatsioonid nii NATO arengule kui ka tegelikult Eesti-suguse riigi julgeolekule olid ääretult suured. Kuigi rünnakut USA vastu ei ole pannud toime ükski riik tervikuna, oli ometigi iga NATO liikmesriik nõus panustama kõik vajalikud nende käsutuses olevad ressursid ühe liikmesriigi vastu suunatud rünnaku tõrjumiseks ning liikmesriigi abistamiseks. Vaatamata 11. septembri rünnakutele järgnenud NATO kiirele reaktsioonile tekitab selline mitteriiklike ja riiklike ohuallikate segunemine ka õiguslikke probleeme, millele tuleb otsida lahendusi.

Eesti Vabariik on oma riigi ja kodanike julgeoleku tagamiseks ning teisalt meie partneritega oma ühiste väärtuste edendamiseks ja kaitsmiseks astunud NATO liikmeks. See on meie jaoks strateegiline suhe läänemaailmaga, kus kehtib printsiip: teie probleemid on ka meie probleemid. See ei ole pragmatism, mille eesmärgiks on abi saamine siis, kui meil seda vaja läheb. See on idealism, mille järgi sõbrad aitavad üksteist.

NATO jaoks on võitlus terroristlik-fundamentalistlike organisatsioonide ja rühmitustega praegu agenda tipus troo-

niv ülesanne. Erinevad arusaamad inimese, riigi ja religiooni vahelistest suhetest ning põhimõteteltest inimõigustest ja vabadustest on kasvanud lahkarvamusest sõjani, millele ei ole lähiajal lõppu näha. See puudutab ka meid. London ja Madrid ei ole Prahast ega Tallinnast sugugi kaugel. On selge, et kiirustav lahkumine Afganistani ja Iraagi missioonilt või näiteks Sudaani konflikti või Iraani tuumaarengute tähelepanuta jätmise paiskaks Lähis-Ida kaosesse ja vähendaks kogu maailma kollektiivset julgeolekut. Veelgi enam, on piisavalt alust väita, et neid sõdu ei võideldaks siis enam seal, vaid rohkeid tsiviilohvreid kaasa toovate lahingute rindejoon liiguks ka

meie kodule lähemale.

Maailm on pidevas muutumises ja meie koos sellega. Tänapäev Euroopa ja läänemaailm erineb otsustavalt sellest maailmast, milles Eesti püüdis toime tulla 1920.–30. aastatel. Maailm meie vahetus ümbruses on suhteliselt vähem ohtlik ning meie ja meie partnerite võimaluste nende ohtudega toime tulla on märgatavalt suuremad. See aga ei vabasta meid kohustusest planeerida oma julgeolekut ja riigikaitset vastutustundlikult, hoida oma kaitse- ja välispoliitilises mõtlemises initsiatiivi ja kasutada meie kätte usaldatud ressursse hoolikalt ning efektiivselt.

Uued ohud

Sven Mikser, Riigikogu liige
Eesti Päevaleht, 22. juuni 2005

Aastasadu on riikidele suurimaks välisohuks olnud naabrite juurest lähtuv ebastabiilsus, rahvus- või usuvaen, territoriaalsed ambitsioonid. Konfliktid, isegi kui need haarasid riikide gruppe, olid enamasti regionaalsed ja nende mõju kaugemal asuvatele maadele oli nõrk. Traditsioonilised julgeolekuriskid ei ole kadunud, kuid nende kõrvale on tõusnud uued ohud. Tänapäev ohud ei tunne riigipiire. Inimeste ja kaupade üleilmne liikumine toetab HIV-pandeemia ja loomataudide levikut riikide ja mandrite vahel. Vapustus mõne suurriigi raha- või väärtvabrikururul kajab kohe vastu kogu maailmas. Ka poliitilised ja sõjalised kriisid omavad tänapäeval laiemat kui vaid regionaalset mõju. Uued ohud on raskesti piiritletavat. Nende tõrjumiseks ei piisa sõjalisest üleolekust või tuumatasakaalust, mis hoidis külma sõja katelt üle keemast. Uute ohtude ennetamine on keeruline kombinatsioon riikideüleste diplomaatilistest, majanduslikest ja vajadusel ka sõjalistest meetmetest.

Mureriigid

Riike, kus toimuv ohustab maailma julgeolekut, näib jätkuvat ka pärast külma sõja lõppu. Massihävitusrõlvade omavate riikide arv kasvab jätkuvalt. Kui India ja Pakistani tuumavõidujooksu võis vaadelda kemplemisena piirkondliku ülemvõimu pärast, siis Põhja-Korea vastne tuumavõimekus ja Iraani lähenemine sellele eesmärgile omavad mõju lääneriikide huvidele kogu maailmas. Tuumarajatiste sõjaline hävitamine - nagu tegi Iisrael Iraagis 1980. aastate alul - ei pruugi perspektiivis olla tulemuslik. Alternatiiv välisjõu abil läbi viidava režiimimutuse näol - nagu teevad liitlased tänapäev Iraagis - võib tuua võimule koostöövalmima valitsuse, kuid riskib pingestada regionaalset tasakaalu ja süvendada lääne demokraatlike riikide vastast hoiakut kohaliku rahva seas. Kolmas võimalus - sõjaline heidutus koos rahvusvaheliste organisatsioonide (ÜRO, IAEA) diplomaatilise surve ja monitooringu ning teatud majanduslike "präänikutega" võib anda tulemusi, samas ei pruugi see täielikult hajutada ebademokraatliku režiimi ambitsioonid ning võib seda koguni õhutada lubatu ja lubamatu piire testima, et tingida välja täiendavaid garantiisid või soodustusi. Veel keerulisem on riikidega, kelle keskvoim

omab vaid osalist kontrolli oma sõjalise teaduspotsiaali või eriteenistuste üle või kes, soovimata sattuda lääneriikidega avalikku vastasseisu, mahitavad salamisi rahvusvahelisi terrorivõrgustikke, pakkudes relvi, teavet või koguni massihävitusrõlvade tootmiseks vajalikku varustust.

Terrorivõrgud

Mõned terrorismi tunnused - ideoloogilistest või poliitilistest eesmärkidest kantud vägivald tsiviilelanike suhtes - on jäänud endiseks. Ent on ka uut. Al Qaida tüüpi võrgustikke ei kammitse pea miski, kuna nad ei soovi liituda ühegi toimiva poliitilise protsessiga. Nende struktuur on hajus, ent väga ulatuslik, ja nende rünnakud on senimest võrratult mastaapsemad. Ei ole kahtlust, et võimalusel on nad valmis rakendama oma eesmärkide teenistusse massihävitusrõlvade. Aum Shinrikyo sariinirünnak Tokyo metroos kinnitab seda. Siiani on usutud, et tuumarelv jääb vaid riikide privileegiks. Ometi võivad terroriorganisatsioonid leida tee, kuidas kahest keerulisest probleemist - uraani rikastamisest ja mitmeastmelise pikamaaraketi konstrueerimisest - mööda hiilida. Kõrgriikastatud uraani leidub eri maade relvaarsenalides rohkesti ja selle turvamise tase on erinev. Ka kasutatakse kõrgriikastatud uraani enam kui sajas õppe- või teadusotstarbelises reaktoris, mida valvatakse nõrgemalt kui sõjalisi tuumaobjekte. Tuumamaterjali vargus ei ole seega võimatu. Rikastatud uraanist algelise tuumapommi valmistamine ei ole kindlasti lihtne ülesanne, kuid kasutades paariiriikide teadlaste abi või ostes üles külma sõja järel "üleliigseks" osutunud idabloki spetsialiste, ei tundu see ulmelisena. Arvestades, millised hiiglaslikud kaubakogused iga päev üle üha enam avatud riigipiiride liiguvad, ei ole väikese koguse tuumaaine riigist riiki sokutamine sugugi mõeldamatu, seega võib algelise tuumapommi sihtmärgini toimetamiseks kasutada kalli ja keeruka raketi asemel veoautot ja suitsiiditerroristi. Pea samalaadsed on lood keemia- ja biorelva kui potentsiaalse terroristide tööriistaga. Need on mõned ohtudest, millega maailma julgeolek täna vastamisi seisab. Meie valik on, kas võtta neid paratamatusest, lootes, et see karikas meist õnneliku juhuse tõttu mööda läheb, või neile resoluutselt vastu astuda.

Tänapäeva relvastatud konflikt. Mõned mõtted levinud arusaamadest ja nende kasutamisest

Tomas Jermalavicius, militaaranalüütik
Diplomaatia nr 49-50, oktoober 2007

Kõik strateegia kujundamisel ja teostamisel kasutusel mõistetud peavad olema selge sisuga ja sobima kokku meie keerulise tegelikkusega. Vastasel juhul on tegu lihtsalt tulutu moehullusega.

Tormilistel aegadel, mil maailm jälgib „ülemaailmse terrorismivastase sõja“ ja arvukate väiksemate konfliktide draamat, kasvab huvi sõja- ja konfliktiuuringute vastu. Paraku, ehkki küll üpris ennustatavalt, on unelm universaalsest demokraatlikust rahust ja „ajaloo lõpust“, mida nägi pärast külma sõja lõppu vaimusilmas Francis Fukuyama, jäänud sama tabamatuks ja kaugeks nagu varem. Erinevat masti organiseeritud vägivald, mida toidavad poliitilised, religioossed, ideoloogilised ja muud motiivid, on ka tänapäeval strateegilise maastiku domineeriv element. Sestap ei tohiks üllatada, et tänapäeva konfliktide põhjustele, vormidele, mustritele, dünaamikale ja tagajärgedele pühendatud uuringute arv on tormiliselt kasvanud. Eksperdid täidavad ajakirjandusruumi, poliitikafoorumid ja akadeemilise keskkonna oma hinnangute ja sõnavõttudega, püüdes tabada ning eritleda keerukaid jõude, mis ohustavad rahvusvahelist rahu ja julgeolekut.

Me kuuleme, kuidas pidevalt pillutakse selliseid väljendeid nagu „asümmeetriline konflikt“, „neljanda põlvkonna sõjapidamine“, „väheese intensiivsusega konflikt“, „postmodernne sõda“ või „uus terrorism“. Need imbuvad kõnedesse, poliitika dokumentidesse, sõjalistesse doktriinidesse ja teadusartiklitesse. Kahjuks on aga vähesed võtnud vaevaks mõtestada nende laiemat tähendust. See käib eriti Balti riikide strateegilise kultuuri kohta, kus ollakse liiga harjutud „strateegilise mimikriga“ ehk Washingtoni, Londoni ja Brüsseli mõttekodade, kaitseringkondade või rahvusvaheliste peakorterite sügavuses sündinud „transformatsiooniliste kontseptsioonide“ lihtsa ja kriitikavaba ülevõtmisega. Eesti, Läti ja Leedu või ka mõne muu väiksema EL-i ja NATO liikmesriigi rahvusliku julgeoleku ja sõjalisi strateegiaid ning kontseptsioone lugedes jääb tahtmatult mulje, et need on kirja pannud üks ja sama isik, kes kasutab veidraid fraase, mis ajavad lugejat pigem segadusse kui abistavad.

Käesolev artikkel püüab minna tagasi põhituumade juurde ning uurida, millises seisus asuvad meie arusaamad tänapäeva relvastatud konfliktist, millised kontseptsioonid on selle mõistmisel kasuks ja millised võib tarbetu ballastina minema heita. Võimalike uurimisaluste arusaamade nimekiri on üsna pikk, mistõttu mul tuleb piirduda nendega, mida kasutatakse tänapäeva strateegilises debatis kõige enam ja mis on ka laiemale publikule kõige rohkem tuntud. See sunnib mind kesken-duma mõneti kattuvatele asümmeetrilise konflikti ja ülemaailmse terrorismivastase sõja mõistetele.

Asümmeetriline konflikt on paljuskü ajastu sõjalise mõtte põhiosis. Selle mõiste mitmekordne kasutamine on igas analüüsis lausa vältimatu nõue ning ilmselt peegeldab see kõige paremini väljakutset, millega seisab tänapäeva julgeolekukeskkonnas silmitsi riikliku julgeoleku aparaat, eriti aga relvajõud. Lühidalt öeldes tähendab asümmeetriline kon-

flikt sellist konflikti, mille puhul vastased kasutavad organiseeritud vägivalda vahendeid ja meetodeid, mis meie silmis on ebaharilikud või mida meie ei saa kasutada. Selle seisukoha järgi on sellised vastased üldjuhul meist nõrgemad ning püüavad mööda hiilida meie tugevatest külgedest ja rünnata meid nõrkadest kohtadest. Kõige tüüpilisemad „asümmeetrilised vaenlased“ on terroristid ja sissid. Olgu tegemist ameeriklastega Iraagis, NATOga Afganistanis, venelastega Tšetšeenias, iisraellastega Palestiina aladel või indialastega Kashmiris, kõik nad seisavad enda sõnul silmitsi asümmeetrilise vaenlasega ning asümmeetrilise ohuga oma sõjalisele kohalolekule ja strateegiale.

Tähelepanelik vaatleja pani kindlasti juba tähele selle kontseptsiooni üht puudujääki. Asi seisab selles, et asümmeetria on kõigi sõdade fundamentaalne tunnus, peaaegu sama fundamentaalne nagu vägivald, hõõrumised ja ebakindlus ise. Inimajalugu ei tunne sõda, kus vaenlased oleks olnud samased ehk „sümmeetrilised“. Sõdivad pooled ei ole kunagi täiesti sarnased nende valduses olevate või nende kasutatud vahendite ja võimete osas, samuti mitte oma tugevate ja nõrkade külgede või kultuuriliste ja vaimsete omaduste poolest. See põhimõtteline erinevus võib küll peituda pigem tasemes kui põhimõttes, aga kuidas taset hinnata ja kust jookseb joon, mille ületamisel saame rääkida juba „asümmeetrilisest konfliktist“? See tähendab, et ka parimal juhul ei ütle see mõiste meile öieti midagi.

Samuti on mis tahes sõja puhul raske ette kujutada niisugust strateegiat, mis võtaks vastase nõrkuste asemel sihikule tema tugevad küljed. Me võime kurta, et meie „asümmeetrilised vaenlased“ on salakavalad, ei arvesta tsiviliseeritud, rahvusvahelise õiguse kirja pandud jõu kasutamise piirangutega ning kasutavad koletut taktikat meie tugevate külgede nullimiseks, aga see on lihtsalt Lääne ühiskonna tüüpiline reageering sellele, mida ta peab ebaausaks mänguks. See kajastab Lääne arusaama sõjast kui härrasmeeste duellist, milles järgitakse rangeid reegleid ja valatakse nii vähe verd kui võimalik. Kui me siis kohtame kedagi, olgu riiki või mitteriikliku jõudu, kes ei pane meie endale kehtestatud piiranguid millekski, ilmutame me pahameelt ja kõneleme „asümmeetriast“. Samas ei ole näiteks Hiina strateegiline kultuur, mis tugineb aastatuhandete vanusele Sun Zi traditsioonile, kunagi tundnud nii ebamõistlikke kontseptsioone nagu „asümmeetriline konflikt“ või „asümmeetriline sõjapidamine“, eelistades kasutada hoopis mõistet „piiramatu sõjapidamine“.

Halvimal juhul toob asümmeetrilise konflikti mõiste kriitika vaba ja sage kasutamine kaasa väära tunde, nagu me mõistaksime tänapäeval toimuvaid relvastatud konflikte ja nagu oleks võimalik neile rakendada universaalseid valmislahendusi. Relvajõud kalduvad alati kasutama üht kindlat meetodit, mida peetakse teatud sõjapidamise tüübi korral kõige tõhusamaks. Pikka aega domineerisid sõjalises mõttes kiire manööver ja otsustava võidu taotlemine lahingus. Ameeriklased maitsevad selle vilju praegu Iraagis. Strateegiliste prob-

leemide lahendusena on eelistatud ka „täppislööke“ ja „strateegilist halvamist“. NATO arvab, et see toimus Jugoslaavia puhul, aga on sunnitud seniajani tegelema Kosovoga. Iisrael pommitas hiljaaegu võimsalt Liibanoni, aga see ainult tugevdas Hezbollah-d ja võib veel kaasa tuua Liibanoni riigi uue kokkuvarisemise.

Asümmeetriakontseptsioon toob meid selliste mõistete juurde, nagu „tulemuspõhised operatsioonid“, „infoülekaal“, „kolmeharuline sõjapidamine“ ja muud üldised lahendused, mis peaksid sobima alati ja kõikjal. Selmet arendada endas oskust mõista iga konkreetset konflikti ja iga konkreetset vaenlast ning kohandada seejärel meie vahendeid ja meetodeid, lükkavad meie sõjaväelased ja poliitikud meid taas jäikade doktriinide ja lihtsakoelise sirgjoonelise mõtteviisi lõksu. Tulemust pole raske ennustada: meie praegused ja tulevased „asümmeetrilised vaenlased“ leiavad hõlpsasti viisi meie üllatamiseks ning meie eelduste, arvestuste ja plaanide ümberlükkamiseks, mis vaid suurendab meie nõrdimust „ebaausa mängu“ pärast. Ei Taliban ja Al Qaeda praegu ega Iraan ja võib-olla ka Hiina tulevikus tunne endas mingit sundi pidada sõda meie reeglite ja nende põhimõtete järgi, kuidas meie arvates tuleb kasutada sõjalist jõudu.

Teine sama vastuoluline, aga veelgi laiemalt levinud kontseptsioon on „ülemaailmne terrorismivastane sõda“, millega liitub ka mõiste „uus terrorism“, mida iseloomustab piiramatult vägivald utoopiliste religioossete eesmärkide nimel. Pärast seda, kui USA president 11. septembri rünnakute järel mõiste välja käis, on selle sisu lahtimõtestamisele kulutatud palju tinti. Üks mõttevool peab seda üsna õigesti mõttetuseks: sõda ei saa pidada meetodi või taktikaga. Selles mõttes on „sõda terrorismiga“ puhas retoorika, mis on sama realistlik või mõttekas kui veendumus, et enesetapumissioon viib selle sooritaja neitseid tulvil paradiisi.

Sellise sõja väljakuulutamine nõrgendab meie tähelepanu, mida tuleks osutada konkreetsele vaenlasele, nimelt Al Qaeda. Me ühendame selle sõja vastaste alla väga erinevate motiivide, eesmärkide ja strateegiaga mitteriiklikud rühmad, kellega tuleks tegelda ükshaaval, sageli väga erinevate meetoditega. Veel hullem on see, et „sõjast terrorismiga“ on saanud võigaste ja jõhkrate režiimide abivahend, millega need režiimid õigustavad oma repressiivset poliitikat, nimetades seda „võitluseks terroristide vastu“ (mis peaks olema päris tuttav kõigile, kes mäletavad, kuidas nimetas Nõukogude Liit Baltimaade metsavendi). On ilmselge, et see pigem tekitab probleeme, kui pakub lahendusi. Meie vastas seisab Al Qaeda kõigi oma eripäraste tugevate ja nõrkade külgedega, strateegiliste ja taktikaliste oskustega, organisatsioonivormide ja meetoditega. Sõja kuulutamise terrorismile üldse kui nähtusele ainult sellepärast, et me peame seda poliitilise vägivalda vormi ideoloogiliselt ja kultuuriliselt vastuvõetamatuks, vähendab meie suutlikkust astuda konkreetse vaenlase vastu ja tegelda probleemide põhjustega, mis võimaldavad vaenlasel hankida endale avalikkuse toetust.

Ent kas on üldse tegemist sõjaga? Paljud teadlased ja poliitikud vaidlustavad selle arusaama ja väidavad, et tegemist on pigem julgeolekuprobleemiga, millega peaksid tegelema õiguskaitseorganid. Nende arvates tähendab väide, nagu oleks tõepoolest tegemist sõjaga, Al Qaeda staatuse omistamist, mida see kuidagi ei vääri, ning vaikimisi tunnustamist, et konflikti võib lõpetada läbirääkimistega. Lõppude lõpuks lõpeb ju nii enamik sõdu – aga terroristidega ju läbirääkimisi ei peeta või on ka see poliitika muutumas?

Siiski on tegemist sõjaga. Suur Preisi strateegiline mõtleja Carl von Clausewitz nimetas sõda „vägivallaaktiks, et sundida vastast toimima meie tahte kohaselt“ ning „poliitilise suhtlemise järjeks, selle teostamiseks teistsuguste vahenditega“. Al Qaeda eesmärgid võivad olla utoopilised, aga need on kindlasti ka poliitilised: maailma muslimite kogukonna *umma* ühendamine ühtsesse kalifaati, kus valitseb islami šariaat, või Lääne sõjalise kohaloleku ja poliitilise mõju lõpetamine islami riikides. Oma eesmärkide vahendamiseks mitmesugusele publikule, lääneriikide ülereageerimise esilekutsumiseks ja oma toetuse suurendamiseks muslimite seas kasutab Al Qaeda vägivalda. „Kuritöö ja karistus“ ehk mõistepaar, mida pooldavad sõjamõiste vastased, ei tundu siin olevat kuidagi rakendatav, vähemalt mitte suure strateegia tasandil.

Tõsi, see sõda erineb riikide ja nende relvajõudude kokkupõrgetest. Kuid Lääne strateegilisele kultuurile ei ole see siiski päris võõras. Põhimõtteliselt pole „ülemaailmne terrorismivastane sõda“ ei midagi vähemat ega rohkemat kui mäss ja mässuvastane tegevus, ainult et seda peetakse ülemaailmsel tasandil. Meil on tegemist ülemaailmselt tegutseva mässaja Al Qaeda, kes on vaidlustanud rahvusvahelise süsteemi *status quo* legitiimsuse, ning mässu mahasurujatega, USA juhitud koalitsiooniga, mis püüab *status quo*-d säilitada, võideldes võitlust jälgiva publiku „südame ja mõistuse“ pärast. Vägivald kasutatakse selles võitluses kommunikatsiooni- ja veenmisvahendina, enamik tulemusi avaldub aga mitte sõjalises, vaid pigem poliitika-, info-, ideoloogia- ja sotsiaalses sfääris. See sobib päris hästi kokku klassikalise mässuteooriaga, mis peab sõjalist tegevust ainult üheks võitluse osaks.

See ülemaailmne mäss ja mässuvastane tegevus kätkeb endas ning toetub paljudele suundumustele, mis on rahvusvahelises süsteemis ja rahvusvahelistes suhetes domineerinud ning tugevnenud pärast külma sõja lõppu. Seda õhutavad üleilmastumise poliitilised, majanduslikud ja tehnilised jõud, mis soodustavad inimeste, ideede, teabe, kaupade ja raha liikumist kogu maakeral. See peegeldab nii riikide võimu vähenemist kui ka mitteriiklike jõudude ja isegi üksikisikute võimu suurenemist. Samuti seisab selle taga USA hegemonia süvenemine rahvusvahelises süsteemis ja selle suurenevad tagasilöögid mitmel pool maailmas. Konflikti aitab alal hoida ka islami ühiskonna paljudes osades sügavalt juurdunud arusaam, et Lääs ründab islamit, mida me pahatunne süvendame oma läbimõtlematute või kultuuritundetute sammudega.

Õnneks on mitmel pool hakanud üha enam võtma arusaam, et „ülemaailmne terrorismivastane sõda“ on tõepoolest ülemaailmne mässuvastane tegevus, milles tuleb suuremat tähelepanu pöörata ideoloogia- ja informatsiooniaspektile ning mille kõige tähtsam komponent on poliitika. Kunagistele külma sõja eeslinil seisjatele peaks see hästi sobima. Samuti mõistetakse, et ees seisab pikk ja mitmekesine võitlus, ning paljud Lääne poliitilised liidrid on hakanud seda avalikkusele agaralt selgitama. Pole juhus, et USA kaitseministeeriumi viimane nelja aasta kaitseülevaade kandis pealkirja „Pikk sõda“ („*Long War*“) ja et selles tõmmatakse tugevaid paralleele mässu- ja mässuvastase tegevuse teooria ja praktikaga, mille kohaselt sellised konfliktid kestavad aastaid või isegi aastakümneid ning muudavad sageli tugevasti nendega seotud ühiskondi ja institutsioone.

Väga oluline on tähele panna, et seda tüüpi konflikti puhul ei pruugi olla võimalik kõnelda võidust. Sõja üleminek rahuks võib olla sama pikk ja hägune nagu sõda ise ning kumbki

pool ei kuulutagi välja lõplikku võitu (ega ka lõplikku alistumist). Al Qaeda mäss võib ajapikku lihtsalt hääbuda üha asjatundlikuma mässuvastase tegevuse tõttu. See võib aga kaasa tuua ka *Pax Americana* järkjärgulise kokkuvarisemise, nagu töid mässud kaasa näiteks *Pax Romana* ja *Pax Britannica* languse. Selles kontekstis ei pruugi läbirääkimised mässajatega, olgu siis jõu või nõrkuse positsioonilt, paista enam sugugi nii väljastatud või hirmutava mõttena. Me võime isegi näha selle algeid juba praegu Afganistanis, kus kõlavad aina valjemalt üleskutsed tõmmata väga tihedalt Al Qaeda seotud Talibani liikumine mingilaadsetesse kõnelustesse.

Kõik eeltoodu oli mõeldud artikli põhisõnumi näitlikustamiseks: strateegilises diskursuses kasutatavate mõistete ja kontseptsioonide hoolikas eritlemine võib päris hästi näidata, kui tühjad ja kohatud või hoopis täpsed ja tähendusrikkad nad on. „Asümmeetriline konflikt” ja „asümmeetriline sõjapidamine” ei suurenda meie teadmisi ega süvenda mõistmist, veel vähem annavad nad meile praktilisi toimivaid lahendusi. Samas „ülemaailmne terrorismivastane sõda” sisaldab oma

tõetera, kuivõrd selles esineb sõna „sõda”, aga siiski oleks seda mõistlikum käsitleda ülemaailmse mässu ja mässuvastase tegevuse raamistikus.

See ei ole tühi akadeemiline tähenärimine. Kõik strateegia kujundamises ja teostamises kasutatavad mõisted peavad olema selge sisuga ja sobima kokku meie keerulise maailma tegelikkusega. Vastasel juhul jäävad nad lihtsalt tulutuks moehulluseks. Sõjanduse sõnaraamatud ning sõjalised kontseptsioonid, strateegiad ja doktriinid on sellistest moeröögatustest üleküllastatud. Sõda ja strateegia on juba iseenesest üpris kaoatilised ja segadust tekitavad valdkonnad ega vaja hämmeldust tekitavaid ja tähelepanu hajutavaid silte, mis tihti peale ütlevad vaid erinevate sõnadega üht ja sama. Meil ei ole vaja raisata aega nende väljamõtlemisele ning riikides, kus inimestel ei jagu aega ja mõnikord ka kogemusi pikemaks järelemõtlemiseks, ei tuleks neid kriitikavabalt üle võtta.

Inglise keelest eesti keelde ümber pannud Marek Laane

Illusioon mittetotaalsest sõjast

Leo Kunnas, reservkolonelleitnant
Eesti Päevaleht, 18. oktoober 2007

On väidetud, et Eesti ei vaja enam totaalkaitset ning ajateenistusest ja reservarmees tuleks loobuda, sest sõdade olemus on 21. sajandiks läbinisti muutunud.

Ning Eesti peaks olema valmis vaid osalemaks rahvusvahelistel sõjalistel operatsioonidel, nagu Iraagis ja Afganistanis. Kuid kas see ikka on nii? Kas oleviku- ja tulevikusõda on ikka nii tundmatuseni muutunud, et läbinisti peaks muutuma ka meie riigikaitse kontseptsioon?

Eelmise sajandi kahel viimasel aastakümnel toimus maailmas kümneid sõdu. Iraak ja Iraan sõdisid omavahel kaheksa aastat. See sõda oli loomult Esimese maailmasõja analoog. Nõukogude Liit kaotas sõja Afganistanis ning Venemaa esimese Tšetšeenia sõja. Nõukogude Liidu ja Jugoslaavia lagunemine tõi endaga kaasa mitmeid etnilisi konflikte ja sõdu. Vastupanu- ja sissiliikumised, terroriorganisatsioonid, narkokartellid – kõik nad taotlesid oma eesmärgi relvastatud võitlusega. Aafrika hõimusõdades tõusid uuesti ausse matšeedid ja muud külmrelvad.

Mida võib neist sõdadest järeldada? Nüüdisaegne sõda on nii mitmetahuline, et selle olemust polegi võimalik üheselt määratleda. Ka tagasihoidliku väljaõppe ja nõrga relvastusega on võimalik luua tõhusaid sõjalisi organisatsioone. Ning sõja võib võita ka arvuliselt ja tehnoloogiliselt mitu korda nõrgem osapool – seda juhul, kui tal õnnestub oma sõjapidamisviisid tugevamale vastasele peale suruda. Vähemalt sõjapiirkonnas on nüüdisaegne sõda oma loomult totaalne: sellesse on kistud ka tsiviilelanikud ning kannatab kogu ühiskond. Sõdjate ja tsiviilelanikkonna vahe ähmastub piirini, kus neid ei ole võimalik üksteisest eristada. Ja veel: massiliselt rikutakse rahvusvahelist sõjaõigust.

Milline on tulevikusõda?

USA ja teiste lääneriikide tähelepanu oli keskendunud aga

kahele sõjale – Lahesõjale ja Kosovo sõjale. Need sõjad näiliselt võideti, kuid konfliktid vinduvad praeguseni. Ent kiiresti tehti lihtsad järeldused: nüüdisaegses sõjas on otsustav roll õhujõududel; maaväe tähtsus on vähenenud; sõda on võimalik pidada vähete kaotustega ning tehnoloogiline üleolek tagab võidu. Nende kahe sõja põhjal hakati ka uskuma, et vägivalla ulatust saab piirata täppisrelvade ja eriuksuste abil ning et nüüdisaegne sõda ei ole oma olemuselt totaalne ja sõjapiirkonnas puudutab vägivald tsiviilelanikkonda vaid kaudselt.

Kui pärast külma sõja lõppu kerkis NATO riikidel vajadus kohandada oma relvajõud vastavalt muutunud oludele, siis loomulikult küsiti: „Millised on uued ohud? Milline on tänapäeva sõda? Milline on tulevikusõda?”

Mõistagi oli neile küsimustele lihtsam vastata peamiselt „oma” sõdade kogemusele tuginedes. Oletati, et tulevikusõjad on samalaadsed kui Lahesõda ja Kosovo kampaania. Ja vastuseks oli eelmise NATO peasekretäri lord Robertsoni välja kuulutatud NATO muutmine.

Mis on selle võtmeteesid? Ekspeditsiooniarmee territoriaalarmee asemel ning väiksemad, aga efektiivsemad elukutselised väed – sest ajateenijaid või reservväelasi on poliitiliselt raske saata sõdima väljapoole oma riiki. NATO Euroopa liitlastelt oodatakse panustamist kõrgtehnoloogiasse, et ses osas USA-le järele jõuda ning väikeriikide rolli nähakse alliansile nišivõimekuste loomises selmet omada süsteemselt üles ehitatud võitlusvõimelisi relvajõude. Ning kuna leiti, et lähitulevikus puudub sõjaline oht, pole tarvis ka eraldiseisvaid rahuaja ja sõjaaja relvajõude (reserve).

Neist teesidest oli lihtne juhinduda – ning loomulikult muutusid need lööklauseteks. Ja kõik tundus lihtne ning selge.

Kui puhkesid Afganistani ja Iraagi sõda, näis algul, et Lahesõjast ja Kosovo sõjast õpitu on leidnud veel kord kinnitust.

Afganistanis kukutati õhulöökid, eriuksuste ning kohalike sõjapealikute abil kiiresti Talibani režiim. Iraagis tabas sama saatust Saddam Husseini, kui koalitsiooniväed purustasid Iraagi armee ja rahvuskaardi.

Võideti aga lahingud. Sõjad kestavad edasi. Võite silmapiiril pole. Kaotused kasvavad nii võitlevatel osapooltel kui ka Iraagi ja Afganistani tsiviilelanikkonna hulgas. USA ja sõdivate NATO liitlaste maaväed peavad kandma järjest raskemat koormat. Osalejariikide armeede puhul on märgata sõjaväsimust. Vägivald pole õnnestunud piirata, vastupidi, see pigem kasvab. Sissiorganisatsioonid pole õnnestunud hävitada ja neid on raske tsiviilelanikest eristada. Sissid kasutavad lihtsaid ja kättesaadavaid relvi ning sageli õnnestub neil oma võitlusviise ja -meetodeid tugevamale osapooltele peale suruda. Ning Iraagi ja Afganistani sõjad on iraaklastele ja afgaanidele totaalsed: neisse on kistud ja kannatavad ka tsiviilelanikud.

Piirangud või kõrvalejäämine

Teisalt: USA-le või teistele osavatele lääneriikidele (eriti nende tavakodanikele) pole need sõjad mingil moel totaalsed. Aga kui sõdivate lääneriikide valitsused püüaksid olukorda muuta, suunata sõdadesse rohkem vahendeid ja inimesi, st muuta neid totaalsemaks, ei püsiks nad kaua võimul. 20. sajandi teise poole kogemus on näidanud, et demokraatlikel riikidel on väga raske pidada pikaajalisi sõdu väljaspool oma territooriumi. Valitsused, kes seda ignoreerivad, hääletatakse maha.

Lihtsam ja loogilisem on seega sõtta mitte minna või seada vägede kasutamisele nii ranged piirangud, et nende rakendamine sõjategevuses on praktiliselt võimatu. Otseses lahingu-

tegevuses osavate NATO riikide arv Afganistanis näitab seda selgesti: USA, Suurbritannia, Kanada, Holland, Taani ja Eesti. Pole just pikk nimistu võrreldes NATO 26 liikmesriigiga.

Kuid milline võiks olla oma loomult tulevikusõda Eestis? Enne, kui sellele vastata, peab esitama täiendava küsimuse: milline on võimalik sõjaline oht Eestile?

Kui hinnata sõjalist ohtu Eestile pikemas, 20–30 aasta perspektiivis (nii pikk on nimelt sõjaaja kaitsejõudude ülesehitamise tsükkel) või 21. sajandil tervikuna, kuuluks mis tahes vastus hiromantika või astroloogia valdkonda. Ainus, mis on selge: tulevik on ettearvamatu.

Kindel on vaid üks: idanaabril on meie piiri läheduses suur sõjaline võimsus, mis on käesoleval kümnendil pidevalt kasvanud ning tõenäoliselt kasvab ka lähitulevikus. Mõistlik on lähtuda neist faktidest, sest kõik muu jääb spekulatsiooni tasemele.

Sõjad Eesti territooriumil on olnud alati totaalsed. Vaid mõni näide. Enne Liivi sõda elas praegusel Eesti territooriumil umbes 250 000–300 000 inimest. Pärast sõdadetsükli oli neid alles umbes 120 000–140 000. Enne ja pärast Põhjasõda olid vastavad arvud umbes 350 000–400 000 ja 150 000–170 000. Teise maailmasõja ja järgnenud relvastatud vastupanu käigus kaotas Eesti (koos riigist jäädavalt lahkunutega) iga neljanda kodaniku.

Minevikukogemused ja oleviku reaalsus annavad aluse väita, et juhul kui Eestis peaks puhkema sõjaline konflikt, on selle mõju ja tagajärjed ühiskonnale totaalsed. Sellist tüüpi sõda saab ära hoida ja võita vaid kogu ühiskonna jõupingutustega, meie kehtiva kaitsekontseptsiooni praktilise elluviimisega. Kui me ise valmis oleme, abistavad meid ka liitlased.

Relvastuskontroll ja usaldusmeetmed – üks julgeoleku tõstmise vahendeid

Margus Kolga, Välisministeeriumi 1. poliitikaosakonna peadirektor
Diplomaatia nr 49-50, oktoober 2007

Eesti panus on relvastuskontrolli alal siiani olnud pigem mõistva kaasaskõndija kui aktiivse eestkõneleja oma, oluline oleks aga seda enda julgeoleku suurendamiseks ära kasutada.

Maaailma ajalugu vaadatakse kui sõdade ajalugu. Loomulikult on olemas teisi ja võib-olla olulisemaid ajaloo retseptisioone, kuid kui jälgime rahvaste poliitilist ajalugu, siis ilma sõdu käsitlemata ei jõua me eriti kaugele. Sõda on olnud ja vist ka jääb, vähemalt nii arvab oma hiljuti ka eesti keeles välja antud raamatus „Sõja leiutamine“ Briti sõjaajaloolane ja ajaloo filosoof Sir Michael Howard. Samas on sõjaõudused, eriti need, mida kogeti 20. sajandi suurtes sõdades, hoopis teist masti kui keskaegsed lahingud, kus vahel otsustati võitja kahe väejuhi vahelises mõõgavõitluses. Seetõttu on Teise maailmasõja järgne periood, eelkõige tuumaajastu ohud ja aeg-ajalt esilekerkivad võidurelvastumise tungid, aga ka inimelu suurem väärtustamine, pannud riike otsima lahendusi ja kokkuleppeid, kuidas vastastikku tekkivaid pingeid ohjes hoida ja sõja puhkemise võimalused miinimumi viia või vähemalt sõjaga paratamatult kaasnevaid inimkannatusi vähendada.

Nende otsingute tulemusena on ilmavalgust näinud rel-

vastuskontroll ning rahvusvahelised reeglid ja toimingud, mida tuntakse usaldust ja julgeolekut loovate meetmetena elik CSBMidena (tuleneb ingliskeelse termini *Confidence and Security Building Measures liihendist*). Tõsi see on, et paljud tänapäeval toimivad relvastuskontrollirežiimid ja uudsed usaldusmeetmed pärinevad külma sõja perioodist, kuid kuna need pärast Eesti taasiseseisvumist kuuluvad meiegi julgeoleku- ja kaitsepoliitilisse tööriistakasti, siis oleks võib-olla paslik mõnele neist pilk peale heita. Pealegi on viimasel ajal osa relvastuskontrollilepingute kontekstis tõstnud pead revisionistlikud tendentsid, mis teema meiegi jaoks rohkem päevakajaliseks teevad ja seetõttu suuremat tähelepanu väärivad. Seostub see eelkõige Venemaa teatega oma kavatsusest eemalduda Euroopa tavarelvastuse piiramise lepingust (CFE – *Treaty on Conventional Forces in Europe*), millega meiegi, kuigi lepingule mitte alla kirjutanud, otsapidi kokku puutume.

Suurte poiste mäng

Relvastuse piiramise katseid tehti juba kahe ilmasõja vahel,

kuid see ei lõppenud just edukalt, eriti kui meenutada 1932.-34. aastail Rahvasteliidus toimunud relvastuse vähendamise ja piiramise konverentsi läbikukkumist. Termin „relvastuskontroll“ võeti aga kasutusele 1960-ndail aastail, et märgistada põhimõtteid ja toiminguid, millega püüti piirata relvade ja relvasüsteemide arendamist, ladustamist ja kasutamist. Algselt keskendus relvastuskontroll eelkõige tuumarelvadele ja heidutusele, kuid on hiljem laienenud tavarelvastusele ja hakanud lähtuma ka humaansetest kaalutlustest.

Kui külma sõja perioodi ilmestasiid tuumarelvade katsetamise keelustamise leping (*Comprehensive Test Ban Treaty* – CTBT), kolm strateegilise relvastuse vähendamise lepingut (*Strategic Arms Reduction Treaty* – START), kaks strateegiliste relvade piiramise lepingut (*Strategic Arms Limitation Treaty* – SALT), raketitõrjesüsteemide piiramise leping (*Anti-Ballistic Missile Treaty* – ABM) ja tuumarelvade leviku tõkestamise leping (*Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons* – NPT), siis hakkasid viimati mainitud, tinglikult veidi pehmemad valdkonnad, rahvusvahelises päevakavas domineerima eelmise sajandi lõpukümnendil. Siis kirjutati alla keemiarelvade konventsioon (*Chemical Weapons Convention* – CWC) ning bakterioloogiliste (bioloogiliste) ja toksinrelvade väljatöötamise, tootmise ja varumise keelustamise ning hävitamise konventsioon (*Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction* – BTWC), alustati avatud taeva lepingu (*Open Skies Treaty* – OST) ja maamiine keelustava Ottawa konventsiooni (tuntud ka kui *Mine-Ban Treaty* – MBT) koostamise ning jõustamise protsessi.

Seda nimistut on viimasel ajal täiendanud arengud, mis tegelevad ülemääraselt kahjustava või purustava toimemega tavarelvade, kobarlahingumoonaga, aga ka väikerelvade kasutamise piiramise ja keelustamisega. Kui siia veel lisada OSCE raames toimiv nn Viini dokumendiga sätestatud usaldusmeede, mis kohustab liikmesriike avaldama oma kaitseplaane, relvastust, õppusi ja vägede liikumist puudutavat teavet ning võimaldab liikmesriikidel korraldada teistesse liikmesriikidesse vastavaid kontrollvisiite, saame üpris kireva pildi, just sellise, mida pakub meile üks erioskustega töömehe tööriistakast. Eesti on enamiku nende lepingute ja kokkulepetega (eelkõige nendega, mis ei puuduta tuumarelvastust) ka ühinenud ja püüab relvastuskontrolli argipäeva oma võimete kohaselt panustada.

Kõik see virvarr võib tunduda mõttetuna, pole ju meil tuumarelvade ega tahet toota keemiarelvade, samuti on meie kaitseväge relvastus pigem kergema kui raskema killast, ja pealegi võib maamiine ju vaenlase takistamiseks vaja minna. Nii võibki tekkida küsimus, miks me üldse sellele valdkonnale tähelepanu pöörame ja oma niigi väikest inimjõudu ja energiat raiskame? See kõik ju rohkem suurte poiste mäng.

Põhjuseid on erinevaid. Esmalt loomulikult humaansed printsiibid. Maailm on näinud kannatusi, mida on endaga kaasa toonud suured sõjad. Samuti on nähtud kannatusi, mida tunnevad keemia- või bioloogilise relva rünnaku alla sattunud inimesed, olgu need siis tsiviilisikud või sõjaväljal võitlevad sõdurid, nende läbielamised on ühtviisi jubedad. Teada ja tuntud on fakt, et konfliktide, kriiside ja sõdade ajal maha pandud maamiinid surmavad ja haavavad palju rohkem sõjajärgsel perioodil kui sõjas eneses.

Näiteks endise Jugoslaavia Vabariigi lagunemissõdade esimeses faasis, Sloveenia eraldumisega lõppenud 12-päevases sõjas, sai sõjategevuse käigus surma hulga vähem inimesi, kui hiljem nende kaheteistkümnepäeva jooksul mahapandud

lõhkekehade tõttu hukkus või sandistus. Sloveenia territoorium on tänaseks kuulutatud küll miinivabaks, kuid maailmas on veel hulgaliselt piirkondi, kus hetkel elatakse küll rahu, ent ringjalutamine pole just eriti ohutu.

Relvastuskontrolli mõte ja teatud relvade keelustamine humaansetel põhimõtetel on selge ka neile, kes näinud pilte või videolõike 1991. aasta keemiarünnakujärgsest Iraagi Kurdistanist. Eesti jaoks seostub see väärtuste ja väärtushinnangutega, mida väidetavalt koos ülejäänud demokraatliku maailmaga järgime ja kaitseme. Kui me ei suudaks oma osalemist neist põhimõtetest lähtuvalt enda jaoks lahti mõtestada, siis me lihtsalt ei kuuluks siia maailma ja jääksime sellest ja selle loodavatest hüvedest varem või hiljem ilma.

Teine põhjus seisneb inimese toimimist suunavas kaines mõistuses, mis aeg-ajalt, kuigi harva, töötab täie selgusega. Ühel hetkel külma sõja ajal olid suurimad tuumariigid – Ameerika Ühendriigid ja tollane Nõukogude Liit – valmistanud juba nii palju (nii arvuliselt kui ka võimsuselt) tuumapäid, et neist oleks piisanud mitme maakera elanikkonna hävitamiseks. Üha enam mõisteti, et istutakse püssirohutunnil, mis võib teatud tingimuste koosmõjul ka iseeneslikult plahvatada. See tõi vastased, kes jäid küll vastasteks edasi, ühe laua taha, et leppida kokku tuumarelvastuse vähendamises mingisugusegi mõistlikkuse piirini. Aastakümneid toimunud läbirääkimiste tulemusel lõpuks selleni ka jõuti. Eks kaine mõistus ole see, mis meidki juhib, kuid samas ei saa meil kunagi olema sellist relvastust, millega võiksime globaalset tasakaalu häirida. Kuid meie tegutsemisel ja mittetegutsemisel ning käitumisel võivad olla siiski regionaalsed järeloomid.

Kolmas põhjus on riikidevahelise usalduse tõstmine. Kui on usaldus, siis on vähem tüli majas, asju võib ajada rahulikult, teisi pelgamata ja pidevas hirmus elamata. Usaldust saab saavutada avatuse ja läbipaistvusega, tehes oma plaanid ning kavad ja olemasolevad varad avalikuks ning teistele nähtavaks ja lubades sellekohast informatsiooni ka kontrollida. Selleks on välja mõeldud CSBMid ja ülalkirjeldatud põhimõtetel nad toimivadki. Usaldusmeetmeid on meie jaoks olulisemad Viini dokument ja avatud taeva leping.

Viini dokumendi raames avavad kõik OSCE liikmesriigid, nende hulgas ka Venemaa, oma kaitseplaaniid ja riigikaitseelarved, seda küll üldistatuna, aga siiski. Samuti teavitatakse kindlaksmääratud ettehoiatustaja, 42 päeva jooksul teisi riike sõjalistest õppustest, milles osaleb teatud arv sõjatehnikat (näiteks rohkem kui 250 lahingutanki või suurtükki) või teatud suuruses vägi (vähemalt 9000 meest). Samuti tuleb teavitada, mis on õppuse eesmärk ja mida harjutatakse. Teistel liikmesriikidel on võimalus seda kõike kontrollida, saates õppustele oma vaatlejad või korraldada teise riiki lühikese etteteatamisega kontrollvisiite. Eestil ei ole küll sellises suuruses regulaarväge ja ka sõjatehnika pole nii arvukas, kuid samas saame me Viini dokumendi raames informatsiooni, mida näiteks tehakse Venemaal, ning käia kontrollimas Vene, aga ka Läti ja Soome kaitsevæes toimuvat.

Samalalaadne on ka avatud taeva leping, mis võimaldab liikmesriikidel korraldada üksteise õhuruumis spetsiaalse video- ja fototehnikaga varustatud lennukitega kontroll-lende. Kontroll-lennu korraldamise etteteatamisega on lühike ning lennusektor ja marsruut lepitakse kokku ainult 24 tundi enne lennu algust, mis teeb kontrollitavale oma vägede paiknemise varjamise või edastatud valeinformatsiooni õigeks pööramise üpriski keeruliseks. Meie jaoks on avatud taeva lepingus osalemine keeruline eelkõige seetõttu, et meil puudub kontrollvisiidiks vajaliku varustusega lennuk, mille üksinda üüri-

mine on päris kallis, mistõttu saame visiite teha koos teistega ja juhul, kui meid ollakse valmis pardale võtma. Samas aga peame silmas pidama, et meie endigi poolt edastatud teave peab olema õige, sest ka meid võidakse kontrollida. Seda on ka tehtud, nagu näitab oktoobri alguses toimunud Venemaa kontroll-lend Eestis.

Ja neljas põhjus, relvastuskontrolli ja usaldusmeetmete kaudu saadud teavet võib kasutada sisendina kaitselahendi ettevalmistamise ja kaitseplaneerimise protsessis. Loomulikult ei soovi ükski potentsiaalne agressor ega ka riik, kes oma kaitset ette valmistab, anda teisele poolele informatsiooni oma mõtete, tegevuse, võimete ja vägede valmisoleku kohta. Samas on suur osa Euroopa riike leppinud kokku ründeotstarbelise tavarelvastuse piirangute osas (CFE leping). Teistele on antud teada oma vastavate relvasüsteemide (lahingutankid, lahingusoomukid, suurtükid, lahingulennukid ja ründehelikopterid) arv ning kokku on lepitud ülempiiris, milleni nende relvasüsteemide arvu on võimalik suurendada, sealjuures teisi sellest teavitades.

Leping näeb ette ka teavitussüsteemi suurematest õppustest, vägede liigutamisest ning kontrollrežiimi, millega teistele antud informatsiooni õigsust on võimalik kontrollida. Näiteks võivad kontrollijad kontrollitavas piirkonnas nõuda kõikide üle 2 meetri laiuste uste või väravate avamist ning nende taga oleva näitamist. CFE leping võimaldab jälgida teiste riikide kaitsevägede arengut, samuti vägede koondumist ning eritleda, millele nad oma arengus tähelepanu pööravad. Vajalik teave, mis?!

Eesti ja uued väljakutsed

Loomulikult on ülalmainitud valdkonnad ainult üks väike, kuid paljude riikide poolt siiski kõrgelt hinnatud osa julgeoleku ja stabiilsuse tagamise vahendeist. Eesti on pärast oma taasiseseisvumist püüdnud selles protsessis jõudumööda kaasas olla, algul õpipoisina, seejärel üha aktiivsema ja kogenuma tegijana. Siiski on meie panus siiani olnud pigem mõistva kaasaskõndija kui aktiivse eestkõneleja oma, millel on ka objektiivsed põhjused.

Kuid lähiajal võime seista silmitsi uue väljakutsega. Eesti on andnud oma liitlastele, aga ka teistele huvitatud riikidele mõista, et hetkel, kui jõustub Euroopa tavarelvastuse piiramise kohandatud leping (A/CFE), oleme valmis alustama lepinguga liitumise läbirääkimisi. Nagu eelpool öeldud, on A/CFE leping ja sellest eemaldumine üks paljudest sammudest, mil-

lega Putini Venemaa on viimase poolaasta jooksul läänemaailma üllatanud. See paistab järjekordse demonstratsioonina, millega Venemaa justkui annaks muule maailmale märku, et mängulaual on kehtima hakkamas uued reeglid.

Tõesti, igapäevaseks tegelikkuseks on saanud jõu ja ilu numbrid, mis väljenduvad sõjalises käitumises, millel ilmsed paralleelid külma sõja aegsete tegevusmallidega või uute relvasüsteemide nagu uued õhutorjesüsteemid ja suure purustusjõuga hävitusrelvade nagu vaakumpomm käikulaskmises. Seda illustreerib ka mitmete rahvusvaheliste protsesside pidurdamine või lahjendamine, olgu siis näiteks Kosovo staatuse küsimus või USA raketikaitseüsteemi ehitamine või seesama CFE lepinguga seonduv.

Ühe lepingu juurde naasmise omapoolseks tingimuseks on Venemaa teinud ka Eesti, Läti ja Leedu kui ainukeste NATO liikmesriikide (ka Sloveenia kuulub samasse kategooriasse), kes pole lepingu osalised, liitumise lepinguga. See on huvitav fakt, kuna 1991.-1992. aastal, kui meil lepinguga liitumise võimalusi tõsiselt kaaluti, oli Venemaa see, kes selle vastu rahvusvaheliselt lobistas ja meile mõista andis, et see poleks eriti mõistlik samm. Nüüdseks on asjalood muutunud ja Venemaal hirm, et NATO riigid, kes lepingust tulenevalt peaksid selle jõustumisel oma relvastust vähendama, kandivad selle ülejäägi kolme lepinguga mitte liitunud liitlase territooriumile.

Meile tähendab see aga seda, et peaksime hakkama mõtlema, missugused võiksid olla põhimõtted ja tingimused, mille puhul oleksime valmis lepinguga liituma. Meie liitumine peaks lõppkokkuvõttes tõstma üldist, see tähendab kõigi teiste lepinguosaliste julgeolekut, kuid samas peaks see samm tõstma ka meie endi julgeolekut, muidu poleks liitumisel ju mingit mõtet. Nii peaksidki meie liitumistingimused olema seotud meie kaitseplaanide, teiste piirkonnas olevate vägede ja nende kasutada olevate relvasüsteemide arvu, kaitseüsteemi tugevdamiseks vajaminevate abivägede hulga ja paljude muude teguritega. Kindlasti ei saa meile pakutavad territoriaalsed relvastuslaed piirneda sellega, mis meie inventaris parasjagu olemas on. Sellisel juhul oleks liitumine lihtsalt absurdne.

Nii et mõtlemist on. Kuid selleks on veel natukene aega, kuna leping jõustub alles pärast ratifitseerimist, ja venelasedki peaksid uuesti pardale tulema. Seniks tegeleme siis mõtlemise ja plaanimisega.

Kuid hoolimata sellest, mis CFE lepinguga juhtub, jääb relvastuskontroll alles ka tulevikus ning meil tuleks sellest võimalikult rohkem oma julgeoleku tõstmiseks ammutada.

Terrorismi eesmärgid

Jüri Luik, suursaadik

Diplomaatia nr 36, september 2006

Üldiselt peetakse džihadiste usufundamentalistideks, kelle soov on hävitada lääne elulaad. Siiski on globaalsel terrorismil ka palju maisemaid eesmärgi, kuid nende saavutamine on sama ebatõenäoline kui lääne tsivilisatsiooni hävitamine.

USA presidendi George Bushi uus julgeolekudoktriin nimetab terrorismivastast võitlust pikaks sõjaks (*long war*), mille lõppu pole tänase päeva seisuga võimalik näha. Kui sellist

lõppu ülepea olemas on. Viimased teated "lahinguväljalt" (Briti luure avastatud kümnekonna lennuki lõhkamise plaan) tõid lõputu sõja tunde ka Euroopasse, järelikult ka Eestisse. Meile, eestlastele, on hädavajalik uurida islamiterrorismi juuri, et suudaksime ohte vältida ja terrorismivastases võitluses mõjukalt osaleda.

Maailmas on praegu umbes 1,5 miljardit islamiusku inimest ja see arv kasvab iga päevaga. Iga neljas inimene maail-

mas on moslem. Ühiskondlikud olud ja ajaloolised põhjused, millel peatun edaspidi, kasvatavad ka moslemite üldarvuga võrreldes üliväikest islamifundamentalistide hulka. Kuigi kaugeltki iga fundamentalist ei ole terrorist, on iga islamiterorist reeglina fundamentalist.

Nagu ka kristlaste, nii on ka moslemite seas neid, kes defineerivad oma usu seda teistele religioonidele vastandades. Nad tunnevad vajadust oma usku jumalasse tõestada relva jõul, eriti kui nad usuvad, et nende usk vajab kaitset. Selline ohverdus viib neid oma jumalale lähemale. Oleme kõik kuulnud arabiakeelset sõna "džihaad", mis tähendab liikumist jumala poole. Džihaade on vähemalt kolme sorti. On olemas isiklik džihaad, s.o kõigi usukommete täitmine ja koraani õpetuste järgi elamine. On olemas n.ö sõnaline džihaad, tõelise õpetuse kuulutamine maailma vastuseisust hoolimata. Ja lõpuks sõda uskumatute vastu, kes ründavad islamit. Lühiduse mõttes nimetan edaspidi džihhadistideks just neid sõdalasi.

Intellektuaalne vaidlus

Džihhadistide ainus kättesaadav relv on terror. USAs käib juba pikemat aega pingeline intellektuaalne vaidlus terrorismivastase sõja olemuse üle. President Bushi hinnangul on USA relvajõududel selles lahingus kindel koht, nii terroristide baaside hävitajana kui ka ebastabiilsete, terrorismi soodustavate riikide stabiliseerijana. Niimoodi väidetakse ka uues, 2006. aastal vastu võetud USA julgeolekukontseptsioonis. Kõige kõvem intellektuaalne oponent praegusele administratsioonile on tuntud välispoliitikaanalüütik, endine rahvusliku julgeoleku nõunik Zbigniew Brzezinski.

Brzezinski hinnangul on USA valitsus defineerinud võitluse eesmärgi valesti. Terrorismi puhul tuleb võidelda selle pinnase, s.o poliitiliste probleemidega. Terrorism on taktika, mitte strateegia või poliitiline suund. Pole võimalik võidelda terrorismi vastu, vaid nende olude vastu, mis tekitavad terrorismi. Sama mõttetu oleks võidelda poliitiliste vahenditega näiteks ettevalmistava suurtükiväe või tiibmanöövri vastu (minu näide – J. L.).

Selles vaidluses annab muidugi tunda asjaolu, et Bush on valitsusjuht ja Brzezinski on demokraate toetavas opositsioonis. Põhjuseks, miks USA kipub kasutama sõjalist jõudu, on soov tõrjuda vältimatut ohtu, mis on lõpuks iga valitsuse ülesanne oma rahva ees. Lahendada neid poliitilisi küsimusi, mille nimel võideldes džihhadistid taktikana kasutavad terrorit, on keerulisem ja lahendused saavad tulemuse anda alles kauges tulevikus. Tegu on lõpuks ju aastasadade taha ulatuvate religioossete ja ajalooliste probleemidega. Isegi sellise moodsa ja konstrueeritud ideoloogia nagu marksism võitmiseks läks ju üle saja aasta.

Samas ei tohiks pikematele poliitilistele protsessidele alusepanemine jääda tegemata ainult pikaldasuse ja eesoleva ülesande hingematva suuruse tõttu. Kuskilt tuleb alustada – ja alustada, nagu ikka, tuleks probleemi analüüsist.

Islami mõjutused

Analüüs peab lahti harutama küsimuse, mis põhjusel on tekkinud vihane protestisoo islamil, ühel kolmest suurest ja kõige kiiremini kasvavast monoteistlikust usundist. Islami otsesõnaline süüdistamine pole poliitiliselt korrektne ja seda ei kohta lääne kirjatöodes sageli, erandiks ehk tuntud ja USAs

üsnagi skandaalne teoreetik Samuel Huntington. Tema arvates on islam olemuselt militaarne, kuna erinevalt Kristusest ja Buddhast oli prohvet Muhamed väejuht, riigijuht ja usujuht ühes isikus.

Tõepoolest, islamiusu alustekstide lähtepunktid on teistsugused kui teistel maailma usunditel. Kristust tema kannatustega võib nimetada tänases mõistes dissidendiks. Nii on piiblis palju juttu moraalsest väärtustest, kuid vähe riiklikest ja ühiskonnakorralduslikest. Koraanis on esitatud terviklik ühiskonnakorraldus, mis väljendub eriti ususeaduste kogus šarias. Need seadused peegeldavad Araabia poolsaarel esimesel aastatuhandel valitsenud eluviisi. Täna lääne mõtlemise seisukohalt on paljugi sellest julm ja ebahumaanne, eriti kõik see, mis puudutab kuritegude eest karistamist, naiste rolli ühiskonnas, üksikisiku õigusi ja sõnavabadust.

Ja siit ka paradoks. Lääneriikide soov on levitada heauskelt oma arusaama demokraatiast, inimvabadusest ja moraalist. Kuid islamiusklikud ei seosta seda tihti mitte võitlusega konservatiivsuse ja progressiivsuse vahel, vaid sooviga Allahi öeldut ümber lükata, islamit rünnata. Kuna islamiühiskond on religioosne ja usk pole ühiskonnast ja riigist lahutatud, tõlgendatakse Lääne motiive omaenda religioossusest lähtuvalt. Islami fundamentalistid ei taju, et lääneriikides ongi kirik riigist lahutatud ja kristliku kultuuri esindajad ei pea isikuvabadusega seotud teemasid ülepea religioosseks.

Lähis-Idas näeb palju moodsaid ehitisi, Dubai annab silmad ette valdavale enamusele lääne suurlinnadest. Kuid Araabia poolsaarel pole toimunud protsesse, mida meie nimetame valgustusajaks, ühiskonna elu pole lahutatud jumalariigi omast. Lause, et anname jumalale, mis jumala kohus, ja keisrile, mis keisri kohus, on islamimaailmas täiesti mõttetu. Islami esindajad ei pea läänes toimunut muidugi progressiks, vaid pigem ühiskonna eemaldumiseks usust, järelikult vaimsetest ja moraalsest väärtustest. See, arvavad fundamentalistid, toob lõpuks kaasa lääne ühiskonna allakäigu.

Globaliseeruva maailma tõrked

Selleks, et analüüsida terrorismi tekkimise mehhanisme, ei piisa ainult islami vaatlemisest. Terrorismi ideoloogilisi aluseid ei ole võimalik analüüsida ilma araabia kultuuri analüüsimita. Džihhadistide juured on seotud selle maailmaga, enamus, kui mitte kõik mõjukad terroristid on pärit araabia riikidest. Seal asuvad ka islami pühad paigad, arusaam ühiskonnakorraldusest on kujunenud araabia maade ajaloo ja kultuuri pinnalt. Maailmapank nimetab kõnealust laiemat araabia piirkonda MENAKS (inglise keeles Middle East and North Africa). See on Lähis-Ida ja Põhja-Aafrika piirkond, kus räägitakse araabia keelt ja valdavaks usuks on sunni islam, millele lisanduvad šiitlikud Iraan ja osa Iraagist.

Araablase eneseteadvuse arengu katkestas orientalist Raphael Patai hinnangul nende liitmine Türgi impeeriumiga. Seda perioodi nimetavad orientalistid stagnatsiooniks – väga tuttav asi Nõukogude impeeriumis elanutele. Patai näeb impeeriumiga liitmise mitmeid mõjusid: peatus araabia maade loomulik areng, Türgi impeeriumi tagahoovis oldi "kaitstud" lääne mõjude eest, islamist sai ametlik usk. Türgi sultan kuulutas ennast Muhamedi järglaseks, kaliifiks, usk muutus formalistlikuks. Kui Türgi impeerium lagunes ja tekkis Türgi rahvusriik, said vabaks ka araabia maad. Kuid selleks ajaks hakkasid raha sisse tooma naftaväljad ja uued liidrid said valitseda ilma rahva arengut toetamata. Radikaalne islam, mida lääneriigid olid varem kasutatud Türgi riigi nõr-

gestamiseks, sobis ka uutele valitsejatele.

Nii seisavadki piirkonna tugevalt religioossed ja konservatiivsed ühiskonnad täna ootamatult vastastikku moderniseeruva maailmaga. See maailm surub tugevalt ja kiirelt peale käitumismudeleid, mis on traditsioonilisele islamiühiskonnale vastuvõetamatud ja ohustavad religiooni fundamentalistide hinnangul islami alustugesid. Jällegi on see religioosne kindlameelsus oluline ka valitsejate võimu kindlustamiseks. Üleilmastumise suurimaks saadikuks, seega segaduse tekita-jaks, peetakse aga USA-d koos oma firmade, reklaamide, tele-saadete ja armeega.

Globaliseerumine on ülemaailmne protsess, see on objektiivne ja paratamatu. See tungib ühiskonna sügavamatesse soppidesse, olgu see seal oodatud või mitte. Riigi majandusele on see positiivne ainult juhul, kui riik on valmis seda vastu võtma. Hädavajalikud on siseriiklikud reformid, majandusvabadus, paindlikkus. Vastasel juhul võib üleilmastumine majanduslikku mahajäämust hoopis süvendada.

Globaliseeruvasse maailma on paremini sulandunud need riigid, kellel pole suuri naftavarusid, näiteks Egiptus või Jordaanias.

Maailmapanga andmetel on MENA piirkonna SKT kasv olnud viimasel 30 aastal nullilähedane. Sealjuures oli nafta riikide majanduskasv siiski märgatav, ent nafta tootvate piirkonna riikide sissetulek inimese kohta lausa vähenes 1,3% aastas. Selle regiooni kõrge sündimus, on aga tekitanud suure tööpuuduse ja madalama sissetulekuga inimeste elutingimuste halvenemise. Nii et tegelikult on hädavajalik MENA riikide ühendamine globaalsesse majandussüsteemi, mis läheb aga paraku eelnimetatud põhjustel väga aeglaselt. Majanduse toimimiseks on olulised sellised asjad nagu naiste õigused, praktilistele ülesannetele orienteeritud haridussüsteem, turumajandust toetav seadusandlus, avaliku sektori kulutuste radikaalne kärpimine. Süvenev vaesus aga toodab noort ja vihast lootusteta elanikkonda, on seega terrorismi taimelava.

Thomas Friedman kirjeldab naftaneedusena olukorda, kus nafta pehmenab tegelikkuse survet valitsevale eliidile, sest riiklike kulutusi saab katta naftatulude arvelt. Nii hoitakse reformidest kõrvale, kuigi naftatuludest ei piisa kaugeltki kogu elanikkonna vaesusest väljatoomiseks.

Araabia terrorismi sünn

Terrorism taktikana sündis 19. sajandi lõpus Vene anarhistide loominguna. Araabia maailmas polnud see levinud kuni 1960. aastateni, kui sellest sai arabia natsionalistide ja islamistide lemmikrelv. Omapärasel kombel on selles osaliselt süüdi need-samad lääneriigid, kellega praegu sõda peetakse. 19. sajandi Türgi impeerium oli mõjukas mängur Euroopas, eriti Lõuna-Euroopas ja Balkani maadel. Ta oli osaline võistluses jõudude tasakaalu nimel, mida Henry Kissinger on värvikalt kirjeldanud oma raamatus "Diplomaatia". Kuid seestpoolt oli see impeerium nõrk ja araablased ei identifitseerinud ennast sultaniga mingil viisil. Otsiti tõelist islamit, mitte Türgi riigiusku.

Seetõttu pole juhuslik, et näiteks Islami Vennaskond, tuntuim fundamentalistlik organisatsioon, on loodud enne Esimest maailmasõda ning loodud Suessi kanalit hallanud Kanali Kompanii stipendiumiga. See on sama vennaskond, mille tuntud aktivistist Sayid Qutbist sai 1960. aastatel islami-terrorismi filosoof ja rajaja. Oluline osa Islami Vennaskonna ideoloogiast oli just araablase ühendamine ühe lipu alla, mis võimaldas kõigutada Türgi impeeriumi. Islami fundamentaliste kasutati Türgi-vastase jõuna ka Esimese maailmasõja

ajal, Hitler kasutas neid aga Inglismaa-vastase jõuna Teises maailmasõjas.

Külma sõja ajal kasvas arabia terroriste põhiliselt Nõukogude Liit, koolitades neid Ida-Saksa väljaõppekeskustes. Kõige mõjukamad terrorigrupid tekkisid aga siiski USA toel. Islamiterrorismi praegu tegutsev "tuumik" kujunes välja Afganistanis, kus islamistid sõdisid toonase Lääne vaenlase NSV Liiduga. Seal õpetasid lääne instruktorid afgaani vastupanuvõitlejaid ja nende arabia sõpru käsitsema relvi ja lõhkeaineid, mida nüüd kasutatakse lääneriikide vastu. Enamik tänapäevast islamiterrorismi liidritest on oma karastuse saanud Afganistanis, võideldes kõrvuti CIA instruktoritega. Niimoodi abistati islamiterroriste samm-sammult väljaõppe, organisatsiooni ja relvastusega, isegi koraanide levitamisega. Need on kunagised liitlased, kellest on tänaseks saanud vaenlased.

Afganistan: globaalse terrorismi kasvulava

Siiski on üks globaalne nähtus, mis on kahjuks välja kasvanud Lähis-Idast – globaalne terrorism. Globaalse terrorismi ülesanne pole konkreetse piirkonna vabastamine või allutamine. Tegutsetakse strateegiliselt, rünnatakse globaalseid suurvõime, eesmärgid on keerulised ning ulatuvad üle riigipiiride. Selliste terroristide tegevusmudeli eeskujuks on Afganistani vabastamine Nõukogude okupatsioonist. Seal sai ka oma esimesed tuleristsed Al Qaeda liider Osama bin Laden. Afganistanis kujunes välja bin Ladeni tegutsemismoodus, talle lähedaste fanaatiliste arabia terroristide rakuke, mille ülesandeks oli kohalike väljaõpetamine, relvastamine, samuti fundamentalistliku ideoloogia mugandamine kohalike oludega. Siin oli kindlasti abiks bin Ladeni kogemus suurärimehe ja organisatorina, kes üsnagi hajasest organisatsioonides suutis ta vermida paindliku struktuuri. Siit tuleb ka tema hilisem araabiakeelse nimega organisatsioon Al Qaeda, baas, mis on erinevate rühmituste abistamise, varustamise ja hajusa koordineerimise keskus.

Bin Ladeni aktsioon Afganistanis osutus väga edukaks ja viis Nõukogude režiimi taganemiseni. Ilmselt oli edu aluseks bin Ladeni valmisolek ühendada lokaalsed eesmärgid globaalsetega. Kohaliku võitluse sidumine laiema džihhadiga näiteks ka Tšetšeenias on bin Ladenile iseloomulik käekiri. Bin Laden on ka suurepärase taktik. Taktikalise paindlikkusega peab džihhadistidega tegemist tehes arvestama. Kuigi islamifundamentalism ei aktsepteeri demokraatlikku juhtimist, on džihhadistid märganud, et USA poolt kohalikele liidritele peale surutud valimised avavad harukordse taktikalise võimaluse ja võivad nad üsnagi lihtsalt võimule aidata. Viimane ere näide on Hamas Palestiinas.

Afganistanis Nõukogude Liidu vastu peetud edukas sõda, mis aitas kaasa ka Nõukogude Liidu kokkuvarisemisele, kasvatas kõvasti džihhadistide eneseusku. Põhjendamatu optimismiga kandsid nad selle kogemuse üle USA-vastasele sõjale. Islami fundamentalistidele pole NSV Liidu ja USA vahel suurt vahet, nad usuvad, et nõrkade moraalseste väärtuste ja liiga laiahaardeliste sõjaliste aktsioonide kombinatsioon viib USA väljatõmbumiseni Lähis-Idast ja isegi kokkuvarisemiseni.

Võitluse eesmärgid

Üldiselt peetakse džihhadiste usufundamentalistideks, kelle soov on hävitada lääne tsivilisatsioon, meie elulaad. Siiski on globaalset terrorismil ka palju maisemaid eesmärgi, kuid

nende saavutamine on sama ebatõenäoline kui lääne tsivilisatsiooni hävitamine. Terroristide poliitiliseks eesmärgiks on kõigi islamiusuliste ühendamine ühte kogukonda ehk kalifaati (kalifa on prohvet Muhamedi järglane, islami seisukohast peab ka põlvnema Muhamedist). Sellest ideaalist kirjutavad ka bin Laden ja "varalähkunud" al-Zarqawi. Kalifaat märgib mütolooilist kuldaega, kus kõik islamiusulised olid ühendatud ühe juhi, kaliifi alla. Selle ühenduse loomist alustas Muhamed oma vallutustega ja kaliifid viisid selle lõpuni. Džihhadistide eesmärk näib esialgsel hinnangul teostamatu, kuid on tegelikult fundamentalistide seas vägagi tõsiselt võetav. Kalifaadi taastamine algaks loomulikult islami pühapaikadest, eelkõige Araabia poolsaarelt, Lähis-Idast ja Põhja-Aafrikast. Kõige ideaalsemaks jõukatsumise tandriks on praegu muidugi Iraak, mille aladel on kunagi olnud ka kalifaadi keskus.

Araabia islamimaailma ühendamise idee ei ole uus. Pigem on uus araabia riikluse idee. Esimese maailmasõja alguseks oli araablaste eneseteadvus kasvanud nii suureks, et tekkis küsimus Araabia riigi loomisest. Iseseisvuse nimel tehti koostööd inglaste ja prantslastega oma impeeriumi Türgi vastu. Kuid pärast sõda leidsid suurriigid, et sõja ajal võib anda igasugu lubadusi, ega neid rahu ajal täitma ei pea. Loodi hoopis rida kolooniaid, mida viisakusest nimetati mandaatterritooriumideks, nagu Iraak, Süüria, Liibanon, mis on tänaste araabia riikide eelkäijad. Olgu öeldud, et Iraak, mis näib iidse maana, on riigina noorem kui Eesti Vabariik. Kahjuks on Iraak kaardile joonistatud kohapealseid klanni- ja ususuhteid arvestamata.

Fundamentaalsed araablastel on araabia riike alati pidanud ühtse islamirahva lõhestamiseks. Seetõttu peavad fundamentalistid USAga samaväärseks vaenlasteks kohalikke liidreid, kes nende riikide olemasolu mõistetavalt kaitsevad, nagu Egiptuse presidenti Mubarakit või Jordaania kuningat Husseini. Neid nimetatakse lähivaenlasteks, USA kannab aga kaugse vaenlase tiitlit.

Araablaste eneseteadvusele andis uue hoobi teiseusklike ehk Iisraeli riigi loomine Palestiinas. Araablastel väidavad, et suurriigid lubasid neile nii Esimese kui Teise maailmasõja ajal, et juutide kodumaad ei arendata välja täiemõduliseks riigiks. Sellise riigi tekkimist peavad nad oma ajalooliste alade vallutamiseks, mille tõttu nad on pidanud ka neli sõda Iisraeli riigi vastu, mis kõik on lõppenud araabia riikide kaotusega. Täna on mitmed araabia riigid Iisraeli olemasoluga leppinud (Egiptus, Jordaania) ja sõlminud temaga diplomaatilised suhted. Kuid fundamentalistid on leppimatud. Islamifundamentalistide kõige radikaalsema osa arvates on ühtse kalifaadi loomise oluline etapp "püha islamiterritoriumi vabastamine" ehk Iisraeli riigi hävitamine, nii on eesmärgi sõnastanud näiteks Iraani praegune president Ahmadinejad.

Kalifaadist peab saama kõigi islamiusuliste ja nende pühapaikade keskus, religioosne riik. Umbes selline, nagu oli Afganistanis Talibani ajal või on praegu Palestiinas ja Iraanis. Selline islamiüksus ei tunnista riigipiire. USA võitleb aga usuriigi loomise vastu oma ilmalike vahenditega, millest põhiline ongi islamifundamentalistide hinnangul moraali ja usu õõnestamine, inimeste meelitamine saatanlike ihade ja kasuga, mis prevaleerivad ilmalikus maailmas, kuid mitte religioosuses riigis. Seepärast nimetavad islamistid USA-d ka Suureks Saatanaks.

Kalifaadi loomise taktika

Bin Laden ja tema toetajad usuvad doominoteooriasse, leides kinnitust oma Afganistani kogemusest. Nad usuvad, et

kui USA-l Iraagis piltlikult öeldes nina veriseks lüüa, lahku ta kogu Lähis-Idast. Džihhadistide lootused on kasvanud, kui nad näevad, et USAs võtab maad tüdimus Iraagi sõjast. Džihhadistidel avaneb enda arvates sellega võimalus viia ellu järgmine süngem eesmärk: hävitada Iisraeli riik kui bin Ladeni hinnangul iidsete araablaste maade okupant. Järgmisena jõuaks kätte aeg kukutada illegaalsed valitsused, sest nagu ülalpool öeldud, ei pea džihhadistid ühtegi praeguse Lähis-Ida valitsust legitiimseks.

Kus oleksid sellise kalifaadi piirid? Analüütikud vaidlevad, kui kaugele see visioon ulatub. Bush on rõhutanud, et islamistid tahavad luua kalifaadi kõigis islamiriikides Marokost Indoneesiani. Vähemalt bin Ladeni haare on tõesti globaalne. Tema võrgustik ulatub paljudele maadele ja ta ei ole rassist – islamiusulisel pole kodumaad. Kõik islamiriigid väärivad vabastamist ja umma'ga, globaalse islamikogukonnaga, ühinemist. Samas aktsepteerivad kõik, et juhtroll on riikidel, kus asuvad islami pühapaigad ja mis on iidset muhameedluse keskused, vanad kalifaadi territooriumid. Esimesed ühendatavad riigid oleksid seega Saudi Araabia; Süüria, Egiptus, Iraak ja Jordaania. Seetõttu on Iraak džihhadistide arvates nii praktiliselt kui sümboliliselt sobilik tander viimaseks võitluseks islami ja ristiusu sõdurite vahel. Kuna ka läänest, eriti USAst vaadates on tegu otsustava võitlusväljaga terrorismi vastu, ongi lahingud Iraagis kujunenud oodatust palju emotsionaalsemaks ja suuremaks jõukatsumiseks.

Euroopa, terrorismivastase võitluse uus lahinguväli

Terrorismivastane võitlus on raske ja võtab palju aega, kuid teatavat edu on sellest hoolimata saavutatud. President Bushi valitsuse andmetel on hävitatud kaks kolmandikku teada olevatest Al Qaeda agentidest, piire on raskem ületada, üha keerulisem on raha liigutada. Nagu näitavad Londoni lennukite purustajad, kasutab Al Qaeda nüüd põhiliselt Euroopas elavaid moslemeid, kellel on juba kodakondsus või elamisloob ja kelle liikumine Euroopa Liidu sees ei tekita tähelepanu. Paradoksaalsel kombel on terroristide hoidmine ja hävitamine piiri taga õnnestunud, nüüd tuleb rohkem tegeleda nendega, kes on ELi riikide kodanikud. Tihti peale pole nad ei vaesed ega ühiskonnast välja surutud, miski on nad radikaliseerinud; nimelt usutakse, et ollakse ohvrid, et usk on rünnaku all.

Võtmeroll ohvrimentaliteedi levitamisel on araabiakeelsestel globaalsetel telejaamadel Al-Jazeera ja Al-Arabia. On tekkinud ühtne islami mõtteväli: kõrbekoobastes istuvate ideoloogide ideed levivad Londoni tänavatel ja mošeedes. Üha süveneb kogukonnatunnetus ja üha rohkem nähakse ennast osavõtjana suurest "lahingust." See ei tähenda, nagu oleks Al-Jazeera ainult negatiivne nähtus. Ta on toonud Lähis-Itta uut mõtlemist ja objektiivseid uudiseid. Kuid ta on vahendanud ka bin Ladenit ja näidanud Lääne rolli Iraagis ja Afganistanis kõige negatiivsemas mõeldavas valguses. Oluline on teada, et Euroopa moslemid ei võitle niivõrd kalifaadi taastamise ideoloogias lähtudes, nende nõue on, et lääneriigid Lähis-Idast välja läheksid.

Kujunenud situatsioon tekitab palju küsimusi ja põhiline nende hulgas on: miks lasevad moslemi kogukonnad Lääne-Euroopas oma süles tegutseda väikesel, kuid ohtlikul džihhadistide grupil? Miks nad neid üles ei anna või nende tegevust muul viisil ei lõpeta? Praegu näib siiski, et lääneriikides on kriitiline mass moslemeid, kes on huvitatud rahumeelsest koostööteostamisest. Ajakirja Newsweek andmetel

sai Briti politsei esimesed teated lennuki õhkulaskjate kohta just moslemi kogukonnalt.

Töö islamikogukonnaga, islamiusuliste enamiku eristamine džihadistidest on Briti valitsuse oluline poliitiline suund. Ilmselt peavad sama teed minema ka teised Euroopa riigid, kindlasti saab toetada ka Euroopa Liit. Võitlus Euroopa moslemite mõõdukuse eest on saamas võtmeküsimuseks terrorismivastases võitluses. Euroopa moslemid võivad potentsiaalselt olla lääne elulaadi positiivsete külgede tun-

nistajateks. Loomulikult teevad nad seda eeldusel, et nad on piisavalt integreeritud ja tunnetavad lääneliku elu häid külgi. Alustada võib lihtsatest asjadest: toetame andekaid moslemi noori nende soovis omandada hea haridus ja elus edasi jõuda, loome positiivsema või vähemalt neutraalse infovälja. Miks ei võiks näiteks olemas olla araabiakeelne Euronews? Kindlasti on Eestil Euroopa Liidu liikmena ja integratsiooniküsimuste spetsialistina (ma ei võrdle muidugi mingil viisil Eesti ja Suurbritannia olukorda) välja pakkuda häid ideid.

Energiajulgeolek: hunt ikkagi tuli metsast

Raul Mälk, diplomaat

Diplomaatia nr 28, jaanuar 2006

Senine töö energiajulgeoleku osas tuleb olukorra tõsist arvestades lugeda ebapiisavaks, seda nii Eestis kui Euroopa Liidus.

Energiajulgeoleku teema on saanud maailmapoliitikas väga aktuaalseks. Samas pole see ju mingi üllatus, nii või teisiti on sellest räägitud üle kolme aastakümne. Aga ikka on läinud nii, nagu poliitikas enamasti: kui probleemid on alles eos, ei võeta just palju ette, kuna vajalikud sammud on kallid ja valijatelt otsustajatele hääli ei too. Kui raskused on käes, siis hakatakse liigutama. Süüdi on kõik eelmised valitsused ning kõik on palju kallim ja keerulisem.

2004. aasta suvel vastu võetud dokument "Eesti Vabariigi Julgeolekupoliitika alused" märgib meie riiki varitsevate ohtude reas ka majanduslikke: "Eesti majandus on tugevalt integreeritud maailmamajandusse ning seetõttu on Eesti mõjutatav võimalikest ülemaailmsetest majanduskriisidest või Eesti jaoks oluliste välisurgude ebastabiilsusest. Oluline ohutegur on Eesti gaasi- ja elektrisüsteemide tugev sõltuvus Eesti-välisest monopoolsetest energiasüsteemidest ning energiatarnijatest."

Energiajulgeoleku palgejooni

Energiajulgeolek on vaadeldav nii globaalselt, regionaalselt kui riigiti. Ülemaailmselt on energeetilise tooraine, eelkõige nafta- ja gaasivarude kahanemine ja vajadus võtta kasutusele üha keerulisemaid, kaugemaid ja vaesemaid leiukohti tõsiasia, mis on avalikkuse teadvuses juba Rooma Klubi algusaegadest kolm-neli aastakümnet tagasi. Defitsiitsus viib nende hinna loomuliku tõusuni ja see mõjutab negatiivselt paljude importijariikide majanduse arengut. Päril pikka aega suutis teaduse ja tehnika kiire areng hoida tooraine tarbimise vaos, kuid nüüd on seoses Aasia kiire majandusliku arenguga nõudmine turul selgelt kasvanud ja kõrvuti varude järkjärgulise ammendumisega on tekkinud ka selge jooksva tootmisvõimsuse puudujääk, seda eriti naftatöötlemise osas. Suurimad naftavarud on Lähis-Idas ja seal on infot hoolega salajas hoidud; näiteks võivad kõige olulisema tootja ja varude omaniku Saudi Araabia varud olla nii üllatavalt suured kui üllatavalt väikesed. Suurimad gaasivarud on Venemaal.

Maailmaturul on peakisimuseks kujunenud tooraine kättesaamine, mitte enam niivõrd selle hind. Eriti on olukorda viimastel aastatel mõjutanud Hiina ja India impordi kiire kasv ning nende riikide aktiivne tegevus pikaajaliste tarnete taga-

miseks. Euroopas annab tunda Põhjmere varude ammendumine. Üha sagedamini maksavad energiaturul lisaks majanduslikele aspektidele ka poliitilised kaalutlused, kus riigid esindavad väga tugevalt oma riigi erasektori huve, aga on ka olukordi, kus riigi kontrolli all olevad ettevõtted rakendatakse välispoliitika teenistusse. Suhted energiavaldkonnas võivad kujuneda vastandlikuks demokraatlike väärtuste ja isegi rahvusvahelise julgeolekuga, kui see on osalistele kasulik; näiteks saab tuua Iraani tuumapoliitika toetamise rea riikide poolt.

Energiajulgeolek on mitmel moel seotud teise olulise ohuga tänapäeva maailmas – kliima soojenemisega. Kuigi mõnikord ka vaidlustatud, on teaduses üldine arvamus siiski, et fossiilsete kütuste põletamine on viinud suurte muutusteni maailma kliimas ja see nõuab universaalseid samme saaste vähendamiseks. Paraku pole üleüldist lähenemisteed veel leitud. Igati kasulik Kyoto lepe on siiski vaid osaline lahendus üheks perioodiks. Montrealis saavutati mullu hea uudisena kokkulepe kõneluste alustamiseks sammude kohta pärast 2012. aastat, sinnamaani töötab Kyoto leppe mehhanism. Keskkonnamure sunnib piirama enam saastavate kütuste, näiteks kivisöe ja ka põlevkivi kasutamist. Vastavalt saavad veelgi nõutavamaks nafta ja eriti ökoloogiliselt suhteliselt puhas gaas. Olukorda võivad muuta mõned uued tehnoloogiad, mis teevad võimalikuks näiteks kivisöe puhta kasutamise.

Maailmamajanduse kasvu piiride nägemine viis hoogsa tuumaelektrijaamade rajamiseni ja seda peamiselt arenenud riikides. Paraku ilmnesid varsti selle tee nõrgad kohad, meenutagem 1980. aastate õnnetusi. Emotsionaalne võitlus looduskeskkonna kaitsmise eest on toonud paljudes riikides kaasa otsused vähendada traditsiooniliste kütustega alternatiivsete energiatootmise viiside kasutamise võimalusi, seda eriti tuumaenergia, aga kohati ka hüdroenergia osas. Nüüd, kui senine arengutee on selgelt ummikus, võib Suurbritannias, Saksamaal ja mujal täheldada suhtumise muutumist tuumaenergiasse, kuid pikk vahepealne periood avaldab oma mõju veel kaua.

1990. aastatel nautis maailm suhteliselt odava nafta ja gaasi küllust ja poliitikud leidsid mitmetes riikides võimaluse hoida energiahinnad all. Firmad ei otsinud endise hooga enam uusi nafta- ja gaasileiukohti, samuti tekkis energeetika ja naftatöötlemisvõimsuste mahajäämus, eriti tippkooruse aja võimsuste nappus arenenud riikides. Üha suuremal hulgal erakätesse läinud energiafirmad ei olnud enam suunatud varustuskindluse tagamisele: firma teeb oma parima ja kui

elektrit-gaasi pole, on süüdi valitsus. Hoiatavad näited on siin näiteks California energiakriis ja Põhjamaade talvine energianappus. Samuti on energiasüsteemide piirkoormustel töötamine toonud kaasa kõikvõimalike õnnetuste, terroriaktide ja muu sarnase varasemast suurema mõju. Energeetikas moodustus hulk suuri rahvusvahelisi halvasti juhitud konglomeraate, mille seast on hoiatavaks näiteks saanud Enroni saatus. Mitmes nafta- ja gaasifirmas esines firma väärtuse ülespuhumiseks ja juhtkonna palkade tagamiseks varude juurdekirjutamist. Energiaturul on raske rääkida vabast konkurentsist, paljudes riikides on tegemist monopoolsete äristruktuuridega, mistõttu hinnakujundus on äärmiselt moonutatud.

Mida teha?

Peamised tegevussuunad energiajulgeoleku suurendamiseks saavad olla järgmised.

1. Riikidevaheline koostöö ja üldse valitsuste senisest suurem sekkumine energiaküsimuste lahendamisse.
2. Energiakokkukohi arendamine.
3. Alternatiivsete ja eelkõige taastuvate energiaallikate laialdasem kasutuselevõtt.
4. Energiaalase teadus- ja arengutegevuse suunamine kõrvuti erasektoriga ka riikide poolt, nende teadmiste levitamise ja sellega ühtlasi valdkonna vabastamine kohati ebakompetentsest ja emotsionaalsest survest.
5. Mitmesuguste lisäühenduste rajamine ning reserveid ja varuvõimsuste loomine eriolukordadeks.
6. Energiaturgude reguleerimine konkurentsist ja avatuse tagamiseks (universaalset lahendust pole, sest mõnikord võib avatus hoopis suurendada monopoolide rolli).

Euroopa Liit energiapoliitikata, ikka veel

Liidul on veel väga palju ära teha ühise energiapoliitika ja energiaturu loomiseks, siin ollakse reaalselt vajadustest maas. Paljudel riikidel on energiavallas erilised nende geograafiast ja ajaloost tulenevad raskused: puuduvad ühendid suurte üle-euroopaliste võrkudega, mõni energeetiline tooraine saabub ainultarnijalt jne. Kui varem need ei olnud poliitilises päevakorras esikohal, siis uues olukorras ei saa nendega tegelemist enam edasi lükata. Turgude avamist saavad oma positsioonide tugevdamiseks kasutada need, kelle tootmine on odavam seoses keskkonna-, tehnilise ohutuse ja töötingimuste madalamate standarditega. Kui vanades liikmesriikides on esiplaanil pigem energiaallikate mitmekesistamine, siis uutes liikmesriikides on pigem tegemist seni monopoolsete süsteemide viimise konkurentsist tingimustesse, sageli tuleb lahendada ka ülejäänud ELi eraldatusega seotud probleemid.

Euroopa Liidus on viimasel paaril aastakümnel küll aetud hajusat poliitikat energiaküsimustes, kuid mitme riigi, sealhulgas Suurbritannia vastuseisu tõttu pole välja kujundatud kompleksset ühist energiapoliitikat. Euroopa Komisjonil on energiaküsimustega tegelev volinik. Regulaarselt on avaldatud uuringuid, millest eriti tuleb ära märkida aastal 2000 publitseeritud niinimetatud rohelist raamatut koos rea kaasnevate ja järgnenud dokumentidega, mille hulka kuulub ka mullusuvine arengukokkuvõte. ELi analüüsid on olnud väga kompetentsed ja asjalikud, kõik olulisemad probleemid on juba aastaid teada olnud. EL on saavutanud mõningat edu sellistes küsimustes nagu energia efektiivsus, keskkonnastandardid, turgude avamine, 90 päevaks naftasaaduste varu loomine jms. Vastu on võetud mitmeid ELi direktiive, sealhulgas

2004. aasta nõukogu 67. direktiiv loodusliku gaasi tarnete julgeoleku kohta. Seda rakendati ka seoses Vene-Ukraina gaasikonfliktiga, kuid selles pole analoogilist üheselt fikseeritud varunõuet nagu vedelkütuse osas. Samas pole energiat seni veel lepingutes ühise poliitikana sees, seda märgitakse veel ratifitseerimata põhiseaduse leppe eelnõus.

Nüüd on seisukohad nii mõneski pealinnas muutunud ja see annab lootuse edasiliikumiseks. 26. oktoobril tegi ELi eesistujana parlamendi ees esinenud Briti peaminister Blair ettepaneku ELi ühtse energiapoliitika väljakujundamiseks. Seejärel kiitsid ELi riigipead ja valitsusjuhid oma mitteametlikul kohtumisel Hampton Courtsis heaks ülesanded komisjonile, kes valmistab käesoleva aasta alguses ette analüütilise "roheline paber" energeetika olukorra kohta ja aasta lõpuks juba teatise konkreetsete ettepanekutega edasiseks tegevuseks. 1. detsembril arutasid sellelt aluselt edasist tegevust EL energiaministrid.

Viimastel kuudel on energiajulgeoleku küsimustele erilist tähelepanu pööratud seoses Läänemere gaasijuhtme projektiga ning samuti aastavahetuse Vene-Ukraina gaasitülga. Mõlemas valdkonnas on selgelt olnud näha ELi ühistevõime nappusega seotud probleemid. Eesti on pidanud vajalikuks, et EL oleks aktiivsem ja tegutseks energia tarnijate võimsa partnerina. Samuti peame me omalt poolt toonitama komplekssete uuringute vajadust ja nende alusel piirkondade probleemide lahendamist nii, et kõigi ELi riikide huvid oleksid arvesse võetud. Sellise analüüsi puudumine annab tunda näiteks Läänemere gaasijuhtme juures. Eesti lähenemine haakub meie üldise poliitikaga toetada ELi edasist integratsiooni ja töötada selle nimel neis valdkondades, kus meil on selleks huvi ja kus see looks liikmesriikidele täiendavat väärtust. ELis tuleb toetada liikmesriikide energiajulgeoleku tõstmiseks selliseid infrastruktuuri arendamise programme, mis ei oleks puhtalt kommertsalusel, sealhulgas ELi riikides elektri-, nafta- ja gaasiühenduste rajamine, reservvõimsuste loomine, alternatiivsete energiaallikate kasutamise laiendamine, teadus- ja arendustegevus jne. Seetõttu peame oluliseks TEN-E programmi vastuvõtmist ja objektide sellist valikut, et tõepoolest kõigi 25 liikmesriigi probleemid leiaksid lahenduse.

Eesti toetab ELi välissuhtluses tugeva energiakomponendi väljaarendamist. Eesti peab vajalikuks, et Euroopa Liit tegutseks aktiivselt ning ühtsena energiadialoogis Venemaa ja OPECi riikidega. Energiadialoogis Venemaaga peaks ELi liikmetest naaberriikidel olema senisest laiemad võimalused kaasa rääkida. Eesti peab äärmiselt oluliseks, et energiavaldkond ei oleks riikidevahelistes suhetes surveavaldamise vahend, nagu me seda kahetsusväärsel kombel juba näeme Venemaa tegevuses.

Eesti ja teised Balti riigid

Energiajulgeoleku vallas peab Eesti oma probleemide lahendamisel väga oluliseks Balti riikide koostööd, paljudel põhjustel on näiteks elektrienergia osas selline ühistöö mõeldav. Tegevuse kohta majandusvallas julgeoleku tagamise nimel märgitakse Eesti julgeolekupoliitika alustes energia osas järgmist: "Elektrituru regulatsioon ja asjakohase infrastruktuuri arendamine peavad tarbijatele tagama elektri varustuskindluse taseme, mis ei sea ohtu riigi oluliste funktsioonide täitmist. Gaasiturul tuleb tagada tõhus järelevalve gaasitarnijate tegevuse üle ning leida võimalusi gaasivarustuse ühenduste mitmekesistamiseks. Soojuse turul luuakse tingimused, mis tagavad elanike soojusega varustamise ka

juhul, kui katkeb põhikütusega varustamine. Vedelkütuste turul luuakse vedelkütuse miinimumvaru vähemalt Euroopa Liidu poolt ette nähtud mahus ning tagatakse selle varu efektiivne kasutamine vedelkütuse varustusraskuste korral. Teatud osa kogu hoitavast vedelkütuse varust võidakse hoiustada mõnes teises Euroopa Liidu liikmesriigis.”

Kahjuks tuleb senine töö energiapoliitika osas lugeda olukorra tõsidust arvestades siiski ebapiisavaks. Tõsine tööpõld on siin valitsuse julgeolekukomisjonil. Nii energeetika kui elektrimajanduse arengu pikaajalised arengukavad peaksid edaspidi senisest palju rohkem kajastama energiaturvallisuse probleeme ning riigi ülesandeid selles valdkonnas. Selleks tuleks koostajate hulka lülitada ka julgeoleku- ja välispoliitika asjatundjad.

Balti riikide energiaalane koostöö on olnud üldiselt edukas, kuid siiski pole olnud jõudu mitme olulise mure kõrvaldamiseks. Ühiselt rajatakse 2006. aasta lõpuks Estlink, elektrikaabel Soome. Samas pole elektrivallas saanud asja Leedu-Poola ühendusest ja eriti ei liigu ka Leedu-Rootsi ühenduse projekt. Balti riikide energiasüsteem on ühendatud Venemaa elektrivõrguga ja sellest tulev energia võiks piirangute kadudes saavutada monopoolse seisundi Balti turul. Energiaturgude ühtlustamisel on veel palju ära teha näiteks Vene elektri sissepääsu küsimustes. Eesti põlevkivienergeetika on keskkonnanakaitse ajenditel kiiresti liikumas sulgemise suunas. Leedu peab ELi survele sulgema kaks senist tuumaelektrijaama reaktorit. Ignalina uue jaama ehitamise ideed on alles algstaadiumis ja nende majanduslik analüüs tegemata. Eesti võiks olla

valmis osalema, kui analüüs näitab selle sammu otstarbekust ja kõik alternatiivid on korralikult uuritud. Ent Eestis pole praegu piisavalt tehtud oluliste otsuste langetamiseks vajalikku teadusliku uurimistööd.

Gaasi osas on Balti riigid endiselt 100% Venemaa võrkude ja varustuse küljes. Läänemere gaasitoru projekti elluviimine suurendab Venemaa võimalusi mängida tarnekanalitega ja survestada soovi korral erinevaid riike. Mõne Balti riigi sidumine Läänemere toruga või Eesti-Soome ühenduse BalticConnector rajamine võiks tõsta Eesti gaasiturvalisust, ent kindel olemiseks vajame jällegi uurimusi. Venemaa on hakanud Balti riikidesse tarnitava gaasi hinda tõstma ja sellega tuleb kohaneda. Seoses gaasitarnete poliitikast tuleneva võimaliku ebakindlusega tuleks igakülgset järele mõelda, enne kui plaanida suurte gaasielektrijaamade rajamist Balti riikidesse, muuhulgas vastusena Ignalina ja Eesti elektrijaamade eelolevale sulgemisele.

Nafta osas on Balti riikide varustamine paljus seotud Leedu naftatööstuse olukorraga pärast Jukose kriisi. Tarned mujalt kui Venemaa – Valgevene – Leedu liinilt on minimaalsed. Mažeikiai tehase ja sellele kuuluvate hulgimüüjate roll on ebanormaalselt suur ja niisuguses olukorras on väga tähtis luua ELi normatiividele vastavad reservid.

Energiapoliitika probleem jääb maailmapoliitikasse kauaks ja tahaks loota, et riikidel jätkub tsiviliseeritud mitte lasta maailmal pöörata ressursside pärast võitlust, nii et kõik on sõjas kõigi vastu.

Euroopa gaasiprobleemi lahendus – LNG ja Afganistan

Siim Alatalu, Kaitseministeeriumi julgeolekuosakonna nõunik
Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 21. juuni 2007

Mõni aeg tagasi maailma uudistekünnise ületanud plaan ehitada Turkmenistani maagaasivarude ekspordiks uus toruühendus läbi Venemaa ja Kasahstani on andnud ainest paljudele murelikele artiklitele. Ka tulevikus näib Venemaa jäävat Kesk-Aasia gaasi ainuvahendajaks. Selle gaasi Venemaale saatmise eelne hind on alla poole sellest, mida Euroopa praegu maksab. Ühtlasi säiliks Moskval võimalus kraanid kinni keerata. Ent igale mürgile leidub teadagi vastumürk.

Vene meedias läbimurdena serveeritud lepingu tähtsust õõnestab teadmine, et väidetavalt sõlmis Turkmenistan kadunud Türkmenbashi ajal maagaasi müügilepinguid rohkemale kui tal realselt on – Ukrainale ja Venemaale kokku on lubatud kaks korda rohkem gaasi, kui Turkmenistan toota ja ekspordida suudab. Samas kasvab Kasahstani ja Usbekistani tootmisvõimsus, mis kahandab Turkmenistani atraktiivsust gaasitarnijana ja kõigutab positsiooni läbirääkimistel. Uus Turkmenistani-Venemaa ühendus parandaks eeskätt viimase olukorda – Venemaa ei võidaks mitte oma gaasi müügi kasvust, vaid Turkmenistani gaasi vahendustasudest. Lisaks tuleks uut gaasilepingut rahulikult vaadelda poliitilises kontekstis – rooside ja oranž revolutsioon ning võimuvahetus Kõrgõzstanis on ülejäänud kohalikud võimukandjad läänega suhete loomisel ettevaatlikuks teinud.

Euroopa (täpsemalt Pariisis asuvalt EL-i julgeoleku-uuringute instituudilt tellitud uuringu) nägemus liidu energiaväljavaadetest aastani 2030 on murettekitav – sõltuvus importenergiast kasvab praegusest 50%-lt 70%-ni. Ainuüksi maagaas saab olema 80% ulatuses liiduvälisest päritolu, millest Venemaalt tuleb 60% ehk lihtsustades – 48% Euroopa tarbitavast maagaasist hakkab tulema Vene gaasitorudest, sh Kaspia regiooni riikidest. Ent see hinnang lähtub praegusest olukorrast. Praegu on torujuhtmete ehitus odavam viis gaasi transportimiseks üle maa (või vee alt), ent tulevikus ei pruugi see enam nii olla.

LNG olulisus maailmale kasvab

Gaasitarnete marsruuti tulevikus ei otsusta tänapäeva tehnika juures enam gaasitorud, mis ei saa kunagi omavahel ühendama kõiki tootjaid ja tarbijaid, vaid veeldatud maagaasi (liquified natural gas, LNG) töötlemis- ja vastuvõtuvõime olemasolu. Euroopat saab gaasitorudega otse ühendada üksnes demokraatia mõttes ebatabiilsete piirkondadega nagu Põhja-Aafrika ja Lähis-Ida. LNG seevastu võimaldab importida gaasi sealt, kust see on kasulik. LNG tähendab lihtsustatult gaasi jahutamist 163 miinuskraadini Celsiuse järgi, mille tulemusel gaas veeldub ning sealjuures väheneb selle

ruumala kuni 614 korda. Seda, et LNG olulisus maailmale kasvab, tõestab selle transpordimahtude 12-protsendine kasv ainuüksi aastail 2005–2006. Seega võiks Euroopa Venemaa kui gaasimonopoli probleemi lahendada lihtsalt – parandades oma LNG vastuvõtu võimekust.

Ent see on vaid pool lahendust, sest vastata tuleb ka küsimusele, kust vastuvõetav LNG pärineb. Kuidas toimetada avamerest kaugel maapõues peituv gaas lähima sadamani ja seal LNG-na tankerisse pumbata? Kuigi Lähis-Ida jääb ka tulevikus maailma nafta- ja gaasivarude peamiseks hoidlaks, otsivad kõik maailma majandushiid – USA, Jaapan, Hiina jt – alternatiivseid maardlaid ning noolivad eriti Kesk-Aasiat.

Häid põhjuseid on mitu: asukoht suurtarbivate Euroopa ja Aasia piiril, potentsiaalselt tohutud varud ja mis kõige olulisem – Kesk-Aasia, kui N Liidu periood välja arvata, on olnud alati eikellegimaa konkreetse välisriigi domineerimise mõttes. Veelgi enam: torujuhtmete olemasolul ei pea Kaspia regiooni maagaas (nagu naftagi) läbima laevaliikluse pude-likaelu Bosporuse, Hormuzi ja Malacca väinades. Enne 2006. aastal valminud BTE (Bakuu-Tbilisi-Erzerum) gaasitoru oli Venemaa läbimine ainus viis, kuidas Kaspia regiooni ressurse kätte saada. Nüüd, mil toru on realselt jõudnud juba Türgi, plaanib EL ehitada selle pikendamiseks läbi Türgi ja Ida-Balkani Nabucco-nimelise gaasitoru. Ellu saaks äratada Kaspia-aluse toru ehitamise idee Bakuust ida poole, aga alles siis, kui riigid suudavad järvepiiris kokku leppida. Ning see ei ole kõigi huvides.

Maagaasi muutumine maailmaturu kaubaks

See, mis peaks sundima Kaspia regiooni riike oma eksporti ümber suunama teistele ühendusteedele, on majanduslik kasu: kui üks toru viib Venemaale, ent teine India ookeani ääres olevasse LNG-tehasesse, tähendab viimane neile potentsiaalseid kliente kogu maailmast. Maagaasi muutumine maailmaturu kaubaks tähendab müüjale võimalust teenida enam tulu kui fikseeritud lepinguliste hindadega, milleks neid sunnib ühendus Venemaaga. Tarned põhja ja ida suunas on problemaatilised. Isegi kui lääne ettevõttele lubatakse neis arendusprojektides osaleda, piirduks see tehnoloogilise teabe panustamisega ja sellega kaasneva ärituluga. Kogu ekspordi neelaks Venemaa ja Hiina.

Lõunasuunast rääkides on seevastu olemas mitu alternatiivi, mida saaks kasutada. Neist esimest, transiiti Iraani kaudu, raskendab oluliselt praeguse Teherani võimuladvik, ehkki juba on olemas gaasitoru Türkmenistani ja Iraani vahel. Teine võimalus Iraani kõrval on via Kesk-Aasia energia Afganistani ja Pakistani kaudu India ookeani äärde.

See plaan, Trans-Afghan Pipeline (TAP), on tegelikult juba kaks aastakümnet vana, ent siiani mõistetavatel põhjustel realiseerimata. TAP ühendaks omavahel Türkmenistani Dauletabadi ja Multani Pakistanis, läbides Mazar-e-Sharifi ja Kabuli Põhja-Afganistanis või Herati ja Kandahari Lõuna-Afganistanis. Projekti realiseerimise eelduseks on Afganistani rahustamine. Afganistani läbiva gaasitoru majanduslikku

potentsiaali tõstab asjaolu, et tegu on alles jagamata turuga. Julgeoleku- ja majanduspoliitiliselt võimaldaks gaasiprojekt parandada Afganistani majanduslikku heaolu, mis omakorda parandaks sealset julgeolekukeskkonda – ja vastupidi. Loomisjärgus Iraani-Pakistan-India gaasitoru, millega TAP seotaks, on juba toonud vanad riiumehed rahumeelselt läbirääkimislaua taha. Pealegi võimaldaks TAP projekti elluviimine Euroopa Kesk-Aasia-aficionado'del alati tarbida sealset maagaasi, olgu Gazpromi kraanid parajasti kinni või lahti.

Ja lõpuks eelnenu Eesti jaoks kokkuvõetuna – LNG vastuvõtuvõime on praegu eksklusiivselt Venemaa gaasivõrguga seotud Eesti jaoks sisuliselt ainus alternatiiv valida eri tarnijate vahel ning üle elada külm talv, kui “eluliin” Venemaale peaks ootamatult remonti vajama vms.

Kui meie vastu kerkiva naftaembargo vastu aitaks kuulumine rahvusvahelisse energiaagentuuri, mille teeb võimalikuks peatne liitumine OECD-ga, siis IEA ei kata veel gaasiteemat.

See, miks Eestile on oluline osaleda Afganistani ülesehitamises, on seni leidnud kajastamist peamiselt poliitilises võtmes, ent see on tähtis ka meie energiajulgeoleku tagamisel.

Kõige suuremad riskid on poliitilised

- Puhtmajanduslikult muudavad Kaspia nafta ja gaasi ahvatlevaks suhteliselt madalad näitajad neljas riskikategoorias, mida energiasektori analüütikud traditsiooniliselt on hinnanud: geoloogilised, tehnoloogilised, äri- ja poliitilised riskid.
- Geoloogiline risk Kaspia regioonis on madal – seal on kindlalt olemas nii nafta- kui ka maagaasivarud. Isegi kui Kaspia naftavarud on loodetust väiksemad, võib sealsamas avastada loodetust rohkem maagaasi. Kui varem põletati naftapuurimisega kaasnenud gaasivine lihtsalt ära, siis tänu LNG tehnoloogia arengule on see omandanud omaette väärtuse.
- Tehnoloogiariskide vähendamiseks vajab regioonis uuendamist NL-i aegne tehnika, mis võimaldaks tootmist muuta efektiivsemaks ning kasvatada tootmismahte ja kasumit. Selle näiteks on Venemaa, mille tootmis- ja müügi- mahtude kasv tugineb lisaks nõudluse kasvule ka paremale tehnikale, mille uuendamine sai võimalikuks tänu omaaegsele erastamisele (mille vilju Vene riik praegu naudib).
- Äririskid vähenevad seoses nafta ja maagaasi kõrge ja üha kõrgema hinnaga maailmaturul. Investoritele tähendab see tootjariikide huvi ja valmis-olekut tootmisvõimsust suurendada ja suurest tulust veelgi enam kasu saada, eriti kuna ülejäänud tööstus on kogu regioonis nõrk. Puurimine ja torujuhtmete ehitamine piirkondades, mida varem hinnati liiga keerulisteks ja kalliteks, enam pole seda. Ainus nõrk koht äriplaani koostamises on usaldusväärsete andmete puudumine varude suuruse kohta, ent see kehtib kõigi maardlate puhul kogu maailmas.
- Kõige suuremateks riskideks on ja jäävad poliitilised. Kui välja arvata Kõrgõzstan, valitsevad kogu Kesk-Aasiat endiselt NL-i aegse nomenklatuuri esindajad. Kuigi Aserbaidžaan on de jure demokraatlik riik, on tegu ainsa riigiga endisest idablokist (peale Põhja-Korea), kus võimutäius riigis parandus isalt pojale.

Raketitõrje paranoia

Andrei Hvostov

Eesti Ekspress, 8. märts 2007

Kelle vastu on Ameerika raketikilp Ida-Euroopas suunatud: kas Vene pardi või Iraani hane allatulistamiseks?

Sel neljapäeval Brüsselis algav Euroopa Liidu Ülemkogu peaks Saksamaa liidukantsleri Angela Merkeli plaanide kohaselt keskenduma kliimaküsimustele ning ELi bürokratiseerimise vähendamisele. Vanad head teemad, mille kohal Euroopa valitsusjuhtidel oleks mõnus pöödlaid keerutada, et siis kohvipauside ajal käia oma Eesti kolleegi õlale patsutamas ning valimisvõidu puhul õnnitlemas.

Kahjuks ähvardab Euroopa valitsusjuhtide idüllil rikkuda päevakorda sisse murdev kõrvaline teema – USA raketikilbi osiste püstitamine Poola ja Tšehhi territooriumile. Lääne-Euroopas suhtutakse sellesse silmanähtava skepsisega. Kriitikat on teinud Saksamaa välisminister, negatiivne hinnang on antud Austria ja Luksemburgi valitsuste poolt. Ida-Euroopas nähakse raketikilpi kui järjekordset tõestust oma erilisele lähedusele (?) Ameerika Ühendriikidega. Tšehhi välisminister ütleb, et ameeriklaste plaanidega nõustumine või mittenõustumine on tema riigi siseasi.

Venelased on aga juba ähvardanud, et Poola ja Tšehhi territoorium võetakse nende raketivägedes võimalike sihtmärkide nimekirja.

Olelusvõitlus Metsiku Lääne saloonis

Raketitõrjest ajalooliselt. Külma sõja pakaselisematel aegadel, s.o läinud sajandi 50ndatel-60ndatel, üritasid maailma kaks superriiki – USA ja N Liit – teineteist üle trumbata üha täiuslikumate ballistiliste ründevahenditega (sõna "ballistiline" tähendab seda, et relv siseneb oma lennutrajektoril sihtmärgi poole kosmilisse ruumi). Mandritevahelisse raketti pandud tuumapomm on juba iseenesest ohtlik, sest selle käikulaskmisel kehtib Metsiku Lääne saloonide loogika – kes tulistab esimesena, see võidab. Tähtis oli tulistada "õigesse kohta" ehk vastase arsenaliga pihta. Näiteks kui ameeriklastel olid ballistilised raketid koondatud kusagile Põhja-Dakota osariiki, siis venelaste esmalööki pidanuks maanduma just sinna. Pärast vastase "desarmeerimist" olnuks venelastel võit sama hästi kui taskus.

Ohtu hoomanud ameeriklased hakkasid palavikuliselt välja töötama kaitsesüsteemi, mis pidanuks Põhja-Dakota baaside poole lendavad vene raketid vahetult enne "finišit" rajalt maha võtma. Siis läinuks ameeriklaste olemine julgemaks. Venelaste seisukohalt vaadates aga liigagi julgeks. Et seda vältida, leiutasid venelased mitme lõhkepeaga raketid. See on süsteem, kus üks kandur viib vaenlase alale kuni kümme lõhkepead, mis eralduvad atmosfääri ülemisse kihti sisenedes omaenda lennutrajektoriga pommideks. Lugeja võib kujutleda siinkohal moonikupra või hernekauna lõhenemist Põhja-Dakota kohal, ning selle "kauna" summatoova sisu pudenumist eri sihtmärkide vahel. Ameeriklaste kaitse muutus ebaefektiivseks. Mis tähendas seda, et nad üritasid midagi uut välja mõelda. Ja see omakorda tähendas uut vastust venelastelt. Ajalukku on see läinud mõistena "võidurelvastumine".

Valge rassi ajaloo on sõjaline loogika juba kord selline, et

kaitselahendite täiustumisele vastatakse uute ründevahendite väljamõtlemisega (ning vastupidi). Kui aga ambude-raudrüüde, eestlaetavate kahurite – bastionide, kuulipildujapeade-tankide omavaheline võistlemine varasematel aegadel ei ähvardanud kogu inimkonna hävinguga, siis möödunud sajandi keskel alanud võidurelvastumine kätkes sellist ohtu.

Hukatusliku relvastumise pidurdamiseks allkirjastasid Washington ja Moskva 1972. aastal leppe, millega piirati raketitõrjesüsteemide kasutamist. Leping oli jõus kolmkümmend aastat. 2001. aasta lõpus teatas George W. Bush, et Ameerika Ühendriigid väljuvad sellest lepingust.

Ida-Euroopa lasketiir

Ameeriklased põhjendasid oma sammu sellega, et maailma on tekkinud raketitehnoloogiat valdavad pätt-riigid (rogue state), kes võivad hakata USAd šantažeerima. Pätt-riikide nimekirja kantud Iraanil ja Põhja-Koreal on nii tuuma- kui ka raketiambitsioonid vaieldamatult olemas.

Ballistilisi rakette omavad Venemaa ja Hiina RV omal ajal Washingtoni sammust väga ei erutunud. Venelased küll hakkasid ääri-veeri mõista andma, et neil on ameeriklaste raketitõrjekilbile vastus varrukast tõmmata – uut tüüpi lõhkepead, mis pärast "moonikupra" või "hernekauna" lõhenemist mitte ei lange vabalt sihtmärkide pihta, vaid võivad atmosfääri sisenedes kurssi muuta, et seal kõiksugu kiirendustega ja piruette visates ajada ameeriklaste raketitõrjel juhtmed kokku (vt siinkirjutaja artiklit EEs 23.02.2004 "Idanaabri imelised lennumasinad"). Kui venelastel on tõesti sellised imeraketid olemas, siis ameeriklased võiksid mõelda mingile vahendile, kuidas Vene ohtu elimineerida. Täpsemalt: venelased võivad mõelda, et ameeriklased võivad mõelda, kuidas nende "asümmeetriline" vastus USA raketikilbile ebaefektiivseks muuta.

Ja siin tulevadki mängu Poolas ning Tšehhis installeeritavad raketikilbi osised. Vene imerelva võiks muuta ebatõhusaks siis, kui oleks olemas võimalus ta kohe alla tulistada – lennutrajektoriga algaasis, kui lõhkepea "poegimist" pole veel toimunud. Tulistada ballistilist raketti nagu pesalt lahkuvat parti. Murdes Vene karu tuumakihvad, saaks tema territooriumi karistamatult udjada kõiksugu tavarelvastusega.

Miks peaks venelased kahtlustama ameeriklasi sellistes kavatsustes? Läänest vaadates võivad need kahtlused tunduda absurdseid, Idast vaadates seevastu täiesti mõistuspäraseid. (Näiteks, seitsekümmend aastat tagasi sõlmis N Liidu diktaator Saksa diktaatoriga sõpruslepingu, ja millega see lõppes, see kogemus on venelastel seniajani luus ja üdis.)

Kahtlustamine on parem kui mittekahtlustamine. Moskva on kogu aeg ilmutanud rahutust ja vastumeelsust NATO laienemisprotsessi suhtes, viimati rõhutas seda veel kord president Vladimir Putin oma Müncheni konverentsi kõnes.

Mõtteviiside kokkupõrge

Tegelikult on ameeriklaste mõttemaailm üpris sarnane venelaste omaga. Pangem tähele, et Ida-Euroopa raketikilp on Washingtoni seletuste kohaselt mõeldud Lääne-Euroopa

kaitsmiseks Iraani võimaliku rünnaku eest. Analüütikud on juhtinud tähelepanu, et see ongi ameerikalik (venelik) mõtteviis – kui Iraan (Ameerika) on võimeline ründama, siis ta seda teebki. Lääne-eurooplaste sajanditepikkune kooselu vahetus naabruses nuga ihuva vaenlasega on sünnitanud teistsuguse filosoofia: suutlikkus rünnata ei tähenda kaugeltki vastava tahte olemasolu. Sõda on poliitika jätkamine teiste vahenditega, õpetas Vana Maailma suur strateeg. Eurooplased küsivadki, miks peaks iraanelased või põhjakorealased neid ründama. Mis on poliitiline põhjus? Eurooplased küsivad veel,

miks peaks sellise rünnaku tõrjumine olema USA ja Poola-Tšehhi omavaheline asi, selmet anda asi kogu NATO kompetentsi. Ja veel küsivad nad, miks raketitõrjeplaanidesse, juhul kui need on tõesti suunatud pätt-riikide vastu, ei kaasata Venemaad.

Kes pole, vähemalt ametlikult, pätkis tunnistanud. Vastupidi, kes on ÜRO Julgeolekunõukogu alaline liige, kes on maailma fašismist vabastaja, kes on igati lugupeetud gaasitar-nija energianäljasele Euroopale ja kelle presidenti võib pidevalt näha maailma demokraatlike riikide juhtide embuses.

Tähelepanuta jäänud III maailmasõda

Jaak Aaviksoo, kaitseminister
Eesti Päevaleht, 18. juuni 2007

Samal ajal kui konventsionaalsed ohud ei ole eriti muutunud, on esile kerkinud uus, potentsiaalselt palju ohtlikum nähtus, mis on pärinud vähe tähelepanu.

Võiks isegi väita, et see valdkond on tahtlikult jäetud nn küberruumi pärusmaaks, millega tegeldakse marginaalselt. Vähemalt senikaua, kuni küberruumis aset leidvad sündmused sunnivad meid peatuma ja mõtlema selle üle, kuidas toimuv mõjutab meie julgeolekut.

Alles hiljuti suunati Eesti vastu poliitilise suunitlusega küberrünnakute kampaania. Küberrünnakute sihtmärkjaks võeti valitsusasutuste, tööstus- ja eraettevõtete veebilehed. Kuigi on raske üheselt tuvastada rünnakutega seotud isikuid, grupe või organisatsioone, võime kindlalt väita, et amatöörkrakerite kõrval oli rünnakuisse kaasatud oma ala tippspetsialiste ja mis veelgi olulisem ning vastase haardele iseloomulikum – märkimisväärseid ressursse. Küberrünnakute kampaania ei tähendanud üksnes protesti Eesti Vabariigi valitsuse vastu, vaid ulatuslikku, kooskõlastatud ja sihhipä-rast tegevust, mis toimus samaaegselt meedia-, poliitika- ja majandussündmustega. Kokkuvõttes oli meie arvates tege-mist kübersõja ja küberterrorismiga.

Ühiskonna lahutamatu osa

Eesti on üks maailma enim arenenud IT-riike. Umbes 60% elanikke kasutab iga päev interneti ja üle 97% pangatehin-gutest tehakse internetipanga kaudu. Internetist on tööpoolest kujunenud üldkasutatav vahend maksude maksmiseks ning isegi kohalikel või riigikogu valimistel hääletamiseks. Küberrünnakute eesmärki võib seega käsitada kui rünna-kut Eesti eluviisi vastu. Kui vastumeetmeid poleks otsekohe rakendatud, võinuks olukord võtta märksa halvema pöörde ja ohustada meie riigi julgeolekut.

Eesti vastu suunatud küberrünnakud näitasid selgelt, et oma olemuselt on internet juba kujunenud täiuslikuks 21. sajandi sõjatandriks. Maailmas üha suurenev sõltuvus inter-netist, võrgupõhistest teenustest ja otsustava tähtsusega infosüsteemidest muudab meid samas palju haavatavamaks. Nagu ilmekalt näitasid Tallinnas aset leidnud sündmused, võimaldab tõhus poliitiline propaganda mõjutada märkimis-väärselt suurt hulka inimesi alustama massilist küberrünna-kut, nii et isegi *ad hoc* ja asjaarmastajatest ründajad võivad tekitada kahju elulise tähtsusega infosüsteemile.

Kübersfäär kätkeb endas seega paradoksi: mida võrgupõ-hisem on eluviis, seda ahvatlevam on sihtmärk, sest võima-lik kahju on suurem. Isegi tehnoloogiliselt kõrgelt arenenud riigid on küberrünnakute kaudu haavatavad. Maksimaalset, saja protsendilist turvalisust pole lihtsalt olemas. Muidugi võib väita, et inimesed pole ju ohus. Ent püüdke korraks ette kujutada olukorda, kus igapäevased elutähtsad teenused on pärsitud – ühistransport ja hädaabinumbrid halvatud. Sellises olukorras on inimesed ohus.

Reedel Brüsselis toimunud NATO kaitseministrite ametlikul kohtumisel jõuti ühisele arusaamisele vajadusest alustada kohe tegevust, et suurendada NATO jaoks kriitilise tähtsu-sega infosüsteemide kaitset. Minu arvates on see märk kind-last sammutust õiges suunas.

Teiseks, Eesti on väike, avatud, läbipaistev ja koostööaldis riik. Tänu oma läbipaistvusele ja koostöövalmidusele suutsime ennast kiiresti mobiliseerida ja kahju minimeerida. Seega kui tuleb võidelda probleemiga, millel on rahvusvaheline mõõde, nagu on küberkaitse, on ainsaks lahenduseks tihe koostöö.

Koostööga seoses on kõige raskem küsimus õiguslik raamistik. Peaksime kõik endalt küsima: kas meil kui riiki-del, NATO liikmesriikidel ja partneritel on nõutav õiguslik raamistik? Kas meil on seadus, mis sätestab üksikasjalikult küberrünnaku? Kuidas teha vahet, kus lõpeb küberrünnak ja algab terrorism või sõda? Kas NATO peaks kaitsma mitte ainult oma side- ja infosüsteeme, vaid ka riigile kriitilise täht-susega füüsilisi infrastruktuure? Ja kuidas on lood kollek-tiivse kaitsega, kui ühe NATO liikmesriigi vastu on alustatud kübersõda?

Ma ei suuda iseenda esitatud küsimustele vastata. Kardan, et kui ma ka lähiajal ei suuda neile rasketele küsimustele vas-tata, ei saa me tulevikuväljakutsetega hakkama.

Küberkuritegude vastu

Peaksime hetkeks vaatama minevikku, et teha paikapidavaid kokkuvõtteid tuleviku tarbeks. Küberkaitse ei erine kuigivõrd ühest teisest valdkonnast, nimelt meresõidust. Eelmisel aastal heaks kiidetud Euroopa pikaajaline visioon käsitleb küber-ruumi kui uut ühist keskkonda, millele nii riigid kui ka organi-satsioonid soovivad juurdepääsu saada ja seda oma kontrolli all hoida. Küberruumil on merega üllatavalt palju kokkupu-u-

tepunkte: merel oli ja on rahvusvaheline mõõde, kus toimub kaubavahetus ja rahvusvaheline suhtlus.

Nagu teada, on küberruumi põhiprobleemideks pidev areng ja kasutajate ülisuur anonüümsus. Mida sellises olukorras teha ja kuidas saame tagada turvalise suhtlusliini tarnijate ja tarbijate vahel? Minevikku meenutades tuletagem meelde, kas mereteedega polnud mitte sama lugu juba sajandeid tagasi.

16. aprillil 1856 sõlmitud Pariisi mereõiguse tunnustamise deklaratsioon kutsus kõiki allakirjutanuid keelustama kaaperdamist, mida käsitleti kui riigi osalusega piraatlust. Pariisi mereõiguste tunnustamise deklaratsioon oli esimene rahvusvaheline püüe sätestada rahuaegsed reeglid, mis kehtiksid ka sõjaajal. Ehkki see deklaratsioon oli õiguslikult lünklik,

õnnestus selle alusel kehtestada mereõigus Euroopa suurriikide vahel.

Tulles minevikust tagasi tänapäeva Pariisi, tuleks meil samuti koostada universaalne küberkuritegude vastane konventsioon, mis sätestab nii riigi osalusega kui ka riigi osalusetu küberkuriteod. Küberkaitse ei toimi, kui õigusaktid on juriidiliselt lünklikud, olgu riigisisestest või rahvusvahelisest aspektist vaadatuna.

Meie ees seisev valik ei tähenda kindlasti oma eluviisi muutmist ega meie elu paremaks muutva tehnoloogia tootmise katkestamist, vaid efektiivset võimet takistada tehnoloogia kuritarvitajaid, kes tahavad meie eluviisi rünnata.

Aprillikriisi õppetunnid

Edward Lucas, ajakirjanik, nädalikirja The Economist Kesk- ja Ida-Euroopa korrespondent
Diplomaati nr 45, juuni 2007

Eesti meeskond oli oskamatu, kehva treeninguga ja halvasti juhitud. Nende taktika oli armetu ja tundus, nagu ei oskaks nad üldse mängida. Nende vastased olid palju tugevamad – kuid tegid veel rohkem vigu. Kulus hulk penalteid, enne kui Eesti lõpuks võitis. Rõõm õnneliku pääsemise üle on üks asi, vastastikuste õnnitluste orgia aga hoopis teine. Eesti peaks selle asemel hoopis omandama kriisi õppetunnid ja tagama, et selliseid vigu enam kunagi ei tehtaks. Juba praegu on viimane aeg hakata valmistuma järgmiseks “mänguks” (see tähendab Venemaa tekitatud kriisiks). Sellesse võivad olla segatud poliitvangid (vene provokaatorid, kes lasevad ennast ise vahi alla võtta) või ka eesti “ekstremistid” (kes täidavad tahtlikult või tahtmatult Kremli tahet). Igal juhul on esimene kaitseliin korralik valitsus. Kõik siseriiklikud protseduurid peavad olema laitmatult puhtad, läbipaistvad ja tõhusad, vastama kõrgeimatele Euroopa standarditele või olema neist isegi paremad. Valitsuse täidesaatev haru peab hoolikalt vältima kõiki otsuseid, mille langetamine kuulub justitsüsteemi pädevusse. Igasugust julgeolekuteenistustelt pärit teavet tuleb käsitleda äärmise hoolikusega, seda ei tohi ära kasutada kitsastes erakondlikes huvides.

Kontrast piiritaguse ülbe, jõhkra ja võllaroaliku käitumisega peab olema võimalikult terav mitte ainult selleks, et anda Eesti positsioonile maailmas silmis suurem kaal, vaid ka võimalikult paljude kohalike venelaste poolehoidu tagamiseks. Katsed esitada tüli Kremliga *ipso facto* tülina “mitte-eestlas-tega” on surmahoop Eesti riiklikule julgeolekule. Üks häirivaim tahke hiljutise kriisi puhul olid nii ajakirjanduses kui ka mujal kõlanud kommentaarid, et “sellised need venelased ju ongi: rüüstajad ja määratsejad, nagu 1945. aastal”. Tuleb meles pidada, et kui eestlasi ajavad raevu Kremli propaganda-masinast välja paiskuvad üldistused stiilis “eestlased on fašistid”, siis kohalikke venelasi tõukab kindlasti eemale väide, et nad on “rüüstajad”. Parim, mida Kreml võib loota, ongi lõhed Eesti ühiskonnas. Mitte miski ei nurja nende plaane paremini kui rahvuse asemel ühistele väärtustele rajatud ühisrinne. Kõrvalseisjal on raske hinnata, kui palju valitsus hiljutiste sündmuste ajal neist põhimõtetest kinni pidas. Küll on aga selge, et Eesti sõpru ja liitlasi ei teavitatud piisavalt ei enne kriisi ega selle ajal. Eesti (arvatava) asjatundjana sain küm-

neid kõnesid diplomaatidelt, teistelt ajakirjanikelt ja poliitikutelt, kes kõik tahtsid teada: “Miks Eesti seda praegu teeb? Miks see nii pakiline on?”. Teises maailmasõjas Hitleri vastu võidelnud riikidest pärit inimesed ajab otsekohe ärevusse kõik, mida saab tõlgendada vaenulikkusena liitlaste ürituse suhtes või sümboolse avaldusena teljeriikidele. Eesti on kaua ja üsna edukalt veennud maailma, et Teist maailmasõda saab käsitleda mitmest vaatepunktist. Kuid see edu pole kaugelki täielik ning mitte mingil juhul ei tohiks arvata, nagu mõistaksid kõik Eesti seisukohti. Nagu lauahõbe vajavad ka Eesti seisukohad pidevat lihvimist, sest muidu lähevad nad rooste. On ilmne, et kunagi hiilgavalt töötanud välisministeerium ei ole viimasel ajal lihvimisega kuigi palju tegelnud ega olnud ka tasemel Venemaa propagandarünnakule vastuseismisel. Kümne aasta eest olid asjad sootuks teised. Eesti diplomaadid olid nii kodu- kui ka välismaal märkimisväärselt tõhusad, veenvad ja väga töökad. Paljud neist on suundunud muudele elualadele. Alles jäänud asjatundlikud diplomaadid jäävad poliitiliste figuuride ja tühisuste varju. Viimastel aastatel välisministeeriumiga nii põlastusväärseid personalimänge mänginud poliitikud ei saanud võib-olla isegi aru, kui suurt kahju teevad nad Eesti võimele ennast kaitsta. Sestap on vaja hakata treenima järgmiseks kriisiks.

Iga Eesti suursaadik peab olema valmis pakkuma arvamuskäsitlusi olulisematele ajalehtedele, helistama raadio- ja telejaamadesse ning parandama vigu ja olukorda kommenteerima. Neid võib ette valmistada tsentraalselt ning kohandada väljaõpet iga konkreetse riigi vajadustele. Aga kas saatkondadel ja ministeeriumil on piisavalt palju keele- ja ajakirjanikuoskustega inimesi? Eesti avalikkussuhete-alane tegevus on muutunud saatuslikult tagantjärele reageerivaks. See peab aga olema aktiivne ja isegi ennetav. Samuti on vaja märksa rohkem põhjalikke ja köitvaid materjale. Tavapärase veebilehekülj kenade pressiteadetega paistab olevat ajast maha jäänud. “Uus uus meedia” tähendab veebipäevikuid, selliseid saite nagu Youtube, Flickr ja Myspace, osalemist jututubades. Ükski neist pole üle jõu käiv ja Eesti vaenlased on neid päris edukalt ära kasutanud – vaadake kas või Youtube’is rippuvaid videoklippe siltidega “eSStonia”. Samuti vajab Eesti äärmiselt teokat üksust, mis lükkaks desinformatsiooni paari minutiga ümber.

Venemaa sai liiga lihtsalt võimaluse levitada valet, et pronks-sõdur on tükkideks lõigatud. Oma ressursid on Eestil selleks olemas: mõnelgi maal on eesti diasporaa praegu märksa noorem ja tarmukam kui iseseisvuse taastamiseni viinud võitluse ajal. Tavaliselt puudub neil aga kontakt Eesti valitsusstruktuuridega. Ometi oleksid nad head sõdurid infosõjas: suudaksid kirjutada kirju ajalehetele, helistada raadiojaamadesse, teha sissekandeid veebipäevikutesse või isegi demonstratsioone korraldada. Samuti ei peaks Eesti olema nii ülbe. Viimase kriisi üks kõige ebameeldivamaid tahke oli mitme Eesti poliitiku, ajakirjandusjuhi ja ametniku suhtumine, et "tegemist on meie probleemiga: toetage meid, aga ärge sekkuge". See on sama suhtumine, mille nii hukatuslike tagajärgedega on omaks võtnud Lech ja Jaroslaw Kaczynski Poolas. Nad on lakkamatult nõudnud Euroopalt "solidaarsust" kõikvõimalikes küsimustes. Samas ei ole nad ilmutanud mingit tahtmist mõista Poola sõprade ja liitlaste seisukohta. Oleks hukatuslik, kui see Poola viirus nakataks ka Eesti avaliku elu. Mõistagi on küsimusi, mille osas pole kompromiss võimalik. Kuid me ei räägigi kodakond-

suse nullvariandist või Paldiski allveelaevade baasi edasikestmisest. Eesti peab näitama, et austab ja usaldab oma liitlasi, soovib neilt nõu saada ja on valmis selle järgi talitama. Eesti arvutimehed, kes kaitsesid oma maad nii hiilgavalt küberrünaku eest, tegid rahvusvahelise diplomaatia alal palju rohkem ära kui valitsus. Nad said endale uusi sõpru ja leidsid imetlemist kõige kõrgemal tasandil, sest suhtusid oma välismaistesse kolleegidesse rahulikult, asjatundlikult ja avatult. Eesti peab üle vaatama ka oma idapoliitika. Hiljutise kriisi üks nukramaid tahke oli pilt, kuidas Eesti sõbrad Venemaal kisti raadio- ja telesaadetes lausa lõhki. Valeria Novodvorskaja esines näiteks NTVs kirglikult ja veenvalt, kuid tal polnud fakte, mida vastaspoole valedetele vastu seada. Venemaa meediarindel ei ole võimalik võita, selleks on vastane tõesti liiga tugev. Kuid sugugi võimatu ei ole anda venekeelset meediaruumi jälgivatele inimestele märku, et Eesti vähemalt võitleb korralikult. Keegi ei tea, millal järgmine mäng ees seisab. Aga on väga tõenäoline, et Venemaa õpib viimases mängus tehtud vigadest. Kas Eesti suudab sedasama?

Eestilahinguvõit suures infosõjas

Georgij Alafuzoff, Soome sõjaväeluure juht
Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 21. juuni 2007

Probleemid Tallinnas Tõnismäel asuva pronkssõduri monumendiga algasid umbes kaks aastat tagasi. Mis siis varasemaga võrreldes muutus? Kaks aastat tagasi hakkasid Eesti venelased – *deduška*'d ja *babuška*'d, vanaisad ja vanaemad – monumendi juurde oma lapselapsi tooma. Võib-olla sellepärast, et nende aeg siin ilmas oli ümber saamas, võib-olla soovisid nad jätta järeltulevatele põlvedele mingi pärandi; võib-olla sellepärast, et just sel aastal oli Venemaal suure võidupüha ümmargune aastapäev. Sõja lõppemisest möödus nimelt 60 aastat.

See venelaste, Eesti venelaste huvi monumendi juurde kogunemise vastu pälvis teatud eestlaste, minu info kohaselt eriti eesti marurahvuslaste tähelepanu. See omakorda sünnitas teatud vahejuhtumite toimumise ohu, mille kohta Eesti ametivõimudel oli oma nägemus. Nimelt oleksid need intsidendid toimunud iseseisvunud või taasiseseisvunud Eesti pealinna keskuses. Kuni selle ajani oli pronkssõduri lugu vaikselt unustusse vajumas. Räägitakse, et Tallinnast lahkuvad Vene sõjaväe garnisoni ülem oli palunud pronksmeest aastatel 1991–1992 mitte puutada – see oli aeg, mil taheti eemaldada kõik ülejäänud monumendid.

Venemaa viis oma väed Eestist lõplikult välja 1994. aastal, pronkssõdur jäi aga oma kohale. Mineviku mälestusmärkide eemaldamise suurim ind oli samuti vaibunud. Aastatel 1994–1995 hoopis laiendati uuesti sillutatud kõnniteed, istutati uusi puid ning mälestusmärgil vahetati nimesilt – seal olnud isikunimed eemaldati ja pandi asemele kiri "Teises maailmasõjas langenute mälestuseks".

Märtsikuistel Eesti parlamendivalimistel võitnud Reformierakonna esimehe, peaminister Andrus Ansipi üks kesketest

valimislubadustest oli pronkssõduri küsimuse kiire lahendamise. Pronkssõduri sümbolset väärtust käsitati ohuna muidu stabiilsele ja edukale ühiskonna arengule.

Palju spekulatsioone

Aprilli lõpus Eestis pronkssõduri ümber toimunud sündmused – monumendi teisaldamine, venelaste huligaansus, vandalismiks muutunud mäss Tallinna kesklinnas ning järgnenud Vene-Eesti suhete jahenemine – on vallandanud diskussiooni nii kõnealustes maades kui ka mujal Euroopas.

Patriotism ja natsionalism on need "ismid", mis purjetavad praegu Venemaal pärituult. Aprillirahutuste järel kerkis lööklausena esile ülekutse loobuda Eesti sealihatoodete ostmisest, lisaks püüti rakendada muid majanduslikke sanktsioone. Vene riigiduumas esitas koguni ettepaneku diplomaatiliste suhete lõpetamiseks. Äärmuslased rääkisid ka Eesti saatkonna maatas teemisest Moskvast. Ka sellele kirevale seltskonnale polnud pronkssõduri sümbolne tähendus sugugi peamine.

Poliitiline arutelu, hinnangute andmine ja spekulatsioonid olid kogu aeg esiplaanil. Lisaks mõtlesid kriisi mõlemad osapooled välja konspiratsiooniteooriaid sündmuste väidetavalt faktilise tausta kohta. Eesti nägemuse järgi olid kõige taga väidetavalt Vene president Putin ja tema lähikondlased, kes suunasid Eestisse Naši noorteliikumise, eesmärgiga külvata Eestisse vastuolusid ja ebakindlust. Ühe Vene-poolse nägemuse kohaselt oli Eesti vaid vahendaja suuremas plaanis, mille eesmärgiks oli katsetada Venemaa reaktsiooni- ja tegevusvalmidust ja haavatavust – osana suurest mängust, mille

Riigi Kaitse avaldab täies mahus Soome sõjaväeluure juhi Georgij Alafuzoffi ettekande, mille ta pidas Paasikivi seltsis ajendatuna pronksioõ sündmustest Eestis 24. mail. Venemaal sõjalise hariduse saanud Alafuzoff leiab, et Eesti võitis lahingu suures infosõjas Venemaa vastu, kuna eestlaste järeleandmatus venelaste survele näitas, et Venemaa on praegu võimatu mõjutama lääne käitumist endale olulistest küsimustest.

lõppeesmärgiks on Venemaa marginaliseerimine ning kontrolli saavutamine Venemaa toorainetarude üle.

Võime ehk üldistada, et suures infosõjas nägime üht lahingut. Kes selles võitluses võitis, mis oli selle tulemus, on taas spekulatsioon. Tõepoolest, Venemaa ei võitnud seda kindlasti. See tõi välja uued ettenägematud jooned Venemaa välispoliitikas ja loovutas samal ajal väga hoolimatu suhtumisega Euroopa Liidu ja NATO liikmesriigi diplomaatilise turvalisuse suhtes initsiatiivi vastastele. Ja see oli selge diplomaatiline viga.

Küsimus ei ole ainult selles, et Eesti valitsus sai sündmuste ajal tuge teistelt Kesk-Euroopa maadelt. Palju ebaseeldivam on Venemaale ilmselge möödapääsmatus tunnustada tõsiasja, et samamoodi nagu Venemaa välispoliitika oli küündimatu Balkani maade sündmuste ajal 1999. aastal (Belgradi pommitamise tõkestamisel) ning võimetu peatama aastal 2002 NATO laienemist Baltimaadesse, on Venemaa praegu võimetu mõjutama lääne käitumist ja tegutsemist endale olulistes põhimõtetelises küsimustes. Ja mitte ainult mõju avaldama, vaid oma nägemust ja võimalikke variante usutaval moel esile tooma.

Väike Eesti nimelt ei andnud karvavõrdki järele. Kuidas siis on võimalik uskuda Venemaa väiteid taas saabunud hiilgeajast, enesekindlaid avaldusi ning arendatava energiahiiglane imago? Mitte kuidagi.

Vaidlus selle poliitilise mõõtmekohta, selle kohta, mis on õigesti ja mis valesti, on kasutu – kui mitte võimatu. See ei ole ajalooliselt objektiivne, vaid selgesti ideoloogilise ja subjektiivse iseloomuga.

Erinevad ajaloomälad

Seevastu teine mõõde (tegelikult palju kõnekam ja tõsisem) on uue tõsiasja reaalne ilmumine: on olemas vähemalt kaks, õigupoolest kolm üksteisest erinevat ajaloomälat põhinevat tõlgendust. Nimelt Vene, Eesti ja Eesti venelaste tõlgendus pronkssõdurist ja sellega seotud sündmustest. Ka siin pole küsimus selles, kas üks tõlgendus on õigem kui ülejäänud, vaid selles, et erinevate nägemuste olemasolu on tänapäevalgi täielik reaalsus. Küsimus pole ei demokraatias ega autoritaarses diktatuuris. Küsimus on selles tõsiasjas. Küsimus on erinevatel kogemuslikul ajalool põhinevatel nägemustel, mille pole mingit pistmist nn tõega.

Venelastele oli sõda aastail 1941–1945 võitlus sissetungijate vastu oma rahva päästmiseks. See oli Suur Isamaasõda, mis toimus Teise maailmasõjaga samal ajal. Sõda Natsi-Saksamaa, fašismi vastu. Venelastele on Tõnismäe mälestusmärgi alla maetud sõdurid Suure Isamaasõja võitlejad, kes sõdisid Hitleri armee vastu Venemaal, Eestis, Ukrainas, Poolas, Saksamaal... Rahva jaoks olid nad kaitsjad; mehed, kes võitlesid, et vabastada oma maa – mitte selleks, et vallutada maid või piirkondi, vaid ikka selleks, et alistada ründaja. Need reasõdurid võitlesid kindlasti rühma- ja garnisoniülema käsku täites, maa ja rahvas võitles oma vabaduse eest.

Kuigi mõni Kremli elanik võis nii mõnelgi hetkel heietada ka maailmavalitusklikke plaane, unistada oma rahva võimsusest ja suurriigist-impeeriumist, polnud see mõte ligikaudu 20 miljonit inimest kaotanud rahva ajaloolises mälus sugugi peamine, kui see üldse eksisteeris. Venelastele pole pronkssõdur ilmingimata Eesti vabastaja, kuid veel vähem on ta Eesti okupeerija või laienemist sooviva impeeriumi sõdur. Nii mõtleavad tavavenelased, nii nad sellesse suhtuvad.

Kui on üldse midagi, mille üle venelased oma viimase saja aasta ajaloos siiralt uhkust tunnevad, on see just seesama

võidupüha. Kõik sellega seostuv on venelastele püha. Endise peaministri Jevgeni Primakovi sõnadega: “Mitte ühelegi maale, ei väiksele ega suurele, ei lubata vene rahva pühade tunnete haavamist.”

Sellele lisandub veel venelaste hirm Teise maailmasõja tulemuste ümberhindamise ees, selle ees, et Nõukogude armee ja selle tegutsemise tagajärjed seatakse Saksamaa omaga samale pügalale. Noorsooliikumiste tegutsemine Moskvast ja selle peegeldused Eestis leidsid samuti ulatuslikku kajastamist. See osutus küll marginaalseks juhtumiks, kuid viitab ilmekalt avaliku arvamuse suunamisele tänapäeva Venemaal ja sellele potentsiaalile, mis on vajaduse korral sealse kõrgema võimuaparaadi teenistuses.

Kuid Eesti venelased?

Eespool mainitud arvamused kehtivad ka Eesti venelaste kohta, kuid palju vähemal määral. Venemaa venelased ehk ei saagi lõplikult aru, kui palju on Eesti venelased neist 15 aastaga eraldunud ning kui palju on muutunud mentaliteet ja mõtteviis. Venemaa on Eesti venelastele, eriti nooremale põlvkonnale, üha enam vaid sümbol – ainult legend, esivanemate sünnimaa ja kodumaa, ei rohkemat ega vähemat. Keeleline ja kultuuriline side on siiski tugev. Pronkssõdur ei esinda Eesti venelastele Venemaa pääsemist või veel vähem maailma pääsemist Natsi-Saksamaa kүүsisist. Monument tähendab neile Saksa sõdurite väljaajamist Eestist, mida nad peavad oma kodumaaks.

Monumendil on siiski ka muid lisatähendusi. Sakslaste väljaajamine oli eelduseks nende vanemate ja vanavanemate paikseks jäämisele Eestis. Teine maailmasõda oli niisiis aeg, mil nende kogukond – Eesti venelaste kogukond, kes moodustab peaaegu kolmandiku Eesti elanikkonnast – sündis ning jäi Eestis paikseks. Nende jaoks tähendab monument omamoodi nende kui Eesti elanike seadustamist. See on asi, mida nende arvates on pärast Eesti (taas)iseseisvumist pidevalt küsimärgi alla seatud. Nende jaoks pole pronkssõdur vabastaja, vaid uusasukas: sisserändaja, kes esindab nende esivanemaid ja juuri. Nii mõtleavad ja mäletavad seda nemad.

Mööngem, et valdav osa Tallinna rüüstamises osalenud noortest oli vanuses 17–22. Neil pole ega saagi olla mingeid isiklikke mälestusi Nõukogude ajast. Mässu käivitajatena toimusid väljastpoolt saadetud noored. Tõdegem, et suur osa rahutustes osalenuist oli politseiga tutvust teinud juba varem. Seega ei esindanud vandaalid Eesti venelaste kogukonda, võib-olla ainult selle kõige äärmuslikumalt meeletatud osa, ning olid vähemalt osaliselt pärit väljastpoolt Eestit. Tõenäoliselt spontaanselt kujunenud asjade käiku kasutati ära poliitiliselt. Kas selle taga oli mingi Suur Idee, mis oleks viinud *casus belli* ni? Vaevalt et me seda kunagi teada saame.

Ning eestlased? Eestlastele tähendab Teine maailmasõda vaid üht: aega, mil Eesti kaotas oma iseseisvuse ning langes ebainimliku okupatsiooni ohvriks. Rahvuslikus mälus on kaks okupatsiooni: aastail 1939–40 ja 1944–1991. Pisut karkeeritult võime väita, et aastad 1941–1944, mil Eestis viibisid Saksa väed, ei tähenda Eestile okupatsiooni, vaid ajutist vabanemist N Liidu kommunismitondi käest. Ja ega sakslasi Eesti okupeerijateks peetudki, sest nad ei käitunud eestlastega nagu venelased. 1944. aasta septembrikuu sündmusi Tallinnas ei nimetata ametlikes dokumentides sugugi mitte vabastamiseks või neutraalsemalt oma valdusesse võtmiseks, vaid okupatsiooniks. Seetõttu ei saa uskuda Venemaa argumenti, et Tõnismäe pronkssõdur ei esinda 1940. aasta sündmusi, vaid

on Hitleri-vastases võitluses osalenud sõdurite mälestusmärk. Seda ei mõisteta ega saagi mõista.

Isegi kui eestlased polnud venelastest täiesti erineval poolel, siis kindlasti polnud nad ka samal poolel. Nii sellest mõeldakse ning nii seda mäletatakse. Ja selleks on tugevad põhjendused. Küsimus ei ole selles, kas see on hea või halb.

1941. aasta 14. juunil, nädal enne Barbarossa plaani käivitamist, viidi tuhandeid eestlasi – vanureid, naisi, lapsi – ühe öö jooksul loomavagunites Siberi laagritesse. Järgnevate aastate jooksul surid just küüditatud, mitte need inimesed, kes jäid Eestisse sakslaste võimu alla. Samuti heitsid 1944. aastale järgnenud 45 aastat pika ja sünge varju Eesti ajaloole ja minevikule.

Kuidas edasi elada?

Küsimuse tuum seisnebki selles, kuidas elada, kui eri rahvusrühmadel on üksteisest niivõrd erinev ajalooline mälu. Ning probleem pole selles, et venelased ei soovi mäletada negatiivseid sündmusi ja eestlased omalt poolt on võimetud märkama midagi hea nõukogude ajas. Küsimus on selles, et Vene osapool on täiesti teadlik ajaloo süngemast poolest, kuid pole valmis ohverdama oma rahvuslikku suhtumist Suurde Isamaasõtta ning selles võidelnud sõduritesse. Samuti pole eestlastele antud võimalust oma suhtumist muuta. Seda tajutakse eneselaudusena, allaandmisena või millegi veel hullemana.

Kuidas peaksime selle küsimuse lahendama ning kas see on üldse võimalik? Ühe tuntud vene teisitimõttele ja nõukogudeaegse poliitvangi sõnadega: “On olukordi, kus rahvusliku mineviku tõlgendused on vastuolulised.” Võib-olla on sel juhul kohane toetuda üldinimlikule mälule? Mõttel on isenesest ju jumet, kuid sellessegi on istutatud vastuolu seeme. Mis juhtub siis, kui näiteks rahvusvahelise arengu tulemusel saab seesama nn üldinimlik mälu uue ajaloolise tõlgenduse?

Mõnede arvamuste kohaselt kasvab ja areneb Euroopas psühholoogiline võõrandumine Venemaast. Nüüdisaegsel Euroopa kosmopoliidil on äärmiselt raske mõista uut Venemaad, kus patriotism ja rahvuslikud huvid on lahutamatu osa poliitilisest retoorikast ning võidupuha riigile kõige tähtsam päev aastas. Venemaa tundubki eurooplastele kui vana, Esimese maailmasõja eelse Euroopa jäänuk. Seetõttu pole üllatav, et mitmed Euroopa Liidu esindajad on tõdenud, et Venemaal pole kohta Euroopa ülesehitamise projektis. Vene presidendi valitsuse kõrge ametniku sõnul: “Ainult poliitiline enesetapja võib end praegu rüütada Venemaa-sõbralikesse arvamusalaldustesse.”

Õigupoolest iseloomustabki neid suhteid teatud pingelisus ja jahenemine, seda ajal, mil majandus on vägagi mõjutatav ning mõlemapoolseid majandussuhteid püütakse edendada.

2006. aasta andmetele tuginedes on Venemaa Eesti peamiste kaubanduspartnerite seas kolmandal kohal, Euroopa Liitu mittekuuluvaid maid arvestades esimesel kohal. Eesti ja Venemaa kaubavahetuse rahakäive on ligikaudu 1,5 miljardit eurot, mis moodustab ühe kümnendiku kogu Eesti majandusest. Eesti ja Vene vahel valitseb Eestile ebasoodne tasakaal – Eesti import Venemaalt on suurem kui eksport Venemaale.

Nii või teisiti viib kapitalismi areng, mille teel Venemaa on ja jääb olema, Dmitri Trenini järgi põhiseadusliku korra, õigusriigi ja isegi demokraatia järkjärgulise tugevnemiseni. Majanduslik areng võib aja jooksul samuti viia moraalküsimuste ja individuaalsete lahenduste kaudu teistega arvestava välispoliitikani. Protsess on aeglane ning välismaailm ei suuda seda eriti arendada või kiirendada. Venemaa venna stiilis õpetama kipuvad lääneriigid ainult võimendavad läänevastaseid meeleolusid, mis on vene rahvas tugevasti juurdunud ning mida võimueliidil on lihtne ära kasutada.

Tõlkinud Mari Kodres

Keskkonnajulgeolek algab igapäevase kõrvade vahelt

Kaarel Tarand, Sirbi peatoimetaja
Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 3. oktoober 2007

Eesti on iseseisvuse ajal saanud kätte peaaegu kõik võimalikud katastroofikogemused (lennu-, laeva- ja raudteeõnnetused, metsa-, raba- ja tehasepõlengud, üleujutused jne), mille lahutamatuks komponendiks on inimohvrite kõrval alati ka kui mitte pöördumatu, siis kindlasti kulukas keskkonnamõju. Lisaks saime Nõukogude okupatsiooni pärandiga kaasa hulgaliselt reostatud piirkondi, mis meil on õnnestunud puhastada või vähemasti ohutumaks muuta, ning kahjuks ka teisi, mille puhastamisest pole jõud esialgu üle käinud. Tõenäoliselt leidub veel kolmandaidki, selliseid, mille kohta meil seniajani täpset teavet ei ole – näiteks pole mingit garantiid selle kohta, et Teise maailmasõja ajal ja järel Läänemerele uputatud mürgid, mille mõnest asukohast seoses kavandatava veealuse gaasijuhtmega on viimasel ajal palju juttu olnud, asusid just neis ja ainult neis kohtades, aga mitte kuskil mujal.

Eestil on põhijoontes olemas riskianalüüsid ja tegutsemisjoonised võimalike lokaalsete keskkonnakatastroofide enne-

tamiseks ja tagajärgedega võitlemiseks. Usutavasti saadakse vajaduse korral hakkama ja kui ei saadagi, siis on põhjust loota heade, osavamate ja jõukamate naabrite abile. Kuid kui rahvusvahelisel areenil kõneldakse keskkonnajulgeolekust, peetakse silmas midagi muud kui lokaalsed hädad. ÜRO “Millenniumi projekti” raames töötati välja üleilmselt kasutatav definitsioonidepakk, mille kohaselt keskkonnajulgeoleku all mõistetakse kolme põhilist tegevussuunda: sõjalise päritoluga keskkonnakahju ärahoidmist ja parandamist; keskkonnast lähtuvate konfliktide ärahoidmist ja neile adekvaatselt vastu tegutsemist ning lõpuks – keskkonna kaitsmist tema võõrandamatu moraalse väärtuse pärast.

Kahjustab kaudselt iseennast

Niisiis ei ole näiteks üleilmne kliimamuutus akadeemilises plaanis keskkonnajulgeoleku uuringute keskpunktis seetõttu,

et selle tagajärjeks on maailmamere veetaseme tõus, vaid et kliimamuutus ähvardab inimühiskonna ja selle väiksemate gruppide juurdepääsu eluks ja heaoluks vajalikele taastuvatele põhiressurssidele, mis omakorda suurendab konfliktide puhkemise tõenäosust. Täheleb, kui inimene kahjustab keskkonda, siis kaudselt kahjustab ta iseennast.

Keskkonnajulgeoleku tagamisel, nagu kõiges keskkonda puudutavas, on probleem selles, et mõju ilmumine võib võtta aega, inimtegevuse hävitav toime muutub nähtavaks alles pika aja jooksul või kuskil hoopis teises kohas. Seetõttu on keskkonnahoidlike argumentidel lühikeses ajaperspektiivis raske konkureerida inimliku egoismi ja saamahimuga ning just seetõttu on keskkonnajulgeoleku poliitilises planeerimises pikad planeerimisperiodid üliolulised.

Eestit puudutavad keskkonnajulgeoleku definitsiooni kõik kolm alajaotust, millest lihtsaim on lugu esimesega. Kuigi Nõukogude okupatsioonivägede põhjustatud keskkonnakahju ei ole veel lõpuni heastatud, on hullemast, nagu Paldiski õppereaktor ja Sillamäe jäätmehoidla, lahti saadud. Tasapisi on paranenud joogivee kättesaadavus reostatud aladel (endiste väeosade ümbruses). Eesti metsadest leitavad väeosade kasarmute ja muude hoonete varemed aga otsesest keskkonnariski ei põhjusta.

Keskkonnast lähtuvate konfliktidega on lugu keerulisem. Keskkonnajulgeoleku alal ei peeta tõenäoliseks riikidevahelisi konflikte ressurside kahjustamise tõttu. Põhjus on selles, et üldiselt on suuremas ressursisõltuvuses vaesemad riigid, kes ei suuda nende ressursse kahjustavate rikkamate naabrite vastu niikuinii tõsiselt agressiooni ette võtta, pealegi on kahjustatud riigi sisekonflikt muutunud ammu enne konflikti piiriüleseks muutumist sedavõrd sügavaks ja kiirendanud riigi laostumist, et tal puudub vähimgi võimalus jõuga naabrite vastu astuda.

Julgeolekupoliitikas tervikuna peab Eesti nullilähedaseks võimalust sattuda just keskkonnariski tõttu rahvusvahelisse konflikti. Tõepoolest on raske ette kujutada, et keskkonnaseisundit või taastuvate loodusressursside hulka ja tervist mõjutades oleks ühelgi Eesti naabril võimalik Eestis või siis Eestil üheski naaberriigis tekitada suurt keskkonnakatastroofi. Jutt on siin mõistagi taastuvatest ressursidest, eeskätt veest, haritavast maast ja metsast, millele juurdepääs ja mille kvaliteet on üleilmse keskkonnajulgeoleku keskne küsimus. Samas pole mingit alust välistada, et Venemaa Euroopa-osas võiks juhtuda keskkonnaga midagi sellist, mis vallandaks sealt massilise väljarände (ainuüksi Peterburi piirkonnas tuleb arvestada kaheksa miljoni inimesega, keda on sama palju kui kolme Balti riigi elanikke kokku). Kui Eesti ka selle väljarände sihtkohaks ei muutu, siis ülitõenäoliseks vaheajamaks või transiidikoridoriks ometi. Kuidas sellises olukorras toimida, nii et Eesti julgeolek kahjustada ei saaks, sellekohast plaani Eestil mõistagi pole. Tõsi, mudelarvutusi Sosnovõi Bori jaama tuumakatastroofi puhuks on küll tehtud, aga nii saadud skeeme ja värvilisi pilte ei saa tõe tunnil kasutada laiemalt kui operatiivstaabi seinal.

Värske näide Ida-Virust

Kui aga Eesti sisepoliitikas keskkonnajulgeolekule tähelepanu mitte pöörata, võib piirkonniti pingestada inimsuhteid, halvendada elukvaliteeti ja luua konflikteeldusi küll ja küll. Miks ja kuidas, seda saab hästi piltlikustada värske näitega Ida-Virust. Nimelt jõuab valitsusasutustes tasapisi lõpusirgele põlevkivikasutuse arengukava ettevalmistamine. Tegu on taastumatu ressursiga, mille kaevandamine aga, nagu hästi

teada, mõjutab oluliselt taastuvate varude – vee ja haritava maa – seisundit kaevandamispiirkonnas. On iseloomulik, et arengukava koostajad on ühiskondlike meeleolude ja nende võimalike muutuste hindamisel moodsatele akadeemilistele tööriistadele eelistanud arvamusküsitlusi ja intervjuusid kogu piirkonna elanike hulgas. Vahetult kaevanduspiirkonnas elab neist vähemus ja see peegeldub ka küsitlustulemustes. Nagu keskkonnakonfliktide puhul tüüpiline, saab vähemus (näiteks Mäetaguse või Maidla valla maaomanikud-põllisasukad) enamuse (Kohtla-Järve ja Ahtme linnarahvas) arvel kannatada ja sotsiaalne ebavõrdsus süveneb veelgi.

Eesti "rahvusliku rikkuse" põlevkivi kaevandamiseks on ettevõtted kokku esitanud taotlusi ligi 50 miljoni tonnises aastamahu (1980-ndate hiilgeaastail ületas kaevandamine 30 miljonit tonni aastas). Ettevõtjasõbralik valitsus võiks taotlused täies mahus rahuldada, tagajärjeks keskkonnakatastroof ja tõenäoliselt suhete pingestumine naaberriikidega. Õnneks on valitsus pigem 20 miljoni tonnise aastamahu kursil ning loota võib, et parlament kärbib mahtu veelgi. Nii tegutsedes eelistab valitsus keskkonnahuve majandushuvidele, aga võib sattuda tõsisesse konflikti ärieliidi mõne osaga ning näiliselt seisab avaliku huvi ja ühiskonnas nõrgemate poolel. Miks näiliselt?

Keskkonnajulgeoleku seisukohast vaadates lükkab valitsus vastutuse võtmist lihtsalt edasi, valides planeerimisperiodiks aja aastani 2015. Põhilised sündmused põlevkivi kasutavas energeetikasektoris (viimaste tolmipõletuskatelde lõplik sulgemine) aga algavad aastast 2016. Jättes maavara kasutusõiguste ja -mahtude küsimuse lahtiseks, süvendab valitsus määramatust ning halvendab seisukorda ka neis ettevõtetes, kes saavad kaeveloa. Näiteks elektrijaamade keevkihtkatelde tööiga peaks olema 40 aastat. Kui pole selge, kas toorainegarantii elektrijaamadele sellisena, nagu see on praegu põlevkivi arengukavasse pakutud, jääb jõusse ka pärast 2015. aastat, suureneb uute plokide ehitamise äririsk. Energeetikasektoris toimuva mõju Ida-Virumaa tööohõivele on teada, samuti nagu see, et sealse valdavalt mitte-eestlastest elanikkonna seisundi vähimagi halvenemise kasutab Venemaa kohe ära oma Eesti-vastases propagandas, s.t teeb sellest julgeolekupoliitika osa.

1990-ndate lõpul, kui riiklikus päevakorras oli Narva elektrijaamade aktsiate võimalik müük välisinvestorile, kuulus läbirääkimiste juurde lahutamatu nn sotsiaalpakett, vastutuse lepinguline jagamine inimeste eest, kes põlevkivienergeetika ümberkujundamise käigus võiksid kannatada saada. Nüüd põlevkivimajanduse arengut kavandades valitsus sotsiaalküsimustega tegelemist vajalikuks ei pea. Aga põlevkivi kaevandamise mahtu määrates määrab valitsus ometigi ka tegevuse vahetu keskkonnamõju ning kaudse sotsiaalse mõju. Kui tagajärgede silumine jätta ainult turujõudude hoolde, võib kindel olla, et piirkonna sotsiaalsed pinged kasvavad ning see omakorda mõjutab Eesti välispoliitikat, nii kahepoolseid suhteid Venemaaga kui ka Venemaa ja EL-i suhteid. Võimalik, et ma eksin, kuid selle kindlaks tegemiseks ongi vaja teha põlevkivi arengukava julgeolekupoliitiline analüüs, mis praegu puudub.

Kõrvalepõikena: Eestis kehtiv keskkonnamõju hindamise ja keskkonnajuhtimissüsteemi seadus, mis sätestab keskkonnamõju strateegilise hindamise kohustuslikkuse pea igasuguse majandustegevuse alustamisel, ei tunne mõistet "keskkonnajulgeolek". Julgeolekut nimetatakse seaduses vaid korra ja sedagi soovitu vastupidises kontekstis. Nimelt määrab seadus, et keskkonnamõju hindamist ei kohaldata „strateegilisele planeerimisdokumendile, mille ainus eesmärk on riigi julgeolek või tsiviilkaitse“.

Pikem ajatelg kui 4–10 aastat

Põlevkivi on ainult üks näide ja eeldatavasti on Eesti riik EL-i liikmena küllalt tugev selleks, et selle üksikküsimuse kätte mitte ära laguneda, nagu võime näha analoogilistel tingimustel juhtuvat Aafrikas või Aasias. Olgu siiski üle rõhutatud, et keskonnariski ennetamine ja julgeoleku planeerimine vajab ajateljel hoopis pikemaid lõike kui Eestis tavalised neli–kümme aastat. Lühikeste planeerimisperioodide õigustamine “paindlikkusega”, “dünaamilise arengu” ja “kiirete muutustega” on vastutusest kõrvalehiilimine, millel ei pruugi, aga võivad olla fataalsed tagajärjed. Et selline on kõigi järjestikuste valitsuste käitumistava, tuleneb sellest, et keskkonnajulgeoleku definitsiooni kolmandast ja tähtsaimast osast ei ole võimu teostajate peadesse veel suurt midagi päralt jõudnud. Asjaolu, et keskkonda tuleb kaitsta tema igipüsiva moraalse väärtuse pärast, on siinmail veel võõras tõde. Eks ta ole üsna uus meist lääne poolgi, kus ideoloogiamasin ei kuulutanud inimest läbi 20. sajandi looduse alistajaks nii jõuliselt kui vastu tahtmist kommunistliku ilmakorra poole püüdlevates ühiskondades. Et majandusliku ja keskkonnajulgeoleku tagamine on teineteist toetavad, mitte teineteisele vastanduvad tegevused, pole ühiskonna eliitühemadeski selge, saati siis üldrahvalikult.

ÜRO valitsustevahelise kliimamuutuste paneeli üksmeelne

järeldus on tänaseks, et maakera keskmise temperatuuri tõusu ning selle tõusu kiirenemist läbi 20. sajandi on mõjutanud inimtegevus. EL-i positsiooni kaudu peaks Eesti olema seisukoha üks tulisemaid pooldajaid. Just sellele, nüüd ka ÜRO väitele on EL rajanud saastekvootidega kauplemise (eesmärgiks tehnoloogiasirde ja emissioonide vähendamise saavutamine, mitte rikkuse ümberjagamine). Kui keskkonda tuleb kaitsta tema igikestva moraalse väärtuse pärast ja selleks on loodud ka majanduslik mehhanism, siis kui moraalne on kasutada seda majandusmehhanismi kiireks rikastumiseks, samas vältides vähimatki keskkonna julgeolekut kindlustavat tegevust, mis on kauplemisõiguse saamise eelduseks? Kas saastekvoodi müügist saadava raha väljavõtmine ettevõttest dividendina ja kulutamine „jooksvaks tarbimiseks” keskkonnainvesteeringute asemel lähtub keskkonnajulgeoleku definitsioonist? Ei.

Niisiis on valitsusel oma teadmiste-suhtumiste kujundamisel kõvasti arenguruumi. Ehk on abiks ka vahetud kokupuuted keskkonnajulgeoleku põhimõtete eiramise tagajärgedega näiteks Darfuris, kuhu eestlastel uuest aastast ajaloo suurima rahvusvahelise päästeoperatsiooni koosseisus on lootust sattuda. Eesti pole Darfur, kuid kui on võimalik keskkonda vastutustundliku suhtumisega vältida ka Darfuri kõrval mikroskoopilisi sotsiaalseid pingeid, siis miks jätta see võimalus kasutamata?

Eesti suuremad majandusohud ei tule Venemaalt

Villu Zirnask, majandusanalüütik

Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 3. oktoober 2007

Kui jutuks tulevad Eestit ohustavad riskid, ei saada kunagi üle ega ümber Venemaast. Nii mõneski vallas on Vene-hirm ilmselt õigustatud, kuid riigi majandusriske hinnates pole põhjust käsitada Venemaad erakordse ohuna. Muudel majandusriskidel on potentsiaali kõigutada Eesti julgeolekut rohkem.

Viimati tekitas Venemaa Eestile suuri majandusprobleeme 1998. aasta finantskriisi tagajärjel. Erinevalt pronksõuduri sündmuste mõjust, mis seni on sundinud tegevust koomale tõmbama üksikuid ettevõtteid, kannatas rublakriisile järgneval aastal rängalt suur osa toiduainetööstust, mitmed pangad ja muud ettevõtted. Majanduskasv langes 0% lähedale, tööstustoodang kahanes, töötuse määr tõusis rohkem kui 13%-ni, sõiduautode esmane arvelevõtmine vähenes umbes kolmandiku võrra, valitsemissektori eelarve jäi kolm ja poole miljardi krooniga miinusesse. Kõik see toimus põhiliselt Venemaalt alguse saanud probleemide tõttu.

Samasuguse või veel hullemagi olukorra elas 1990. aastate alguses läbi Soome, samuti osalt Venemaast põhjustatud probleemide tõttu. Tööpuudus hüppas paari aastaga 3,2 protsendilt 16 protsendini, valitsus pidi pankade päästmiseks kulutama poolsada miljardit marka, SKT elaniku kohta langes rohkem kui kümnendiku võrra jne.

Venemaa võimalused

Praegune Venemaa on teistsugune kui see, mis põhjustas 1990. aastate alguses Soomes ja Eestis ning 1999. aastal Eestis suuri majanduskriise. Poliitilise mentaliteedi poolest võib-olla ebameeldivam, ent ostujõu mõttes usaldusväärsem. 1999.

aastal polnud Venemaal raha, et meie kaupu ja teenuseid osta; 2007. aastal raha on, ainult poliitilised otsused saavad majandussuhteid rikkuda. Esimesel juhul ei tule ärist mingil juhul midagi välja, teisel juhul leiab ikka mõned ärimehed, kes on ametlikust poliitilisest joonest hoolimata valmis Eestiga väikest äri ajama. Puhtalt ärilises mõttes on maksejõuline, aga poliitiliselt vaenulik Venemaa Eesti majandusele ikkagi soodsam kui maksejõuetu Venemaa.

Muidugi võib õnn – ehk kõrged toormehinnad – Venemaale kunagi ka selja pöörata ja riigi majandusraskustesse lükata. Sedagi stsenaariumi ei peaks ülemäära traagiliselt võtm: elu on näidanud, et kui sulgub üks uks (mis nagunii pole pärani lahti, Eestil on Venemaast olulisemaid kaubanduspartnereid), siis avaneb mõni teine. 1998. aastal läksid paljude majandusanalüütikute esialgsed prognoosid küll viltu: arvati, et Veneturu äralangemisest ei teki suurt häda, sest Eesti väliskaubanduse EL-i turule ümberorienteerimine lihtsalt kiireneb olude sunnil, tegelikult varem Venemaale eksporditud kaupadele üleöö asendusturgu siiski ei leitud. Kaheksa aastat hiljem tollasele ajale tagasi vaadates saab siiski öelda, et kannatusteaeg möödus päris kiiresti. SKT kasvu vaadates väljus Eesti kriisist juba 2000. aastal, tööpuudus hakkas kiiresti vähenema 2003. aastal, autoostuhoog taastus samuti 2003. aastal.

Ka Soome ei viibinud oma *lama*’s eriti pikka aega. Viis-kuus aastat pärast kriisi – 1990. aastate teiseks pooleks – olid me põhjanaabrid tõusnud telekommunikatsiooni- ja IT-buumi juhtriikide hulka ning nende majandus muutus mõnede analüüsikeskuste hinnangul maailma kõige konkurentsivõimelisemaks.

Kõik haavad paranevad ning möödunud aastal andis Soome arengufond Sitra juba välja raporti, milles Soome Panga siirdemajanduste instituudi analüütikud Simon-Erik Ollus ja Heli Simola julgustasid Soomet Vene-kaardile suuremat panust tegema. "Nüüd kui Soome on saanud üheks maailma konkurentsivõimelisemaks majanduseks ning lõiganud täit kasu maailmamajandusse integreerumisest, on aeg tähele panna uusi võimalusi, mida Venemaa Soomele pakub. Kiiresti kasvav Vene turg toetab Soome firmade kasvu ja konkurentsivõimet maailmas. Venemaa on šanss, mida Soome ei tohi käest lasta," kirjutasid nad.

Tegelik oht

Eestil oleks otstarbekas ajada Venemaaiga seotud majanduspoliitika samasugust liini: püüda kalkuleeritult ja kaalutletult ära kasutada võimalusi, mida Venemaa kiiresti kasvav ostjõud pakub, nägemata idanaabris ainult ohu ja ebastabiilsuse allikat, aga samas kaldumata ka teise äärmusesse – Vene turus kuldvasika nägemisse. Ilmselt peaksime küll Vene turule (taas)panustades olema veidi ettevaatlikumad kui Soome,

sest nende rahvusvaheline konkurentsivõime on parem ja seega suudavad Soome ettevõtted Vene turul tekkida võivate probleemide – olgu siis majanduslike või poliitiliste – puhul ennast kiiremini ja valutumalt mujale ümber orienteerida kui Eesti.

Kui majandussuhted Venemaaiga on Eesti jaoks pigem võimalus kui oht, siis mis on peamine oht? Arvatavasti maailma raha- ja kapitaliturgude olukord. Eesti viimaste aastate majandusbuum on ju väga suures osas tuginenud välismaalt laenatud rahale ja kui laenu võtmine muutub kallimaks ja keerukamaks, vaibub ka buum – nagu juba lähebki.

Erinevalt idaäärist, mille vähenemine praeguse mahu juures kõikehõlmavat kriisi ei tekita, mõjutavad intressimäärad ja raha kättesaadavus kogu majandust. Kui sisetarbimise kasv aeglustub ja ettevõtted ei leia uusi turge, kuhu müümine võimaldaks töötajate kiiresti kasvavaid palganõudmisi rahuldada, kasvab tööpuudus ja väljaränne. Euroliidueelsete, praegusega võrreldes suhteliselt suletud piiride ajal võis loota, et tööpuuduse kasv suurendab huvi kaitsejõududes või politseis teenimise vastu; nüüd on karta, et minnakse valdavalt välismaale õnne otsima.

HIV ja riigi kaitse

Ain Aaviksoo, poliitikauuringute keskuse Praxis tervisepoliitika programmi direktor
Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 3. oktoober 2007

Aastaks 2020 on aids Eestis tõenäoliselt kolme–viie sagedasema surmapõhjuse hulgas. Aga võib-olla juhtub see ka varem. Paari aasta tagune eufooria, et oleme epideemiast jagu saanud, on vaibunud: igal aastal registreeritakse üle 600 uue juhu. Selle hulka pole arvestatud umbes kolmandikku uimastisõltlastest, kes on nakatunud, kuid ei tea seda. Samuti on teadmata nakkuse vaikselt sugulisel teel leviku ulatus. Ainuke grupp, kelle hulgas HIV diagnoosimine selgelt väheneb, on vangid – 2004. a registreeriti nende hulgas ligi kolmandik uusi juhtusid, viimati oli neid 16%.

Nakkushaigused erinevad muudest tõbedest selle poolest, et nad liiguvad edasi inimeselt inimesele. HI-viirus on õnneks suhteliselt vähenakkav – hepatiidiviirusest umbes sada korda vähem –, kuid sellega käib kaasas häbitunne ühelt poolt ning põlgus teiselt poolt. Üldjuhul ei kipu inimesed endal seda haigust kahtlustama ning saanud positiivse vastuse, varjavad seda kaaskodanike eest. Just siin peitub HIV-ga seotud esimene julgeolekurisk: pikka aega kulgeb epideemia varjatult.

1990-ndatel ignoreeriti esimesi kaudseid märke haiguse peatsest plahvatuses uimastisõltlaste hulgas, sest aastast diagnoositi alla kümne juhu. Suhtumise muutumiseks läks vaja 2001. aasta šokki: Eestis registreeriti elanike suhtarvu kohta maailmas kõige rohkem HIV-juhte. Ühe aastaga lisanud 1500 HIV-positiivset. Samasugune ignorantsus ohustab meid ka praegu. Vastumeelsust erakordselt kalli ravi osutamiseks õigustatakse pealiskaudse statistika tsiteerimisega: aastast sureb vaid mõni aidsihaige. Epideemia levikut soodustab asjaolu, et haigus ei avaldu kohe, vaid viie–kümne aasta pärast. Nüüd hakkab aids avalduma "plahvatuslikel" aastatel diagnoositud HIV-positiivsetel, haiglaid hakkavad ummistama rasked juhud ning statistikas paari aasta pärast väljenduma aidsisurmad.

Riiklik jõuetus

600 uut juhtu tundub "normaalsena" 6000 vähijuhu kõrval. Samas jäetakse tähelepanuta fakt, et vähki haigestumus on teatud mõttes paratamatult vananemisega kaasnev nähtus, seevastu HIV levik ja oma aidsihaigetega mitte hakkama saamine näitab jõuetust. Arenenud riikides haigestub kümneid kordi vähem inimesi ja neistki on enamik immigrandid. Kohalikke elanikke kaitstakse sellega, et kõik nakatunud saavad asjakohast ravi ja kaitset sotsiaalse tõrjutuse vastu.

Juba 2003. aastal tegutses välisministeerium meeleheitlikult selle nimel, et Eesti nimi ei esineks ühises loetelus meie jaoks "sobimatute" ehk vähearenenud riikidega. HIV poolest võrreldakse aga Eestit Venemaa ja Ukraina ning Kariibi mere riikidega seoses meie epideemia iseloomuga, aga järjest enam ka riigi suutmatusega oma probleemidega hakkama saada. Sarnaselt meie enda petliku rahuloluga HIV-surmade vähesuse üle hoiab teiste riikide avalikku survet meile tagasi lootus, et mitu aastat ulatuslikku välisabi Global Fund'ilt (*to Fight Malaria tuberculosis and AIDS*) ja riigi hea majanduslik käekäik võimaldavad probleemi kontrolli alla saada. Selle lootuse petmine ennustab, et üsna pea jõuab HIV-teema naaberriikide, eeskätt Soome, Rootsi ja USA riigijuhtidega peetavate kohtumiste agendasse. Nii nagu 2000-ndate alguses muretseisid naabrid enda ja meie julgeoleku pärast rohkem kui meie, nii teevad nad seda ka nüüd.

Turvaliselt võib ennast tunda riik, mille majandus areneb ja valdav enamik ühiskonda on kaasatud parema elu ehitamisse. UNAIDS-i hinnangul kannab 1,3% Eesti 15–49-aastasi HIV-nakkust. Selles vanuserühmas on tööhõivemäär 64%, mis tähendab potentsiaalselt 5600 töötaja puudu jäämist. Arvestades, et igal aastal registreeritakse üle 600 uue nakatunu, lisan-

dub igal aastal veel 400 puuduvat töötajat. Korrektses raviga on võimalik viia HIV-positiivsete keskmine töövõime kaotus 10%-ni, näitab Maailmapanga kogemus. Kuigi otsene majanduslik kahju ei pruugi seniste põgusate prognooside kohaselt ületada 1% SKT kasvu pidurdumisest, on kaudne mõju riigi imagole tõenäoliselt olulisemgi, arvestades pidevat konkureerimist parema elu-, töö- ja investeerimiskeskonna pärast. Kui välisinvesteeringutes on kübege emotsionaalsust, siis kontrolli alt väljunud aidsiepideemiaga saamatu pisiriigi maine ei suurenda kindlasti turvatunnet oma raha suhtes.

Piirkondlik aegpomm

Eesti HIV-epideemia eripära on selle algne kontsenteerumine Ida-Virumaale. Rahvuslikult meeletatud inimestele võib tunduda soodne, et HIV on seni levinud peamiselt venekeelse elanikkonna hulgas. Samas on elanike rahvustunnuse järgi hülgamine ja ravist ilma jätmine väga mõjus relv propagandasõjas. HIV näol on tegemist piirkondliku aegpommiga: Narvas on aja küsimus, mil epideemia tuleb ümber defineerida kontsenteeritust üldiseks. Suure mõjuga – aga “surmaviiruse” imagoga HIV seda on – sotsiaalsete probleemide põhjendamatu kontsenteerumine üksikutesse ühiskonna gruppidesse on moodsas demokraatliku ühiskonnas selge julgeolekuriski. Samal ajal on teada, et seisukohad tuleb ümber hinnata, sest järjest enam nakatatakse sugulisel teel, suureneb naiste osakaal ning järjest vähem on õigustatud epideemia leviku seostamine rahvustunnusega.

Riski mõnusale heaolule näitab ka elanikkonna suhtumine: 2006. aasta täiskasvanud elanikkonna küsitlusuuringu põhjal pole 44% inimesi nõus töötama koos HIV-positiivsega, 33% nõustusid sellega ja ülejäänud ei oska võtta seisukohta. Kuni see puudutab suhteliselt väikest hulka inimesi, on hirm abstraktne. Ent kui HIV-positiivsed jõuavad suure osa inimeste töökohtadesse, on karta potentsiaalseid konflikte.

Lõuna-Aafrika Vabariigis oli 1990. aastal HIV-epideemia

levik umbes Eestiga võrreldav. Nüüdseks on seal 20% elanikke nakatunud ja maailma juhtivates väljaannetes räägitakse presidendi juhmusest probleemi eitamisest. Markantsemad momendid riigijuhtide tegevusest on aidsihaigete ravimisest keeldumine ning nelja aasta pärast riigikohtu otsusel oma kohustuste täitmise taastamine. Eestis tõenäoliselt ei kordu probleem samas mastaabis, kuid ka 3–5%-ni levik ning valituse keeldumine oma kodanikele ravi pakkumast muudab elanikud rahutuks ning välispartnerid nõutuks.

Lahendused/kokkuvõte:

Tuleb pingutada epideemia leviku tõeliseks pidurdamiseks. 600 lisajuhtu aastas säilitab tulevikku ja kõiki elanikke silmas pidades väga plahvatusohtliku olukorra.

Adekvatse ravi tagamine on oluline vahend nakkuse leviku piiramiseks, aga ka riigi tõsiselt võetavuse seisukohast.

Ebakvaliteetne ravi suurendab ravimitele allumatust: negatiivne kogemus tuberkuloosiga, mille poolest Eesti on siiaamaani „maailma kuum punkt“ suurima ravimiresistentsete tekitajate protsendiga, on õnneks praegu kontrolli all ja tuberkuloosi epideemia väheneb.

Endiselt on praegu vajalikud investeeringud oluliselt väiksemad kui tulevikukulutused. Erakordselt küüniline ja naiivne on loota, et narkomaanidest aidsihaiged surevad ise välja.

Haiguse kontsenteerumine Ida-Virumaa piirkonda annab pelgalt meditsiinilisele küsimusele rahvusliku varjundi ja selle ignoreerimine suurendab julgeolekuriski.

2003. aasta kevadel väljendas toonane peaminister Siim Kallas avalikult seisukohta, et Eesti kolm kõige suuremat väljakutset on liitumine Euroopa Liidu ja NATO-ga ning HIV-epideemia pidurdamine. Nüüd on kaks esimest sihti saavutatud, kuid kolmanda osas kiputakse juba kahtlema. Ajalugu näitab, mis ajal on elanud suuremad riigimehed, kuid maailmakogemus ja senine HIV-epideemia kulg Eestis näitab pigem nelja aasta eest öeldu paikapidavust. Seda kõigi kolme väite osas.

Intervjuud

Javier Solana: Euroopa peab tugevdama oma sõjalist võimsust

Urmet Kook

Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 22. juuni 2005

Euroopa Liidu ühtse välis- ja julgeolekupoliitika juht, endine NATO peasekretär Javier Solana selgitab usutluses Urmet Koogile, miks on Euroopa Liit hakanud viimastel aastatel tegelema üha enam asjadega, mida siiani peeti puhtalt NATO pärusmaaks. Ühtlasi näeb Solana ka Eesti väga selget panust Euroopa Liidu militaarses initsiatiivis, ehkki Eesti ise sellele nii ühemõttelist toetust väljendanud pole.

Palju räägitakse muutunud julgeolekuseisundist ja uutest ohtudest. Arvestades Euroopa Liidu sõjalisi ambitsioone, millised on teie hinnangul ohud, millega Euroopa Liit praegu silmitsi seisab?

Kaks aastat tagasi leppisid Euroopa Liidu liikmesriikide juhid kokku Euroopa kaitsestrateegias "Turvaline Euroopa paremas maailmas". Esmakordselt Euroopa Liidu ajaloos defineeriti ühiselt ohud ja uued väljakutsed Euroopas. Need julgeolekuriskid on üldtuntud ning detailselt ma ei hakkaks neid üle kordama, tooksin vaid välja mõned tendentsid. Võrreldes külma sõja aegse bipolaarse maailmaga seisame nüüd silmitsi uute ohtudega, mis on keerulisemad, raskemini märgatavad ning vähem ennustatavad. Vaadake praegust maailma: alates 1990. aastast on sõdades surnud 4 miljonit inimest, neid 90% olid tsiviilelanikud. Konfliktide tõttu on enam kui 18 miljonit inimest pidanud lahkuma kodudest. Kolmanda aastatuhande algus on olnud ühtaegu brutaalne – New Yorgist Madridini – ja ka ebakindel – Beirutist Andijanini. Kahtlemata muutub meie maailm aina vähem ettearvatavaks. Uued ohud on pikaajalised konfliktid, rahvusvaheline terrorism, massihävitusrelvade kiire levik, samuti vaesus ja nälg, mis kõik ähvardavad ka Euroopa julgeolekut. Selleks, et neile ohtudele vastu seista, on Euroopa Liit viimased viis aastat arendanud julgeoleku- ja kaitsepoliitikat. Selle raames on EL käivitanud mitu tsiviil- ja militaarmissiooni, mille eesmärk on lihtne: kiire reageerimine ja tulemuslik tegutsemine. Ehk nüüd on Euroopa Liit ise suuteline pakkuma kõiki olemas-olevaid vahendeid kriiside lahendamiseks, aga ka konfliktide ennetamiseks. Seetõttu on ülioluline tugevdada meie sõjalist võimsust. Vaatamata tehetule, peab Euroopa Liit muutuma veelgi aktiivsemaks oma strateegiliste eesmärkide saavutamisel.

Viimase paari-kolme aasta jooksul on võimalik olnud täheldada teravaid eriarvamusi USA ning mitme Euroopa Liidu riigi vahel. Kas võiksite kirjeldada USA ja Euroopa Liidu suhteid praegu? Kas lõhe Iraagi küsimuses on ületatud?

Euroopa Liit ja USA on alati olnud ja jäävad ka tulevikus tugevateks liitlasteks. See ei välista eri arvamusi, debatte ega erisuguseid lähenemisviise ühiste eesmärkide saavutamisel. Ühine ajalugu, huvid ning väärtused on aidanud üle saada ka tõsisest erinevusest. Mõistagi viitan ma siinkohal eri arva-

mustele Iraagi küsimuses. Siiski tuleb meeles pidada, et Iraak ongi väga eriline juhtum. See ei jaganud mitte ainult Euroopa Liitu kahte leeri, vaid ka ÜRO, kogu rahvusvahelise üldsuse ning Ameerika ja Euroopa avaliku arvamuse. Mul on täna väga hea meel, et meil on õnnestunud see lõhe ületada ning oleme astunud uude ning palju enam dünaamilisse ajajärku. Iraagi valimistega avanes väga julgustav pilt. Ent ees seisab veel palju tööd – riigi stabiliseerimine ning Iraagi rahvas n-ö heaperemeheliku hoiaku kujundamine oma riigi suhtes. Poliitilised protsessid ning Iraagi kaitsejõudude tugevdamine viivad loodetavasti vägivalda vaibumiseni ning aitavad Iraagist kujundada demokraatlikuma ja rahumeelsema riigi. Seda vaadet jagavad kõik rahvusvahelisel areenil vastutavad tegutsesjad. Meie, eurooplaste plaan on koolitada välja 800 Iraagi vanemkohtunikku, politseinikku jm ametnikku. Iga edukas ja hästi töötav riik baseerub professionaalsete ametnike kaadril. Üks paljulubavamaid valdkondi, kus Euroopa Liit saab mängida kandvat rolli, on konsulteerimine põhiseaduse visandamisel ning keskendumine üleüldisele rahvuslikule leppimisele. On ju Iraagi poliitilise fragmenteerumise oht endiselt väga suur. Selle takistamiseks võib tulevikus Iraagis näha "rohkem Euroopat" ning lähikuudel Euroopa ja USA tihedamat koostööd. Üheks selle koostöö väljendiks on ka 22. juunil Brüsselis toimuv Iraagi-teemaline konverents, mille kaasvõrustajateks on nii Euroopa Liit kui ka USA.

Kuid mis EL-i ja USA paranenud suhetest saab rääkida, kui Hiina relvaembargo küsimuses pöörati omavahel taas tõsiselt tülli?

Euroopa Liidu seisukoha Hiina relvaembargo suhtes määras Euroopa Liidu nõukogu detsembris 2004, praegu tegeleme aktiivselt kollektiivse seisukoha määramisega meie endi seas. Tahame luua käitumisnormi, mis ei kehtiks ainult konkreetse juhtumi puhul, vaid määratleks üldise suhtumise relvaekspordi küsimusse – praegu me otsime pikema-ajalist lahendust. Mis puutub meie suhetesse USA-ga, siis rõhutasin, et minu eelmisel visiidil USA-sse rääkisime ka Hiinast. Tegin ettepaneku Euroopa Liidu ja USA süvendatud dialoogiks Hiina küsimuse arutamiseks. Minu nägemuses ei peaks tegema tihedat koostööd mitte ainult Hiinat silmas pidades, vaid kogu regioonis. Loomulikult toob konstruktiivne dialoog USA-ga aeg-ajalt kaasa ka erisuguseid seisukohti. See on osa reaalsusest ning tõestab, et me ei ela täiuslikus maailmas.

Nii NATO kui ka Euroopa Liit on alustanud oma kiirreageerimisjõudude ettevalmistamist. Kas see pole mitte teineteise dubleerimine ja ressurside raiskamine?

Nii Euroopa Liidu, NATO kui ka kõigi liikmesriikide huvides on see, et poleks tarbetut dubleerimist. See on olnud ja jääb Euroopa Liidu julgeoleku- ja kaitsepoliitika juht-põhi-

mõtteks. Enamik liikmesriike järgib põhimõtet, et neid relvajõude, mida on võimalik kasutada EL-il, oleks võimalik kasutada ka NATO-l. Need relvajõud võivad alluda mõlemale organisatsioonile olenevalt sellest, kumb on konkreetse operatsiooni eest vastutav. EL-i lahingugruppide kontseptsioon ja NATO reageerimisjõud täiendavad teineteist ning pole omavahel vastuolus. See, et mõlema organisatsiooni eesmärk on paremate ja kiiremini reageerivate üksuste olemasolu, teenib Euroopa ühist eesmärki panustada paindlikku ning otstarbekasse kriiside lahendamise poliitikasse. Doubleerimise kohta ütlesin veel, et Euroopa Liit ja NATO on kokku leppinud edasises koostöös, k.a meetmetes, mis lubavad Euroopa Liidul kasutada NATO vahendeid ja võimalusi – näiteks peakorterite struktuure. Seega EL-i juurde pole vaja neid uuesti luua. See on vaid üks näide viljakast koostööst ja tööjaotusest. Põhiküsimuseks – räägin nüüd nii Euroopa Liidu kõrge esindaja kui ka NATO endise peasekretärina – on vajadus reformida Euroopa relvajõude. Relvajõudude kohandamine uute, 21. sajandi militaaroperatsioonide nõuete järgi on suur väljakutse.

Milline mõju on Prantsusmaa ja Hollandi referendumite "ei!" Euroopa Liidu ühisele välis- ja julgeolekupoliitikale?

Mul on kahju, et Prantsusmaa ja Holland ütlesid Euroopa Liidu põhiseaduslikule leppele "ei". Sellest hoolimata austan ma rahva otsust. Kahtlemata oleme keerulises ja väljakutsuvas olukorras. Uut situatsiooni on vaja rahulikult ja selgelt analüüsida. Samas on selge, et Euroopa Liit jääb aktiivselt osalema globaalpoliitikas. Eitava vastuse saanud referendumid ei mõjuta seda kuidagi viisi. Olemasolevate lepingute põhjal on võimalik, et Euroopa Liit mängib rahvusvahelisel areenil juhtivat rolli, nagu ta on seda viimasel paaril aastal tõusvas joonel teinud. Nii meie partnerid kui ka maailm vajavad Euroopat, mis käitub rahvusvahelises poliitikas otsustavalt. Ehk elu läheb edasi ja maailm ei peatu, k.a uued väljakutsed.

Kui palju saab rääkida Euroopa Liidu ühisest välis- ja julgeolekupoliitikast, kui Euroopa Liidu "suur kolmik" püüab näiteks Iraanis oma tahtmise läbi suruda?

Nagu te teate, kohtusin Iraani esindajatega mai lõpus Genovas koos oma Prantsuse, Inglise ning Saksa kolleegidega, et arutada Iraani tuumaprogrammi küsimust. Läbirääkimised jätkuvad läbi suve. Euroopa Liidu eesmärk on piirata igasuguseid massihävitusrelvi selles regioonis. Üldiselt on meil valida kahe kursi vahel. Kui meil õnnestub saavutada püsiv vastastikune teineteisemõistmine tuumaküsimuses, siis on võimalik ka toimiv koostöö Euroopa ja Iraani vahel. Ma loodan, et selle mõju ei piirdu üksnes tuumaküsimusega, vaid laieneb ka teistele meid huvitavatele valdkondadele, nagu näiteks inimõigused Iraanis, Iraani suhtumine Lähis-Ida rahu-protsessi ning sidemed terrorismiorganisatsioonidega. Kui suudame nendes küsimustes edasi minna, on võimalik Iraani käsitleda mitte ainult kui tugisammast Lähis-Idas, vaid ka Euroopa jaoks laiemalt. Veelgi enam, Iraanist võiks saada oluline kaubanduspartner ning see pakuks märkimisväärseid ekspordivõimalusi. Ma ei pea silmas ainult naftat ja gaasi, vaid ka ideesid ning inimesi. Kokkuvõttes võiks Iraanist saada rahvusvahelise kogukonna tähtis liige, mis võiks väljendada WTO-sse pääsemisega. Teine stsenaarium oleks palju halvem. See tähendaks kahtlustamise, isolatsiooni, vaesuse ja võib-olla isegi reaalse ohu kasvu. See oleks halb nii meile, Lähis-Idale, aga eriti Iraanile endale. Rahvusvahelise

kogukonna silmis langeks ta isolatsiooni ning seeläbi suruks iseenastavalt nurka. Läbirääkimiste ebaõnnestumine viiks tagajärgedeni, millest Iraan on teadlik: kohtumised peaks liikuma Genovast New Yorki. Euroopa Liidu liikmesriigid on korduvalt öelnud, et toetavad selles küsimuses järgitult Prantsusmaa, Saksamaa ja Suurbritannia initsiatiivi. Seda protsessi kujundab 25 Euroopa Liidu liikmesriigi ühine soov ja eesmärk. Iraani juhtum demonstreerib Euroopa tegutsemisvalmidust ning initsiatiivi küsimustes, mis puudutavad kogu rahvusvahelist kogukonda.

Viimasel ajal räägitakse üha enam Euroopa ja Euroopa Liidu piiridest. Et kas Euroopa on geograafiline või väärtuseline mõiste. Milline perspektiiv on selles valguses Ukrainal ja Türgil? Ukraina küsimuses on just Eesti poliitikud käinud välja ettepaneku ta EL-i aidata, samas kui Türgi küsimuses valitseb meil vaikiv skeptitsism. Kumb riikidest teie arvates varem EL-i saab?

Pärast läbi aegade suurimat ja ka Eestit kaasanud liitumislainet eelmisel aastal valmistub Euroopa Liit Rumeeniat ja Bulgaariat vastu võtma aastal 2007. Türgi suhtes jõuti eelmine aasta otsusele alustada liitumisläbirääkimisi oktoobris 2005. Sellest otsusest kuuldav poliitiline signaal on selge. Sellele järgnevad liikmesriigi perspektiiviga Lääne-Balkani maad. Eelmisel aastal toimusid Ukrainas dramaatilised poliitilised muutused. Mina aitasin kaasa püüdlustele, mis lõpetasid valimiskriisi rahumeelselt ja demokraatlikult. Alates sellest on Euroopa Liit teinud Ukrainaga üha tõhusamat koostööd nii kaubanduses, investeringutes kui ka välis- ja kaitsepoliitikas, aga ka lihtsalt inimestevaheliste kontaktide loomisel. Ometigi on praegu liiga vara öelda, milline on selle koostöö konkreetne väljund. Aga kui Ukraina on võimeline ning täis tahet pürgima lähedasemate suhete poole Euroopa Liiduga, on Euroopa Liit loomulikult valmis sellele soovile vastu tulema. Pärast Vene vägede lahkumist oli Eesti põhieesmärk oma iseseisvuse ja julgeoleku kindlustamine, mida kroonis vastuvõtmine nii Euroopa Liitu kui ka NATO-sse. Kuid kaitsepoliitilistes küsimustes on Eesti selgelt keskendunud siiani NATO-le, samas kui EL-i kaitsepoliitilised initsiatiivid on jäänud suurema tähelepanuta.

Kuidas teie veenaksite neid skeptikuid, kes kahtlevad Eesti vajaduses lüüa EL-i sõjalistes initsiatiivides kaasa?

Ma ei ole päris nõus teie väitega, et Eesti pole EL-i kaitsepoliitikale piisavalt tähelepanu pööranud, kuigi möönan, et kindlasti on NATO teie riigis pälvinud palju enam avalikku tähelepanu. Samas pole mingi saladus, et just Eesti on olnud järjekindel aktiivne EL-i julgeoleku- ja kaitsepoliitika toetaja. Iseäranis viimaste aastate jooksul on Euroopa Liidust saanud nähtav ja tähtis osaleja rahvusvahelisel areenil. Nüüdseks, kui need arengud on saanud veel enam tuult tiibadesse, on selge, et me peaksime jagama rohkem vastutust globaalse turvalisuse tagamiseks. Kuid Euroopa Liit tervikuna suudab olla piisavalt tugev ainult siis, kui iga liikmesriik on täielikult pühendunud ühisele eesmärgile. Ma olen veendunud, et Eesti soovib selles protsessis osaleda. Nii enda kui ka kogu Euroopa heaks.

Kuid Eesti on üks väiksemaid EL-i liikmesriike, sh on meil üks väiksemaid armeesid. Kuidas saab Eesti-sugune riik oma panust väärtustada ja paremini esile tõsta?

Iga liikmesriigi panus Euroopa Liidu ühise võimekuse tõhustamiseks on väärtuslik ja tervitatav. Keegi ei ootagi, et

Eesti peaks olema valmis varustama EL-i tuhandepealise väega. Mina hindan asjade õnnestumise puhul kvaliteeti kvantiteedist palju olulisemaks. Te teate ilmselt minust palju

paremini, et kaitseminister Jaak Jõerüüt kirjutas 23. mail alla memorandumile, mis puudutab rahvusvahelise lahingugrupi loomist koos Rootsi, Soome ja Norraga.

Stanley Sloan: NATO peaks rohkem Venemaad jälgima

Krister Paris

Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 23. veebruar 2007

Stanley Sloan on üks neist inimestest, kelle teadmisi NATO liitlased ära kasutavad, neid samaaegselt ametnikurolliga aheldamata. Sõltumatut Atlantic Community Initiative'i mõttekoda juhatavat Sloan võib ka avalikkuse ees välja öelda seda, millest NATO ametnikud räägivad vaid suletud uste taga. Mõistagi pole ta erapooletu: tema eesmärgiks on euroatlandi kahe tugisamba, Euroopa Liidu ja NATO tugevdamine.

NATO peab praegu rasket heitlust Afganistanis, kus allianss viib läbi oma esimest sõjalist maismaoperatsiooni. Kui kriitilise tähtsusega on sealne operatsioon NATO tulevikule?

Vägagi. Pärast seda, kui NATO otsustas, et ta pole enam pelgalt Euroopa julgeoleku instrument, ning võttis ette väga suure ülesande Euroopast väljaspool, näitab seal edu saavutamise või läbikukkumine suuna kätte kogu alliansile. Kas temast saab rahvusvaheline julgeolekuinstrument või peab ta taanduma oma positsioonidele, kus ta peab hoolitseta taas vaid Euroopa julgeoleku eest, mis vallas pole tal praegu just palju teha?

Ja milliseks Afganistani-operatsiooni tulemus siis kujuneb?

Arvan, et vastuse saamine võtab veel aastaid. Nii USA kui ka teiste maade valitsused mõistavad aga täpselt: Afganistan on alliansi tulevikule kriitilise tähtsusega. Siin valitseb konsensus isegi selliste riikidega nagu Prantsusmaa.

Afganistanist tuleb väga erinevaid hinnanguid. NATO ametnikud räägivad enesekindlalt edusammudest, paljude ajakirjanike kirjeldused jätavad aga mulje täielikust läbikukkumisest. Mis seal siis teie kui analüütiku nägemuses sünnib?

Midagi vahepealset. See pole täielik läbikukkumine, kuid NATO vajab täiendavaid üksusi ning rohkem elavjõudu. USA saadabki veidi lisajõude. Aga tulevik on siiani vägagi lahtine. See võib lõppeda täieliku läbikukkumisega. Vähemalt valitsused tunnistavad endale, kui tähtis see operatsioon on.

Mulle on jäänud mulje, et ega ei tunnista küll. Pean silmas piiranguid, mida mõned riigid on oma üksustele kehtestanud. Kui palju teie arvates saavutati Riia tippkohtumisel, kus mõned neist siiski kaotati?

Kahtlemata mingeid edusamme tehti. Nüüd vähemalt saab hädaolukorras kohaliku komandöri otsusel tuua näiteks Saksamaa üksused ka lõunasse, et pakkuda tuge Kanada, Suurbritannia ning Hollandi ja Ameerika vägedele. Aga minu meelest ei lähe see piisavalt kaugele.

Kui me aga jätkame sellise eristumisega, siis pikemas perspektiivis hakkab inimkaotuste erinevus suurenema ning see tekitab juba poliitilisi probleeme. Need, kes võtavad suurimaid riske – ehk Suurbritannia ja USA –, näevad, et saavad ka suurimate kaotuste osaliseks. See võib muutuda probleemiks nii USA kongressis kui ka teiste maade parlamentides.

See on siis täpselt viis, kuidas läbikukkumisest Afganistanis võib saada läbipõrumine kogu alliansi jaoks?

Täpselt. Allianss põhineb arusaamal, et ühissmissiooni- del võtab igäüks sama suure riski. Praegu see Afganistanis nii pole.

Mainisite koostööd Euroopa Liidu ja NATO vahel. Mitmed spetsialistid, k.a Eesti saadik NATO juures, nimetavad seda üsna kohutavaks. Millist rohtu teie näeksite olukorrale, kus mõne riigi NATO haru räägib hoopis teist juttu kui EL-i oma?

See on tõesti suur probleem. Praegu on mitmetel riikidel hea meel, et NATO aitab EL-i välja sõjatehnika laenamisega. Kuid samal ajal ei taha nad, et EL aitaks NATO-t tema operatsioonides. Eeskätt Prantsusmaa ja Belgia, kuid on ka teisi valitsusi, mille suhtumine on sama.

Ja see on mõistetav. Inimesed, kes toetavad Euroopa suunda, on mures Washingtoni domineerimise pärast. Nad näevad NATO-t USA mõjuvõimu laiendamisena, mida ta ka mingil määral on.

Kuid naljakas on märkida, et kui USA-s öeldakse NATO, siis nad peavad hoopis silmas "neid eurooplasi". Euroopas seevastu tähendab NATO "neid vastikuid ameeriklasi".

Afganistani puhul eeldatakse üldiselt, et NATO pommitab ja EL ehitab üles. Kuivõrd materialiseerub taoline koostöö seal?

Ma ei näe, nagu oleks EL just väga palju teinud. Nad on alles algusjärgus, et üldse otsustada, mida seal vaja läheb.

Kui kaugele on allianss arenenud oma esimesest suuroperatsioonist Kosovos, mille puhul poliitikud ja eriti sõjalised planeerijad nurisesid kõva häälega, kui ebaefektiivne on niiviisi ühisotsuste abil sõda pidada?

Puudujääke on siiani. Suurim probleem on selles, et mitmed riigid eesotsas Prantsusmaaga seisavad vastu sõjalisele planeerimise sisseviimisele. See oleks aga vajalik, sest kui on vaja kasutada sõjalist jõudu, tuleks ju ometi ette mõelda, mida ühes või teises situatsioonis vaja läheb. Seni, kui NATO ei saa seda läbi viia alliansi tasandil, mõjub ta invaliidina.

See oleks siis üks peamisi reforme, mida NATO puhul näeksite?

Jah, kahjuks on see olukord püsinud aga juba kaua aega. Kirjutasin selle raportisse "NATO 21. sajandil" juba aastal 1998, peaaegu kümnend tagasi. Mingeid edusamme on tänaseks tehtud, aga mitte piisavalt. Iroonia peitub aga selles, et NATO laienemise algusest saadik pole kunagi olnud konsensus otsimisel probleeme ühegi uue liikmesmaa, vaid pigem vanade traditsiooniliste liitlastega.

See toob meid küsimuseni – Euroopa Liit peab laiendamist üheks oma kõige edukamaks projektiks, aga kas NATO puhul saaks üldse pidada laiendamist tema huvidele vastavaks?

Siiski. Näen NATO ja EL-i laienemisi paketi, mitte eraldi seisvate asjadena. Enamikul juhtudel on NATO tulnud enne ja EL kohe järele.

Tuleks nüüd Venemaa juurde. Ametlikult on ta NATO jaoks partner. Samal ajal näeme lehtedes pealkirju "Külm rahu" jne. Mis on siis teie hinnangul Venemaa NATO jaoks täna ja tulevikus?

Kirjutasin eelmisel aastal Kanadas ühe NATO Venemaa-teemalise konverentsi jaoks ettekande: NATO pärast Venemaa. Minu hinnangul on NATO tegevuse fookus liikunud Venemaast mööda. NATO ei taha olla Venemaa vastu, tal on vaja tegelda teiste probleemidega.

Ma pole siiski üllatunud praeguste arengute üle. Väitsin juba 90-ndate algul, et Venemaa teeb läbi sisemise konsolideerumise, kus nad peavad end taas leidma. Teadsin, et Venemaa ei jää elama samasugustes tingimustes, nagu kohe pärast Nõukogude Liidu lagunemist. Siis oli täiesti reaalne võimalus, et sarnaselt Nõukogude Liiduga laguneb laiali ka Venemaa ise. Seetõttu spekuleerisin siis, et tekib autoritaarsuse poole kalduv valitsus.

Kuivõrd peaksime selle pärast muretsema?

Kõige rohkem teevad praegu muret selle poliitika välispõhised mõjud – näiteks energiasektoris. Eriti võib see mõistagi panna mõtlema Eestit ning teisi naaberriike.

Meie USA-s ei usu, et peaksime selle pärast siiski väga muretsema. Pigem peaksime seda nägema osana Venemaa mitte just kuigi ootamatust arengusuunast ning mõistma, et läheb veel kaua aega, enne kui seal muutuvad võimalikuks reformid, mida tõesti näha tahaksime.

Kahju, et president Vladimir Putin otsustas teha Müncheni julgeolekukonverentsil taolise jultunud avalduse. Mõistagi oli tegemist teadliku valikuga ning see on murettekitav. Aga kirjutaksin sellest paljustki venelaste soovi arvele, et nende tähtsust ka arvesse võetaks.

Millal saab Venemaast jälle tõsiseltvõetav sõjaline oht? Kaks mitte-NATO liiget, Soome ja Rootsi näivad olevat taas rohkem mures Venemaa sõjalise võimsuse kasvu pärast. Teisalt ütlevad mõned vaatlejad, et tegemist pole muu kui surnu elluäratamisega...

Mõistan nii Soome kui ka Rootsi muret. Kui aga Venemaa tahaks muutuda antagonistlikuks USA suhtes, siis peaks ta alustama oma tuumavõimsuse taastamisest. See oleks esialgu ka kõige ohtlikum osa. Muud väed on siiani väga viletsas olukorras. Ei usu, et Venemaa sissetung kujutaks veel pikka aega ohtu ühelegi Euroopa riigile.

Samas, kui ühel hetkel näib, et Venemaa hakkab üles ehitama oma armeed eesmärgiga kaitsta oma piire, peaksime olema mures. Sest nende ainuke arusaam piiride kaitsmisest on invasioon, ohu ründamine. Nad mõtlevad umbes nii: kui näed midagi teisel pool tara, mis võib jõuda ka sinu juurde, on parem midagi selle suhtes ette võtta.

Venemaa puhul võrdlevad mõned analüütikud energiavõime koguni tuumarelvaga. Mida peaks NATO selle kasutamise vastu ette võtma?

Me peaksime olema selle kasutamisevõimalustest teadlikud ning sellega arvestama. Ma ei arva aga, et NATO peaks järgima mõnede ettepanekuid ning käivitama kollektiivset kaitset tagava artikkel viie ka energia puhul. Siinpool maailmas on sellel ideel küll teatavat kõlapinda, aga see oleks liiga provotseeriv.

Venelased saaksid sellest aru nii, et me tõstame küsimuse majandusliku julgeoleku tasemelt sõjalise julgeolekuni. Me ei peaks siinkohal artikkel viiega ähvardama.

Kuidas peaksid aga NATO liikmesmaad end tulevikus ette valmistama? Kuuleme sageli kurtmist, et Euroopal on kaks miljonit meest püssi all, kuid tal on raskusi, et leida 200 meest missioonile saatmiseks. Võib seda siis võtta kriitikana ajateenistuse vastu?

Puhttehnilisest vaatenurgast oleks parem, kui Euroopal oleksid professionaalsed armeed. Meil läheb vaja väga paindlikke üksusi, kes suudaksid võidelda väga erinevates tingimustes ning geograafilistes piirkondades. Sealt lähtub praegu peamine oht. Eriti väiksemate riikide puhul räägivad tugevad argumentid spetsialiseerumise poolt. Et nad looksid endale suutlikkuse tegutseda väga spetsiifilistes tingimustes – ja seda mitte üksnes oma riikides, vaid kogu maailmas. Näeme seda juba näiteks Tšehhi bio- ja keemiakaitseüksuse puhul.

Soovitatakse nüüsi, et Eesti tulevik oleks rohkem spetsialiseeritud üksusi ning riigikaitse jätmise onu Sami hooleks?

Põhimõtteliselt jah. Tasuks muretseda vähem oma piiride kaitse ning rohkem rahvusvahelistes rahuvalveoperatsioonides osalemise pärast. Vaadake oma liikmelisust NATO-s ning suhteid teiste NATO liikmetega oma julgeoleku peamise allikana.

Edward Luttwak: Vene president Putin käitub nagu Ivan Julm

Margus Kolga

Eesti Päevaleht, 1. detsember 2006

Lääne analüütikud väidavad, et kuigi Venemaal on lood halvad, on temaga võimalik asju ajada. Teie olete Venemaa suhtes palju kriitilisem. Miks?

Venemaa liigub ebatäiuslikust demokraatiast autokraatia poole. Kandidaatide välistamise tõttu on presidendivalimised kaotanud oma mõtte. Kui valitsused muutuvad autoritaarseks, siis muutuvad välissuhted meelevaldseks. Neid ei juhi enam huvide mitmekesisus, mis on omane demokraatlikele ühiskondadele. Kuid autokraatias, kus mõttekäigu aluseks on näiteks arvamus, et ukrainlased on vastikud, tõstame neile müüdava gaasi hinda, tegutsetakse palju meelevaldsemalt.

Toon ühe elulise näite. Venemaa ühe suurema torujuhtmeid ehitava firma direktor hr Veinstein tutvustas hiljuti Sibirisse rajatava uue naftajuhtme kava. Samal pressikonverentsil läks Putin kaardi juurde, võttis markeri ja teatas, et keskkonnanakaitsetel kaalutlustel ei soovi ta, et torujuhe oleks Baikali järvele liiga lähedal. Nii ta võttiski viltpliatsi ja joonistas kaardile uue torujuhtme, ilma et oleks tehtud mingeidki uuringuid. Ja nüüd nad ehitavadki torujuhet sinna, kuhu joon kaardil tõmmati. Kui teil on naaber, keda valitsetakse selliste meetoditega, tuleb oma julgeolekuga väga tõsiselt tegelda.

See meenutab peaaegu aega kaks sajandit tagasi, kui ehitati Moskva-Peterburi raudteed. Tsaar käitus tollal samamoodi. Kuid kas on olemas mingi retsept, kuidas venelastega käituda?

On kaks teed. Esimene on oma julgeolekusüsteemi tugevdamine. See peaks põhinema mitme eri tegevuse kombinatsioonil – diplomaatia, NATO-liikmelisus, sõjaline ettevalmistus, leplikum poliitika Venemaa suunal, paindlikkus. On ka kergem tee: vallutada Moskva ja vahetada valitsus. See on see, mida tegid ameeriklased Iraagis – läksid Bagdadi ja panid teised võimule.

Torujuhtme näite järgi käitub Putin nagu Ivan Julm. Vahel on ta tore, vahel ei ole. Kuid mõlemal puhul käitub ta meelevaldselt, mitte mõtestatult. Kuid valitsused ei tohiks olla meelevaldsed, sest valitsusest sõltuvad teised inimesed. Täna hommikul otsustasin mitte süüa lõhet, vaid hoopiski heeringat ega pidanud kellegi muuga nõu kui iseendaga. Kuid see otsus puudutas ainult üht inimest, mind ennast. Putin valib aga heeringa ja lõhe vahel 160 miljoni inimese eest, ilma et ta nendega nõu peaks. Teil on tegemist Ivan Julmaga, kes võib vahel olla Ivan Tore. Kuid Eesti julgeolek ei tohiks sõltuda sellest, kumba nägu Ivan parasjagu näitab.

Mis stsenaarium on sellises olukorras kõige halvem?

Halvim stsenaarium oleks sügav kriis riikidevahelistes suhetes, mis viib Venemaa ja Eesti vahel kaubanduse ja inimeste liikumise takistamiseni. Vene tankid ei tule Tallinna, kuid see pole see, millest ma räägin. Ma räägin enesekindlusest, julgeolekust, tasakaalukast suhtumisest, mida Eesti vajab. Julgeolekusüsteem ei tähenda, et te peaksite seisma piiril, nuga hambus, ja ootama vallutajat. Julgeolek on inimestele oma pikaajaliste otsuste tegemiseks kindluse andmine. Suur

osa on siin NATO-l, kuid üksnes sellest ei piisa. Vajate ka võimet ennast kaitsta, vähemalt rünnakut sellele vastuastumise kaudu fikseerida.

Te olete maininud, et demokraatiad ei ole võimelised võitma kaootilist asümmeetrilist sõda, mis toimub praegu nii Afganistanis kui ka Iraagis. Kuid hoolimata sellest teadmisest said need sõjakäigud siiski alguse. Miks?

Afganistani probleem on selles, et kohalikud soovivad elada 15. sajandis, kuid läänlased sooviksid nad tuua 21. sajandisse. Iga kohtumine, mis toimub meie ja afgaanide vahel, on kultuuride kokkupõrge. Keskmise afgaani jaoks on läänlase ema prostituut, õde prostituut, naine prostituut ja tütar prostituut, sest lääne inimene lubab neil kõndida alasti, s.t näidata oma käsivarsi ja kaela.

Arvatakse ka, et kuna me oleme kristlased, siis oleme me Afganistanis, et purustada islam. Me pole nende arvates seal mitte selleks, et tuua haridust ja edendada tervishoidu, vaid islami purustamiseks. Kuna Taliban on seda avalikult öelnud, on neil ka suurem toetus kui valitsusel. Keegi ei armasta neid, kuid nende sõnum on lihtsalt mõistetavam.

Soov tuua modernsust Afganistani küladesse ja linnadesse ajendab kokkupõrke kohalikega, kes ei soovi moodsa maailmaga ühineda. Ka Washingtonis on afgaane, taksojuhid näiteks. Ükski neist ei luba oma tütrele minna kinno mehega, kellega ta pole abielus. Ja kui ta peaks seda tegema, siis murravad nad tüdrukul kaela. Miks peaksime me arvama, et Afganistan nõustub läänestamisega?

Kas teate, miks kohalikud ei kaitse oma koole, kui Taliban neid ründab ja õpetajaid tapab? Aga sellepärast, et neis koolides koolitatakse naisi. See, et me oleme öelnud, et parlamendis peab olema 25% kohti naiste päralt, annab sama tulemuse. Nad arvavad, et me teeme seda islami mahasurumiseks. Me peame tegema midagi muud. Pöörduma näiteks tagasi klassikalise imperialismi juurde.

Miks oleme me terrorismi vastu nii nõrgad?

Sellepärast, et terrorism on ise nõrk. Kui terroristid teeksid suurt kahju, siis võetaks nende vastu kasutusele ka tõsisemad meetodid. Aga vahel võib terrorismist ka kasu olla. Näiteks Iisrael, riik, mis on suurendanud oma rahvaarvu kümme korda ja SKP-d 30 korda. Ja selles on oma osa terrorismil. Väikeses mahus terrorism ei tee niivõrd palju kurja, kuivõrd stimuleerib süsteemi, sünnitab ühtsust ja kokkuhoidmist, hoiab inimesi positiivselt pinges. Terrorismi tõttu on Iisraelis näiteks väga kõrgel tasemel ühiskondlik turvasüsteem. Tel Avivis võib kell kaks öösel vabalt jalutada, mida ei saa öelda Napoli või Pariisi kohta.

Missugune on maailm 10–15 aasta pärast?

Arvatavasti saabub odava energia periood. Lihtsalt seepärast, et oleme hetkel kalli energia ajajärgus, kogu maailm areneb ja otsib odavama energia võimalusi. Gaasi- ja naftaväljad ühinevad ühtsesse võrgustikku ja jaotussüsteemid paranevad.

Inimesed hakkavad energiat säästma, toimub tuumaenergia taassünd. See pole küll Eestile kasulik, sest te olete energiat importiv riik.

Teiseks, suured riigid varisevad kokku või detsentraliseeruvad. See tähendab, et 15 aasta pärast pole arvatavasti Iraani enam riigina olemas. Iraan pole üherahvuseline riik. Sama käib Süüria kohta. Maailmaareenil on rohkem riike, rohkem kui praegu. Näiteks Kataloonia Vabariik. Lähis-Idas jääb olukord samasuguseks, Iisraeli-Palestiina konflikt kestab, sest palestiinlased ei suuda pidada sõda, aga ei suuda leida ka

liidreid, kes teeksid rahu.

Need on vahest elementaarsed asjad: odav energia, rohkem riike, väiksem sõltuvus looduslikust toorainest, teadmiste suurem tähtsus ja osakaal. Teadmispõhised lahendused. Samas ei näe me nii kiireid arenguid meditsiinis ega lennutranspordis. Lend Inglismaalt Ameerikasse võtab ikka sama palju aega.

Venemaal arutatakse, kas konstitutsiooni peaks üheksandat korda muutma, et lasta Putinil seitsmendat korda presidendiks saada. Riiki kutsutakse Rasputiniaks või millekski sellesarnaseks. Peterburi saab Putiniaks või Suur-Putiniaks.

Stuart Johnson: NATO on Eesti julgeolekugarantii

Margus Kolga

Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 21. juuni 2006

Mis teid Eestisse tõi? Riikliku kaitseülikooli professorid ei kohta siin tihti.

Mind kutsuti Eestisse pidama loenguid Ühendriikide kaitsepoliitika ja kaitseplaneerimise tulevikusuundumustest, uuest kaitseministeeriumi poolt koostatud kaitsepoliitika dokumendist "Quadrennial Defence Review 2006" (QDR), mis peaks andma järgmiseks viieks aastaks USA kaitsepoliitikale suuna. Ma külastasin hiljuti ka NATO Euroopa vägede ülemjuhatajat kindral Jonesi ja NATO peasekretäri de Hoop Schefferit. Riia tippkohtumise lähenedes olid mõlemad mehed mõtetes siin. Minagi soovisin tutvuda Eesti nägemusega Balti piirkonna julgeolekust.

Olete lähedalt seotud ka eelmise, viie aasta eest tehtud QDR-iga. Kui palju on maailm tollest ajast muutunud?

Eelmine QDR kirjutati president George W. Bushi administratsiooni ametisoleku esimestel kuudel ning pidi valmis saama 30. septembriks 2001. Ent 19 päeva enne seda toimus terroristide rünnak maailma kaubanduskeskusele. Selleks hetkeks oli liiga vähe aega, et juba tehtud töö täielikult ümber kirjutada. Parim, mida me tollal teha saime, olid mõned muudatused, mis käsitlesid terrorismi. Kui lugeda varasemat QDR-i, siis näeme, et selles keskendutakse probleemidele, kuidas arendada ja tõhustada oma väge nõnda, et see suudaks võita suuri lahinguid ja lahingoperatsioone. Uus QDR põhineb suuresti meie kogemustel Afganistanist ja Iraagist ning otsib teid, kuidas reegliteta sõja (ingl *irregular war*), terrorismi ja mässulistega võitlemiseks saavutada samaväärne tase. Reegliteta sõjaks tuleks välja arendada samaväärsed võimed, vahendid ja oskused, nagu USA-l on traditsioonilise kõrge intensiivsusega sõjaks. Eelmisest QDR-ist peale on nende küsimuste üle Pentagonis palju vaieldud ja arutletud.

Viimasel kümnendil on palju räägitud teatud sõjaliste võimete puudusest või olemasolevate mittevastavusest praeguste vajadustele. Mida võime selles osas QDR 2006-st leida?

Rumsfeld oli selles küsimuses väga selgesõnaline. Selle asemel, et kasutada ressursse traditsiooniliseks lahinguks mõeldud varustusele, tuleks neid suunata maaväe võimete arendamiseks, mis võimaldaks USA-l tegeleda reegliteta sõja keskkonnaga.

Kas see toob kaasa uute tehniliste vahendite hüppelise arengu?

See ei suurenda uute tehniliste vahendite arendamiseks mõeldud eelarvet, kuid ma arvan, et keskendume rohkem küsimustele, kuidas juba olemasolevaid tehnilisi lahendusi reegliteta sõja operatsioonides kasutada. Näiteks tegeleb USA merevägi üha tõsisemalt kiiremate ja madalas vees liikuvate, tavapärasest väiksema tulejõuga alustega. Need oleks võimelised tegutsema rannikumeres, saarestikes ja jõgedel. Õhuväge huvitavad mehitamata lennuvahendid, millega saaks taktikalisele ülemale anda reaalaraja luureandmeid lahinguväljast, sealjuures ka linnalahinguväljast. Meie sõjaväelased õpivad informatsiooni kiiremini koguma, analüüsima ja vahetama nõnda, et ka ebasõja, eriti linnas toimuva ebasõja tingimustes oleks me vaenlasest samaväärselt informeeritud, kui oleme tavapärasel avatud lahinguväljal.

Uus QDR pöörab suurt tähelepanu võitlusele terrorismiga. Dokument mainib ka terrorismi ohjeldamist. Kuidas seda teha? Lisaks on terroristi vägagi keeruline identifitseerida. Kuidas ohjeldada hoomamatut?

See ei ole kerge. Kui uus QDR oli peaaegu valmis, otsustas Rumsfeld, et kaheksa valdkonda peavad saama rohkem tähelepanu. Üks neist oli küsimus, kuidas tuvastada, üles leida, jälgida ja, kui vaja, rünnata terroristlike organisatsioonide liikmeid, kes kujutavad tõsist ohtu USA-le ja liitlastele. Parim viis terrorismi ohjeldamiseks on kiire ja professionaalne vastulöök terrorismiilmingutele. Vastulöök, mis on nii tugev, et terroristid peaksid hakkama tõsiselt mõtlema, kas asjaga on üldse mõtet tegeleda. Selleks on kaks teed. Esiteks tuleks luua selline keskkond, mis raskendaks terroristide värbamist. Teiseks tuleks endale paremini selgeks teha, kuidas terrorismivõrgustikud toimivad. Politsei pikaaegsed kogemused suurtes linnades kuritegelike grupeeringute tuvastamisel ja jälgimisel võivad olla kasulikud. Nii vaatamegi, kuidas politsei tuvastab ja vaatleb kriminaalse maailma liikumisi. Mõndagi õpitust kasutame juba Iraagis.

Kas jätkate ka tööd riikidega, kes nii-öelda spondeerivad terrorismi?

Kui riigis pesitsevad terroristid või mõni riik annab neile varjupaika, tuleb tal meiega tõsiselt läbi rääkida. Kui need läbirääkimised luhtuvad, võime me ekstreemsetes olukor-

dades, sellistes nagu Afganistanis, võtta koos oma liitlastega kasutusele teatud meetmeid.

QDR nimetab üheks niisuguseks riigiks ka Liibüat. Viimase aja uudised aga räägivad, et USA on Liibüaga taastamas diplomaatilisi suhteid. Kas selles võib näha USA valitsuse edu?

Minu jaoks on see edu märk. Siiamaani on asjad paremuse poole liikunud.

Kuid maailmas on teisigi riike, kes läbivad muutusteprotsessi. Mõtlen vanu suuri ja uusi esilekerkivaid jõude – Venemaad, Indiat ja Hiinat. Kuhu teie arvates praegune Venemaa liigub?

Washingtonist vaadates pole Venemaa enam ohtlik. Tema väed on Euroopast välja viidud, N Liit on lagunenu ning neil on käed tööd täis omaenda probleemidega, seda eriti Kaukaasias, kuid mõneti ka Kesk-Aasias. Me eeldame, et Venemaa pooldab Ühendriikide ja liitlaste tegevust nii võitluses terroristlike organisatsioonidega kui ka ebastabiilsusega laiemalt. Aga kuna Venemaa on proovinud oma gaasi- ja naftaresursse kasutada oma naabrite mõjutamiseks, kasvab ka Ühendriikide murelikkus. Meie arvates on see halb. Dick Cheney oli Vilniuses selles osas väga otsekohene. Siiski ei näe me Washingtonis Venemaad oma sõjalise vastasena, ja kui ta olekski, oleme kindlad, et NATO on suuteline ohjeldama iga-sugust sealtpoolt tulevat agressiivsust. Kui vajalik, ta ka teeb seda. Vene väed on mandunud ja see protsess kestab edasi. Kui Eesti, Läti ja Leedu peaksidki olema sõjaliselt ohustatud, suudab NATO selle probleemi lahendada.

Loomulikult on see hea uudis. Meie jaoks on Põhja-Atlandi lepingu artikkel 5 väga kõrge väärtusega ja loodetavasti see toimib. Mida te ise Venemaa tulevikust arvate? Kas ta tuleb august välja või mandub edasi?

Ma arvan, et nende sõjaline jõud mandub edasi. Nende majandus põhineb üha enam tooraine ekspordil ning nagu ajalugu on näidanud, pole sellised riigid olnud suutelised looma väga tugevat sõjalist jõudu. Lisagem veel, et venelased on sõjaliselt väga seotud Kaukaasias, võib olla kindel, et surve Balti riikidele jääb suhteliselt piiratuks. Kindlasti ei ole silmapiiril midagi sellist, millega NATO hakkama ei saaks.

Kuid Hiina ja India, edasipürgivad majandusjõud?

Siin mõtlen ma pigem nagu Tom Barnett oma mõjukas raamatus "Pentagoni uus kaart". Üleilmastumine koondab

ja ühendab India, Ühendriikide, Euroopa ja Hiina huvid. See pole ainult tööstus ja kaubandus, see on ka avatud informatsioon ja ideede vahetus. Barnett kutsub seda ühendatud maailmaks. Ma arvan, et meie, s.o Ühendriigid, Euroopa, Hiina ja India, suudame omavahel hakkama saada. Mulle teevad muret need, keda Barnett kutsub lahuselavateks, see osa maailmast, mis ei ole avatud uutele ideedele, mis ei ole avatud teistele kultuuridele, teistele keeltele, ja kus inimesed ei reisi ega liigu ringi. Need kogukonnad on väga vastuvõtlikud ekstreemsetele ideoloogiatele või äärmuslikele liidritele ja nende seast on ka kerge terroriste värvata. Praegu näeme seda Iraanis. Ma olen rohkem mures Lähis-Ida ja Põhja-Aafrika, natukene vähem Indoneesia pärast. Aga Hiina ja India tulevik mind eriti muretsema ei pane. Kas see tähendab, et me peaksime nende arengut ignoreerima?

Ei, kuid ma arvan, et lääts peab eriti tähelepanelikult jälgima lahuselavaid riike, seejärel ka Hiinat, veidi vähem Indiat ning säilitama sealjuures ka sellise sõjalise võime, millega saab vastu tavapärastele suurtele vägedele. Kuid põhifookus peab ikkagi jääma maailma ebastabiilsete piirkondadega tegelemisele.

Me peame need ühiskonnad tegema avatumaks, viima sinna rohkem infot. Kas meil on selleks vahendeid? Kas me oleme selleks võimelised?

Tõesti, see pole peamiselt sõjaline probleem, see on esmalt kultuuriline ja sotsiaalne probleem. Vahendid, mida Ühendriigid ja Euroopa saaksid kasutada, on haridus ja laiem teabe levitamine. Need oleks kõige tõhusamad, sõjalised vahendid saavad olla ainult teisejärgulised.

Enda arvates elame me Eestis keskkonnas, mida meie poliitikutel vahel nimetavad igavaks Põhja-Euroopa heaoluks. Mis soovitusi saaksite meile anda meie tuleviku julgeolekut silmas pidades?

Minu kui eemaltvaataja arvamus on, et väikeriigina ei ole teil muud võimalust kui kollektiivne kaitse, kuulumine mõnda sõjalisse liitu. Te olete juba kahe väga võimeka ja mõjuka liidu liikmed, üks on NATO, teine Euroopa Liit. Minu soovitus Washingtonist on lihtne: te peate olema mõlemas, kuid kui küsimuse all on teie julgeolek, ei ole NATO-le ja selle viendale artiklile alternatiivi, eriti kui pikemas perspektiivis pidada silmas Venemaa ohjeldamist. Ma ei näe, et Venemaa saaks probleemiks lähitulevikus. Kuid kui kaugemas tulevikus peaks julgeolekusituatsioon Vene piiril väga halvaks minema, oleks NATO ikkagi ainukene organisatsioon, kes suudaks teile tõsiseltvõetavat kaitset pakkuda.

Stefanie Babst: Euroopa armee muudaks NATO elu lihtsamaks

Kaarel Kaas

Diplomaatia nr 43, aprill 2007

NATO peasekretäri abi asetäitja kommunikatsiooni ja avaliku diplomaatia küsimustes, leiab Kaarel Kaasile antud intervjuus, et Euroopa ühendamise loogiline lõpptulemus oleks kõige muu kõrval ka üks ja ühine Euroopa armee.

Mida näeb NATO Euroopa Liidu suunal: kas vastastikust koostööd või pigem konkurentsi? Euroopa Liit trügiks viimasel ajal ju otsekui NATO tööpõllule.

Meil on tegemist väga raske ja keeruka suhtega, kusjuures on esinenud ka probleeme. Sellest hoolimata oleme praeguseks saavutanud päris hea koostöö ja vastandumise tasakaalu, mõningate operatsioonide puhul on meist saanud juba ka partnerid. Kui vaadata seda, kuidas näiteks NATO on oma rahutagamissiooni Bosnias ja Makedoonias ELile edukalt üle andnud – ning ilmselt juhtub sama ka Kosovos –, siis on partnerlus sujunud üsna hästi ja sujub ka praegu.

Arenguruumi on kindlasti aga nendes küsimustes, mis pole otseselt seotud Balkani operatsioonidega. NATO vaatenurgast oleks kindlasti teretulnud senisest avaram dialoog Afganistani küsimuses. Ja kindlasti oleks teretulnud ka senisest põhjalikum ja laiem poliitiline dialoog strateegiliste küsimuste üle, alates terrorismist ja lõpetades massihävitusrelvade levikuga, kui nimetada vaid mõnda. Ehk siis see, mida meie NATO peakorteris ootame, oleks strateegilise partnerluse mõiste täitmine tegeliku sisuga. Mis oleks omakorda midagi, mis toetub igapäevaküsimustega tegelemisest laiemale pinnasele.

Ja kuidas seda saavutada? Kelle käes on pall?

Kelle käes on pall? Pall on väga kindlalt liikmesriikide pealinnade käes.

NATO peasekretär Jaap de Hoop Scheffer saab näiteks kutsuda ELi liikmed ja härra Solana (ELi ühise välis- ja julgeolekupoliitika juht Javier Solana – toim) NATO nõupidamistele – ta on seda teinud varem ja ma oletan, et talitab sel moel ka tulevikus. NATO ja ELi raamistikus on toimunud ridamisi mitteametlikke nõupidamisi ja mitteametlikke kohtumisi ja mitteametlikke lõunasööke ning iga kord on kõik pärast rääkinud – oo, jaa, selle või tolle kohtumise korraldamine oli suurepärase idee!

Kuid minu arust pole see kõik piisav. Peasekretär Schefferil ega ka härra Solanal pole aga võimalusi olukorra muutmiseks. Võimalused on liikmesriikide pealinna käes. Me vajame valitsusi ja liidreid, kes suudaksid selle suhte ka tegelikult tööle panna, anda selleks vajalikke impulsse.

Nagu paljud teisedki loodan ma väga, et praegune ELi eesistuja ehk Saksamaa suudab selles vallas midagi ära teha. Loomulikult eeldab see pikemas perspektiivis ka paljudelt teistelt toetust ja visadust.

Kas küsimus on siis peamiselt selles, et liikmesriigid ja nende pealinnad ei soovi enam rohkem võimu ja volitusi käest ära anda?

Ma ei ütleks, et asi on volituste äraandmises. Asi on mõlemas organisatsioonis (NATOs ja ELis – toim) sisuliselt olu-

liste diskussioonide võimaldamises. Minu arust on natuke naljakas kuulata mõningate riikide juttu sellest, kuidas nad ei soovi NATOs rääkida näiteks humanitaarmissioonidest, sest see olevat "nii väga ELi teema" ja selliseid küsimusi peaks arutatama ainult ELis.

Mainisin seda näidet seetõttu, et pärast maavärinat Pakistanis (2005. aastal – toim) soovis NATO vastu tulla Pakistani valitsuse abipalvele. Siis aga tekkis alliansi sees kerge kõhklusetk. See hetk möödus küll väga kiiresti ja lõppude-lõpuks õnnestus meil saavutada kõigi 26 alliansi riigi konsensus, et aitame Pakistani. Kuid kui jutt läheb sellele, kes mida teeb, siis miks ometigi peame me olema nii väga teoreetilised ja teoloogilised? Mina näen seda kõike läbi palju pragmaatilisema prisma ning pragmaatiline lähenemine on minu arvates tulevikku silmas pidades ka ainukene võimalik käitumismudel.

Kuid NATO ja ELi omavahelises suhtes on palju tasandeid. Üks tasandeist on näiteks sõjaliste võimete arendamine. Me oleme käima pannud mehhanismi rääkimaks omavahel sellest, kuidas arendada sõjalisi võimeid nii NATOs kui ELis, milline on meie kaitsejõudude struktuur jne. Ning kuigi seda tehakse juba aastaid, pole siiani suudetud sõjaliste võimete arendamise kavasad sünkroniseerida.

Miks? On siin süüdi bürokraatia või midagi muud?

Ei, mitte bürokraatia. Jällegi on põhjus liikmesriikides, näiteks mõningate riikide soovimatuse tagada alustuseks kas või selgus ja läbipaistvus. Vähemalt kui jutt käib ELi kaitseplaneerimisest ja sõjaliste võimete arendamisest. Sest teatava läbipaistvuse tagamisest see kõik ju ometi algabki!

Ma ei ürita praegu väita, et kõik on must-valge ning kõiges on süüdi Euroopa Liit. Ikka on ju nii, et tango tantsimiseks läheb alati vaja vähemalt kahte poolt. Kuid pisut põhimõttelisemal tasandil on NATO ja ELi suhet eri riikide avalikkusele väga-väga raske selgitada, sest see tundub mõnevõrra skisofreenilise nähtusena. Mõlema organisatsiooni liikmeskond ju kattub, mitte küll sajaprotsendiliselt, kuid suuresti siiski. Samas räägime aga kahest organisatsioonist: muutumisfaasis transatlantilise projektist ning arengufaasis Euroopa projektist.

Me ei ole senini suutnud hakkama saada sellega, et need kaks projekti teineteisega tõeliselt sobituksid, oleksid sünkroonsed ja läbipaistvad.

Lahendus oleks ju väga lihtne: ühendada kaks projekti

Me ei saa seda teha. Need on lihtsalt kaks erinevat projekti. NATO kuhu – tab endast Euroopat koos kahe Põhja-Ameerika liitlasega. Sel organisatsioonil on oma kindlad väärtuskategooriad, oma võrgustik, see on endiselt väga-väga populaarne liituda soovivate riikide elanike hulgas. Transatlantilisel liidul on oma unikaalne väärtus ning see on endiselt väga tähtis ka praegu, isegi 60 aastat pärast asutamist.

Euroopa projekt on minu hinnangul samatähtis, ambitsioonikas, visionaarne projekt. Kuid Euroopa projekt kätkeb endas palju laiemat poliitikavaldkondade spektrit. ELi puhul räägime ju ühisest majandusruumist jne. Kuid aeg-ajalt ei

suuda just meie, eurooplased, iseeneses selgusele jõuda, kuidas neid kahte liitu omavahel ühitada ja kuhu me nendega õigupoolest soovime välja jõuda.

Milline võiks siis pikemas perspektiivis olla NATO ja ELi eesmärk?

Nagu ma varem mainisin, siis tuleks meil kõigepealt strateegilise sisuga täita strateegilise partnerluse mõiste ja seda lisaks jooksvate operatsioonidega seotud küsimustele. Viimased on mõistagi siiski väga olulised.

Selles viimases plaanis on olnud meil mitmeid töövõite ja järgmine ülesanne ootab ees näiteks Kosovos. Eurooplaste ettevalmistused seal väga olulise julgeolekumissiooni oma õlule võtmiseks on praegu poole peal. NATO-l tuleb Kosovos vähemalt osa oma julgeolekumissiooni KFOR (Kosovo Force – Kosovo Stabiliseerimisjõud – toim) tegevusest ELile üle anda. Meil on teinegi ühisoperatsioon: me mõlemad tegutsesime Afganistanis. Selge see, et NATO sooviks Afganistanis näha praegusest palju suuremat ELi panust ja investeeringu. Kuid lõppude lõpuks on meil mõlemas organisatsioonis tegemist pea samade riikidega, kes üritavad saavutada samu eesmärke, näiteks Afganistani-sugustes riikides.

Kuidas suhtute Saksa kantsleri Angela Merkeli ideesse luua Euroopa armee?

Selles osas saan ma rääkida ainult oma isiklikust seisukohast. Aga kui mõelda Euroopa projekt põhjalikult ja lõpuni läbi, mõelda sellele kui ühtsele poliitilisele üksusele, mida ei iseloomusta ainult ühine valuuta ning ühine siseturg, siis

lõppkokkuvõttes peaks selle loogika kohaselt Euroopal olema ka üks sõjaliste jõudude struktuur.

Kas see on ka väga tõenäoline, et jõuame lähitulevikus millegi selliseni?

Loomulikult mitte! Riigid kui sellised on viimase 350 aastaga alates Vestfaali rahvusvahelise korra tekkimisest, hinnatud kõrgelt oma suveräänsust ning sellest tuleneb ka väga loogiliselt riikide soov hoida kontroll oma sõjaliste jõudude üle suveräänselt omaenese käes.

Integratsioon kaitse- ja julgeolekuvallas on palju komplitseeritum kui näiteks ühise rahavääringu euro kehtestamine. Nii et ma ei oota selles osas mingeid üleöö ilmnevaid kardinaalseid muutusi. Kuid lõppude lõpuks – miks ei võiks Euroopal olla ühine armee.

Kas see on midagi, mille pärast NATO ametnikud peaksid ülimalt mures olema?

Ei, sugugi mitte! Kui vaadata transatlantilisel vaatepunktist: mida ameeriklased eurooplastelt ootavad? Nad ootavad efektiivsust, suuremat sõjalist suutlikkust, seda, et välisoperatsioonidel kasutataks rohkem sõjalisi jõude, suuremat pühendumust. Nad eelistaksid olukorda, kus nad ei peaks rääkima eraldi kõigi Euroopa pealinnadega ja ametnikkondadega. Neile oleks ka NATO raamistikus palju lihtsam, kui Euroopal oleks nii-öelda üks konkreetne telefoninumber. Kuid see kõik on kauge tulevik.

Kuid Euroopa armeed ei peaks käsitlema ohuna transatlantilisele alliansile, vähemalt mina ei näe selles mingit ohtu.

Eesti riigikaitse alused

Riigikaitse õiguslik korraldus – põhijooned ja arengud

Lauri Almann*, Kaitseministeeriumi kantsler
Eesti Päevaleht, 21. juuni 2006

Riigikaitse demokraatliku juhtimise aluseks on õiguslik korraldus. See peab tagama, et riigikaitsekorraldus väljendaks ühiskonna põhiväärtusi ning kajastaks rahva poolt valitud parlamendi ja valitsuse eesmärgi riigi julgeoleku tagamisel. Õiguslik korraldus peab ühemõtteliselt määratlema, mis on riigi kaitsjate ülesanded, volitused, alluvus ja võimupiirid. Sellistele tunnustele vastava õigusliku korralduse kujundamine Eestis on pärast iseseisvuse taastamist olnud valulik protsess. Põhjusi on olnud mitmeid, kuid üheks suurimaks ilmselt asjaolu, et riigikaitse, sh õiguslik regulatsioon, tuli luua nullist. Lähtekohaks kujunes vastav Teise maailmasõja eelne regulatsioon Eestis. Samas oli just Teise maailmasõja järgne periood Lääne-Euroopas see aeg, kus arusaamad demokraatiast, inimõigustest ning sealhulgas ka riigikaitse demokraatlikust juhtimisest tegid hüppelise arengu. Kogu järgnenud debatti riigikaitse õigusliku korralduse üle ilmestabki püüd ületada Teise maailmasõja eelsest perioodist pärinevad arusaamad riigikaitse korraldusest ning jõustada ka põhiseaduses sätestatud nüüdisaegsele demokraatlikule riigile omased väärtused. Need vaidlused ja otsingud on jagatavad kolme perioodi.

1992–1995

Esimene periood järgnes vahetult põhiseaduse vastuvõtmisele. Seda ilmestavad "põhiseaduslikud vaidlused" eelkõige presidendi ja valitsuse kui institutsioonide rolli üle riigikaitstes. Vaidlus tulenes sellest, et ei mõistetud üheselt, kuidas mõjutab sellist rollijaotust asjaolu, et president nimetab põhiseadus riigikaitse kõrgeimaks juhiks, kuid samas sätestab, et valitsusele kuulub täidesaatev riigivõim. Vaidlus kulmineerus riigikohtus, mille põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium pidi selles küsimuses 1994. aastal seisukoha võtma. Muuhulgas märkis riigikohtus: "Kaitsejõudude juhtimise korraldamisel tuleb arvestada funktsioone, mida vabariigi valitsus täidab põhiseaduse alusel, ja vabariigi valitsuse poliitilist vastutust. Põhiseaduse mõttega ei ole kooskõlas, et vabariigi president annab kaitseväge juhatajale korraldusi, minnes mööda vabariigi valitsusest, kes peab ellu viima riigi sise- ja välispoliitikat."

1995–2002

Riigikohtu otsus tõi selguse olulises põhiseaduslikus küsimuses ning võimaldas 1995. aastal vastu võtta rahuaja riigikaitse seaduse. See tõi mõistmise, et "tänapäeva parlamentaarses riigis on presidendi ülesanded tasakaalustavad ega eelda igapäevast aktiivsust". Presidendi kui riigikaitse kõrgeima juhi üks olulisi funktsioone on anda valitsusele nõusolek kaitseväge kasutamiseks eriolukorra ja erakorralise seisukorra ajal, samas

ei ole näiteks Washingtoni lepingu artikli 5 kohaselt valitsusel vajalik kaitseväge kasutamiseks presidendilt nõusolekut küsida. 1995. aasta rahuaja riigikaitse seadus jättis aga mitu olulist küsimust lahendamata. Eelkõige puudutasid need täidesaateva riigivõimu sisest suhtekorraldust. Nii jäi määratlemata kaitseväge juriidiline definitsioon, tema kuuluvus riigi täidesaateva võimu hulka. Samuti jäi lahendamata küsimus, kellel on õigus teostada reaalselt järelevalvet kaitseväge juhataja tegevuse üle. Loomulikult tõstusid need küsimused üsna varsti.

2002 – ...

Riigikogu lahendas ülalnimetatud küsimused 2002. aastal, kui võttis 85 poolthäälega vastu rahuaja riigikaitse seaduse. Seadus määratles kaitseväge selgelt täidesaateva riigivõimu asutuseks, täpsustas valitsuse, kaitseministri ja kaitseväge juhataja ülesandeid ning vastutust. Võtmeküsimuseks kerkis üheselt mõistetud vajadus täita nn tõelise tsiviilkontrolli kriteerium, mis pidi vastama alljärgnevale testile: "Riigis on tsiviilkontroll, kui on määratud vähemalt üks täidesaateva riigivõimu esindaja, kellel on õigus tühistada või peatada ükskõik kui kõrge sõja-väelase ükskõik milline õigusakt või toiming." Kuni 2002. aastani ei olnud Eestis sellist isikut kindlaks määratud. Riigikogu otsustas, et selliseks isikuks on Eestis kaitseminister, kellele anti teenistusliku järelevalve pädevus kaitseväge tegevuse seaduslikkuse ja otstarbekuse üle. Kaitseministrile anti samuti õigus tunnustada kehtetuks kaitseväge juhataja käskkirja või toiming nii seaduslikkuse kui ka otstarbekuse motiivil, loetledes kaks erandit, kui minister peatab kaitseväge juhataja käskkirja või toimingut ning esitab küsimuse otsustamiseks valitsusele.

Praeguseks vastu võetud seadused, eriti 2002. aasta rahuaja riigikaitse seadus, annavad hea eelduse riigikaitse õigusliku korralduse edasiseks reguleerimiseks, sest teha on veel palju. Eelkõige tuleb nimetada vajadust võtta vastu põhiseaduses nõutud kaitseväge korralduse seadus. Lisaks formaaljuriidilisele probleemile on selle õigusakti puudumisel ka üks kahjulik kõrvalmõju. Olukorras, kus puudub kaitseväge korralduse seadus, kujunevad "juriidiline" ja "tegelik" vastandlikeks mõisteteks. "Juriidiliselt" on kaitseväge korralduse seadust küll vaja, aga "tegelikult" toimivad asjad omasoodu. Siit on vaid üks samm tõdemuseni, et "tegelikult" pole "juriidilist" regulatsiooni vaja. See aga tähendab selget vastuolu artikli alguses viidatud demokraatliku ühiskonna põhiväärtustega. Loodame, et õige pea saame rääkida riigikaitsekorralduse neljandast perioodist, sellest, mis järgneb kaitseväge korralduse seaduse vastuvõtmisele.

* Kaitseministeeriumi kantsler Lauri Almann kaitses 2004. aastal magistrakraadi Georgetowni Ülikoolis USA-s. Ta on ka New Yorgi osariigi advokatuuri liige.

Riigi kaitse ja sisejulgeolek

Ants Laaneots, kaitseväe juhataja

Eesti Päevaleht, 21. juuni 2007

Meie idanaabri viimase aja käitumine peaks meid ärevaks tegema. Ma tahaksin rõhutada kaht olulist aspekti: esiteks süvenev välispoliitiline agressiivsus ja teiseks sisepoliitilisele areenile suunatud tegevus.

See pole mingi uudis, et Venemaa püüab vastanduda läänele kõikvõimalikes küsimustes – alates väiksematest ja suurematest tülidest oma naabritega kuni tavarelvastusleppe külmutamiseni välja. Samal ajal näidatakse üles sooja suhtumist selliste riikide kui Iraan või Põhja-Korea vastu.

Juba aastaid on Venemaa üritanud taastada Nõukogude Liidu lagunemisega kadunud kontrolli postsotsialistlikus ruumis. Üritatakse hinge sisse puhuda ka SRÜ-le. Sellesuunaline tegevus puudutab ka Baltimaid.

Samas on kasutusele tulnud ka uusi võtteid. Üks uusi nähtusi on see, et pidevalt proovitakse järele NATO ja Euroopa Liidu ühtsust ja taluvuse piire. Selleks kasutatakse nii poliitilisi kui ka majanduslikke võtteid. Eriti efektiivne relv selles võitluses on olnud energia. Uus nähtus on ka info- ja küberrünnakud, kus ei üritata mitte relvade, vaid veebi kaudu halvata oma vastaste elu ja tegevust.

Pead tõstev võõrasteviha

Välispoliitilise agressiivsuse kõrval on teine oluline teema nn piiratud kindluse kontseptsioon ehk riigisisestes huvides ja presidendivalimisi silmas pidades tehtud sammud. Tohtu propaganda, massimeedia allutamine riigivõimule pole ju uudis. Sõnavabadusest saab rääkida vaid tinglikult. Riigi elanikkonnas kujundatakse suurvene identiteeti. Eesti ajakirjandusestki on läbi käinud fakt, et ainuüksi rassivaenu ehk teistsuguse välimuse tõttu on tänavu Venemaal tapetud 31 inimest.

Samal ajal räägib riigivõim suveräänse demokraatia mõistest, mis peaks justkui tähendama, et demokraatia Venemaal peab olema teistsugune, kui oleme seda meie harjunud mõistma. Selle teooria alla kuulub ka arusaam, et rikkusi peavad looma vaid oma inimesed ning väliskapital on üha vähem riiki teretulnud. Rahvale sisendatakse samas, et riiki ümbritsevad vaenlased ning seetõttu tuleb kokku hoida.

Presidendi lemmikfraasiks on saanud tsaar Aleksander

III sõnad, et Venemaa kõige ustavamad liitlased on sõjavägi ja laevastik. Selle juures on eriti oluline panna tähele sõjalise võimsuse kasvu meie regioonis, kus gaasitoru rajamise ja kaitsmise sildi all on hakatud sõjalaevastikku suurendama. Mida see meile tähendab – selleks piisab vaid korraks kaardile vaatamisest.

Eeltoodu on põhjuseks, miks me peame ettevaatlikult suhtuma viimastel aastatel Eestis levima hakanud arusaama, et olles NATO ja Euroopa Liidu liikmed, on ainuüksi sellega meie julgeolek automaatselt tagatud. Asi ei ole kaugeltki nii roosiline ja aprillisündmused andsid väga selge signaali selle kohta.

Rahutuste eesmärgid

Sõjaväelaste hinnang aprillisündmustele on, et tegu oli laialt ulatusega, kõrgel tasandil heaks kiidetud, hoolikalt kavandatud ja ettevalmistatud erioperatsiooniga.

Meenutan, et 2001. aastal vabariigi valitsuse kinnitatud sõjalise kaitse strateegia nägi ette totaalkaitse kontseptsiooni rakendamise, milles üks punkt on psühholoogiline kaitse. Mulle tundub, et me oleme selle ära unustanud.

Samas meid mõjutati, ja väga palju. See algas jutuga sinise venekeelse vähemuse halvast olukorrast, kuid läks ühel hetkel üle retoorikaks Eestist kui neofašistlikust riigist. Sündmused läksid teravaks eelmise aasta 9. mail ja pidid saavutama kulminatsiooni tänavu mais.

Mis võis olla kõige selle eesmärk? Esiteks – lõhestada rahvuslikul pinnal Eesti ühiskonda. See õnnestus. Teiseks ei pruukinud Moskvale meeldida valitsus, kes Eestis on võimul ning riigisisese konflikti esilekutsumise kaudu võidi soovida saada võimule valitsus, kes rohkem Venemaa plaanidega sobib.

Eesmärk võis olla kasutada Eestit "peksupoisina" ning saata sõnum teistele postsotsialistlikele riikidele, et ärge nad midagi sellist ette võtku, muidu juhtub nendega sama. Selle alla võis käia ka eesmärk peatada lumepalliefekt ehk et teistes riikides ei tuleks pähe monumente teisaldama hakata.

Kahtlemata oli üks suurimaid eesmärgi kontrollida NATO ja Euroopa Liidu ühtsust ning toetust ühele oma uuele liikmesriigile. Siin võib öelda, et meil läks õnneks.

Kas Eesti vajab erakondadevahelist kaitsekokkulepet?

Jürgen Ligi, Riigikogu liige

Eesti Päevaleht, 25. veebruar 2006

Kokkuleppest rääkides kõneldakse (vähemalt poliitikas) tihti enesekehtestamisest. Mulle üsna ametiaja alguses esitatud arupärimine riigikogus, teemaks kaitsekokkulepe, oli tegelikult süüdistus, et olen rikkunud parteide kaitsekokkulepet, algatades debati ajateenistuse üle. Taheti küll survestada ministrit oma kutselise kaitseväge ideest taanduma, kuid ei puudutatud kaitsepoliitika stabiilsust määravaid teemasid, eksitades väitega, et erakondadevaheline kokkulepe juba eksisteerib. Tegelikult on ajateenistuses kokkulepe vaid selles, et kokku lepitud ei ole. On üksmeel olulisimas, mis puudutab julgeolekut määravaid rahvusvahelisi kohustusi, ja on olnud üks ajateenistuse teema juurdepookimise tõttu allkirjastamata jäänud leppe projekt. Ühiskonnas pole üksmeelt ja see kajastub ka erakondade programmides. Muutunud on julgeoleku olukord, millele vastavalt on NATO ja EL-i liikmesmaad ning sinna pürgijad ajateenistusest järjest loobunud.

Suhteline üksmeel põhilises

Iseenesest on konsensus kaitseküsimuses Eestis võrdlemisi suur. Kuid debatte on olnud varem ja raske on välistada neid tulevikuski. Tuleb vaid vahet teha, millised teemad on vaidlemiseks avamiskõlblikud. Vaidlustada ei tohiks Eesti kuulumist lääne julgeolekuruumi, NATO-sse ja EL-i. Sellest tulenevalt ei tohiks vaidlustada ka kohustust kulutada riigikaitsele kaks protsenti SKT-st, arendada selles kontekstis oodatud võimekusi esmajärjekorras, osaleda rahutagamisoperatsioonidel kodust kaugel, ka ohtlikes paikades. Meil on ette näidata riigikogus üksmeelselt heaks kiidetud julgeolekupoliitika alused, ühinemislepingud, häälteenamusega toetuse saanud välismissioonid Iraagis, Afganistanis, Bosnias ja Kosovos. Aga arvamuste paljusust esineb ikka. Veel praegugi deklareerib üks suurima erakonna liidrid, et EL-i astumine oli rahva petmine. Või võtame hulga näiteid, mida võime raskusteta leida arupärija enese erakonnas. Küsija poolt esile tõstetud ajateenistuse teema osas saab alustada temast enesest. Koos oma lähimate kaasvõitlejatega toetas ta veel mõne aasta eest ajateenistuse kaotamist. Soov sundida kedagi teist nüüd nii- või teistpidi arvama näib selles valguses vägagi ambitsioonikas. Tema partei toetas võimul olles Iraaki minekut, sest välismissioonid on meie julgeoleku tõhusamaid alustalasid. Opositsioonis nii enam ei mõeldud, missioonide pikendamisele seal fraktsioonist poolthääli peaaegu ei tulnudki, ka mitte erakonna esimehelt, äsjaselt peaministrilt. Julgeolekupoliitiliselt olnuks tugevaja, aga sisepoliitiliselt oli vaja olla populaarne. Muidugi vajaksime kokkulepet, mille kohaselt seisab julgeolekupoliitika parteireitingust kõrgemal. Peab küll lisama, et pool aastat hiljem, missiooni uuel pikendamisel üksmeel suurenes, kuid see polnud siiski täielik. Poolthäält ei tulnud ka uuel esimehelt. Ka kaks protsenti SKT-st vajab reaalses elus suuremat üksmeelt. Eelmine rahandusminister (tänapäevane erakonna juht) kahjuks vaidlustas selle eesmärgi, olgugi ratsionaalse rahakasutuse argumentidega. Kui kaitsekulude sisu üle tulebki vaielda, siis nende suurus on rahvusvaheliselt võetud

kohustus, mida mahajääjaile kõigil kohtumistel meelde tule-tatakse ja millega püüdlikumad oma seisukohtadele kõvasti tõsiseltvõetavust juurde annavad. See kaks protsenti ei kata tegelikult ju vajadusi ega taga muretut elu. Meie oleme lubanud aastaks 2010 sinna jõuda.

Soomele järele?

Saab kokku leppida kahes protsendis, aga mitte SKT-s ega rahvaarvus. See märkus on asjakohane, kuna debattides tul-lakse meil ikka ja jälle välja kohatute paralleelide ja ambitsioonidega. Suurim eeskuju on seejuures Soome, tõepoolest suure kaitsepoliitilise konsensusena maa ja rahvas. Mõni arvab, et soomlastena tunneksime end turvalisemalt, sest Eesti debaateerib, aga Soome on üksmeelel. Kuid Soome näol on tegu sõjaliselt tugeva riigiga. Neil on olnud aega ja ressursse: põhjanaabrite riigikaitse eelarve on meie omast pea kümme korda suurem. Neil on ajaloolist kogemust, et arengut põhiliselt loogilises, kuigi NATO-välises suunas juhtida. Ja üldisest sõjaväekohustusest rääkides nad tõepoolest ka tagavad selle, sest üle 80 protsendi poisse läbib ajateenistuse, millele hiljem järgnevad üksuste kaupa kordusõppused iga viie aasta tagant. Meil läbib ajateenistuse vaid kolmandik ja värskendavat õpet on väga vähe. Meie ühiskonnas oleks keeruline peale suruda enam, kas või selle pärast, et tulemus ei tagaks ikkagi märkimisväärset sõjalist jõudu. Aga meil on NATO liikmepilet ja selles suunas kokkulepitud pingutused. Kui Soomes vaieldakse NATO vastu argumentidega, et siis tuleb praeguse 1,4 protsendi asemel kulutada kaks protsenti, siis mida hakkasime selle tarkusega peale meie? Kas meie julgeolek suureneks? Ei maksa arvata, et soomlastegi vaidlused tegelikult lõppenud on. Omavahel ja ettevaatlikult nõustutakse toetama ka NATO-t ja isegi täiskutselist väge. Et üksi hakkamasamine on ka kõige tõhusama kaitseväge keeruline, käiakse NATO-ga ühisõppustel. NATO toetus tuli kohati ilmsiks ka presidendikampaanias. Ühisoperatsioonidel NATO riikidega osaletakse niikuinii. Ja alliansi standardeid järgitakse teistest liikmesriikidest püüdlikumalt.

Ajateenistuski vajab kokkulepet

Kui riigikaitse kokkulepet uuesti algatada, siis ainult julgeolekut ja kaitsevõimet määravates küsimustes. Ajateenistuse saatus väärleb kokkulepet hoopis teistel põhjustel. Kokkuleppeks ei saa pidada praegust olukorda, kus enamik, keda ajateenistus isiklikult ei puuduta, otsustab panna selle kohustuse vähemusele (praeguse seisuga kuuendikule kodanikest) ning rohkem oma pead kaitseküsimustega ei vaeva. Esiolgu peaks miinimum olema, et ajateenistuses veedetud aeg kompenseeritakse vähemalt rahaliselt. Demokraatlikul ühiskonnal ei ole sobilik oma kodanikelt rahuajal kingitusi nõuda. Aga sellest ei piisaks kauaks, sest kaitsevõimele kulutatavad ressursid tuleb kasutada kõige otstarbekamal ja tsiviilühiskonda kõige vähem häirival moel. Võimalik on kokku leppida selles, et iga noor-

mees, mitte enam kolmandik, läbib riigikaitse algõppe koolis ning osaleb kuu või paar ka õppelaagris. Eesmärk oleks kaastata kõik ja säästa poiste aega edasiõppeks, töö- ja eraeluks. Igapäevane riigikaitse jääks professionaalseks tegevuseks, mida ta faktiliselt praegu on. Reservide tootmiseks on vaja

lisamotivatsiooni kaitseleidule. Kaitsevæle ja kaitseleidule järelkasvu tootmiseks on riigikaitseõpetuse kõrvale mõistagi tarvis konkurentsivõimelist palka. Et kaitsekulud kasvavad niikuinii, on selline kokkulepe ka jõukohane. Ja meie panus rahvusvahelisse ja enesege julgeolekusse saaks tõhusam olema.

Relvi ja raha isetegevuseks ei saa

Jürgen Ligi, Riigikogu liige
Postimees, 11. juuli 2006

Kui president peab pidupäevakõne riigikaitsest ja publik on rahvusvaheline, eeldatakse sellest tunnustust koostööle ja partneritele ning tulevikunägemust. Saaremaal olid paraadil külas kaheksa NATO riigi sõjalaevad, lendasid Eestit turvavad Türgi hävitajad ja USA transpordilennuk, kohal viibisid saadikud, sõjaväeatašeed ja ohvitserid sõbralikest riikidest. Oli parim võimalus rõhutada koostöö tähtsust ja tänada. Ent presidentid oskavad üllatada. President Arnold Rüütli meeskond eelistas rahvusvahelisele koostööle iseseisvat kaitset, vastandus ja valis pooli ning tutvustas minevikunägemusi.

Fookus paika

Presidendi võidupühakõne tuli kahtlemata südamest ja oli murelik. Aga selles mures pole võimalik pakkuda talle lohutust. Sest kui väikeriik tunneb ohtu ja arvestab vastupanu vaid iseendaga, siis pole tal pikka tulevikku. Ka täielikult riigikaitsele pühendudes ei saa Eesti kunagi üksi sõjaliselt suureks.

Probleem pole Eesti olukorras, vaid tolles tundes. Eesti julgeolekord on hea ning ühiskond võib elada oma igapäevast elu. Osana NATOst ja EList on meil kindlus, mida me üksi ei saavutaks.

NATO peasekretär Scheffer pidas alles äsja vajalikuks kinnitada Eesti pressile, et rünnak liikmesriigi vastu on rünnak NATO vastu. Artikkel viis jääb NATO nurgakiviks. Tollele kivile on rajatud Eesti julgeoleku- ja kaitsepoliitika, kaitseministri ja valitsuse töö ja vastutus. Ning selleks on vaja muuta mõtlemist ja tegevust.

Pessimistlikul vaatenurgal on kahtlemata toetuspind ning presidendi suu läbi saadetud sõnal kaal. Õnneks ei luba põhiseadus riigikaitse rahvahääletusi. Manipuleerimine avaliku arvamusega tooks riskid ja raiskamise, mis ületaksid talutavuse piiri.

NATO mudel pole nii äge, kui on mündrid, relvad ja väliõppused. Nood aga muutuvad meeste jaoks hõlpsasti asjaks iseeneses, jättes varju riigikaitse eesmärgi ja asendi ühiskonnas. Need on küll fetišina tänuväärne toetuspind sõjavæle ja vabatahtlikele, kuid teistpidi peidavad nad selles staatuses ka vastuolude ja valede prioriteetide ohtu. NATO reformisurve on tundelisele isetegevusele ahistav.

Koostööprobleemid

Sealt pärineb kaitseministeeriumi ja peastaabi koostööprobleemide põhjus. President nimetas neid ja minu arvates on nad riigikaitse suurim murelaps. Suurim oma fundamentaal-

suse tõttu ja ei anna võrreldagi sellega, et kaitsevæle sisesuhted on veel teravamad.

Need probleemid on eksisteerinud kõigi kaitseministrite ja kaitsevæle juhatajate ajal. Ja need on hästi tuntud kõigis riikides. Seega vajab nende kõrvalt käsitlemine delikaatsust.

Mitte kellelgi pole kasu näpuvibutustest tsiviilvõimu poole, kui need on ebaõiglased ning kui nende lätted on piinlikult äratuntavad. Iseäranis mõõdutundetu kiituse taustal teise poole aadressil. Suhted on vähemalt kahepoolne asi. President eksib, kui otsustab ühepoolset sõjavæle kasuks. Tsiviiljuhtimine on ühiskonna arengutaseme olulisemaid mõõdupuid.

Kui president siin sekkub, siis sidustajana. Ühiskond on paraku enesehävitalikult kiivas hoiakutes, et sõjavägi (nagu ka piirivalve, keskpank, president) tagab moraali, poliitika on aga moraalitu. Tipus tuleb tegelda ühiskonna õigekeelsuse, mitte ümberkallutamise.

Maksumaksja ei saa anda relvi ega raha isetegevuseks. Otsustaja tuleb valida demokraatlikult. Ta on küll vastutajana ebapopulaarne, kuid avalikult kontrollitud. Paremat mudelit pole loodud. Demokraatia elab üle kehvi poliitikuid, kuid mitte sõjaväelisi poliitikuid.

Tsiviiljuhtimine on meil uus asi, aga üks kõne vaadanudki minevikku. Eesti sõnum oli, et president ei näe alternatiivi ajateenistusele, sest vaatab selja taha.

Rahvusvahelisele publikule pole teadmata, et ajateenistus on kaotatud või kaotamisel aina enamates riikides. Sealhulgas nii sõjaliselt kõige võimsamates (USA, Suurbritannia, Prantsusmaa) kui ka meiega sarnastes riikides (Läti, Ungari, Sloveenia, Slovakkia, Tšehhi, Horvaatia, Ukraina, Gruusia jne).

Totaalvaade minevikku

Ajateenistus on ebapopulaarne, aga kõnes jäeti mulje, et selles on süüdi ajateenija toetuse tõstmine. Aga too raha on ühe ebaõigluse leevendus. Ebaõigluse, mis ka kõrvalehoidmist toidab. Kui ajateenistusse satub vaid kuuendik aastakäigust ja seda mitte oma soovi, vaid sunniviisiliselt, pole süsteem õiglane. Kui vähemus ajab asja ära enamuse eest ja vaba valikuta, peab enamus seda korvama. Miinimumpalka 24 tunni eest ööpäevas on piinlik mainidagi.

Rahulolu asemel kaitse-eelarve kasvu üle kuulsime nurnat olme pärast. Antagu ikka aega. Arvutiklassid, sportimistingimused ja raamatukoguteenus on kõik uued algatused, mis arenguplaanist puudusid. Hoida väeosi, mis normidele ei vasta, pole võimalik, suuremad aga (Võru, Jõhvi, Tapa, Paldiski, lähiaastail loodetavasti Jägala) saavad vajalikud investeeringud.

Võidupüha tugevamaid sõnumeid oli totaalkaitse – mõiste,

mida ma NATO sõnavaras pole kohanud. Eriti vajavat seda väikeriik. Sel mõistel pole kokkulepitud definitsiooni, kuid kindlasti on elemente, mille arendamise vajalikkuses ei saa kahelda.

Ohtlik on arvata, et panustamegi massiarmeele, mis samuti kõlama jäi. Just väike peab endale aru andma, et tal

napib nii aega, ruumi kui ka materjali. Tuleb lahti saada kin-nismõttest, et NATO on onu välismaalt. Oleme ise juba tükk aega see onu. Ja nii tugev, et meie ründamine ei tasu ära, kui eesmärk pole just enesetapp. Aga selle seisuse jaoks tuleb teha õiged valikud, anda õigeid sõnumeid ning maksta kaks protsenti SKTst.

Teadmatuse vangid ANALÜÜS: kas me teame, mis on kutselise sõjaväe head ja vead?

Margus Kolga,

Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 21. juuni 2006

Seoses uue kaitseministri ametisseastumisega on jällegi kuulda lugusid ajateenistuse kaotamisest ja elukutselise sõjaväe loomisest.

Siiani on see küsimus olnud üks väheseid kaitseväe ole-must puudutavaid valdkondi, mis ka avalikkuse meeli erutanud. Omapärane, et poliitilisel maastikul paistab selles küsi-muses peaaegu konsensus olevat – ainus partei, kes siiani avameelselt eri arvamust avaldanud, on Reformierakond. Kuid samas pole see olnud ka tema poliitiliste prioriteetide hul-gas. Kuidas muidu tõlgendada seda, et juba kahe järjestikuse kaitseministriga esiplaanil olnud partei pole seda teemat oma päevakorda pannud, vaid pigem oma huvide kaitset vahetus-kaubana kasutanud. See omakorda on võimaldanud ka teistel erakondadel barrikaadidele minemata oma seisukohtadele jääda. Arutelu tekitamine ja suunamine on seetõttu jäänud pigem nende huvigruppidele, kes ajateenistuse säilimisest ise eluliselt huvitatud ning kel seetõttu piisavalt sisemist jõudu ja pealehakkamist, et otsustajate kabinetides lobistada. Tihti on selleks kasutatud ka n-ö kiireid ennetavaid lööke. Nagu oleks Sun Zud loetud. Lahti on lastud hirmujutt, et minist-riks saanu kavatseb kohe ajateenistusele kriipsu peale tõm-mata. Selle infomulli taustal suunatakse meediasse lühikese aja jooksul mõnede arvamuslimidrite emotsionaalseid artikleid, mis loovad fooni, milles rahulikku arutelu, mida see küsimus kindlasti vajab, polegi võimalik alustada. *Case closed.*

Analüüsi asemel lobby

Halb on, et kaks aastat tagasi tegutsesid selles laadis ka mundrimehed ise, keda ühel perioodil võis tihti näha Toom-pea ja parteikontorite koridorides tegutsemas. Veel halvem on aga see, et väga harva, kui üldse, saame lugeda sõjaväelaste endi selleteemalisi analüüse (võib-olla on üheks põhjuseks erialakirjanduse nõrkus ja sõjateaduse üliaeglane areng), eriti selliseid, mis kaaluvad võimalusi puhtsõjalisest seisukohast. Selle asemel et rääkida, missugune võiks olla kutseline sõja-vägi, mida Eesti endale lubada saaks, mida see suudaks korda saata, samuti võrrelda neid aspekte ajateenistusel põhineva kaitseüsteemi plussidega, piirdutakse tihti argumentidega, mis puudutavad rahva elujõudu, ühiskonna ühtekuuluvust, põhiseaduslikku kohustust või karukäpa reumatust. Ise olen siiani pigem pooldanud ajateenistuse säilitamist, kuid seda kodanikuteadlikkuse tugevdamise, mitte niivõrd puhtsõjalis-

tel kaalutlustel. Samas ei ole ajateenistus olnud minu jaoks ka püha lehm, vaid ikka ainult vahend, mida tuleb võimalikult otstarbekalt kasutada seatud eesmärkide saavutamiseks. Eesti kaitset ei kindlusta mitte see, et kõik mehed oskavad automaadist lasta või metsas külma käes ellu jääda, vaid see, et suudame toimima panna süsteemi, mis on usutatav ja ühis-konda eelkõige nende ohtude eest kaitsev, mille tekkimine on kõige tõenäosem. Aga ma ei ole ka näinud ühtegi erapoole-tut analüüsi ega emotsioonivaba selgitust, mis eritleks, mida kutseline vägi konkreetselt Eesti ressurside ja suuruse juures tähendaks, missugused oleksid sellega kaasnevad riskid, mil-leks see vägi täpselt suuteline oleks jne. Seetõttu on kindlam olnud rahulduda sellega, mis juba olemas ja millega harjutud.

Kuhu liigub maailm?

Kuid kui vaadata, mis toimub meie ümber, ei tohiks kutselise väe küsimusse kergekäeliselt suhtuda. Kutselise väe kasuks on otsustanud Tšehhi, Prantsusmaa, Slovakkia, Ungari, Hol-land ja isegi meie naaber Läti. Itaalia ja Hispaania kaitsevääst moodustavad ajateenijad 5–7%. Enamik klassikalisel aja-teenistusel põhinevatest Euroopa riikide kaitsevägedest on oma koosseisu vähendamast ja vägedele uusi, varasemast palju laiemaid ülesandeid andmas. Isegi Soome kulutab 90% oma riigikaitse-eelarvest nende üksuste ja sõjaliste võimete arendamiseks, mida saab kasutada ka väljaspool Soome ter-ritooriumi. Ega meiegi nendest muutustest vabad ole. Juba ammu ei soovi me kõiki kutsealuseid ajateenistusse saata. Kuigi ajateenistusse lausvõtmist ei ole suudetud kunagi täita ja mitte sellepärast, et süsteem polnud võimeline kõiki kohuslasi kokku koguma, vaid pigem seetõttu, et polnud piisavalt ohvitseri ja allohvitseri, kes sellist hulka sõdureid välja õpetaks, ka mitte voodikohti, kus katus pea kohal, kuhu neid sõdureid magama panna, loobuti sellest eesmärgist alles viis aastat tagasi. Planeeritud sajatuhandelisest väest oleme jõudnud 17 000-ni. See on juhtunud kümne aastaga. Elukut-seliste sõjaväelaste osakaal väes on aasta-aastalt kasvanud, merevägi ja õhuvägi on juba peaaegu täies mahus elukutse-lised. Riigiametnikud on andnud mõista, et tänasel kujul on ajateenistuse peaeesmärk kaitseväe kutselise osa taastoot-mine. Ajateenistuses nähakse mehhanismi, mis peaks tegev-teenistusse tooma sõjaväelased, kellest hiljem moodustub see osa kaitsevääst, mis on ette nähtud meie liitlasülesannete

täitmiseks. Seega võib väita, et oleme kutselisele teenistusele lähemal kui kunagi varem ja suundumus on pigem sinna- poole kui tagasi. Teisalt, mida aeg edasi, seda enam esitab ajateenistus üha uusi ja keerulisemaid väljakutseid. Seoses sündimuse vähenemisega kuivab kokku ka ajateenistuse aluspõhi. Kümne aasta pärast on kutsealuseid – võrreldes sellega, millega praegu harjunud oleme –, suurusjärgu võrra vähem. Lisaks tekitab selektiivne ajateenistusse võtmine paratamatult ebavõrdsust, mis teatud aja möödudes võib ka pingekoldeks muutuda. Ajateenistusse võtmise probleeme võib tajuda juba praegugi. Pealegi säilib ajateenija oma valmisoleku ja vajalikul tasemel treenituse ajateenistuse järel umbes aastaks, kutselisel sõduril säilib see pideva väljaõppe

tõttu palju kauem, mistõttu teda saab palju otstarbekamalt kasutada. Kuid see kõik ei pea paratamatult tähendama, et kutseline vägi on parim lahend või paratamatus. Siiski tuleks endale selgeks teha, missugused oleksid kutselise väe võimalused Eestis, mis ülesandeid ta suudaks täita ja kas ta teeks seda efektiivsemalt kui riulisse toodetud ja aja möödudes võitlusvõimet kaotav reserv. Ühelt poolt võimaldaks see lõpetada nii pooldajate kui ka vastaste leeris kasutatud demagoogia (à la pataljoniiga Eestit ei kaitse, kuigi kusagil pole argumenteeritult põhjendatud, et pataljon on võimaluste piir). Kuid – mis hoopiski olulisem – see annaks meile parema teadmise sellest, millest me siis tegelikult loobume. Kuid äkki on see töö juba kusagil tehtud?

Mis siis ikkagi kaitseväes toimub?

Margus Kolga,

Eesti Päevaleht, 7. november 2006

Riigikaitse rindel on läinud palavaks. Tegelikult on olnud palav juba pikka aega, kuid üha rohkem hakkab tunduma, et õigus kipub jälle jääma sellele, kel kõvem hää ja soonilisem muskel.

Kaitseminister tutvustas hiljuti riigikaitsekomisjonile teenistusliku järelevalve tulemusi, milles jõuti järeldusele, et kaitseväge juhtkond on toiminud ebaseaduslikult ja seda veel sellises olulises valdkonnas nagu sõjaline käsuliin ja selle rakendamine. Kui küpsetes demokraatias piisaks sellises küsimuses järelevalveprotseduuri algatamisest juba selleks, et kaitseväge juhtkonnast keegi vaikselt kõrvale astub, siis Eestis vastab kaitseväge juhtkond jõuliste poliitiliste käikudega.

Kui aruanne valmis ja fakt avalikkusele teatavaks saanud, ei püüta mitte probleemi olemusse süüvida, vaid tähelepanu mujale suunamiseks tuuakse päevakorda müütilised asjaolud. Kõuekõminana kaigub, kuidas kaitseväge on Eesti rahva iseseisvuse garant ning täidab ainult poliitikute poolt antud seaduspäraseid korraldusi, jättes mulje, et rahvaesindajad ning täitevvõim, kel on kodanike mandaat, seda mitte ei ole, ja et Sakala tänavalt tuleb pidevalt midagi seadusvastast.

Kuid miks me ei aruta, mis siis ikkagi kaitseväes toimub? Miks palgarahad otsa saavad? Miks käsuliinid on segased? Miks ohvitserid, kes puudustele tähelepanu pööravad, välis- teenistusse või välisõppesse suunatakse? Miks võtab maad kaitsevääsisene favoritiitlus, millele Äripäevas viitas tabavalt Jaanus Rahumägi? Kas tõesti on see kõik kaitseministri välja- mõeldis, et õigustada mundrimeeste vastu alustatud isiklikku püha sõda? Kas ei viita see tegelikult kaitsevääsisestele juhtimisprobleemidele?

Kõnekas näide ajaloost

Kindlasti on toimuva juured sügavamal kui praegune hetk ja kaitseministri isik. Probleem taandub jällegi küsimusteni, kust jookseb kaitseministri ja kaitseväge juhataja vaheline käsuliin, kas see on ühene ja kas see praktiliselt toimib, kas kaitseväge juhataja saab ministri korraldusi ignoreerida ja kas ta seda ka praktiliselt teeb. Minu 14-aastane kaitsepoliitikas töötamise kogemus, millest 11 aastat möödus kaitseministeeriumis, ütleb, et korralduste eiramine on võimalik ja on olnud perioode, mil see on olnud ka süstemaatiline.

Näiteks andis kaitseminister 1997. aastal välja käskkirja, millega kinnitati kaitseplaneerimise protseduur, mis nägi ette, et kaitseminister annab poliitilise juhise, kuhu riigikaitse- süsteem järgneva viie aasta jooksul jõudma peaks ning mida kaitseministeeriumil ja kaitseväl järgmisel eelarveaastal selleks konkreetselt saavutada tuleks. Selle protsessi raames sooviti kavandada ka ajateenijate arvu, vajalikke hankeid, haridus- ja väljaõppesüsteemi arengut. Hoolimata ametlikust dokumendist rakendus planeerimine ühte jalga liibates. Kui minister andis oma juhise, siis peastaabil ei saanud sellele järgneva kolme aasta jooksul kunagi tegevuskava näol vastust, seda planeerimisetappi lihtsalt ignoreeriti. Mis tuli, oli eelarve eel- nõu tabelite ja rahasummadega, kuid ilma selgitusteta, mida selle abil saavutada soovitakse.

Asjale pani uued raamid NATO-liikmelisuse tegevuskava (MAP). Kuna allianss soovis näha meie plaane kindlaksmääratud ajal ja meie soovisime väga paokil uksest sisse pugeda, ei olnud mõeldav, et plaane ei koostata ja ei esitata. Kuid protsess ei seisnenud ainult planeerimises, vaid ka plaanide elluviimisest aruandmises. Esimese aasta kogemused näitasid, et kaitse süsteemi jaoks on NATO planeerimisprotsess midagi väga abstraktset, kõrgelehelulist, mida (hoolimata sellest, et võetakse kohustusi) eriti täitma ei pea. Kuigi NATO-le esitatakse plaandokumentid allkirjastati nii ministri kui ka kaitseväge juhataja poolt, ei jõudnud nende sisu liigagi tihti kaitseväge plaandokumentidesse ja, mis veelgi problemaatilisem, vägi ise tegeles hoopis teiste asjadega.

Pall siiski poliitikute käes

Selleks et igale vastutavale isikule süsteemis mõista anda, et plaanid on elluviimiseks ja seda tuleb ka teha, viis kaitseminister sisse kvartalilise aruandlussüsteemi, mille raames tuli kõikidel ministeeriumi osakonnajuhatajatel, väeliigi ülematel ja peastaabi osakonna ülematel anda aru, mis tehtud, mida teha kavatsetakse ja mis asjade käiku takistab. Kokkuvõttes tähendas see, et kaitseministeeriumi poliitika asekanteril tuli iga kolme kuu järel lugeda aruandeid ja istuda pikkadel koosolekutel ning jälgida, et kaitseväge juhtkond riiklikke ülesandeid tõsiselt võtaks. Kaitseväge juhtkond elavnes tollal

alles siis, kui oli tulemas mõni ball või algamas jahihooaeg.

Sarnast suhtumist võib täheldada, kui lugeda aastail 2000–2005 vastu võetud Balti kaitseministrite kommünikeesid, millest võib tihti leida, kuigi diplomaatilises sõnakasutuses, etteheiteid kaitseväge juhatajatele neile pandud ülesannete mitte-täitmise eest.

Ülaltoodu võib tunduda utreerituna või vana asja meelde-tuletamisena, kuid kipun vägisi arvama, et need toimetemehhanismid ja käitumismallid on ka praeguses riigikaitse süsteemis alles. Kaitseministrit kuulatakse ainult siis, kui ta sõnum on kaitseväge juhtkonnale ja teistele mõjukatele kaitseväämundris grupeeringutele vastuvõetav, muidu asju lihtsalt ignoreeritakse. Kui enam pole võimalik ignoreerida, siis tekitatakse mõnel müütilisel teemal diskussioon, mis tegelikud problee-

mid kisa-kära uttu mässib. Kui see pole nii, siis võiksid osalised, kuna asi on niikuinii juba avalikkuse ees, seda ka kinnitada. Aga kui see on nii, siis pole ka ime, et riigikaitse arengu põhiküsimustele, mille pärast Erik Reinhold oma Päevalehe artiklis muret tunneb, ei jää kellelgi aega keskenduda.

Kuid selge on ka see, et kaitseväge juhtkond käitub just niimoodi, nagu talle seda võimaldatakse. Vastutus selle eest langeb kindlasti poliitikutele, kes on lähenevate valimiste eel silma kaitseväge kõrgema juhtimise küsimustes kinni pigistanud ja arvavad, et saavad selle eest saadud seeklid hääle vastu vahetada. Mõtlemata paneb aga see, et need erakonnad, kellele on valitsuses kaitseministri koht kuulunud, peaksid ju mäletama, kust king pigistab. Sellise käitumise juures peavad järgnevad kaitseministrid veelgi väiksemaid kingi kandma.

Riigikaitse hiilgus ja viletsus

Trivimi Velliste, Riigikogu liige
Postimees, 16. november 2006

Nüüdsel ajal on moodi läinud selline mõiste nagu poliitiline korrektsus, mis äraseletatult tähendab, et kõike ei sobi välja ütelda, iga kord ei saa asju nimetada nende õigete nimedega. See ilming võib muutuda väga ohtlikuks, kui sel lastakse takistamatult edasi areneda.

Poliitiliselt korrektne on arvata, et sõda enam (siia) ei tule. Miks ta peakski, kuidas ta saakski – kui oleme ju Euroopa Liidu ja koguni NATO täieõiguslikud liikmed? Ent asi on maailma sügavamas mõistmises, arusaamises, et minevik ja tulevik pole mitte kunagi teineteisest sel määral erinenud, nagu utopistid seda on soovinud.

Arvata, et sõda enam (siia) kunagi ei tule, on sama hea kui lootuda, et kellelgi õnnestub lõpuks ometi leiutada igavene jõumasin või kaevandada maapõuest absoluutselt puhast kulda. Arutleda võib küll selle üle, kui kuu õnnestub sõda edasi lükata, kui palju selle tiibu kärpida, millisel määral ja kuidas ohvrite arvu vähendada.

Muutumatu sõda

Ürgmees lõi teisele pähe puunuiaga. Nüüd saavutatakse sama (ent tuhat korda tõhusam) tulemus arvutiklahvile vajutades. Kuid kas sõja sisu ja olemus on sellest muutunud? Tehnoloogia küll muutub ja sellest tulenevalt ka võitlustaktika. Ent strateegia? Ega siis relvad sõdi! Sõdivad ikkagi mehed – nende tahe, nende moraal, nende ilmavaade.

Üks põhjusi, miks Eestis on ilmsiks tulnud teravad eriarvamused riigikaitse küsimustes, seisneb väärtustepõhises ühiskonda läbistavas lõhes. Ja see ei puuduta üksnes kitsalt riigikaitset, vaid on palju laiem ja üldisem.

On naeruväärne väita, et Sinimägedes sõdinud vabadusvõitlejad või Nõukogude okupantide mälestusmärgid ei peaks enam kellelegi korda minema, et need asjad ei tohiks kuuluda poliitikasse.

On äärmiselt kahetsusväärne, et üks erakond on oma üldloosungi "Kõik müügiks!" sikutanud ka riigikaitse – andmata endale aru, mida see kaasa toob.

See toob endaga kaasa riigikaitse põhialuste kõigutamise ning on palju tõsisem asi kui pelk lubadus jõuda viie

rikkama riigi sekka. Rikkuse saabumise ajaks ei pruugi seda riiki enam olla, kui too erakond saab takistamatult riigikaitset reformida.

Reformierakonna juhtpoliitik Jürgen Ligi jõudis veel enne ametisse vannutamist kuulutada, et ta asub kutselist sõjaväge looma ja lõpetab, niipea kui võimalik, ajateenistuse.

Ajakirjanik Andrei Hvostov juhib oma essees "Lühike õpetus kaitseministri mõistmiseks" (Eesti Ekspress, 2.11.06) täiesti põhjendatult tähelepanu tõsiasjale, et Ligi pole saanud armeed reformimiseks kellelki volitusi. Või kui, siis ehk ainult peaminister Andrus Ansipilt, aga rahvalt kindlasti mitte. Kas siis üks erakond arvab, et võib teha, mida tahab? Kui muidu ei saa, siis hiilival sammul, aga ikka eesmärgi poole.

Kui härra minister loodab, et piirivalve-, politsei- ja päästeametiga konkureerides jääb tööjõuturule veel kümneid tuhandeid vabu mehi, kes suudavad käsitseda tulevaste sõdade keerulisi masinaid ja relvi, siis on kaks võimalust: ministril kas puudub ülevaade meie demograafilisest olukorrast ja tööjõuturust – või on minister lihtsalt silmakirjalik ja vastutustundetud, jättes Eesti kaitsmise tulevikus käputäie palgaliste hooleks.

Praegu ei suudeta meie ainsatki kutselist väeosa Scoutspataljoni täielikult komplekteerida, sest tööjõuturul on – nagu igaüks teab – palju muid häid pakkumisi.

Naaberriigis Soomes, mis küll ei kuulu NATOsse, ent mille kaitsetahet peetakse üheks maailma paremaks, on ammu aru saadud palgaarmee lootusetusest. Vajalik intellektuaalne ressurss keeruliste sõjamasinate käsitlemiseks saab tulla ainult koolitatud rahva hulgast – kaitseväge reservist, mis ongi osa nende Nokiast.

Isegi riigid, kes on kui vanajumala selja taga, ei loobu seadustikus ajateenistusest, vaid peatavad vajadust mööda nekrutite võtmise. Murelikuks teeb mind üksnes Läti, kes on liikumas kergema vastupanu teed.

Kui sõjamees näeb, et poliitik või ametnik on võtnud suuna rappa, on tema kohus mitte vaikida, vaid rääkida. Just nii on mõistnud põhiseadust peastaabi kõrgem ohvitser Leo Kunnas, kelle kohta öeldakse, et ta on valmis tarbe korral sünnimaa eest surema. Neid, kes on valmis rääkima sellest,

kuidas sõda ära hoida, on rohkem. Ka nende töö on ülivajalik. Kuid meie jutt ei käi praegu sellest.

Hindamatu väärtus

Niisiis on Leo Kunnase sugused hindamatu väärtus rahvale. Nende suud ei tohi kunagi lukku panna. Tsiiviilkontroll – õigemiini tsiiviiljuhtimine – ei tähenda kaugeltki seda, et minister kamandab ja ohvitserid löövad muudkui kulpi. Tsiiviiljuhtimine on demokraatliku ühiskonna loov dialoog, mille pooled teineteist kuulavad ja arvestavad.

Selle väite ilmestamiseks sobib hästi Taani, vana demokraatia, kes on Eestist riigikaitse taastamisel väga palju abistanud. Taani parlamendisadikute hulgas on praegu kolm tegevteenistuses olevat ohvitseri, rääkimata loendamatu hulga sõjaväelastest kohalikes volikogudes. See seik võib

tunduda paljudele üllatav, ent ometi on see nii.

Eesti õhuke demokraatiakultuur muidugi ei suuda praegu endale lubada mustvalge eraldusjoone puudumist nii tundlikus valdkonnas, nagu seda on riigikaitse. Ent suund on ometi selge: ka meie sõjamehed on vabad mehed vabal maal, kes räägivad riigi asjade otsustamisel kaasa.

Andrei Hvostov tõdeb oma eelviidatud kirjutise lõpus, et “tsiviilkontrolöridel” peaks omakorda silma peal hoidma parlamendi riigikaitsekomisjon, ning küsib, kas ministri kohtumised komisjoniga kulgevad “sõbralikus ning teineteist mõistvas õhkkonnas”.

Komisjoni koosseis peegeldab üldjoontes riigikogu koosseisu ja muidugi ei leia minister komisjonis alati täielikku heakskiitu. Ent komisjonis on paljude aastate vältel püüeldud vaadete üksteisele lähendamise ja ühisosa leidmise poole. See on vältimatult eeldus paremate poliitiliste otsuste sünniks.

Mõtteid Läti ja Eesti riigikaitsest

Toomas Väli*, Helsingi ülikooli poliitilise ajaloo doktorant
Diplomaatia nr 46-47, 2007

NATO esimene laienemisring mõjus alliansile kainestavalt. Ilmnes, et uutes liikmesriikides ei olnud riigikaitset puudutavad ümberkorraldused läbi viidud piisavas mahus ja kvaliteediga. Seetõttu alustati teise laienemisringi kandidaatriikidega läbirääkimisi, mille praktilise tulemusena sai iga liikmeks pürgija osana kandidaatriigi üldisest NATO liitumiskavast (Membership Action Plan – MAP) oma rahvusliku aasta-plaani (Annual National Plan – ANP). Sisuliselt NATO spetsialistid kandidaatriikide riigikaitse olukorda, olemasolevaid kavatsusi ja nende elluviimiseks eraldatavaid ressursse. Seejärel tegi NATO konkreetsed ettepanekud kandidaatriikide riigikaitsekorralduse moderniseerimiseks. On loomulik, et neis ettepanekutes kajastus jõuliselt NATO enda sisemine areng. NATO huvid on üha vähem seotud kitsalt liikmesriikide kaitsega võimaliku sõjalise kallaletungi tõrjumiseks. NATO peasekretär lord George Robertson leidis 2003. aasta sügisel, et enamik Euroopa sõjavägedest on mõeldud territoriaalkaitseks, kuigi vaenlast, kelle sissetungi tõrjuda, pole enam olemas. “Me vajame tõelisi, kasutatavaid sõdureid, mitte paberil armeesid.”

NATO mõju kaitseplaneerimisele

Lord Robertsoni arvamus kajastus loomulikult ka Eesti ja Läti ANP-läbirääkimistel. Eesti ja Läti riigikaitse korraldus põhines kuni 2003. aasta suveni suhteliselt sarnastel põhimõtetel. Totaalkaitse, ajateenistus ja adekvaatse reservarmee ülesehitamine olid iseloomulikud märksõnad. Kuid kahe naabri areng on NATOga liitumise lõpusirgel vähemalt armee komplekteerimise osas totaalset erinenud. 2003. aastal võttis Läti

valitsus selgelt suuna ajateenistuse kaotamisele. Eestis räägiti samal ajal ettevaatlikult pigem ajateenistuse vähendamisest ja elukutseliste osa suurendamisest. Erinevalt Eestist toimus põhimõtteline pööre Lätis üllatavalt kiirelt, lõunanaabrite juures ei tekkinud siseriiklikku avalikku diskussiooni või arutelu. Pigem veenis valitsusaparaat omapoolses heade ideede kaitsmisele suunatud suhtekorralduse kampaania käigus Läti avalikkust selle otsuse õigsuses. Avalikkus ei arutlenud selle üle, kas kaotada ajateenistus või mitte, vaid kaalutleti, kas seda teha kohe ja kiirelt või loobuda ajateenistusest pikaajalisema protsessi käigus. Mõlemas riigis anti jõuline kaitserreformide stardipauk sisuliselt samaaegselt – suvel 2003. Lõunanaabriteni jõudis 8. juulil 2003. aastal infoagentuur LETA vahendusel uudis, kus Läti kaitseminister esitles vastavasisulist aruannet ja “/.../valitsuse liikmed võtsid idee täisvabatahtlikust armeest vastu suure entusiasmiga (*with great enthusiasm*)”, andes Läti kaitseministeeriumile käsu 1. novembriks vajalikud dokumendid ette valmistada. Lätis viidi reform seejärel novembriks 2003 plaanipäraselt läbi ning otsustati 2007. aastaks ajateenistusest loobuda. Eestis algas positiivne heade ideede kampaania pisut hiljem. Ettepanekud ei olnud nii radikaalsed, kuid kommunikatsioon, mille eesmärgiks valitsuse kiire otsus (NATO trend – kaitseministeeriumi kavad – kaitseministri ettepanek – kiire valitsuse otsus), oli üllatavalt sarnane. 2003. aasta 18. augustil informeeriti Eesti avalikkust päev varem toimunud Eesti ministrite NATO komisjoni istungist. Seal: “/.../ ütles peaminister Juhan Parts põhimõttelise “jah”-sõna kaitseministeeriumi kavale vähendada üle kahe korra ajateenijaid, keda on praegu aastas umbes 3000 [ja] suurendada elukutseliste sõjaväelaste arvu/.../”.¹ Eestis avalik reaktsioon oli

* Toomas Väli on õppinud Tartu ülikoolis ajalugu. Lõpetanud Soome Maakaitseõrgkooli. Jätkab õpinguid Helsingi ülikoolis doktorantuuris, uurimisteenaks Baltikumi sõjalis-poliitilised arengud NATOga liitumisel. Hetkel teenistuses Kaitsejõudude peastaabis. Artikkel kajastab tema isiklikke vaateid.

¹ Toomas Sildam, Eesti kärbib ajateenijate hulka üle kahe korra. – Postimees 19.08.2003.

aga juba eelnevalt laias laastus negatiivne.² Kuid nagu allpool näeme, elab Juhan Partsi "jah" -sõna vaikselt edasi ja seda on viimastel aastatel teostatud samm-sammult administratiivsel tasandil.

Otsuste taustast

Avalikest allikatest annab lätlaste otsuse taustast ülevaate Läti kaitseministeeriumi vastav aruanne (originaalis "A Report On the Professionalization of Military Service and the Discontinuation of Conscript Service"), mida veel 2003. aasta septembris oli võimalik alla laadida Läti kaitseministeeriumi koduleheküljelt.³ Ei ole üllatav nentida, et selle põhilised pidepunktid meenutavad ajuti üks ühele Eestis 2003.-2004. aastal käivitatud avalikku infovoogu reformide toetuseks. Esimesena tuuakse Läti raportis välja majanduslik aspekt. Ajateenistusest loobumine võimaldavat vabanenud ressursse kasutada Läti armee sõjalise võimekuse arendamiseks. Eestis nenditi augustis 2003: "Iga kokkuhoitud krooniga paranevad meie sõjaväelaste väljaõpe, varustus ja olmetingimused."⁴ Teiseks tuuakse aruandes välja NATO trendid, mille kohaselt alliansis on tendents järk-järgult vähendada ajateenijate arvu või ajateenistus lõplikult kaotada. Eestis viidati augustis 2003: "Pärast NSV Liidu kokkuvarisemist on Euroopas muutunud valdavaks armee isikkoosseisu vähendamine ning kutselise armee loomine. Seda teed on minemas Hispaania, Itaalia, Läti, Leedu, Poola, Prantsusmaa, Tšehhi. Sundajateenistuse on ammu lõpetanud Suurbritannia, Belgia, USA, Holland."⁵ Kolmandaks ja peamiseks põhjuseks loetakse muutunud julgeolekukeskkonda, mille kohaselt NATO riikide armee peamine roll on võidelda asümmeetriliste ohtudega üksuste abil, mis on professionaalselt ettevalmistatud, lahinguvalmis ning kõige moodsama tehnoloogiaga varustatud. Augustis 2003 arvati Eestis: "...reformi nurgakivi [on] julgeolekuhinnang, mille järgi pole praegu ja lähitulevikus tõenäoline ulatuslik sõjaline konflikt Euroopas, otsest sõjalist ohtu oma julgeolekule ei näe ka Eesti."⁶ "...tänapäeva maailmas annavad kohmakad territoriaalkaitset viljelevad reservarmeed üha enam teed kõrge valmisolekuastmega, hästirelvastatud ja kiiresti ümberpaigutatavatele üksustele."⁷ Sotsiaalsetest aspektidest leiavad äramärkimist arusaamad, mille kohaselt sõjalist teenistust sooritavad tõhusamalt professionaalid, elukutselistest koosnev armee kasutab riigikaitseks ette nähtud rahvuslikke ressursse tõhusamalt jne. Eesti toleaegne kaitseminister Margus Hanson arvas septembris 2004: "Isiklikult pean elukutseliste sõjaväelaste arvu suurendamist ja kutselaste

arvu vähendamist nii majandusliku kui ka toimeefektiivsuse aspektist paremaks lahenduseks."⁸ Antud võrdlust võib veel pikalt jätkata. Läti minek täisvabatahtlikkusele tugineva armee teed on eelkõige poliitilise taseme otsus, mille valitsuskabinet surus suhteliselt üksmeelselt läbi ka Läti parlamendis, tuginedes seejuures nn NATO trendidele. Eestis algas pärast poliitilise taseme kavatsuste avalikkuse ette jõudmist arutelu, mis ei ole sisuliselt vaibunud tänini. Erinevalt Lätist on riigikaitse Eesti elanikkonnale oluline. Valdavalt toetatakse elukutseliste osa suurendamise ideed, säilitades selle kõrval ajateenistuse mahus, mis võimaldab üles ehitada nn esmase iseseisva kaitsevõime ning tagab kaitseväge värbamisvälja. Täielikku/osalist üleminekut pooldab ainukese erakonnana Reformierakond (pigem isegi erakonna äärmusliberaalne huvigrupp), ülejäänud erakonnad on pigem selle vastu või kaitsevad senist süsteemi

Erinevuste anatoomia

Miks siis täheldame kahe väga lähedase naaberriigi puhul niivõrd erinevat suhtumist? Siin mängib oma rolli mitmete tegurite koosmõju. Esiteks kaheldamatult elanikkonna suhtumine temaatikasse. Lätis pooldas arvamusküsitluste kohaselt 2000. aastal ca 66% ja 2003.-2004. aastal ca 50% elanikkonnast täisvabatahtlikku armeed.⁹ Vahelepõikena, võrreldes Eesti sellekohaste arvamusküsitlustega tuleb nentida, et Läti küsitlused on seotud konkreetset NATOga. Lätlastele ei paku huvi kodanike kaitsetahe, mittelätlaste meeleolud, armee reiting ühiskonnas jne. Eestis pooldas 2003. aastal arvamusküsitluste põhjal täisvabatahtlikule armeele üleminekut 37% küsitletutest ning 58% pooldas üldise sõjaväekohustuse säilitamist. On huvitav märkida, et mingitel põhjustel on ühiskondliku arutelu käigus aga Eestis toimunud eelistustes selge muudatus. 2006. aasta sügisel pooldas Eestis 77% elanikest üldise sõjaväekohustuse säilitamist ja 19% täisvabatahtlikkusel põhinevat armeed. Teise tegurina on Läti puhul viidatud ajateenistussüsteemi ebarahuldavale arengule. Nii ei suutnud lätlased välja arendada tasemel olmetingimusi ning ajateenistuse läbis ainult 12% kutselaste aastakäigust (ca 1600 meest).¹⁰ Kui lugeda Läti kaitseministeeriumi raportit ridade vahelt, siis viidatakse ühena vähestest ajateenistuse positiivsetest külgedest integratsioonile. Läti sotsiaalse integratsiooni minister kasutab juulis 2004 oma kõnes Läti armee olukorra iseloomustamiseks lauset: ".../ suur hulk ajateenijaid on vähemusrahvuste esindajad /.../ kes ei räägi sõnagi läti keelt" ("*.../large number*

² Toomas Sildam, Eesti tõrgub järgimast Läti palgaarmee teed. – Postimees 10.07.2003.

³ A Report On the Professionalization of Military Service and the Discontinuation of Conscript Service. Läti Vabariigi kaitseministeeriumi koduleheküljelt <http://www.mod.gov.lv> 19.09.2003.

⁴ Sven Mikser ja Margus Hanson, Meie eesmärk on Eesti julgeolek. – Eesti Päevaleht 25.08.2003.

⁵ Eesti peab hakkama looma elukutselist armeed. – Äripäev 04.08.2003.

⁶ Toomas Sildam, Eesti kärbib ajateenijate hulka üle kahe korra. – Postimees 19.08.2003.

⁷ Sven Mikser, Tänapäevase kaitseväge suunas. – Postimees 02.09.2003.

⁸ Margus Hanson, Tulevik sunnib meid pilvedelt maa peale. – Eesti Päevaleht 28.09.2004.

⁹ Arvamusküsitlused Läti kaitseministeeriumi koduleheküljelt <http://www.mod.gov.lv> 19.07.2007; Eesti kaitseministeeriumi koduleheküljelt <http://www.mod.gov.ee> 19.07.2007.

¹⁰ Agu Karelsohn, Läti loob palgasõduritest maaväe. – Sõdur 2006, 1(45).

¹¹ Nils Muiznieks, Latvia's Minister for Social Integration. Minority Education in Latvia: From Segregation to Integration, 24 July, 2004. Läti välisministeeriumi koduleheküljelt <http://www.mfa.gov.lv> 27.07.2007.

of minority army recruits!.../ speaking virtually no Latvian!.../").¹¹ Nii võib kindel olla selles, et 1600 kutsealusest oli venekeelse vähemuse osa üsnagi suur. Kolmanda tegurina on selge, et oma osa mängib ka väljakujunenud sõjalise mõtlemise raamistik. On viidatud sellele, et Eesti ohvitserkond on suhteliselt ühtlaselt koolitatud territoriaalkaitse idee kantsis – neutraalses Soomes.¹² Läti ohvitserid pole aga Soome õppima sattunud ning on saanud koolituse USA, Prantsuse, Saksa, Briti ja Rootsi sõjakoolides, mistõttu ohvitserkonnas pole tekkinud kunagi ühtset visiooni, millises suunas Läti kaitseväge peaks arenema.¹³ Lätis puudub samuti Eestile omane reservohvitseride väljaõpe, millega ühiskonna arvamusi liidrid seoti riigikaitsega. Järelikult võib väita, et Läti ühiskonnal puudus teadmine selle kohta, mis see on, millest tahetakse loobuda.

Värbamine Lätis

Nagu Läti aruandes on nenditud, on värbamise küsimus täisvabatahtlikule armeele üleminekul kesksel kohal. Raport sõnastab suhteliselt optimistliku eesmärgi: professionaalsete sõdurite hulk kasvab 200 inimese võrra aastas, küündides lõpuks 8000 meheni. Avalikele allikatele tuginedes on raske hinnata, kui võrd edukaks on see idee tegelikult osutunud. Nimelt on raske statistilises materjalis leida viidet, millistest numbritest alustati ja kuidas eristada mundrikandjaid tsiviilteenistujatest. Näiteks on 2005. aastal Läti kaitseväge suuruseks NATO rahvusvahelise staabi andmetel ca 4590 ohvitseri, allohvitseri ja sõdurit,¹⁴ 2005. aasta 5. juunil kinnitatud Läti armee kesk-pika arengukava järgi aga 5339 ohvitseri, allohvitseri ja sõdurit (koos tsiviilpersonaliga 6971).¹⁵ Kui nüüd lähtuda sellest, et esimene arv on õige, siis tuleneks nendest andmetest personali puudujääk ca 750 inimest ehk motoriseeritud pataljoni ekvivalent. Igatahes seisuga 01.07.2007 annab Läti kaitseministeeriumi võrguleheküljel personali suuruseks 4894 ohvitseri, allohvitseri ja sõdurit. Järelikult kajastab Läti armee arengukava 2005. aastaks seatud eesmärki, mida ilmselt ei saavutatud. Kui võrrelda 2007. aasta juuli andmeid Läti armee arengukavaga, on personali juurdekasv selgelt negatiivne. 2008. aastaks oli arengukava eesmärgiks 5800 inimest. Juhul kui ei toimu kardinaalset muudatust, võime eeldada, et järgmise aasta lõpuks on Läti kaitsevael ca 900 inimese suurune puudujääk. Seetõttu ei olegi kaks Läti jalaväebrigaadi struktuuri

kuuluvat pataljoni täielikult komplekteeritud. Ligi 700st ettenähtud mehest on 1. pataljonis 460 ja 2. pataljonis 370 meest. Läti ohvitseride sõnul võib personalipuudus lähiajal süveneda, sest pole enam ajateenijaid, kelle hulgast sai kergemini värvata elukutselisi sõdureid. Probleemiks on ka kaadrivoolavus. 2006. aastal värvati 600 sõdurit, aga 300 lahkus.¹⁶

Värbamine Eestis

Kuid ka Eesti olukord ei ole roosiline. Scoutspataljoni tuli 2005. aastal teenistusse 346 ja reservi arvati 317 kaadrikaitseväelast.¹⁷ Tundub, et kaadrivoolavusega ei arvestanud planeerijad ei Eestis ega Lätis. Eestis alandati isikkoosseisu värbamise hoogustamiseks esmalt elukutseliseks sõduriks pürgijate hariduse kriteeriume.¹⁸ Sellest hoolimata oli detsembriks 2006 Eesti ainus täisvabatahtlikest koosnev üksus Scoutspataljon komplekteeritud ainult 60% ulatuses. Seetõttu tehti ettepanek muuta seadusi nii, et vähemalt 6 kuud teenistuses olnud ajateenijaid oleks võimalik Scoutspataljoni ridadesse arvata.¹⁹ Miks on värbamine Eestis pidurdunud? Siin on oma põhjused. Võib-olla pole raskete missioonide osakaalu suurenemise (Afganistan) ja kergemate järkjärgulise kadumise (Bosnia lõppeb 2007 aasta augustis) tõttu elukutseliseks sõduriks pürgijaid piisavalt? Suurimaks põhjuseks peavad avalikud allikad ajateenijate hulga ja kvaliteedi pidevat vähenemist viimasel neljal aastal. Kaitsejõude peastaap (KJPS) peab normaalseks värbamistulemuseks ca 10% ajateenijaid aastas,²⁰ mis ühtib üldjoontes Läti kaitseministeeriumi aruandega, kus ajateenijaid astus tegevteenistusse 5–7%. KJPS operatiivosakonna hinnangul on eri põhjustel aastatel 2003–2005 jäänud teenistusse kutsumata ca 1189 inimest²¹, mis sisuliselt tähendab ca 100 kaadrikaitseväelase kaotamist. Ilmselt on sama tendents jätkunud ka 2006. ja 2007. aastal. Vahepeõikena, NATO trendides näeb Taani kaitseminister 2005. aasta aprillis oma kõnes NATO peasekretäri aastakonverentsil seost operatsioonide ja ajateenistuse vahel: *“Keeping conscription will thereby strengthen the possibility of the Armed Forces to recruit soldiers for international operations.”*²² (“Ajateenistuse säilitamine avardeb seega kaitsejõudude võimalusi värvata sõdureid välisoperatsioonidele.”). Eesti peaminister oli novembris 2005 seisukohal, et ajateenistus on hääbuv süsteem ja elukutseline sõjavägi tulevikuarmee.²³ Loodetavasti ei vähene tulevikus Eestis kutsealuste arv marginaalseks. Sest kui teostuks 2003.

¹² Erik Männik, Development of Estonian Defence: Finnish Assistance. – Baltic Defence Review, vol 7 2002.

¹³ Peeter Kuimet, Ajateenistuse olematu populaarsus tõi Lätile kutselise sõjaväe. – Postimees 14.02.2007

¹⁴ Policy Changes/New Policy Affecting Woman in Uniform. Latvia- National Report 2005. Tekst NATO rahvusvahelise staabi koduleheküljel <http://www.nato.int/ims/home.htm> 17.07.2007.

¹⁵ National Armed Forces Medium-term Development Plan for the period 2005–2008. Arenguplaan kättesaadav Läti kaitseministeeriumi koduleheküljelt <http://www.mod.gov.lv> 10.07.2007.

¹⁶ Peeter Kuimet, Lätit ähvardab palgaliste sõdurite puudus. – Postimees 14.02.2007.

¹⁷ Maakaitse ja operatiivstruktuur. – Sõdur 2006, 3(47).

¹⁸ Kaitseväes saab nüüd teenida ka ilma keskhariduseta. – Postimees 16.11.2005.

¹⁹ Peeter Kuimet, Kaitseväge panustab ajateenijate värbamisele. – Postimees 04.12.2006.

²⁰ Kutsealuste kvaliteet. – Sõdur 2006, 4(48).

²¹ Kutsealuste kvaliteet. – Sõdur 2006, 4(48).

²² Søren Gade, Denmark's Minister of Defence. Transforming NATO – A Political and Military Challenge. The Danish Response to the Transformation Challenge. Brussels, 14 April 2005. Kõne NATO koduleheküljelt <http://www.nato.int> 02.08.2007

²³ Toomas Sildam, Priit Rajalo, Eesti rühib sammhaaval palgaarmee suunas. – Postimees 08.11.2006.

²⁴ Toomas Sildam, Parlament nõustus Hansoni palgaarmee ideega. – Postimees 21.10.2003.

aastal välja käidud idee 1000 ajateenijat aastas²⁴, siis tõuseks nelja-viie aasta pärast täisvabatahtliku armee loomine kaheldamatult taas tugevasti esile. Seda eriti retoorikaga: kõik, mis ei ole ümberpaigutatav (s.t elukutseline), on kasutu. "Üks hommik Iraagis, teine hommik Pakistanis ning kaks nädalat hiljem suurel õppusel mõnes muus riigis. Sinnapoole peab ka Eesti kaitseväge liikuma, sest sellest suunast tuleb ka nõudlus," sõnab endine Eesti kaitseministri nõunik juulis 2007.²⁵ Kindlaks faktoriks, mis seda arengutendentsi (s.t ajateenistuse vähendamist ja elukutselise osa suurendamist) näib pärssivat, on üllatuslikult nii Läti kui Eesti puhul majandusliku tõusu faktor. Nii Läti kui Eesti tööjõuturul leiab noor ja füüsiliselt terve inimene kiirelt omale kaugelt tasuvama töökoha, kui seda on mõlemas riigis lihtsõdurile makstav 7500–8500 krooni. Seega ei ole võimalik tööjõuturul tsiviilsektoriga konkureerides leida piisavalt motiveeritud sõdureid.²⁶

Võimalikud lahendused

Kuidas komplekteerida kaitsejõudude operatiivstruktuuri üksused? Eesti kontekstis saab probleemi tulevikus lahendada vähemalt ajateenistuse suurendamise teel. Antud meetod tagab laialdasema värbamisvälja, kuid selle elluviimiseks on vaja teatud eeldusi. Kui kaitsepoliitiline ambitsioon on hoida 2010. aastast pidevalt välismissioonidel 350 kaitseväge, siis 10% värbamistulemuse korral tähendab see 3500 ajateenijat aastas. See kompenseerib kaadrikoosseisu voolavuse ja võimaldab komplekteerida välisoperatsioonide üksused. Ultraliiberaalide idee – maksame – ei toimi, sest lihtsalt rahaga ei saa riik meelitada. Kaitseväge teenistuskohana ei ole ainus riigistruktuur. Politsei, piirivalve, toll jne nõuavad oma ja palkade erinevus riiklikus sektoris ei saa mitu korda erineda. Olukorda iseloomustab Postimehe artikli pealkiri 2005. aasta detsembrist "Eesti jõuasutused otsivad töötajaid tikutulega".²⁷ Eestis enne riigikogu valimisi väga palju positiivset avalikku tähelepanu pälvinud 2007. aasta alguse kaitseväge 15–20% palgatõus ei kompenseerinud sisuliselt elukalliduse tõusu. Seetõttu räägitakse Eestis juba kaitseväge iga-aastasest 20% palgatõusust.²⁸ Ajateenijate arvu tõstmise eelduseks on kaks tegurit: esiteks piisav kaadrikoosseis, kes koolitab üksusi; teiseks infrastruktuur, kus koolitatakse ja majutatakse üksused. Mõlema eelduse täitmine kujunenud olukorras on väga raske ülesanne. 1990ndate algusest käinud tants ja trall Kõrvemaa keskpõlvikooni ümber tundub lähiaastatel raugevat.²⁹ Nii on seal juba läbi viidud 155 mm suurtükkidega laskeharjutusi.³⁰ Ajateenijate olmetingimuste lahendamine aga ei ole sujunud

oodatud tempos. Kuperjanovi väljaõppekeskuse kasarmute valmimist Võrus on oodatud aastaid.³¹ Omaette probleemi moodustab kaadrikoosseisu järelkasv. Tung kõrgemasse sõjakooli puudub, hoolimata stipendiumist ja väärkast ametist.³² Ilmselt on õige väide: "Vaidlused kaitseväge eesmärkide ja vajalikkuse üle on mõjutanud nii ajateenistusse astumist kui ka hilisemat elukutseliseks kaitseväge saamist".³³ Ühe argumentina ajateenistuse vähendamiseks Eestis on välja toodud ka kutsealuste aastakäikude vähenemist (noori mehi ei ole, seega ei ole kedagi kutsuda – ohuhinnang on soodne – vähendame), mis nii-öelda tingib plaanide korrigeerimist vähendamise suunas. Vastuargument on siinkohal lihtne. Eeskujuks näiteks eeskujulik NATO riik Norra, kus naistel on 1984. aastast võimalik vabatahtlikult ajateenistus läbida. Norra kaitseminister Anne-Grete Ström-Erichsen on aga seisukohal, et ka Norra naistel peab olema meestega sarnaselt ajateenistuskohustus.³⁴ Kuidas parandada värbamist Lätis? Siinkohal ei suuda ma välja pakkuda lahendust. Probleemid on sügavamad, kui seda värbamise tõhustamine puhkpilli-orkestrite, väeosa lahtiste uste päevade, eraldi värbamist läbi viivate ametkondade loomine lahendaks. Võime eeldada, et Lätis viiakse läbi administratiivne ümberkorraldus: võidakse näiteks vähendada koosseisutabeleid põhjendusega, et seatud eesmärged ei suudeta olemasolevas olukorras täita?

Osalemine välisoperatsioonidel

Huvitav on võrrelda ühte kindlat kriteeriumi Eesti ja Läti osas. Selleks on osalus välisoperatsioonidel. Loomulikult on raske avalike allikate põhjal esitada sajabrotsendiliselt pädevaid andmeid, sest isikkoosseisu puhul on raske eristada maavaes teenivaid ohvitseri, allohvitseri ja sõdureid rahvuslike kaitsejõudude kontekstis. Seetõttu on siinkohal kasutatud mõlema riigi iseloomustamiseks kogu kaitseväge isikkoosseisu arvu, sest mõlema riigi staabi mehitatus ja mere- ning õhuvägi ei tohiks kindlasti moodustada üle 20% isikkoosseisust. Samuti ei võeta arvesse ajateenijaid ega eristata NATO missioone (sh valmisolekuüksusi, mis ei ole operatsioonil) ja osalust ÜRO või OSCE juhitud missioonidel või rahvusvahelistes koalitsioonides. Alljärgnevalt käsitletakse mõlema riigi kaadrikaitseväge operatsioonides osaluse proportsiooni. Seisuga 01.11.2006 oli Läti armeel väljaspool riiki välismissioonidel 168 inimest.³⁵ Kui rahuaja koosseisus deklareerivad lätlased olevat 4894 elukutselist, siis 168 meest-naist välisoperatsioonidel on 3,43%. Kahe kuu pärast 04.01.2007 oli Läti armeel välismissioonidel 171 inimest ehk operatsioonide osalusprotsent oli

²⁵ Anna-Liisa Soomann, Endine Briti kaitseatašee Eestis: raiskajad tuleks vangistada. – Eesti Päevaleht 07.07.2007.

²⁶ Kuulutus Eesti kaubandusketi Säästumarket'i uksel 28.07.2007: tublimatel palk 7800 krooni.

²⁷ Rasmus Kagge, Eesti jõustruktuurid otsivad töötajaid tikutulega. – Postimees 26.11.2005.

²⁸ Holger Roonemaa, Laaneots: ajateenistussüsteem tehakse ümber. – Eesti Päevaleht 04.07.2007.

²⁹ Peeter Kuimet, Polügooni alla jäävaid maid võib tabada sundvõõrandamine. – Postimees 22.11.2006.

³⁰ Denes Kattago, Suurtükkiväegrupp viis läbi lahinglaskmise. – SL Õhtuleht 30.04.2007.

³¹ Toomas Sildam, Sõdurid kannatavad räämas kasarmutes. – Postimees 12.04.2006; Holger Roonemaa, Pärnu pataljoni avab pooleteiseks aastaks uksed taas ajateenijatele. – Eesti Päevaleht 22.06.2007.

³² Sõjakool pikendas teist korda dokumentide vastuvõttu. – Postimees 17.07.2007.

³³ Ants Torim, Värbamise valud ja võimalused. – Eesti Päevaleht 21.06.2007.

³⁴ Tommi Hannula, Norjan naiset asevellolisiksi? – Ruotuväki 15.07.2007.

³⁵ Andmed tuginevad Läti kaitseministeriumi koduleheküljele <http://www.mod.gov.lv> 16.07.2007 ja Riia tippkohtumise koduleheküljele <http://www.rigasummit.lv> 16.07.2007.

3,5%. Poole aasta pärast 21.06.2007 oli Läti armeel välismissioonidel 97 meest-naist. See tähendab, et pärast Iraagi missiooni lõppu langes operatsioonide osalusprotsent 1,9%-ni. Seisuga 27.11.2006 oli Eesti kaitseväl väljaspool riiki operatsioonidel 232 kaitsevälalast.³⁶ Eesti rahuaja koosseis oli avalike allikate põhjal 2006. aasta lõpus ca 2700 kaadrikaitsevälalast,³⁷ mis annab operatsiooniosaluseks ca 8,5%. Poolteist kuud hiljem, seisuga 02.01.2007, oli Eesti kaitseväl välisoperatsioonidel 212 kaitsevälalast. Osalus välisoperatsioonidel oli seega ca 7,8%. Pool aastat hiljem 25.06.2007, oli välismissioonidel ca 8,3% rahuaja kaadrikoosseisust, kokku 226 kaitsevälalast. Kui võtta arvesse, et Läti kaitsereformi üheks alustalaks on idee omada rohkem ümberpaigutatavaid üksusi, siis ei ole Läti seda eesmärki saavutanud, vaatamata ajateenistusest loobumisele. Ajateenistuse säilitanud ja väiksema rahuaegse isikkoosseisuga Eesti seevastu panustab proportsionaalselt poole võrra rohkem kaadrikaitsevälalasi välismissioonidel. Muidugi tundub Eesti välismissioonidel osalemine samas tempos olevat raske. Probleem on lihtne: riigi jõuline välispoliitika ja vabatahtlike värbamine ei ole tasakaalus. Seetõttu on Eestis välismissioonidel hakatud järjest enam rakendama vabatahtlikku reservi. Esimene oli Bosnias Euroopa Liidu (EL) missioonil teeninud, Kaitseliidu baasil moodustatud valverühm Estguard; järgnes lahingluurerühma Estrif saatmine Kosovosse NATO rahutagamissioonile. EL Põhjala lahingugrupi koosseisu kuuluv staabikaitserühm on samuti formeeritud Kaitseliidu baasil.³⁸ Tundub, et Kaitseliidust saab Eesti oludes üha rohkem "peenike punane joon". Siinkohal on paslik meelde tuletada, et ega NATO eksperdid ANPi protsessi käigus Kaitseliidust eriti valmistatud olnud. Territoriaalkaitse ei ole endiselt eriti hinnas. Mõlema riigi välismissioonid on oma olemuselt samuti pisut erinevad. Eestlased on olnud Iraagis pidevalt Bagdadis ja selle lähiümbruses lahingoperatsioonidel alal, mis on Iraagi sunni araablaste vastupanu raskuspunktiks. Läti üksused opereerisid valdavalt šiiitidega asustatud Iraagi kesk- ja lõunaosas, turvasid konvoide.³⁹ Eestlased osalevad Afganistanis operatsioonialal Helmandi provintsis, kus Talibani mõju on tunduvalt suurem kui lätlaste teenistuskohas Põhja-Afganistanis. Eestlased kasutavad Afganistanis lahingoperatsioonidel soomustransportööre ja soomustatud veoautosid. Nagu ütleb lakooniliselt BBC uudis aprillist 2007: "I.../ eestlastel on paremini soomustatud veokid (better armoured vehicles) kui brittidel, kellega koos nad Helmandi provintsis baseeruvad."⁴⁰ Lätlased sõidavad operatsioonidel Hummeri tüüpi maastikuautodega, mida näiteks Ühendriikide merejalavägi tahab kiiresti välja vahetada ligi neli korda paremat kaitset pakkuvate (Mine-Resistant

Ambush Protected) MRAP-sõidukite vastu.⁴¹

Suurhanked

Maaväe osas on Eesti praegu kaheldamatult mehhaniseerituse osas esirinnas. Soomest 112 miljoni krooni eest ostetud 60 PASI tüüpi soomukit on avardanud tunduvalt Scoutspataljoni võimekust välisoperatsioonidel osalemiseks. Loomulikult mängib siin rolli Soome ja Eesti erisuhe. Lätlased ei ole sellist koostööpartnerit. Lätlased mõtlevad uutele Panduri tüüpi ratasoomukitele, kuid kavatsustest kaugemale ei ole jõutud. Nii on probleemne kolme Balti riigi tulevase suure ühisprojekti BALTBAT-2 varustamisega. Esialgselt on kavas BALTBAT-2 Läti kompanii varustada soomustamata maasturitega. Eesti kaitseväge juhataja kindralmajor Ants Laaneotsa sõnul: "See on halb, sest kui üks kompanii kolmest pole soomukitega, siis on seda raske nimetada mehhaniseeritud pataljoniiks."⁴² Mereväe laevade osas on Läti ja Eesti hanked sarnased. Eesti maksab ligi 800 miljonit krooni Inglise miinijahtijate eest, lätlased maksavad ca 840 miljonit krooni Hollandi miinijahtijate eest.⁴³ Samas on avalikele allikatele tuginedes raske hinnata, kas kolm Sandowni klassi miinijahtijat on parem tehing kui viis Alkmaari klassi miinijahtijat. Palju oleneb varustusest ja garantiidest. Avalikud allikad ei anna andmeid krüptoseadmete, sonarite, väljaõppe ja hoolduse maksumuse kohta. Kuid kogumiku "Jane's Fighting Ships 2007-2008" andmetel on Alkmaari klassi laevad ehitatud aastatel 1982-1983. Eestlaste Sandowni klassi laevad aga aastatel 1988-1992. Samuti on lätlaste Alkmaari klassi miinijahtijad endiselt PAP 104 tüüpi allveerobotitega, millest Inglise merevägi otsustas loobuda novembris 2005. Rahvusvahelise sõjandusajakirja Jane's Defence Weekly andmetel langes uue allveeroboti otsingul valik Seafox C süsteemile⁴⁴ ehk samale relvasüsteemile, mis ka Eesti uutel miinijahtijatel. Tundub, et Eesti hange on olnud pikas perspektiivis hinna ja kvaliteedi suhtes soodsam. Sama järelduse võib teha ka õhutõrjeranke osas. Lätlased hankisid RBS-70 tüüpi õhutõrjerakette, mille maksumuseks kujuneb Riia tippkohtumist kajastava Internetilehekülje andmetel 500 miljonit krooni.⁴⁵ Tegemist on 70ndate lõpus välja töötatud relvasüsteemiga, mis juhitakse sihtmärgile laserkiire abil. Eestlased valisid 80ndate lõpus kasutusele võetud Mistrali "lase ja viska peast" ("fire and forget") tüüpi õhutõrjeraketi. Hanke kogumaksumus oli kokku ca 1 miljard krooni.⁴⁶ Raske on eelistada laserkiire abil juhivat raketti relvasüsteemile, mis lukustub automaatselt soojusallikale (reaktiivhävitava mootor – toim). Lahingtehniliselt oleks parim variant mõlema relvasüsteemi kombinatsioon: kui ühte segatakse, siis toimib

³⁶ Andmed tuginevad Kaitseväge koduleheküljele <http://www.mil.ee> 02.07.2007.

³⁷ Toomas Sildam, Sõdurid kannatavad räämas kasarmutes. – Postimees, 12.04.2006; Eesti personali juurdekasv 2006. aasta jooksul on paarikümne ohvitseri võrra negatiivne vt Peeter Kuimet. Kaitseväge panustab ajateenijate värbamisse. – Postimees 04.12.2007.

³⁸ Peeter Kuimet, Kaitseliit võib üksuse Aafrikasse lähetada. – Postimees 20.02.2007.

³⁹ Agu Karelsohn, Läti loob palgasõduritest maaväe. – Sõdur 2006, 1(45).

⁴⁰ Paul Reynolds, Those who fight and those who do not. BBC News, 10.04.2007. Artikkel BBC koduleheküljel <http://news.bbc.co.uk> 30.07.2007.

⁴¹ Alon Ben-David, USMC places more orders for MRAP vehicles. – Jane's Defence Weekly, 07.03.2007. <http://www4.janes.com> 30.07.2007.

⁴² Peeter Kuimet, Lätlased kimpus BALTBATi varustamisega. – Postimees 16.04.2007.

⁴³ Agu Karelsohn, Läti loob palgasõduritest maaväe. – Sõdur 2006, 1(45).

⁴⁴ Richard Scott, UK picks Seafox for mine disposal. – Jane's Defence Weekly 16.03.2005. <http://www4.janes.com> 30.07.2007.

⁴⁵ Defence Budget, Informatsioon Riia tippkohtumise võrguleheküljelt <http://www.rigasummit.lv> 19.07.2007.

⁴⁶ Marina Loštšina, Eesti suurim relvahange toob Tapale raketid. – Postimees 10.03.2007.

teine. Kui ühelt poolt on laserjuhitav rakett lollikindel – seda ei saa elektrooniliste vahenditega segada –, siis teiselt peab laskur suutma hoida vastase lennuvahendit sihikul kuni sihtmärgi tabamiseni. Ja kui ta sihtmärgi kaotab, näiteks varjub helikopter horisondil metsa taha, siis jääb ka sihtmärk tabamata. Eesti laskur võib oma asjad pärast lasu sooritamist kokku pakkida ja uuele positsioonile siirduda.

Järeldusi

Kahe riigi suurim erinevus seisneb selles, et kaitsejõudude komplekteerimisel ei kattu põhimõtteliselt. Ilmselgelt on lätlaste ajateenistusest loobumise taga Läti valitsuse jõuline NATO poliitika. Läti ühiskond jäeti kõrvale nende sõjalist julgeolekut otseselt puudutava küsimuse arutelust. Eestis teatakse, et kitsalt poliitilisel tasandil langetatud otsus (näiteks osalus Iraagi operatsioonis) võib tugevas kodanikuühiskonnas tekitada elavat vastukaja. Eestis käis ja on endiselt käimas vilgas ühiskondlik arutelu, kus teemaks kaitsejõudude ümberkorraldamine. Eestis elavaid inimesi ei jäta kaitseväge temaatika ükskõikseks. Eesti on pigem lähtunud külmast pragmaatilisest tasakaalust ajateenistusel põhineva reservarmee ja puhtakujulise palgaarmee vahel raskes sisepoliitilise ja geopolitilises olukorras. Tsiteerin siinkohal NATO sõjalise komitee esimehe kindral Raymond Henault' vastust ajakirjaniku küsimusele, kas kaitseväge praegune mudel on jätkusuutlik: "Arvestades siin nähtut, ollakse täpselt õigel teel ja seda ka NATO vaatepunktist. Tasakaalustatud ajateenistus ja elukutseline komponent on mõistlik lähenemine väikese elanike arvuga riigi jaoks."⁴⁷ Kui võrrelda Lätis aastas teenistusse astunud ajateenijate arvu Läti rahvaarvuga 2,29 miljonit, ei saanud ajateenistus Läti kodanikke ka ilmselt kuigivõrd puudutada. 1600 ajateenijat aastas, kellest suure osa moodustasid

läti keelt mittevaldavad noorukid, tingis olukorra, kus ühiskonna teadlikkus riigikaitsest piirdus ametliku riikliku informatsiooniga. Läti armee ja ühiskonna sidet ei olnud ilmselt võimalik üles ehitada puhtalt riiklikus vormis. Ühiskond vajab ka otsest sotsiaalset sidet armeega. Seda võimaldab väikeriikidele ajateenistus ning seda ei ole võimalik korvata vabatahtlike riigikaitseorganisatsioonidega. Väiksema elanikkonnaga Eesti (1,34 miljonit) on suutnud üles ehitada ajateenistussüsteemi, mille tulemusena ligi 40% kutsealuste aastakäigust läbib ajateenistuse. Seega on säilinud kaitseväge ja ühiskonna tihe side ka väljaspool institutsionaalset suhtlust. Sama kehtib ka vabatahtliku riigikaitse kohta. Eesti Kaitseväe analoog Lätis Zemessardze on sama suure liikmeskonnaga (10 000 liiget Eestis, 11 000 Lätis). Ka see on Läti rahvaarvuga võrreldes vähene hulk inimesi. Kuid kaheldamatult mõtlemapanev on välismissioonidel osalemise dünaamika. Eestiga võrreldes ligikaudu 2000 kaadrikaitseväge võrra suurema Läti armee osalusprotsent välisoperatsioonidel võiks olla tunduvalt suurem. Põhjusti on antud artiklis raske välja tuua. Olemasolevate allikate põhjal on raske öelda, kas selle taga on poliitilised otsused, on siin tegemist organisatsioonilise iseärasusega või eelarveprobleemidega. Kaudselt viidatakse siiski eelarveprobleemidele.⁴⁸ Läti ei ole saavutanud ajateenistuse kaotamise ressurssi kokkuvõtte, millega muretseksid moderniseerimise ja panustada suuremasse osalusse välismissioonidel. Eesti on seda suutnud, loobumata ajateenistusest. Tundub, et ekskaitseminister Jürgen Ligi septembris 2005 lausunud sõnadesse "Lätis läks ladusalt ja nad saavad hakkama"⁴⁹ tuleb suhtuda väga ettevaatlikult. Riigi jõulise välispoliitika elluviimiseks ei ole Eestil võimalik "vabaneda ajateenistuse kinnismõttest".⁵⁰ Lätit ei saa seetõttu Eesti riigikaitse korraldamisel eeskujuks seada. NATO trendide kõrval peavad säilima Eesti enda rahvuslikud riigikaitsehuvid.

Vorst vorsti vastu

Kaarel Tarand, peatoimetaja

Sirp, 6. aprill 2007

Läks lahti! Riigikogu tuli lõpuks kokku ja valijad hakkavad sealte nüüd igal tööpäeval oma tahtmist saama. Saavad needki, kes valimas ei käinud. Paistab, et presidendi avakõne selgroo moodustanud mahitus haarata täitevvõimu käest endale tagasi rohkem otsustusõigust, leidis valdavalt positiivse vastukaja ka rahvaesindajate, mitte ainult rahva ridades.

Aga põhiseaduse muutmise eelmisel otsusel polnud veel tint õieti kuivadagi jõudnud, kui president riigikogu uue koosseisu avaistungil pani ka ette põhiseadust jälle muutma hakata, seekord teisest otsast. Eesti keele lisamine põhiseaduse sissejuhatusse oli sümbolne akt ja pole selge, mis sellest praktikas järelduma peaks. Kas keele staatuse sümbolne tugevdamine viib ka keeleseaduse ja teiste keelekasutust reguleerivate õigusaktide muutmiseni, keelepoliitika karmistamise või lõd-

vendamiseni, pole avalikult lõpuni läbi räägitud.

Presidendi ettepanek anda kaitseväge juhataja ametisemääramine presidendi ja riigikogu käest üle täitevvõimule on aga väga konkreetne ja selge lõpuga teema. Seetõttu peaks põhiseaduse muutmine ka lihtsalt läbi minema. Seda mõistagi tingimusel, et teemat arutatakse poliitiliselt rahulikus olukorras, kus ei erakondade ega koalitsiooni ja opositsiooni vahel parasjagu punktikogumise võistluse kõrghetk käes pole või siis rahvusvaheline olukord praegusest häiritum.

Praegu, kui ei erakonnad, riigikogu fraktsioonid ega alles moodustuv valitsus pole asja arutanud, on vara öelda, kas presidendi algatus üldse pingeid tekitab või millised poliitilised jõujooned kujunevad. Rahu peaks vähemasti riigikogus hästi säilima, sest suure tõenäosusega ei tule riigikogu praegusel

⁴⁷ Raimo Poom, NATO kõrgeim sõjaväelane: olge abi vastuvõtuks valmis. Eesti Päevaleht 18.07.2007.

⁴⁸ Läti kaitseminister: kaitseväge vajab rohkem raha. – Postimees 14.07.2007.

⁴⁹ Reporteritund. Vikerraadio, 05.09.2006.

⁵⁰ Hannes Krause, Jürgen Ligi: erakonnad vabanegu ajateenistuse kinnismõttest. – Eesti Päevaleht 17.01.2006.

koosseisul kaitseväge juhataja määramist niikuinii ette. Ants Laaneots sai ju alles äsja ametisse. Ja mis järgmise koosseisu murede pärast ikka kakelda?!

Aga presidendi ettepanek praegusel kujul on, ehk küll pragmaatiline, siiski poolik. Üksiküsimuste kaupa põhi-seaduse puudujääkide likvideerimine on lihtsam kui sisuka terviklahenduse tekitamine. Kui võtta arutuse alla kogu riigikaitse kõrgema juhtimise teema, siis ei pruugi ka lihtne osa ehk kaitseväge juhataja personaalküsimuse üleandmine valitsusele üldse läbi minna. Võimalik, et president ei pidanud sündsaks enda juhtiva osa teemat riigikaitstes ise avada – et las see initsiatiiv tuleb mujalt. Kuid ega sellest lõputult mööda ei pääse.

Nimelt pole presidendil kui sümboolse võimu kandjal üldse riigikaitse juhtimisse asja, mistõttu algusest ehk 1992. aastast saadik on põhiseaduses § 78 lõige 16, mis sätestab, et president "on Eesti riigikaitse kõrgeim juht", täiesti tarbetu ja kasutu. Praktikas on see osutunud koguni häirivaks punktiks, kuigi meie riigikaitseliste vaidluste ja kaitseväge ja valitsuse vahel aeg-ajalt lahvatavate tülide allikaks see punkt näiliselt ju ei ole. On siiski küll, sest presidendi formaalne riigikaitse-line roll on võimaldanud teda ära kasutada mitmetes inimli-kes intriigidest.

Kõrgeima juhi staatuses tuleneb muudki. Põhiseaduse riigikaitset reguleerivas peatükis on presidendile antud sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni algatamise õigus (§ 128) ning otsese agressiooni korral õigus sedasama teha koguni riigikogu nõusolekuta. Need punktid sünnitas omal

ajal hirm 1930ndate stsenaariumi võimaliku kordumise ees.

Tänapäeval on aeg võrrelduna totalitarismi hülgajaga Euroopas hoopis teistsugune. Kaitseväge kasutamine mingiks kokku leppimata militaarseikluseks või sisepoliitiliseks arve-teoindamiseks on mõeldamatu. Veel keerulisem on aga ette kujutada, et kallaletungi korral Eestile jääks lahing mingite formaalsuste pärast andmata. 1939/40. aasta hääletu alistu-mise teema on ju igale põlvepikkusele poisikesele pähe tao-tud. Agressioon, mis halvaks parlamendi tegevuse, aga sääs-taks presidendi kui mobilisatsioonikäsu andja, on ent sama tõenäoline nagu loterii peavõit. Kõigil muudel juhtudel võib aga president riigi kaitsmisel hoopis piduriks osutada (mine tea, mis üksikisikule pähe kargab või kuidas tal närv alt veab). Aga ma arvan, et kui potentsiaalse agressori luure hindab eestlased haigeteks paragrahvikumardajateks, kes lasevad pigem oma maa ja rahva hävitada kui ilma seadusliku käsuta relva haaravad, küll siis ka president kui sõja seadustaja esma-järjekorras agressiooni teelt koristatakse.

Võimude tasakaalu eestkõnelejad võivad väita, et praegune võimujaoitus läheks paigast ja riik kalduks viltu, kui presidendilt mingi võimutükk ära võtta. Keegi ei saa parla-menti takistada rohkem kui üht seadusekivi korraga liigu-tamast. Presidendi pädevusalasse võib riigikaitse asemel ju mõne muu eluvaldkonna anda. Kui usume, et president juba kord mingi eluilmingu kaitsejumal peab olema, siis võiks ta Olümposel põlatud Arese rollist vabanedes näiteks armasta-tud Apolloni osa võtta ja kaitsta valgust, muusikat ja luulet, olla mitte sõdade, vaid kultuuri isand.

Luurekas ja demokraatia

Sven Mikser, Riigikogu liige
Postimees, 5. märts 2007

Küllap on iga poiss ja suurem jagu tüdrukuidki mänginud lapsepõlves sõda ja luuremänge. Luurata on põnev. Tavaliselt luuratakse ikka pigem vastaste kui omade järele.

Mõne nädala tagune uudis, et Eesti sõjaväeluure on jäl-ginud kaitseministeeriumi ametnike elu ja tegevust, mattus kahjuks valimiseelseesse prügiinfo tulva ega ole pälvinud vaja-likul määral tähelepanu. Ent ametkondlik uurimine on alanud ja ega me järeldustest pääse. Loodetavasti.

Teema, mille senised põgusad käsitlused on enamasti peatunud, on toimunu vastavus seadustele. Riigiametnikud, kes töötavad salajase informatsiooniga, teavad, et riigi eri-teenistused hoiavad nende suhtlusele ja eraelul silma peal. Ent ametkonnaks, kes on kutsutud ja seatud seda tegema, on kaitsepolitsei ja kindlasti mitte sõjaväeluure. Kaitsemi-nisteeriumi töötajail, kelle kohta infot koguti, on õigus mee-lehärmi tunda.

Poliitikas ei kahelda

Kuid võimaliku ebaseadusliku jälitustegevuse kõrval on luu-reskandaalil teine, parlamentaarse demokraatia seisukohalt veelgi murettekitavam tahk. Euroopa Liitu ja NATOsse kuu-luvus riigis ei tohiks olla mõeldav, et sõjaväelased seavad kaht-luse alla demokraatlikult valitud valitsuse poliitilise orientat-siooni. Ometi on luureskandaali puhul, kui see ajakirjanduses

kirjeldatud kujul kinnitust leiab, tegu just säärase juhtumiga.

Eriti ehmata on asjaolu, et problemaatiliseks peeti minis-teriumi juhtivametnike läänemeelsust. Siiski on ilmakaar iseenesest kõrvaline teema. Peamine on muu: kui sõjaväe-lased poliitilise võimu ja seda esindavate ametnike tegevuse salajases ettekandes riigi huvidele mittevastavaks kuulutavad, võib vaid ette kujutada, millised võiksid olla järgnevad sam-mud, et seda kurssi «riigi huvides» korrigeerida.

Siit jõuame märksõnani, mis on aastate jooksul ministeer-iumi ja peastaabi vahel enim paksu verd tekitanud: tsiviil-kontroll. Poliitikutele ja neile alluvatele ametnikele tundub, et kaitseväelased ei saa aru kaitseväge kohast ja rollist demo-kraatliku riigi struktuuris. Mundrimeestele omakorda tundub, et vajaliku sõjaväelise kompetentsuseta ametnikud üritavad end segada kaitseväge käsuliini ja -õigusesse.

Kaitseväge autonoomia apoloogeetid apelleerivad sellele, et põhiseaduse kohaselt on riigikaitse kõrgeimaks juhiks presi-dent ja et kaitseväge juhatajat mainitakse konstitutsioonis sar-naselt õiguskantsleri ja riigikontrolõriga, mistõttu kaitseväge juhataja näol olevat tegemist põhiseadusliku institutsiooniga.

Tugeva tsiviilkontrolli pooldajad vaidlevad vastu, et erine-valt õiguskantslerist ja riigikontrolõrist ei saa kaitseväge üheski demokraatlikus riigis oma tegevussuundi ise valida ega ole ka eelarveliselt täitevvõimust sõltumatu.

Kaitseväge on Eesti seaduste kohaselt ministeeriumi hal-

dusalas paiknev täidesaatva riigivõimu asutus. Valitsus, kaitseminister ja -ministeerium on need, kes määravad poliitilise kursi, koostavad eelarve ja langetavad poliitilised valikud, mis puudutavad näiteks väljaõppekeskuste paiknemist või tulevaste hangete järjekorda.

Muidugi on ka siin oht liiale minna – kui tsiviilvõim võtab enda kätte kõik sõjaväelised ametisemääramised, siis võib tulemuseks olla näiteks lahingukooli ja kaitseväge ühendõppeasutuste juhtide parteistamine, mis on ohtlik ja ebasoovitav. Mereakadeemia ja politseikooli kogemus näitab, et see hirm ei ole päris põhjendamatu.

Suur osa ministeeriumi ja peastaabi vastuoludest on algupeale olnud võitlus selle nimel, kumb maja kehtestab ennast Eesti kõrgeima sõjalise kompetentsi kantsina. Selline «mul-on-suurem-kui-sul» stiilis võimuvõitlus ei ole teisteski Eesti riigiasutustes tundmatu.

Nii aeglustab meie seadusloome arengut asjaolu, et justiitsministeeriumi juristid armastavad seada kahtluse alla teiste ministeeriumide õigusloomeosakondade pädevust, parlamendi juriidilise osakonna spetsialistid aga peavad oma kohuseks leida valitsusest parlamenti saadetud eelnõudest ka olematuid puudusi.

Ent naaskem riigikaitse juurde. Sõjavägi on hierarhiliselt korraldatud organisatsioon, kus ülema käsk on ülim. Ent ka sõjaväes eksisteerivad formaalsete alluvussuhete kõrval mitteametlikud võimusuhted.

Kui kaitseväge pannakse juhtima inimene, kes on end näi-

danud võimeka asutusejuhina, kuid kellel puudub sõjaväeline taust, siis on paratamatu, et tema autoriteet seatakse kahtluse alla ka altpoolt. Olles asetatud kahe tule vahele, on inimene kahtlemata vastuvõtlik kõiksugustele kahtlustustele ja võib hakata nägema vaenlasi ka omade hulgas.

Kaitseväge eelmine juhataja on öelnud, et ei tea sõjaväelure koostatud kaitseministeeriumi ametnikke puudutavast ettekandest midagi. Mina tean sellest vaid niipalju, kui ajalehtedest lugeda saab.

Valusad küsimused

Ent ka sellele tuginedes on mul poliitikasse siirdunud admiral sõnu raske puhta kullana võtta, sest juba aastaid tagasi väljendas ta mõnel avameelsushetkel mõtteid, mis pea sõnasõnalt kattuvad luureraportile omistatutega. Seetõttu peab ta enne mis tahes riigikaitset suunavale poliitilisele ametikohale asumist veenvalt vastama mõnelegi valusale küsimusele.

Siiski on põhjust optimismiks. Selle artikli ilmumise ajaks on valimistulemused selgunud ja uue koalitsiooni piirjooned ilmselt juba aimatavad.

Kaitseväge vastne juhataja on mees, kes tundub mõistvat kaitseväge rolli demokraatlikus riigis ja kelle autoriteet sõjaväelaste seas on vaieldamatu. Koos uue kaitseministriga peab ta kindlustama, et Eesti jääb riigiks, kus sõjavägi ei juhi riiki ja parteipoliitikut ei anna operatiivkäske lahingusse minevaile sõdureile. See ei ole võimatu ülesanne.

Sõdur, talitse oma keelt!

Anthony Lawrence, militaaranalüütik
Diplomaatia nr 38, november 2006

Kas relvajõudude liikmel on lubatud avalikult arvustada oma valitsuse julgeoleku- ja kaitsepoliitikat? Demokraatlike sõjaväe ja tsiviilsuhete vaatenurgast kõlab vastus loomulikult eitavalt. Põhimõte, et relvajõud on poliitika vahend ja peavad tegutsema poliitilise ehk tsiviiljuhtimise all, on ammu juurdunud. See omakorda tuleneb seisukohast, et relvajõud peavad olema lojaalsed demokraatlikult valitud valitsusele ja vältima oma tsiviilülemuste poliitika ja otsuste kritiseerimist.

Aga kas me ei laienda mainitud põhimõtet liigselt, kui jätame relvajõud võimaluseta kommenteerida avalikke teemasid? Lõppude lõpuks pole ju olemas "õigeid" vastuseid julgeolekut ja kaitsepoliitikat puudutavatele küsimustele, on vaid arvamused ja hinnangud, mis lootuste kohaselt peaksid vaidlustes küpsema ja ühise arvamuseni viima. Siis peaks ju olema relvajõududel, mille liikmed üldiselt mõistavad väga hästi julgeoleku ühe tähtsama tahu, nimelt relvajõudude rakendamise probleeme, lubatud sellistes aruteludes osaleda? Aga sõdurid, kelle arvates on valitsuse poliitika väär? Kas ei ole tal õigus, jah, isegi kohustus oma arvamus välja öelda?

Need mõtted võivad olla asjakohased süsteemis, kus poliitika kujundamisel sõjaväelaste nõuandeid ei kuulata või ei arvestata piisavalt. Demokraatlikes riikides selliseid mõtteid tavaliselt ei teki. Valitsus, kes ei arvesta julgeoleku- ja kaitsepoliitika kujundamisel sõjaväeekspertide arvamusega, on tõepoolest rumal valitsus. Poliitika väljatöötamise käigus on relvajõududel kahtlemata olnud öelda oma sõna – mõistagi

mitte üksikutel sõjaväelastel, vaid relvajõududel kui institutsioonil. Mõnikord jääb peale nende arvamus, teinekord on tähtsamad poliitilised, majanduslikud, diplomaatilised, avalikkusele muljejätmise või muud kaalutlused.

Eeldusel, et nende arvamust on kuulda võetud, on relvajõudude liikmetest mõistlik järgida lojaalselt poliitikat või otsust, mille loomisel nad ise osalesid. Sisuliselt tähendab see lepingut, mis enamasti avaldub otseselt või kaudselt sõjaväelaste töölepingutes.

Ent kui mõni relvajõudude liige tunneb siiski vajadust avaldada valitsuse seisukohale vasturääkivat arvamust? See tähendab, et nad ei tunnista sõlmitud lepingut (tihtipeale suhteliselt tühistel põhjustel). Nad võivad teadlikult või alateadlikult arvata, et nende arvamus on tähtsam kui teiste oma ja sellega peavad kõik arvestama. Nad võivad arvata, et nende (loomulikult ainuõiged) arvamused ei ole leidnud piisavat kajastamist nende relvajõudude liikmete poolt, kellel on võimalus mõjutada poliitika kujundamist. Nad võivad ka lihtsalt olla arutelus alla jäänud ning selle asemel, et rahumeeli leppida teadmise, et nende arvamusest võib olla ka paremaid, eelistavad hakata õonestama vastu võetud otsuseid.

Selliste inimeste käitumist ei saa õigustada. Nad ei suuda tunnustada oma põhiseaduslikku seisundit või seisundit relvajõududes, mistõttu neid tuleb karistada. Näiliselt karmiks kohtlemiseks on mitu põhjust. Esiteks teevad sellised inimesed keeruliseks poliitika ja otsuste rakendamise – tuletame

meelde eeldust, et poliitika ja otsused on välja töötatud õiglaselt, kõiki reegleid järgides. Mõelge, milline võib olla operatsioonile saadetava väeüksuse moraal, kui nende kolleegid seavad kahtluse alla operatsiooni mõttekuse.

Teiseks pälvivad sõjaväelased, keda kutsutakse poliitikat kommenteerima, tihti peale liiga suure avalikkuse tähelepanu austuse tõttu, mida õigustatult tunnevad nende vastu maa-, mere- või õhuväelased, isegi kui nad kommenteerivad teemat, milles nad ei ole just väga kodus (ja eriti siis, kui nende oponentideks on isikud, kelle maine on avalikkuse silmis tavaliselt madalam, näiteks riigiametnikud või poliitikud). Üsna kerge on langeda väärarvamuse küüsi, et inimene, kes on autoriteetne ühes vallas, oskab midagi asjalikku öelda ka muude teemade kohta – et arst on asjatundja ka tervishoiu poliitika alal või et matemaatika õppekava arutamisel tuleb ära kuulata ka keeleõpetaja arvamus. Asjaolu, et me oma relvajõude imetleme, kipub seda väärarvamust võimendama, sest kaldume arvama, et nende vaieldamatu asjatundmine sõjalistes küsimustes tõstab nende arvamus teiste omast kõrgemale ka laiemates julgeoleku- ja kaitsepoliitika küsimustes. Tegemist on siiski väärarvamisega, mida paraku on üsna lihtne ära kasutada kas kirjeldatud sõjaväelastel endal või siis mingitel muudel valitsusvastastel jõududel.

Kolmandaks seisab üks põhjus, miks me sõjaväelasi imetleme ja nende arvamus kuulda tahame võtta, selles, et imetleme sõjaväelaste unikaalseid või väga tähtsaid omadusi: vaprus, distsipliin, lojaalsus, au- ja kohusetunne ning – jah, ka see – allumine. Need omadused on sõjaväejuhtidele eluliselt vajalikud, sest neist võib sõltuda elu ja surm lahingus. Ometi

seavad sõjaväelased ise need omadused kahtluse alla või lükavad isegi ümber, kui ründavad tsiviiljuhtkonda.

Siinkohal tasub toonitada, et lojaalsus on mõistagi relvajõududes äärmiselt kõrgelt hinnatud, aga see pole siiski omadus, mida ühiskond ootab ainult neilt – ei, ühiskond ootab lojaalsuse ilmutamist ka teistelt inimestelt. Tavaliselt on riigiametnikud kohustatud austama oma ministri otsuseid, samuti teised valitsuse poliitika elluviijad, näiteks politseinikud ja sotsiaaltöötajad. Ärimaailmas kaotavad ebalojaalsed töötajad, kes kritiseerivad juhtkonna otsuseid, enamasti kiiresti oma koha.

Minu jutu taga seisab loomulikult eeldus, et relvajõudude häält – just relvajõudude kui institutsiooni, mitte aga üksikute rahulolematute relvajõudude liikmete häält – võetakse poliitika kujundamisel ja otsuste langetamisel arvesse. Kui see pole nii, kui relvajõude ignoreeritakse ka siis, kui nende argumentid on täiesti veenvad, siis on relvajõudude liikmetel mõistagi põhjust sekkuda. Kuid ka sel juhul peaksid nad kommenteerima pigem otsustamisprotsessi strukturealseid vigu, mitte konkreetseid otsuseid, ründama põhjust, mitte tagajärgi.

Sellised juhtumid on siiski harvad ning üldiselt peaksid maa-, mere- ja õhuväelased seisma vastu kiusatusesele astuda avalikult vastu oma valitsuse poliitilistele valikutele. Kes tõesti ei suuda seda taluda, järgida otsuseid, mille langetamisel võeti kuulda ja arutati relvajõudude arvamus, selle ees on avatud ainult üks auväärne tee: eruminek.

Inglise keelest eesti keelde ümber pannud Marek Laane

18-kuuline ajateenistus, kuninglik kaardivägi jpm

Hellar Lill, Tartu ülikooli ajaloomagistrant
Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 23. veebruar 2007

“Igal erakonnal, kes tahab olla erakond, peab olema mingisugune ettekujutus riigikaitsest ja sellest, mida niisugune asi võib maksma minna.” (Hain Rebas)

Enne 1992. aasta sügisel toimunud riigikogu VII koosseisu valimisi olid tehtud esimesed sammud riigikaitse ülesehitamisel: eksisteeris kaitsejõudude peastaap, loodud oli kolm väeosa – Kalevi, Viru ja Kuperjanovi pataljonid. Mõned kuud oli tegutsenud ka kaitseministeerium. Ants Laaneots, Rein Helme, Hain Rebas, Hannes Walter ja Enn Tupp olid esitanud ka esimesi visioone riigikaitse ülesehituse kohta. Lähenevate riigikogu valimiste eel nähti põhilise otsustamist vajava riigikaitsealase probleemina valikut professionaalne ja ajateenistusel põhineva reservarmee vahel.

Seisukohad enne valimisi

1992. aasta septembris vastasid valimisliidud ja erakonnad Päevalehe esitatud küsimusele: “Kas Eesti vajab professionaalset palgaarmee või üldisel sõjaväekohustusel põhinevat relvajõude?” Valimisliit Eesti Kodanik ja Eesti Ettevõtjate Erakond leidsid, et vajalik on üldine sõjaväekohustus. Eesti Kodanik viitas ka vajadusele formeerida nn *commando*-tüüpi hästi väljaõpetatud üksusi. ERSP pooldas samuti üldisel ja lühikesel tegevteenistusel põhinevat kaitseväge. Rahvarinne

vastandas kutselist sõjaväge ja regulaararmeed, rõhutades samas reservi ettevalmistamise tähtsust. Mõõdukad pidasid vajalikuks nii väikeste professionaalsete üksuste väljaarendamist kui ka lühiajalist üldist kaitsevähkõhustust ning tähtsustasid seejuures ka kogu rahva üldist valmisolekut riigikaitseks. Nad rõhutasid ka riigikaitse rahvusvahelist mõõdet: “Eesti julgeoleku piisavaks tagatiseks ei saa olla Eesti oma armee, ükskõik kui suur ja hästi varustatud ta ka ei oleks. Eesti julgeoleku tagatiseks on meie tasakaalukas välispoliitika ja integreerumine Euroopa julgeolekusüsteemiga.” Sõltumatud Kuningriiklased kasutasid oma seisukoha väljütlemiseks neile iseloomulikku retoorikat: “Lühiajaline sõjaline väljaõpe peab andma relvakäsitsemise oskuse igale Eesti mehele. Ent analoogiliselt Richelieu-aegse duellikeeluga võib relvi kasutada üksnes kuningriigi hüvanguks. Professionaalidest koosnev kuninglik kaardivägi peab aga toime tulema igasuguse eriolukorraga.” Valimisliit Isamaa ei välistanud relvajõudude erinevatid komplekteerimissüsteeme ning arvas, et palgaarmee ülemineku osutub võimalikuks siis, kui riik on muutunud jõukamaks ja ühinenud Euroopa julgeolekusüsteemidega. Seega tunnustasid peamised poliitilised jõud 1992. aastal mõlema armeemudeli võimalikkust vähemalt kombineeritud variandina. Mõõdukad ja Isamaa nimetasid ka riigikaitse laiemat, rahvusvahelist konteksti.

Enam-vähem kõik ajakirjanduses ilmunud riigikaitsealased arutelud-intervjuud rääkisid vajadusest kaitsekontseptsiooni järele. 1992. aasta detsembris tegi kaitseminister Hain Rebas riigikogus esindatud jõudude ettepaneku esitada oma versioon kaitsekontseptsioonist, "sest igal erakonnal, kes tahab olla erakond, peab olema mingisugune ettekujutus riigikaitsest ja sellest, mida niisugune asi võib maksta minna". Samasuguse palve saatis kaitseminister kõigile riigikogus esindatud erakondadele ka kirja teel. Kaitseministeeriumi ei laekunud ühtegi kontseptsiooni. Talle endale oli eelmise kaitseministri Ülo Ulutsa poolt päranduseks jäetud kuuetehe-line poliitiline testament.

Rebase kontseptsioon

Esimese kaitsekontseptsiooni loomise katsena valmis 1993. aasta alguses Rebase eestvõttel dokument "Riigikaitsepoliitika põhialused", mille loomisel osales tollal parim võimalik ekspertide ring riigikaitsekomisjonist, kaitseministeeriumist, kaitseväest ja kaitseliidust. Märtsis ERSP, Mõõdukate ja Isamaa fraktsioonide poolt riigikogule esitatud dokument rõhutas riigikaitse alus-põhimõttena totaalkaitset. Ajateenistuse kestuseks pakuti 18 kuud. Kaitseväge rahuaegses koosseisus olnuks maavägi kolme-nelja katte-väeosa ja üksikute õppe-allüksustega, merevägi ja õhukaitseväge. Sõjaaegses koosseisus nähti "üldrakendatavaid" ja territoriaalkaitse väeosa-sid. Ettevaatlikult toodi sisse ka riigikaitse rahvusvaheline mõõde: "Eesti integreerub Euroopasse ja töötab koos ÜRO põhi-mõtteid järgivate kollektiivsete julgeolekusüsteemidega (CSCE, mõeldavalt ka NATO, WEU), eelkõige Põhja-Euroopa ja Läänemere piirkonna riikidega." "Riigikaitsepoliitika põhialused" jäid paraku riigikogu heakskiiduta – eelnõu kogus 43 liikme toetuse 51 vajaliku häälte asemel. Riigikogu stenogramm nähtub, et dokumendi sisulise aruteluni ei jõutudki. Pigem nuriseti, et kontseptsioonis pole piisavalt tähelepanu pööratud Kodukaitse rollile riigikaitstes, ja keskenduti hoopis kaitseministri isiku ründamisele.

Riigikaitsekomisjoni esimees Rein Helme kinnitas augustis 1993 Päevalehele antud intervjuus: "Riigikaitse alal saab olla ainult üks poliitika, see on riigikaitsepoliitika ja selle eesmärk on Eesti Vabariigi territoriaalne terviklikkus ja Eesti elanikkonna julgeoleku tagamine." Samas tunnistas ta, et tege-likkuses seda põhimõtet täiel määral rakendada ei suudetud:

"Nüüd kasutatakse kriisi parteipoliitilise profiidi lõikamiseks, mitte aga selleks, et Eesti julgeolekut tugevdada." Kriisi all pidas Helme silmas muidugi Pullapää jäägriiki sama aasta juulis, mis viis ka kaitseminister Hain Rebase tagasiastumise-ni.

Riigikaitselepingu väljatöötamine

1994. aasta alguses tõstas koalitsioon poliitiliste jõudude vahelise riigikaitselepingu väljatöötamise ja sõlmimise ees-märgiga kokku leppida riigikaitse põhiküsimustes. Sisuliselt oli tegemist eelmise, 1993. aastal läbikukkunud initsiatiivi uue vormiga. Riigikaitseleping pidanuks olema riigikogu poolt neljaks-vieks aastaks kinnitatud üldpoliitilise iseloomuga dokument, mis andnuks nimetatud perioodiks põhisuunised kolmes põhivaldkonnas.

Esiteks poliitilised prioriteedid kaitseküsimustes: ohuhin-nang, sisepoliitilised sammud kaitsevõime tugevdamiseks ja rahvusvaheline kaitsealane koostöö.

Teiseks kaitsejõudude areng: fikseerida hetkeolukord ning seejärel loetleda planeeritavad muudatused – väeosade koos-seisud, funktsioonid ja varustus.

Kolmandaks kaitsekulutuste areng: fikseerida kaitseku-lutused kindla protsentuaalse suhtega riigieelarvest. Doku-mendist loodeti leevendust riigikaitseküsimustes valitsevale suhtelisele määramatusele. Vastuvõtmisajana nähti hiljemalt 1994. aasta sügist, kuid poliitiliste jõudude tahte ja suut-matuse ning 1995. aasta valmiskampaania alguse tõttu jäi see tegemata. Poliitiliste oponentide sõnutsi olevat hilisem kaitseminister Andrus Öövel 1995. aasta Koonderakonna ja Maarahva Ühenduse valimisliidu kandidaadina mööda Ees-tit käies näidanud kohtumistel valijatega uhkelt üht paksu kausta, mis sisaldavat 200 leheküljel kauaoodatud kaitse-kontseptsiooni.

Riigikogu VII koosseisu ajal ühegi kontseptuaalse doku-mendi vastuvõtmiseni ei jõutud. Kuid peab mõnma, et samal ajal töötati välja hulk riigikaitset reguleerivate aktide eelnõu-sid, näiteks rahu- ja sõjaaja riigikaitse seadused.

Järgmine koosseis kinnitas 1996. aastal riigikaitse aluspõ-himõtteid sõnastava "Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuunad". Ühe autori, Enn Tupi sõnutsi polnud selle dokumendi näol siiski tegemist Ööveli "kaustast" pärineva kirjatööga, vaid pigem 1993. aasta riigikaitse aluste edasiarendusega.

Sõjaline haridus – kas kaitseüsteemi vaeslaps?

Margus Kolga, Balti Kaitsekolledži teadur
Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 21. juuni 2007

Eestis on nüüd riigikaitseüsteemi ja kaitseväge ehitatud 15 aastat. Kuigi asja juurde on käinud ka omajagu nägemist ja kaklemist, on tulemus siiski päris muljetavaldav. Ei ole midagi öelda, meie rahvusvahelistel operatsioonidel osalevad kaitsevähelased saavad pidevalt oma kõrge professionaalsuse ja motiveerituse eest kiita. Eesti sõdur on kvaliteet omaette ja teda usaldatakse.

Kuigi tähtis, pole siiski ainutähtis see, kui hea väljaõppe ja hea varustusega on sõdur. Vähemalt sama tähtis, kui mitte isegi tähtsam, on see, kuidas seda sõdurit juhatakse. Sellest

oleneb suuresti, kas saavutatakse püstitatud eesmärk, jõu-takse sinna, kuhu on soovitud. Sellest oleneb suuresti, kas sõdur jääb oma ülesande täitmisel ellu. Sama mõttekäik kehtib ka strateegilisel ja riigi tasandil, vahetage ainult sõna "sõdur" sõnade "sõjavägi" või "rahvas" vastu.

Sõdureid ja sõjaväge juhivad ohvitserid. Demokraatlikes riikides teevad nad seda vastavalt rahva poolt valitud poliit-ikute juhiste, mille vahendajaks on eelkõige täidesaatev võim, kes vaatab ka järele, et juhised saaksid korrektselt ja

efektiivselt täidetud. Vastutus, mille riik sõja-väele usaldab, on suur ja selle kandmine ei eelda mitte ainult sõjalist professionaalsust, vaid ka avaramat pilku – ümbritseva maailma ja selles toimivate protsesside mõistmist, arusaamist ühiskonnast ja selle sisemistest seostest ning sõjaväe kohast selles, kuid miks mitte ka armastust kaunite kunstide vastu. Ohvitser peab olema võimeline selgitama poliitilisele võimule ja selle esindajatele arusaadavalt sõjalisi seisukohti, kuid samas mõistma, et maailmas on rohkem argumente kui ainult sõjalised. Muud argumendid võivad tema seisukohad, ükskõik kui õiged need ka ei tundu, ümber lükata või tagaplaanile tõrjuda. Tegemist on küll dialoogiga, kuid ebavõrdse dialoogiga, kus poliitilisele tasandile jääb ikkagi lõpliku sõna õigus. Aga selles pole midagi ainuomast, see kehtib ka riigiametnike ja poliitikutel vahelistes suhetes.

Ettevaatust ajapommi eest

Kuid kui juba räägime dialoogist, siis on ka selge, et ohvitseri jaoks vajalikke omadusi ei tohiks piiritleda ainult vapruste, füüsilise treenituse, ennastalgavuse ja meeskonnavaimuga, vaid ka laia silmaringi, tasakaalukuse, mõtteselguse ja sõnavõttevõimega, kusjuures viimased muutuvad seda tähtsamaks, mida kõrgemale sõjalises hierarhias tõustakse. Kui neid omadusi pole, tekib oht, et otsustajad, kellele nõu antakse, ei saa nõuandest aru ning teevad seetõttu valesid otsuseid.

Selles kontekstis muutuvad sõjaväelaste haridus ja haritus vägagi olulisteks teguriteks. Mida haritum on ohvitser, mida laiem on tema silmaring, seda paremini mõistab ta ümbritsevat ning suudab teistele ja ka endale selgitada, miks asjad on üht-, mitte aga teistmoodi, kuid samas ka endale aru anda, et vahel on ümberringi minek mõistlikum ning tulemuslikum kui otsesihetisega põmmutamine. Tõsi, me võime endale hankida ükskõik kui tugevaid soomukeid või ükskõik kui täpseid ja tarku relvi, kuid kui meil ei jätku mõistust nende kasutamiseks või nende kasutamiseks hoidumiseks, ei ole nendega midagi pihta hakata. Me võime ehitada üles sõjaväe, kuid kui meil ei jätku mõistust selle juhtimiseks ja suunamiseks, siis istume pigem ajapommil, mis võib ükskõik millal lõhkeda.

Kuna Eesti kaitseväge on noor ja paljud asjad, mis on pikema kogemusega armeedele tavapärased, arenevad veel ja on kujunemisejärgus, on ka sõjalisel haridusel ning selle arendamisel suur tähtsus – kui mitte millegi muu, siis vähemalt kaitseväge identiteedi ja ohvitserkonna ühiskonda asetamise seisukohalt kindlasti. Praegu tundub, et nii mõnedki kaitseväe probleemid ja selles toimunud ning vahel ka avalikkuse ette toodud kaevikusõda on saanud alguse sõjalise haridussüsteemi kasvuraskustest. Vaadatuna Tartust, kus Eesti kaitseväge haridusasutused ka asuvad, on jäänud mulje, et Tallinnale teevad rohkem muret ajateenistus- ja relvahankeküsimused, mitte see, kui heal tasemel ja mis määral nõuetele vastavad on või saavad olema need, kes hakkavad ajateenijaid õpetama ja kasvatama, relvi kasutama ning otsuseid ette valmistama.

Üha enam tundub, et kaitseväge haridus ning selle aren-

damine on praegu strateegilise tähtsusega küsimus. Kui see ei pälvi kõrgendatud tähelepanu, kui kolledžitesse ei suunata õpetama sõjaväe parimaid ja võimekamaid päid, kui rahalised ressursid jäävad sellisele tasandile, mis võimaldavad peost suhu äraelamist ja areng on võimalik ainult töötajate vaba aja arvelt, siis jõuamegi olukorda, kus rahvusvaheliste operatsioonide kogemust saavad peaaegu 100%-lised nooremohvitserid ja reakoosseis, kus NATO kõrgematesse staapidesse suudame saata loetud arvu vanem-, kuid mitte kõrgemaid ohvitseri, kus ainsa brigaadi staabi ja kaitseringkondade mehitamine võtab plaanitud nelja-viie aasta asemel igaviku, kus Tallinnast Tartusse töölesaatmist võetakse pigem pagenduse kui edusammuna karjääriredelil, kus loobutakse vabatahtlikult juhtivatest ametikohtadest Balti ühisüksuses jne.

Sõjaline haridus prioriteediks

Eesti kaitseväest on palju on räägitud kui "targast väest", selline eesmärk on seatud ja selle ümber palju juttu keerutatud. Selleks et saada ajastu nõuetele vastavat produkti, peaks süsteem olema kvaliteetne, võimalikult laiapinnaline ja nüüdisaegne. Kuid see eeldab ka vastavat tegutsemist. Lühidalt tähendab see, et sõjaväeline haridus ja sellega seostuv koolitatakse vähemalt järgmiseks viieks kuni kümneks aastaks riigikaitse süsteemi prioriteediks ning selleks eraldatakse ka vajalikul määral ressursse – mitte ainult rahalisi, vaid ka kvaliteetseid inimressursse. Kaitseväge õppeasutustes töötamine peaks muutuma prestiiži küsimuseks. Ohvitser või allohvitser, kellele seal tööd pakutakse, peaks olema uhke, tema enesehinnang peaks tõusma, tema peab olema aupärge, millega kaasneb kaasvõitlejate austus.

Kuna sõjaline haridus on seotud paljuski praktiliste harjutustega, muutuvad oluliseks ka õppevahendid ja -infrastruktuur. Tasemel õppe-, aga ka olmerajatiste väljaehitamine peaks muutuma sama tähtsaks kui Ämari lennuväli või õhutorjurerakettide hange, võib-olla isegi tähtsamaks. KVÜÖA uue ühis-elamukompleksi avamine eelmisel aastal ja kaitseväge matkekeskuse avamine selle aasta kevadel on hea eesküju, kuid valdkonna strateegilisust arvestades, kui selle väitega ikka nõus ollakse, peaks areng olema kontsentreeritum. Ning kõike seda tuleks teha kiiremini ja kõiki sõjalise hariduse astmeid silmas pidades.

Ma keerasin vinti meelega veidi üle. Kuid minu enda kolmeaastane Tartus töötamise kogemus on näidanud, et asju võiks teha paremini, kiiremini ja tõhusamalt ning ilma, et kogu aeg tuleks võideldes valdkonna olulisust tõestada. Asjad liiguvad, tasa ja targu, kuid vaja oleks enamamat. Eriti veel, kui rahalist ressursi tegelikult on. Maagiline 2% SKP-st on ikka suur tordilõik eelarvest. Samas on tõeliselt see, et kaitseväge haridusprobleemistik, kuigi mitme arvamusiidri poolt üliolulise valdkonnana esile tõstetud, pole leidnud väärilist kohta kaitseväge arengukavas aastani 2010, mis on senini kasutusel kui kaitseväge arengu piibel. Kas tegemist on näpuveaga? Võimalik, kuid see tuleks sellisel juhul võimalikult kiiresti parandada, sest muidu võime senisest enamgi teadmatuse ämblikuvõrkudesse takerduda.

Isemõtlemise tähtsusest

Erik Männik, Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, professor
Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 21. juuni 2007

2003. aasta juunis algas Eesti osalemine operatsioonis "Iraagi vabadus". Ametlikult saadeti Eesti kaitsevälased Iraaki toetama ja teostama konfliktijärgset stabiliseerimist. Samal ajal oli juba käivitunud avalik diskussioon selle üle, mis tegelikult Iraagis toimus. USA keskväejuhatause ülem kindral Abizaid väitis juba juulis 2003, et Iraagis toimub sissisõda koalitsioonivägede vastu, millele vaidles vastu USA kaitseminister Donald Rumsfeld. Ka Eesti kaitseväge juhataja väitis 2003. aastal, et Eesti kaitsevälased ei lähe sõtta, vaid rahutagamissioonile.

Tänaseks päevaks ei ole vist enam kellelgi jäänud mingeid kahtlusi selles, et Iraagis toimuv kujutab endast järjest paremini organiseeritud ja oskuslikumalt teostatud sissisõda liitlasvägede vastu. Seega pole Eesti kaitsevälased Iraagis enam rahutagamissioonil, vaid sõjas – küll madala intensiivsusega sõjas, kuid siiski sõjas, mida siinkohal võib nimetada sissivastaseks sõjaks.

Niisugune Iraagis toimuva määratluse muutus tähendab väga palju. Esiteks, enam ei saa olla mingit juttu toimuva kontrollimisest või kontrolli all olemisest. Carl von Clausewitz on väitnud, et kui sõda on kord puhkenud, hakkab ta elama oma elu ja on äärmiselt keeruline teda kuidagigi ohjeldada ja saavutada sõjalise vägivalla lõpetamine. Iga päev Iraagis lõhkevad miinid ja pommid ning vägivald etniliste ja religioossete gruppide vahel annavad selget tunnistust sellest, et liitlasväed ei suuda toimuvat ei kiirelt lõpetada ega isegi mitte ohjeldada.

Teiseks, rääkides sissivastastest sõdadest, tuleb kohe vaadata minevikku, et aru saada, kuidas neid sõdu saab võita ja on võidetud. Ajaloolise kogemusega on vaja tutvuda, et nii poliitika- kui ka sõjalised planeerijad saaksid rääkida probleemidest ja kaitseväge tegevusest välis-operatsioonidel mingites realistlikes aja- ja ressursiraamides.

Pilguheit ajalukku

Sissivastased sõjad on alati nõudnud pikaajalisi jõupingutusi vastupanu mahasurumiseks. Varasematel aegadel on tugevam pool sisse toetava elanikkonna vastu sageli kasutanud ulatuslikku (tihti piiramatu) vägivaldat ja niimoodi saavutanud sisse toetamise lõpetamise.

Hilisematel aegadel on rõhuasetus sõjalisele vägivallale tavaliselt tähendanud liigset keskendumist lahingute võitmisele sisside vastu, mis on kaasa toonud suuri ohvreid kohaliku elanikkonna seas (kelle nimel on võideldud) ja vähendanud viimase toetust sõjale. Pikaajalised ja pealtnäha tulemusetud sõjad kaotasid ka sõdivate riikide elanikkondade toetuse ja viisid lõpuks vägede väljatoomiseni. Niisuguse tegevuse klassikalised näited on Vietnami ja Afganistani sõda, kus USA ja Nõukogude väed ei kaotanud küll ühtki märkimisväärset lahingut, kuid kaotasid sõja.

Alternatiiviks sõjaliste vahendite liigsele rõhutamisele sissivastases võitluses on sellise arusaama järgimine, mille kohaselt sõda sisside vastu saab võita vaid sellesama maa elanikkond või riik. Iraagist rääkides tähendab see, et realselt saab sisse võita vaid Iraagi riik. Koalitsiooniväed võivad seda riiki küll igati abistada, kuid neil pole isegi teoreetilist võimalust

sisside vastupanu lõpetada. Sisside vastupanu lõpetamine eeldab riikluse tugevdamist nii, et saavutatakse kontroll piiride üle (mida praegu pole) ning riigi majanduse ja sisejulgeoleku paranemine (mis suurendab heaolu ja turvalisust, kallutades elanikkonna toetama riiki, mitte sisse). See eeldab ka riigi julgeoleku- ja sõjaliste struktuuride tugevdamist nii, et need suudavad ise sisside vastu efektiivselt tegutseda. Selline sõda lõpeb tavaliselt uue või vahetunud riigikorraldusega riigi ilmunisega rahvusvahelisele areenile. Niisuguse tegevuse näiteks on Suurbritannia edukas võitlus sisside vastu Malaiasia aastail 1948–1960.

Uudne olukord Eesti jaoks

Eeltoodust võib teha mitu järeldust. Ajalooline kogemus viitab sellele, et praegusel ajal osalevad Eesti üksused Iraagis ja Afganistanis sõjalistes konfliktides (mitte rahuoperatsioonides), mida ei ole võimalik võita lühikese ajaga. Küsitav on märkimisväärsete positiivsete muutuste saavutamine isegi keskpikas perspektiivis. Poliitilises ja ressurside kontekstis tähendab see Eesti riigile ja selle kaitsestruktuuridele uutset olukorda, mida ei saa kuidagi võrrelda seniste rahuoperatsioonidega.

Veelgi enam, Iraagi puhul osalevad Eesti üksused koalitsioonis, mille juhtriigi USA relvajõud alles tuletavad endale meelde ja õpivad, mismoodi tuleb pidada sissivastast sõda. Vastav määrustik võeti vastu alles 2004. aastal ja selle autor oli praegune USA vägede juhataja Iraagis kindral Petraeus. Kulub veel küllalt palju aega, kuni USA vägede väljaõppe-süsteem muutub ja nende tegevus Iraagis muutub täielikult vastavaks sissivastase sõja nõuetele.

Niisugune olukord, kus operatsioonid Iraagis ja Afganistanis on transformeerunud madala intensiivsusega sõdadeks, kus endiselt valitseb arvestatav terrorismioht ning al-Qaeda on suutnud kohaneda uute tingimustega ja jäänud endiselt ohtlikuks, suurendab iga riigi vastutust koalitsiooni jõupingutuste õnnestumise eest. Ei saa ju lubada olukorda, kus Eesti üksuste panus osutub negatiivseks, nende osalus Iraagi ja Afganistani operatsioonides ei vasta sissivastase sõja nõuetele ja aitab kaasa nende riikide kaosesse langemisele. Senine kogemus, kus Eesti on välisoperatsioonides osaledes tuginenud suurel määral suuremate liitlaste juhtimisele ja teadmistele, vajab ümberhindamist selles kontekstis, kus algused rahuoperatsioonid on transformeerunud oma elu elavateks sõdadeks.

Kindlasti on üks vastuseid uudsele olukorrale sõjateaduse arendamine Eestis. Vaid arusaam sellest, mis toimub maailmas, millised ohud ja probleemid kaasnevad eri operatsioonide käivitamisega ja neis osalemisega, aitab riigil uudses julgeoleku-olukorras efektiivselt toimida. Palju on räägitud sellest, millised ettearvamatud tulemused Euroopa ja Põhja-Ameerika julgeolekule võivad olla konfliktide kaotamisel Iraagis ja Afganistanis, kuid tuleb meelde pidada, et need konfliktid ei ole veel kaotatud. Tuleb kohaneda olukorraga, kus rahuvalveoperatsioonide asemel toimuvad pikaajalised sissivastased sõjad, tuleb õppida nende konfliktidega efektiivselt toimetulema ning langetama adekvaatseid poliitilisi otsuseid. See kõik saab toimuda vaid piisavate teadmiste korral.

Kaitsevägi

Kaitsejõudude politiseerimise risk tuleb maandada

Jaak Aaviksoo, kaitseminister, **kindralleitnant Ants Laaneots**, kaitseväge juhataja
Postimees, 8. oktoober 2007

Möödunud kevadsuvi tõi riikliku julgeoleku küsimused jõuliselt eesti inimeste teadvusesse. Me tajusime vahetult, et Eesti ühiskondlik ja majanduslik edenemine ei taga iseenesest põhiseadusliku korra ja selle vundamendiks olevate väärtuste kaitset. Kaitse saab tugineda vaid tegelikule, sealhulgas sõjalisel kaitsevõimele.

Oleme veendunud ja kindlad selles, et meie riigi tegeliku kaitsevõime kvaliteet on praegu kõrgem kui veel aasta tagasi. Esmalt oleme saanud veenduda laiapõhjalises kaitsetahtes ja -võimes. Teisalt oleme kaitsejõududes ja ühiskonnas laiemalt teadvustanud esmase iseseisva kaitsevõime olulisust. Kolmandaks oleme tundnud oma partnerite toetust ja selle mõju meie rahva julgeoleku kindlustamisele.

Palju saavutatud

Oleme teadlikud oma tugevatest ja nõrkadest külgedest. Me teame, kuidas edasi minna oma nõrkuste kõrvaldamise ja tugevuste väljaarendamisega.

Ajas tagasi vaadates on palju saavutatud: kaitseministeeriumi teotahteline ametnikkond on andnud endast parima, et viia Eesti NATOsse ja kaitseväge juhtkond on hoolimata kauakestunud ressursipuudusest arendanud meie kaitsevõimet märksa kaugemale, kui tingimused seda tundusid lubavat. Me oleme saavutanud juba väga palju.

Oleme ühiselt seadnud oma prioriteetideks esmase iseseisva kaitsevõime tugevdamise ning rahvusvahelise sõjalise koostöö NATO ja ELis, tuginedes kaitsetahte ja -teadlikkuse igakülgsel edendamisele. Olgu see vastuseks neile, kes kipuvad neid prioriteete teineteisele vastandama.

Meile teeb heameelt avalik tähelepanu riigikaitsele ja selle juurde loomulikuna kuuluv konstruktiivne kriitika, meid ei heiduta selle kohatine pealiskaudsus ja subjektiivsus.

Võime kinnitada, et kujunenud kaitsepoliitiline tegelikkus, kaitsejõudude ja kaitseministeeriumi valmisolek ning avalikkuse heatahtlikud ootused riigikaitse edendamiseks on loonud head eeldused mitte ainult sõnades kõlavaks tulemuslikuks koostööks, vaid ka konkreetsete eesmärkide saavutamiseks.

Politiseerimise risk

Vabariigi president on esinenud põhiseaduse muudatusettepanekuga, mis lahendaks kaitseväge juhataja kohatist segadust ja ebakindlust tekitanud kahetise positsiooni täidesaatva ja presidentiaalse võimuharu vahel, allutades ta ühemõtteliselt täidesaatvale võimule.

Me toetame seda ettepanekut, mõistes samas muret, mida

on väljendanud ka endine kaitseväge juhataja Tarmo Kõuts. Selleks mureks on kaitseväge formaalse staatuse alanemine põhiseaduslikust institutsioonist täidesaatva riigivõimu asutuseks ning kaitsejõudude politiseerimise riskid. Need riskid tuleb maandada seadusega, kehtestades parlamendikomisjoni sisulise kontrolli täidesaatva võimu üle.

Teiseks tuleb sihikindlalt kasvatada kaitseväge tegelikkust suutlikkust ja seeläbi ka staatust ühiskonnas, mis seisneb eelkõige avalikkuse toetuses. Nende eesmärkide eest vastutavad ühiselt kaitseminister ja kaitseväge juhataja.

Kaitsevael on praegu tekkinud kindlustunne, et riigikaitse rahastamine on vaba poliitilistest tõmbetuultest ning kaitsejõudude arenguvajadusteks antud lubadused saavad tegelikkuseks. Me mõistame, et see eeldab kogu kaitseministeeriumi valitsemisalalt, eelkõige aga kaitsevält ja Kaitseliidult tulemust.

Tulemusi tuleb vaagida püstitatud ülesannete valguses. Meil on kahju, et NATOga liitumise ajal vastuvõetud arengukavas KSAP 2010 püstitatud ülesandeid pole suudetud täita. Sellel on palju põhjuseid, ent praegu pole vaja klammerduda vastastikusse süüdistustesse, vaid seada uued ja vettpidavad sihid eelseisvateks aastateks.

Oleme KSAPi asemele ühiselt koostanud nelja-aastase ajutise arenguplaani ja seadnud ametkondlikuks ülesandeks koostada NATO standarditele vastav pikaajaline arengukava aastateks 2009–2018, mille valitsus peaks kinnitama järgmise aasta esimese kvartali lõpul.

Kaitsevõime aluseks on alati kvaliteetne, vajalikel võimekustel põhinev planeerimine, millele tuleb pöörata senisest palju suuremat tähelepanu nii riigikogus, valitsuses, ministeeriumis kui ka kaitsejõududes.

Arusaamatused ja väärkäsitlus

Oleme ühiselt tuvastanud kaitsejõudude arendamise põhilise pudelikaela, milleks on kaitsejõudude komplekteerimine ja sellega seoses olev värbamisüsteem. Meil ei ole kavandatu ja vajalikuga võrreldes piisavalt kaadrisõdureid, allohvitseri ega ohvitseri.

Midagi olulist on jäänud tegemata, kui kaitsejõududest lahkub rohkem inimesi, kui tuleb juurde. Kõrgemas sõjakoolis õpib ohvitserideks poole vähem kadette, kui oleks kaitseväge edukaks arenguks vajalik. Selle olukorra muutmiseks on valminud kaitsevärke värbamise kompleksprogramm, mille tuumaks on palgatingimuste oluline parandamine ja tähtajaliste töölepingute juurutamine, samuti luuakse värbamiskeskus.

Lubamatu olukord, kus põhiseaduslike seaduste paketi pole siiani kaitseväge ülesehitust ja tegevust reguleeriva kaitseväge

korralduse seadust, saab loodetavasti lahenduse, kui anname veel selle aasta jooksul riigikogule üle tasakaalustatud eelnõu. Sellega peaks saama kõrvaldatud ka õigusliku tühimiku najal signinenud arusaamatused ja väärkäsitlused, millest tuntuim on nn luureskandaal.

On sügavalt kahetsusväärne, kui neid tegematajätmissi kasutatakse ametkonnasiseste vastasseisude süvendamiseks, rääkimata isikliku või erakondliku poliitilise profiidi taotlustest. Tahaks loota, et seaduse arutelu avalikkuses ja riigikogus suudab üle olla emotsionaalsetest hoiakutest, ükskõik kui õigustatud viimased meile ka ei tunduks.

Eesti kaitsevõime oluliseks osaks on Kaitseliit, mida tuleb tugevdada ja eelisarendada. Võidupüha ajal kinnitas kaitseminister arenguteesid ja kaitseväge juhataja on andnud uued sõjalised ülesanded, mis lähtuvad vabatahtlikkuse ja territoriaalsuse printsiipidest, järgmisel aastal suureneb Kaitseliidu rahastamine ligi poole võrra.

Nii kaitseväge juhataja kui president on ühehäälselt osutanud reservväelaste täiendusõppe murettekitavale olukorrale, õigemini vastava süsteemi puudumisele. Reservistide plaanikohased pataljoni tasandi õppekogunemised algavad järgmisest

aastast, selleks on juba planeeritud raha ja muu vajalik.

Meie jõukohane panustamine rahvusvahelistesse sõjalistesse operatsioonidesse jätkub samal tasemel, arendatakse välja rahvusvaheline küberkaitse kompetentsikeskus.

Koostöövõime ja usaldus

See kõik on võimalik tänu seni kaitsevõimude arendamisel tehtule ja seda ei ole vähe. Osakem ka seniseid panustajaid vääriliselt hinnata. Meil on lisaks põhjendatult õigus uhkust tunda rahvusvahelistel operatsioonidel osalenud rohkem kui 1500 kaitsevälase üle, kelle kõrget professionaalsust, silmapaistvaid lahinguoskusi ja distsipliini on hinnanud kõik meie partnerid ja tunnustanud kohalikud võimud. See jõud ja kogemus suurendavad tuntuvalt meie riigikaitse tugevust siin Eestis.

Kaitsevõime kasvatamine on kogu rahva jõupingutus, mis realiseerub kaitseministeeriumi juhtimisel kaitseväes ja Kaitseliidus teiste avaliku ja erasektori partnerite toel. Selle sihi saavutamine on aga otseses sõltuvuses koostöövõimest ja vastastikusest usaldusest, mille suurendamise oleme seadnud oma ühiseks eesmärgiks.

Miks vajavad riigid armeed?

Paul Goble,

Eesti Päevaleht, 13. detsember 2005

Mõnikord pole riikidel ühtegi muud valikut, kui anda osale rahvast kätte relvad, et nad kaitseksid riiki väliste või sisemiste ohtude eest. Mõnikord ehitavad riigid üles armee, et propageerida rahvuste integratsiooni ja konsolideerumist. Ja mõnikord peavad riigid sõjaväge ülal pelgalt põhjusel, et normaalsel riigil on tavaliselt armee – kui tõsiseltvõetavuse märk, mis lubab riigil suhelda teiste maadega viisil, mis vastasel korral poleks võimalik. Kuid tavaliselt otsustavad riigid armee omamise kasuks kõigi nende tegurite koosmõjul – ning mitmesuguste tegurite konstrellatsioon, mis paneb ühe riigi sel viisil toimima, võib erineda sellest, mis tõukab tagant mõne teise maa samalaadset otsust. Enamgi veel, riigi poliitiliste liidrite ja kodanike hinnang nendele teguritele on ajas muutuv. Liiga tihti jäävad armee omamise põhjused kõikvõimalikes aruteludes armee finantseerimise, koosseisu ja rakendamise üle lihtsalt tagaplaanile. Otsese ohuga silmitsi seisvatel riikidel pole üldiselt mingeid probleeme otsustamisel, et nad peavad omama võimalikult suurt ja hästi rahastatud sõjaväge, et neid ohte ära tõrjuda. Otsus sõltub ohu tajumisest. Aga kui oht on ähmasem, korraldavad riigid sageli arutelusid selle üle, kas neid teeniks paremini väike ja kutseline armee või pigem sõjavägi, mille tuumaks on kutselised ohvitserid, kuid mille teenistuses – tavaliselt kehtib üldine väekohustus – on olnud enamik täiskasvanuid, kes on saanud väljaõppe. See võimaldab neil ühineda väeüksustega kriisi korral või, kui vaja, hakata geriljavõitlejateks. Mõneski riigis, keda ei ähvarda ükski vahetu oht, on raske otsustada kaitseväge rahastamise üle – ent mõnigi kord otsustavad nad siiski toetada armeed, milles enamik kodanikke millalgi siiski aega teenib, sest sageli aitab kaitseväge teenistus kõige erinevamaid grupe integreerida. Riigid

võivad otsustada ka "rahvaarmee" kasuks – nagu selliseid institutsioone sageli nimetatakse. See omakorda ütleb nii mõndagi riigi ja selle poliitiliste liidrite kohta: nende maade juhid, kus on saajaprotsendilisel kutseline armee, saavad lubada endale rahva meeleoludest sõltumatumat käitumist rohkem kui nende maade juhid, kes eksisteerib kaitsevækohustus. On ka riike, kes otsustavad armee kasuks, kuna seda peetakse tõhusa riikluse osaks ja instrumendiks, mis aitab neil olla tõsiseltvõetav, olgu siis sõjaliste liitude kaudu või muul viisil interaktsioonis teiste maadega. Eeltoodu paistab ilmselt väga abstraktne neile, kes praegu arutlevad, kas Eesti peaks säilitama kaitsevækohustuse või minema täielikult üle kutselisele armeele. Kuid niimoodi mõtlemiseks on kolm olulist põhjust. Esiteks, suurem osa diskussioonist on seni keskendunud liiga kitsalt sellele, kas kaitsevækohustus säilib või mitte ja kui palju see maksab. Sellistes raamidest toimuv arutelu tähendab, et tähelepanu alt jäävad välja põhjused, miks Eesti üleüldse kaitseväge omab ja miks on see just selline, nagu ta praegu on. Teiseks, igasugune viide Eesti või teiste maade minevikukogemustele tekitab pigem poliitilisi kirgi asjaomaste inimeste või riikide vahel, kui et aitab kaasa infoküllasele debatile, mida Eesti vajab. Enamgi veel, niisugused viited ei ole kohaldatavad sellele unikaalsele situatsioonile, kus asub Eesti aastal 2005. Ja kolmandaks, kui me tõstatame küsimuse selliselt abstraktsiooniastmelt, on meil palju parem mõista seda, mis senises diskussioonis on jäänud tagaplaanile: ükskõik millise otsuse eestlased ka ei langeta – ja see on eestlaste, mitte kellegi teise otsus – on sellel neile endile, Eestile ja ka ülejäänud maailmale palju sügavamad tagajärjed, kui praegused debatis osalejad näivad endale tunnustavat.

Sõda või rahu?

Jüri Luik, suursaadik

Diplomaatia nr 25, oktoober 2005

See artikkel on kirjutatud neile, kes usuvad, et sõjad pole ainult üksikute kurjade juhtide leiutis, vaid näevad sõdade vallapäästmises laiemaid seaduspärasusi.

See artikkel pole kirjutatud neile, kes laulavad "armastage, ärge sõdige". Ma olen muidugi hinges nendega, sest sõjad toovad kirjeldamatuid kannatusi ja neid tuleb vältida igal võimalikul viisil. Kuid Eesti vajab siiski julgeolekuanalüütikuid, külmaverelisi eksperte, kes suudavad välja raalida, millised ohud, ja ma räägin eelkõige sõjalistest ohtudest, Eestit ähvardavad. See artikkel on kirjutatud neile, kes usuvad, et sõjad pole ainult üksikute kurjade juhtide leiutis, vaid näevad sõdade vallapäästmises laiemaid seaduspärasusi, mis sunnivad riike seda eksisammu tegema.

Eesti on väike riik. On patt, kui me ei tegele pideva ohuanalüüsiga. Ohtude mõistmine aitab meil korraldada oma julgeolekupoliitikat ja suhelda oma partneritega. Peaaegu olematu on oht olla terrorirünnaku ohver või sattuda agressiooni sihtmärgiks. Peaaegu olematu, kuid mitte 100%. Keskeim osa meie analüüsist peaks olema küsimus, mis ometi julgustab riiki või terroriorganisatsiooni alustama relvastatud konflikti. Kuna terrorismioht on tõusnud ja nüüdseks isegi mõeldud klassikalise sõjalise kriisi ohust, käsitlen seda siinkohal võrdsest nii-öelda traditsiooniliste ohtudega.

Mida suudavad relvajõud?

Klassikalises sõjalis-poliitilises riskianalüüsis on kaks põhilist sammast: esiteks sõjaline võimsus (*capability*), ja teiseks vastase kavatsused (*intent*). Sõjalise võimsuse hindamine on sõjaväelastele matemaatiline ülesanne: esiteks vägede suurus, aga arvestada tuleb ka vägede valmisolekuastet, väljaõppetaset, manöövervusvõimet jms. Näiteks USA üleolek Iraagi vägedest oli muidugi massiivne, aga spetsialistid võivad selle üleoleku jagada veel brigadide arvuks, lennuväe võimekuks ja tarkpommi varuks.

Seda juhtub tihti, et omaenda sõjalist võimsust hinnatakse üle ja teiste oma alla. Üle hindab tavaliselt agressor. Ei usu, et ükski riigijuht alustaks sõda, uskudes rahulolevalt, et sõda tuleb pikk ja raske. Eelistatakse ikka välsõda. Ajalugu on täis eksinud välsõdalasi. Sakslased läksid sellega alt nii 1914. aastal Prantsusmaal, kus kiirmarsil Saksa väekoondised Marne'i jõelt enam edasi Pariisi peale läbi ei murdnud, samuti 1942. aastal, kui sakslaste välkrünnak Venemaa vastu takerdus raskesse kaotusesse Stalingradi all. Ka riigi majanduse tase näitab sõjalist võimsust. Riigijuht, kes soovib alustada agressiooni, ei planeeri enamasti kogu majanduse mobiliseerimist sõja tarbeks. Sõda alustatakse hõlpsamini juhul, kui usutakse, et õnnestub säilitada normaalset majanduskeskkonda. Isegi Hitler, kellel oli hingel juba mitu sõda, ei mobiliseerinud Saksa majandust totaalset sõjaaja vajaduste tarbeks enne Stalingradi hügelkaotust.

Sõjalisel võimsusel on ohuhinnangus oluline koht, sest tavaliselt ei ründa nõrgem riik tugevamat. Kuid see pole rünnakreegel. Näiteks Falklandi sõjas ründas Argentina endast selgelt tugevamat Inglismaad. Lisaks polnud ka sihtmärk ehk Falklandi saared midagi sellist, mille pärast võiks ette kujutada

rünnakut tugeva vastase vastu. Falklandi saared on erand, tavaliselt läheb nõrgem ainult kaitsesõtta ja siis muidugi kogu hingest, nagu Soome sõdis näiteks Talvesõjas, Belgia Hitleri vastu, meie Vabadussõjas jne.

Loomulikult olid ka Argentinale omad kaalutlused. Usuti, et Inglismaa ei hakka paari kaljunuki pärast võitlema. Arvati, et see on lihtne viis tõsta ebademokraatliku kolonelide hunta prestiiži. Mulle on Inglise kõrgemad ohvitserid kinnitanud, et Briti staapides ei uskunud peaaegu keegi, et Argentina võtab ette sellise riskantse sammu, hoolimata retoorikast, millega Argentina kolonellid ähvardasid. Paraku Briti planeerijad eksisid.

Milline jõud on aga kasutada moodsal nuhtlusel, terrorismil? Terrorism kui nähtus pole vana. Sekulaarse terrorismi leiutasid alles 19. sajandi lõpul Vene revolutsionäärid, põhiliselt anarhistid. Religioosne terror tänapäevases vormis on veelgi noorem. Selle algus dateeritakse 1960. aastate keskpaika, kui Egiptuses tegutses Sayyid Qutb, kelle õpetustele tugineb fundamentaalne islamiterrorism. Terrorismi puhul pole veel leitud mudelit sõjalise võimsuse hindamiseks. Kuidas arvestada terroristide käsutuses olevat relvastust? Või võitlejate arvu? Kas on olemas mingid erilised riskirühmad islamikogukonnas?

Terrorismi puhul on enamik sõjalisest võimsusest bluff, ent seda ei saa kontrollida ei satelliitide ega luurajatega. Ka reegel, et nõrk ei ründa tugevat, on terrorismi puhul ümber pööratud. Terrorism on nõrkade, valdavalt ka vaeste relv. Terroristid lähevad tihti kõige võimsamate riikide ja rahvaste kallale. Nende eesmärk pole võit, vaid edukas üksikrünnak. Õeldakse küll, et oled võitnud lahingu, kuid mitte sõja. Erinevalt tavalisest sõjast võib aga terroristi edukas üksikrünnak võita kogu sõja, kui pidada sõja lõppeesmärgiks totaalset hirmu ühiskonnas.

Saladuslikud kavatsused

Kokkuvõtvalt võib öelda, et reeglina ei piisa vastase sõjalise võimsuse hindamisest, vaid tuleb hinnata ka vastase kavatsusi. Võimsus loomulikult mõjutab kavatsusi. Parafraseerides Robert Kaganit: kui mehel on püss, siis on palju tõenäolisem, et see mees läheb karujahile. Henry Kissinger armastas rõhutada et Nõukogude Liidu puhul kasvas suur tuumarelvade hulk tasapisi kvantiteedist poliitiliseks jõuks, mis ahvatles Nõukogude juhtkonda seda välispoliitikas ära kasutama. Ehk teisiti öeldes: kvantiteet kasvab üle strateegiliseks eduks ja tegevusvabaduseks.

Kavatsuste läbinägemine on kõige keerulisem hirmu ja ähvarduste õhkkonnas, mis tihti eelneb sõjalisele konfliktile. Tõenäosus hinnata adekvaatselt vaenlase kavatsusi väheneb pinge kasvades. 1983. aastal korraldasid NATO riigid õppuse "Able Archer," kus harjutati tuumakoodide seifist väljavõtmist ja raadio teel edasiandmist. Sellist õppust oli ka enne korraldatud, sama olid teinud ka venelased. Antud juhul aga sündmused kuhjusid. 1983. aastal käis ka vaidlus kesktegevusraadiusega raketite üle ja puhkes NSVL poolt Korea reisilennuki allatulistamise skandaal, lisaks äratas tähelepanu Reagani lubadus hakata rajama kosmosesse raketitõrjekilpi. Kõik see

oli loonud Kremli lähematava hirmuõhkkonna. Kui teated õppusest Moskvasse jõudsid, oli juba raskelt haige Nõukogude liider Andropov veendunud, et USA valmistub andma ennetavat tuumalööki. Sellisel puhul jäi üle ainult NATOst kiirem olla. Endine tuntud Kremli nõunik Georgi Arbatov on hiljem arvanud, et 1983. aastal arusaamatuse tõttu tekkinud vastasseisu ajal oli maailm tuumasõjale lähemal kui Kuuba raketikriisi ajal. Konflikt lahenes tänu ootamatule abimehele. CIA kasuks töötav topelagent KGB kõrge ohvitser Oleg Gordijevski "tõlkis" kahte vaenupoolt ja pinged võeti maha.

Sõjalised riskid on alati eripärased ja ootamatud. Peaaegu kellelgi pole õnnestunud hinnata vastase kavatsusi nii hästi, et ennendada äkkrünnakut. Üheks vähestest eranditest on Iisrael kuuepäevases sõjas 1967. aastal, kus Iisrael ründas araabia maade rünnakut ära ootamata esimesena, purustades Süüria, Egiptuse ja Jordaania üksused. Antud juhul polnud muidugi vaja eriti suurt ettenägemisvõimet, sest araabia riikide väed olid juba võtnud sisse lahingupositsioone Iisraeli piiri vahetus läheduses.

Oponentide kavatsuste kohta tehakse tavaliselt oletusi, mis põhinevad nii avalikul kui ka salajasel informatsioonil. Kuid, nagu öeldud, pole kavatsuste hindamine kunagi eriti edukalt läinud. Klassikaline näide on Hitleri programmiline raamat "Mein Kampf," raamat, kus oli üsnagi täpselt kirjeldatud nii Hitleri maailmavallutuslikke kui ka juutide hävitamise plaane. Ometi ei võtnud keegi raamatut tõsiselt, paremal juhul peeti seda hullumeelse sonimiseks.

Siin tuleb välja ohuhinnangute põhiprobleem: alateadlikult hindame vastast oma mõõdupuude järgi. Soome valitsus ei uskunud, et Talvesõja tuleb, isegi siis, kui pommid juba Helsingile langesid. Ikka loodeti, et tegu on vaid isoleeritud mõjutamisoperatsiooniga. Lääne analüütikud usuvad, et nende oponent on laias laastus ratsionaalsete soovidega ja valib oma eesmärgi saavutamiseks kõige lihtsama tee. Oletame, kuid milline oli toona venelaste eesmärk? Läänes oletati, et Venemaa tahab ennast kindlustada Saksamaa tulevaste rünnakute vastu ja seda ütles Stalin ka Soome delegatsioonile. Läks vaja veel kaheksat aastat, enne kui George Kennan kirjutas oma niinimetatud pika telegrammi, milles ta selgitas, et Lääs pöörab liigset tähelepanu Venemaa deklareeritud, aga mitte tema tegelikele eesmärkidele. Kennan tõdes, et Venemaa eesmärk on vaid keisririigi alade taastamine ja laiendamine. Seda tõestavad samal ajal ja sama Molotovi-Ribbentropi pakti tulemusena toimunud teised muutused kaardil. Saksamaal ja Venemaal tekkis pärast Poola jagamist ühine piir – ja seda ajal, mil Soomest taheti väidetavalt teha puhverriiki Saksamaa vastu. Stalini liikumapanev jõud oli imperialistlik ahnus, mitte hirm Saksamaa ees, ahnus, mis avas sakslastele läbi Ukraina tee Venemaa südamikku.

Terroristide puhul otsime samuti ratsionaalseid eesmärgi. Mõnedel terroristide gruppidel on selge poliitiline eesmärk, tavaliselt rahvuslik vabadusliikumine. Teised on fundamentalistid, kes soovivad luua Allahi riiki maa peal. Ka neil on näiliselt tegevuseks põhjust, viimasel ajal on selleks Iraagi sõda. Kuid meenutame, et senini kõige jõhkram terroriakt, Maailma Kaubanduskeskuse hävitamine, toimus enne Iraagi sõda. Teoreetiliselt suudavad fundamentalistid-islamistid võtta võimu mõnes islamiriigis, nagu juhtus Afganistanis või Iraanis. Kuid terroristid ei taha domineerida mitte ainult oma kultuuriväljas, piltlikult öeldes Al-Jazeeras, vaid ka CNNis. Rünnak lääne sümbolite vastu on loonud olukorra, kus fundamentaalne islam on tõusnud kõikjal maailmas olulise jõuna kristluse kõrval. Terroristid on saavutanud mõjukuse, mille toel nad

osalevad kaudselt paljude riikide sise- ja välispoliitikas. Mida rohkem Osama bin Ladenit Londonis vihatakse, seda rohkem on tal Suurbritannia araablase hulgas järgijaid, seda rohkem tehakse kulutusi ja muudetakse seadusi terrorismiga võitlemiseks. Millised uued võimalused annab fundamentalistidele see ülemaailmne mõjukus? Kuidas mõjutab see Euroopa Liidu riike?

Ajalooline kogemus

Ohuhinnang põhineb väga paljuski omandatud kogemustel, eelmistel sõjadel ja konfliktidel. Kuulsa maksiimi kohaselt sõdivad kindralid alati eelmist sõda. Võtame näiteks niinimetatud doominoteooria, mille klassikalise näitena tuuakse tavaliselt Vietnami sõda. Usk, et ühe riigi langemine kommunistide kätte tooks kaasa doominoteooria, ka teiste Kagu-Aasia riikide langemise kommunistide kätte, sundis president Kennedyt saatma üha rohkem sõjaväelasi Vietnami. Sellest kasvas välja Vietnami sõda. Doominoteooria mõjul kartsid ameeriklased, et peagi seisavad nad Kagu-Aasias silmitsi paljude kommunistlike riikidega, seda olukorda soovisid nad aga iga hinna eest vältida. NSV Liit ei teinud midagi selle hirmu hajutamiseks, vaid jälgis lõbuga, kuidas USA vajus üha sügavamale Vietnami mutta. Selgus, et on keeruline hinnata, kas teatud riigil, näiteks Vietnamil, on vastase, s.o NSV Liidu jaoks iseseisvat väärtust või on see osa "hiiglaslikust salaplaanist". USAst vaadatuna oli Vietnami sõda enesekaitse sõda, sest USA uskus doominoteooriasse. Nüüd tegutseb USA tagurpidi doominoteooria järgi, uskudes, et üks demokraatlik Lähis-Ida riik toob kaasa demokraatia arengu kõigis piirkonnas riikides.

Usk doominoteooriasse võib ka sõda vältida. Stalin teostas 1948. aastal Tšehhoslovakkias kommunistliku riigipöörde, tajumata, et paljudes lääneriikides on tugev kommunistlik partei ja nõrk armee, s.o Tšehhoslovakkia sarnased olud. Mainitud riigid aga uskusid, et nüüd on ka nende sattumine Vene mõjutusooni ainult aja küsimus, nad koondusid, pöördusid abipalvega USA poole ja sündis NATO. Stalin oli sunnitud tagasi tõmbuma.

Balkanil on pakkuda veel üks maailmapoliitikat mõjutanud ajalooline kogemus. Kui NATO sekkus Jugoslaavia konflikti, armastati hoiatada, et Balkan on Euroopa püssirohutünn. Jällegi on tegu viitega minevikukonfliktile, kus üksik aktsioon päästis valla suure sõja, nimelt Esimese maailmasõja 1914. aastal. Austria võimu all olevas Bosnias tappis Serbia natsionalist ertshertsog Ferdinandi. Austria soovis alustada juurdlust ja nõudis oma poliitseinikele sissepääsu Belgradi. Serbia, kes arvestas, et liitlase Vene tsaaririigiga ohjeldab Austria-Ungarit, ütles ära. Austria-Ungari alustas sõda Serbia vastu, Venemaa alustas sõda Austria-Ungari vastu, siis sekkus Saksamaa, siis teised suurriigid. Algas Esimene maailmasõda. Üks atentaat murdis kaameli selgroo. Atentaat polnud sõja põhjus, kuid ajend, mis päästis valla vastastikuse usaldamatuse ja hirmu laine. Jällegi küsimus ohtude analüüsijale: milline üksiksamm võib kaasa tuua suure sõjalise kriisi?

Hilisemas ajaloos on proovitud väga täpselt tempereerida vastulööki konkreetsele sõjalisele aktile. Kuuba kriisi kõrgpeeriidil lasi Kuuba õhutõrje alla USA luurelennuki. USA kindralid soovitasid massiivset vastulööki Kuuba ja Vene sõjalistele objektidele saarel. Kennedy otsustas siiski mitte vastulööki anda. Olukord ei eskaleerunud. Kes teab, ehk hoiti sellega ära tuumasõda.

Võitluses terrorismiga meil reaalsed kogemused puuduvad, kui mitte arvestada 1970. aastatel toimunud madistamist PLO

ja Punaste brigaadidega. Kuid neil polnud kaugeltki al-Qaeda globaalset haaret. Terrorist muidugi soovib, et tema aktsiooni käsitletaksi mingi suurema ja kaugema eesmärgi osana, s.t et tema rünnak nähtaks esimese doominonupuna. Kui aga riigid käsitlevadki terroriakti mingi ahela esimese lülina, kas siis ei mängita täpselt terroristide soovi kohaselt? Kas me mitte ise ei ülendata terroristide püha sõja "üksuste" hulka? Mitmed USA analüütikud ei soovita pidada terrorismi vastu globaalset sõda, vaid võidelda iga organisatsiooniga eraldi.

Millist armeed me vajame?

Kuni tuumarelva leiutamiseni oli vastuseks paljudele julgeolekuohtudele otsene sõjaline tegevus. Külma sõja ajal prooviti seda iga hinna eest vältida. Vastaste relvajõudude ülesehitus peegeldas teineteise jõududele teoreetilist vastuhakkamist, et vältida tegelikku sõda. Kui ühel poolel oli tugev lennukivõime, siis arendas teine pool õhutorjet, et juba eos vältida ahvatlust kasutada ohu korral oma ülekaalu. Väga mõjus meetod on kiiresti oma armeed valmisolekut tõsta. Niimoodi saab ka väikeriik tugevamale hambaid näidata. Selline omavaheline "tants" mõjutab alati otsust kaaluda sõjalisi vahendeid.

Külma sõja aegsele arusaamale relvajõudude ülesehitusest andsid hoobi juba 1990. lõpu rahuloomisoperatsioonid. Polnud selge, millised relvajõud aitaksid sõjaohu vähendada, sest kõik need operatsioonid olid erinevad. Bosnia sõda oli õhusõda, hiljem massiivne rahukaitseoperatsioon. Siis Kosovo, kus vastane sunniti alistuma puhtalt õhusõja vahenditega. Afganistanis asuti Põhja Alliansi, ühe relvastatud jõu, poolele ja sisuliselt peeti sõda nõunike abil. Praegu on ootamatult suur osa USA relvajõududest seotud hoopis New Orleansi looduskatastroofi likvideerimisega – selliseid katastroofe võime tulevikuski oodata, arvestades kliima soojenemist ja selle efekti maailmameredele. USA, kes veel 1990. aastate lõpus teatas, et tema relvajõud ei osale tsiviilülesehituses ja politseitöös, on tänaseks jõudnud olukorda, kus tema relvajõudude suur osa on põhiliselt halvatud ülesehitustööga Iraagis, Afganistanis ja New Orleansis.

Terroristidega on asi veelgi keerulisem. Kas on võimalik terroriste hirmutada, kui muuta relvajõudude struktuuri efektiivsemaks? Kas suurendada eriuksuste arvu? Maailma suurimad merejalaväeüksused pole suutnud tabada Osama bin Ladenit. Terroristide peatamiseks New Yorgi kaubanduskeskuste ründamisel oleks piisanud mõnest andekamast viisametnikust ja paarist hoolikast FBI agendist. Kui lennukooli õpilased õpivad starti, maandumist aga mitte, tuleks neid kindlasti uurida.

Sõda kui auasi

Vastase kavatsuste kõige analüüsimatum osa on prestiiž. Sõda on peetud prestiiži pärast ja peetakse tulevikuski. Prestiižiküsimus on tihtipeale seotud riigi juhtkonna kitsa ringi väärarusaamade, psühholoogia ja nõrga ajalootundmisega. Välispoliitika vallas usutakse, et valmisolek kasutada sõjalist jõudu tagab teiste riikide austuse. Kuid riigi prestiiž on eriti seotud sisepoliitikaga. Paljude liidrite arvates on kokkulepe nõrkuse tunnus, oma tahte pealesurumine, olgugi sõja abil, näitab tugevust. Tihti on kõige sõjakamad just autoritaarsed liidrid, kes pelgavad ennast näidata nõrgana oma rahva ees. Välispoliitilise mõjukusega tahetakse kindlustada siseriiklikku korda. Prestiižisõja puhul on raske öelda, mida konkreetselt soovitakse saavutada, seetõttu on seda ka keerulisem vältida.

Globaalse televisiooni tingimustes on prestiižiküsimus hõlbus tekkima ja omandab kiiresti rahvusvahelised mõõtmed. Riigid tunnevad ennast ohustatuna negatiivsest PRist. Isegi Saddam Husseinil oli oma infominister.

Rünnak Maailma Kaubanduskeskusele on teinud Osama bin Ladenist ühe mõjukaima inimese maailmas, kellegi, kelle võib julgelt panna Time'i esikaanele, kus ta, muide, on ka olnud. Ta on islamiterrorismi nägu, tema armeed üldnimeliseks al-Qaeda. Tema prestiiž on kõrge islamimaailmas, eelkõige selle maailma alandatud ja solvatute seas. Nii bin Laden kui tema organisatsioon on virtuaalsed, nad elavad põhiliselt telelaineritel. Ega me täpselt ei teagi, kas bin Laden ja tema organisatsioon on veel hinges või juba hävitatud. Neist on saanud kaubamärk ja selle alla asetavad end meelsasti ka teised terroriorganisatsioonid, kellel pole al-Qaeda otsest seost. Maailmas polegi enam plahvatust, mille taga ei nähtaks müütilist al-Qaeda. Selle kaubamärgi ülevalpidamine nõuab pidevat terrorit, muidu keerab 24tunnine teletähtsuse tähelepanu mujale. USA on proovinud araabiakeelsete telesaadetega ja koguni uute telejaamade avamisega nõrgestada ja naeruvääristada al-Qaeda televisoriekraanil. Kas on võimalik virtuaalset bin Ladenit nõrgestada virtuaalsete vahenditega? Võib-olla CNNis, aga kas ka Al-Jazeeraas?

Palju on küsimusi, vastuseid palju vähem. Eesti vajab tase- mel ohuanalüüsi. Ohuanalüüs on hinnanguline, mitte täppiste- teadus. Palju mängib rolli analüüsija enda ajalootundmine, kogemused, moodne või vanameelne mõtlemine. Salajasi analüüse loevad vähesed, rohkem oleks vaja avalikel and- metel põhinevaid avalikke kirjutusi, nagu neid kirjutatakse teistes lääne demokraatlikes riikides. Selliseks loomeks peab olema sobiv inkubaator. Jääb ainult toetada kaitseministee- riumi ideed luua Eestis sõjalis-poliitilise julgeoleku küsimus- tega tegelev uurimisinstituut. See loob julgeolekupoliitilise mõtlemise kultuuri, mis kandub üle nii poliitikute, ajakirja- nike, aga võib-olla ka salajasi ettekandeid kirjutavate inimeste mõttemaailma.

Elukestev riigikaitseõpe kaitseliidus

kapten Ivar Jõesaar, Kaitseliidu Peastaap, välis- ja avalike suhete osakond
Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 21. juuni 2007

Kaitseliit määratleb ennast kui alaline kõrgendatud valmisolekus vabatahtlik organiseeritud jõud, mille eesmärk on suurendada rahva turvalisust, liita rahvast ja kaitseväge ning vajadusel kaitsta Eesti riiki ka sõjaliselt. Vähem on teadvustatud kaitseliitu kui elukestva riigikaitse-alase hariduse andjat.

Olemuselt on kaitseliit kogupereorganisatsioon, kes kutsub lisaks kaitseliitlastest pereisadele oma ridadesse ka pereemaseid naiskodukaitsjaks, perepoegi noorteks kotkaiaks ja peretütred kodutütred. Kaitseliitu on koondunud eri rahvustest Eesti Vabariigi kodanikke kõigilt elualadelt, erineva haridustaseme, sotsiaalse staatuse ning sõjalise väljaõppega. Siin saab olla tegev alates kaheksandast eluaastast kuni kõrge eani. Et selle pika aja vältel kõigi muutuvate nõudmistega kaasas käia, tuleb märgatav osa sellest pühendada õppimisele.

Mänguline kodanikukasvatus noorteorganisatsioonides

Noortele inimestele on kõige kergem anda koolitust eakohase seikluskasvatuse kaudu. Kuigi kaitseliidu noorteorganisatsioonid võiks oodata sõjaväelist drilli, on siin esikohal pigem isamaalisuse ja aatelisuse arendamine. Koondustel saavad selgema tähenduse riiklikud sümbolid ja omariikluse küsimused, aga ebaoluline pole ka näiteks metsas liikumine kompassi ja kaardiga.

Kaitseliidu kaks nooremat eriorganisatsiooni on poisteorganisatsioon Noored Kotkad ja tüdrukute tarvis loodud Kodutütred. Vajadus pakkuda huvitavat ja arendavat tegevust nii kaheksa- kui ka 18-aastastele teeb organisatsioonide väljaõppekava ja tegevuse kirjelduse esmapilgul päris keeruliseks. Näiteks kodutütardel on kuues järgus baaskoolitus ning erikatseid saab sooritada 28 alal. Noortel kotkastel on erialasid veel enam – 79.

Kaitseliidus enne sõda loodud skautlike noorteorganisatsioonide põhimõtted olid nii hästi läbi mõeldud, et järgu- ja erialakatsete kirjeldused kannatasid kasutada ka pärast organisatsioonide taastamist. Alles läinud aastal sõnastati nii Noorte Kotkaste kui ka Kodutütarde eriala- ja järgukatsete kirjeldused tänapäevasemaks.

Kord nädalas kogunevad noored koondustele, kus vastavalt vanusele võetakse järjepanu läbi kõigi järgunõuete teooria ja praktika. Õpitakse kodumaa ajalugu, loodust, oma organisatsiooni, ohutust, matkatarkusi, käitumist jne.

Osa asju kordab koolis õpitud. Kuid kui koolitunnid on üles ehitatud akadeemiliselt ning õpe põhineb õpetaja autoriteedil, siis noorteorganisatsioonides omandatakse kõik tegevuse käigus ja meeskonnatöös. Seikluskasvatus ja moodsad aktiivõppe meetodid muudavad organisatsiooni tänapäevaseks ja huvitavaks. Tähtsad on mitteformaalne õppimine ja koostööoskuste arendamine. Rühma noored ja nende juhid arenevad koos. Ka kogu muu tegevus lisaks koondustele – võistlused, laagrid, loomekonkursid – annavad hea võimaluse ennast väljendada ja harida.

Esialgu kippusid noorterühmad olema igauks oma juhi nägu, sest vanad alusdokumendid andsid moodsas kontekstis eri tõlgendusvõimalusi. 2004. aastast alates korraldab kaitse-

liidu kool ühtset kursust vabatahtlikele noortejuhtidele. Seal saavad põhiteadmisi organisatsioonist, pedagoogikast ja administreerimisest nii uued juhid kui ka need, kes vajavad teadmiste värskendamist. Koolituse juurde kuulub ka praktika.

Viimase aja suund on erialalaagrid ja erialavõistlused, näiteks orienteerumis- või meditsiinilaagrid. See võimaldab tuua üle riigi kokku lapsi, kes tahavad tegelda põhjalikumalt lummikalaga. Koolituse kõrge taseme kindlustavad selle eriala inimesed: laululaagris dirigendid, meditsiinivõistlusel spordiklubide esindajad.

Kaitseliidu noorteorganisatsioonid püsivad entusiastlike juhtide najal. Tänapäevaks on umbes 40% neist välja kasvanud organisatsiooni ridadest, paljud juhid on naiskodukaitsjad või kaitseliitlased. Kaitseliidu noortehamid saavad ennast proovile panna suhteliselt noores eas. Soovi korral saavad nad oma kogemuste najal kaitsta magistrirühmi ning võtta muid väljakutseid, näiteks osaleda üleriigiliste ürituste korraldamises.

Isegi kui 18-aastaseks saanud noorkotkad ja kodutütred ei jätka kaitseliidus ja naiskodukaitses, võtavad nad kaasa oskused, teadmised ja kodanikukasvatuse kogemused, oskavad neid hinnata ning tööl olles rakendada.

Naiskodukaitses õpetab toimetulekut igas olukorras

Naiskodukaitses on sõjaliste ülesannetega kaitseliidu peres küllap kõige demokraatlikum eriorganisatsioon. Siin pole otseselt vajadust täita allüksustes sõjaaja struktuurile vastavaid ametikohti nagu kaitseliidus ega järgida ealise arengu ranget järjepidevust nagu noorteorganisatsioonides. Naiskodukaitses on vaid neli palgelist töötajat. Kõik ülejäänud teevad ära vabatahtlikud, kelle kaaslastel on ametisse valinud nende oskuste ja organiseerimisvõime põhjal.

Kuid õppimine on siingi kõigile kohustuslik. Naiskodukaitses baasväljaõpe on üles ehitatud moodulitena: militaar-, toitlustus-, esmaabi- ja organisatsiooniõppe moodul. Mooduleid ei pea läbima ühe aasta ega hooaja jooksul, vaid vastavalt oma võimalustele. Iga õpet saab huvi korral jätkata süvendatult (nt militaarmoodulit kaitseliidu sõduri baasõppekursusel, toitlustust masstoitlustuse kursusel jne).

Pärast baasväljaõppe läbimist saab iga NKK liige valida endale eriala: selleks võib olla toitlustus- või esmaabivaldkond, side- ja staabiassistendi või hoopis kodutütarde juhi amet jne. Samuti saab ennast rakendada formeerimismeeskondade loomisel või võtta end arvele reservväelaseks, lasta end sisse kirjutada kaitseliidu operatiivstruktuuri ja osaleda õppekogunemistel.

Lisaks naiskodukaitsjale kuuluvad kaitseliidu koosseisu ka ennast naiskaitseliitlastena määratlenud naised. Siiski leiavad naiskodukaitsjad, et nende organisatsioonis on naisel kergem ennast teostada – erinevaid väljundeid on lihtsalt rohkem kui pelgalt kaitseliidu malevkonna või operatiivstruktuuri põhine väljaõpe. Võib juhtuda, et aktiivne naiskodukaitsja käib isegi sagedamini metsas ja paneb ennast võistlustel rohkem proovile kui keskmine naiskaitseliitlane.

Naiskodukaitses õpitu pole kaugeltki suunatud ainult sõjaaja katsumuste ületamisele. Igauks õpib ja saab siit just

nii palju, kui ta ise saada ja õppida tahab. Õppimise kasuks räägib see, et kaitseliidu koolis saadud juhtimiskursuste järel kiireneb karjäär igapäevatoos ja osatakse paremini juhtida ka näiteks peresuhteid.

Siiski on naiskodukaitse eesmärgiks iga liikme koolitamine nii, et ta tuleks edukalt toime võimalikus kriisilukorras ning oskaks abiks olla ka kaaskodanikele. Eesti vabariigis on seni jäänud tähelepanu alt välja tsiviilkaitse. Igas arenenud riigis on organisatsioonid, kelle südameasjaks on selliste teadmiste, oskuste ja hoiakute kujundamine, mis aitavad kaasa argielu turvalisemaks muutmisele. Õpitakse, mida teha, kui puhkeb suur tulekahju, kui ei tööta veevärk, kui kaob elekter, kui puudub võimalus korterit soojana hoida, kui levib ohtlik nakushaigus jne. Naiskodukaitse on alustanud oma liikmetele selliste igapäevaturvalisuse kursuste korraldamist. Neid on kavas laiendada alguses koostöö-organisatsioonidele, seejärel ehk kogu rahvale.

Kaitseliit aitab sõjaks valmis olla

Kaitseliit on sõjalise organisatsioonina sündinud kolm korda. Kuid olgu siis 1918. aastal, mil asuti Eestit kaitsma maailmasõja lõpu ja riikliku iseseisvumise segadikus, või 1924. aasta detsembriputši järgses riiklikus šokis või 1990. aastal, kui Eesti oli jälle iseseisvaks lauldud – ikka tuldi esmalt kokku ja alles siis hakati vaatama, kuidas õpetada välja võitlusvõimelised üksused.

Taasiseseisvumisaegne kaitseliitlaste väljaõpe oli eriti ebaühtlane: Nõukogude armee raketiväelastest-tankistidest laoja labidameesteni, väljaõpetamata noortest rääkimata. Algusa raskustest on tänaseks üle saadud kaitseväge ühtlustatud väljaõppesüsteemi rakendamisega, mida kaitseliitlased, tõsi küll, läbivad peamiselt nädalavahetustel ja seetõttu kestab õpe aastaid.

Esimised kaitseliidu aastat alustatakse sõduri baaskursusest. See on ühtlustamiskursus, kus sõjalise taustata liikmekandidaadid saavad sõduri algoskused kätte viis nädalavahetust kestva õppega, millele järgneb sõdurieksam. Nõukogude armees käinuile tutvustatakse Eesti kaitseväe väljaõpet. Kaitseliidu sisekorda ja seadusi puudutavad loengud on vajalikud ka ajateenistuse läbinuile.

Baaskursusele järgnevad maleva allüksuse vajadusele või kaitseliitlase enda huvile vastavad erialakursused: kuulipildur, tankitõrjuja, sidemees, luuraja, logistik jne. Erialakursus tähendab aasta jagu teooriat ja praktikat. Väga palju pööratakse tähelepanu laskeväljaõppele, seda viiakse läbi aasta läbi nii oma kinnitatud relvast kui ka erialarelvadest. Kaitseliidu jaoülemaid ja eri-alaspetsialiste valmistatakse ette piirkondlikes väljaõppekeskustes, mida on kavas arendada nelja juhtmaleva juurde. Teistest arenenum on praegu Alutaguse maleva juures olev tegevuskeskus ja ka Harju maleva juures on käivitunud väljaõpe.

Ajateenistusest tullakse kaitseliitu juba valmis spetsialistina. Kaitseliidule on see suur pluss. Ka on võitlejad ajateenistuses läbinud juhioomaduste sõela. Kaitseväest seersandi või aspirandina tulnud võivad ka kaitseliidus pürgida allüksuse juhi kohale.

Kaitseliitlaste väljaõpe jätkub eri allüksusekursustel jao, rühma ja kompanii koosseisus. Kompanii tasandil üksuste väljaõpetamine on praegu kaitseliidu võimekuse piiriks. Pataljonina saab kaitseliit tegutseda kaitseväge suurõppusel Kevadorm.

Hea kaitseliitlane käib õppusel kolm-neli korda aastas.

Käib kevadisel õppusel, sügisel õppusel ja vahepeal paar-kolm korda laskmas. See näitab, et ta on aktiivne ja vajadusel tegutsemiseks valmis. Pronksioo tõestas, et kaitseliit saab kriisi korral arvestada nendega, kes on kord väljaõppe läbi teinud. Siis ilmuvad välja ka paljud aktiivsest tegevusest kõrvale jäänud, küsides, kuidas saab aidata. See näitab, et elu võib mehe vahepeal kaitseliidust kaugemale viia, aga kriisi puhul teab ta, kuhu tulla ja mida teha.

Kaitseliidu juhtkonna arvates pole praegu aeg kasvatada kaitseliidu liikmeskonda, vaid pigem rõhuda kvaliteedile, aktiveerida kõik kaitseliitlased ja süvendada nende väljaõpet. Hinnanguliselt annab kaitseliit praegu kuni kolmandiku Eesti riigikaitseharidusest. Väiksemates maakondades, kus pole kaitseväe väljaõppekeskusi, on see töö puhtalt kaitseliidu kanda. Enamasti on kaitseliidu partnereiks koolid, kes soovivad pakkuda valikainena riigikaitseõpetust või korraldada klassiväliseid töid. Huvi ilmutanud koole on rahastanud haridusministeerium, kaitseliit on leidnud instruktoreid ja varustuse. Samuti on kaitseliidu partnereiks tulnud kohalikud omavalitsused, kes on leidnud ressursse ja vahendeid näiteks kriisikavade läbitöötamiseks või kourikute kasvatuslaagrite korraldamiseks.

Kaitseliidu koolil Alu mõisas on tööd veel kauaks

Kaitseliidu väljaõppesüsteem on kolmetasandiline. Üksikmehe väljaõpe, laskeväljaõpe ja allüksuste koostöö kursused viiakse läbi malevates, keerukamad erialakursused ja madalama astme juhtide kursused tegevuskeskustes ning kaitseliidu kõrgema astme juhtide koolitus ja instruktoreid koolitus kaitseliidu koolis.

Organisatsioonisisese koolituskeskuse – kaitseliidu kooli – loomist alustati koostöös Taani kodukaitse akadeemiaga 1999. aastal.

Esimised kursused hakkasid tööle 2001. aastal Vana-Võidu kutsekoolis. 1. jaanuarist 2003 tegutseb kool oma katuse all Raplamaal Alu mõisas. Tegemist on "igavates Põh-jamaades" hästi tuntud täiskasvanute õpetamise ehk elukestva õppe asutusega.

Kooli asutamise tingis vajadus ühtlustada kaitseliidu väljaõpet tervikuna, koolitada vabatahtlikest kaitseliitlastest instruktoreid ja koolitajaid ning allüksuste pealikke, korraldada kaitseliidu kaadritöötajate täiendõpet ning koostada kõigi nende ülesannete täitmise tarbeks õppe- ja kursusekavasid ning õppematerjale.

Kaitseliidu koolis käivad õppimas ka kaitseliidu ja selle eriorganisatsioonide vabatahtlikud juhid ja valitavate organite liikmed, kelle juhioskustest ja motiveerimisvõimest ning muudest omadustest sõltub organisatsioonis väga palju. Kõige rohkem pühendavad oma kallist vaba aega kaitseliidule vanemallohvitseride ja rühma- ning kompaniülemate kursustest osavõtjad. Kursuslased veedavad 11 kuu vältel iga kuu ühe nädalavahetuse Alus ning kursuse lõpetab kaheksapäevane välilaager, kuhu tullakse oma vabast ajast. Lisaks on vahepeal vaja sooritada kaugõppeülesanded ja veebipõhised testid. Kursustesüsteem on hierarhiline, mis tähendab, et näiteks jaopealiku kursusele pääsemiseks tuleb läbida instruktoriakursus jne. Kursusele järgneb aasta praktilist tööd malevas oma üksust juhtides ja koolitades ning siis võib malev lähendada kaitseliitlaste järgmise taseme kursusele.

Kaitseliidu kool on loodud täitma malevate tellimusi. See tähendab, et malevad valivad välja kaitseliitlased, kellest nad soovivad saada allüksuste pealikke või instruktoreid,

ning lähetavad need kursusele. Samas ei saa kool hakkama malevateta, sest valdav osa instruktoreid kutsutakse õpetama malevaist. Kõige kõrgem tase, mille vabatahtlik kaitseliitlane võib saavutada, on rahuaja kompaniiülema abi, kes on saanud ka sõja-aja kompaniiülema baaskoolituse.

Kool ei suuda praegu katta kaugeltki kõiki koolitusvajadusi. Ees ootab väga palju tööd. Paljud koolitajad on vabatahtlikud kaitseliitlased, kes on ise juba koolituse läbi teinud

ja enamasti ka tsiviilelus juhtival positsioonil.

Kõik see, mida kaitseliit õpetab, ei ole kokku tegelikult midagi erilist. Need on teadmised ja oskused, mida peaksid valdama kõik iseseisva riigi kodanikud.

Kaitseliit on lihtsalt organisatsioon, mis kujundab oma liikmete suhtumise isamaasse välja juba lapse- ja noorukieas ning hoiab seda alal ja arendab edasi täiskasvanute organisatsioonides.

Ohvitserikoolitus Eestis – võrdlus lähiriikidega

Teete Seene, Kaitseministeeriumi haridusnõukogu esimees
Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 21. juuni 2007

Rääkides ohvitserikoolitusest, tuleks kõigepealt selgitada, et seda sõna kasutatakse kahes tähenduses: 1) ohvitseri professionaalne väljaõpe; 2) õpe haridustasemeti. Eestis toimub ohvitserikoolitus Kaitseväe Ühendatud Õppeasutustes (KVÜÖA) ja õpe kestab esimesel astmel kolm aastat. Lõpetajad saavad selle aja jooksul nii professionaalse väljaõppe kui ka kõrghariduse. Pärast mõneastast edukat teenistust saavad ohvitserid kandideerida teisele astmele, kus õppetöö kestab kaks aastat.

Edasi on ohvitseril võimalik kandideerida ka kolmandale astmele, mille õpe Eestis toimub Balti kaitsekolledžis. Neljanda astme õpet Eestis ei ole, see toimub välisriikides.

Vastavalt Bologna kokkuleppele on EL-i maad kõrghariduse tasemed ühtlustanud ja võrreldavaks muutnud ning rakendanud meile hästi tuntud 3 + 2 süsteemi. Eesti sõjaline kõrgharidus on juba 3 + 2 süsteemile üle läinud. See tähendab, et õppekavale ja õppejõududele esitatud haridustaseme nõuded on samad, mis tsiviilhariduses, ja teise astme lõpetaja saab jätkata õpinguid doktoriõppes ka tsiviilharidussüsteemis. Seega on ohvitserikoolituse esimene ja teine aste võrdsustatud vastavalt bakalaureuse- (rakenduskõrghariduse) ja magistritasemega. Peale selle saavad KVÜÖA lõpetajad õiguse töötada riigikaitseõpetajatena.

Ohvitserikoolituses on traditsiooniliselt olnud tähtis juhtimise ja sõjaväepedagoogika õpetamine. Tänapäeval esitatakse ohvitserile palju uusi nõudeid, näiteks kultuuridevahelise suhtlemise ja diplomaatia tundmine, kriisilukordade lahendamise oskus, orienteerumine sisejulgeoleku ja välispoliitika vallas jpm. Kõik see kajastub ka ohvitseri koolituses.

Ajakirjanduses on sageli kõrgelt tunnustatud meie ohvitseride tegutsemist kriisikolletes. Ka küsitluste tulemused näitavad, et rahvas usaldab kaitseväge. Sellega seoses tekib küsimus, kas lühikese iseseisvusaja jooksul on Eestis suudetud luua hästi toimiv ohvitserikoolituse süsteem. Küsimusele vastuse leidmiseks püüan võrrelda meie ohvitseride koolitust mõnede lähiriikide omaga.

Inglismaa näide

Inglismaal koolitatakse maa-väeohvitseri kõrgharidusest eraldi kuninglikus sõjaväeakadeemias (The Royal Military Academy, Sandhurst). Kadettide valik toimub

18–29-aastaste kandidaatide hulgast vaimsete ja kehaliste võimete ning juhi- ja isikuomaduste põhjal. Väidetavalt on valikusüsteem efektiivne, kuid kallis. Seda viivad läbi spetsialistid, mitte õppeasutuse õppejõud. Valitute hulgast pidavat õpingute

käigus välja langema vaid paar protsenti ja needki põhiliselt õppustel saadud traumade tõttu. Kadetid valitakse ülikooli lõpetanute seast, sõltumata nende omandatud erialast.

Ohvitserikoolitus toimub ühe aasta jooksul ja on jagatud kolmeks etapiks. Neist esimene on kõige pingelisem.

Õppekava eesmärk on juhi-, isiksuse- ja intellektuaalsete omaduste kujundamine teoreetilise ja praktilise õppetöö käigus. Õppekava väljundina rõhutatakse ohvitseri kui sõja-väelist juhti, kes on võimeline tegutsema mitmesugustel sõjalistel ja mittesõjalistel operatsioonidel, mis tähendab, et lõpetaja peab olema tänapäeva vajadustele vastav professionaal. Õppekava on üles ehitatud järgmiste moodulite põhjal: militaaroskused (ohvitseri oskused, relvaõpe, taktika, armee taktikalised doktriinid, traditsioonilised sõjad, teised operatsioonid, sõjategevus mägedes, vee peal ja vee all ning õhus); juhtimisoskus; kehaline võimekus.

Õppejõudude pedagoogiliste oskuste täiendamisele pöörab õppe-asutus erilist tähelepanu, vaatamata sellele, et ohvitserikoolituses on militaarpedagoogika üks olulisemaid õppeaineid. Kuna õppejõud vahetuvad kahe kuni nelja aasta jooksul, on kõrgkoolipedagoogika kursuste korraldamine uutele õppe-jõududele muutunud regulaarseks. Õppejõudude suhteliselt kiire vahetumine on tingitud tänapäevase lahingutehnika ja -taktika kiirest muutumisest ja vajadusest end kursis hoida reaalse militaarelus toimuvaga, et mitte õpetada kadettidele ainult eluvõõrast teooriat.

Pärast lõpetamist teenib ohvitser umbes kaks aastat rivi-ohvitserina, alles seejärel avaneb võimalus erialaseks täienduskoolituseks (näiteks õppeasutuses Land Warfare Centre, mis asub Warminsteris).

Magistritasemel õpe toimub põhiliselt õppeasutuses Royal Military College of Science (Shrivenham) või Royal College of Defence Studies (London). Võimalik on astuda ka teiste ülikoolide magistriõppesse, kuid mainitud õppeasutustes on militaarprobleemides tagatud kvalifitseeritud juhendamine. Pärast kraadi kaitsmist minnakse tegevteenistusse tagasi, aga ka tööle uurimis- ja õppeasutustes.

Saksamaa näide

Võrreldes brittidega toimub ohvitserikoolitus Saksamaal kahes etapis. Esimene etapp Dresdenis (Offizierschule des Heeres), teine etapp Bundeswehri ülikoolides.

Keskkooli lõpetanud soovijate hulgast valitakse kehaliste ja vaimsete võimete põhjal välja kadetid. Kandidaate on vii-

mastel aastatel olnud enam kui paarteist tuhat, kelle hulgast valitakse paar tuhat kadetti. Esimese etapi õppekava eesmärk on koolitada riviõhvitserite teoreetiliste teadmiste andmise, praktiliste õppuste ja kehalise treeningu kaudu. Õppekava läbimise järel peavad lõpetajad olema professionaalsed riviõhvitserid, kes on võimelised juhtima nii sõjalisi kui ka välismissioone, kaasa arvatud rahuoperatsioone.

Õppetöö Dresdeni õhvitseride koolis on tinglikult jagatud kaheks – teoreetiliseks ja sõjaliseks väljaõppeks. Pärast eksamite edukat sooritamist saab lõpetaja õhvitseri väljaõpet tõestava diplomi. Lepingu järgi on õhvitser kohustatud lõpetamise järel teenima kuus aastat riviõhvitserina või astuma Bundeswehri ülikooli, läbima akadeemilise õppe ja saama ülikooli diplomi. Pärast ülikooli lõpetamist jätkub 12 aastat teenistus riviõhvitserina. Olgu siinkohal täpsustatud, et ülikooliõpingute ajal saab õppur õhvitseripalka ja õpingud on talle tasuta.

Õhvitser-õppejõud töötavad koolis kaks-kolm aastat. Enne õppejõuna tööle asumist läbivad nad neljanädalase spetsiaalselt õppejõududele mõeldud pedagoogikakursuse. Maksimaalne koolis töötamise aeg on viis aastat. Selle põhjus on sama, mis Inglismaal.

Sõjaväeline kõrgem erialane õpe (kolmas ja neljas aste) toimub Saksamaal õppeasutuses Führungsakademie der Bundeswehr. Akadeemia on Saksa sõjateadusliku mõtte taimelava, kus töötatakse välja ka militaarõppes kasutusel olevad õppekavad. Toimub õhvitseride kõrgem erialane koolitus ja kindralstaabi koolitus ka rahvusvahelisele õppijaskonnale.

Leedu näide

Õhvitserikoolitus Leedus toimub sõjaväeakadeemias. Akadeemia eesmärk on koolitada Leedu kaitsejõududele kõrge kvalifikatsiooni ja kõrgharidusega õhvitseri ning korraldada õhvitseride täienduskoolitust.

Õppetöö akadeemias toimub nelja-aastase õppekava järgi, kus on ühendatud akadeemiline õpe ja õhvitseriõpe. Akadeemilises õppes valib kadett kolmest bakalaureusetaseme õppekavast ühe. Need õppekavad on: rahvusvahelised suhted, personalijuhtimine ja transpordikorraldus. Lisaks akadeemilisele moodulile peab kadett valima ka õhvitserikoolituse mooduli.

Norra näide

Õhvitserikoolitus Norras toimub sõjaväeakadeemias. Õppekava erineb põhimõtteliselt Inglismaa, Saksamaa ja Leedu vastavatest õppekavadest. Selles õppekavas on ühendatud akadeemiline moodul ja õhvitserikoolituse moodul. Kuigi kõikides NATO maades on õhvitserikoolituse eesmärgid ühesugused, on selle läbiviimine küllaltki erinev. Samas on koolituse lõpp-produkt küllaltki sarnane. See omakorda kinnitab seisukohta, et sama tulemuseni võib jõuda eri teid pidi. See, kuidas õppe-tööd korraldatakse, sõltub eelkõige riigi rahalistest võimalustest ja kõrghariduse ees seisvatest ülesannetest. Norra sõjaväeakadeemias on taktikaõppeained tihedalt seotud üldainetega (loodusteadus, ajalugu, sotsiaalteadus, keel(ed) ja kultuur). Küllaltki suurt tähelepanu on õppekavas pööratud diplomaatiale ja läbirääkimisoskusele.

Eesti õhvitserikoolituse õppekava eesmärk, ainete struktuur ja väljund ei erine põhimõtteliselt kirjeldatud maade omadest. Eesti õppekava ülesehitus on väga sarnane Norra ja Taani uute õppekavade struktuuriga. Norra ja Taani õppekavas on ehk veidi suuremat tähelepanu pööratud diplomaatiale, läbirääkimisoskusele ja mittetraditsioonilistele sõjapida-misviisidele. Väikese ja piiratud ressursidega maale ei sobi praegu ilmselt Inglismaa ja Saksamaa mudelid, kuigi need kindlustavad väga hea väljaõppe. Üldmainitud koolitus-süsteemid eeldavad valikut suure hulga kandidaatide seast, kulutusi valikule, mitmekordselt kinnimakstud haridusele ja sotsiaalsetele hüvedele. Leedu mudel, mis dubleerib tsiviil-kõrgharidust, ei töötaks Eestis juba hariduspoliitilistel kaalutlustel, lisaks ei vastaks see 3 + 2 kõrgharidusmudelile. Ka Norra ja Taani sõjaline kõrgharidus läheb üle 3 + 2 süsteemile, sest leitakse, et väikeste riikide haridussüsteem peaks olema suurtele mõistetav. See kindlustaks parema integreerumise ja selle kaudu ka kvaliteedi.

Hoolimata sellest, et hariduse reformimisel oleme esirinnas, oleks meil kasulik üle võtta teiste õppe-asutuste positiivseid kogemusi õhvitser-õppejõudude pedagoogiliste oskuste täiendamisel, samuti teadustöö kogemusi. Õppejõududena tuleks eelistada tänapäevase sõjakogemuse või rahuoperatsioonidel osalemise kogemusega õhvitseri, kaaluda tuleks ka kadettide lülitamist sõjakoolide vahetusprogrammidesse.

Globaalne julgeolek: kuidas vastata tänastele väljakutsetele?

Tarmo Kõuts, Riigikogu liige, viitseadmiral reservis
Sõdur nr 1 (45), 2006

Demokraatlikes ühiskondades on sõjalise jõu kasutamine alati poliitilise otsuse küsimus. Seega, enne kui hakata tegelema väljakutsetele vastuste väljatöötamisega, peavad kutse-lised sõjaväelased leidma poliitilise juhise ja poliitiliste liidrite seatud piirangud, mis täpsustavad julgeolekualaste väljakutsete sisu.

Alustaksin kahe peamise poliitilise juhisdokumendi, 1999. aasta NATO strateegilise kontseptsiooni ja 2003. aasta Euroopa julgeolekustrateegia, vaatlemisest.

Maailm tunnistab uusi ohte

Vastavalt NATO strateegilisele kontseptsioonile jääb alliansi julgeolek sõltuma paljudest sõjalistest ja mittesõjalistest ohtudest, mis on mitmesuunalised ja sageli ettenägematud. Need ohud on näiteks ebakindlus ja ebastabiilsus Euro-Atlandi piirkonnas ja selle ümber ning piirkondlike kriiside võimalus alliansi äärealadel, mis võivad kiiresti edasi areneda. Mõned Euro-Atlandi piirkonna ja selle lähiümbruse riigid on silmitsi

suurte majanduslike, sotsiaalsete ja poliitiliste raskustega. Rahvuslik ja usuline rivaalitsemine, territoriaalsed vaidlused, ebapiisavad või ebaõnnestunud reformikatsed, inimõiguste rikkumised ja riikide lagunemine võivad olla kohaliku ja isegi piirkondliku ebastabiilsuse põhjuseks. Sellest tulenevad pinged võivad põhjustada Euro-Atlandi piirkonna stabiilsust mõjutavaid kriise, inimeste kannatusi ja relvastatud konflikte. Sellised konfliktid võivad naaberriikidesse, kaasa arvatud NATO liikmesriikidesse levides või muul viisil mõjutada alliansi ning samuti teiste riikide julgeolekut. Allianss käsitleb julgeolekut laiemalt, tunnistades keskse kaitseimensiooni kõrval ka poliitiliste, majanduslike, sotsiaalsete ja keskkonna-kaitseliste tegurite tähtsust.

Euroopa Liit kasutab NATO-ga sarnast lähenemist. Euroopa julgeolekustrateegia kirjeldab mitmeid julgeoleku-ohete oma liikmesriikidele. See dokument sõnastab ka lähtelaluse tõdedes, et laiaulatuslik agressioon mistahes liikmesriigi vastu on ebatõenäoline. Selle asemel seisab Euroopa silmitsi uute ohtudega, mis on palju mitmekesisemad, vähem nähtavad ja vähem ennustatavad. Strateegia nimetab sõnaselgelt julgeolekuohtudena terrorismi, massihävitusrelvade levikut, regionaalsetid konflikte, ebaõnnestunud riike ja organiseeritud kuritegevust ning jõuab järeldusele, et koostöimes loovad need meile väga radikaalse ohu.

Milline on siis poliitiline juhis nendele väljakutsetele vastamise teede ja viiside leidmiseks?

NATO strateegiline kontseptsioon rõhutab Euro-Atlandi piirkonna julgeoleku ja stabiilsuse säilitamise tähtsust. Alliansi ja tema relvajõudude oluline ülesanne on hoida ohud piirkonnast eemal, tegeledes potentsiaalsete kriisidega juba nende varajases staadiumis. Kontseptsioon püstitab Alliansi relvajõududele ülesande olla valmis kriisi puhkemisel läbi viima kriisihaldusoperatsioone; see püstitab ka ülesande olla valmis panustama rahvusvahelise rahu ja julgeoleku säilitamisele läbi teiste rahvusvaheliste organisatsioonide toetamise sõjaliste operatsioonidega, täiendades ja tugevdades poliitilisi samme julgeoleku laia käsitluse raames.

Sekkumine tuleviku heaks

Euroopa julgeolekustrateegia peegeldab sama lähenemist rõhutades, et uute ohtude valguses on esimene kaitseliin sageli merede taga. Kuna uued ohud on dünaamilised, peame olema valmis tegutsema enne kriisi puhkemist. Konfliktienetus ja ohtude ennetamine ei saa kunagi alata liiga vara. NATO ja Euroopa Liidu juhise tuum on arusaam, et ennetav sekkumine hoiab ära tõsisemad probleemid tulevikus.

Seadus peaks võimaldama tsiviiljõu allutamist sõjaväele

Nii NATO kui Euroopa Liidu poliitilised liidrid on sõjaväelastele andnud ka juhise relvajõudude planeerimiseks. See juhis visandab ulatusliku spektri uusi ülesandenõudeid. Euroopa julgeolekustrateegia ütleb, et vastupidiselt Külma Sõja aegsele massiivsele ja nähtavale julgeolekuohule, pole ükski uutest ohtudest ainult sõjaline ega ole ka tõrjutav ainult sõjaliste meetmetega. Iga oht nõuab erinevate instrumentide – luure, politsei, õiguskaitse, sõjaväe ja teiste – kombinatsiooni. Ebaõnnestunud riikides võivad sõjalised instrumentid olla vajalikud korra taastamiseks. Regionaalsetid konfliktid vajavad poliitilisi lahendusi kuid sõjalised vahendid ja tõhus korrakaitse võivad olla vajalikud konfliktijärgses faasis. Nende ülesannete lahen-

damiseks eraldatud relvajõudude üksused peavad olema suutelised reageerima kiiresti ja otsustavalt, rakendades vastavalt vajadusele kogu kriisihaldusoperatsioonide spektrit. Euroopa Liidu vaatevinklist tähendab see humanitaar- ja päästeülesandeid, rahuvalveülesandeid ning lahingüksuste ülesandeid kriisireguleerimisel, kaasa arvatud rahutagamine.

Sõjaväekeeelde ümber panduna püstitab antud juhis ülesande valmistuda tugeva tsiviil-militaarkoostöö mõõtmega ühendatud ühisoperatsioonideks. Tsiviil-militaarkoostöö mõõde toob endaga kaasa vähemalt kaks toetavat ülesannet: tagada, et õiguskaitse komponent oleks protseduuriliselt sõjaväega koostegutsemisvõimeline; ning, ja see on ehk olulisemgi, et riiklik õigusruum võimaldaks tsiviilkomponendi – politseinike, päästeametnike, tsiviil-administraatorite jms – ajutist allutamist sõjaväelisele koordineerimisele.

Lisaks peab ühendplaneerimine hõlmama ennetava sekkumise vahendina varast, kiiret ja jõulist sõjalist sekkumist. Ennetav sekkumine eeldab varem kindlaksmääratud üksuste hoidmist kõrgemal valmidusastmel ning strateegilise transporti- ja tagalatoetuse võimete määratlemist kas autonoomselt või koostöös partneritega. Viimane omakorda nõuab paljurahvuseliste koostöö- ja koordineerimismehhanismide loomist ja regulaarseid ühisharjutusi.

Poliitilisest otsusest ei piisa

Vaadates tänapäeva julgeolekualaste väljakutsete ulatust ning võimalikke vastumeetmeid, kerkib mitmeid tõsisid küsimusi.

Esimene küsimusterühm seostub poliitilise tahtega sekkuda. Poliitilisest juhiseist nähtub, et ennetav sekkumine areneva kriisi varases staadiumis võib ära hoida kriisi laienemise ja olukorra üldise halvenemise. Meie otsustavuse annaalid pole aga kuigi veenvad. Iga kord kui me näeme olukorra halvenemist mõnes näivalt kauges paigas, ei ole me kuigi alid sekkumissotsust langetama. Meie ühiskond on sageli kõhklek: "Ehk laheneb probleem kuidagi iseenesest" või viimase väljapääsuna "Ehk võtab keegi teine midagi ette, et meie ei peaks oma pead vaevama." Olen veendunud, et ennetava sekkumise poliitika selge sõnastamine on väga oluline. Kuid selle poliitika tegelik elluviimine eeldab sageli ühiskonna märksa suuremat toetust kui poliitilised liidrid valdavad.

Me ei suuda luua universaalset väestruktuuri

Euro-Atlandi piirkonna ees seisvatest probleemidest ja väljakutsetest spektrist pole rahvusliku julgeoleku rahvusvaheline mõõde avalikkuse poolt kaugeltki alati mõistetud ja tunnustatud. Selle tulemusena kipuvad avalikkuse vahetud, enamasti majanduslikku ja sotsiaalset laadi mured varjutama globaalse ulatusega rahvusvahelise julgeoleku kaugeleminevaid kaalutlusi. Meenutagem vaid Balkani kriisi kümneid aastatagust dünaamikast või valdavalt majanduslikest kaalutlustest lähtuvaid tagasilööke, mille Euroopa põhiseaduslik lepe hiljuti sai. Need tagasilöögid on aga välja joonistanud pikemaajalise eesmärgi: teavitada meie ühiskonda kaasaegse julgeoleku ülimalt komplekssest olemusest, et tagada paremat ühiskonnapoolset mõistmist ja toetust raskete otsuste langetamisele.

Teine probleemidering, samuti tihedalt seotud avalikkuse toetusega ennetava sekkumise poliitikale, käsitleb riiklikku ja rahvusvahelist õigusruumi, milles neid operatsioone läbi

viakse. Nagu öeldud, sõjaväelastele on püstitatud ülesanne valmistada tugeva tsiviil-militaarkoostöö mõõtmega ühendatud ühisoperatsioonideks. Sellega seondub vajadus välja arendada õiguslik ja protseduuriline baas, mis võimaldab selge ja tõhusa juhtimislahendi jõustamist – juhtimislahendi, mis ka tegelikkuses võimaldab operatsiooni juhtival ülemaal juhtida ja koordineerida nii sõjalistest kui mitte-sõjalistest komponentidest koosneva mitmerahvuselise sihtjõu tegevusi. (Kasutan siinkohal teadlikult puht-sõjalisi termineid 'ülem' ja 'sihtjõud', kuna olen veendunud, et enamuses kriisisituatsioonides on faas, mil sõjaväelased peavad kandma üldvastustust rahvusvaheliste kriisireguleerimise jõupingutuste kohapealse koordineerimise eest.) Sellise õigusliku baasi loomine nõuab olemasoleva õigusruumi ülevaatamist ja täiendamist ning parlamentide sihikindlat jõupingutust, mis, usun, on võimatu ilma avalikkuse mõistmise ja toetuseta.

Järgmine küsimusterind vaatab täpset poliitilist juhist ning –otsustusi, mis suunavad sõjaväe organiseerimist kriisihalduseks. Poliitilised juhised on sõjaväelastele püstitanud ülesande valmistada laia spektri operatsioonide läbiviimiseks madala intensiivsusega humanitaar- ja päästeülesannetest rahuvalve, terrorismivastase võitluse ja jõuga sisenemiseni rahuloo me toetuseks. Selline operatsioonide ulatus seab väga tõsiseid nõudeid väljaõppele, varustusele, juhtimisstruktuuridele ning tagalatoetusele. Kehtivate ressursipiirangute raames on ülimalt keeruline kui mitte võimatu välja arendada selline väestruktuur, mis tuleks toime iga mõeldava ülesandega kõigi mõeldavate tulevikuolukordade puhuks. Ühendatud ühisjõudude komplekteerimise järjest rahvusvahelisemaks muutuv kontekstis tundub olevat põhjendatud küsida: kas meie riigid ei võiks teha veel ühe sammu ning leppida kokku ülesannete omavahelises jaotuses? ISAFi ja Provintside Ülesehitamismeeskondade loomise protsess juba näitab seda trendi.

Õlg õla kõrval tsiviiljõududega

Sellega seoses tulevad meelde võtmesõnad 'nišivõime', 'kasutatavus' ja 'ümberpaigutatavus'. NATO raames me juba tegeleme neile mõistetele käegakatsutava sisu andmisega. Arvan, et samad võtmesõnad tuleks rakendada ka Euroopa ühise julgeoleku- ja kaitsepoliitika konteksti. Muutuvad ajad ja teisevad väljakutsed nõuavad käepärast ja võimekat sõjalist instrumenti nii NATOle kui Euroopa Liidule.

Ühendatud ühisjõududest rääkides tuleb puudutada veel üht selle aspekti, mis tegelikult suunab selle kogu elutsükli ennetavast planeerimisest kuni operatsioonijärgse taastumiseni – koostegutsemisvõimelisuse aspekti. Alliansis on koostegutsemisvõimelisus olnud doktrinaalse arengu ja väljaõppe fookuses juba pikemat aega. Kuid koostegutsemisvõimelisus või selle puudumine muutub veelgi olulisemaks sihtjõudude tulevases ülesehituses, kus õlg õla kõrval ei tööta mitte ainult paljude riikide sõjaväelased, vaid ka õiguskaitse, päästjad, parameedikud ja paljud muud spetsialistid. Pikast ja vahel kibedast kogemusest teame, et igas operatsioonis on mustmiljon pisiasja, mis kas toetavad või takistavad edu saavutamist. Arvan, et meie doktriinarendajatel ja planeerijatel nii riikides kui NATO Transformatsiooniväejuhatuses oleks aeg hakata otsima uusi lahendusi meie doktriinidele ja protseduuridele, et tagada koostegutsemisvõime meie mitte-sõjaväelastest partneritega.

Ühiskonna toimimine tuleb tagada

Järgnevalt tahaksin öelda mõne sõna sellest, mida ma näen kriisihaldusoperatsioonide fookusena. Arvesse tuleks võtta kahte kaalutlust: üks pärineb operatiivplaneerimise vallast, teine puudutab 'suure strateegia' pärusmaad.

Alustan operatiivplaneerimise aspektist. Siin näen ma olulise planeerimiseeldusena nõuet võimalikult vähendada kannatanuid tsiviilelanikkonna hulgas. Poliitilise soovitud lõppseisundi vaatevinklist oleks ju mõttetu tuua rahu ja stabiilsust surnaeda. Meie kriisihaldusoperatsioonides jõu kasutamise doktriine tuleb edasi arendada, et senises veelgi paremini ära kasutada uusi teabekogumismahendeid, 'tarka' laskemoona ja muid kõrgtehnoloogilisi lahendusi, mille meie kolleegid ja partnerid kaitsetööstuses on loonud. Me peame ka ümber mõtestama oma tegevusviisiid ja olema loovamad, leidmaks uusi lahendusi püstitatud operatiiveesmärgi saavutamiseks vähemate kaotustega tsiviilelanike hulgas ning vähema kahjuga tsiviil-infrastruktuurile, jäädes samas sallitava riski piiresse ning vältides kaotusi rahutoojate poolel. Oleme näinud nende printsiipide veenvaid esmarakendusi viimase Iraagi kampaania esimeses faasis ning need õppetunnid tuleb nüüd viia meie doktriinidesse, eriti nendes, mis käsitlevad riigiloo me olukordi.

'Suure strateegia' kontekstis, nagu ka NATO ja Euroopa Liidu strateegilised juhised rõhutavad, seisame me silmitsi vägagi komplekssete probleemidega. Nagu kinnitavad meie kogemused Iraagis ja Afganistanis: peame me keskenduma ühiskonna toimimise tagamisele. Ütlesin aasta tagasi Berliini konverentsil: "...operatsioon peab keskenduma kohaliku poliitilise protsessi ja majanduselu taastamisele...Riik saab toimida ainult elujõulise majanduse olemasolul, vastasel juhul pole riiklus jätkusuutlik. Pettunud ja vägivaldsest keskkonnast võrsuvad vaid narkootikumid ja terror."

Me peame mõistma, et kuitahes hea on ka meie plaan diktaatori kõrvaldamiseks, kui meil pole sama head plaani inimeste toetamiseks uue elu alustamisel, on esimene plaan kasutu. Kohaliku sõjapealiku jõukude relvitustamine pole piisav kui me ei paku neile meeste teisi võimalusi väärilt elatist teenida. Samuti ei piisa moonipõldude hävitamisest kui me ei paku talupoegadele võimalust kasvatada toitu ning – veelgi olulisem – pakkuda neile võimalust müüa seda toitu teistele inimestele, kes võivad seda meeletult vajada. Lühidalt: kui me võtame endale vastutuse sekkuda, peame me endale võtma ka vastutuse aidata inimestel ellu jääda nende uues vabaduses. Meie ülesanne on tuua inimestele usku tulevikku, mitte pelgalt seista tänavanurgal, püss käes.

Tänapäeva maailmas seisame silmitsi paljude erinevate väljakutsetega. Sellal kui vaid mõned neist väljakutsetest on meile täna tuttavad ja mõned alles hakkavad endast märku andma, on ometi asju mida saame teha juba täna, olemaks valmis kohtuma ootamatustega homme.

Me saame:

- rääkida oma inimestega selgitades ikka ja jälle, miks me peame minema merede taha kui nii palju on kodus ära teha;
- ette valmistada oma sõjalised- ja tsiviil-võimed, et meie ühine vastus uutele väljakutsetele oleks alati õigeaegne ja adekvaatne;
- edasi arendada ühiseid planeerimis- ja täitmisprotseduure,

tagamaks tulevastele paljurahvuselistele sihtjõududele või taastamismeeskondadele ühine doktrinaalne baas, et nad tuleksid toime uute väljakutsetega.

Leides avalikkuse mõistmist ja toetust ning vallates sobivat

kombinatsiooni sõjalistest ja mitte-sõjalistest vahenditest kõigilt riikidelt-mõttekaaslastelt – kombinatsiooni, mis võimaldab meil planeerida ja töötada koos – oleme me tõepoolest suutelised vastama globaalse julgeoleku väljakutsetele.

Eesti kaitsevõime hetkeseis Operatiiv- ja väljaõppeosakonna operatiivstrateegia analüüs

Sõdur nr 2 [46] 2006

Kaitsejõudude tegevus, sh operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistussüsteemi ülesehitus, tugineb Eesti Vabariigi seadustele ja riigikogus ning Vabariigi Valitsuses heaks kiidetud alusdokumentidele. Olulisemad neist on Eesti Vabariigi põhiseadus aastast 1992¹, Julgeolekupoliitika alused aastast 2004² ja Sõjalise kaitse strateegiline kava aastast 2005³. Teiseks järgitakse kaitsejõududes rahvusvahelisi leppeid ja konventsioone, mis sätestavad Eesti riigikaitse rahvusvahelisi aspekte ja kohustusi. Rahvusvahelistest lepingutest on kõige olulisem Põhja-Atlandi leping⁴.

Nimetatud õigusaktidest lähtub ka Vabariigi Valitsuse 2004. aasta märtsi korraldusega kehtestatud dokument "Kaitsejõudude struktuur ja arenguplaan kuni aastani 2010" (KSAP 2010, uuendatud arenguplaan), mis määratleb muuhulgas ka operatiivstruktuuri ettevalmistamise põhimõtteid ja ajakava.

Põhiseadusest tulenev üldine riigikaitse õiguslik seisund on määratletud normiga: "Eesti on iseseisev ja sõltumatu demokraatlik vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas. Eesti iseseisvus ja sõltumatus on aegumatu ning võõrandamatu"⁵.

Riigi kaitsepoliitika aluseks olev säte ütleb: "Eesti kodaniku kohus on olla ustav põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust"⁶ ja seda laiendav norm: "Kui muid vahendeid ei leidu, on igal Eesti kodanikul õigus osutada põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslikku vastupanu"⁷, on tuletatav kogu ühiskonda hõlmava riigikaitse printsiip. Teiseks annab see säte kodanikele tegevusjuhise juhuks, kus riigikaitse riiklikud struktuurid on halvatud. Enamgi veel – kui näha ette kodaniku õigus osa võtta riigikaitsest, siis kaasneb

sellega ka kodaniku õigus nõuda sõjalist väljaõpet.

Põhiseadusest tulenevalt täpsustatakse riigikaitse sõjalise kaitse eesmärki julgeolekupoliitika alustes, mis algab tõdemusega: "Eesti sõjalise riigikaitse eesmärk on tagada julgeolekupoliitika eesmärgid sõjaliste vahenditega. Eesti kaitseb end igal juhul ja ükskõik kui ülekaaluka vaenlase vastu"⁸. Selline selge avaldus on tähtis nii üldrahvaliku kaitsetahte seisukohast kui ka välisriikidele mineva signaalina sõjalisest heidutusest.

Sõjalise kaitse strateegiline kava

Riigikaitse eesmärgid määratletakse sõjalise kaitse strateegilises kavas: "Eesti riigikaitse eesmärk on säilitada Eesti riigi iseseisvus ja sõltumatus, tema maa-ala, territoriaalvete ning õhuruumi lahutamatu ja jagamatu terviklikkus, põhiseaduslik kord ning rahva turvalisus"⁹.

Oluline määratlus kaitselahenduse osas on Julgeolekupoliitika alustes toodud kinnitus, et "Eesti sõjaline kaitse tagatakse koostöös liitlasvägedega [---]"¹⁰, mida täpsustavad nõuded "Eesti kaitsevõime peamine alus on liikmelisus Põhja-Atlandi alliansis (edaspidi NATO), mis loob agressiooni ärahoidmiseks piisava heidutuse ja ohjelduse. Eesti sõjaline kaitse on kavandatud Põhja-Atlandi lepingu artiklis 5 ettenähtud operatsioonina koostöös liitlasvägedega"¹¹.

"Iga sõjaline tegevus Eesti vastu suunatud sõjalise rünnaku tõrjumiseks on oma sisult kollektiivse kaitse operatsioon. Eesti esmane iseseisev kaitsevõime moodustab sõjaliste võimete kogumi, mis toetab NATO kollektiivse kaitse mehhanismi käivitamist"¹².

¹ Riigi Teataja, 6. juuli 1992, 26, 349

² Riigi Teataja I, 21. juuni 2004, 49, 344

³ Riigi Teataja I, 25. jaanuar 2005, 5, 17

⁴ http://www.vm.ee/est/nato/kat_345/2976.html

⁵ Riigi Teataja, 6. juuli 1992, 26, 349

⁶ Põhiseaduse § 54.

⁷ Põhiseaduse § 54.

⁸ "Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alused", p 3.1

⁹ "Sõjalise kaitse strateegiline kava I peatükk", p 11.

¹⁰ "Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alused", p 3.1

¹¹ "Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alused", p 3.1

On üheselt selge, et iga sõjaline operatsioon Eesti territooriumil on automaatselt või kasvab üle NATO sõjaliseks operatsiooniks. Kuid geograafiline asend Alliansi ääriiriina, vägede saadavus ning strateegilised ja sõjatehnilised faktorid seavad konkreetsele sõjalisele operatsioonile omad piirangud. Seejärel on NATO kollektiivse sõjalise kaitse mehhanismi käivitamiseks tähtis luua Eesti-poolsed eeldused ja tingimused riikliku esmase iseseisva kaitsevõime ning vastuvõtva riigi toetuse võime näol.

Eesti Vabariigi põhiseadus määratleb kaitseväeteenistuskohustuse rakendamise sõjalise riigikaitse ettevalmistamiseks alljärgnevalt:

- Riigikaitsest on kohustatud osa võtma kõik Eesti kodanikud;¹³
- [---] Kedagi ei tohi sundida tema vaba tahte vastaselt tööle ega teenistusse, välja arvatud kaitseväeteenistus [---];¹⁴

Kaitseväeteenistuskohustuse eesmärk on täpsemalt määratletud julgeolekupoliitika alustes:

- [---] Ajateenistuse kaks põhiülesannet on luua eeldused kaadrikaitseväelaste värbamiseks prioriteetsete üksuste komplekteerimiseks ja tagada reservüksuste komplekteerimine [---];¹⁵

Prioriteetsed üksused, mille ettevalmistamisega ja komplekteerimisega peab ajateenistuse korraldamisel arvestama, on julgeolekupoliitika alustes määratletud alljärgnevalt: "Kaitseväge ja Kaitseliidu arendamise prioriteet on kaasaegsete mitmeotstarbeliste, ümberpaigutatavate, mobiilsete, jätkusuutlike ning kiire reageerimisega üksuste arendamine."¹⁶

Põhiseadusest tulenevalt peaks kaitseväge tagama kõigi Eesti kodanike (olenemata soost) algtasemel sõjalise väljaõppe. Kaitseväge oma arengus ei ole jõudnud etappi, kus selle kohuse täitmine oleks reaalselt võimalik. Näiteks infrastruktuuri arendamise tulemusena suudab kaitseväge alles 2010. aastal reaalselt majutada 3000 kaitseväge ajateenijat. Antud probleem on leidnud käsitlemist ka Riigikogu 2006. aasta 16. jaanuari istungil, kus tunti sügavat muret totaalkaitse kontseptsiooni rakendamise üle, kui kaitseväge suudab tagada esmase sõjalise väljaõppe ainult 15% elanikkonnast. Järgnevad riigikaitse arenguid sätestavad strateegilised alusdokumendid peaksid käsitlema kõigile Eesti kodanikele vähemalt algtasemel sõjalise väljaõppe andmist (ca 5000 kodanikku aastakäigust).

Pärast taasiseseisvumist kehtiva põhiseadusliku korra raames väljakujunenud kaitseväeteenistuskohustusele ning esmasele iseseisvale kaitsevõimele NATO kollektiivkaitse raames põhinev Eesti riigi sõjalise kaitse mudel on majanduslikult ren-

taabel (*affordable*) mudel, millele tuginedes on võimalik Eestit sõjalise kallaletungi korral kaitsta.

Üldise sõjaväekohustuse rakendamine pole eesmärk omaette ega ajateenistus asi iseeneses, need on vahendid alusdokumentides määratletud riigikaitse eesmärkide saavutamiseks. Kodanike kaasatuse vähendamine riigikaitsele ning kaitseväeteenistuskohustuse täitmise piiramine ei ole vastavuses põhiseaduse vaimuga.

Kollektiivne kaitsevõime

Peatüki eesmärgiks on hinnata alliansi kollektiivkaitse rakendamist kui konkreetset sõjalist operatsiooni ning selle kaudu Eesti esmase iseseisva kaitsevõime tähendust ja ulatust.

NATO aluslepingu 1949. aasta Washingtoni deklaratsiooni artikkel 3 sõnastab: "Et lepingu eesmärke efektiivsemalt saavutada, peavad lepingu osapooled hoidma ja arendama oma võimet vastata relvastatud rünnakule jätkusuutlike ja efektiivsete vahenditega nii individuaalselt kui kollektiivselt".¹⁷ Seega on liikmesriigid võtnud endale kohustuse arendada nii iseseisvat (*individual*) kui kollektiivset (*collective*) kaitsevõimet.

Külma sõja järgses Euroopas on alanud riikide kaitsevõime arengus trend, mille järgi keskendutakse ainult kollektiivse kaitsevõime arendamisele jättes artikkel kolmes sätestatud kohustuse iseseisva kaitsevõime arendamiseks tagaplaanile. Nii on eelkõige NATO uutest liikmesriikides võetud suund arendamiseks ressursimahukaid võimekusi, mis on ette nähtud osalemiseks operatsioonides väljaspool Euroopat toimuvate kriiside lahendamisel.

Nii on osades NATO liikmesriikides kujunemas järgneva kümnendi jooksul olukord, kus need liikmesriigid ei ole võimalised kaitsma oma territooriumi olukorras, kus regionaalse sõjalise kriisi tekkimist on peetud ebatõenäoliseks, kuid pikas perspektiivis siiski mitte võimatuks. Sarnane areng on toimunud olukorras, kus NATO 1999. aasta strateegilises kontseptsioonides sätestatakse endiselt alliansi liikmesriikidele kohustus (*duty*) - iga riik peab esmajärjekorras olema suuteline ise oma territooriumi kaitsma.¹⁸

Operatiivplaanide koostamine NATOs

2004. aasta 29. märtsil deponeeriti Washingtonis Eesti poolt alla kirjutatud Põhja-Atlandi leping mis anti hoiule USA Riigidepartemangu (välisministeerium). Deponeerimise hetkest alates sai Eestist NATO täieõiguslik liige, mis tähendab nime-

¹² "Sõjalise kaitse strateegiline kava" II peatükk p 14.5.

¹³ Põhiseaduse § 124.

¹⁴ Põhiseaduse § 29.

¹⁵ "Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alused", p 3.2

¹⁶ "Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alused (2004)", P 3.1

¹⁷ In order more effectively to achieve the objectives of this Treaty, the Parties, separately and jointly, by means of continuous and effective self-help and mutual aid, will maintain and develop their individual and collective capacity to resist armed attack.

¹⁸ The Alliance's Strategic Concept. Approved by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington D.C. on 23rd and 24th April 1999. Vt I pkt, punkt 8: [- -] duty to assume their sovereign responsibilities in the field of defence [- -].

tatud lepingus sätestatud artikkel nr 5 raames sõjalise operatsiooni rakendamise võimalust Eesti riigi kaitseks.

Samas ei ole otsese sõjalisele kallaletungi ohu puudumisele viidates NATO ka 2006 aastal kavatsust koostada operatiivplaan Baltikumi kaitsmiseks. Samuti ei ole NATO-s määratud ajagraafikut, millal vastav operatiivplaan või kontseptsioon luuakse.

NATO sõjalise operatsioonina Eesti riigi vastu suunatud üllatusrännaku tõrjumise kiireimaks võimaluseks jääb lähiajal 2002. aasta juulis NATO Praha tippkohtumisel vastu võetud otsusega loodud NRF (NATO Response Force) kiirreageerimisüksus, mis peaks saavutama täieliku operatiivvõimekuse 2006. aasta oktoobriks. NRF on kiirreageerimisvalmiduses kaasaegse relvastusega varustatud väekoondis, koosnedes maa-, mere, õhu- ja eriuksuste komponentidest. Üksuse suuruseks on 25 000 meest ning see on võimeline liikuma määratud operatsioonialale viendal päeval pärast käsu saamist, iseseisvalt viima läbi kuni 30-päevase kestvusega operatsioone ning täiendava varustamisega vajadusel ka kauem.¹⁹

Et analüüsida NATO võimekust käivitada suuremastaabilist sõjalist operatsiooni, vaatleme näidetena Esimese Lahesõja ja Kosovo kampaaniate kronoloogiat, mis annavad keskmised ajaraamid seoses liitlasvägede koondamise ning erinevate sõjaliste aktsioonidega, millega võib arvestada ka Eesti sõjalise kaitse planeerimisel.

- 1) Esimese Lahesõja käivitas 02. augustil 1990. aastal Iraagi invasioon naaberriigi Kuveidi vastu ja selle okupeerimine. 29. novembril 1990. aastal ÜRO-s vastu võetud resolutsioon nr 678 nõudis Iraagi vägede väljaviimist Kuveidist 15. jaanuariks 1991. USA Kongress seadustas sõjalise jõu kasutamise Kuveidi vabastamiseks 12. jaanuaril 1991. aastal. Liitlasvägede õhurünnakud Iraagi vastu algasid 17. jaanuaril, millele järgnes maismaaoperatsioon "Kõrbe-torm" 24. veebruaril. USA President peatas sõjategevuse ja kuulutas Kuveidi vabastatuks 27. veebruaril 1991. aastal.²⁰ Esimese Lahesõja algusest kuni maismaaoperatsiooni käivitamiseni kulus 206 päeva.
- 2) Kosovo sõja lähtekuupäevana võiks käsitleda 30. jaanuari 1999. aastal, mil NATO hoiatas mõlemaid sõdivaid osapooli ja nõudis NATO juhitud rahuvalvejõudude sisseviimist Kosovosse. 06. – 23. veebruarini toimunud Rambouillet kõnelused jooksid ummikusse ning 18. märtsil esitas rahvusvaheline initsiatiivgrupp lepingu projekti rahvusvahelise tsiviil- ja sõjalise kohaloleku rakendamiseks, millest Serbia Venemaa toetusel loobus. 24. märtsist kuni 10. juunini viidi läbi 10-nädalane NATO õhurünnakute kampaania Jugoslaavia militaar- ja tsiviilobjektide vastu. Esimesed NATO maaväeüksused sisenesid Kosovosse 12. juunil 1999.²¹

Konfliktil algusest kuni maaväe üksuste sisenemiseni Kosovosse kulus 133 päeva.

Euroopa Liidu võimalused osutada Eestile abi võimaliku sõja-

lise rännaku korral on veelgi problemaatilised. Kui NRF näol on tegemist ligi diviisi ekvivalendiga, siis EL lahingugrupid on pataljoni taktikalise grupi suurused üksused (kuni 1500 sõjaväelast), mida on tugevdatud lahingutoetuse ja lahinguteenistustoetuse elementidega ning mis on võimelised 30 päeva (võimalik pikendamine kuni 120 päeva) iseseisvalt tegutsema. Vastavalt EL lahingugruppide kontseptsioonile peavad lahingugrupid olema 15-päevases valmisolekus, millest 5 päeva on otsuse tegemiseks ning 10 päeva üksuste missioonipiirkonda lähetamiseks.

EL lahing-grupp on ette nähtud järgmiste ülesannete täitmiseks:

1. konflikt osapoolte lahutamine
(*Separation of Parties by force - SOPF*);
2. konflikt ennetamine
(*Conflict Prevention operations - CP*);
3. mitte-kombatantide evakuatsioon
(*Evacuation Operations including NEO*);
4. humanitaarmissioonide abistamine
(*Assistance to Humanitarian Operations - HA*).

Üldkokkuvõttes võime järeldada, et ainsaks reaalseks sõjaliseks jõuks, kes on võimeline kiirelt ja otsustavalt Eestit sõjaliselt aitama on Ameerika Ühendriigid. Tegemist on suurriigiga kes võib mitte ainult ideede tasandil arutleda, vaid sõjalisest suutlikkusest tulenevalt ka tegutseda nii iseseisvalt kui globaalselt. Arvestades Eesti Vabariigi toetust mitmete Ameerika Ühendriikidele oluliste probleemide lahendamisel maailmas (nt Iraak) ja jätkuvat erilist liitlussuhet on Ameerika Ühendriikide poolt kaudselt või otseselt osutatav sõjaline abi ainus, mida Eesti võib kiiresti saada sõjalise ründe korral.

USA sõjaliste võimekuste rakendamine

USA võimalused Baltikumi sõjaliseks kaitseks on märgatavalt suuremad, kuid eeldavad suurte vahemaade tõttu pikemaajalist lähteplatsdarmide säilitamist väekoondiste saabumise ja lahinguformatsioonidesse paiknemise tagamiseks. Seejuures USA suurriigina ei keskendu konkreetselt Eesti kaitsele, vaid arvestab regionaalsete ohtudega konventsionaalsel planeerimisel.

USA võimalikud sõjalised jõud regionaalsetele kriisidele reageerimiseks ja nende rakendatavus ajalises dimensioonis sõltuvad regiooni strateegilisest tähtsusest Ameerika Ühendriikidele. Kahte võimalikku sõjalist konfliktit (Korea ja Taiwan) käsitatakse suuremastaabilise sõjalise operatsioonina, milleks eeldatavalt eraldatakse kuni 5 diviisi maaväge, 5 lennukandjate gruppi ja umbes 30 eskadrilli õhuväge.

Ülejäänud võimalikke sõjalisi konflikte (kaasa arvatud kriis Baltikumis) võidakse käsitada väiksemate sõjaliste operatsioonidena. Selle kohaselt on Eestil rännaku tõrjumiseks tõenäoliselt võimalus esmasele õhutoetusele alles kolmandal rännakupäeval, rahuldav kaitse õhust saavutatakse nädala jooksul juhul kui vastav võimekus on koondatud regiooni

¹⁹ <http://www.nato.int/issues/nrff/index.html>

²⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Gulf_War

²¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Kosovo_War

(lennukaugused võimaldavad) ja eesmärk õhuülemvõimu osas on saavutatav.

Esimene, eeldatavalt brigaadi suurune üksus õhuhessantüksuse, merejalaväe või eriuksuse baasil oleks võimalik viiendal kuni seitsmendal kallaletungi päeval. Esimest jalaväebrigaadi võib oodata kahe nädala möödumisel rünnaku alguspäevast, kergejalaväediivi saabumiseks kulub üks kuu, mehhaniseeritud diviisi saabumiseni läheks poolteist kuud. Kõigi asjaolude parima kulgemise korral oleks reaalne alustada esialgse olukorra taastamist mitte varem kui 50 päeva möödumisel kallaletungi algusest Eestile.

Seejuures tuleb arvestada, et lahingutegevus saab tõenäoliselt toimuma kõigi Balti riikide territooriumil, kusjuures eeldatavasti koondatakse peamised sõjalised jõud Kaliningradi suunale tagamaks maismaahendust NATO riikide ja Baltikumi vahel. Kaliningradist suunduv koridor on suletud, seega ei toimu ka varustamist meritsi. Lennukikandjad koos toetatavate laevadega ei sisene Läänemerele, nendel baseeruvate lennukite õhutoetus Eestile on võimalik naaberriikide lennuväljadelt. Suuremad väekoondised maabuvad lõunasuunal ja liiguvad Eesti suunas läbi Leedu ja Läti, mis ajaliselt oluliselt pikendab märkimisväärse sõjalise vastujõu rakendamist sisetungijale. Arvestades Lätis olevat julgeolekuvaakumit on tõenäoline, et võimalikud Ühendriikide üksused seotakse enne Eestisse saabumist või ajaline dimensioon pikeneb üle 50 päeva. Kuna Leedu Vabariigi lõunaosa soosib geograafiliselt potentsiaalse vastase tegevust, siis Eesti osutub lõppkokkuvõttes isoleerituks meie Lääne-Euroopa liitlastest.

Kirjeldatud võimalik arengutsenaarium arvestab vaid võimaliku sõjalise tegevuse arengutega. Arvestamata on jäetud NATO, EL ja USA poliitiliste otsuste langetamise kiirus ja võimalikud otsused ise Eesti ja teiste Balti riikide vastu suunatud agressiooni korral.

Esmase iseseisva kaitsevõime peab olema rakendatav vähemalt 50 – 60 päeva jooksul, kuna alles siis on Eesti territooriumil võimalik saanud sõjalise abi raames teostada arvestatava sõjalise kaaluga vastupealetungi operatsioone. Sellele lisaks tuleb arvestada NATO, EL ja USA poliitiliste otsuste langetamise kiirusega ning Eesti ja teiste Balti riikide enda otsustusprotsessi võimaliku ajakuluga.

NATO kiirreageerimisüksuse (NRF) ja EL lahingugrupi rakendamine võib kollektiivkaitse raames toimuda oluliselt kiiremini, kuid nimetatud üksuste sõjaline jõud ei ole piisav ulatuslikuma sõjalise konflikti lahendamiseks vaid võimaldab eelkõige kriisiolukorra stabiliseerimist Eesti riigi territooriumil. Peale selle on Balti riikidele suunatud kaitseoperatsioonide läbiviimisel rõhuasetus tõenäoliselt Lõuna – Baltikumi ja Poola vahelisel alal.

Ükskõik millise väekoondise sõjalise jõu kaasamise kiirus NATO riikide kaitseks sõltub poliitilisele otsustamisprotses-

sile lisaks operatiivplaanide olemasolust, mis tagab kõrgema reageerimisvalmisoleku ja suutlikkuse. Käesoleval hetkel puuduvad NATO-l vastavad plaanid Baltikumi kaitseks, samuti pole formuleeritud kavatsust neid koostada.

NATO, EL või Ameerika Ühendriikide sõjalise jõu rakendamine sõltub selle kättesaadavusest, ehk toimub takistusteta ainult juhul, kui need sõjalised jõud ei ole juba paisatud mingi võimaliku kriisi või sõjalise konflikti lahendamiseks sõjaliste vahenditega (näiteks Iraan, Korea poolsaar, Taiwan). Tõenäolisus võõrriigi poolseks jõuliseks sekkumiseks Baltikumi siseasjadesse (sh sõjalised operatsioonid) tõuseb võrdeliselt NATO, EL ja Ühendriikide tegevusvabaduse vähenemisega.

Esmase iseseisva kaitsevõime komponendid

Eelmise peatüki raames tõdeti, et NATO kollektiivkaitse sõjalise rakendamise primaarseks eelduseks on Eesti esmase iseseisva kaitsevõime (*initial self-defence capability*) olemasolu. Samuti järeldati, et Baltikumi lahinguruumis sõjalise ülekaalu saavutamiseks vajaliku liitlasvägede kontingendi kohale saabumine võtab aega vähemalt 40 päeva, millest tulenevalt NATO maavägede pealetungi konfliktieelse *status quo* taastamiseks on võimalik alustada kõige varasemalt umbes 50. sõjategevuse päeval.

Kolmanda peatüki eesmärgiks on kirjeldada esmast iseseisva kaitsevõime komponentide - operatiivstruktuuri, sõjaaja administratiiv- ja väljaõppestruktuuri ning täiendusreservi ülesehitust, operatiivstruktuuri EKJ 2010SA olulisemaid võimalusi ning lahingukaotuste mõju operatiivstruktuuri jätkusuutlikkusele.

Operatiivstruktuuri ülesehitus ja peamised ülesanded

Sõjalise kaitse strateegilisest kavast tulenevalt on operatiivstruktuuri eesmärgiks planeerida ja läbi viia sõjalisi operatsioone ning kontrollida operatsiooniks määratavate üksuste valmisolekut.²³

Sõjaliste operatsioonide teostamiseks valmistatakse operatiivstruktuuri koosseisus ette keskalluvusega üksused ning maaväe, mereväe, õhuväe ja logistika komponent (vaata joonis lk 118).

Maaväe komponent koosneb jalaväebrigaadist (sh *Scouts-pataljon*) ja maakaitsestruktuurist. Mereväe komponendi koosseisu kuuluvad Miinilaevade Divisjon ja Mereväebaas. Õhuväe komponendi koosseisu kuuluvad Õhuseiredivisjon ja Lennubaas. Logistikakomponendi koosseisu kuuluvad tagalatoetusüksused.²⁴

Et osaleda Alliansi kollektiivkaitses väljaspool Eesti territooriumi jagunevad operatiivstruktuuri üksused otstarbe järgi ümberpaigutatavateks ja paigseteks üksusteks.

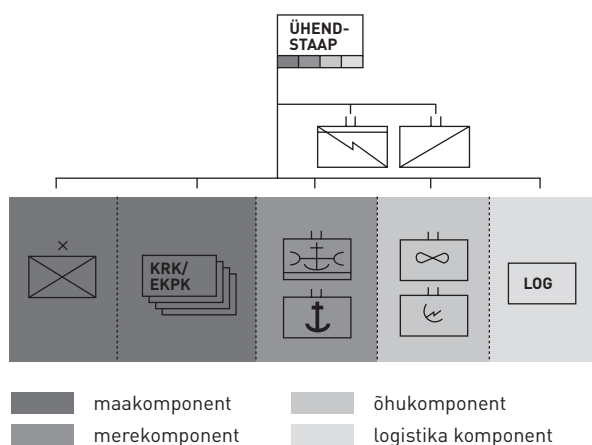
²² Siinkohal on oluline märkida, et juhul kui kukutamisrünnaku esimesel etapil vaenlane ei saavuta otsustavat edu ning kui ka sõjalisele konfliktile ei leita kiiret poliitilist lahendust, läheb kukutamisrünnak automaatselt üle laialatuslikuks sõjaliseks kallaletungiks.

²³ Sõjalise kaitse strateegiline kava. Kinnitatud 18.jaanuari 2005. Vabariigi Valitsuse määrusega nr 10. Lisa 1 punkt 23.

²⁴ Sõjalise kaitse strateegiline kava, p 24.

<p>Kaitseväe operatiivstruktuur</p> <ul style="list-style-type: none"> • Keskalluvusega üksused • Maakomponent • Merekomponent • Õhukomponent • Logistikakomponent <p>~16 000</p>	<p>Kaitseväe sõjaaja administratiiv- ja väljaõppestruktuur</p> <ul style="list-style-type: none"> • Täiendusreservi väljaõppekeskus (KVLK ja KVÜÖA baasil) • Sõjaaja logistikakeskus (laod ja töökojad) • Formeerimiskeskused <p>~3 500</p>	<p>Täiendusreserv (Non-committed reserve)</p> <ul style="list-style-type: none"> • I kategooria 1997-2001 Ajateenistuse läbinud reservväelased • II kategooria 1992-1997 Ajateenistuse läbinud reservväelased • III kategooria 1980-1992 NA läbinud reservväelased (eksisteerib kuni käesoleva kümnendi lõpuni) <p>~30 000</p>
<p>Vastab NATO valmisolekujõududele (Graduate Readiness Forces)</p>	<p>Põhiülesanne: kriisi- ja sõjaaja administratiiv- ja väljaõppealane toetus.</p>	<p>Vastab NATO pikaajalist ülesehitust vajavatele jõududele (long-term build-up forces)</p>
<p>Pidevalt uuendatakse operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistamise käigus, regulaarsed kordusõppused</p>		<p>Reservväelased, kelle üle peetakse üksusepõhist arvestust. Kordusõppusi tavaolukorras läbi ei viida.</p>
<p>Varustust uuendatakse järjepidevalt, prioriteediks alalise valmiduse ning kiirreageerimisüksused sh. ümberpaigutatavad üksused</p>		<p>Varustust juurde ei hangita, varustatakse olemasoleva ja operatiivstruktuurist väljalangeva varustuse arvelt</p>
<p>Jõud kukutamisrännaku ennetamiseks ja tõrjeks²²</p>		<p>Aktiveeritakse julgeoleku-poliitilise olukorra olulisel halvenemisel</p> <p>Jõud laiaulatusliku kallaletungi ennetamiseks ja tõrjeks</p>

ESMANE KAITSEVÕIME: Tabel iseloomustab struktuuride ülesehitust, suurust, sõjalist valmisolekut ning komplekteerimise ja varustamise põhimõtteid.

SÕJALISE OPERATSIiooni TEOSTAMISEKS:

Operatiivstruktuuri koosseisus valmistatakse ette keskalluvusega üksused ning erinevad komponendid.

Funktsionaalsusest ja sõjalistest võimetest lähtuvalt koosnev operatiivstruktuur üldotstarbelistest ja maakaitseüksustest. Üldotstarbelised üksused on mõeldud sõjaliste ülesannete täitmiseks ülesannete kogu spektri ulatuses. Maakaitseük-

suste peamiseks ülesanneteks on tagala julgestamine, vastuvõtva riigi toetuse korraldamine ja kaitseväge mobilisatsiooni toetamine.²⁵

Operatiivstruktuur jaguneb valmidusastme järgi alalises valmiduses olevateks üksusteks, kiirreageerimisüksusteks ja põhivalmiduses olevateks üksusteks. Üksuse valmidusastet iseloomustavad tema reageerimiskiirus, väljaõppe tase ja varustusaste.

Alalises valmiduses olevad üksused koosnevad lepingulises tegevteenistuses olevatest kaitsevägeelastest. Kiirreageerimisüksused koosnevad lepingulises tegevteenistuses olevatest kaitsevägeelastest ning valmisoleku reservi ja valmidusreservi kuuluvatest reservväelastest. Alalises valmiduses olevate üksuste ja kiirreageerimisüksuste relvastus ning varustus on rahuajal täielikult komplekteeritud.

Põhivalmiduses olevad üksused koosnevad lepingulises tegevteenistuses olevatest kaitsevägeelastest ja reservväelastest. Põhivalmiduses olevate üksuste relvastus ja varustus komplekteeritakse kaitseväge varadele lisaks osaliselt ka täiendava ressursi kasutuselevõtu teel.²⁶

Alalises valmiduses olevate üksuste ja kiirreageerimisüksuste

²⁵ Sõjalise kaitse strateegiline kava, p 26.

²⁶ Sõjalise kaitse strateegiline kava, p 28.

peamiseks ülesandeks on esmane kaitsetegevus Eesti ja/või NATO liitlase vastu suunatud sõjalise rünnaku korral (artikli 5 operatsioonid). Ümberpaigutatavad alalises valmiduses olevad üksused ja kiirreageerimisüksused on valmis osalemiseks NATO kiirreageerimisjõudude (High Readiness Force) koosseisus.

Ümberpaigutatavad põhivalmiduses olevad üksused tagavad valmisoleku osaleda NATO madalama valmisolekuga jõudude (Forces of Lower Readiness) koosseisus ning pike- ja maajalaste operatsioonide puhul üksuste jätkusuutlikkuse või operatsioonidel viibivate üksuste tugevdamise.²⁷

Operatiivstruktuuri ettevalmistussüsteem peab olema üles ehitatud nii, et oleksid täidetud NATO alusdokumentidest tulenevad nõuded, millest kõige olulisemad on ühendoperatsioonide läbiviimiseks vajaliku väeliikide ja relvaliikide koostöövõime, samuti koostöövõime saavutamine NATO vägedega.

Maismaa-operatsioonide osas peab operatiivstruktuuri ettevalmistussüsteem tagama NATO maismaaoperatsioonide doktriinist lähtuva põhiohude täitmise, milleks on maaväe eri relvaliikide üksuste koostöövõime saavutamine pataljoni taktikalise grupi tasemel brigaadi raamistikus (brigaadi staabi juhtimisel). See on madalaim tase, kus ühitatud relvaliikide (*combined arms*) põhimõtet on võimalik rakendada.

Sõjaaja administratiiv- ja väljaõppestruktuuri ülesehitus ja peamised ülesanded

Väljaõppe- ja administratiivstruktuuri põhiülesandeks on operatiivstruktuuri üksuste väljaarendamine ja kaitseväge tegevuse üldine tagamine.

Väljaõppe- ning administratiivstruktuuri koosseisus on väljaõppekeskused, toetusüksused ja -asutused ning kaitseväge õppeasutused.²⁸

Operatiivstruktuuri reservkomponendi mobiliseerimiseks ja üksuste formeerimiseks, samuti täiendusreservi rakendamiseks valmistatakse kaitseväge sõjaaja administratiiv- ja väljaõppestruktuuri koosseisus ette formeerimisstruktuuri.

Formeerimisstruktuur valmistatakse ette Kaitseliidu põhjal.²⁹ Formeerimisstruktuuri ülesanne on hajutatult formeerida

operatiivstruktuur ning täiendusreserv võimalikult ettenähtud ajavahemiku jooksul.

Täiendusreservi ülesehitus ja peamised ülesanded

Sõjalise kaitse strateegilisest kavast tulenevalt tagatakse julgeolekuolukorra põhjalikul muutumisel suurema arvulise kaitseväge ülesehitamise valmisolek pikaajalist ülesehitust vajavate jõudude (Long-Term Build-up Forces) kontseptsiooni rakendamiseks.

Pikaajalist ülesehitust vajavate jõudude aluseks on täiendusreserv. Täiendusreservi kuuluvad need reservväelased, kes ei ole määratud ametikohtadele operatiivstruktuuri üksustes, kuid kelle üle peetakse arvestust üksuse ja eriala põhisel. Samuti koostatakse täiendavad üksuste ettevalmistamise ja varustuse hankeplaanid.³⁰

Käesoleva kümnendi lõpuks tõuseb täiendusreservi kvaliteet oluliselt, seoses praeguse oma ettevalmistuse tasemelt väga ebahütlase III kategooria väljalangemisega. Ka asendub täiendusreservi I kategooria järk- järgult käesoleval kümnendil ette valmistatud reservväelastega, kes on ajateenistuse jooksul läbinud õppetsükli kuni pataljoni taktikalise grupi tasemeni.

See loob eeldused nii täiendusreservi I kui ka II kategooria rakendamiseks vajaduse korral üksusepõhiselt või ka terviklike allüksuste (jagude, rühmade, kompaniide) kaupa operatiivstruktuuri üksuste täiendamiseks.

Operatiivstruktuuri sõjalise võimekuse alalhoidmine sõjategevuse käigus

Hinnangu andmisel võimalike kaotuste suuruse kohta saab tugineda ainult eelnevate sõdade ja kriiside kogemustele ning ükski järgnev sõda pole eelmise kordus, see seab piirangud hinnangu adekvaatsusele. Siiski on ratsionaalne hinnata kaotusi kõige halvema stsenaariumi kontekstis (konventsionaalsed sõjalised operatsioonid intensiivses operatsioonikeskkonnas).

Hinnanguliselt saab 2/3 kaotustest olema püsikaotused (1/3 surnute ja 1/3 sõja käigus rivvi mitte tagasi pöörduvate raskelt haavatute näol) ning 1/3 taastuvad kaotused (kergelt haavatud, kes on võimelised käimasoleva sõja käigus teenistust jätkama). Langenute hulka on arvestatud ka operatsioonide käigus kadunuks jäänud isikkoosseisu arv.

Ajagraafik	Surnud	Raskelt haavatud (ei pöördu sõja käigus tagasi rivvi)	Kergelt haavatud (pöördub tagasi rivvi)	Kokku
1 päev	1/3 (60 – 160)	1/3 (60 – 160)	1/3 (60 – 160)	180 – 400
14 päeva	1/3 (800 – 1 900)	1/3 (800 – 1 900)	1/3 (800 – 1 900)	2 500 – 5 600
30 päeva	1/3 (1 800 – 4 000)	1/3 (1 800 – 4 000)	1/3 (1 800 – 4 000)	5 400 – 12 000
60 päeva	1/3 (3 600 – 8 000)	1/3 (3 600 – 8 000)	1/3 (3 600 – 8 000)	10 800 – 24 000
90 päeva	1/3 (5 300 – 12 000)	1/3 (5 300 – 12 000)	1/3 (5 300 – 12 000)	16 000 – 36 000

²⁷ Sõjalise kaitse strateegiline kava, p 29.

²⁸ Sõjalise kaitse strateegiline kava, p 31.

²⁹ Sõjalise kaitse strateegiline kava, p 34.

³⁰ Sõjalise kaitse strateegiline kava, p 30.

Arvestada tuleb ka sellega, et kaotused ei hakka jagunema kõigi üksuste vahel ühtlaselt, kaotuste põhiraskust hakkavad kandma lahinguüksused, eelkõige jalaväeüksused, st, et nende võitlusvõime hakkab langema suhteliselt kiiremini kui teistel üksustel.

Üksuse võitlusvõime ja lahinguline efektiivsus langevad oluliselt, kui kaotused on ületanud 20% piiri ning üksuse võime viia läbi konventsionaalseid sõjalisi operatsioone (maismaaoperatsioonide osas kaitse-, viivitus-, ja pealetungilahingut) lakkab reeglina olemast, kui kaotused on ületanud 50% piiri (üksus peab üle minema asümmeetrilistele võitlusmeetoditele, st sissitegevusele).

Kaasaegsete isikliku kaitse vahendite ja soomustamise abil võimalike kaotuste vähendamine ning vastavate meetmete mõju operatiivstruktuuri jätkusuutlikkusele

Kaasaegsete isikliku kaitse vahendite ja soomustamise abil isikkoosseisu kaotuste vähendamist on võimalik kirjeldada viimaste sõjaliste konfliktide näitel. Alljärgneval joonisel on graafiliselt kajastatud Iraagi sõja kogemuste põhjal rünnakute ning isikkoosseisu kaotuste suhe.

Graafikul on näha rünnakute intensiivsuse järsk kasv, millega seoses kasvas proportsionaalselt ka kaotuste arv. Pärast seda anti korraldus individuaalse kaitsevarustuse täiendamiseks ja kõikide operatsioonidel osalevate transpordivahendite soomustamiseks (sealhulgas võeti kasutusele ka muid meetmeid). Selle tulemuseks oli lahingukaotuste vähenemine ca 50% võrra hoolimata rünnakute kõrge intensiivsuse säilimisest. Lahingukaotuste vähendamine on seotud loomulikult erinevate meetmete kompleksse rakendamisega, sealhulgas näiteks taktikalise käitumise täiendamine, kuid kirjeldatud näite varal on võimalik hinnata varustatuse suurt osakaalu inimkaotuste vähendamisel.

Iraagi sõja kogemuste põhjal võib järeldada, et kui operatiiv-

struktuuri üksuste ja täiendusreservi I kategooria isikkoosesis varustada modernsete isikliku kaitse vahenditega (Kevlar-kiivrite ja 3a+ klassi soomusvestide) ning operatiivstruktuuri üksused ka soomustatud veoautode või soomukitega, on võimalik kaotusi, eriti fataalseid kaotusi, vähendada umbes poole võrra.

Operatiivstruktuuri ettevalmistussüsteem peab olema üles ehitatud nii, et kõigi väeliikide puhul on täidetud NATO alusdokumentidest tulenevad nõuded, millest kõige olulisemad on ühendoperatsioonide läbiviimiseks vajaliku väeliikide ja relvaliikide koostöövõime, samuti koostöövõime saavutamine NATO vägedega.

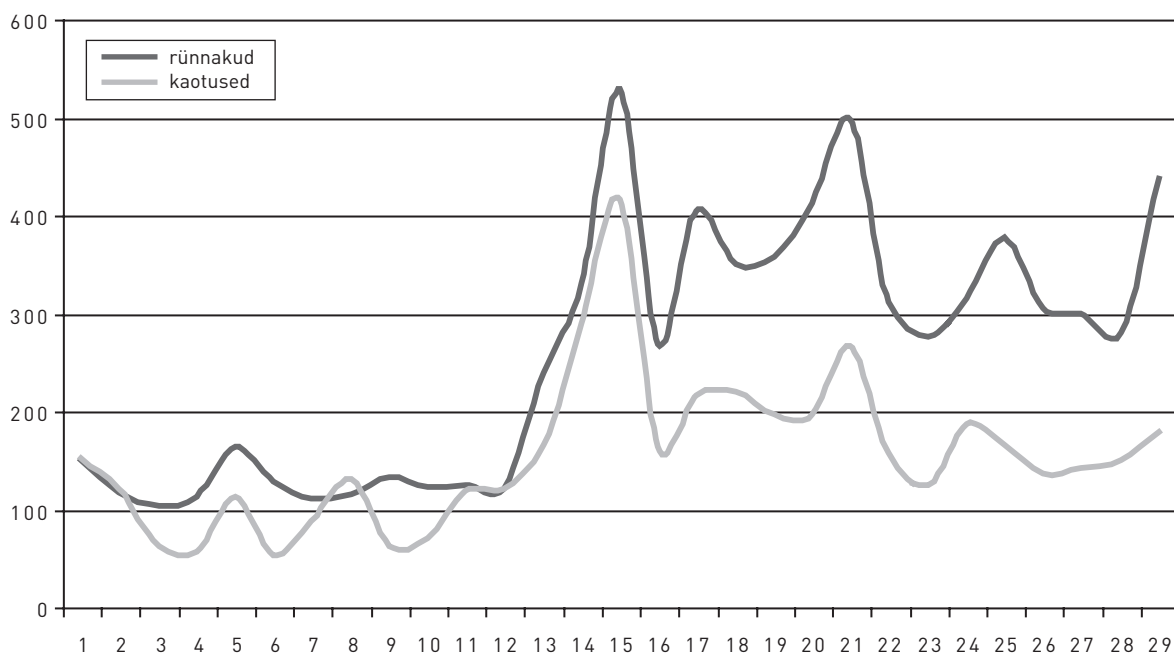
Maismaaoperatsioonide osas peab operatiivstruktuuri ettevalmistussüsteem tagama NATO maismaaoperatsioonide doktriinist lähtuva põhinõude täitmise, milleks on maaväe eri relvaliikide üksuste koostöövõime saavutamine pataljoni taktikalise grupi tasemel brigaadi raamistikus (brigaadi staabi juhtimisel).

Samuti peab ettevalmistussüsteem olema piisavalt robustne, tagamaks vajaduse korral kvantitatiivsete võimelünkade täitmiseks vajalike üksuste ettevalmistamise üksuste reservis oleku pikendamise kaudu.

Ka peab operatiivstruktuuri ettevalmistamissüsteem olema piisavalt paindlik, et võimaldada vajaduse korral kvalitatiivsete võimelünkade kõrvaldamiseks vajalike uute üksuste ettevalmistustsükli käivitamist.

Ka peab üksuste ettevalmistussüsteem tagama operatiivstruktuuri jätkusuutlikkuse piisava hulga ja kvaliteediga täiendusreservi tekkimise kaudu.

Üksuse võitlusvõime ja lahinguline efektiivsus langevad oluliselt, kui kaotused on ületanud 20% piiri ning üksuse võime viia läbi konventsionaalseid sõjalisi operatsioone (maismaaoperatsioonide osas kaitse-, viivitus-, ja pealetungilahingut)

lakkab reeglina olemast, kui kaotused on ületanud 50% piiri (üksus peab üle minema asümmeetrilistele võitlusmeetoditele, s.t. sissitegevusele).

Iraagi sõja kogemuste põhjal võib järeldada, et kui operatiivstruktuuri üksuste ja täiendusreservi I kategooria isikkoosseis varustada modernsete isikliku kaitse vahenditega (Kevlar-kiivrite ja 3a+ klassi soomusvestide) ning operatiivstruktuuri

üksused ka soomustatud veoautode või soomukitega, on võimalik kaotusi, eriti fataalseid kaotusi, vähendada umbes poole (50%) võrra.

Ette valmistatud operatiivstruktuur, sõjaaja administratiiv- ja väljaõppestruktuur ning täiendusreserv peavad tagama riigile esmase iseseisva kaitsevõime võimelinkadest tulenevate piirangutega.

KUTSEALUSTE KVALITEET 2000–2005

Operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistussüsteemi analüüs

Sõdur nr 4 (48), 2006

Käesoleva peatüki eesmärgiks on analüüsida kutsealuste kvaliteetseid näitajaid, nende vastavust kaitseväge poolt esitatud nõuetele ning kutsealuste kvaliteedi mõju operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistamisele.

Ajateenistusse võetavate kutsealuste arv sõltub kaitsevägele püstitatud ülesannetest ja on viimati määratletud Vabariigi Valitsuse 27. märtsi 2004. a korraldusega nr 212-k "Kaitsejõudude struktuuri ja arenguplaani kuni aastani 2010" kinnitamine.

Alates 1973. aastal sündinutest on ajateenistuse Eesti kaitseväes, piirivalves ja päästeametis läbinud keskmiselt 2800 kuni 3200 kodanikku aastas. Kui mittekodanikud (ca 25% noormeestest) maha arvata, on see arvuks ca 40% potentsiaalsest kutsealuste kontingendist. Kuna viimase viie aasta jooksul on kutsealuste kontingent püsinud tasemel alla 3000 mehe aastas, aga kutsealuste aastakäigud tulenevalt suhteliselt kõrgest sündimusest aastail 1983–1987 on hoopiski suurenenud, siis on ajateenistuse läbinute osakaal potentsiaalsest kutsealuste kontingendist langenud.

Kutsealuste kategooriasse kuulub 2005. aasta lõpu seisuga kokku 30 709 kutsealust. Arstlik komisjon on läbimata 16 659 kutsealusel. Kui viimati nimetatud arvust lahutada maha umbes pooled kutsealustest (ajapikenduse saanud, ajateenistusse ajutiselt mittesobivad, ajateenistuseks kõlbmatud), mis on senisest praktilisest kogemusest lähtuvalt isegi ülehinnatud, oleks see arv ca 8 500. Kaitseväge teenistuskohustuslike Eesti kodanike riikliku registri 2005. aasta 4. novembri seisuga¹ on ajateenistusse võimalik (arvestamata seejuures eesti keele oskust ja karistatust) kohe kutsuda 8 263 kutsealust. Kokku kujuneks kutsealuste valimi suuruseks seega 16 763 kutsealust.

Kutsealuste kvaliteedi näitajad on fikseeritud perioodil 2000 kuni 2005 ja analüüsitud nende vastavust kaitseväge poolt kehtestatud kriteeriumitele operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistamise ülesande nõuetest lähtuvalt. Operatiivstruktuuri üksuste täidetavad funktsioonid haaravad laia operatsioonide spektrit ning sellest tulenevalt on kaitseväge-poolsed

ootused kutsealustele põhjendatult kõrged.

Ajateenistuse läbimine ei ole ainult hetkeline kohustuse täitmine seaduse ja riigi ees vaid sõjaaja ametikohale määramisega mõnes operatiivstruktuuri üksuses kaasneb kohustus sõjalise valmisoleku tõstmise või mobilisatsiooni korral reservväelasena tegevteenistusse astuda ning võidelda vajaduse korral Eesti Vabariigi eest. Selle kohustuse täitmise kaudu tagatakse Eesti Vabariigi esmane iseseisva kaitsevõime ja liitlaskohustuste täitmine NATO-s.

Aastail 2001–2002 täideti kutsumised plaanipäraselt, 2003–2005 muudeti (vähendati) kutsealuste plaani kaitseväge juhataja taotlusel mõningate operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistamise ärajätmise (edasiliikkamise) tõttu, peamiselt relvahangete hilinemise ning infrastruktuuri probleemide tõttu (vt operatiivstruktuuri analüüsi 5. peatükki).

2005. aasta oli esimene aasta, mil Piirivalvesse ja Päästeameti sõjaväestatud üksustesse kutsealuseid enam ei kutsutud ja kutsealuste teenistusse kutsumise plaani ei täidetud seoses probleemidega Riigikaitseosakondade reformimisel Kaitseressursside Ametiks.

Kokku jäi antud ajavahemikul kutsumata 1189 kutsealust, mis avaldas negatiivset mõju nii kaadriksõjaväelaste juurdekastvule kui ka operatiivstruktuuri sõjalisele valmisolekule tervikuna.

Võib hinnata, et 2005. aasta teisel poolaastal ilmnunud probleemidele kutsealuste ajateenistusse kutsumisel avaldas oluliselt mõju poole aasta pealt läbi viidud Riigikaitseosakondade reorganiseerimine Kaitseressursside Ametiks (KRA) ja ümberkorralduste ajastamine aasta teisele poolele, kutsealuste kahele kõige arvukama kutsumise perioodile.

Ajateenistuse baasil valmistatakse ette ja komplekteeritakse operatiivstruktuuri kiirreageerimis- ja põhivalmidusüksuste reservväelaste ametikohad. Ajateenistus loob ka eeldused tulevaste kaadriksõjaväelaste värbamiseks alalises valmiduses olevate üksuste komplekteerimiseks.

¹ KRA kiri "Kutsealuste ajateenistusse kutsumisest", 16.11.2005, reg nr J1.-3.1-1.4/05/17524

² Kiri J1-12-17/13645, 07.11.2002.a

Kaitsejõudude Peastaap esitas Kaitseministeeriumile nõuded kutsealuste ajateenistusse sobivuse määramiseks² ning tegi ettepaneku rakendada kutsealuste valikul eeltestimise süsteemi psühholoogilise sobivuse ja füüsilise võimekuse määramiseks.

- Kõigil kutsealustel eeldati vähemalt põhihariduse olemasolu.
- Tegevteenuskõlblikkuse piiranguid (aste B) oli lubatud vaid staabi- ja side allüksustes ning tagala allüksustes.
- Riigikeele ebapiisav valdamine kuni 6% kutsealustest oli lubatud jalaväe üksustes ja logistika üksustes.
- Mittevabadusekaotuslik kohtulik karistus oli lubatud kuni 4% kutsealustest vaid jalaväe üksustes, side- ja staabi üksustes ning logistikauksustes.

Siin loetletud üksused kokku on keskmiselt vaid pool kehvativast operatiivstruktuurist, mistõttu loetletud erikategooriate kutsealuseid tohiks aastas kutsutud kutsealuste arvust olla samuti vaid pool nende üldarvust.

Tehes kokkuvõtte aastatel 2000 kuni 2005 ajateenistusse kutsutud kutsealuste kvaliteedinäitajatest tuleb kahjuks tõdeda, et kavandatud ja soovitud nihet kutsealuste kvaliteedi parandamisele ei ole aastail 2003 kuni 2005 toimunud, mis kokkuvõtlikult tähendab:

- Pole loodud mehhanismi psüühilise sobivuse ja füüsilise võimekuse eelneva määramiseks;
- Riigikeelt mittevaldavate ja kohtulikult karistatud kutsealuste osakaal ületab kaitsejõudude poolt soovitud piiri;
- Jätkuvalt on suur väljalangemine ajateenistuse jooksul.

1. Pole loodud mehhanismi psüühilise sobivuse ja füüsilise võimekuse eelneva määramiseks. Professor A. Toomela pidi Kaitseministeeriumi tellimisel looma ning rakendama kutsealuste hindamiseks psühholoogilise testi nende sõjaväeliseks juhiks sobivuse, õppimisvõime, kollektiivsuse ning erialasobivuse määramiseks. Selleks kulutati piisavalt aega ja riigi vahendeid, kuid ülesanne katkestati enne testi lõplikku valmimist. Juba katsetamisjärgus olev test ja selle rakendamiseks vajalikud koodid jäeti üle võtmata. Samas puudus vajadus midagi uut leiutada, sest samal põhimõttel toimivat testi ja lõppkokkuvõttes väiksema raha eest pakkusid juba aastaid tagasi soomlased. Piirivalveamet kasutas juba kümme aastat tagasi ameti psühholoogi teeneid piirivalvurite teenistusse värbamisel ja seda edukalt.

Üldfüüsilise testi (Cooperi testi või mõne selle analoogi) kasutamine kutsealuste füüsilise vormi väljaselgitamiseks pole rakendunud. Ometi on seda võimalik korraldada kasvõi koostöös üldhariduskoolidega kui selle eraldi rakendamine peaks liiga palju korraldamisraskusi valmistama. Hetkel jääb endiselt kutsealuste füüsilise sobivuse määramise ainsaks aluseks arstliku komisjoni poolt määratav üldine tervislik seisund, kasv ning armide puudumine näos.

2. Riigikeelt mittevaldavate ja kohtulikult karistatud kutsealuste osakaal ületab kaitsejõudude poolt soovitud piiri. Riigikeele õpetamine ning kohtulikult karistatute ümberkasvatamine ei saa olla kaitsejõudude ülesanne, lisaks mõjub selliste kutsealuste suur arv demoraliseerivalt allüksuse isikkoosseisule. 2004. aastal ajateenistusse kutsutud kutsealuste üldarvust olid Kaitseministeeriumi andmetel vastavad näitajad 3,5% ja 3,4%.

Väljaõppekeskustes tehtud järelkontrolli käigus saadi

kahjuks hoopis teistsugused tulemused – vastavalt 7,7% ja 4,9%. Nimetatud erinevused tulenevad Kaitseministeeriumi ja kaitseväge väljaõppekeskuste erinevast hinnangust keeleoskusele ning karistusregistri andmete erinevast tõlgendusest.

Üldistades kaitseväge soovitusi kutsuda ajateenistusse 4% mittevabadusliku kohtuliku karistusega ja 6% riigikeelt mittevaldavaid kutsealuseid vaid jalaväe- ja tagalaüksustesse, peaksid vastavad näitajad kogu kutsealuste aasta arvust vaid 50% ehk vastavalt 2% ja 3%. Perioodi 2000 – 2005 keskmised näitajad riigikeele mittevaldamise osas on aga 7,6% ning kohtulikult karistatute osas 6,4%.

3. Ajateenistusse kutsututest on teenistuskõlblikud piirangutega keskmiselt 13% ehk üle 300 kutsealuse. Ajateenistuse kaitseväes on sunnitud aastas keskmiselt katkestama 200 ajateenijat (7,5%), kes arvatakse reservi ravi jätkamiseks (ca 35%) või kustutatakse teenistuskõlbmatuse tõttu üldse kaitseväteeniustuskohustuslike kodanike registrist (ca 65%). Mõlemal juhul on peamiseks põhjuseks psüühilised häired (45%), millele järgnevad luu- ja liigeste haigused (25%). 2005. aasta 1. detsembri seisuga on nimetatud aasta ajateenistusperioodi jooksul ennetähtaegselt vabastatud ajateenistusest 172 ajateenijat. Enamus reserviarvamistest on teostatud juuli ja oktoobri kutsetest (139 ehk 81%). Kui juulikuu kutses on tänaseks välja langenud 84 ajateenijat, siis oktoobrikuu kutses on kahe kuuga ajateenistuse katkestanud 55 ajateenijat. Loetletud puudused põhjustasid tõsisemaid probleeme operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistamisel.

2002. aastal esitatud nõuded kutsealuste sobivuse määramiseks lähtusid kaitseväes õpetatavatest peamistest sõjalistest erialadest. Kuigi esitatud kriteeriumitest lähtuvalt tuleks hinnata erialade ettevalmistamise vastavust perioodil 2003 – 2005, on ülevaatlikkuse huvides ja tendentside kajastamiseks rakendatud perioodi 2000 – 2005.

Ülevaate koostamisel on arvesse võetud, et üks väljaõppekeskus õpetab korraga mitut eriala üksuse kui terviku komplekseks ettevalmistamiseks.

Jalaväe eriala ettevalmistus toimub Kuperjanovi-, Viru ja Pärnu jalaväe väljaõppekeskustes. Kaitseväge nõue oli lahingüksustes rakendada tervisepiiranguteta kutsealuseid, seda nii väljaõppe kui edasise sõjalise rakendamise seisukohast lähtudes.

Perioodil 2000 – 2005 on tervise kõlblikkuse aste B kõinud 4,3% 2000. aastal kuni 16,1% 2005. aastal. 2002. aasta 6,4% on kuue aasta kontekstis hea tulemus, millest alates hakkas tervisepiirangutega kutsealuste osa aeglaselt tõusma ja tegi järsu hüppe 2004. aasta 7%-ilt 16,1%-le 2005. aastal.

Hariduse osas seati tingimuseks vähemalt 75%-il kutsealustest keskhariduse olemasolu. Kõrgharidust omavad terved kutsealused rakendatakse jao ja rühma taseme juhtide ettevalmistamiseks. Omandamata põhiharidus aga võib saada takistuseks intensiivses õppeprotsessis sõjaväelise eriala omandamisel. Vaadeldaval perioodil on kõrgharidusega kutsealuste osakaal näidanud pidevat tõusutrendi, keskharidusega kutsealuste osa tõusis 2003. aastaks oma maksimumi (91,2%), peale mida hakkas langema ning oli 2005. aastal 74,7%. Sama mudel ümberpöörduvalt kehtib põhihariduse osas, mis oli 2003. aastal madalaimas seisus (7,7%) ja asus seejärel tõusutrendi (2005. aastal juba 20,3%). Lõpetamata põhiharidusega kutsealuste osa jalaväeüksustes jõudis 2003. aastaks

nulli kuid on taas tõusmas (0,3% 2005. aastal).

Riigikeelt halvasti valdavate kutsealuste osakaal oli samuti miinimumis 2003. aastal (1,4%), peale seda hakkas kiiresti kasvama ja ületas soovitud piiri (kuni 6%) 2005. aasta kutsealuste seas (9,8%). Kuigi kohtulikult karistatud kutsealuste arv on pidevalt olnud üle soovitud piiri (kuni 4%), on see olnud pidevas languses, jõudes 2005. aastaks 5,3%-ni.

Sõjaväepolitsei eriala ettevalmistus viiakse läbi Üksik-Vahipataljoni baasil. Üksuste ettevalmistuse käigus rakendatakse väljaõppele olevaid ajateenijaid presidendipalee ning Eestis viisidil viibivate välisriigi esindajate vastuvõtmisel auvahtkonnades. Erialast ja lisaülesannetest tulenevalt on kutsealustele kehtestatud ranged nõuded – tervise kõlblikkus piiranguteta, kõigil kohustuslik vähemalt keskharidus, täielik riigikeele valdamine ja karistatuse puudumine.

Tervisega tinglikult kõlblikud ajateenijad on olnud pidev probleem. Madalseisus oli näitaja aastatel 2001 – 2002, peale seda hakkas kiiresti tõusma ja ületas neljandiku koguarvust 2005. aastaks (25,9%).

Hariduse osas soovitud täielik keskharidus on saavutamata. Parim seis saavutati 2003. aastal (95,3%), peale mida algas kiire allakäik (2005. a vastavalt 79,4%). Kõrghariduse osakaal on tõusuteel. Perioodil 2003 – 2004 puudusid omandamata põhihariduse kategooria ajateenijad, kes on taas tagasi 2005. aastal (0,2%).

Riigikeele valdamise parim seis oli 2002. aastal (2,2%). Sealtpäe on pidev tõusutrend järsu hüppega 2005. aastal (15,6%). Pidevalt vähenev karistatute arv tegi järsu tõusu 2004. aastal (18,7%), vaibudes 2005. aastaks 2,7%-ile.

Luure eriala on esile toodud selle eripärast lähtuvalt, mis esitab kõrgendatud nõudmisi võrreldes teiste lahingtoetuse erialadega. Kõlblikkus piiranguteta, sh nägemine, värvitaju ja kuulmine perfektsed, keskharidus vähemalt 80% isikkoosseisul, riigikeele valdamine ja karistatuse puudumine kõigil kutsealustel.

Vaadeldaval perioodil on tervisekõlblikkuse astmega B kutsealused alates 2002. aastast olnud tõusutrendis, järsk kasv toimus 2005. aastal (18,8%).

Hariduse nõuded on üldiselt täidetud – kõrghariduse osakaal on kasvamas, keskharidusega kutsealuste arv on üle 80%, omandamata põhiharidusega kutsealused puudusid vaid 2003. aastal.

Riigikeele mittevaldamisega oli seis ideaalilähedane (0,2%) 2003. aastal. Järsk kasv toimus 2005. aastal (10,6%). Karistatute osakaal on pidevalt vähenemas.

Staabi ja side erialasid õpetatakse peale Sidepataljoni ka kõigis teistes väljaõppekeskustes. Nendel erialadel on lubatud tervise kõlblikkuse aste B, nõutud on vähemalt 90%-l kutsealustest keskharidus, riigikeele täielik valdamine on kohustuslik, karistatuid on lubatud kuni 4% kutsealustest.

Perioodi lõikes oli tervisenäitajate parim seis aastatel 2002 – 2004 (kategooria B 20%), kuid järsk hüpe 2005. aastal (59,6%) kolmekordistas tingimisi kõlblike osakaalu.

Märgatav keskharidusega kutsealuste arvu vähenemine toimus 2005. aastal, seda nii kõrghariduse kui põhihariduse osakaalu suurenemiste arvel.

Riigikeele mittevaldamine on olnud probleemiks läbi aastate. Kui 2002 – 2004 püsis see suhteliselt stabiilsena (4-6%), siis järsk hüpe toimus 2005. aastal (18,7%), mis pärssis tõsiselt üksuste ettevalmistamist side erialadel. Positiivsena võib nimetada karistatute puudumist kutsumistes kahel viimasel aastal järjest.

Logistika erialade väljaõpe toimub täies mahus Tagalapaataljonis, kuid ka teised väljaõppekeskused valmistavad ette tagala allüksusi ja spetsialiste oma üksuste koosseisu. Kaitseväge kriteeriumid lubavad logistika erialadel tervise kõlblikkuse astet B, soovitatav on vähemalt 75% kutsealustest keskhariduse olemasolu, lubatud on mõningane riigikeele nõrk valdamine (kuni 6%) ning mittevabaduskaotuslik karistus (kuni 4% kutsealustest).

Tervisega tingimuslikult kõlblikud olid madalamas seisus aastatel 2003 – 2004. Märnatav tõus selles osas toimus 2005. aastal (26,5%). Hariduskriteerium on viimastel aastatel olnud täidetud.

Riigikeele valdamise nõue oli täidetud 2003 – 2004 aastal, edasi näitab mittevaldajate osakaal tõusutendentsi, mis 2005. aastal suurenes märgatavalt (11,1%). Karistatute osakaal oli suur 2003 – 2004 aastatel, langes järsult 2005. aastal.

Merevägi õpetab ajateenistuse baasil välja laeva meeskonna erialasid, mõningal määral ka mereväebaasi toimimiseks vajalikke erialasid. Selle ülesande täitmiseks nõutakse kutsealustelt laitmatut tervist ja ujumisostkust, keskharidust vähemalt 75% kutsealustest. Riigikeele täielik valdamine ja karistatuse puudumine on kriteeriumitena samuti määratletud.

Perioodil 2000 – 2005 on tervise kõlblikkuse aste B olnud peamine probleem. Kui aastatel 2003 – 2004 oli see langustrendis, siis 2005. aastal toimus taas järsk tõus tasemele 14,9% kutsealuste arvust mereväes.

Haridusnõuded on täidetud, kuid viimasel kolmel aastal on toimunud keskhariduse osakaalu pidev langus põhihariduse suunas. Riigikeele valdamise ja karistatuse suhtarvud on üldiselt languses läbi vaadeldava perioodi.

Juhikandidaatide vastavus põhikriteeriumidele ja selle mõju

Kaitseväge üksuste ettevalmistamine ajateenistuse baasil on jaotatud neljaks väljaõppe tsüklikuks aastaks. Esimest ja kolmandat kutsealuste kutsumist on nimetatud ka eelkutsumiseks. Sellest kutses valitakse välja võimekamad ajateenijad sõjaväeliste juhtide ettevalmistamiseks jao ja rühma tasemel. Teine ja neljas kutsumine ehk põhikutsumine valmistab ette üksuste reakooseisu.

Kaitsejõudude nõudeid kutsealustele ning nelja kutses omavahel seostades järeldeb üheselt, et eelkutsumistel sõjaväeliste juhtide valimiseks ja ettevalmistamiseks ei tohiks olla teenistuskõlblikkuse astet B omavaid, põhiharidusega, riigikeelt mittevaldavaid ning kohtuliku karistusega kutsealuseid.

Arvates maha juhikandidaatideks mittesobivad kutsealused, keda eelkutses ei tohiks olla, saame nõuetele vastavaid õppursõdureid jaanuari kutses 98 (246st) ehk 40%. Juuli kutses oli vastav näitaja 564 (989st) ehk 57%.

Kutsealustele esitatud nõuete eiramine eelkutses osas põhjustab paratamatult juhtide valimi vähenemise, seega sõjalisteks juhtideks ettevalmistatav isikkoosseis ei vasta ebaadekvaatselt eelvalikust tulenevalt ka kõigile kaitseväelisele juhile esitatavatele nõuetele ega kvalifitseeru määratud sõjaja ametikohale. Tulemuseks on vakantsed, täitmata meeskonna- ja jaoulemate ning nende abide ametikohad operatiivstruktuuri üksustes.

2003 aasta augustis - septembris toimunud debatt ajakirjanduses kutselisele kaitsevägele üleminekust tingis üliõpilaste motivatsiooni vähenemise asuda ajateenistusse samal aastal,

mil nad võeti vastu kõrgkooli. 2003. aastal oli langus tuntav, kuid mitte tõsine, seda tänu lühikesele perioodile debati ja oma soovi fikseerimise vahel (kuni 15. september).

2004. aastal tuli tõsisem tagasilöökk, mil võrreldes 2003. aastaga vähenes samal aastal ajateenistust läbida soovijate arv koguni 51%. Kahe aasta kokkuvõttes oli samal aastal ajateenistusse asumise motivatsiooni langus 71%.

Üliõpilased, kes kaitseväeteenistuse seaduse alusel saavad valida ajateenistusse asumise aega, lükkavad nüüd selle kohustuse viimasele aastale. 2005. aasta 15. septembri seisuga esitas Kaitseressursside Ametile avalduse 1216 üliõpilast, kes määratlesid oma ajateenistusse kutsumise aasta alljärgnevalt: 2005. aastal – 96, 2006. aastal – 37, 2007. aastal – 183, 2008. aastal 900.

Tervise-, riigikeele valdamise ja haridusprobleemid seavad kaitseväge väljaõppekeskused raske küsimuse ette: kuidas selliseid ajateenijaid välja õpetada, millisel sõjaaja ametikohal umbkeelset, sageli laatsaretis viibivat, mõnikord ka õppimisvõimetut ajateenijat võimalik rakendada?

Keskmiselt 2% ajateenijatest ei ole nimetatud põhjustel saanud omandada kaitseväelist eriala kvalifitseerumise tasemel. Näiteks 2005. aasta kutsumistest oleks vastav näitaja 46 ajateenijat. Praktiliselt võib aasta keskmisena 50 ajateenijat lisada miinusena muudel põhjustel ennetähtaegselt reservi arvatud ajateenijatele, kes täiendavad väljaõpetamata reservi ning keda ei ole seetõttu võimalik määrata sõjaaja üksustesse. See suurendab veelgi puudujääki üksuste komplekteerimisel isikkoosseisuga ning sellega tuleb arvestada kutsumiste ülekatte protsendi määratlemisel.

Kaitseressursside Amet³

1.08.2005 jõustus riigikaitseosakondade ümberkorraldamine KRA-ks. Ümberkorralduste eesmärgiks oli ülesannete dubleerimise vähendamine ning digitaalse infosüsteemi rakendamine kutsealuste teenistusse kutsumisel ja ressursside arvestamisel.

Selle reformi läbiviimine eiras põhimõtteliselt Vabariigi Valitsuse poolt kinnitatud dokumenti "Kaitsejõudude struktuur ja arenguplaan kuni aastani 2010", mille punkt 70 määratleb, et vaadeldaval ajaperioodil (kuni aastani 2010) moodustatakse senise nelja riigikaitseosakonna baasil üks keskne riigikaitseosakond ja kolm regionaalset bürood.

Tegelikult likvideeriti maakondlikud bürood ning lisaks suleti ka kaks regionaalset osakonda, mis viis miinimumini kontaktid kutsealustega. Riigikaitseosakondade (edaspidi RKO-de) optimeerimine (KRA loodi ainult ühe regionaalse osakonnaga Tartus) regionaalsuse printsibi loobumise tingis omakorda põhifunktsioonide täitmise ainult arvestuse pidamise võimekuse tasemel kaitseressursside üle ning kutsealustega kontaktide olulise vähendamise teenistusse kutsu- mise korraldamisel.

Ümberkorralduste tulemusena loodud Kaitseressursside Amet on hetkel praktiliselt kaitseressursside arvestamise amet, kus kaitseväge ülioluline täidesaatev või rakenduslik väljund on piiratud (kutsealustega tegelemine, kaitsevägekohuslaste registri pidamine) või pole määratletud/puudub hoopis (riigi-

vara kasutuselevõtt, sundkoormiste rakendamine, värbamine).

Regionaalsuse printsibi loobumine ja ametikohtade vähendamine KRA-s (näiteks mobilisatsiooniresursside spetsialiste on ette nähtud ainult 2 inimest) nii suures ulatuses ning üleminek elektroonilisele infotehnoloogilisele teeninduskeskkonnale sedavõrd lühikesel ajajooksul põhjustas kaitseväge sõjalise valmisoleku- ja mobilisatsioonisüsteemile neli suuremat probleemi:

1. **Kutsealuste ajateenistusse kutsumine.** Kutsealustega kontaktide vähendamisega ning seoses üleminekuga elektroonilisele infotehnoloogilisele teeninduskeskkonnale vähenes ajateenistusse kutsutute kvaliteet ning ei suudetud tagada ajateenijate arvu ettenähtud ulatuses. Vabariigi Valitsuse seaduse §60 muutmise seaduse eelnõu seletuskirjas⁴ on lubadusena kirjas järgnevalt: "Samas eeldab Kaitseressursside Ameti edukas käivitamine, et ametile pandud ülesandeid hakatakse riigikaitseosakondadega võrreldes täitma kvaliteetivõimselt uuel tasemel."

Praktikas kujunes olukord plaanitule sootuks vastupidiseks. Operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistamiseks 2005. aastal määrati Vabariigi Valitsuse otsusega kutsuda ajateenistusse 2541 kutsealust (asus ajateenistusse 2319). Juuli ja oktoobri kutsumiste plaani ei täidetud. Juulikuus kutsuti ajateenistusse 36 kutsealust vähem, oktoobris vastavalt 189, kokku 222 kutsealust vähem kui planeeritud, mis moodustas 8,7% 2005. aastal planeeritud kutsealustest.

Kuna kutsealuseid kutsuti teenistusse planeeritud vähem, jäävad 2005-2006 aasta õppetsükli ette valmistamata alljärgnevad operatiivstruktuuri (all)üksused: jalaväebrigadi luurekompanii 4. luurerühm, jalaväebrigadi tankitõrjeraketikompanii 3. tankitõrjeraketirühm, brigadi 1. jalaväepataljoni A-jalaväekompanii 3. jalaväerühm, Tallinna Erikaitsepiirkonna jalaväepataljoni (linnavõitluspataljoni) staabikompanii luurerühm ja tulejuhtimisjagu ning linnavõitluspataljoni C-jalaväekompanii tulejuhtimisjagu.

Lisaks kutsealuste arvulisele vähenemisele langes teisel poolaastal ka nende kvaliteet mitmete näitajate osas:

Märgatavalt suurenes teenistuskõlblikkuse astmega B kutsealuste osakaal, moodustades oktoobri kutsust 32,5%, sellest Sidepataljonis 61,4%, Tagalapataljonis 54,2%, mereväes 52,6%.

Suurenes riigikeelt mittevaldajate osakaal, mis on 12,3%-iga viimase viie aasta kõrgeimal tasemel ja moodustades oktoobri kutsust Tagalapataljonis 41,7%, Viru Üksik-Jalaväepataljonis 17,7% (võib põhjendada piirkonna eripäraga) ning Kuperjanovi Üksik-Jalaväepataljonis 16%.

Endiselt on suhteliselt kõrge kohtulikult karistatute osakaal kutsealuste hulgas, moodustades näiteks Viru ÜJP-s 8,1%, Pärnu ÜJP-s 5,4% ning Kuperjanovi ÜJP-s 4,9% oktoobrikuu kutsust. Seejuures on üheselt määratlemata, mida see kohtuliku karistuse protsent sisaldab ning kas ikka kõik karistusega kutsealused on just mittevabadusekaotusliku kohtuliku karistusega.

Oktoobrikuus kutsuti ajateenistusse 9 alla põhihariduse tasemega kutsealust.

2. **Riiklikud ja sundkoormised.** Ebaselgeks on jäänud riiklike ja sundkoormiste teel kasutuselevõetavate varade

³ RKO reformiga seoses võttis kaitseväge seisukohad ja prognoosi kokku kaitseväge juhataja 28.01.2005 nr 0.5-2.1/888 kiri kaitseministrile. Selles esitatud argumendid on tänaseks kinnitust leidnud.

⁴ http://eoigus.just.ee/?act=dok&subact=1&DOK_W=84306 Vabariigi Valitsuse seaduse §60 muutmise seaduse eelnõu seletuskiri

küsimus. Kaitseväe üksuste väljaõpe ja sõjaline valmisolek baseerub varude olemasolule. Digitaalsetel andmekandjatel on küll võimalik varasid arvestada, kuid sundkoormiste määramine ja varade praktiline kasutuselevõtt eeldab regionaalset põhimõttel paiknevate inimeste olemasolu struktuuris. Regionaalsuse printsibist loobumine ei võimalda täita toiminguid, mis nõuavad vahetut kontakti kodanikega ja vara haldajatega.

Kaitseväe sõjalise valmisoleku tõstmise ja mobilisatsiooni oluline komponent – muude materiaalsete varade kasutuselevõtt – jääb senise KRA reformi tulemusel ebaselgeks.

3. Seose kadumine haldusreformiga. Tähelepanu vääri- vad ka seosed planeeritava riikliku haldusterritoriaalse jaotusega: haldusreform, mis jagab riigi neljaks administratiivseks üksuseks, on lähitulevikus tõenäoline. Erilist tähtsust omab koostöö eri ministriumide, ametkondade ja kohalike omavalitsuste vahel regionaalsel tasandil. Olukorras, kus põhimõtteline otsus riigi tulevases administratiivsest jaotusest neljaks suuremaks üksuseks on tehtud, on oluline, et nende piirid katkuksid mitte ainult kaitseringkondade/erikaitsepiirkondade, KRA ja Kaitsealiidu vastutusaladega, vaid ka politsei, päästeme- ameti jt ametkondade regionaalsete struktuuridega. Loogiline oleks kõigi nimetatud struktuuride regionaalsete staapide ja juhtimiskeskuste paiknemine regionaalsete omavalitsustega samal territooriumil. Kaitseväge on maakaitsestaapide loomisel sellega arvestanud, samuti KL oma administratiiv- ja väl- jaõppestruktuuri korrastamisel (neli juhtmalevat).

4. Värbamissüsteemi määratlematus. Uus amet on loo- nud ebaselge olukorra värbamise korralduses. Hetkel on vär- bamine kaitsevärke ja KL-i korraldatud killustatuna Rahu- operatsioonide Keskuse, väeosade ning KL malevate baasil, mis ei ole piisav, kuna personali juurdekasvu näitajad kaitse- väkke ja KL-i kõigis personalikategoriates on ebarahuldavad ja jäävad kaugemale maha KSAP 2010 planeeritust.

Kaitsevärele ja KL-le seatud ülesanded eeldavad kogu Kaitseministeeriumi valitsemisala senisest hoopis suuremat tähelepanu lepingulisse tegevteenistusse ja KL-i värbamisele. Sellest tulenevalt oleks otstarbekas määrata ka KRA üheks funktsiooniks lepingulisse tegevteenistusse ja KL värbamine. Värbamisfunktsiooni täitmine ei nõua lisaressursse, vaid eel- dab olemasolevale personalile täiendõppe läbiviimist.

11-kuuline ajateenistus

Kokkuvõtlikult on perioodi 2000 – 2005 läbivaks jooneks kut- sealuste kvaliteedi paranemine kaitseväre poolt püstitatud kri- teeriumitest lähtuvalt kuni aastani 2004. Märkatav ja kohati järsk tagasilangus toimus 2005. aastal, seda just tervisekritee- riumite ja riigikeele valdamise halvenemise osas.

Üheks põhjuseks on kindlasti Riigikaitseosakondade reor- ganiseerimine Kaitseressursside Ametiks 2005. aasta teisel poolel, mis on loodetud efektiivsuse ja kvaliteedi tõusu ase- mel hoopiski põhjustanud märgatava tagasilöögi kutsealuste arvestuse ja ajateenistusse kutsumise osas.

Samuti on Kaitseressursside Amet prognoosinud⁵, et ka 2006.a ei ole amet võimeline kutsuma ajateenistusse ainult neid kutsealuseid, kelle haridustase, kaitseväreteenistuskõlb- likkuse aste, kohtulik karistus ja eesti keele oskus vastaks

kaitseväre vajadustele.

Aastakäigupõhine kutsumine ei võimalda kutsealuste potentsiaali ära kasutada.

Fakt, et üle poole kutsealustest ei ole läbinud arstlikku komisjoni nende teenistuskõlblikkuse määramiseks annab alust vaid oletusteks ja spekulatsioonideks kutsealuste hal- vast tervislikust seisundist.

Lähiaastatel lisanduvad naturalisatsiooni korras koda- kondsuse saanud kodanikud suurendavad veelgi riigikeele valdamise määratlemise vajadust ja selle aluseks oleva mää- ramismetoodika kindlaks määramist ning vajadusel riigikeele täiendkoolituse korraldamist enne ajateenistusse kutsumist.

Täpsustamist kaitseväre ja KRA koostöös vajab ka mittevä- baduskaotusliku kohtuliku karistuse mõiste täpne määratle- mine seoses kutsealustega.

Eelvaliku ja testimise süsteem kutsealuste sobivuse mää- ratlemiseks erinevatele erialadele ei ole käivitunud.

Eelkutsutamisel sõjaväeliste juhtide valimiseks ja etteval- mistamiseks ei tohiks olla teenistuskõlblikkuse astet B oma- vaid, põhiharidusega, riigikeelt mittevaldavaid ning kohtuliku karistusega kutsealuseid.

Arvates maha juhikandidaatideks mitesobivad kutsealu- sed, keda eelkutsutes ei tohiks olla, oli nõuetele vastavaid õppursõidureid 2005. aasta jaanuari kutses 98 (246st) ehk 40%. 2005. aasta juuli kutses oli vastav näitaja 564 (989st) ehk 57%.

Kutsealustele esitatud nõuete eiramine eelkutsutes osas põhjustab paratamatult juhtide valimi vähenemise, seega sõjalisteks juhtideks ettevalmistatav isikkoosseis ei vasta eba- adekvaatselt eelvalikust tulenevalt ka kõigile kaitsevärelele juhile esitatavatele nõuetele ega kvalifitseeru määratud sõja- aja ametikohale. Tulemuseks on vakantsed, täitmata mees- konna- ja jaoülemate ning nende abide ametikohad opera- tiivstruktuuri üksustes.

2003 aasta augustis - septembris toimunud debatt ajakir- janduses kutselisele kaitseväre üleminekust tingis üliõpilaste motivatsiooni vähenemise asuda ajateenistusse samal aastal, mil nad võeti vastu kõrgkooli.

Üliõpilased, kes kaitseväreteenistuse seaduse alusel saa- vad valida ajateenistusse asumise aega, lükkavad nüüd selle kohustuse viimasele aastale. 15. septembri 2005 seisuga esi- tas Kaitseressursside Ametile avalduse 1216 üliõpilast, kes määratlesid oma ajateenistusse kutsumise aasta alljärgnevalt: 2005. aastal – 96, 2006. aastal – 37, 2007. aastal – 183, 2008. aastal 900.

Tervise-, riigikeele valdamise- ja haridusprobleemide tõttu ei kvalifitseeru keskmiselt 2% ajateenijatest sõjaaja ametiko- hale.

Keskmiselt 7,5% ajateenistusse kutsututest ei lõpeta eri- nevatel meditsiinilistel põhjustel ajateenistust.

Nimetatud faktoritega peab arvestama kutsumiste ülekatte protsendi määratlemisel.

Kaitseressursside Ameti loomine selle praegusel kujul on põhjustanud kaitseväre sõjalise valmisoleku- ja mobilisatsioo- nisüsteemile neli suuremat probleemi:

1. Kutsealuste ajateenistusse kutsumise kvantiteedi ja kvali- teedi langus;
2. Riiklike ja sundkoormiste teel kasutuselevõetavate varade rakendamise määratlematus;

⁵ KRA kiri "Kutsealuste ajateenistusse kutsumisest", 16.11.2005, reg nr J1.-3.1-1.4/05/17524

3. Seose kadumine riikliku haldusterritoriaalse jaotusega;
4. Värbamissüsteemi määratlematus (süsteemi loomise vajadus lepingulisse tegevteenistusse ja Kaitseliitu värbamiseks).

Kujunenud olukorras oleks kahtlemata positiivseks lahenduseks universaalse 11-kuulise ajateenistuse kehtestamine, mis võimaldaks lahendada praeguse diferentseeritud pikkusega ajateenistusse kutsumise põhiprobleemi – juhtide valimi küsimuse.

Kutsealuste ülekatte vajadus

Operatiivstruktuuri üksust saab käsitada lahinguvõimelisena kui isikkoosseisuga komplekteeritus on vähemalt 90%, soovitatavalt 100%. Seega saab määratleda operatiivstruktuuri ettevalmistamise põhikriteeriumiks, et kaitseväge-põhised operatiivstruktuuri üksused peavad olema ette valmistatud nii, et ka nende viimasel reservis oleku aastal (olenevalt üksuse tüübist 4 kuni 12 aastat pärast ajateenistuse jooksul läbi viidud ettevalmistustsükli lõppu) ei langeks nende komplekteeritus tasemele alla 90%.

Eelnevast definitsioonist lähtuvalt on kutsealuste ülekattega ajateenistusse kutsumise eesmärgiks tagada, et ka reservis oleku viimasel aastal oleks operatiivstruktuuri üksust võimalik sõjalise valmisoleku tõstmisel või mobilisatsiooni väljakuulutamisel komplekteerida vähemalt 90%, soovitatavalt 100% ulatuses.

Kogemuspõhiselt hinnates langeb kahekümnendates eluaastates reservväelastest erinevatel põhjustel (surm, püsiv tervisekahjustus, alkoholi- või narkosõltuvusse langemine, jäädav emigreerumine) rivist välja umbes 1% isikkoosseisust aastas, seega moodustub rivist välja langemine reservis oleku aja jooksul umbes 4-12% operatiivstruktuuri isikkoosseisust.

Sõjalises mõttes oleks ebaefektiivne püüda reservis oleku aja jooksul välja langevaid reservväelasi ühekaupa mehaaniliselt asendada mõne teise üksuse koosseisus ette valmistatud reservväelastega. Nende integreerimise tõttu antud üksuse koosseisu oleks nende suremus lahinguväljal 3-4 korda kõrgem kui antud üksuse koosseisus algsel etapil ette valmistatud isikkoosseisul. Ajalooliselt on mõistet "kahuriliha" kasutatud just selliste täiendusmeeste kohta, kellega ühekaupa täiendati suuri kaotusi kandnud üksusi.

Täiendusreservi on planeeritud rakendada üksusepõhiselt, kas vajaduse korral uute üksuste moodustamise teel operatiivstruktuuri koosseisu või allüksuste kaupa suuri kaotusi kandnud operatiivstruktuuri üksuste täiendamise teel.

Lisaks on põhjust arvestada nende reservväelastega, kes mobilisatsiooni väljakuulutamisel kohale ei ilmu. Realistlikult hinnates võib võtta aluseks, et ka kõrge kaitsetahte korral jääb sõjalise valmisoleku tõstmisel või mobilisatsiooni väljakuulutamisel formeerimispunktidest ilmumata umbes 10% reservväelastest. Põhjused võivad olla tehnilised (teade ei jõua erinevatel põhjustel adressaadini) või pole reservväelased füüsiliselt võimelised määratud ajaks kohale ilmuma (viibivad välismaal, on haigestunud, jms). Kaitsetahte languse korral võib ilmumata jäävate reservväelaste osakaal olla veelgi suurem (kaitsetahte langus mõjutaks sarnaselt kõiki personalikategooriaid, selle erinevusega, et lepingulises tegevteenistuses olevad isikud püüaksid sarnases olukorras tegevteenistuse lepingut lõpetada või deserteerida).

Seejuures on eelduseks, et sõjaaja personaliarvestussüsteem (BALTPERS-i sõjaaja aplikaatsioon on kõigil tasanditel

kasutusele võetud ning teavitussüsteem on dubleeritud viiekordselt (e-mail, sms-sõnumid, televisioon, raadio ja post).

Pärast ajateenistuse lõppu astub eeldatavalt lepingulisse tegevteenistusse ega pole enam seetõttu rakendatav esialgselt määratud sõjaaja ametikohal keskmiselt umbes 9-11% reservväelastest.

Optimaalse 3000-lise ajateenistuse korral astuks lepingulisse tegevteenistusse seega keskmiselt 270 kuni 330 inimest aastast:

- a) ohvitserkonna juurdekasv (Sõjakooli astujad) oleks umbes 45 inimest (ligi 1,5%),
- b) kaadriallohviterkonna juurdekasv (Lahingukooli astujad) oleks umbes 90 inimest (ligi 3%),
- c) ümberpaigutatavate üksuste allohviter- ja reakoosseisuga liituvate reservväelaste arv oleks umbes 150 – 200 inimest (5-7%).

Väiksem ajateenistuse maht tähendab loomulikult ka proportsionaalselt väiksemat lepingulisse tegevteenistusse astujate hulka, samas ei tähenda 300 lepingulisse tegevteenistusse astujat automaatselt kaadrikaitseväälaste hulga suurenemist 300 inimese võrra, sellest tuleb lahutada lepingulisest tegevteenistusest lahkujate hulk, kui see on näiteks 300 inimest aastast, on kaadrikaitseväälaste aastane juurdekasv hoopiski null.

Kui intensiivse värbamise või muude meetmete tulemusena õnnestub aastast lepingulisse tegevteenistusse astujate hulka oluliselt suurendada (näiteks 15%-ni või isegi 20%-ni, mis võib tulevikus osutada vajalikuks kas või kaadri voolavuse kompenseerimiseks, rääkimata kaadrikoosseisu planeeritud juurdekasvu taseme saavutamiseks), siis pole ka vastav hulk reservväelasi enam rakendatav nende esialgsel sõjaaja ametikohal.

Eelpool kirjeldatud kolme teguri koosmõjul pole 25-32% sõjaaja ametikohtadele määratud reservväelastest võimalik rakendada sõjalise valmisoleku tõstmisel neile esialgselt määratud sõjaaja ametikohtadel. Seega peavad ettevalmistustsükli lõpetavad operatiivstruktuuri üksused olema komplekteeritud vähemalt 115%, soovitatavalt 125% ulatuses vastavalt üksuse koosseisutabelile.

Lisaks tuleb arvestada väljalangevusega ajateenistuse jooksul või ebapiisava kvalifitseerumisega sõjaaja ametikohale. Tervise-, riigikeele valdamise ja haridusprobleemide tõttu ei kvalifitseeru sõjaaja ametikohale keskmiselt 2% ajateenijatest. Keskmiselt 7,5% ajateenistusse kutsututest ei lõpeta ajateenistust erinevatel meditsiinilistel põhjustel. 2006. aastal ei lõpetanud ajateenistust erinevatel põhjustel 9% ajateenijatest, see arv on viimastel aastatel tõusnud.

Eelnimetatud nelja teguri koosmõjul moodustub optimaalseks kutsealuste ülekatte vajaduseks operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistamisel umbes 35% ja minimaalseks hädavajaduseks 25%, seda tingimusel, et teenistusse kutsumine toimub plaanipäraselt.

Ülekatte vajadust mõjutavad ka Kaitseressursside Ameti probleemid kutsealuste teenistusse kutsumisel. 2005. aastal määrati Vabariigi Valitsuse otsusega kutsuda ajateenistusse 2541 kutsealust (asus ajateenistusse 2319). Juuli ja oktoobri kutsumiste plaani ei täidetud. Juulikuus kutsuti ajateenistusse 36 kutsealust vähem, oktoobris vastavalt 189, kokku 222 kutsealust vähem kui planeeritud, mis moodustas 8,7% 2005. aastal planeeritud kutsealustest.

Juhul, kui sarnane praktika jätkub, tuleb ülekatte planeerimisel hakata arvestama ka selle faktoriga.

Kutse	Kutsutud ajateenistusse	Teenistus kõlblik astmega B	%	Kõrgharidus	%	Keskharidusega	%	Põhiharidusega	%	Riigikeelt mitte valdajad	%	Kohtul. karistatud	%
jaanuar	246	36	14,6%	2	0,8%	161	65,4%	83	33,7%	22	8,9%	7	2,8%
aprill	34	6	17,6%	1	2,9%	25	73,5%	8	23,5%	2	5,9%		0,0%
juuli	989	168	17,0%	38	3,8%	861	87,1%	90	9,1%	140	14,2%	27	2,7%
oktoober	1050	341	27,5%	20	1,6%	761	61,4%	260	21%	122	9,8%	42	3,4%
KOKKU	2319	210	9,1%	41	1,8%	1047	45,1%	181	7,8%	164	7,1%	34	1,5%

TEENISTUSSE KUTSUTUTE KVALITEEDINÄITAJAD: 2005. aasta

	Kohe	Pärast 1. kursust	Pärast 2. kursust	Pärast 3. kursust	Pärast lõpetamist	Kokku
2000	220	28	42	72	3	365
2001	263	159	82	187	8	699
2002	524	225	237	51	5	1042
2003	425	138	147	248	36	994
2004	215	128	94	110	26	573
Kokku	1647	678	602	668	78	3673
	45%	18,50%	16,40%	18,20%	2,10%	

ÜLIÕPILASED VENITAVAD: pärast palgaarmee-temaatika ajutist päevakajastumist meedias lükkasid paljud üliõpilased oma ajateenistusse tuleku võimalikult kaugele lootuses, et ehk pääsevad üldse ära.

Aasta	Planeeritud kutsumine	Plaani korrektuur	Tegelik kutsumine	Vahe
2001	2700	0	2700	0
2002	3000	0	3000	0
2003	2840	2478	2478	362
2004	2820	2414	2414	406
2005	2740	2541	2319	421

VÄHEM KUI PLANEERITUD: seoses mitmete erinevate takistustega hangetest infrastruktuurini on ajateenistusse võetud vähem mehi kui algselt plaanis, see seab pikemas perspektiivis ohtu plaanide õigeaegse piisavas mahus realiseerumise.

	Ülekatte vajadust tingivad põhilised tegurid	Tegelik maksimaalne hetkevajadus (%)	Optimaalne vajadus, millest lähtub kaitseväge (%)	Tuleviku-prognosis (%)
1	Väljalangevus ajateenistuse jooksul (peamiselt tervislikel põhjustel)	7,5	7,5	3
2	Mittekvalifitseerumine sõjaaja ametikohale	2	2	1
3	Peale ajateenistust lepingulisse tegevteenistusse astumine	Kuni 11	11	Kuni 15
4	Sõjalise valmisoleku tõstmisel või mobilisatsiooni väljakuulutamisel kohale ilmumata jäämine	10	10	10
5	Väljalangevus reservis oleku aja jooksul	Kuni 12	4,5	4
	Kokku (%)	42,5	35	33

ÜLEKATTE VAJADUS VÄLJAÕPPEL ÜKSUSTES: operatiivstruktuuri reservüksused peavad säilitama vähemalt 90% mehitatuse, seega tuleb väljaõppel olevad üksused planeerida piisava ülekattega.

AJATEENISTUSE PERSPEKTIIV

Operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistussüsteemi analüüs

Sõdur nr 5 (49), 2006

Kaitseväe juhataja kirjaga¹ edastatud dokumendis "Kaitsevõimude struktuur ja arenguplaan kuni aastani 2010" (KSAP 2010) esitati operatiivstruktuuri üksuste plaanipäraseks ettevalmistamiseks vajalikuks kutsealuste üldarvuku kuni aastani 2010 ligi 3000 kutsealust aastas, mis vastab eelmise kümnendi lõpu ja käesoleva kümnendi alguse tasemele. Samas dokumendis esitati ka ressursiarvestused, mis tagavad operatiivstruktuuri üksuste plaanipärase ettevalmistamise.

Samas Vabariigi Valitsuse korraldusega² kehtestatud dokumendis "Kaitsevõimude struktuur ja arenguplaan kuni aastani 2010" on määratud kaitseväeteenistusse kutsutavate ajateenijate üldarvuku 2500, mis ei taga operatiivstruktuuri üksuste plaanipäraselt ettevalmistamist.

Kui põhivarustuse hanked ja infrastruktuuri ülesehitamine kulgeb plaanipäraselt, stabiliseerub operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistamise maht 2009.-2010. aastaks ning jääb edaspidi ühtlaselt samale tasemele (ligi 3000 kutsealust aastas).

Kuna arengukava käsitleb ajavahemikku 2007 – 2011, siis on otstarbekas analüüsida eelkõige aastatel 1980–1998 sündinud kutsealuste kontingenti.

Mõiste aastakäik all tähistatakse meeskodanikke, kes on sündinud ühel kindlal aastal. Ajateenistusse kutsumine toimub peamiselt aastakäikude kaupa, kuid kogu kutsealuste valim moodustub kokku kümnest aastakäigust.³

Lisaks eeltoodule tuleb arvestada asjaoluga, et alates 26.02.1992 Eestis sündinud isik saab Eesti kodakondsuse naturalisatsiooni korras (Kodakondsuse seadus §13 ja §14 alusel). Nimetatud aastast alates tuleb kutsealuste prognoosimisel aluseks võtta kõik Eestis sündinud meeskodanikud, seda vaatamata asjaolule, et nendest kõik ei pruugi Eesti kodakondsust taotleda.

Näiteks on kutsealuste valimi suurus 2005. aasta lõpu seisuga kokku 30 709 kutsealust. Seisuga 04.11.2005⁴ on Kaitseväeteenistuskohustuslike Eesti kodanike riikliku registri andmetel on ajateenistusse võimalik kutsuda, arvestamata seejuures kutsealuste eesti keele oskust ja kohtulikkus karistatust, kohe 8 263 kutsealust.

Lisaks sellele on arstlik komisjon läbimata 16 659 kutsealusel. Kui oletada, et umbes pooled kutsealustest saavad ajapikendust või osutuvad erinevatel põhjustel kaitseväeteenistuseks mittekõlblikuks, oleks see arv ca 8 500 ja kutsealuste valimi kogumahuks kujuneks seega ca 16 800 kutsealust.

2007. aastast alates hakkab ajateenistusse kutsutava põhi-aastakäigu (1989. aastal sündis 8120 meessoost kodanikku) suurus vähenema. 2015. aastal on ajateenistusse kutsutava põhiaastakäigu (1997.a sündinud) valimi suuruseks 6 528 Eestis elusalt sündinud meessoost kodanikku.

Arvestada tuleb veel asjaoluga, et suremus aastakäigu kohta on keskmiselt 2%⁵ ja kõik kutsealused ei ole erinevatel põhjustel teenistuskõlblikud. Kui 2005. aasta seisuga oli senine keskmine põhiaastakäikude suurus 6 800 – 7 600 kutsealust ja kümne aasta koguvõim selle juures 16 500 piirimail, siis on loogiline ka järgnevate aastate 6100 – 6300⁶ suuruste aastakäikude juures prognoosida, et kutsealuste valim on piisav keskmiselt 3000 kutsealuste teenistusse kutsumiseks, mis moodustaks kuni 50% aastakäigust (praegu alla 40%).

Senine kogemus näitab, et ka ajateenistusse kutsumisest ajutiselt vabastamine ja ajateenistusse mittekõlblikuks tunnistamine ei ole kutsealuste valimi üldarvu oluliselt mõjutanud.

Lisaks kvantitatiivsele eeldusele on operatiivstruktuuri üksuste plaanipäraseks ettevalmistamiseks veelgi tähtsam kutsealuste kvalitatiivse potentsiaali olemasolu, mida üldiselt saab hinnata nelja põhikriteeriumi kaudu: haridustase, riigikeele oskus, tervislik seisund ja karistus.

Senise praktika kohaselt moodustub riigikeelt mittevaldavate, kriminaalkorras karistatute ja piirangutega teenistuskõlblike kutsealuste osakaal aastakäigust orienteeruvalt 15%. Keskhariidust omavad kuni 70% aastakäigu kutsealustest.

Kutsealuste valimi kvaliteedi positiivseks trendiks järgmisel kümnendil saab olema kõrgharidusega või kõrghariidust omandavate kutsealuste arvu kasv.

Negatiivseks trendiks saab olema riigikeelt mittevaldavate või ebapiisavalt valdavate kutsealuste osakaalu kasv (kõik alates 1992. aastal sündinud meessoost kodanikud).

Kriminaalkorras karistatute ja piirangutega teenistuskõlblike kutsealuste osakaal aastakäigust jääb eeldatavalt enam-vähem samaks.

Perspektiiv

Kui põhivarustuse hanked ja infrastruktuuri ülesehitamine kulgevad plaanipäraselt, stabiliseerub operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistamise maht 2009.-2010. aastaks ning jääb edaspidi ühtlaselt samale tasemele (ligi 3000 kutsealust aastas).

1 Kaitseväe juhataja kiri nr RS-04/87 (20.02.2004)

2 Vabariigi Valitsuse korraldus nr 212-k (27. märts 2004)

3 KVTS §51 lg 1

4 KRA kiri "Kutsealuste ajateenistusse kutsumisest", 16.11.2005, reg nr J1.-3.1-1.4/05/17524.

5 www.stat.ee

6 KRA kiri "Kutsealuste ajateenistusse kutsumisest", 16.11.2005, reg nr J1.-3.1-1.4/05/17524.

Käesoleva kümnendi lõpul ja järgmisel kümnendil tervikuna on kutsealuste aastakäigu valim (ca 6100 kõige väiksema aastakäigu puhul) piisav keskmiselt 3000 kutsealuse teenistusse kutsumiseks, mis moodustaks järgmise kümnendi keskpaigas kuni 50% aastakäigust.

Operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistamise isikkoosseisu kvalifitseerimise seisukohast oleks perspektiivne universaalse 11-kuulise ajateenistuse kehtestamine, mis võimaldaks lahendada praeguse diferentseeritud pikkusega ajateenistusse kutsumise põhiprobleemi – juhtide valimi küsimuse.

Perspektiivne oleks ka järgmisel kümnendil võimaldada kaitsevæeteenistuskohustuse täitmine vabatahtlikest naiskodanikele. See parandaks kutsealuste kvaliteeti, garanteeriks sugude võrdõiguslikkuse ka kaitsevæeteenistuses ning võimaldaks seda soovitel naiskodanikel omandada vajaliku ettevalmistuse realiseerimaks oma põhiseadusest tulenevat õigust osutada põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslikku vastupanu.

Operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistamise seisukohalt oleks käesoleva kümnendi teisel poolel ja järgmisel kümnendil optimaalne aastas keskmiselt 3000 kutsealuse kutsumine kaitsevæeteenistusse. See ei ole vastavuses Eesti Vabariigi põhiseaduse vaimuga, kuna võimaldab vaid piiratud hulga kodanikele põhiseaduses määratud riigikaitsest osavõtu kohustuse täitmise. Olukorra parandamiseks oleks mõistlik kaitsevæeteenistusse kutsuda kogu teenistuskõlblik kontingent, kellest eelnimetatud 3000 isikut valmistatakse ette sõjaaja ametikohtade täitmiseks operatiivstruktuuris ning ülejäänud saaks sõduri baasettevalmistuse 12 nädala jooksul. Seejuures on oluline, et valiku tegemine toimuks kaitsevæeteenistuse jooksul.

Eesti kodanike vastutus riigi kaitsmiseks sõjalise agressiooni eest tugineb põhiseadusele ning alamates seadusandlikes aktides on sätestatud nii riigi ja tema kodanike kohustus kaitsta Eesti Vabariigi terviklikust, põhiseaduslikku korda kui ka kaitsejõudude ja riigi kodanike kohustus kaitsta riiki sõjaliselt. Täiendavalt sätestatakse meessoost kodanike kohustus täita kaitsevæeteenistuskohustust. Järelikult peavad võimalikud alternatiivid tagama samad eesmärgid.

Loomulikult on seadusandjal võimalus kõiki eelpool nimetatud kohustusi muuta. Alustama peaks siis põhiseadusest, kust säärasel juhul tuleks kaotada kodanike kohustus riigikaitseks ja alles seejärel saaks muuta põhiseadusele tuginevaid alusdokumente (näiteks julgeolekupoliitika alustes määratletud kaitsevæe kohustus kaitsta riiki sõjaliselt ükskõik kui ülekaaluka vaenlase vastu jne). Sarnane muutmine on teoreetiliselt võimalik, kuid laiapõhjalise konsensusse saavutamise ühiskonnas - mitte kaitsta ennast ja oma riiki sõjaliste vahenditega - on praktiliselt võimatu.

“Kaitsejõudude struktuur ja arenguplaan aastani 2010” sätestab ajateenistuse kaitsejõudude operatiivstruktuuri komplekteerimise alusena kuni käesoleva kümnendi lõpuni.

Ajateenistuse alternatiiv

Võimaliku alternatiivina on kaitseministeeriumi tasandil välja toodud võimalus saavutada kaitsevæe operatiivstruktuuri või-

mekus väiksema ajateenijate arvuga.⁷

Käesoleva dokumendi 4. peatükis on põhjalikult käsitletud operatiivstruktuuri maaväe üksuste ettevalmistussüsteemi. Antud peatükis leiti, et operatiivstruktuuri ettevalmistussüsteemi põhilahendus – jalaväebrigaadi väljaõppe läbiviimine nelja aasta jooksul ja pataljoni taktikalise grupi väljaõppe läbiviimine aasta jooksul võimaldab üksusepõhise väljaõppe läbiviimist, millega tagatakse NATO maismaaooperatsioonide läbiviimise peamise võimeõude täitmine – jalaväe üksuste koostöövõime kõigi relvaliigiüksustega ning selle kaudu üksustele ettenähtud minimaalse kollektiivse suutlikkuse taseme – pataljoni taktikalise grupi taseme saavutamise.

Kaitsevægi ei valmista ette reservväelaste massi, vaid operatiivstruktuuri üksusi üksusepõhiselt. Jalaväe kui maaväe põhirelvaliigi üksustega sünkroonselt valmistatakse ette ka teiste maaväe relvaliikide üksused (side-, tankitõrje-, pioneeri-, suurtüki-, õhutõrje-, luure- ja logistikauksused), mis toetavad ja tagavad jalaväe lahingtegevust. Juhul kui ajateenijate vähesuse tõttu ei ole võimalik kõiki nimetatud üksusi sünkroonselt ette valmistada, ei saavutata määratud kollektiivse suutlikkuse taset ning üksuste ettevalmistus ei vastaks NATO nõuetele ning siseriiklikele vajadustele. Seega kaotaks operatiivstruktuuri ettevalmistussüsteem üldse oma mõtte ning kaitsevægi läheks tagasi mitteüksusepõhise ettevalmistamise ajajärku 1990-te aastate alguses.

Teoreetilise mõttekonstruktsioonina võib kaaluda, kuid praktilise lahendusena ei ole relevantne ka tervikliku üksuste ettevalmistustsükli läbiviimine üle ühe aasta. Sellega ei saavutataks ka olulist majanduslikku efekti, sest igal teisel aastal seisaks infrastruktuur tühjana, varustust ei kasutataks ning kaaderkoosseis oleks sisuliselt palgata puhkusel (ka välisoperatsioonide taset pole võimalik hüppeliselt üle aasta järsult tõsta või langetada). Kaaderkoosseisu motivatsioon langeks ning eelmistes väljaõppetsükklites omandatud kogemused ei kanduks edasi.

Proportsionaalselt kaitsevæeteenistusse kutsutavate arvu vähenemisega väheneks ka kaaderkaitsevæelaste värbamine, mis eelkõige mõjutaks kaitsevæe edasist jätkusuutlikkust nii riigisiseste kohustuste kui välismissioonide osas.

Teiseks võimalikuks alternatiiviks on täisvabatahtlikkusele (All Volunteer Force- AVF) tuginevate kaitsejõudude ülesehitamine vastavalt KSAP 2010-s ja võimalikes järgnevat arengukavas sätestatud struktuurile.

KSAP 2010 operatiivstruktuur tagab esmase iseseisva kaitsevõime (teatud võimelünkadega) tõrjumaks võimaliku agressori üllatusrünnaku tüüpi rünnakut (*coup attack*), kui kõige tõenäolisemat sõjalist stsenaariumi.⁸

Arvestades operatiivstruktuuri (KSAP 2010) isikkoosseisu suurust (16 000), kvalitatiivsete võimelünkade kõrvaldamiseks vajalike üksuste isikkoosseisu (2000) ning arvates maha vabatahtliku reservi (4800 reservväelasest KL liiget), oleks sõjaliselt relevantse täisvabatahtliku (AFV tüüpi) kaitsevæe rahuaja isikkoosseisu suuruseks ca 13 200 inimest.⁹ Samuti vajaks ka täisvabatahtlik kaitsevægi kaotuste kompenseerimiseks vähemalt 10 000 inimese suurust täiendusreservi, mille ainus allikas oleks lepingulisest tegevteenistusest lahkunud

7 Kaitseministri 29.novembri 2005 käskkirj nr 441 “Juhis dokumendi “Kaitsevæe ja Kaitseliidu viieaastane arengukava” koostamiseks”. (AK), Lk 2.

8 Meie tõenäolisel sõjalisel vastasel on olemas sõjaline potentsiaal Baltikumi vastaseks laiamastaabiliseks kallaletungiks, kuid arvestades Baltikumi NATO liikmelisust on see hetkel ebatõenäoline.

isikkoosseis, kuna üleminekul täisvabatahtlikule kaitsevæele on loobutud senisest reservi komplekteerimise süsteemist.

Täisvabatahtliku kaitsevæe loomisel vajaks Kaitseliit eraldi väljaõppesüsteemi, kuna Kaitseliit ei saaks enam tugineda senisele kaitsevæes ettevalmistatud reservile. Peatükis 4 tõdeti, et sõjalise eriala omandamine ajateenistust mitte läbinule võtab hinnanguliselt aega 4-7 aastat, olenevalt erialast, seda 25-30 päevase aastase väljaõppe intensiivsuse juures, mis täisvabatahtliku kaitsevæe korral nõuaks kaitseliitlastele ilmselt kogu väljaõppe viibitud aja tasustamist.

Kuna täisvabatahtlik kaitsevægi on rahuajal komplekteeritud täies mahus, peavad kõik üksused omama ka vastavat varustust ning lahingtehnikat. See tähendaks vajadust täiendavalt hankida varustust, mida senise reservil põhineva kaitsevæe ülesehitamisel planeeriti kriisi tekkimisel võtta kasutusele sundkoormiste rakendamisega. Sundkoormisi ei ole võimalik täisvabatahtliku kaitsevæe varustusega komplekteerimiseks rakendada.

Juhul kui täisvabatahtliku kaitsevæe suurus oleks alla 13 200 kaitsevæelase, langeks selle sõjaline relevantus proportsionaalselt isikkoosseisu arvu vähenemisega ning põhjustaks esmasest iseseisvast kaitsevõimest loobumise.

Aluseks võttes käesoleva kümnendi värbamistempot (keskmiselt 200 inimest (sh tsiviilametnikud) aastas) kuluks täisvabatahtliku kaitsevæe kaaderkoosseisu suurendamiseks praeguselt 2900-lt inimeselt 13 200-le inimeseni umbes 51 aastat – seda juhul, kui säilitatakse praegune värbamistempo.

Kaadriksaitsevæelaste hulga suurendamine kiiremas tempos ning nende lepingulises tegevteenistuses säilitamine eeldaks olulist palgatõusu ning kaadriksaitsevæelaste palkade hoidmist kõrgemana muudest riigiametitest (politsei, päästeamet jne). Võib eeldada, et selline lähenemine kutsuks esile sotsiaalseid ebakõlaseid riigis tervikuna.

Seoses Euroopa Liitu astumisega kaasnenud konkurentsi teravnemisega tööjõuturul on kaitsevægi olnud sunnitud alandama kaadrisõdurile esitatavaid nõudeid – lepingulisse tegevteenistusse astumisel ei nõuta isegi keskhariduse olemasolu, mis põhjustab kaadriksaitsevæelaste kvaliteedi nõrgenemise.

Lähtudes 13 200 kaitsevæelasest koosnevast struktuurist ja makstes kesktlõbi 7780 krooni kuus ühele kaitsevæelasele¹⁰, oleksid selle struktuuri otsesed personalikulud koos maksudega¹¹ aastas 1, 786 miljardit krooni. Lisanduvad veel missioonitasud ning transpordikulud operatsioonialale, varustuse hankekulud, sidekulud jne. Üldjoontes kehtib välismissioonide osas rusikareegel – üks kaitsevæelane pool aastat välismissioonil tähendab kogukulusid kesktlõbi pool miljonit krooni. Arvestades sisse ka meditsiinikulud personaalile kuluks puhtalt militaarpersonali kuludeks 13 200 kaitse-

væelasega AFV tüüpi struktuuri korral kokku 2,142 miljardit krooni aastas.¹²

Tagamaks 13 200 kaitsevæelase rahuaegne administreerimine vajavad AFV –tüüpi kaitsejõud hinnanguliselt kuni 3000 tsiviilametnikku. Makstes ühele tsiviilametnikule keskmiselt sarnast brutopalka kui kaitsevæelasele, on otsesed palgakulud aastas 406,1 miljonit krooni.¹³ Täisvabatahtliku kaitsevæe personali otsesed kogukulud oleksid niisiis hinnanguliselt vähemalt 2,54 miljardit krooni aastas. 2005. aasta kaitsejõudude personalikulud (koos tsiviilametnikega) olid 591 miljonit,¹⁴ kui suurendada kaitsevæe personali esmase kaitsevõime saavutamiseks vajaliku miinimumini (13 200 inimest), tõuseksid personalikulud 4,3 korda.

Lisaks tuleks arvestada ka täiendavaid kulutusi infrastruktuurile (täiendavad harjutusalad ja väljaõppekeskused)¹⁵, toitlustamisele, riidevarustusele, laskemoonale jne. Kui lähtuda KSAP 2010 toodud kulude protsentuaalsest jaotusest¹⁶ võiks siinkohal tuua välja täisvabatahtliku kaitsevæe oletusliku maksumuse riigile ühes aastas. Selleks oleks vähemalt 8,75 miljardit krooni, see on 2005. aasta riigieelarvest (53,04 miljardit krooni) ca 16,49 % praeguse 4,8% asemel.

Tagasi 90. tasemele

Eesti kodanike vastutus riigi kaitsmiseks sõjalise agressiooni eest tugineb põhiseadusele ning alamates seadusandlikes aktides on sätestatud nii riigi ja tema kodanike kohustus kaitsta Eesti Vabariigi terviklikust, põhiseaduslikku korda kui ka kaitsejõudude ja riigi kodanike kohustus kaitsta riiki sõjaliselt. Täiendavalt sätestatakse meessoost kodanike kohustus täita kaitsevæeteenistuskohustust. Järelikult peavad võimalikud alternatiivid tagama samad eesmärgid.

Jalavæe kui maavæe põhirevaliigi üksustega sünkroonselt valmistatakse ette ka teiste maavæe relvaliikide üksused (side-, tankitõrje-, pioneer-, suurtõrje-, õhutõrje-, luure- ja logistikaüksused), mis toetavad ja tagavad jalavæe lahingtegevust. Juhul kui ajateenijate vähesuse tõttu ei ole võimalik kõiki nimetatud üksusi sünkroonselt ette valmistada, ei saavutata määratud kollektiivse suutlikkuse taset ning üksuste ettevalmistus ei vastaks NATO nõuetele ning siseriiklikele vajadustele. Seega kaotaks operatiivstruktuuri ettevalmistussüsteem üldse oma mõtte ning kaitsevægi läheks tagasi mitteüksusepõhise ettevalmistamise ajajärku 1990-te aastate alguses.

Proportsionaalselt kaitsevæeteenistusse kutsutavate arvu vähenemisega väheneks ka kaadriksaitsevæelaste värbamine, mis eelkõige mõjutaks kaitsevæe edasist jätkusuutlikkust nii riigisiseste kohustuste kui välismissioonide osas. Arvestades operatiivstruktuuri (KSAP 2010) isikkoosseisu suurust (16

⁹ 16 000 kaitsevæelast + 2000 kaitsevæelast – 4800 kaitseliitlast = 13 200.

¹⁰ Keskmise brutopalka aluseks on Scoutspataljoni sõdurite brutopalgad ning Eesti Vabariigi keskmine brutopalk 2005. aasta III kvartalis. Vaata: <http://www.scoutspataljon.ee> ning <http://www.stat.ee>

¹¹ Sotsiaal-, erisoodustus ja töötuskindlustusmaks (kokku ca 45%) mis arvutustehetes tähendab koefitsienti 1,45.

¹² Brutopalk 1, 786 miljardit, missioonitasude täiendav personaliosa 264,3 miljonit krooni, meditsiinikulud kokku 92,4 miljonit.

¹³ 12 kuud X 3000 tsiviilteenistajat X 7780 krooni X koefitsient 1.45 = 406, 11 miljonit krooni.

¹⁴ KJPS J8 andmed seisuga 16.01.2005.

¹⁵ Senine infrastruktuuri arendamine võimaldab majutada kümnendi lõpus kasarmutesse kuni 2900 ajateenistusse kutsutavat aastast. Kuna AFV-tüüpi armee nõuab hoopis teistsuguseid majutustingimusi ja infrastruktuuri, tuleb olemasolevad renoveerida ja täiendavalt juurde ehitada majutus kuni 13 200 vabatahtliku majutamiseks. Täiendavalt on vajalik lahendada ka 13 200 vabatahtliku perekondade majutusprobleemid. Kõigele lisandub täiendav vajadus väljaõppeks tarvilike harjutusalade ja polügoonide leidmiseks.

¹⁶ Personal 29%, hanked 25%, infrastruktuur 15%, ja tegevuskulud 31%.

000), kvalitatiivsete võimelünkade kõrvaldamiseks vajalike üksuste isikkoosseisu (2000) ning arvates maha vabatahtliku reservi (4800 reservväelasest KL liiget), oleks sõjaliselt relevantse täisvabatahtliku (AFV tüüpi) kaitseväge rahuaja isikkoosseisu suurusks 13 200 inimest.

Täisvabatahtliku kaitseväge loomisel vajaks Kaitseliit eraldi väljaõppesüsteemi, kuna Kaitseliit ei saaks enam tugineda senisele kaitseväes ettevalmistatud reservile. Juhul kui täisvabatahtliku kaitseväge suurus oleks alla 13 200 kaitseväelase, langeks selle sõjaline relevantsus proportsionaalselt isikkoosseisu arvu vähenemisega ning põhjustaks esmasest iseseisvast kaitsevõimest loobumise.

Aluseks võttes käesoleva kümnendi värbamistempot (keskmiselt 200 inimest (sh tsiviilametnikud) aastas) kuluks täisvabatahtliku kaitseväge kaaderkoosseisu suurendamiseks

praeguselt 2900-lt inimeselt 13 200-le inimeseni umbes 51 aastat – seda juhul, kui säilitatakse praegune värbamistempo. Kaadrikaitseväelaste hulga suurendamine kiiremas tempos ning nende lepingulises tegevteenistuses säilitamine eeldaks olulist palgatõusu ning kaadrikaitseväelaste palkade hoidmist kõrgemana muudest riigiametitest (politsei, päästeamet jne). Võib eeldada, et selline lähenemine kutsuks esile sotsiaalseid ebakõlasid riigis tervikuna.

Sõjaliselt relevantse täisvabatahtliku kaitseväge ülalpidamise kogukulud - 8,75 miljardit krooni aastas - on 2005. aasta riigieelarvest (53,04 miljardit krooni) 16,49 %. Hetkel riik eraldab otsusteks ja kaudseteks sõjalisteks kulusteks umbes 4,8 % riigieelarvest (kaitseministeeriumi haldusala 2,558 miljardit krooni)¹⁷. Sõjaliste kulutuste suurenemine lähimal kümnendil kuni 16,5 %-ni riigi eelarvest on ebatõenäoline.

Esmane iseseisev kaitsevõime ennekõike Kokkuvõttev peatükk operatiivstruktuuriüksuste ettevalmistussüsteemi analüüsist

Kapten Kaido Sirman, KJPS J3/7 sõjalise valmisoleku ja mobilisatsioonijaoskonna ülem
Sõdur nr 1 (50), 2007

Pärast taasiseseisvumist kehtiva põhiseadusliku korra raames välja kujunenud kaitseväge teenistuskohustusele ning esmassele iseseisvale kaitsevõimele NATO kollektiivkaitse raames põhinev Eesti riigi sõjalise kaitse mudel on majanduslikult rentaaabel (*affordable*) mudel, millele tuginedes on võimalik Eestit sõjalise kallaletungi korral kaitsta.

Üldise sõjaväekohustuse rakendamine pole eesmärk omaette ega ajateenistus asi iseneses, vaid vahendid alusdokumentides määratletud riigikaitse eesmärkide saavutamiseks. Kodanike kaasatuse vähendamine riigikaitsele ning kaitseväge teenistuskohustuse täitmise piiramine ei ole vastavuses põhiseaduse vaimuga.

Põhiseadusest tulenevalt peaks kaitseväge tagama kõigi Eesti kodanike (olenemata soost) algtasemel sõjalise väljaõppe. Järgnevad riigikaitse arenguid sätestavad strateegilised alusdokumendid peaksid käsitlema kõigile Eesti kodanikele vähemalt algtasemel sõjalise väljaõppe andmist (ca 5000 kodaniku aastakäigust).

Esmane iseseisev kaitsevõime peab olema rakendatav vähemalt 50 kuni 60 päeva jooksul, kuna alles siis on Eesti territooriumil võimalik saanud sõjalise abi raames teostada arvestatava sõjalise kaaluga vastupealetungi operatsioone. Sellele lisaks tuleb arvestada NATO, EL ja USA poliitiliste otsuste langetamise kiirusega ning Eesti ja teiste Balti riikide enda otsustusprotsessi võimaliku ajakuluga.

NATO kiirreageerimisüksuse (NRF) ja EL lahingugrupi rakendamine võib kollektiivkaitse raames toimuda oluliselt kiiremini, kuid nimetatud üksuste sõjaline jõud ei ole piisav

ulatuslikuma sõjalise konflikti lahendamiseks vaid võimaldab eelkõige kriisiolukorra stabiliseerimist Eesti riigi territooriumil. Peale selle on Balti riikidele suunatud kaitseoperatsioonide läbiviimisel rõhuasetus tõenäoliselt Lõuna – Baltikumi ja Poola vahelisel alal.

Ükskõik millise väekoondise sõjalise jõu kaasamise kiirus NATO riikide kaitseks sõltub poliitilisele otsustamisprotsessile lisaks operatiivplaanide olemasolust, mis tagab kõrgema reageerimisvalmisoleku ja suutlikkuse. Käesoleval hetkel puuduvad NATO-l vastavad plaanid Baltikumi kaitseks, samuti pole formuleeritud kavatsust neid koostada.

NATO, EL või Ameerika Ühendriikide sõjalise jõu rakendamine sõltub selle kättesaadavusest, ehk toimub takistusteta ainult juhul, kui need sõjalised jõud ei ole juba paisatud mingi võimaliku kriisi või sõjalise konflikti lahendamiseks sõjaliste vahenditega (näiteks Iraan, Korea poolsaar, Taiwan). Tõenäosus võõrriigi poolseks jõuliseks sekkumiseks Baltikumi siseasjadesse (sh sõjalised operatsioonid) tõuseb võrdeliselt NATO, EL ja Ühendriikide tegevusvabaduse vähenemisega.

Operatiivstruktuuri ettevalmistussüsteem peab olema üles ehitatud nii, et kõigi väeliikide puhul on täidetud NATO alusdokumentidest tulenevad nõuded, millest kõige olulisemad on ühendoperatsioonide läbiviimiseks vajaliku väeliikide ja relvaliikide koostöövõime, samuti koostöövõime saavutamine NATO vägedega.

Maismaaoperatsioonide osas peab operatiivstruktuuri ettevalmistussüsteem tagama NATO maismaaoperatsioonide doktriinist lähtuva põhinõude täitmise, milleks on maaväe eri relvaliikide üksuste koostöövõime saavutamine pataljoni

¹⁷ 2005. aasta riigieelarve seadus. RTI, 30.12.2004, 92, 630.

taktikalise grupi tasemel brigaadi raamistikus (brigaadi staabi juhtimisel).

Samuti peab ettevalmistussüsteem olema piisavalt robustne, tagamaks vajaduse korral kvantitatiivsete võimelünkade täitmiseks vajalike üksuste ettevalmistamise üksuste reservis oleku pikendamise kaudu.

Ka peab operatiivstruktuuri ettevalmistamissüsteem olema piisavalt paindlik, et võimaldada vajaduse korral kvalitatiivsete võimelünkade kõrvaldamiseks vajalike uute üksuste ettevalmistustsükli käivitamist.

Üksuste ettevalmistussüsteem peab tagama operatiivstruktuuri jätkusuutlikkuse piisava hulga ja kvaliteediga täiendusreservi tekkimise kaudu.

Kaitseväge operatiivstruktuuris (EKJ 2010SA) esinevad võimelüngad piiravad oluliselt Eesti kaitsejõudude võimet osutada potentsiaalsele agressorile tõhusat vastupanu kuni liitlasvägede maakomponendi põhiosa saabumiseni.

Analüüs näitab, et ilma täiendusreservi rakendamiseta on operatiivstruktuuri jätkusuutlikkus sõjaliste operatsioonide efektiivsuseks läbiviimiseks piiratud ja ei taga isegi Suur-Tallinna lahinguruumi kaitset.

Üksuse võitlusvõime ja lahinguline efektiivsus langevad oluliselt, kui kaotused on ületanud 20% piiri ning üksuse võime viia läbi konventsionaalseid sõjalisi operatsioone (maismaa-operatsioonide osas kaitse-, viivitus-, ja pealetungilahingut) lakkab reeglina olemast, kui kaotused on ületanud 50% piiri (üksus peab üle minema asümmeetrilistele võitlusmeetoditele, st sissitegevusele).

Iraagi sõja kogemuste põhjal võib järeldada, et kui operatiivstruktuuri üksuste ja täiendusreservi I kategooria isikkoosseis varustada modernsete isikliku kaitse vahenditega ning operatiivstruktuuri üksused ka soomustatud veoautode või soomukitega, on võimalik kaotusi, eriti fataalseid kaotusi, vähendada umbes poole (50%) võrra.

Ette valmistatud operatiivstruktuur, sõjaaja administratiiv- ja väljaõppestruktuur ning täiendusreserv peavad tagama riigile esmase iseseisva kaitsevõime võimelünkadest tulenevate piirangutega.

NATO väevõimekuseesmärkides on määratletud maismaaoperatsioonide läbiviimise ja selleks ettevalmistumise põhinõuded väevõimekuseesmärgi kaudu - maaväeüksused ning sealhulgas NATOle deklareeritud üksused peavad olema väljaõpetatud lähtuvalt järgnevatest NATO doktriinidest.

Maaväe üksuste ettevalmistussüsteemi ülesehitus tuleneb NATO alusdokumentides esitatud nõuetest, millest kõige olulisemad on ühendoperatsioonide läbiviimiseks vajalik väeliikide ja relvaliikide koostöövõime, samuti koostöövõime saavutamine NATO vägedega.

Maaväe üksuste ettevalmistussüsteemi eesmärgiks on NATO maismaaoperatsioonide doktriinist lähtuva põhinõude täitmise tagamine, milleks on maaväe eri relvaliikide üksuste koostöövõime saavutamine pataljoni taktikalise grupi tasemel brigaadi raamistikus. See on madalaim tase, kus ühitatud relvaliikide (combined arms) põhimõtet on võimalik rakendada. Väljaõpe peab toimuma ainult üksusepõhiselt, sest mitteüksusepõhine väljaõpe ei ole sõjaliselt relevantne.

Ettevalmistamistsükli, mille käigus aastas valmistatakse ette umbes üks kolmandik jalaväebrigaadist, lisaks määratud hulk side, logistika ja maakaitseüksusi võib käsitleda selles kontekstis optimaalsena.

Maaväe üksustele määratud rahvusliku taseme keskne nõue on pataljoni taktikalise grupi väljaõppe taseme (CP3 – Läbi viidud pataljoni taktikalise grupi õppetsükkel täies mahus brigaadi/ KRK (EKPK) staabi juhtimisel) saavutamine.

Hetkel on NATO-le deklareeritud ümberpaigutatavates üksustes (vastavalt väevõimekuseesmärkidele) 1080 kaitsevaelast, 2011. aastaks peaks see arv suurenema 2200 kaitsevaelaseni.

Istanbuli tippkohtumisel kokku lepitud 40% kriteeriumi täitmiseks on otstarbekas operatiivstruktuuris määratleda ümberpaigutatavate üksustena (180 päevase valmisoleku-tähtajaga, operatsioonile saatmine eeldab vastavat poliitilist otsust ja ressursialdust) igal aastal ettevalmistustsükli lõpetanud ning valmidusreservi arvatav jalaväepataljoni taktikaline grupp ning üks Kaitseliidu põhine maakaitsepataljoni-dele baseeruv koondpataljon.

NATO väevõimekuseesmärgist tulenevate põhinõude täitmiseks on optimaalne rakendada ettevalmistamistsükli, kus valmistatakse iga aasta sünkroonselt ette üks lahingüksus (jalaväepataljon) ja kõik määratud lahingutoetuse ning lahinguteenindustoetuse allüksused (side, luure, tankitõrje, kaartule, pioneeri, õhutõrje ja logistika allüksused) ning maaväe eri relvaliikide üksuste koostööharjutus toimub väljaõppetsükli lõpus.

Mitteüksusepõhine väljaõpe nimetatud eesmärgi saavutamist ei võimalda.

NATO liikmeks saamine on esitanud kõrgendatud nõudmised ka maaväe komponenti kuuluvatele maakaitseüksustele. Kui 1990-ndatel aastatel nähti territoriaalüksuste põhirolli eelkõige viivituslahingute pidamises ja sissitegevuses, siis maakaitseüksused peavad uues kontekstis saavutama võimekuse pidada võrdselt kõiki lahinguliike, lisaks suutma katta liitlasvägede saabumist. Ka peavad maakaitseüksused olema koostöövõimelised kõigi ülejäänud operatiivstruktuuri relvaliikide ja liitlasvägede üksustega.

Operatiivstruktuuri ettevalmistussüsteem, kus jalaväebrigaadi ettevalmistamine toimub nelja aasta jooksul, tagab automaatselt piisava hulga ja kvaliteediga täiendusreservi väljakujunemise.

Vaatamata ülesande keerukusele ning probleemidele, mis paratamatult kaasnevad eri valdkondades tehtavate jõupingutuste sünkroniseerimisega (varustuse hanked ja levitamine, infrastruktuuri ülesehitamine, kaadrikoosseisu värbamine ning põhi- ja täiendõpe, kutsealuste teenistusse kutsumine ja õppekogunemised, sundkoormiste planeerimine) on operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistamise ajakavast aastail 2002-2006 õnnestunud umbes 3/4 ulatuses kinni pidada, mida võib pidada heaks tulemuseks.

Hangete edasilükkumine (Kaitseministeerium) on põhjustanud pikaajalisi (3-4 aastat) viivitusi side- õhutõrjeüksuste ettevalmistamisel ja operatiivvõimekuse saavutamisel ning lühiajalisi viivitusi (1-2 aastat) meditsiini-, suurtükiväe ning õhuseire üksuste ettevalmistamisel ja operatiivvõimekuse saavutamisel.

Infrastruktuuri objektide valmimistähtaegade edasilükkumine (Kaitseministeerium) on põhjustanud lühiajalisi viivitusi (1-2 aastat) jalaväe (linnavõitluspataljon) üksuste ettevalmistamisel ja operatiivvõimekuse saavutamisel.

Side- ja logistikaüksuste täies mahus ettevalmistamist pole praegustes vastavate väljaõppekeskuste asukohtades (Marja ja Juhkentali linnakud) võimalik alustada.

Kaadrikoosseisu taseme- ja täiendõppe ning muud kaitseväge kaadrikoosseisu sooritusvõimega seotud probleemid (Kaitsevägi) on põhjustanud lühiajalisi viivitusi (1-2 aastat) meditsiini-, pioneeri- ja suurtükiväe üksuste ettevalmistamisel ja operatiivvõimekuse saavutamisel.

Uue probleemina on 2005-2006. aasta õppetsükli esile kerkinud kutsealuste vaegkutsumine ja kiire väljalangemine (Kaitseministeerium, Kaitseressursside Amet) mis põhjustab lühiajalisi viivitusi (1-2 aastat) luure- ja tankitõrje üksuste ettevalmistamisel ja operatiivvõimekuse saavutamisel, samuti vajakajäämisi 1. jalaväebrigadi 1 jalaväepataljoni ning Tallinna erikaitsepiirkonna jalaväepataljoni (linnavõitluspataljoni) komplekteerimisel.

Kaitseliit on küll kõik planeeritud õppekogunemised nelja maakaitsepataljoni allüksuse, samuti maakaitsekompaniide ja võitlusgruppide ettevalmistamiseks läbi viinud, kuid need on saavutanud vaid esmase või piiratud operatiivvõimekuse.

Aastatel 2003-2005 jäi operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistamise ärajätmistele (edasilükkamistele) või kutsealuste vaegkutsumise tõttu teenistusse kutsumata 1189 kutsealust.

Eeldades, et umbes 9-11% ajateenistuse läbinutest soovivad jätkata teenistust kaadrikaitseväelasena, võib hinnata, et see mõjutas negatiivselt kaadrikaitseväelaste juurdekasvu antud ajavahemikul vähemalt 110-130 inimese võrra, ehk siis juurdekasvu pidurdus umbes 35-45 kaadrikaitseväelase võrra aastas.

Seega leiab veel kord kinnitust tõsiasia, et ajateenistus maht ja kaaderkoosseisu värbamise edukus ja värbamistulemused on omavahelises lineaarses seoses. Umbes 2500-meheline ajateenistus ei taga planeeritud kaadri juurdekasvu, sealhulgas ümberpaigutatavatesse üksustesse ning alla 2000-meheline ajateenistus kutsuks esile kaadrikoosseisu arvu vähenemise, ehk teenistusse astuva kaadrikoosseisu hulk oleks väiksem kui teenistusest lahkujate hulk.

Lepingulises tegevteenistuses oleva isikkoosseisu suurenemine on võimalik vaid siis, kui koos sellega kaasneb ajateenistuse suurenemine. Minimaalne ajateenistuse maht, mis tagaks kaitseväge kaaderkoosseisu plaanipärase suurenemise oleks seega 3000 inimest aastas ning optimaalne 3500 inimest aastas.

Kokkuvõtlikult on perioodi 2000 kuni 2005 läbivaks jooneks kutsealuste kvaliteedi paranemine kaitseväge poolt püstitatud kriteeriumitest lähtuvalt kuni aastani 2004. Märkatav ja kohati järsk tagasilangus toimus 2005. aastal, seda just tervisekriteeriumite ja riigikeele valdamise halvenemise osas.

Üheks põhjuseks on kindlasti Riigikaitse Osakondade reorganiseerimine Kaitseressursside Ametiks 2005. aasta teisel poolel, mis on loodetud efektiivsuse ja kvaliteedi tõusu asemel hoopiski põhjustanud märgatava tagasilöögi kutsealuste arvestuse ja ajateenistusse kutsumise osas.

Samuti on Kaitseressursside Amet prognoosinud,¹ et ka 2006.a ei ole amet võimeline kutsuma ajateenistusse ainult neid kutsealuseid, kelle haridustase, kaitseväteenisuskõlblikkuse aste, kohtulik karistus ja eesti keele oskus vastaks kaitseväge vajadustele.

Aastakäigu põhine kutsumine ei võimalda kutsealuste potentsiaali ära kasutada.

Fakt, et üle poole kutsealustest ei ole läbinud arstlikku komisjoni nende teenistuskõlblikkuse määramiseks annab

alust vaid oletusteks ja spekulatsioonideks kutsealuste halvast tervislikust seisundist.

Lähiaastatel lisanduvad naturalisatsiooni korras kodakondsuse saanud kodanikud suurendavad veelgi riigikeele valdamise määramise vajadust ja selle aluseks oleva määramisprotsedüri kindlaks määramist ning vajadusel riigikeele täiendkoolituse korraldamist enne ajateenistusse kutsumist.

Täpsustamist kaitseväge ja KRA koostöös vajab ka mittevabaduskaotusliku kohtuliku karistuse mõiste täpne määramine seoses kutsealustega. Eelvaliku ja testimise süsteem kutsealuste sobivuse määramiseks erinevatele erialadele ei ole käivitunud. Eelkutsumistel sõjaväeliste juhtide valimiseks ja ettevalmistamiseks ei tohiks olla teenistuskõlblikkuse astet B omavaid, põhiharidusega, riigikeelt mittevaldavaid ning kohtuliku karistusega kutsealuseid.

Arvates maha juhikandidaatideks mittesobivad kutsealused, keda eelkutses ei tohiks olla, oli nõuetele vastavaid õppursõdureid 2005. aasta jaanuari kutses 98 (246st) ehk 40%. 2005. aasta juuli kutses oli vastav näitaja 564 (989st) ehk 57%.

Kutsealustele esitatud nõuete eiramine eelkutses osas põhjustab paratamatult juhtide valimi vähenemise, seega sõjalis- teks juhtideks ettevalmistatav isikkoosseis ei vasta ebaadekvaatselt eelvalikust tulenevalt ka kõigile kaitseväelisele juhile esitatavatele nõuetele ega kvalifitseeru määratud sõjaaja ametikohale. Tulemuseks on vakantsed, täitmata meeskonna- ja jaoülemate ning nende abide ametikohad operatiivstruktuuri üksustes.

2003. aasta augustis-septembris toimunud debatt ajakirjanduses kutselisele kaitsevägele üleminekust tingis üliõpilaste motivatsiooni vähenemise asuda ajateenistusse samal aastal, mil nad võeti vastu kõrgkooli.

Üliõpilased, kes kaitseväteenisuse seaduse alusel saavad valida ajateenistusse asumise aega, lükkavad nüüd selle kohustuse viimasele aastale. 15. septembri 2005 seisuga esitas Kaitseressursside Ametile avalduse 1216 üliõpilast, kes määratlesid oma ajateenistusse kutsumise aasta alljärgnevalt: 2005. aastal 96; 2006. aastal 37; 2007. aastal 183; 2008. aastal 900.

Tervise-, riigikeele valdamise- ja haridusprobleemide tõttu ei kvalifitseeru keskmiselt 2% ajateenijatest sõjaaja ametikohale.

Keskmiselt 7,5% ajateenistusse kutsututest ei lõpeta erinevatel meditsiinilistel põhjustel ajateenistust.

Nimetatud faktoritega peab arvestama kutsumiste ülekatte protsendi määramisel.

Kaitseressursside Ameti loomine selle praegusel kujul on põhjustanud kaitseväge sõjalise valmisoleku- ja mobilisatsioonisüsteemile neli suuremat probleemi:

1. Kutsealuste ajateenistusse kutsumise kvantiteedi ja kvaliteedi languse;
2. Riiklike ja sundkoormiste teel kasutuselevõetavate varade rakendamise määramatuse;
3. Seose kadumise riikliku haldusterritoriaalse jaotusega;
4. Värbamissüsteemi määramatuse (süsteemi loomise vajadus lepingulises tegevteenistuses ja Kaitseliitu värbamiseks).

¹ KRA kiri "Kutsealuste ajateenistusse kutsumisest", 16.11.2005, reg nr J1.-3.1-1.4/05/17524.

Kujunenud olukorras oleks kahtlemata positiivseks lahenduseks universaalse 11-kuulise ajateenistuse kehtestamine, mis võimaldaks lahendada praeguse diferentseeritud pikkusega ajateenistusse kutsumise põhiprobleemi – juhtide valimi küsimuse.

Operatiivstruktuuri üksust saab käsitada lahinguvõimelisena kui isikkoosseisuga komplekteeritus on vähemalt 90%, soovitatavalt 100%. Seega saab määratleda operatiivstruktuuri ettevalmistamise põhikriteeriumiks, et kaitseväge põhised operatiivstruktuuri üksused peavad olema ette valmistatud nii, et ka nende viimasel reservis oleku aastal (olenevalt üksuse tüübist 4 kuni 12 aastat pärast ajateenistuse jooksul läbi viidud ettevalmistustsükli lõppu) ei langeks nende komplekteeritus alla 90% tasemele.

Kogemuspõhiselt hinnates langeb kahekümnendates eluaastates reservväelastest erinevatel põhjustel (surm, püsiv tervisekahjustus, alkoholi- või narkosõltuvusse langemine, jäädav emigreerumine) rivist välja umbes 1% isikkoosseisust aastas, seega moodustub rivist välja langemine reservis oleku aja jooksul umbes 4-12% operatiivstruktuuri isikkoosseisust.

Realistlikult hinnates võib võtta aluseks, et ka kõrge kaitsetahte korral jääb sõjalise valmisoleku tõstmisel või mobilisatsiooni väljakuulutamisel formeerimispunktidesse ilmumata umbes 10% reservväelastest.

Peale ajateenistuse lõppu astub eeldatavalt lepingulisse tegevteenistusse ega pole enam seetõttu rakendatav esialgselt määratud sõjaaja ametikohal keskmiselt umbes 9-11% reservväelastest.

Tervise-, riigikeele valdamise- ja haridusprobleemide tõttu ei kvalifitseeru keskmiselt 2% ajateenijatest sõjaaja ametikohale.

Keskmiselt 7,5% ajateenistusse kutsututest ei lõpeta erinevatel meditsiinilistel põhjustel ajateenistust. (vt 6.peatükk).

Seega langeb ajateenistuse jooksul välja või ei kvalifitseeru sõjaaja ametikohale umbes 9,5% ajateenijatest.

Eelnimetatud nelja teguri koosmõjul moodustub optimaalseks kutsealuste ülekatte vajaduseks operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistamisel umbes 35% ja minimaalseks hädajaduseks 25%, seda tingimusel, et teenistusse kutsumine toimub plaanipäraselt.

Ülekatte vajadust mõjutavad ka Kaitseressursside Ameti probleemid kutsealuste teenistusse kutsumisel. 2005. aastal määrati Vabariigi Valitsuse otsusega kutsuda ajateenistusse 2541 kutsealust (asus ajateenistusse 2319). Juuli ja oktoobri kutsumiste plaani ei täidetud. Juulikuus kutsuti ajateenistusse 36 kutsealust vähem, oktoobris vastavalt 189, kokku 222 kutsealust vähem kui planeeritud, mis moodustas 8,7% 2005. aastal planeeritud kutsealustest.

Juhul, kui sarnane praktika jätkub, tuleb ka selle faktoriga hakata arvestama ülekatte planeerimisel.

Kui põhivarustuse hanked ja infrastruktuuri ülesehitamine kulgeb plaanipäraselt, stabiliseerub operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistamise maht 2009.-2010. aastaks ning jääb edaspidi ühtlaselt samale tasemele (ligi 3000 kutsealust aastas).

Käesoleva kümnendi lõpul ja järgmisel kümnendil tervikuna on kutsealuste aastakäigu valim (ca 6100 kõige väiksema aastakäigu puhul) piisav keskmiselt 3000 kutsealuse teenistusse kutsumiseks, mis moodustaks järgmise kümnendi keskpaigas kuni 50% aastakäigust.

Kutsealuste valimi kvaliteedi positiivseks trendiks järgmisel kümnendil saab olema kõrgharidusega või kõrgharidust omandavate kutsealuste arvu kasv.

Negatiivseks trendiks saab olema riigikeelt mittevaldavate või ebapiisavalt valdavate kutsealuste osakaalu kasv (kõik alates 1992 aastal sündinud meessoost kodanikud).

Kriminaalkorras karistatute ja piirangutega teenistuskõlblike kutsealuste osakaal aastakäigust jääb eeldatavalt enam-vähem samaks.

Operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistamise isikkoosseisu kvalifitseerimise seisukohast oleks perspektiivne universaalse 11-kuulise ajateenistuse kehtestamine, mis võimaldaks lahendada praeguse diferentseeritud pikkusega ajateenistusse kutsumise põhiprobleemi – juhtide valimi küsimuse.

Perspektiivne oleks ka järgmisel kümnendil võimaldada kaitseväge teenistuskohustuse täitmine vabatahtlikest naiskodanikele. See parandaks kutsealuste kvaliteeti, garanteeriks sugude võrdõiguslikkuse ka kaitseväge teenistuses ning võimaldaks seda soovivatel naiskodanikel omandada vajaliku ettevalmistuse realiseerimaks oma põhiseadusest tulenevat õigust osutada põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslikku vastupanu.

Operatiivstruktuuri üksuste ettevalmistamise seisukohalt oleks käesoleva kümnendi teisel poolel ja järgmisel kümnendil optimaalne aastas keskmiselt 3000 kutsealuse kutsumine kaitseväge teenistusse. See ei ole vastavuses Eesti Vabariigi põhiseaduse vaimuga, kuna võimaldab vaid piiratud hulga kodanikele põhiseaduses määratud riigikaitsest osavõtu kohustuse täitmise. Olukorra parandamiseks oleks mõistlik kaitseväge teenistusse kutsuda kogu teenistuskõlblik kontingent, kellest eelnimetatud 3000 isikut valmistatakse ette sõjaaja ametikohtade täitmiseks operatiivstruktuuris ning ülejäänud saaks sõjuri baasettevalmistuse 12 nädala jooksul. Seejuures on oluline, et valiku tegemine toimuks kaitseväge teenistuse jooksul.

Eesti kodanike vastutus riigi kaitsmiseks sõjalise agressiooni eest tugineb põhiseadusele ning alamates seadusandlikes aktides on sätestatud nii riigi ja tema kodanike kohustus kaitsta Eesti Vabariigi terviklikust, põhiseaduslikku korda kui ka kaitsejõudude ja riigi kodanike kohustus kaitsta riiki sõjaliselt. Täiendavalt sätestatakse meessoost kodanike kohustus täita kaitseväge teenistuskohustust. Järelikult peavad võimalikud alternatiivid tagama samad eesmärgid.

Jalaväe kui maaväe põhirelvalliigi üksustega sünkroonselt valmistatakse ette ka teiste maaväe relvalliikide üksused (side-, tankitõrje-, pioneeri-, suurtüki-, õhutõrje-, luure- ja logistikaüksused), mis toetavad ja tagavad jalaväe lahingtegevust. Juhul kui ajateenijate vähesuse tõttu ei ole võimalik kõiki nimetatud üksusi sünkroonselt ette valmistada, ei saavutata määratud kollektiivse suutlikkuse taset ning üksuste ettevalmistus ei vastaks NATO nõuetele ning siseriiklikele vajadustele. Seega kaotaks operatiivstruktuuri ettevalmistussüsteem üldse oma mõtte ning kaitseväge läheks tagasi mitteüksusepõhise ettevalmistamise ajajärku 1990. aastate alguses.

Proportsionaalselt kaitseväge teenistusse kutsutavate arvu vähenemisega väheneks ka kaaderkaitseväge laste värbamine, mis eelkõige mõjutaks kaitseväge edasist jätkusuutlikust nii riigiseste kohustuste kui välismissioonide osas.

Arvestades operatiivstruktuuri (KSAP 2010) isikkoosseisu suurust (16 000), kvalitatiivsete võimelünkade kõrvaldamiseks vajalike üksuste isikkoosseisu (2000) ning arvates maha

vabatahtliku reservi (4800 reservväelasest KL liiget), oleks sõjaliselt relevantse täisvabatahtliku (AFV tüüpi) kaitseväge rahuaja isikkoosseisu suuruseks 13 200 inimest.²

Täisvabatahtliku kaitseväge loomisel vajaks Kaitseliit eraldi väljaõppesüsteemi, kuna Kaitseliit ei saaks enam tugineda senisele kaitsevæes ettevalmistatud reservile.

Juhul kui täisvabatahtliku kaitseväge suurus oleks alla 13 200 kaitsevæelase, langeks selle sõjaline relevantsus proportsionaalselt isikkoosseisu arvu vähenemisega ning põhjustaks esmasest iseseisvast kaitsevõimest loobumise.

Aluseks võttes käesoleva kümnendi värbamistempot (keskmiselt 200 inimest (sh tsiviilametnikud) aastas) kuluks täisvabatahtliku kaitseväge kaaderkoosseisu suurendamiseks

praeguselt 2900-lt inimeselt 13 200-le inimeseni umbes 51 aastat – seda juhul, kui säilitatakse praegune värbamistempo.

Kaadrikaitsevæelaste hulga suurendamine kiiremas tempos ning nende lepingulises tegevteenistuses säilitamine eeldaks olulist palgatõusu ning kaadrikaitsevæelaste palkade hoidmist kõrgemana muudest riigiametitest (politsei, päästeamet jne). Võib eeldada, et selline lähenemine kutsuks esile sotsiaalset rahulolematust.

Sõjaliselt relevantse täisvabatahtliku kaitseväge ülalpidamise kogukulud - 8,9 miljardit krooni aastas - on 2005. aasta riigieelarvest (53,04 miljardit krooni) 16,8 %. Hetkel eraldab riik otsesteks ja kaudseteks sõjalisteks kulutusteks umbes 4,8 % riigieelarvest (kaitseministeeriumi haldusala 2,558 miljardit krooni).³

Lähiaastate erivarustuse hanked

Martin Hurt, Kaitseministeerium, kaitseinvesteeringute asekancler
Eesti Päevaleht, 30. november 2005

18. augustil tegi valitsus kaitseministeeriumile ülesandeks korraldada maa-õhk-tüüpi lühimaa õhutõrjerelvasüsteemi hange. Selle eesmärgiks on tagada 1. jalaväebrigaadile tänapäevane mobiilne õhutõrjesüsteem – laskeseadeldised, raketid, side- ja juhtimissüsteemid ning radarid, mis vajaduse korral sobiks kokku ka meie NATO liitlaste vastavate süsteemidega. Õhutõrje relvasüsteemi hange on plaanis läbi viia aastatel 2005-2008 ning selle kogumaksumuseks on planeeritud 700 miljonit krooni, mis teeb sellest taasiseseisvusaja seni kõige kallima relvahanke. Õhutõrjehange ei ole ainuke mahukas ja kulukas hange, mis planeerimisperioodil, aastani 2010 Eestil kaitsevaldkonnas ees seisab. Suurematest hangetest on juba käsil scoutspataljonile PASI soomukite hankimine. Selle tehingu väärtuseks on ligi 200 miljonit krooni ning selle tulemusel saame esimese kaitsevæeüksuse, mis on täielikult varustatud soomustehnikaga. Teine, õhutõrjehankega samast suurusjärgust hange hõlmab miinitõrjelaevade väljavahetamist. Vajadus tuleneb asjaolust, et Saksamaalt aastate eest saadud laevade kasutusega hakkab lõppema, ent samas on miinitõrje arendamine üks mereväe põhieesmärke. Muuhulgas oleme lubanud ühe miinijahtija NATO reageerimisjõudude käsutusse – ja seda ülesannet Admiral Pitka staabi laevana praegu ka täidab. Nüüd peab kaitseministeerium läbirääkimisi mitme NATO riigiga, et hankida miinijahtimisvõimekuse säilitamiseks vajalikud laevad käesoleva kümnendi lõpuks. Kokku on selleks planeeritud kuni 800 miljonit krooni. Üsna kulukas on veel kaudtulesüsteemi hange scoutspataljonile; kolmemõõtmelise keskmaarakari hange, mis täiendab meie õhuseirevõimekust; Ämari lennuvälja eritehnika soetamine, millega saame töökorda vastuvõtva riigi ühe väga olulise toetuselendi; ning jala-väe tankitõrjerelvade hange, mis aitab kaasa scoutspataljoni relvastuse moderniseerimisele.

Viiendik eelarvest

Kokku kulutab Eesti aastasest kaitse-eelarvest ligi viiendiku erivarustuse hangetele, mis viib meie kaitseväge järk-järgult vastavusse NATO riigi relvajõudude arenguga. Eelnev jutt ei hõlma infrastruktuuri investeeringuid (Miinisadama remont, Ämari lennuradade ehitus jms), mis on veel omaette suur teema. Tõsiasi, et kaitseväge investeeringud on äärmiselt kallid, ei üllata tänapäeval ilmselt kedagi. Juba lähi-ajal lisandub ainuüksi tavalise jalaväelase varustus mitmesugust tipptehnikat, mis ei ole kaugeltki odav lõbu, rääkimata siis suurtest relvasüsteemidest. Sestap on väikesel riigil nagu Eesti ülimalt oluline hoolega kaaluda, millist varustust hankida ja millist mitte, et saada võimalikult vähesel kuluga võimalikult suurt sõjalist efekti ning säästa inimesi. Kaitsealaste hangete plaan vastab otseselt Eesti kaitseväge üldistele arengueesmärkidele. Mis tähendab, et me ei hangi kaitsevæele mingit varustust edevuse või ilu pärast ega igaks juhuks mustadeks päevadeks, vaid selleks, et saavutada konkreetseid kaitsepoliitilisi eesmärke, sh täita NATO liikmesriigina võetud kohustusi. Seega ei ole kaitseministeeriumil ilma väga selge kaitsepoliitilise ja sõjalise põhjendusega plaanis hankida näiteks hävituslennukeid või tanke. Laoplatsil või garaazis niisama roostetavat, üle jõu käiva ülalpidamiskuluga tehnikat pole meile vaja. Kaitsealased hanked tehakse vastavalt kaitseväge arengukavale – Eesti valitsuse kinnitatud dokumendile, mis kannab nime "Kaitsejõudude struktuuri arenguplaan aastani 2010". Seda täiendab igal aastal kaitseväge esitatav ning kaitseministri kinnitatav detailsem hankeplaan.

2010. aastaks varustatud

Hankeplaani elluviimine loob eeldused, et 2010. aastaks on

² 16 000 kaitsevæelast + 2000 kaitsevæelast – 4800 kaitseliitlast = 13 200.

³ 2005. aasta riigieelarve seadus. RTI, 30.12.2004, 92, 630.

kõigil Eesti kaitseväge üksustel vajalik varustus olemas. Suured summad, keerukad, eriteadmisi nõudvad relvasüsteemid, samuti ettevaatlikuks tegevad kogemused mõnest varasemast hankest nõuavad kaitseüsteemilt järjest enam haldussuutlikkust. Lahendamist vajavaid küsimusi on muidugi palju. Näiteks hangete pikaajalisel planeerimisel on käia veel pikk tee, millel edasiminek peaks minimeerima "tulekahjude kustutamise" ja välistama hangete killustumise aastate peale, mis teeb need üldjuhul kallimaks ning millega võib kaasneda

erinevate relvasüsteemide ühildamatus. Siiski usun, et kaitsevarustuse hankimisel on kaitseministeeriumi haldusvaldkonnas juba korralikult kogemusi, mistap loodan siiralt, et iga järgmine relvasüsteem, mida tulevastel kaitseväge paraadidel rahvale demonstreeritakse, on hangitud maksumaksja raha üha säästlikumalt ning efektiivsemalt kasutades. Ning mis peamine – igaüks võib olla kindel, et paraadil näidatav varustus on osetud asja eest ning on sihipäraselt kasutuses Eesti julgeoleku kindlustamisel.

Ajateenistuskohustus või kutseline kaitsevägi?

Aivar Engel*, leitnant

Kaitse Kodu nr 6, 2005

Aega-ajalt kerkib esile kutselise kaitseväge ja ajateenistuskohustuse küsimus, seda enam, et naaberriik Läti on juba valinud kutselisele kaitsevägele ülemineku.

Käesoleva artikli eesmärgiks on analüüsida õiguslikult kutselisele kaitsevägele ülemineku võimalust vastavalt Eesti Vabariigi põhiseadusele. Samuti võrreldakse artiklis kutselise väe poolt- ja vastuargumente. Tegemist on autori isikliku nägemusega, mis ei pretendeeri absoluutsusele.

Põhiseadus sätestab riigi kaitse tagamise

Põhiseaduse preambula kohaselt on riik kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning "[...] riigikaitsekohustus põhikohustusena seotud ühiskonna üldise heaolu tagamisega" (Merusk, Narits 1998: 178). Põhiseaduse § 1 lg 2 kohaselt on Eesti iseseisvus ja sõltumatus aegumatu ning võõrandamatu. Iseseisvuse ja sõltumatuse tagamise üheks oluliseks osaks on riigikaitse.

Heinrich Schneideri järgi hõlmab põhiseaduse preambula kogu põhiseaduse rakendusala ja tema printsiipidega koostoimes on võimalik tõlgendada kõiki põhiseaduse sätteid (Schneider 1996: 446).

Põhiseaduse kommenteeritud väljaande autorid leiavad, et seadusandja peab lähtuma seaduse sisu kindlaksmääramisel selle preambulas ja üldsätetes antud printsiipidest (Truuväli jt 2002: 47). Autor nõustub eeltoodud seisukohtadega ning leiab, et seadusandjal tuleb järgida kaitseväeteenistust reguleeriva seaduse eesmärki ja teha valik, milline kaitseväeteenistuse mudel on Eestile vajalik. Riigivõimudel lasub põhiseaduslik kohustus tagada riigi kaitse.

Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaande autorid leiavad, et põhiseaduse "§ 124 lg-d 1 ja 2 määravad kindlaks keske riigikaitse põhimõtte: riiki kaitsevad Eesti kodanikud üldise põhiseadusliku kohustuse alusel. Seega ei pea riik kindlustama ennast ainult palgaarmee kaudu" (Truuväli jt 2002: 557).

Palgasõduri mõistest

Siinkohal vajaks palgasõduri mõiste selgitamisest, sest tulevalt rahvusvahelisest õigusest võib see olla mitmetähenduslik. 1949. aasta 12. augusti Genfi konventsioonide 1977.

aasta 8. juuni (I) lisaprotokolli "Rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta" 47. artikkel "Palgasõdurid" sätestab, et palgasõduril ei ole õigust olla võitleja ega sõjavang. Seega ei laiene palgasõdurile Genfi konventsioonides ettenähtud regulatsioonid.

Sama artikli järgi on palgasõdur isik, kes on värvatud kohapeal või välismaal spetsiaalselt relvakonfliktis võitlema ja võtab sõjategevusest vahetult osa. Seejuures ei ole palgasõdur konfliktiosalise riigi kodanik ega konfliktiosalise territooriumi elanik. Palgasõdur osaleb sõjategevuses isikliku kasu saamise eesmärgil ja konfliktiosaline on lubanud maksta talle hüvitist, mis on suurem kui konfliktiosalise relvajõududes samas auastmes või samu ülesandeid täitvatele võitlejatele makstav hüvitist.

Eeltoodud palgasõduri definitsiooni täpsustati ÜRO Peaassamblee 1989. aasta 4. detsembri konventsioonis "Palgasõdurite värbamise, kasutamise, finantseerimise ja treenimise vastu" (UN General Assembly 1989). Konventsiooni 1. artikli 2. punktis sätestatakse: "Palgasõdur on ka isik, kes igas teises olukorras (a) värvatakse kohapeal või välismaal spetsiaalselt ühistrünnakus osalema, eesmärgiga: (i) kutsuda valitsus või õõnestada muul viisil riigi põhiseaduslikku korda; või (ii) õõnestada riigi territoriaalset tervikkust; (b) on huvitatud konfliktis osalemisest eelkõige märkimisväärse isikliku kasu saamise eesmärgil, ning keda ajendab lubadus saada materiaalselt hüvitist või materiaalse hüvitise maksmine; (c) ei ole selle riigi kodanik ega elanik, mille vastu rünnak on suunatud; (d) ei täida mingi riigi ametiisikuna ametiülesandeid; ning (e) ei ole selle riigi relvajõudude liige, mille territooriumil vägivaldtegu toime pannakse" (UN General Assembly 1989).

Seega, palgasõjaväele (õigemini kutselisele kaitsevägele), mis koosneb konfliktiosaliste riikide kodanikest ega vasta ülalnimetatud tingimustele, laienevad Genfi konventsioonide ja nende lisaprotokollidega tagatud rahvusvahelise sõjaõiguse regulatsioonid. Välistamiseks arusaamatusi palgaväelase ja kutselise kaitseväelasega, tulekski praktikas neid mõisteid eristada.

Kutseline kaitsevägi

Teatavasti on Reformierakond jätkuvalt deklareerinud, et

* Reservleitnant Mag iur Aivar Engel on Riigikogu riigikaitsekomisjoni nõunik-sekretariaadijuhataja.

tema nägemuse kohaselt peab Eestis olema palgasõjavägi. "Tänapäeva relvakonflikte iseloomustavad üksikrühmituste ootamatud ründed, mis võivad olla suunatud nii rahvaste kui ka suurkorporatsioonide vastu. Sellele vastav kaitse peab olema mobiilne ja reageerima kiiresti ja professionaalselt. Eesti vähenev rahvaarv ei võimalda luua järjest kasvavat kutselaste armeed. Samas muutub relvastus ja varustus üha keerukamaks ning kaitseväge püstitatud ülesannete edukas täitmine eeldab üha pikemat ja pühendunumat väljaõpet. Riiki ja rahvast suudavad kaitsta parima võimaliku väljaõppe saanud ja oma elualale pühendunud spetsialistid" (Eesti Reformierakond 2003).

Põhiseadusest:

Vastavalt põhiseaduse § 124 lg 1 on kõik Eesti kodanikud kohustatud osa võtma riigikaitse seadusega sätestatud alustel ja korras. "Tegemist on lihtsa seadusereservatsiooniga, mille puhul on oluline eesmärk, mida seadusandja silmas peab" (Truuväli jt 2002: 335). Põhiseaduse § 124 lg 2 sätestab, et usulistel või kõlbelistel põhjustel kaitsevæeteenistusest keelduja peab läbi tegema asendusteenistuse seaduses ettenähtud korras. Olulisemaks seaduseks kodanike riigikaitsekohustuse reguleerimisel kaitsevæeteenistuse seadus. Põhiseaduse § 124 tulenevalt peaks Eestis kehtima meessoost kodanike suhtes üldine ajateenistuskohustus lähtuvalt seaduse lihtreservatsioonist.

Põhiseaduses puudub küll mõiste "ajateenistus", kuid seda asendab mõiste "kaitsevæeteenistus". Kaitsevæeteenistuse mõiste on laiem. Vastavalt kaitsevæeteenistuse seaduse § 2 lg 2 on kaitsevæeteenistuse liikideks tegevteenistus ja reservteenistus. Sama seaduse § 2 lg 3 sätestab, et tegevteenistuse liikideks on ajateenistus, lepinguline teenistus ja osavõtt õppekogunemistest. Asendusteenistuse alternatiiviks saaks olla ainult ajateenistus. Pealegi sätestab põhiseaduse § 128 mobilisatsiooni.

Seega oleks ajateenistusest loobumine ühelt poolt nagu vastuolus põhiseadusega – keda mobiliseerida, mis oleks alternatiiviks asendusteenistusele? Teiselt poolt võimaldab põhiseaduse § 124 sätestatud seaduse lihtreservatsioon olukorda, kus seadusega sätestatud alused ja kord on viidud ajateenistuse osas nulltolerantsi. Seega võimaldab põhiseaduse § 124 ka ajateenistuskohustusest loobumist, kui näiteks seadusega nähakse ette kutseline sõjavägi ja vabatahtlikkusele tuginev reservarmee.

Vabatahtlikud reservväelased

Eeltoodud näite korral kuuluksid mobiliseerimisele vabatahtlikud reservväelased. Sellised reservväelased aga vajavad väljaõpet ja varustust. Ühtlasi ei ole selliste vabatahtlike arv prognoositav. Kuigi seaduse alusel oleks võimalik kohustada kodanikke osa võtma vastavatest riigikaitsekursustest, mida saaks lugeda kaitsevæeteenistuseks. Viimatinimetatu võimaldaks nagu asendusteenistuse rakendamist, kuid ka siin oleks riigikaitsekursuste näol sisuliselt tegemist ajateenistusega. Ajateenistus on aga riigi sunniga tagatud kodaniku kohustus teenida kaitsejõududes ajateenistuseks ettenähtud ajal. Vabatahtlikkusele tuginev ajateenistus oleks ka seetõttu praktiliselt võimatu, sest see ei võimalda planeerimist (sh infrastruktuuride rajamist) – pole teada ajateenistusse tulijate hulk jne.

Siinkohal mõned näited kaitseväge mudelist:

- 1) ajateenijatest kaitsevägi, mida juhivad kaadriohvitserid ja -allohvitserid (kutselised kaadrikaitsevæelased) ning ajateenijatest allohvitserid, näiteks Soomes;

- 2) segasüsteem, kus on nii ajateenijatest kui ka kaadriõduritest rea- ja allohvitserkoosseis ning üksused, näiteks Eestis, Saksamaal;
- 3) kutseline kaitsevägi, kus kogu kaitsevägi koosneb ainult kaadrikaitsevæelastest, ja vabatahtlik tasustatav reservarmee, näiteks Ameerika Ühendriikides ja Ühendkuningriigis;
- 4) armee koosseisus on lisaks rahvuslikele üksustele teiste riikide kodanikest koosnevad palgasõjaväe üksused. Näitena võib tuua Prantsusmaa võõrleegioni, mis kuulub Prantsusmaa relvajõudude koosseisu, kuid eristub teistest üksustest selle tõttu, et seal teenivad välismaalased teistest riikidest (The French Foreign Legion).

Ajateenistusel põhinevad kutselised armeed Euroopas

Kasutan alljärgnevas lõigus 2002. aasta andmeid – andmeid, mis on pärit ajast enne Euroopa Liidu viimast laienemisingi. Arvutivõrgus oleva Skopiestelose andmete alusel ei ole 86%-l Euroopa Liidu riikidest ajateenijatest koosnevad armeed. Hispaania ja Prantsusmaa olid loobunud ajateenistusest 2001. aastal, Portugal pidi loobuma 2003. aastal, Itaalia 2006. aastal. Seejuures on Itaalias juba loobunud kutsumast ajateenistusse isikuid, kes on sündinud pärast 1985. aastat. Ajateenistus on Euroopa Liidu riikides veel näiteks Soomes, Rootsis, Taanis, Saksamaal ja Kreekas (Taani, Saksamaa ja Kreeka on teatavasti ka NATO riigid). NATO riikidest on ajateenistus näiteks veel Türgis, Norras, Ungaris ja Tšehhis (Skopiestelos 2002). Kutseline kaitsevägi on näiteks Inglismaal ja Belgias, seejuures viimane loobus ajateenistusest 1992. aastal (Skopiestelos 2002).

Täna on selgunud, et näiteks Portugal loobus ajateenistusest ja läks kutselisele kaitsevägele üle 2004. aasta oktoobrist. Samas sai üleminek alguse 1997. aastal, mil muudeti vastavalt Portugali põhiseadust – seega kestis üleminek kutselisele kaitsevägele seitse aastat. Portugali aastane kogemus on näidanud kulutuste suurenemist, mis eelkõige on tingitud kutseliste kaitsevæelaste sotsiaalsete tagatiste ja infrastruktuuri muutmisest. Väidetavalt on Hispaanial kutselise kaitseväge komplekteerimisega probleeme, mistõttu kaitseväge värvatakse teiste hispaaniakeelsete riikide kodanikke. Ühtlasi läks ka Tšehhi kutselisele kaitsevägele üle ja Taanis lühendati ajateenistuse kestust 9 kuult neljale kuule (Cronberg 2005). Seejuures Rootsis, Taanis ja Norras jõuavad ajateenistusse erinevatel põhjustel alla pooled kutselastest (Cronberg 2005).

Saksamaa ajateenistust reguleeriva seaduse Wehrpflichtgesetz § 6b lg 1 kohaselt on vabatahtlikud üleajateenijad (Freiwillig länger dienende) või lepingulised. Vabatahtlikud üleajateenijad (sisuliselt kaadrikaitsevæelased) pikendavad oma ajateenistust aasta võrra. Teiste ajateenistuse läbinutega sõlmitakse nelja- või kaheksa-aastane teenistusleping, mille käigus läbitakse allohvitserikursuse (Wehrpflichtgesetz 1997). Saksamaal on kolmandik kutselastest ajateenistuses, kaks kolmandikku asendusteenistuses ja ülejäänud vabastatakse ajateenistusest kutsumisest erinevatel põhjustel (Cronberg 2005).

Palgaarmee poolt ja vastu

Kuigi vastavad argumente on ilmselt korduvalt käsitletud, mainigem neid siinkohal uuesti.

Eero Riuttala järgi on palgaarmee (mõeldud kutselist kaitseväge) pooltargumentideks kõrge professionaalsus ja kõrge rahuaegne riigikaitsevalmidus (Riuttala 2002: 20). Tänapäeva

lahingutehnika muutub keerulisemaks ning selle käsitlemine eeldab seetõttu pikaajalist ja pidevat väljaõpet. ÜRO, NATO ja Euroopa Liidu liikmesriigina saab välismissioonidel panustada üldjuhul ainult kutselistest kaitseväelastest koosnevatele üksustele. Eesti puhul kasutusel oleva nn segasüsteemi puhul on see samuti võimalik.

Agressiooni korral langevad üldjuhul esmase löögi alla kaitseväge üksused ja staabid, mida üritatakse neutraliseerida. Kui tegemist on kindlas asukohas paikneva kutseliste üksustega, on nende neutraliseerimine lihtsam. Teisalt ei tehta agressiooni reeglina ootamatult, selle ettevalmistamine võtab aega ja seetõttu on julgeolekualaste riskidega tegelevatel struktuuridel võimalik seda agressioonile eelnevate tunnuste alusel prognoosida. Sellisteks tunnusteks on näiteks võimalikus agressorriigis toimuv sõjaline riigipööre, uute relvaüksuste loomine, mobilisatsioon ja sõjaväeüksuste koondamine riigipiiri lähiste. Veel võib läheneva agressiooni tunnuseks olla sekkumine naaberriigi sisepoliitikasse ettekäändel kaitsta rahvusvähemust, mis koosneb võimaliku agressorriigi põhirahvuse esindajatest, seejuures ähvardusega kasutada oma rahvuse õiguste kaitseks sõjalist jõudu, jne.

Rahvuskaardi fenomenist Kaitseliiduni

Ameerika Ühendriikide kaitsejõududes on lisaks kutselisele kaitseväge kasutusel ka Armees Rahvuskaart. "Rahvuskaart koosneb peamiselt traditsioonilistest liikmetest – tsiviilikutest, kes teenivad oma riiki, osariiki ja kogukonda poole kohaga (tavaliselt üks nädalalõpp kord kuus ja kaks nädalat suvel). Igal osariigil ja territooriumil on oma rahvuskaart, nagu USA põhiseadus ette näeb. Lisaks võib USA president anda rahvuskaardile korralduse osaleda föderaalmissioonidel ehk välismissioonidel" (The Army National Guard). Üldteada fakt peaks olema, et USAs on vaid külmutanud ajateenistust reguleerivad õigusaktid ja vajadusel saab neid uuesti rakendada.

Ka Ühendkuningriigis on lisaks kutselisele regulaararmeele (loobus ajateenistusest 1961) vabatahtlikkusele tuginev territoriaalarmee, kellel on eelkõige logistilised ja tagalateenistuse (sh objektide valve) ülesanded. Osalemine (rea- ja allohvitserkoosseis vanuses 22–35 aastat) territoriaalarmees on, nagu eespool öeldud, vabatahtlik ja selle eest makstakse palka (Ministry of Defence UK 2002: 4–5).

Viimase süsteemi erinevuseks Eestist on, et Kaitseliit on vabatahtlik organisatsioon, mille suurus sõltub eelkõige liikmete hulgast ja finantseerimisest. Seni vabatahtlikud kaitseliitlased oma osalemise eest riigikaitseorganisatsioonis palka ei saa. Lisaks asuvad Ameerika Ühendriigid ja Suurbritannia geopoliitiliselt sellisel alal, et otsese sõjalise agressiooni oht (mõeldud on nende territooriumi okupeerimiseks sõjalist rünnakut) on seal vähetõenäoline.

Eero Riuttala järgi on palgaarmee (mõeldud kutselist kaitseväge) miinuseks veel see, et kasvavad kulud, ei moodustu väljaõpetatud reservi, ei õnnestu kaitsta kogu riigi territooriumi, mobilisatsioon oleks raskendatud, sest korraldada tuleks mobiliseeritavate väljaõpet, kaitsetahe oleks madal, kaitsevägekohustus ei ühendaks rahvast (Riuttala 2002: 20).

Eesti mudel ja Soome mudel

Kutselise kaitseväge elukutse valija ei pruugi olla adekvaatne (võrreldes ajateenistuse läbinuga) ja see põhjustab nn kaadri voolavuse. Lisaks tuleb arvestada Eesti rahvaarvu ning

riigi rahvusvahelisi kohustusi ÜRO, NATO ja Euroopa Liidu ees. Eelnimetatud kohustustest tulenevalt osalevad rahvusvahelistel missioonidel kutselistest kaitseväelastest koosnevad üksused. Kas Eestil oleks lähiajal inim- ja materiaalselt ressursi hoidmaks lisaks eelnimetatud üksustele riigis senise ajateenijate suurusjärguga enam-vähem võrdset kutselist kaitseväge? Seejuures tuleb arvestada, et kui minna üle kutselisele kaitsevägele ning tõsta seal teenivate kaitsevägealaste palku ja parandada sotsiaalseid tagatisi erinevalt teiste avaliku teenistuse valdkondadest, kannataksid teised jõustruktuurid – politsei, piirivalve, päästeamet. Toimuks nn kaadri voolavus nendest struktuuridest kaitseväge.

Seega sõltub kutselisele kaitsevägele üleminek lisaks inimressursile ka kogu riigi majanduslikust seisundist.

Soome kaitseministeeriumi analüüsi kohaselt on Soome kaitseväes 40 000 kaitsevägealast (kellest 30 000 on ajateenijad), neile lisandub 50 000-meheline koolitatud reserv (Riuttala 2002: 20). Kulutuste suuruseks sellise koosseisu puhul on 9 miljardit Soome marka aastas. 40 000 kutselise kaitsevägealase puhul oleksid kaitsekulutused 25 miljardit Soome marka aastas, kusjuures reservi ei moodustuks (Riuttala 2002). Ilmselt ei sisalda need arvutused nooremajanduse pensionile pääseva kutselise reserv- ja eruvägealase keskmisest kõrgema pensioniga seotud kulutusi.

Võiksimet väita, et Soome kaitsekulutused on seetõttu suured, sest Soome on neutraalne riik. Samas on kaitsekulutused Soomes viimastel aastatel olnud 1,4 % sisemajanduse kogutoodangust (Ruotuväki 2005). Seega on need kulutused väikesemad kui NATO riikides tavaks olev kaitsekulutuste osa 2% sisemajanduse kogutoodangust.

Võib väita, et kindlasti on olemas kutselise kaitseväge ja ajateenistuskohustuse osas veelgi poolt- ja vastuargumente. Käesolevast artiklist tulenev analüüs kaldub pigem senise kaitseväge ülesehituse (segasüsteem) poole.

Kastutatud allikad

12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 1977. aasta 8. juuni (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta. Riigi Teataja II 1999, 21, 121.
- Cronberg, Tanja 2005. *Asevelvõllisuus: Yleinen, vapaaehtoinen vai ammattiarmeija?* Sotilasajakkauslehti 838, lk 9–14.
- Eesti Reformierakond 2003. *Eesti Reformierakonna programm: Kaitsepoliitika* (<http://www.reform.ee/seisukohad/info.html?id=5#14>).
- Eesti Vabariigi põhiseadus*. 28. juuni 1992. Riigi Teataja 1992, 26, 349; 2004, 64, 429.
- Engel, Aivar 2003. *Riigikaitse õiguslikke küsimusi taasiseseisvunud Eesti Vabariigis*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Õigusinstituut.
- Kaitseväge teenistuse seadus*. 14. märts 2000. – Riigi Teataja 2000, 28, 167; 2005, 33, 243.
- Merusk, Kalle & Narits, Raul 1998. *Eesti konstitutsiooniõigusest*. Tallinn: Juura.
- Ministry of Defence UK 2002. *The Role of the Reserves in Home Defence and Security*. Produced by DCCS Media on behalf of DGF, vol 4–5.
- Riuttala, Eero 2002. *Eesti VI Kõrgemad Riigikaitsekursused. Õppematerjal*. Kable 4.04.2002.
- Ruotuväki 17, 6. oktoober 2005. *Puolustusbudjetti lyötiin lukkon*, lk 4.
- Schneider, Heinrich 1996. *Põhiseaduse preambula: tema tähtsus ja õiguslik loomus*. Juridica 9, lk 442–450.

Skopiestelos. Mai 2002. *Concription in Europe* (<http://skopiestelos.freepage.gr/english/eu.html>).
The Army National Guard (<http://www.arng.ngb.army.mil/>).
The French Foreign Legion (<http://www.foreignlegionlife.com/chapter1.htm#whatisffl>).
 Truuväli, Eerik-Juhan & Kask, Oliver & Lehis, Lasse & Lindpere, Heiki & Lõhmus, Uno & Madise, Ülle & Merusk, Kalle & Narits, Raul & Olle, Vallo & Pöld, Jüri & Schneider,

Heinrich 2002. *Eesti Vabariigi Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Juura Õigusteabe AS. .
 United Nations General Assembly. 4. detsember 1989. *International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries*. United Nations (<http://www.un.org/documents/ga/res/44/a44r034.htm>).
Wehrpflichtgesetz, 22. märts 1997 (<http://www.fen-net.de/norbert.arnoldi/law/wpflg.html>).

Kaitseliidus on peidus kodanikuühiskonna võimekaim instrument

Ivar Jõesaar

Kaitse Kodu nr 4, 2005

Kaitse Kodu küsimustele Kaitseliidu moderniseerimisest vastab Kaitseliidu Tallinna maleva meredivisjoni pealik vanemleitnant Toomas Peek

Tänavune kevad tõi Kaitseliidu korraga mitmes mõttes kõneaineks. Riigikontroll, kaitseministeerium, kaitsejõudude peastaap ja Eesti Reservohvitseride Kogu asusid Kaitseliidule uut tegu ja nägu otsima. Miks on kakatud rääkima vajadusest Kaitseliitu moderniseerida?

Eelnevalt lepime kokku mõned üldpõhimõtted, millest lähtudes Kaitseliitu vaatleme. Käsitleme Kaitseliitu üldiselt ja umbisikuliselt ning vaatleme tema suhestumist tänapäevases julgeoleku-, õigus-, majandus- ja sotsiaalses ruumis ehk ühiskonnas.

Kaitseliidust rääkima asudes peaksime esmalt küsima, kuidas on muutunud Eestimaa kultuuriruum ja Kaitseliidu ilmapaatelised alused võrreldes sellega, millega tegeldi 100, võib-olla ka 50 või 15 aastat tagasi. Olukord on tänaseks totaalselt muutunud. Muutunud on näiteks isamaa mõiste. Suletud süsteemis, olgu see siis sõjajärgne Eesti Vabariik või ka vaenulik Nõukogude Liit, oli isamaa selgelt määratletud maatuuk ja isamaa-armastusel konkreetne mõõde. Ka pärast taasisesivsust oli see mõiste veel ühtne. Nüüd, kui oleme astunud uutesse kooslustesse Euroopa Liitu ja NATOsse, ei ole see asi enam nii selgelt ühene. Meie isamaa on saanud osaks muust ruumist, mille piirid ulatuvad lääne poole ookeanini välja.

Peame uuesti mõtestama oma isamaa-armastuse, oma kodumaa, oma kaitsetahte selles uues valguses, uutes mõõdetes, mida multinatsioonaalne Euroopa Liidu ühisruum ja NATO pakuvad. Iga kaitseliitlane peab teadvustama oma kohta uudses olustikus. Kaitseliitlastest Eesti kodanik Alutaguselt on samal hetkel ka Euroopa kodanik ja liitlasarmee sõdur. Kaitseliidu lihtliige saab nende dimensioonide kaudu, kuhu riik on jõudnud, hoopis teise vääristuse. Ta pole enam üks, tema käitumine pole enam mingi üksiku jao, rühma või malevkonna käitumine, vaid see on liitlasarmee sõduri/ohvitseri käitumine, mida vaatab ja tunnustab oluline osa maailmast. Ta peab aru saama, et ta esindab suurt kogukonda, ta peab teadma, et ta palju vngem mees, kui kaitseliitlane iial enne olla on saanud.

Meil räägitakse vajadusest Kaitseliitu muuta. Milles see muutumise vajadus väljendub?

Üks põhjusi, miks Kaitseliit peab muutuma, on see, et tänane lääne ühiskond, millega oleme liitunud, on palju läbi-paistvam ja avatum. Kõik on meile harjumatu avalik. Sa võid arvutis vaadata, mis relvastus on näiteks Soome sõjalaeval, mis on selle kuueelarve ja kapteni palk. Lähtutakse ratsionaalset eeldusest: kõike, mida me ei tea, saame suure täpsusega konstrueerida, lähtudes ettevõtte mudelist, elu vajadustest ja kehtivatest standarditest.

Selline avatus kehtib väga paljudes asjades ja seetõttu on seal ka väljastatud mõttelaad, et olen siss või salasõdur põõsas. Kui kaitseliitlane tahab täna olla rahvusvahelise sõjaõiguse subjekt, peab tema kui Eesti isamaa kaitsja kandma ka väga selget identiteeti. Tema kuvand, atribuutika, käitumine peavad olema selgelt määratletud. Kaitseliit peab muutuma selgepiiriliseks, et temaga saaks arvestada. Kaitseliit ei saa olla enam mingi määramatu ja hägustunud piiridega salajõud kusagil põõsas, mis on hoidnud poliitikut viisteist aastat hirmul.

Ka poliitikuil on aeg aru saada, et reguleeritud ühiskonnas pole ruumi umbmäärasele relvastatud jõule. Eesti on selleks õigusriigina piisavalt hästi arenenud, meil on kehtiv relvaseadus, ühingu seadus jne, mille kaudu saab realiseerida oma riigikaitsetahtena väljenduvat militaarsuutlikkust. Ja kui tekib mõni huvirühm, kelle militaarsuutlikkus ei väljendu mitte riigikaitsetahtes, vaid näiteks machoks olemise vajaduses või lihtsalt huvis relvadega tegelda, on neile täna ka muid võimalusi: nad võivad minna Eesti profisõduriks või näiteks Prantsuse võõrleegioni.

Kaitseliitlastele ja Kaitseliidule on aga vaja anda kätte selgelt määratletud õiguslikud võimalused, et täita kodanikuühiskonna arendamiseks vajalikud tingimused.

Liitlasriigina on Eestil liitlaste ees kohustused, mida on vaja täita. Riigivõimul ehk rahva mandaadiga valitsejail on aeg otsustada, kuidas ta täidab neid kohustusi meie uuel suhestumisel Euroopa ja liitlasarmeedega. Riigijuhid võivad eraldada raha ja osta meile teenima Norra või Soome sõdurid, kasvatada oma palgasõjaväge või delegeerida osa kohustusi ühiskonnas kantud vabatahtlikule militaarsuutlikkusele ja seda administreerida.

Järelikult, kui meil Kaitseliitu poleks, tuleks see välja mõelda?

Kaitseliit on avalik-õiguslik institutsioon, mis administ-

reerib riigikaitsetahtena väljenduvat militaarsuutlikkust tsiivilühiskonnas ja milleks on olemas sotsiaalne tellimus.

Kui vaadata tänast Eesti riiki, siis oleme kaugel kodanikuühiskonnast. Kulutame oma vara ja rikkust riigi valitsemisele suhtarvudes võrdselt Ameerika Ühendriikidega, püüdes kõiki esmapilgul vajalikke institutsioone maksimaalselt täita ja mehitada ning riiklikult administreerida. Samas on riigil teatud kohustused, mis tulenevad tema riigiks olemisest, näiteks päästeteenistus jne. Kui riik tahab seda kohustust kanda, on vaja selleks ka eelarves raha eraldada. Praegu on nii, et täna Eesti riik lõpetab päästekompaniides teenistuse ega delegeeri seda kohustust kellelegi edasi. Raha aga kulutatakse muude vajaduste katteks.

Riigil on valida, kas ta elab ökonoomsemalt ja panustab kodanikuühiskonda või haldab riiklikult kõike, mis lisaväärtust ei tooda ja ühiskonda rikkamaks ei tee.

Kodanikuühiskonnaga seondub ka võimu võõrandumise küsimus. Selleks, et demokraatlik riik oleks järjekestev, on oluline, et kõigil otsustel oleksid järelkajad ja ühiskonna toimimissuundadel tegijad. Demokraatliku riigi säilimise ainumõeldavaks aluseks on poliitiline rotatsioon ehk järelkasvu taastootmine kodanikuühiskonnale. Seega oleks sotsiaalse tellimuse osatähtsus on kahekordne – liitlasriigi kohustused pluss kodanikuühiskond.

On kaks võimalust: teostada kodanikuühiskonda teeseldud tehinguga, nagu seda tehakse totalitaarsetes või väheküpsetes ühiskondades, kus ühiskondlikud vajadused konstrueeritakse ja seejärel raporteeritakse reipalt töövõtudest, või viia see ellu tõelise tehinguga, kus ühiskonna liikmed võtavad tegelikult osa riigi valitsemisest ja riigikohustuste kandmisest.

Tegelikult ei tuleks Kaitseliitu vaadata mingi altpoolt kasvatatud institutsioonina, mis on olemas tänu sellele, et teatud huvirühm tahab viljelda riigikaitse tegevust riigi rahaga. Kui oleme Kaitseliidu tegevuse printsiibi ülesandepõhiselt lahti mõtestanud ja lähtume võrdse kohtlemise printsiibist, saame öelda, et riik on otsustanud ühte protsessi administreerida, andes selleks ülesande ja eraldades vajalikud vahendid. Ja sellest ülesandest johtuvalt annabki riik kaitseliitlastele vajalikud tingimused, hariduse ja oskusteabe ning varustuse. Muidugi ka teatud vajalikud garantiid. Siis oleks õiglus jalule seatud võrreldes teiste huvirühmadega, kes tahaksid ka oma huviala viljelemiseks riigilt hüvesid küsida.

Mis takistab Kaitseliidul täna olemast kodanikuühiskonna alustala?

Kui vaadata kõiki seniseid Kaitseliiduga seotud seadusandlikke akte, olgu see praegune Kaitseliidu seadus või muud aktid ja nende menetlemise käik Riigikogus, kumab neist läbi valitsejate hirmupitser. Seetõttu seni Kaitseliidu haldamiseks loodud õigusruum ei kanna endas selget ja nüüdisaegseks suhestumiseks vajalikku regulatsiooni.

Kaitseliitu liikumapanevad väärtused – isamaa-armastus ja kaitsetahe – ei peaks olema poliitilise kauplemise ja hirmu objektiks. Need on pühad tunded, mis pärinevad ajaloost ja on ajatud. Kuid need peavad olema õigesti suhestatud tänapäeva olustikku. Kaitseliidu tähtsust peaks vaatama nendest väärtustest lähtuvalt, kusjuures sõjalise poole pealt eelkõige siiski ülesandepõhiselt.

Selleks, et kodanikuühiskonda ellu kutsuda, on vaja kokku leppida kohustuste jagamises. Kui üks institutsioon võtaks kõik riiklusele kuuluvad kohustused enda kanda, peaks ta arvestama, kui kallid need talle tuleb. Soov kaitsta oma kodu on iseloomulik ja loomulik. Kuid ometi on selle soovi ellu-

rakendamine pälvinud seni riigivõimu umbusalduse. Usaldamatuse taga on tegelikult riigikaitseüksimuste ebamäärane defineerimine ülevaltpoolt. Asi oleks selgem isegi siis, kui Eesti riik otsustaks, et ta ostab kogu riigikaitse sisse näiteks Venemaalt või Norrast ega kuluta kodus sentigi. Siis poleks tema kodanikel mingeid lootusi ja ootusi.

Seega, mida täpsemalt määratletakse, kuidas riigil on kavas teostada oma ühiskonna- ja riigikaitset nüüd ja tulevikus, seda selgem on sõnum erinevatele huvirühmadele.

Kes peaksid meil seda kodanikuühiskonda looma?

On loodud müüt, et meil on hulk inimesi, kellel pole midagi teha. Kui aga vaatame praegust avalik-õiguslikku sektorit või korporatiivset-klubilist tegevust, on seal tuhandeid organisatsioonid-liikumised-vennaskonnad, mis kõik konkureerivad kodanike vabale ajale. See, kes teatab, et olen üks, mul pole oma vaba ajaga midagi teha, nopitakse kohe üles. Käib karm konkurents, sest vaba aeg, mis jääb pere, taastootmise ja töökäimise kõrvalt, on piiratud ja lõplik suurus. Keegi pole kunagi analüüsinud, kui palju meil võiks olla riigikaitsehuviga inimesi ja kui paljud neist võiksid leida rakendust näiteks Kaitseliidus. Selle järgi, kuidas meie riigieelarvet kogu aeg lapitakse ja kuidas sellise väikeriigi haldamiseks ressursse kasutatakse, on näha, et vajadus kodanikuühiskonna tekkeks on suur.

Täna on selleks veel vaba ressursi ja taht. Mida aeg edasi, seda enam võetakse inimesi muudesse, ka euroopalikesse ühendustesse ja kui me siis tahaksime panna neile institutsioonidele kodanikuriigi ülesandeid, on alles jäänud piiratud ressurs. Siis saab inimesi hõivata ehk üheks-kaheks päevaks, kuid pole enam võimalik luua süsteemi, kus kodanikualgatusele ja vabale tahtele tugineb mingi riikliku funktsiooni täitmine, nagu seda on näiteks Taanis merekaitse, lennukatastroofide haldamine, naftareostuse likvideerimine ja osa piirivalvete. Või Soome vabatahtlik tuletõrje, merepääste jne.

Kogu see tegevus on seadusega reguleeritud. Tööandjalt ei võeta tema töötajat nende ülesannete täitmiseks nn vägivaldselt ära, vaid selle taga on kogukonna suhtumises toimunud muutus ja toetus. See eeldab, et ühiskonnas tegutsevad korporatsioonid ja organisatsioonid võtavad endale sotsiaalseid kohustusi. Selline brutaalne majandusliberalism nagu meil on ikkagi vaid teoreetiline. Oodatud oleks selline keskklass, kes võtab endale vabatahtlikult majanduslikke kohustusi, et tegutseda ka homme jätkusuutlikus ja terves kogukonnas. Kui vaadata täna lääne suurfirmade juhte siis panustavad nad palju enam, kui liberaalne majandusteooria neilt nõuab. Arvan, et ka meil on aeg sellise sotsiaalse tellimuse jaoks küps.

Mis takistab Kaitseliidul olla tänapäevane?

Arvan, et eelkõige ahistab teda vananenud õigusruum ja seejärel ahistavad teda kivilinenud tõekspidamised. Ma välistan väite, et Kaitseliidus on ebaprofessionaalsed või mittevõimekad inimesed. Küsimus on administreerimise ilmavaatelistes alustes ehk kuidas on asjad korraldatud. Kindlasti ei saa Kaitseliitu süüdistada piiratud teadmistes. Kaitseliidus on praegu kaasatud tunduvalt rohkem kesk- ja kõrgklassi oskusteavet kui mõnes muus organisatsioonis, kuid seda pole piisavalt organisatsiooni ja ühiskonna hüvanguks ära kasutatud.

Kaitseliidu tugevuseks on tema ridadesse kaasatud arvamusiidrid. Need on juhid, kes on piisavalt haritud ja kannavad kõrgemat vaimsust. Aga praeguse Kaitseliidu haldusuutlikkus ehk kiirus ja otstarbekus ei vasta kaasatud eliidi ootustele. Kaitseliit ei suuda tegutseda reaalselt. Lahingus

oleks olukord kindlasti teine.

Kuna Kaitseliit konsolideerib endas hulka oskusteavet ja vastutusvõimet, võimaldab see võtta tal suuri ülesandeid, jagada need osaulesanneteks ja organisatsiooni kehendi kaudu tagada, et leitakse vajalik oskusteave nende täitmiseks.

Ühegi kollektiivi üksikliige pole vastutusvõimeline, seda ka materiaalselt mitte, riigi antud suurte ülesannete täitmiseks. Vastutuskindlustuse mõttes konsolideerib organisatsioon erinevate inimeste intellektuaalse ja nende rikkusest tuleneva vastutusvõime. Kaitseliitu on seni käsitletud äärmiselt lihtsustatult, talle on antud ainult sõjaline ülesanne, mis on väga piiratud tegevus X-päeval. Ei saada aru, et see on tohutu jõud, mis on juba ühendanud endaga olulise osa keskklassi ja elitaarset klassi ning konsolideerinud nende oskusteabe, oskused ja vastutusvõime.

Kuidas peaks Kaitseliit selgitama temas kätkevad võimalusi organisatsiooni olemust mittemõistnuile?

Kaitseliidus kätkevad suutlikkuste väljatoomise protsessi võib võrrelda mõni aeg tagasi Eesti Reservohvitseride Kogule (EROK) missioonide otsimisega. Pakuti, et EROK peamine ülesanne võiks olla vennastusprintsipi kandmine ja sotsiaalne ühendamine. Nüüdseks on aru saadud, et see on institutsioon, mille peamine omadus on see, et ta administreerib tsiviil-militaarsuutlikust. Ja selles on ta ainulaadne, sest sotsiaalset ühendamist võib kogeda ka mujal. Kui kirjeldada tänast kriisiolukorda maailmas, kus sõda on piirideta ja toimub enamasti varjatuna tsiviilühiskonna sees, ongi seal vaja spetsialisti, kes oleks võimeline sõdurina ellu jääma ja tagama ka oma kaastöötajate ellujäämine selles varjatud lahingutegevusega tsiviilümbruses.

Ka Kaitseliitu on seni käsitletud äärmuslikult primitiivse, üksnes puhtsõjalise organisatsioonina. Kuid elu püstitab hoopis rohkem väljakutseid. Vaadelgem näiteks Eesti kaitseväge ja riigi ees seisvaid sotsiaalse rehabilitatsiooni kohustusi ehk vajadust taasintegreerida kaitsevähelased teenistusejärgselt tsiviilühiskonda. Selleks on mõtetu luua uus eraldi organisatsioon kaitseväge juurde. Kaitseliit oma algusest saadik olemasoleva vennastusorganisatsiooni tunnustega oleks just õige koht, kus ealistel või tervislikel põhjustel kaitseväest lahkunud saaksid sotsiaalselt rehabiliteeruda. Miks panna tegevarmeele funktsioon, mis on Kaitseliidul nagunii olemas? Kui vaadata kogu sotsiaalset tellimust, mis Kaitseliidule esitatakse, on see ju nii väärakas, et kahurite arvul ei ole mingit tähtsust.

Üks põhimõttelisi mõõdarääkivusi, mis täna võimaldab kõrvalseisjail vabatahtliku kaitsetahte kandjat tõugata-lükata, on see, et riigikaitset käsitletakse ainult sõjalisena. Riigikaitsest eraldatakse vägivaldselt tema mittesõjalised funktsioonid. Räägitakse küll mõningaist institutsioonidest, mis kätkevad turvameetmed, looduskaitset ja abipolitseiniku tööd. Kuid ikkagi võib Kaitseliitu vaadata kui musta kasti, mis sisaldab kõiki neid tunnuseid, ootusi ja seda oskusteavet, mida on ühiskonnal vaja kodanikuühiskonna edendamiseks, kuid mida ei saa veel süsteemselt kasutada, sest nad on suhestamata ja puudulikult administreeritud. Me ei peagi eraldi rääkima neist kümnest tuhandest liikmest, kes on võimelised kandma ka militaarset suutlikust, laskma püssi, roomama ja lahingut pidama ning läbi viima muidki koostegutsemisostust nõudvaid operatsioone. Kõik see kokku näitab, et Kaitseliit on üks vääriskamaid ja võimsamaid kodanikuühiskonna instrumente, mis on täna väga jõhkralt alaväärtuslikku seisundisse surutud.

Arvan, et Kaitseliidu transformeerumine peaks algama

kõige üldisematest ilmavaatelistest alustest. Lisaks Kaitseliidule peavad ka kõik ametnikud ja poliitikud, kes riigikaitsealal tegutsevad, hoolt kandma, et toimuks organisatsiooni õige suhestumine tänapäeva ühiskonda.

Mida me tahame Kaitseliidu liikmelt?

Eelkõige peaks kaitseliitlane aru saama, millistest printsiipidest lähtudes on organisatsioon kokku kutsutud, mis missiooni see kannab ja millised kohustused on sellele organisatsioonile pandud. Siis saab kaitseliitlane vastavalt oma oskustele, võimetele, teadmistele, vastutusvõimele vabalt valida pakutavate ülesannete hulgast selle segmendi, kuhu ta tahab panustada, st kinkida ühiskonnale oma vaba aega. Kaitseliitlane peab aru saama, et on loodud selline kehend, kus ta saab oma kaitsetahte realiseerida. Kaitseliitlase vabatahtlikkus on vaba otsus organisatsiooni astuda ja vabadus valida endale võimetekohane või ajalises mõttes sobilik kohustus. Vabatahtlikkus ei tähenda seda, et kaitseliitlane tuleb tahtma midagi erilist, vaid talle jääb ikkagi piiratud valik just neid ülesandeid ja sellisel kujul, milleks on sotsiaalne tellimus. Hetkest, kui ta võtab kanda kohustuse, lõpeb vabatahtlikkus, sest siis ta peab kandma ka vastutust kohustuse täitmise eest. Kui ta seda ei taha, astub ta organisatsioonist välja.

Ka staažikatelt kaitseliitlaselt ootan edaspidi head tahet ja mõistvat suhtumist, mis lubab mõista, et korrastavas Kaitseliidus pole enam kogu seda seinast seinu huvitavat tegevust, mis oli siin taastumisjärgsetel otsimisaastatel. Tuleb aru saada, et riiklikult määratud ülesannetega organisatsioonis on piiratud hulk tegevusi, mis võivad olla ka repressiivsed. Riikluse kohustused on ikkagi mittevabatahtlikud, kuivõrd nad tulevad riikluse olemusest ja põhiseadusest.

Kaitseliit on tublisti arendanud oma sõjaaja suutlikkust. Mehed on kirjutatud sõjaaja üksustesse, neid on õpetatud ja kokku harjutatud. Vanad olid aga kurdavad, et malevail ei jätku enam raha ja pealikel aega Kaitseliidu seltskondliku tegevuse arendamiseks.

Lihtsustatud loogikaga saab riigikaitse jagada kaheks: on sõjaline ja mittesõjaline pool. Sõjaline pool joonistub välja selgete raamidega, sellesse kuuluvad üksuste tootmine ja lahinguülesanded. Kui toome Kaitseliitu astuja otse sõjalist ülesannet täitma, on see ju sundajateenistus ehk kutsealuse repressiivne kasutamine. Aga meil astub kodanik vabatahtlikult avalik-õiguslikku institutsiooni liikmeks, vennaskonda, millel on ka muud tunnused lisaks püssilaskmisele.

Kui vaatame riigikaitse mittesõjalist poolt ehk n-õ tsiviilpoolt, kustkaudu kodanik tegelikult riigikaitseorganisatsiooni tuleb, on selle struktuur hoopis keerukam kui sõjalisel pooltel. Siin on aktiivsete väljaõppinud kaitseliitlaste sektor, kust kasvab välja missiooniküpsete kaitseliitlaste sektor, kes võivad roteeruda riigikaitse puhtsõjalisele poolele, et täita vajadusel välismissioonidel lahinguülesandeid. Aga nad saavad sellises eriti aktiivses rollis olla heal juhul paar-kolm aastat. Siis tulevad nad sealt mittesõjalisele poolele tagasi ja liiguvad vastavalt oma elukorralduse, haridustee, tervise või mis iganes muude olude sunnile näiteks väheaktiivsete kaitseliitlaste sektorisse.

Ja ega me ole kaitstud sellegi eest, et nendega juhtub mingi õnnetus. Sel juhul, samuti vanaduses võtavad nad koha sisse organisatsiooni vennaskonnafunktsiooni täitvas sektoris. Organisatsioon ei unusta neid, toetab nõu ja jõuga, aitab moraali ülal hoida, ja kui on tegemist silmapaistvalt teenekate liikmetega, toetavad nad omakorda oma vääriska olemasoluga vennastusprintsipi, aidates Kaitseliidul motiveerida oma ees-

kujuga alles sinna astuvaid noori.

Kui keskendame kogu oma tähelepanu ja ressursid vaid sõjalistele ülesannetele, aga mittesõjalise poole jätame tähelepanuta ja n-ö omas mahlas vinduma, tähendab see pike-mas perspektiivis, et me ei saa enam mehi lahinguüksustesse. Sundajateenistus on meil ju kokku kuivanud ja juurdekasvu ei tule ka Kaitseleiidust, sest meil pole enam piisavalt suurt mittesõjalist osa, kelle seast valida mehi sõjaaja üksustesse.

Kuidas peaks tänapäevasele sõnastatud ideestikuga Kaitseleiid toimima hakkama?

Kui räägime Kaitseleidi transformeerimisest moodsasse keskkonda, peaksime hetkeni, mil saame tegevusmandaadi, st kui poliitikud annavad märku, et nad on valmis kodanikuühiskonna mudeli tekkeks ja osa riigi ülesanded Kaitseleiidule alla delegeerivad, hoidma väga üldist joont. Siis on juba tehniline küsimus, kuidas me seda protsessi administreerime.

Selles tuleks toetuda juba süsteemianalüütikuile, kes teevad organisatsiooni logistilis-institutsionaalse mudeli, mis oleks ergonomiline, alluks juhtimisele ja kontrollile ning oleks üles ehitatud avatud süsteemi printsiipi kasutades – kui Kaitseleidi ülesanne muutub, ei pea kogu organisatsiooni ümber ehitama, vaid piisab, kui kohendada vastavat osa, kusjuures juhtimiskanalid ja institutsionaalne infrastruktuur jääksid paigale.

Selle uue suhestumise üheks lõppeesmärgiks peaks olema kaitseleidlase kui institutsiooni liikme väärastamine ehk talle selgete ülesannete, kohustuste ja nende täitmiseks ka ressursi andmine. Kodanikuühiskonnale kohaselt peame delegeerima talle ülesande, õiguse ja vastutuse. Praegu on riik pannud Kaitseleiidule kohustusi lõdvalt ja vastu tahtmist, delegeerimata õigusi ja vastutusvõimet, tagamisest rääkimata. Organisatsioon ei pea endale pandud ülesannete täitmiseks raha kerjama, vaid nii ülesanne kui ka selle täitmise tagamiseks vajalikud vahendid peavad tulema ülevalt alla.

Organisatsioon saab maksimaksja raha ja administreerib kaitseleidlasi. Riik eraldab ülesannete täitmiseks vajaliku ressursi, mille hulka kuuluvad vahendid, oskused ja kogemused ning koolitus. Riik kulutab raha administreerimiseks ehk suhestamiseks kõikidesse muudesse riigi osistesse.

Kui riik teeb otsuse, et ta annab osa riigikaitseülesandest – nii sõjalisest kui ka mittesõjalisest – Kaitseleiidule, peab ta seda ka tsiviilühiskonnas administreerima. Ta peab aru saama, kuidas mehhanism töötab, kuid ei saa ette kirjutada mingeid üksikasju.

See, kuidas Kaitseleiid seda ülesannet administreerib, kuidas ta tagab jätkusuutlikkuse ja oskusteabe, milliste instrumentide ja atraktsioonidega ta saavutab uute liikmete organisatsiooni tuleku, on Kaitseleidi enda mure. Riigil ei jää üle muud, kui osa asju Kaitseleidi otsustada jätta, muidu võetakse talt ära avalik-õigusliku institutsiooni tunnused ja Kaitseleiid muutub tavaliseks kutselise sõjaväe osaks.

Kaitseleiidule saab ette kirjutada vaid seda, millise suutlikkuse, võimekuse ja kvalifikatsiooni ta peab mingi aja jooksul tagama. Kuidas ta seda teeb, on tema mure.

Järelikult ei tähenda Kaitseleidi moderniseerimine mitte tema tegevusvaldkonna kitsendamist sõjaliste ülesannete suunas, vaid uute ülesannete ning vastavate tunnuste ja tunnustuse andmist?

Kui me defineerime Kaitseleidi juba täna ühe kodanikuühiskonna võimekaima instrumendina, on küsimus selles, kuidas kodanikuühiskonda luua. Kaitseleiid on Eesti suurimaid

avalik-õiguslikke kogusid, kes on kaasanud oma ridadesse palju ühiskonna eliiti, võib-olla on see suhe siin isegi parem kui muudes organisatsioonides. Peame arvestama inimeste kuulumisvajadust ja seda, et müük toimub läbi eristumise.

Kaitseleiid on kahtlemata eriline. Sellel on nn salaorganisatsiooni tunnused, siin on omad riitused, ametinimetused, autasud ja ajalugu ning saladus (riigisaladus) toimib.

Paljudele on tähtis kuuluda kogukonda, kuhu ei saa lihtsalt liikmemaksu tasumisega, vaid kus tuleb võtta kanda rida koormisi ja kohustusi. Me ei vaata, millistest kaalutlustest lähtudes kodanikud on Kaitseleidi liikmeks astunud – võib-olla edevusest, võib-olla seetõttu, et nad saavad siit endale mingid tunnused ja võivad osaleda teatavas vaatamängulises tegevuses. Kaitseleiid on äärmiselt keeruline institutsioon, kuid seda on seda kahetsusväärset käsitatud jõuguna, kes tahab vaid püssi lasta.

Võime ju teha uue organisatsiooni, aga väärikust me ei saa. Uue organisatsiooni puhul ei saa vastata küsimustele, mida sa oled varem korda saatnud, milliseid väärtusi kannad. See on usalduse küsimus. Kaitseleiidul on ju need kriteeriumid konkurentsilt paremad kui mis tahes täna sünnitataval organisatsioonil või kodanikuühiskonna alusel. Ta on Eesti riiklust saatnud selle esimestest päevadest ja kodanikkonda administreerinud.

Äkki tuleb sellest ka idee, et Kaitseleidi peastaap võiks olla vaid jaoskonnana maaväe staabi mõne osakonna alluvuses?

Oluliselt erinevaid tulemusi annab see, kas küsimuste lahendamisel laskutakse detailidesse või lähtutakse ilmavaatelistest alustest. Meil hakatakse kohe üksikuga tegelema. Kaitseleiid on üks keerulisemaid institutsioone ja üks suuremaid võimalusi Eesti ühiskonnas üldse.

Kaitseleiidul on olemas arengukava aastani 2008. Kui palju me saame sellest lähtuda?

Kaitseleidi arengukava häda on see, et kui sealt võtta ära kõik müügikõned, siis ma ei näe seal organisatsiooni järk-järgulist ülesehitust. Selleks, et organisatsiooni edukalt juhtida, peab nägema tema korralduslikku haldussüsteemi, logistikasüsteemi ja infoloogilist mudelit jne. Kindlasti on arengukava aluseks, mille peale tuleb luua käsitlus, kuidas organisatsiooni teha, milliste mandaatide ja ressurssidega. Selleks, et arengukava reaalarajas tööle läheks, peab see sisaldama hulga rohkem informatsiooni.

Suuresti Eesti Reservohvitseride Kogu eestvõttel on Kaitseleidi transformeerimise protsess käima lükatud. Mida on seni saavutatud?

Tehtud on ehk rohkemgi, aga formaalselt võiks EROK poolt alustatud arutluse Kaitseleidi koha üle tänapäevases ühiskonnas jagada kahte olulisse etappi. Esimesel seminaril oli oluline see, et pärast kõiki suviseid ründeid Kaitseleidi vastu kogunes Viimsisse Laidoneri mõisa Eesti sõjaväeeliit, riigikaitset korraldav eliit ja riigikaitset valvav eliit ehk riigikaitsekomisjoni liikmed ning nad kaardistasid olukorra, tõdesid muutuste vajaduse ja võtsid vastu otsuse edasi minna.

Teisel korral Alu mõisas koos olles tehti samuti viljakad otsused. Lepiti üsna konsensuslikult kokku ilmavaatelistes alused, et protsess võiks minna edasi avatud diskussioonina. Kodanikuühiskonda ei saa ehitada salaja. Poliitikutele anti selge sõnum, et aeg oleks määratleda, mida Kaitseleiidust oodatakse. Samuti kinnitati formaalne ajakava.

Kuidas peaks arutelu edasi minema?

On kaks teed. Sisemine tee, kus Kaitseliit tegeleb oma kor-
rastatuse ja mudeli väljapakkumisega ise. Teine tee on see, kus
poliitikud võtavad vastu otsuse viia täide kodanikuühiskonna
loomise kavatsus, kus osa sõjalisest ja võib-olla väga suur osa
mittesõjalisest riigikaitsest teostatakse Kaitseliidu kaudu.

Poliitikute selge otsus seda protsessi jätkata ja suunata
peaks väljenduma Kaitseliidu uue seaduse vastuvõtmises. See
seadus ei saa olla poliitikute ettekirjutus, mille järgi mingit uut
organisatsiooni tegema hakatakse. Praegu on Kaitseliitlaste
koduülesanne kaasata riigis olev oskusteave, sotsiaaltheadla-
sed, süsteemianalüütikud ja organisatsioonipsühholoogid, et

kuvada organisatsiooni logistiline ja ratsionaalne mudel.

Kui organisatsiooni selline globaalses mõttes töötav mudel
on valmis, peaks seminaride kolmandas etapis kindlasti kaa-
sama Kaitseliidu sees oleva oskusteabe ja administreerimis-
kogemuse. Siis oleks sõnajärg kaitseliitlastest madalama ja
keskastme juhtide käes, et kuulata nende arvamusi ja ette-
kujutusi igapäevajuhtimisest ja teatud protsesside lahenda-
miseks.

Seejärel tulevad seadus ja kogu muu regulatsioon.

Samuti peame üle vaatama kogu tunnustamise ja tunnis-
tamise süsteemi, mis valitseb kogukonnas, kuhu oleme sise-
nenud. Meil on kaks võimalust: need omaks võtta või mitte
iialgi omaks saada.

Rahvusvahelised rahutagamisoperatsioonid

Välismissioonide edukus on meie eluline huvi

Sven Mikser, Riigikogu liige
Diplomaatia nr 26, november 2005

Jutt sellest, et Eesti kaitseväge peaks mõnest kriisikoldest sise- poliitilistel ajenditel taanduma ning pakkuma sõjalise panus- tamise asemel abstraktset "midagi muud," meenutab Tõnis- soni Oskar Lutsu "Suvest", kes ei taha Tootsile anda allkirja, aga raha laenata ka ei raatsi, sest "õieti nagu põlegi teist".

Iseseisvuse taastamisest saadik on Eesti riik pidanud ise- enesestmõistetavaks, et lisaks omariiklusest tulenevatele hüvedele ja õigustele on meil muu maailma ees ka kohustu- sed. Üheks selliseks on kohustus panustada rahvusvahelise julgeoleku ja stabiilsuse tagamisse. Sellisel panustamisel on palju tahkusi, alates aktiivsest osalemisest multilateraalsete organisatsioonide diplomaatilises tegevuses kuni arenguabi andmiseni humanitaarkatastroofide puhul ja osalemiseni sõjalise iseloomuga kriisireguleerimisoperatsioonidel. Eesti panus ei saa kunagi olema suur, kuid riigina ei saa me ühestki kohustusest päriselt kõrvale hoida.

Kuna Eesti on väikeriik, siis arvame sageli, et meie huvi välismissioonidel on üksnes oma lipu näitamine ja suurtele sõpradele meeldimine. Neid aspekte ei saa alatähtsustada, ent peamine on hoopis kolmas eesmärk: meile on eluliselt oluline, et operatsioone Kosovos, Afganistanis ja Iraagis saa- daks edu. Kui rahvusvahelised organisatsioonid ja koalitsioo- nid oleksid sunnitud tunnistama oma allajäämist, ohustaks see nii otseselt kui kaudselt ka meie turvalisust. Nii meie moraalne kui füüsiline panus võivad absoluutarvudes mõõ- detuna olla tagasihoidlikud, kuid ei ole võimalik välistada, et meie puudumine või kohalolek omandab tagantjärele kriiti- lise tähenduse.

Vajadus hoida konfliktikoldeid kontrolli all on ühest kül- jest moraalne imperatiiv: elementaarne inimlik solidaarsus, mis ei küsi nahavärvi ja usutunnistusest, ei luba meil, käed rüpes, vaadata inimeste ja tervete rahvaste kannatusi, eriti kui meie käsutuses on vahendid, mis võimaldavad neid kannatusi leevendada. Aga loomulikult on nii humanitaarabil kui rahu- valveoperatsioonidel ka praktiline tähtsus. Globaliseerunud maailmas, kus inimesed, töökohad, ideoloogiad ja raha vara- semast vabamalt ja kiiremini paigast paika liiguvad, ei püsi lahendamata konfliktid kuigi kaua lokaalsena. Kui meie silma kinni pigistame ega lähe appi sinna, kus asuvad probleemid, tulevad need probleemid üsna pea meile endile koju kätte – olgu põgenikevooludena, parem-, vasak- ja usuliste äär- musrühmitustena, terrorigruppeeringutena, narko-, inim- ja relvaärina või mõnel muul viisil. Ükskõik milline neist õõnes- tab meie majanduslikku ja poliitilist julgeolekut ja inimeste igapäevast turvatunnet.

Peame olema seal, kus on kriisid

Viimaste aastatega on Eesti kaitseväge olulisemateks ja mahu- kaimateks välismissioonideks olnud NATO juhitud operat- sioonid Kosovos ja Afganistanis ning rahvusvahelise koaliti- siooni juhitud operatsioon Iraagis. Üksikute spetsialistide ja

sideohvitseridega oleme olnud esindatud teisteski kriisikolle- tes. Tõenäoliselt lisandub meie missioonide nimistusse lähia- ajal esimene suurem Euroopa Liidu juhitud rahuvalveoperat- sioon Bosnias ja Hertsegoviinas. Igal kriisipiirkonnal on oma ajalugu ja taust, ent on selge, et täna vajab igaüks neist rahu- vusvahelise üldsuse tähelepanu ja kohalviibimist.

Eesti valitsus ja parlament on seni pidanud oluliseks neil rahvusvahelise julgeoleku tagamiseks olulistel operatsiooni- del osaleda. Kas, mil viisil ja millises mahus tahame jätkata, on loomulikult meie endi suveräänne otsus, ent ma usun, et kohene lahkumine, eriti mingitest sise- või parteipoliitilis- test huvidest lähtudes, ei oleks riigimehelik. See, et ulatus-liku humanitaar- või sõjalise kriisi lahendamine ja toimiva ühiskonna ülesehitamine on kallid ja aeganõudevad, on pigem reegel kui erand. Et kodune avalik arvamus ja koguni aja- kirjandus geograafiliselt kaugetest konfliktidest tüdineb, on samuti ootuspärane. Kuid riik ja selle juhid peavad vaatama kaugemale.

Püüan alljärgnevalt vaadelda kolme operatsiooni, kus meie kaitseväelased kõige arvukamalt osalevad. Mõistes, et ükski välismissioon ei saa olla igavene, ja lootes, et kõik meie sõdurid peagi elusalt ja tervelt koju pöörduvad, tahan näidata, et me peame olema kannatlikud ja suutma need kohustused, mis meil rahvusvahelise üldsuse liikmena on, ausalt välja kanda.

Kosovo

Ajast, mil Slobodan Miloševići algatatud ja Kosovo albaanlaste kogukonna vastu suunatud etnilise puhastuse kampaania viis NATO sõjalise operatsiooni käivitamiseni endise Jugoslaavia vastu, on möödunud enam kui kuus aastat. Täna oleme tun- nistajaks olukorrale, kus Kosovos valitseb habras rahu, ent selle iseseisvusele pürgiva Serbia provintsi majandus ja sise- julgeolek on endiselt enam kui ebastabiilne, kogukondade leppimist ei ole tulnud ja tuhanded põgenikud ootavad ikka veel võimalust kodudesse tagasi pöörduda.

Rahu haprust selles Balkani piirkonnas näitas ilmekalt eelmise aasta kevad, mil puhkenud rahutuste käigus laastati kümneid serblaste pühamuid. Kuigi rahvusvaheliste rahuval- vajate toonasele reageerimisele võib mõndagi ette heita, ei ole kahtlust, et ilma NATO – ja sealhulgas Eesti – sõjaväelaste kohalolekuta oleks toonased intsidendid viinud palju tõsise- mate tagajärgedeni.

Möödunud nädalal otsustas ÜRO julgeolekunõukogu astuda järgmise sammu selle pikaleveninud kriisi lahen- damise teel ning teatas läbirääkimiste alustamisest Kosovo tulevase staatuse üle. Et need läbirääkimised ei tule kerged, sellest kõneleb albaanlaste ja serblaste radikaalselt erinev läh- tepositsioon: kui serblased ei taha provintsi iseseisvumisest kuuldagi ja on valmis rääkima vaid Kosovo autonoomia ula- tusest, siis Kosovo albaanlastest enamused ei ole valmis leppima

vähemaga kui täielik iseseisvus.

Läbirääkimiste kulg võib kõigutada Balkani niigi keerulist julgeolekutasakaalu mitmel viisil. Tuleval kevadel toimuv Montenegro iseseisvusreferendum võib kõrgendada albaanlaste ootusi ja sundida serblased kaitsepositsiooni. Kosovo liikumine iseseisvuse suunas võib inspireerida Bosnia serblasi, aga ka rahvus- ja usuvähemusi Makedoonias, Horvaatias ja mujal oma nõudmistega lagedale tulema. Oma mõju Balkani riikide sisepoliitikale avaldab Haagi sõjakuritegude tribunali tegevus sõjakurjategijate õigusemõistmise ette toomisel, mis võib mõnel puhul suunata avaliku arvamuse äärmuslikuma natsionalismi radadele. Lisaks teevad paljusid analüütikuid rahutuks märgid, et nii Balkani slaavlastest kui albaanlastest moslemite usu- ja hariduselu on viimastel aegadel hakanud võrdlemisi heldelt toetama araabia jõukad wahhabi-ringkonnad.

Vaatamata vägagi erinevale ettekujutusele olukorra soovitavast lõpplahendusest, mõistavad kõik kogukonnad rahvusvaheliste rahujõudude jätkuva kohalviibimise vajalikkust. Albaanlased näevad rahukaitsjate kohalolekus tagatist, et 1998.-99. aasta sündmused ei korduks, serblased mõistavad, et täna pakuvad NATO väed kaitset nende kirikutele ja kloostritele ning turvatunnet neile, kes soovivad oma kodudesse tagasi pöörduda.

Kriisi eskaleerumine NATO vägede lahkumise korral muudaks mõttetuks suure osa Kosovo struktuuride ülesehitamiseks tehtud tööst ja võiks kaasa tuua vaevaga loodud, ent veel embrüonaalses arengujärgus riigistruktuuride ja majanduse kokkuvarisemise ning uue põgenikelaine.

Afganistan

2001. aasta lõpul käivitatud rahvusvahelise koalitsiooni sõjaline operatsioon Afganistanis viis võimult Talebani, ühe tagurlikuma islamirežiimi maailmas. Otseseks ajendiks Afganistani režiimimuutusele said Al Qaeda terroristide rünnakud Ameerika Ühendriikides ja fakt, et just Talebani valitsus Afganistanis pakkus varjupaika ja tuge Al Qaeda terroristidele.

Ent vahhabiitliku äärmusrežiimi kukutamine ei olnud kaugeltki kättemaksuoperatsioon. See võimaldas märgatavalt kärpida Al Qaeda ja sellega seotud rühmituste võimet panna tulevikus toime uusi suurrünnakuid ja, mis pole sugugi väheoluline, lõi esmase eelduse vääriliseks ja demokraatlikuks elukorralduseks miljonitele Afganistani inimestele, eelkõige neile, kellega Talebani režiim kõige brutaalsemalt ümber käis, s.o naistele, samuti Afganistani arvukale šiia ja sufi kogukonnale.

Sõjalisele operatsioonile järgnenud stabiliseerimisprotsess, milles olulist osa etendab NATO juhitud ISAFi missioon, on aidanud luua demokraatlike riigivalitsemisstruktuuride alged ja viinud läbi esimesed valimised.

Ometi on suuresti klannisuhetel põhineva ja aastakümnetepikkusest sõjategevusest räsitud maa demokratiseerimine ja selle majanduse järjeleaitamine pikaajaline ja kulukas protsess. Al Qaeda ja Taleban on oluliselt nõrgenenud ja nende riismed on tõrjutud Afganistani-Pakistani mägiste piirialadele, ent nende täielik hävitamine seisab veel ees. Mitmed sõjapealikud ja nende väerühmad on liitunud demokraatlikku poliitilisse protsessi, kuid kaugeltki mitte kõik. Demokraatliku protsessi takerdudes võivad taas lahvatada klannija etnilised konfliktid. Oma šanssi võimule naasta ootavad ka Talebani režiimi jäänukid.

Afganistani majandust on raske nimetada toimivaks. Paljudele farmeritele on esmaseks, mõnikord ainsaks, sissetule-

kuallikaks moonikasvatus, mis on maailma narkoturule suunatud oopiumitööstuse tooraine. Alternatiivsete elatusallikate leidmine ja juurutamine läheb raskelt, rahvusvaheliste abijõudude "piitsa ja präänikuta" oleks see ilmselt sootuks võimatu.

Kui NATO ja partnerriigid kannatuse kaotaksid ja Afganistani taastamise protsessist kõrvale tõmbuksid, kannataksid esimesena suurima tõenäosusega selle karmi looduse ja keerulise ajaloo maa elanikud. Mitte eriti pika aja pärast tunneksime oma vastutustundetuse vilju aga ka meie: omapead jäetud Afganistani kõige tõenäolisemad ekspordiartiklid – opiaadid ja terrorism – on ju mõeldud just läänemaailma turule.

Iraak

Iraagi missioon on neist, kus osaleb Eesti kaitseväge, kahtlemata ohtlikem, samuti on tegemist poliitiliselt sensitiivseima välisoperatsiooniga. Saddam Hussein režiimi kukutamise operatsiooni otsene ajend (massihävitusrelvade leidmine ja likvideerimine) on tagantjärele osutunud ekslikuks. Ent püüded näidata diktaator Hussein süütu ohvrina on räigelt eksitavad. Saddam Hussein režiim algatas Iraani-Iraagi sõja, 20. sajandi ühe pikema ja ohvriterohkema relvakonflikti, vallutas rahumeelse naaberriigi Kuveidi, mõrvas külmavereliselt tuhandeid ja tuhandeid poliitilisi dissidente ning režiimile tülikaks peetud rahvus- ja usurühmadesse kuulunud inimesi.

Saddam Hussein režiimi ajalugu räägib selget keelt, et võimul püsis oli ta jätkuvalt ohtlik piirkonna rahule ja julgeolekule. ÜRO kehtestatud majandussanktsioonid ja luba eksportida naftat vaid toidu ja ravimite soetamiseks kaotasid aastate mõjutusvahenditena jooksul järjest oma efektiivsuses. Sanktsioonide erosiooni soodustas suuresti mõnede läänemaailma poliitikute ja kontsernide kasuahnus. Kas poliitilised mõjutusvahendid režiimi ohjeldamiseks olid viimase Lahesõja puhkemise hetkeks ammendatud, on küsimus, mis väärib põhjalikku ja ausat ning paljudel puhkudel sügavalt kriitilist analüüsi, ent selle analüüsi tulemus ei saa kahtluse alla seada tõsiasja, et tänasel päeval peab rahvusvaheline operatsioon olukorra stabiliseerimiseks jätkuma.

Et mõista Iraagi sisepoliitilise olukorra delikaatsust, tuleb hetkeks mõelda selle maa ajaloole. Ehkki Bagdad oli keskajal pea poole aastatuhande vältel Islamikalifaadi pealinn, on Iraak tänasel kujul üsna noor riik, mille põhjaosas elavad sunniitidest kurdid, kesk- ja lõunaosas araablased, kellest enamik on šiiidid. Erinevalt naabermaast Iraanist ei ole Iraagi šiiakogukond oma arvulisele ülekaalule vaatamata kunagi nautinud poliitilist võimu. Varast kalifaati valitsesid sunni kaliifid ja ka hiljem, kui tänasest Iraagist sai Ottomani impeeriumi ääreala, kuulus formaalne võim sunniidist sultanile. 20. sajandi alguseks oli Iraagi territoorium Briti mandaadi all, misjärel sündis Iraagi kuningriik. Imporditud monarh Feisal, Meka šariifi poeg, oli ühes oma õukonnaga mõistagi samuti sunniit. Ka monarhia kokkuvarisemine ja Baathi (Taassünni) partei võimuletulek sajandi teisel poolel ei toonud sellesse trendi muutust. Seega on ilmselt mõistetav, miks Iraagi sunni-araablase kogukond oma harjumuspärase juhtrolli kaotust kergelt ei aktsepteeri.

Samas ei saa alahinnata fakti, et näiteks Iraani-Iraagi sõja ajal jäid Iraagi araablastest šiiidid valdavas osas lojaalseks oma riigile ega liitunud pärsia usukaaslastega Saddami sunniitidel baseeruva, ent tol ajal üsnagi usuleige režiimi vastu. See annab lootust, et ülesehitustöö käigus on erinevaid kogukondi võimalik koondada oma riigi ja selle atribuutide ümber. Esimesed vabad valimised ja konstitutsiooniline protsess

annavad selleks habrast lootust.

Nagu Kosovo ja Afganistan, nii asub ka Iraak probleemses naabruskonnas. Ei ajatolla Khamenei ja president Ahmadinejadi juhitud Iraani Islamivabariik ega Bashir al-Assadi Süüria ei ole rahvusvahelise üldsuse silmis praegu heas kirjas ning võivad olla huvitatud Iraagi kriisi venimisest, mis ei lubaks demokraatlikul maailmal keskenduda naaberriikidest lähtuvate probleemide lahendamisele.

Kui loobuksime Iraagi operatsiooni lõpuleviimisest, tähendaks see suure tõenäosusega ettearvamatult lõpuga kodusõda, kogu regiooni edasist destabiliseerumist ja seda, et koalitsiooni ebaõnnestumine Iraagis annaks Iraanile ja Süüriale muu maailma trotsimisel senisest vabamad käed. Ka on tõenäoline, et kodusõjas Iraagist saaks peagi rahvusvahelise terrorismi paradiisi. Et selline areng meid puudutamata jäta, on naiivne lootus.

Pakume seda, mida vajatakse

Me ei saa välismissioonidel osaledes lähtuda põhimõttest, et saadame oma kaitseväelasi vaid sinna, kus oht nende elule ja tervisele on väiksem või puudub hoopis. Esiteks ei ole olemas sellist asja nagu ohutu rahutagamissioon. Teiseks on meie osalus mõtestatud vaid juhul, kui suudame pakkuda seda, mida reaalselt vajatakse, mitte tarbetut kraami, mida endal kodus parajasti vaja ei lähe.

Loomulikult on võimalik panustada konfliktide regulee-

rimisse lisaks sõjaväeüksustele ka rahaliste ja tsiviilressurssidega. Ent jutt sellest, et Eesti kaitsevägi peaks mõnest kriisikoldest sisepoliitilistel ajenditel taanduma ning pakkuma sõjalise panustamise asemel abstraktset "midagi muud" – seda olukorras, kus meie võimekus anda arenguabi on vaid murdos sellest, mida arenenud maadelt oodatakse –, meenutab Tõnissoni Oskar Lutsu "Suvest", kes ei taha Tootsile anda allkirja, aga raha laenata ka ei raatsi, sest "õieti nagu põlegi teist". Eelõeldu ei tähenda, et Eesti ei peaks keskenduma mitteesõjalise arenguabi suurendamisele. Vastupidi, ka selles valdas peame järele jõudma arenenud maailmale, kuhu arvame end kuuluvat. Ent taas tuleb rõhutada, et osalemine rahutagamisoperatsioonidel ja arenguabi andmine täiendavad, mitte ei asenda üksteist.

Lõpuks on meil veel üks eluline huvi missioonide õnnestumiseks. Mõeldes protsessidele, mis on Eesti iseseisvust minevikus ohustanud ja võivad seda tulevikus ohustada, tahame me mõistagi, et liitlaste lubadus meile hädas appi tõtata oleks usutav ja vajadusel tõesti materialiseeruks. Ükski liitlane ei sea meie osalust ühel või teisel rahutagamissioonil mingis konkreetses vormis eeltingimuseks, et meile ohu korral appi tulla. Ent mõne varasema missiooni ebaõnnestumine ning sellest tulenev rahvusvahelise üldsuse ja kodumaise avaliku arvamuse vastuseis võib teha meie kaitsmise otsustamise keerulisemaks ja aeganõudvamaks. Siis võib olla hilja küsida, kas me ise ikka tegime kõik endast oleneva, et meid peetaks heaks liitlaseks.

Eesti tähtsusest rahvusvahelistes operatsioonides

Jüri Luik, suursaadik

Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 22. veebruar 2006

Eesti väed osalevad paljudel rahvusvahelistel operatsioonidel, tehes seda edukalt ja auga. Sellest hoolimata on põhjust aeg-ajalt kaaluda osalemise kasusid ja kahjusid. Suurim kahju on muidugi inimeste riskimine: kaks Eesti sõdurit oleme Iraagis juba kaotanud. Ja ainult see, et Eesti sõdurid võitlevad seal kaugel selleks, et tagada meie julgeolek ja vältida sõda Eesti pinnal, võimaldab riigil neilt sellist ohvrit nõuda. Tihti on meie välismissioonidel tegutsemise otsust kujutatud teatud ärilise ettevõtmisena: meie oleme seal, et nemad vajaduse korral meile appi tuleksid. Kuid meie peamine ülesanne pole mitte Eesti pinnal koos NATO-ga edukat sõda pidada, vaid sõda vältida, nagu NATO vältis 50 aastat sõja puhkemist Euroopas. Me vajame, et NATO oleks töökindel ja vastastele usutav heidutus, vajadusel ähvardus. Ilma liikmesriikide taheteta on NATO üks leping, üks peakorter ja mõned staabid. Selleks, et NATO oleks rahvusvaheliselt arvestatav jõud, peab ta lepingut ja selle solidaarsusklausleid reaalselt ohtude vastu võitlemiseks pidevalt rakendama. Külma sõja ajal väljendasid NATO koostööd pidevalt toimuvad suured ja väikesed õppused, kus riigid demonstreerisid oma suutlikkust võidelda ülekaaluka vaenlasega. Sõjaväebaasid paigaldati otse Varssavi pakti piiride lähedusse, et juba sõja algusjärgus oleks kohal ameeriklased, inglased, hollandlased jt. Täna me teame, et sõda suudeti tegelikult ära hoida, ja sõjaväebaasid, mis oleksid sattunud esimese purustava rünnaku alla, jäid tegelikult terveks. Aga toona seda ei teatud. Täna kõike seda pole. Ohu-

hinnangud on muutunud. Baase ei paigaldatud piiride äärde, suuri NATO õppusi peaaegu ei korraldata. Täna NATO põhimissioon on rahu loomine tasakaalututes paikades kogu maailmas. Mitte osaledes demonstreeriksime, et me ei pea NATO-t usaldusväärseks, et me peame tema tegevust mõtte- tuks. Me näitaksime, et me pole reaalne osa NATO sõjalisest masinavärgist. Siis ei saaks ka eeldada, et NATO ja kolmandad riigid võtavad meid täisväärtusliku liikmena. Me nõrgendaksime NATO-t ja iseennast NATO-s. Kui riigid ei panusta, lakkab NATO tegelikult olemast. Jääb vaid tühi leping, mis võib kehtida veel kas või 100 aastat, aga ei avalda ühelegi NATO-st väljapoole jäävale riigile muljet. Nii et Iraagis ja Afganistanis võitlevad inimesed selle eest, et NATO oleks elav organism ja meie oleksime selle reaalsed, usutavad liikmed. Teisisõnu: nad võitlevad seal meie julgeoleku eest.

Liitlaste probleem on meie probleem

Me viime tegelikkuses ellu NATO eksisteerimise põhitõde, mis ütleb, et julgeolek on jagamatu. Kui täpne olla, pole see jagamatu, vaid liitlaste julgeolekuriskide summa. Jagamatuks muudab selle riikide käitumine. Eestis on terrorismioht väga madal. Kuid see on tõsine probleem meie liitlastele: nii USA-le kui ka Euroopa riikidele. Samas võivad meie mured olla julgeolekuriskidena üsnagi tähtsusetud suurematele riikidele. Õnneks pole me ennast ise sellest jagamatute riskide paradig-

mast teadlikult välja arvanud, vastupidi, me tugevdame seda oma kohal-olekuga. Väikeste riikide panus on selle printsiibi tugevdamisel väga oluline, sest kõik teavad, kui suure jõupingutuse me suhteliselt teeme. Me oleme praegu selles jagamatu julgeoleku ringis, mis on rahvusvaheliste operatsioonidega, n-ö verevendlusega veelgi tugevamaks muutunud. Iga meid ohustav julge-olekurisk areneb kiiresti jagamatuks julgeolekuriskiks, mis toob kaasa poliitilised ja majanduslikud vastumeetmed. Tavaliselt sellest piisab, et hoida ära Eesti-vastased provokatsioonid. Relvajõu kasutamise meie vastu hoiab ära seesama solidaarsusprintsiip ja NATO sõjamasin, mis on osaliselt tänu meie kaasalöömisele aktiivne ja töökorras. Lisaks muutuvad Eesti relvajõud rahvusvahelistel operatsioonidel ka ise efektiivsemaks. Ka Eesti kaitse vajab ohvitseri, kes tunnevad NATO protseduure, logistikat ja staabitööd tegelikkuses ning kes kujutavad ette NATO relvajõudude toimimist reaalsetes kaitseoperatsioonides, juhul kui need peaksid Eestisse saabuma. Eesti sõjaväelaste rahvusvahelistel operatsioonidel osalemine on meil esimest korda tekitanud ohvitseride, allohvitseride ja sõdurite kaadri, kes on näinud reaalset lahingut. Endastmõistetavalt parandab see riigi enesekaitsevõimet, sest on ikkagi suur vahe, kas pataljoniülem on lihtsalt bürookraat ja majandusmees või hoopis lahinguohvitser. Seegi paneb võimaliku oponendi mõtlema, enne kui ta meie vastu kirve haarab.

Mitte ainult riigikaitse

Ekslik on laialt levinud arvamus, et osalemegi operatsioonidel vaid Eesti riigikaitse tugevdamiseks. Sugugi mitte. Meie Afganistani-missioon hakkab tööle Afganistani lõunapiiril,

kus on tõsiseks probleemiks narkokaubandus. See probleem ulatub globaliseerivas maailmas ka Eestisse. 95 protsenti Afganistani narkotoodangust läheb Euroopa Liidu "turule". Palju sellest täpselt Eestisse jõuab, on raske öelda, aga midagi jõuab kindlasti. Meie sõdurite osalemine Afganistanis aitab seda küsimust lahendada. Kellelt meil siis veel nõuda tuleks, et nad rasket narkovastast võitlust meie asemel peaksid? Maailm on globaalne, piirid on lahti, igasugune ebastabiilsus levib kulutulena üle riigipiiride. Kui probleemiks ei ole põgenikud, valmistavad peavalu terroristid, relvad, inimkaubandus. Lähis-Ida põgenikke on korduvalt jõudnud ka meie maale. Kuid nende hulk kasvab kümnekordseks, kui puhkevad regionaalsed konfliktid, mis kasvatavad häda ja viletsust, tekitades Euroopa piiride äärde sadu tuhandeid vaeseid ja solvatud inimesi. Kaugeid riike aidates kaitseme realselt Eesti igapäevast heaolu, mitte ainult Eesti sõjalist julgeolekut. Rahvusvaheline operatsioon ei tähenda sugugi ainult sõdurite saatmist. Meie kohustus on ka tsiviiltasandil aktiivselt kriisiriikide ülesehituses osaleda. Lõpuks on tegu ikkagi poliitikaga, võtame kas või Iraagi eri parteide suutmatuse kokkuleppeid saavutada või valitsusele ustavaid politsei jõudude luua. Neid küsimusi ei saa lahendada meie sõdurid. Meie sõdurite ja tsivilistide tegevus on ühe medali kaks külge. Mõlemad on olulised. Ilma sõduriteta pole poliitikutel usutavust neis küsimustes kaasa rääkida, kaasarääkimiseta pole ka sõjaväelaste sealviibimisel mõtet. Lisaks üksustele näitavad rahvusvahelist solidaarsust poliitikud ja diplomaadid, kes osalevad keeruliste probleemide lahendamises. Me jõuame tagasi algusse. Ma ei saa ühtegi inimest käskida vabatahtliku professionaalina armeesse minna. Aga ma võin kinnitada, et kui ta läheb ja välisoperatsioonil töötab, ei tee ta seda asjata.

Operatsioonide võlu ja nukrus – neli väikest probleemi

Margus Kolga

Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 22. veebruar 2006

Operatsioonidel käimine on muutunud Eesti kaitseväge igapäevaseks tegevuseks, ja vist mitte ainult kaitseväge, sest viimasel aastal oleme näinud, kuidas ka meie päästeüksused ning kaitsepolitsei väljaspool Eestit teiste inimeste abistamisel ja kaitsmisel endast parimat annavad. Ei saa öelda, et eestlastele selline maailma eri paigus relvaga tegutsemine väga uudne oleks. Eks Teise maailmasõja sündmused paiskasid meie sõjamehi mitmele poole nii Euroopas kui ka Venemaal. Rahuoperatsioonidel käimine sai alguse 1995. aastal, kui Eesti esimene rahuvalverühm Estpla-1 läks Taani üksuste koosseisus Horvaatiasse ÜRO juhitud Unprofori missioonile. Pärast seda on meie osalus nii operatsioonide kui ka osalevate sõdurite arvu poolest pidevalt suurenenud. Algselt peamiselt Balkani kriisikolletele orienteeritud rahuvalvamine on tänaseks laienenud Afganistani ja Iraaki, kus olukord on pingelisem, kui mitte oluliselt ohtlikum. Kaugel ei pruugi olla ajad, mil poliitilistel kaalutlustel või lihtsalt olude sunnil tuleb Euroopa Liidu juhtimisel minna ohjeldama kriise Aafrikas.

Julgeolek on jagamatu

Väljaspool Eestit sõjalistel operatsioonidel käimisega on

kaasnenud päris palju vaidlusi nii kaitseüsteemi sees kui ka avalikul poliitilisel maastikul. Saavutuseks on kindlasti see, et üldsus on suutnud mõista julgeoleku jagamatuse printsiipi, suhteliselt abstraktset, vahel raskesti hoomatavat ja keeruliselt kontrollitavat põhimõtet. Üha vähem vajab selgitamist väljaspool Eestit toimuvat kriisiohjes või rahuoperatsioonil osalemise vajadus, pigem toimuvad vaidlused operatsiooni õigustatuse või sellesse panustamise mahu ja sisu üle. Ja neilegi, kes näeksid kaitseväge põhiliselt idapiiril üles rivitumas, on kontimööda operatsioonide pingel all saadav treenitus ja psühholoogiline kindlustunne ning sellest tulenev kasutegur kaitseväge võitlusvõimele. Samas ei ole tee tänaseni kerge olnud. Praegugi võib täheldada kitsaskohti, millest mõningaid pole aastaid suudetud lahendada. Olulisim neist on operatsioonideks ettevalmistamise ning operatsioonidel osalevate struktuuride vähenemine lõimitus kaitseväge üldstruktuuri. Pärast NATO-ga ühinemist põhineb Eesti kaitsevahendite kollektiivsel kaitsele, mis tähendab, et lisaks enda territooriumile kaitstakse ka liitlaste territooriume ning osaletakse ühiselt julgeoleku ja stabiilsuse tagamisel. Operatsioonid on selles üks tähtsamaid ettevõtmisi. Sellest tulenevalt peaks Eesti kaitseväge suutma nii kodus kui ka kriisipiirkondades samaväärselt tegutseda.

Ideaalne oleks, kui selleks oleksid võimelised kõik tegevteenistuses kaitseväelased. Hetkel on kaitseväes kaks struktuuri, mis üksusi operatsioonideks ette valmistavad: rahuoperatsioonide keskus (ROK) ja scoutspataljon, keda logistikaküsimustes toetab logistikakeskus. Enamiku üksustest paneb kokku ja õpetab välja ROK, kasutades selleks liigagi tihti scoutspataljoni isikkoosseisu. Nõnda on kaitseväes tekkimas väikesed saarekesed, kes tegelevad kaitseväe ühe põhiülesandega, samas kui enamust moodustavad teised tegelevad muude asjadega. Selles peitub omakorda oht, et kaitseväes tekib ja hakkab tooni andma kaks erineva mõtlemise ja mentaliteediga subkultuuri. Operatsioonil käinud ohvitserid ja allohvitserid tuleks suunata kaitseväe väljaõppekeskustesse, et nad seal kogetut ka kaitseväele kui tervikule edasi annaks ning väljaõppes rakendaks. Kui eelmise aasta suvel ühe kuulsaima kaitseväeüksuse operatiivülemalt küsisin, kui palju neil operatsioonikogemusega kaitsevälasi hetkel teenib, sain vastuseks, et mitte ühtegi. Teiseks, enamik üksustest pannakse kokku ainult kuuekuulisel operatsioonil osalemiseks, pärast seda üksus haihtub, nagu poleks seda olemaski olnud. Mehed lähevad scoutspataljoni juurde tagasi või lahkuvad teenistusest. Koos nendega lahkub ka erialane kompetents. Samas oleks olukorras, kus me operatsioonidel juba aastaid ühtede ja samade sõjaliste võimetega üksustega osaleme, mõistlikum luua selleks otstarbeks pidevalt eksisteerivad nn emastruktuurid. Kui oleme otsustanud, et kavatseme operatsioonidesse panustada näiteks sõjaväepolitsei, lõhkekehade kahjutuks tegemise võime või millegi muuga, siis oleks mõttekas luua eraldi üksus, kel omaette tunnused ja kindel identiteet. Näiteks sõjaväepolitsei või meditsiinikompanii, mis suudaks tagada rühmasuuruste üksuste olemise operatsioonil. Lisaks operatsiooniüksuste rutiinsele ettevalmistamisele annaks see võimaluse operatsioonidelt saadud kogemusi kasutades ning pidevalt uuenevate vahenditega eksperimenteerides vastavaid spetsiifilisi sõjalisi võimeid järjepidevalt edasi arendada. See kindlustaks ka loodud võimete säilimise kaitseväes juhul, kui operatsioon peaks lõppema või osalemine katkema. Lühidalt öeldes: kindlatel operatsioonidel osalemisele keskendumise asemel võiks pigem arendada kindlate võimetega üksusi, mida saaks vajaduse korral operatsioonidel kasutada. Ja nende võimete arendamine võiks toimuda integreerituna kaitseväe põhiüksuste, seejuures 1. jalaväebrigaadi toetavate üksuste arendamisprotsessi.

Tavatamad oskused

Kolmandaks, seni oleme operatsioonidel osaledes rahuldunud väga piiratud hulga võimetega. Suurim probleem polegi niivõrd selles, kui võrd asjaolus, et need võimed on paljudel teistelgi välja panna. Samas olid pommikoerad midagi sellist, mis positiivset tähelepanu äratas ja meid meie väiksusest hoolimata suure tähelepanu all hoidis. Suures pildis püsi-

mine on üks põhjuseid, miks peaksime lisaks oma tavavõimetele mõtlema mõnele natukene tavatumale oskusele. Sellisele, millest nii alliansil kui ka EL-i sõjalistel struktuuridel puudus on, näiteks millelegi, mis seostub tagalatoetusega. Lisaks silmapaistvusele laiendaks see meie valikuvõimalusi, mis on isegi olulisem. Ei saa välistada olukordi, kus operatsioonile minek on poliitiliselt vajalik, kuid riigil pole millegagi panustada, kuna olemasolev pole vajalik, kuid vajaminevat pole olemas. Selge on see, et väikeriigina ei suuda me kunagi otsustusprotsess rohkemate võimete olemasolul valutum. Seni ajani oleme lasknud end liialt ümbritsevast ja ümbritsejaist suunata, jõudmata ise lahendusteni või kaalumata erinevaid valikuvõimalusi. Kui näiteks ameeriklased poleks meile 1990-ndate lõpus surunud peale Explosive Ordnance Disposal (EOD) arenguprogrammi, poleks meil seda võimet arvatavasti praegu olemas ning valikud oleksid veel ahtamad. Neljandaks, operatsioonidel osalemist ja nendeks ettevalmistamist alustasime koos naabritega Lätist ja Leedust. Praegu oleme jõudnud olukorda, kus üheskoos operatsioonidel osalemine on kadumas. See tendents sai alguse Balti rahuvalvepataljoni Baltpati kinnipanekust, mida põhjendati seatud eesmärkide eduka täitmise, kuid mille tulemusel lõhuti struktuur, mida kasutades oleks olnud võimalik vähemalt ühistel alustel tegevust koordineerida. Täna läheb leedukate põhijõud Afganistani piirkondliku ülesehitusmeeskonna (PRT) mehitamisele ning selle tegevuse korraldamisele ja toetamisele. Leedu on üks väheseid NATO-ga vastliitunud, kes on olnud valmis võtma enda peale tervikpiirkonna juhtimise, mis on nii kogemuste kui ka rahvusvahelise renomee seisukohast kõva sõna. Meie otsustasime Afganistani minna koos brittidega, lätlased veel kellegi kolmandaga. Samasugune hajutatud iseloomustab ka EL-i lahingugruppe. Samas on rahuoperatsioonid ja nendel osalemine olnud siiani see, mis on hoidnud koos kolmepoolset maavägede koostööd, mis nüüdsest näitab lagunemise tundemärke. Probleem väärks suuremat tähelepanu, kas või sellepärast, et see on otsapidi seotud Eesti enda kaitse tõhususega. Kui me eeldame, et koduse ohu korral aitavad meid esmalt liitlastest naabrid, on see abi kindlasti tõhusam, kui suudetakse kohe taktikalisel tasandil automaatselt koos tegutseda, ilma et peaks üksusi eelnevalt spetsiaalselt välja õpetama. Ühised üksused ja üheskoos rahuoperatsioonidel osalemine looks selliseks koostööks head eeldused. Ma ei kirjutanud seda lugu selleks, et kellelegi midagi ette heita. Tegelikult oleme siiani oma asjadega üpris korralikult hakkama saanud. Sõdurid käivad operatsioonidel ja saavad kiita. Kuid alati on võimalik asju parandada ning oma tegevust veelgi tõhustada. Kui selle üle ei arutata ega vaielda, külmetame kaelapidi seisvas vees. Arvan, et läbi on õpipoisiaeg, mil võis teha kahe rehkenduse asemel ühe, aga teha hästi. Tuleks teha neli rehkendust ja väga hästi. Peaksime selleks ju valmis olema.

Postmodernne julgeolekukorraldus ja rahuoperatsioonid

Holger Mölder, Kaitseministeeriumi analüüsibüroo
Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 22. veebruar 2006

Kommunistliku maailmasüsteemi krahstile järgnenud ajastut on sageli nimetatud postmodernseks ajastuks. Seda iseloomustab rahvusvaheliste institutsioonide osatähtsuse kasv, mitmetahuline vastastikune sõltuvus, suunatus rahvusvahelisele koostööle ja kahtlemata ka jätkuv üleilmastumine. Välja on kujunemas erinevatel rahvusvahelistel institutsioonidel põhinevad koostööjulgeoleku süsteemid. Selline on maailm, kuhu kuulub ka Eesti Vabariik pärast liitumist ÜRO ja OSCE, aga eriti NATO ja Euroopa Liiduga. Osalemist rahvusvahelistel operatsioonidel on laiemale avalikkusele põhjendatud eelkõige kasuistlikkuse printsiibiga. Hädaohu korral hakkab toimima vastastikuse abistamise põhimõte – teisi abistades on lootust, et ka meile tullakse appi. Kuid see on kõigest asja üks külg. Vähem on räägitud, et ühel või teisel viisil võivad ükskõik millises maailma nurgas puhkenud kriisid mõjutada ka Eestit. Näitena olgu toodud kas või 2004. aasta lõpus Kagu-Aasias toimunud looduskatastroof, kus ohvrite seas oli ka Eestist pärit inimesi. Eesti humanitaarmissioon täitis väga olulist rolli katastroofi tagajärgede likvideerimisel. Sealt saadud kogemusi on võimalik rakendada ka teistes oludes ning teistes piirkondades. Tänapäeva maailm globaliseerub paratamatult. Konfliktide tagajärjed võivad mõjutada kogu maailma julgeolekukorraldust, olgu siis sotsiaalsete probleemide (näiteks migratsiooni, rahvusvahelise kuritegevuse, etniliste vastuolude) või poliitiliste probleemide (näiteks terrorismi) kaudu. 11. september 2001 näitas paljudele, et rahvusvahelise stabiilsuse ohustamine ei pruugi olla ainuüksi vaenulike riikide tegevuse tagajärg. Sageli seisame vastamisi ohtudega, mis ei pruugi olla tingitud ühe või teise riigi vaenulikest tegevusest, vaid erinevatest sotsiaalsetest probleemidest. Selliseid nähtusi kutsutakse ka asümmeetrilisteks ohtudeks. Võitlus asümmeetriliste ohtudega eeldab laiemat geopoliitilist nägemust. Sellepärast osalevad rahvusvahelised rahujõud pea kõigis olulisemates kriisipiirkondades: Balkanil, Lähis-Idas, Iraagis, Afganistanis, Sudaanis. Suuremat tähelepanu osutatakse kriisiennetusele, püüdes võimalikke kriisisituatsioone lahendada võimalikult varakult. On sümboolne, et esmakordselt oma ajaloo jooksul rakendas NATO 5. artikli kollektiivse kaitse põhimõtet just asümmeetrilise ohu puhul, võitluses rahvusvahelise terrorismiga.

Mis saab kollektiivsest kaitsest?

NATO-ga liitudes lootis Eesti ajaloolisele kogemusele tuginedes saada kaitset eelkõige suure idanaabri võimaliku sõjalise rünnaku vastu. Eesti on traditsiooniliselt tähtsustanud Põhja-Atlandi lepingu 5. artiklit ja NATO kollektiivse kaitse funktsiooni. Sageli tuntakse muret, et osaledes erinevates kriisipiirkondades üle kogu maailma, võib ununeda kollektiivse kaitse põhimõte. Sellepärast pööratakse üha vähem vajalikule tähelepanu teiste riikide võimalikele sõjalistele rünnakutele NATO riikide vastu. Kuid oodates rünnakut vaid ühest küljest ja peites pea jaanalinna kombel liiva alla kõiksuguste

muude ohtude puhul, ei taga me veel oma turvalisust. Ühekülgne orienteeritus traditsioonilistele ohtudele võib muuta meid kaitsetuks väga paljude muude maailmas eksisteerivate ohtude, eeskätt ülalmainitud asümmeetriliste ohtude vastu. NATO muutub üha enam kollektiivse kaitse organisatsioonist kollektiivset julgeolekut tagavaks organisatsiooniks, mis ei ole niivõrd alliansi tegevuse ümberprofileerimine, kuivõrd selle mitmekesistamine kaasaegse julgeolekukeskkonna tarvis. Kindlasti ei tähenda see loobumist kollektiivse kaitse printsiibist. See, et NATO operatsioonid toimuvad väljaspool tema geograafilist asurkonda, on objektiivne paratamatus. Mida enam levivad kollektiivsed ja koostõised julgeolekuformatsioonid, mis põhinevad ühishuvide pinnal toimival vastastikusel koostööl, mida konfliktivabamaks muutub Euroopa, seda enam tuleb suunata tähelepanu sinna, kus tekivad kriisid, ja tõkestada nende levikut võimalikult varajases staadiumis. Mida vähem on erinevaid konflikte, seda turvalisem on maailm. Paljude rahvusvaheliste organisatsioonidega liitudes ja maailma poliitilises elus osaledes on Eesti piirid avardunud. Seetõttu on igasugune rahvusvahelist mõõdet omav risk (sõltumata riski geograafilisest asukohast) potentsiaalne ohuallikas ka Eestile.

NATO tulevik ja rahvusvahelised operatsioonid

NATO on ennast tõestanud ühe teovõimekama rahvusvahelise institutsioonina erinevate kriiside lahendamisel, mistõttu ollakse järjest rohkem huvitatud tema kaasamisest kõikvõimalike konfliktide klaarimisele erinevates piirkondades. Ouline osa koostööjulgeoleku süsteemides on tegevuse koordineerimisel erinevate institutsioonide vahel, mis tagab ka olemasolevate ressursside optimaalse jaotamise. Üks piiratud liikmeskonnaga organisatsioon ei saa võtta endale maailmapoliitseiniku funktsiooni. Sellepärast tuleb koordineerida oma tegevust nii ÜRO, Euroopa Liidu ja OSCE kui ka teiste globaalsete ja piirkondlike institutsioonidega. Praegu tehakse selles suunas alles esimesi samme. Et selline koostöö on võimalik, näitab kas või stabiliseerimisoperatsioon Sudaani Darfuri kriisi lahendamiseks, kus Aafrika Liidu tegevust toetavad nii NATO kui ka Euroopa Liit. Teine iseloomulik koostööjulgeoleku samm on partnerlusstrateegia. NATO juhitud rahvusvahelistel operatsioonidel ei osale mitte ainult liitlasriigid, vaid ka erinevates NATO partnerlusalgatustes osalevad riigid (EAPC/PPF, Vahemere Dialog, Istanbuli Koostööinitsiatiiv, aga ka NATO-Venemaa Nõukogu ja NATO-Ukraina Nõukogu). Pidev koostöö erinevate taotlustega riikide vahel parandab üksteisemõistmist ning koostegutsemisvõimet, muutes maailma turvalisemaks. Lisaks institutsionaalsetele partneritele muutub järjest olulisemaks nn NATO kontaktriikide osalus NATO juhitud rahvusvahelistel operatsioonidel. See hõlmab riike, kes ei osale küll üheski partnerlusinitsiatiivis, kuid arendavad sellegipoolest NATO-ga poliitilist ja sõjalist koostööd (Austraalia, Argentiina, Jaapan, Lõuna-Korea jt).

Relvajõudude kasutamine terrorismivastases võitluses

Taimar Peterkop, jurist

Diplomaatia nr 38, november 2006

Eesti julgeoleku alusdokumendid ei eelda lähitulevikus otseselt sõjalist ohtu meie riigile. Küll on pärast külma sõda muutunud julgeolekukeskkonnas tekkinud rida harjumuspäraseid ohte, millest üheks tõsisemaks on rahvusvaheline terrorism. Tänapäeva üleilmastuvas maailmas peame ka meie olema valmis seda tõrjuma. Siinkohal annan ülevaate relvajõudude kasutamisest terrorismi vastu, samuti osutan mõnedele vajakajäämistele Eestis. Artikkel ei taha enam kui provotseerida teema üle mõtlema ja diskussiooni.

Rääkides riigi julgeolekustruktuuride ühe osa, relvajõudude kasutamisest terrorismivastases tegevuses, tuleb õhtumaiselt alustada definitsioonidest. Mis on terrorism? Mis on sõda? Teadupärast pole rahvusvaheline üldsus nende mõistete osas veel ühesele arusaamisele jõudnud. Nendele küsimustele vastamine eeldab põhjalikku uurimistööd, sestap piirdun terrorismi käsitlemisega relvajõudude kasutamise kontekstis.

Sõna "terrorism" on tänapäeval väga laialdaselt kasutusel. Sellest räägitakse nii siseriiklikult karistusseadustiku raamistikus kui ka osutades meie kaitseväge üksuste osalusel toimuvatele sõjalistele operatsioonidele Balkanil, Afganistanis ja Iraagis. Kõigele lisaks on veel USA oma globaalse terrorismivastase sõjaga, kus pole selgelt määratletud ei vastast ega rindejoont.

Mitmed erialakirjanikud, kirjeldades kollektiivset vägivalda rahvusvahelistes suhetes, räägivad "uuest sõjast". Kui pärast Vestfaali rahu tekkinud reeglistikus, mis käsitles tänapäevaseid riigisid ja nende konflikte, eeldati, et riikidel on vägivalda kasutamise monopol, siis 20. sajandi teisel poolel ja 21. sajandi alguses on mitteriiklikud moodustised (*non-state actors*) selles osas jõudsalt riikidele järele jõudnud. Mitteriiklike moodustiste all võib käsitleda nii rahvuslikku vabastusliikumist, kohalike sõjapealikute kooslusi, organiseeritud kuritegevust kui ka religioosset terrorismi viljelevaid organisatsioone.

Osa teoreetikuid väidab, et sõda on muutunud. Kuulus Clausewitz'i lause, et sõda on poliitiliste eesmärkide saavutamise teiste vahenditega, ei päde, sest sõjalist jõudu suudavad projitseerida ka viidatud mitteriiklikud moodustised. Nende eesmärk ei ole alati poliitiline, vaid võib olla ka näiteks religioosne või majanduslik.

Osa teoreetikuid leiab, et Lääne hegemoonia ajal kujunenud arusaamas sõjast ja seda reguleerivatest normidest unustati ära sõja kui kollektiivse vägivalda tegelik olemus. Sõda ei ole muutunud, vaid me oleme tagasi Vestfaali rahu eelses kollektiivse vägivalda maailmas.

Õeldu põhjal võib väita, et piir terroristliku akti kui kuriteo ja sõjategevuse vahel on olematu.

Tuleme teoreetikute juurest vastase juurde. Et selles "uues sõjas" kasutada relvajõude, tuleb määratleda, kelle vastu relvajõude kasutada. Pakistanis valmistatakse inimesi ette võitlema NATO relvajõududega Afganistanis või laskma end õhku mõnes Euroopa linna rahvarohkes kohas. Tänapäeva globaalse haardega terroristlikud organisatsioonid püüavad oma vastast rünnata eri meetoditega, mis on kehtivate aru-

saamade kohaselt nii kuritegelikud kui ka sõjalised. Kes peaks selle seltskonna vastu võitlema? Õiguskaitseorganid? Julgeolekuasutused? Relvajõud? Praegust olukorda võib kirjeldada kui sellist, kus raskesti määratletavale vastasele astuvad vastu riikide politseifunktsiooni täitvad asutused, mida igas riigis on mitu; julgeolekuasutused, mida igas riigis on mitu; relvajõud, mida tavaliselt on üks, kuid mida faktiliselt võib samuti olla mitu. Lisaks riikidele veel mitmed rahvusvahelised organisatsioonid ja tahtekoalitsioonid. Milline on relvajõudude roll selles kirjus seltskonnas?

Relvajõudude kasutamise asukoha järgi saab nende osalust terrorismivastases võitluses eristada kui siseriiklikku ja väljaspool riiki toimuvat. Riigi relvajõudude esmane eesmärk on riigi sõjaline kaitse ning sellest tulenevalt välisvaenlase hävitamine. Ajalooline kogemus on reguleerinud relvajõudude kasutamise Euroopa riikides erinevalt. Relvajõudude sisepoliitikasse sekkumise kartuses on relvajõudude kasutamine rahuajal siseriiklikult sageli piiratud. Sisejulgeoleku eest vastutavad eelkõige politsei ja muud korrakaitseorganid. Väljaspool oma päritoluriigi piire selliseid piiranguid aga ei ole. Näite saab tuua meilt endilt, kus Eesti kaitseväge üksuste kasutamine tavaolukorras massimeeleavalduste mahasurumiseks Eestis on keelatud, ent meie üksused operatsioonil rahulikus Bosnias (teoreetiliselt mis tahes teises riigis) võivad massirahutusi maha suruda.

Relvajõudude kasutamine väljaspool päritoluriiki

Relvajõudude roll tänapäevases terrorisõjas väljaspool päritoluriiki võib riigiti erineda. On riike, kes oma ajaloost tulenevalt ei soovi osaleda otseses sõjategevuses, eelistades "pehmeid" operatsioone ja siniseid kiivraid. On riike, kes on valmis täitma ülesandeid kogu operatsioonide skaala ulatuses, vajadusel turvates humanitaarabi, tootes kohaloleku demonstreerimisega üldist turvatunnet, hävitades leitud ja konfiskeeritud relvi, sooritades tagaotsitavate kurjategijate leidmiseks läbiotsimisi, surudes maha sõjapealikute vastupanu ning vajadusel aktiivselt jälitades seaduslike valitsuste vastaseid jne.

Kuid eespool kirjeldatud "uut sõda" ei võideta sõjalise jõuga. "Uues sõjas" ei kehti Lääne hegemoonia ajal kokku lepitud normid. Vastane ei identifitseeri ennast võitlejana, ei kannu avalikult relva vahetult enne rünnakut, ei erista ennast tsiviilisikutest, vaid peidab end nende taha. Kuidas peab võitleja Afganistanis tegema vahet tambonit kandval Talibani võitlejal, narkokaubitsejal või pereisal, kes Kalašnikovi automaatrelva seadusliku omanikuna kavatseb halvas julgeolekukeskkonnas kaitsta oma kodu ja peret? Ning seesama mees võib eri päevadel olla erinevas rollis. Sellist vastast rünnates on kaasuvaks kahjuks ohvrid tsiviilelanikkonna seas. Avalikkuse silmis kipub süüdi jääma ründaja, mitte tsiviilisikute taha peitunud terroristid.

Algab võitlus südame ja hinge (*hearts and minds*) pärast. Siin on sõjaväe roll harilikult ainult esmase turvalisuse tagamine. Rahu saavutatakse kestva julgeoleku ülesehitamisega,

mis eeldab nii esmaste olmetingimuste (nt vee ja elekter kättesaadavus) ja efektiivse valitsuse loomist kui ka majanduslikku rahulolu. Riigi ülesehitamise võib korraldada tsiviileksperthe kaasates või tehes selle ülesandeks sõjaväele. Tsiivilpoole rakendamine tähendab eelkõige asjatundjate ja arenguabiorganisatsioonide kaasamist ning valitsusväliste organisatsioonide osalust.

Sellise ülesehitustöö kohta on head näited tuua Afganistanist, kus loodud provintsi ülesehitusmeeskonnad (PRT – Provincial Reconstruction Team) hõlmavad endas turvalisuse tagamiseks sõjalist panust, ülesehitustööks vajalikke tsiivilnõunikke ning arenguabiorganisatsiooni. On ka ülesehitusmeeskondi, mida juhivad relvajõud, kus arenguabi raha on relvajõudude käes ning ülesehituseksperdid on tsiivililust asjatundmise kaasa toonud reservsõjaväelased.

Afganistani näitel tasub välja tuua ka Eesti panust, kus julgeolekut tagavatele kaitseväelastele lisandub lähiajal esmakordselt ka ülesehitustööd koordineeriv tsiivil ekspert. Tema ülesanne on määratleda võimalikud projektid, kus Eesti nõu ja ressursidega võiks panustada Afganistani keskvalitsuse võimu tagamisse. Seni on Eesti rahvusvahelistel kriisireguleerimisoperatsioonidel oma sõjalise ja tsiivilpanuse saanud eraldi. Tänapäeva konfliktidele adekvaatselt reageerimiseks tuleb tsiivil- ja sõjalist tegevust planeerida koos. Panustades Afganistani tuleviku võtmepiirkonda Helmandi provintsi nii sõjalise kui ka tsiivilkohaloluga, saab Eesti vajalikke kogemusi sõjalise ja tsiivilpoole efektiivseks koostööks. Näiteks Leedu on võtnud enda kanda kogu Ghori provintsi ülesehitusmeeskonna juhtimise Chaghcharanis. Seda võiksime tulevikus meiega teha – juhtida iseseisvalt mõne piirkonna ülesehitust.

Kuid tõeliselt mõjuva panuse tegemiseks tuleks Eestil arenguabi summat kõvasti suurendada. Tasub meeles pidada, et “uue sõja” võit seisneb konkreetse piirkonna ülesehitamises. Helmandi provintsi on Afganistani suurim oopiumi tootja, kusjuures Afganistanis toodetakse 87% maailmas kasutatavast oopiumi derivaadist heroiinist. Suur osa Eestis tarvitavast heroiinist jõuab siia Afganistanist Venemaa kaudu. Narkokaubanduse vähendamine Helmandis, stabiilne Helmandi provintsi ja stabiilne Afganistan mõjutavad nii otseselt kui kaudselt Eesti julgeolekut.

Relvajõudude siseriiklik kasutamine

Nagu juba mainitud, on mõnes riigis relvajõudude kasutamine terroristliku tegevuse takistamiseks siseriiklikult piiratud. Sisejulgeoleku tagamine on eelkõige õiguskaitseorganite ülesanne ning relvajõud kaasatakse ainult ekstreemsetel juhtudel, kui ilmneb otsene vajadus lisaressursi järele. Loomulikult lubavad riigid, kes on pidevalt silmitsi terrorismiohuga, relvajõudusid siseriiklikult kasutada märksa kergemini kui pideva rahu tingimustes elavad riigid. Näidetena võib tuua Ühendkuningriigi olukorra tõttu Põhja-Iirimaal, kuid samuti ka Austria, kus kasutatakse relvajõude nii sisekorra ja -julgeoleku tagamiseks kui ka katastroofiabiks.

Terroristid püüavad oma eesmärgi saavutada vägivallega sünnitatud hirmu kaasabil, millega sunnitakse võime järeleandmistele. Hirmuõhkonnaga hoidmiseks tuleb terroristidel uueda oma meetodeid ning rünnata järjest tõsisemalt. Viimaste aastate rünnakute põhjal võib järeldada, et terroristide ressursid ning võime rünnata “pehmeid” sihtmärke järjest kasvavad. Sõjas, kus Lääs on surutud kaitseks, tuleb siseriikliku julgeoleku tagamiseks järjest enam kaasata lisaks

sisejulgeoleku eest vastutavate organite ressursidele ka relvajõudude oma.

Seda võime täheldada igapäevases elus, näiteks lennukväljadel, kus sageli näeme lisaks politseile patrullimas ka sõjaväelasi. Ilmekad näited on mitmed suursündmused ning tippkohtumised, kus turvalisuse tagamiseks on kaasatud relvajõud, samuti viimaste aastate suured tippspordiüritused nagu Ateena ja Torino olümpiamängud, suvel Saksamaal toimunud jalgpalli MM, mille julgeolekut aitasid tagada ka relvajõud. Sama kehtib ka riigipeade tippkohtumiste kohta. Kuna terroristide võimalike rünnakute spekter on nii lai, siis tuleb kaasata relvajõudude ressursse nii võimalike rünnakute ennetamiseks kui ka otsestele rünnakutele reageerimiseks.

Eesti on selles vallas ajast maha jäänud. Eesti kaitseväl ei ole rahuajal riigisiselt õigust rakendada sundi: igasugune kaitseväepoolne jõu, nii relvastatud jõu kui erivahendite (nt kumminuiad ja pisargaas massimeelevalduste mahasurumiseks) kasutamine on rahuajal piiratud õigusega kaitsta ennast ja kaitseväe objekte. Kui linnugripi puhangu ajal kavatakse kaitseväe või kaitseleidi üksusi kasutada mingi piirkonna isoleerimiseks ning selle ümber turvapiirkonna loomiseks, siis pole kaitsevälisel ja kaitseleitel õigust takistada inimesi turvatsooni sisse ja sealt välja liikumast. Enim, mida nad teha võivad, on noomida üleastujat. Analoogne õigus on kaitsevällastel, kes pärast looduskatastroofi, nt Pärnu üleujutust, koos politseiga linnas julgeolekut tagasid. Kui kaitsevälane või kaitseleitelane satub peale kurikaelale, kes looduskatastroofi eest evakueeritud inimeste elupaika rööbib, siis maksimum, mida ta teha saab, on paluda kurikaelal varastatud asjad tagasi viia.

Sama teema tõusetub ka VIPide turvamisel. Kui julgestuspolitsei soovib Eestit külastava VIPi, näiteks Ühendkuningriigi peaministri Tony Blairi visiidi ajal inimressursi nappuse tõttu kaasata Tallinna lennuvälja turvamisse kaitseleidi, siis selleks, et kaitseleitelased potentsiaalseid terroriste pelgalt kurja sõna ja näpuviibutusega vastu võtma ei peaks, tuleb riigikogul välja kuulutada erakorraline seisukord. Eesti kaitseväge võib minna Riiga turvama NATO riigipeade tippkohtumist. Selleks, et Eestis tippkohtumise turvamisel politseile abiks olla, tuleks välja kuulutada erakorraline seisukord.

See on liig mis liig. Põhjus, miks meie kaitseväge kasutamine riigisiselt nii “targasti” on reguleeritud, peitub vabariigi taasloomise algaastates: taamal kummitamas vapside vandenõu ning päevapoliitikat kujundamas jõulised ning küsitavaid demokraatlikke väärtusi evivad poliitikud, kardeti kaitseväge kaasamist sisepoliitilisse võitlusesse. Hirmul polegi teab kui suured silmad, kui tuletada meelde kas või Pullapää kriisi.

Ent Eesti demokraatia on edasi arenenud ning kinnistunud, mida tunnustab meie kuulumine Euroopa Liitu ja NATOsse. Äkki on aeg vanad hirmud unustada ning kaitseväge kasutamise regulatsiooni muuta? Elu ise surub need muudatused meile peale, sest lõpuks taandub kogu teema väikeriigi piiratud ressurside kõige efektiivsemale kasutamisele. Samuti tasub meeles pidada, et kaitseväge üksused täidavad rahvusvahelistel sõjalistel operatsioonidel, eelkõige Bosnia ja Hertsegoviina ning Kosovo operatsioonil, enamasti politsei ülesandeid, milleks nad on saanud ka vastava väljaõppe.

Kaitseväge kasutamisel riigisisese kriisireguleerimise koos relvastatud jõu kasutamise õigusega tuleks arvestada nelja põhimõttega.

1. Relvajõudude kasutamise peaks otsustama poliitiline instants. Selleks võiks olla täitevõimu kandev vabariigi valitsus või kaitseminister siseministri ettepanekul. Viimane variant võimaldab kiiret otsustamist, millega on seotud mõle-

mad asjaomased ministrid. Eeskujuks saab võtta praegu veel eelnõu staadiumis renegaatlennuki ohule reageerimise korra. Eelnõu annab kaitseministrile otsustusõiguse kasutada relvajõudusid tsiviilõhusõiduki vastu, mida kasutatakse relvastatud ründeks Eesti Vabariigi vastu. Teisisõnu, 11.09.2001 USA asetatud sündmuste analoog.

2. Konkreetse kriisilukorra lahendamisel alluvad relvajõud tsiviiliskust juhile. Kui kriisilukorra lahendamist juhivad politsei, siis alluvad relvajõud vastavale politseiülemale. Kui VIPi visiidi julgestuse eest vastutab julgestuspolitsei, siis vastavale julgestuspolitsei ülemale. Juhtimise üleandmisel ei tohiks olla midagi uut: NATO või välisriigi ülemale antakse üle osa käsuõigust rahvusvahelistel operatsioonidel osalevate kaitseväge üksuste juhtimiseks. Analoogselt saab anda osa konkreetsete üksuste käsuõigusest üle tsiviilhädalukorra juhile.

3. Kahest eelmisest tulenevalt on oluline välja tuua vajadus tagada tsiviiljuhtimine siseriikliku kriisiheldamisse kaasatud kaitseväge üle. See tähendab selgete normide olemasolu ning nende normide rakendamist praktikas. Need, kes langevad otsuse kaitseväge kasutada, peavad selle tegema objek-

tiivse teabe alusel ning neil peab olema võimalik iga hetk kontrollida oma otsuste aluseks oleva teabe põhjendatust. Samuti ei tohi esineda probleeme tsiviilhädalukorra juhi käsuõiguse teostamisel.

4. Kaitseväge kasutamine ehk jõu kasutamise reeglid (*Rules of Engagement*). Reeglid, mis piiritlevad kaitseväge õiguse kasutada sündi riigisisese kriisireguleerimises, peaksid üldiselt sedastama järgmist: kaitseväge kasutab relvi samadel alustel nagu politsei. Selleks tuleb kaitsevägele anda selge juhing ning korraldada ka vastav väljaõpe.

Kokkuvõtteks tuleb nentida, et vaatamata sellele, kas nimetame praegust olukorda maailmas "uueks sõjaks" või uueks julgeolekuohuks, on selge, et sellele tuleb astuda vastu nii tsiviil- kui sõjaliste ressurssidega. Nende ressursside efektiivne kasutamine eeldab head koordinatsiooni ning ülesannete jaotust nii riigisiselt kui riikide ja rahvusvaheliste organisatsioonide vahel. Ning Eestil on selles vallas pikk tee minna. Et edukalt terrorismiohule vastu seista, peavad poliitika kujundajad ministriumides, kaitseväge, õiguskaitseorganid ja julgeolekuasutused tegutsesema koostöös ning koordineeritult.

Oma reeglitega võõras kloostris

Harri Tiido, suursaadik

Diplomaatia nr 18-19, märts/aprill 2005

Tänapäeva maailmas pole enam võimalik untsu läinud riike oma viletsuse sisse virelema jätta: sealne ebastabiilsus levib lõpuks kaugele ja teeb palju pahandust. Kuidas abistada nii, et abist kasu on?

Rahvatarkus ütleb, et võõrasse kloostrisse oma reeglitega ei minda. Kuidas on aga võõrale kloostrile elukorralduse ettekirjutamisega? Või selle kloostril eluolu korraldamisse sekkumisega?

Teise maailmasõja järel aitasid ameeriklased täiesti konkreetselt ja vahetult jalgadele tõusta ning ühiskonna elu uuele korraldusele aluse panna nii sakslastel (läänesakslastel) kui jaapanlastel. Ettevõtmine osutus tulemuslikuks ja jätkusuutlikuks: nii Saksamaa kui Jaapani majandus ja ühiskond arenesid kindlalt ja kiirelt, ilma tagasilöökideta.

Mõlemal juhul oli tegemist riigi ülesehitamisega (*state building*), täpsemalt küll taas-ülesehitamisega. Kuna tänapäeval on riigiehituslik tegevus "nurjunud riikides" rahvusvahelise üldsuse jaoks üpris teravalt päevakorral, siis esimene küsimus oleks: kas toodud näited saavad olla eeskujuks tänapäeva probleemide lahendamisel? Vastus on ilmselt "nii ja naa". Nii Saksamaal kui Jaapanis oli riik täiesti olemas ja toimis ka enne Teist maailmasõda, seega oli tegemist eksisteerinud struktuuride taastamisega uute ja demokraatlike põhimõtete alusel, välistades ühiskondlikust mõtlemisest agressiivsuse ja impeeriumimeelsuse.

Tänapäeva "nurjunud riikide" puhul on olukord hoopis teine: tegemist on riikidega, mis on enamasti moodustatud suurriikide poolt omal ajal tõmmatud piirides. Tihti lõhestavad neid riike ja rahvaid etnilised, usulised ja poliitilised vastuolud; riigijuhid on pahatihti sügavalt korrumppeerunud; kuritegevus ja vägivald igapäevane nähtus; autoritaarsus mitmel pool pigem reegel kui erand. Seega on nende riikide

elukorraldusse sekkumine olemuselt hoopis teistsugune ja vajalik on ka teistsuguseid meetmeid.

Filosoofiliselt ja egoistlikult võiks küsida, et kas on üldse vaja teiste rahvaste eluolusse sekkuda? Kui nad on valinud määramatusesse viiva tee, siis olgu see nende valik ja virelegu ning tapelgu edasi, kui tahavad. Paraku ei saa selle suhtumisega nõustuda mitmel põhjusel. Esiteks ei ole need rahvad ise seda teed valinud, selle on neile jõuga võimule tulnud liidrid peale surunud. Teiseks, ebastabiilsete riikide eripära on julgeoleku nõrgendamine ja ebastabiilsuse levitamine üle oma riigipiiride naabrite territooriumile. See tähendab aga ebastabiilsete piirkondade järkjärgulist laienemist. Kolmandaks, ebastabiilsete piirkondade elanikkond püüab suunduda stabiilsematesse ja turvalisematesse regioonidesse, lõppeesmärgina aga Lääne heaaluriikidesse. See tähendab migratsioonivoolu, mida on väga raske kontrolli all hoida. Lõppastmes võib see tähendada "nurjunud riikide" elanike pürgimist ka Eestisse kui järjest tõusva elatustasemega riiki. Siia võib veel lisada demograafilise arengu, kultuuri- ja usulised erinevused ja palju muud, mis kõik võib hakata üha rohkem ka meid mõjutama.

Sekkumine on seega täiesti pragmaatiline tegevus, mille eesmärk on ennetada iseene ja oma asukohariigi tulevase ebamugavusi.

Jõud versus abi

Kolmanda Maailma riikides on sõjaline jõud olnud tihti peamine, mille abil lääneriigid on proovinud olukorda stabiliseerida. Kuid sõjaline jõud on lühiajalise mõjuga ega pruugi tagada kehtestatud stabiilsuse ja korraks jalgadele tõstetud riigivõimu jätkusuutlikkust. Näiteks USA on sekkunud Haitis

mitmel korral, kuid alati on riik mõne aja pärast taas vägi-valdsetesse konfliktidesse vajunud. Samas on ÜRO rahutagamisjõud Libeerias praegu saavutanud suhteliselt stabiilse olukorra, kuid sellegi püsimine ei ole veel kaugeltki kindel. Tagatipuks võib ainuüksi sõjaline kohalolek kujuneda väga pikaks, kulukaks ja poliitiliselt väsitavaks.

Teiselt poolt on rahvusvaheline üldsus paljudes riikides püüdnud olukorda parandada ja aidata tsiviilühiskonda üles ehitada pelgalt ulatuslike abiprogrammidega. Paraku on tulemuseks tihti see, et korrumppeerunud võimud varastavad abirahad, omamaine majandustegevus ei käivitu ja riik vajub üha sügavamale ebastabiilsusse ja viletsusse. Üks põhjuseid on asjaolu, et paljudel juhtudel ei suuda ainuüksi abi tagada jätkusuutlikkuseks vajalikku stabiilsust ja turvalisust.

Paljudel juhtudel on aga sekkumine algusest peale sisaldanud järjestikku kahte elementi: algul jõudu ja seejärel tsiviilabi riigi ülesehitamiseks. Järelikult on üks variant riigiehituslikus tegevuses kasutada jõudu ja tsiviilmeetmeid sobivas kombinatsioonis. Iga riik on erinev, kuid relvastatud kohaloleku ja tsiviiltegevuse vahekorra küsimus on üldine. Ühest mudelit ei ole ega saagi ilmselt olla, kuid mõningad üldpõhimõtted võivad hakata välja kujunema.

Afganistan kui katsepolügoon

Relvajõu ja majanduse jaluleaitamise ühildamine on olnud tihti keeruline seetõttu, et nende suundadega tegelevad eri struktuurid. ÜRO on püüdnud neid ühe lipu alla viia, kuid pahatihti tulemuselt. NATO on eelkõige sõjalise sekkumise vahend, Euroopa Liit (nagu ka mitmed muud rahvusvahelised organisatsioonid) on olnud seni tsiviiltegevuse ja majandusabi eelistaja. ELi puhul on see lähenemine küll muutumas, kuid praeguse seisuga on tulemustest veel vara rääkida.

Afganistanis saab praegu rääkida kahest rahvusvahelisest relvastatud missioonist: USA juhitud rahvusvahelise koalitsiooni operatsioon "Elujõuline vabadus" (OEF – Operation Enduring Freedom) ja NATO lipu all tegutsevad Rahvusvahelised Julgeolekutoetuse Jõud (paremini tuntud kui ISAF International Security Assistance Force). Praegu on arutusel nende omavahelise koordineerituse parandamine ja võimaliku ühisjuhtimise kehtestamine, kuid see on alles sõnade tasandil.

Kui OEF keskendus Talibani relvajõudude purustamise järel võitlusele Talibani režiimi jäänuste ja terrorirühmituse Al Qaeda riisemtega, siis ISAFi mandaat on piiratud julgeoleku tagamisega ega näe ette aktiivset lahingutegevust. Kummagi eesmärk ei ole aga vahetu osalemine tsiviiliseloomuga riigiehituslikus tegevuses. Kuid rahvusvahelise koalitsiooni raames tekkis uus kohaloleku vorm, mis võttis üle ka ISAF ja mille kasutamine laieneb järjest. Jutt on kohalikest ülesehitusmeeskondadest, mis tuntud ingliskeelse lühendina PRT – Provincial Reconstruction Team.

Lõplikku hinnangut on veel vara anda, kuid PRTd võivad viidata "nurjunud riikide" jaluleaitamise tulevasele mudelile. PRT alus on sõjaline kohalolek, kuid lisaks turvalisust tagavatele relvajõududele näevad nad ette ka tsiviilosaluse. PRT mõtte tekkis ilmselt asjaolust, et territooriumilt Prantsusmaaga võrreldavas, kuid äärmiselt piiratud ühendusepidamise võimalustega Afganistanis on kogu riigi territooriumi kontrollimine tegelikult võimatu. Seetõttu otsustati tagada välisjõudude kohalolek kõigepealt provintsiikeskustes. Sõjaväelaste arv PRTs on piiratud – umbes 60 – 200, sõltuvalt kohalikest oludest. PRT eesmärk on kohapeal julgeoleku tagamine, Kabuli keskvoimu "jõu esindamine" ja kohaliku täitevvõimu

toetamine administratiivstruktuuride ülesehitamisel, koolide rajamisel, veevarustuse tagamisel jpm.

Mullu Kandaharis sealset USA juhitud PRTd külastades veendusin, et selle tsiviilosa ei koosnegi pelgalt välisriikide nõunikest või ametnikest – esindatud olid ka täiesti reaalsed, kuid kohalikus mõttes ülikasulikud erastruktuurid. Üks härrasmees, kes ütles end esindavat "valitsusvälist organisatsiooni", sisuliselt aga erafirmat, tutvustas kohalikele põlluharijatele kõrbeitingimustes sobivaid niisutussüsteeme. Kandahari kandis, kus vihma näeb üliharva, on need Negevi kõrbes edukaks osutunud ja tublisti vett säästvad niisutusvahendid kindlasti väärtuslik uuendus. Kuna elanikkonnal esialgu raha veel nappis, siis maksis esimesed seadmed kinni USA. Kohalik kuberner oli aga täis optimismi, et kui õnnestub käivitada pangandus, saavad põlluharijad võtta mikrolaenu, mille võivad tagastada alles pärast saagi realiseerimist. Näiliselt pisiasi, kuid väga kasulik – nii afgaanidele kui ka tootjafirmale. Siit ka mõte: kui Eesti käivitab osaluse ühes PRTs, siis kas ei võiks riik toetada asjast huvitatud erafirmade tegevust selles provintsis? Afganistanis napib kõike, arengus on võimalik teha tohutu hüpe ja turg on seni veel täitmata. Miks mitte proovida Eesti "tiigrihüpet" Afganistanis, kus hüppe pikkus oleks võrreldamatult suurem? Ja seda näiteks Eesti firmade tark- ja riistvara turvil?

Tsiviilelu ülesehitamisele ja majanduse käivitamisele kaasaaitamine on ilmselt vältimatu, kui soovitakse tagada relvajõul kehtestatud stabiilsus ka pärast välisjõudude lahkumist. Sama vältimatu on vajadus hoiduda "abisõltuvuse" tekitamisest. On piisavalt arengumaid, kus riigi juhtkond ongi keskendunud välisabi väljapumpamisele oma riigi majandustegevuse jätkusuutlikele rööbastele aitamise asemel. Afganistanis toonitab NATO seetõttu kõigi ettevõtmiste puhul "kohaliku omandit" käivitatud protsessides, s.t et kõigisse tegemistesse püütakse vahetult kaasata kohalikke inimesi, mitte üritada midagi nende jaoks valmis teha ja siis "terve tükk" üle anda. Eesmärk on kinnistada afgaanide seas arusaam, et nemand ise teevad kõike seda, mis riigis on käivitatud; et see on nende oma areng ja neil on ainuõigus ka selle tegevuse tulemustele. See "kohaliku omandi" põhimõte on kavas laiendada ka PRT-de sõjalisele osale, kutsudes Afganistani kaitsejõudude esindajaid osalema PRT üksuses ja saates omakorda NATO ohvitseri Afganistani Rahvusarmee üksustesse.

Praegu on veel vara hinnata, kui edukaks osutuvad kõik need algatatud ja algatatavad projektid, kuna probleemide hulk Afganistanis (nagu enamikul riigiehituslikku toetust vajavatel maadel) on suurem kui rahvusvaheliselt võimet neid lahendada. Paljud küsimused on omavahel ka tihedalt seotud, mistõttu ei saa öelda, et pelgalt rahu tagamine ja majandusabi on piisav. Piltlikult öeldes võib üha rohkem vaja minna mitte ainult rahutagamisüksusi, vaid ka rahvusvahelisi "kiirreageerimismeeskondi", mis koosnevad näiteks pangandustegelastest, administraatoritest, hariduseksperdistest, energeetikustest, meedikustest jne.

Eespool toodu ilmestamiseks veel üks isiklik mälukilluke Afganistanist. Kabulis toimunud kohtumisel Afganistani Rahvaarmee esindajatega tuli jutuks üks omapärane probleem. Nimelt juhtub pahatihti, et pärast palga kättesaamist kaovad paljud sõdurid paariks päevaks väeosast ära. Nad ei lähe aga tepe mitte palka maha laristama, vaid siirduvad hoopis raha perekonnale viima. Kuna Afganistanis on raha postiga või pangapäilekandega edastamine väljaspool Kabuli ja ehk veel paari suuremat keskust peaaegu olematu asi, siis tuleb käepäraste transpordivahenditega jõuda kodukülla, palk perele

anda ja tagasitee ette võtta – nii kaobki paar päeva nagu muu-seas pelgalt teelolekule. Seega aitaks postisüsteemi, panga-kontorite võrgu ja rahaülekannete süsteemi käivitamine muu hulgas tagada ka armee pideva lahinguvalmiduse.

Demokraatia, sõjapealikud ja uimastid

Teise riiki ja teise kultuurikeskkonda oma ühiskonnakorralduse põhimõtete viimine on kõndimine õhukesel jääl. Relva jõul peale surutud ühiskonnakord üldreeglina ei juurdu. Väljastpoolt, teisest kultuuriruumist imporditud reeglid ja tavad peavad arvestama kohaliku kultuuriruumi ja tavasid, kunstlik demokraatia jääbki vaid fassaadiks ilma vundamen-dita. Järelikult ei tuleks ka demokraatlikku ühiskonnakorda mitte kehtestada, vaid see välja arendada “kohaliku oman-dina”. Puhuti jääb mulje, et demokraatliku ja vaba ühiskonna reegleid on käsitletud mehhaaniliselt siirdatavatena suvalises kohas maakeral. Ei ole aga olemas häid ja halbu kultuure, on vaid erinevad kultuurid. Samuti ei saa väita, et näiteks islam ja demokraatia ei ole ühildatavad. On küll, nagu on tõestanud näiteks Türgi.

Kohalik eripära nagu ka usu roll ühiskonnas jätab kindlasti oma pitsi ka sellele ühiskonnakorrale, mis kehtestub riigis. Iraagi hiljutised valimised näitasid, et enamuse võivad saavu-tada jõud, kelle arvates peaksid ühiskonnas määravad olema islamiseadused. Afganistanis on parlamendi- ja kohalikul valimised alles tulekul, kuid mõni põhimõtteline küsimus tõusetub juba praegu.

Kas riigi ülesehitamisse tõhusalt panustanud riigid on val-mis aktsepteerima valimistulemusi juhul, kui võimule tulevad jõud lähtuvad Lääne arusaamadest erinevatest põhimõtetest? Kas ollakse valmis aktsepteerima demokraatlikul teel valitud seadusandlike kogude otsuseid ka juhul, kui need lähevad vastuollu oodatuga ja soovitatuga?

Afganistanis teeb olukorra veelgi keerukamaks asjaolu, et väljaspool Kabuli on endiselt arvestatavalt suur kohalike sõja-pealike võim. Kuna nad toetasid USA ja rahvusvahelise koa-litsiooni võitlust Talibani režiimi vastu, siis jäeti neile ehk liiga kauaks võimalus oma võimu kasutada ka pärast vahetu relva-tegevuse lõppemist. Tegemist ei ole mingite demokraatidega, keda ajendas relva kätte võtma vabadusih ja soov ühiskonda uuendada. Pigem on sõjapealikud lihtsalt kohalikul võimu-rid, kes olid võimu kätte saanud pehmelt öeldes küsitavate meetmetega, võitlesid mõjupiirkondade pärast ka omavahel, kasutasid (ja kasutavad) sissetuleku tagamiseks ja eraarmeede pidamiseks kõhkluseta kuritegelikke vahendeid.

Praegu on paljud sõjapealikud seotud uimastiäri kui Afga-nistani kõige kiiremini arenenud ja kõige tulusama tegevus-valdkonnaga. Sellest ärist saadav tulu on aga sedavõrd suur, et võib vabalt anda kaugemale tulevikku vaatavatele sõjapea-likele võimaluse mõjutada valimiste tulemusi ja saada võimu juurde oma esindajad. Ülepakutult võib väita, et valitud rah-vaesindajad võivad esimese otsusena nõuda väliskohaloleku viivitamatut lõpetamist, oopiumimooni legaliseerimist või islamiseaduste täielikku kehtestamist. Tõenäoliselt niikaugele asi ei lähe, kuid tulevased seadusandlikud otsused ei pruugi sugugi meeldida kõigile, kes on aidanud Afganistani valimis-teni jõuda.

Uimastiäri kiire laienemine Afganistanis (aastal 2004 jõuti juba lähedale rekordaastale 1999; mullu toodeti Afganistanis 4200 tonni oopiumi, rekordaastal 1999 oli see arv 4600 tonni) on samuti hea näide riigiehitusega seotud probleemidest. NATO leidis ISAFi käivitamise järel, et võitlus oopiumimooni kasvatamise ja uimastiäri vastu on õiguskaitseseorganite asi, mitte sõjalise struktuuri ülesanne. ISAF peab aitama tagada stabiilsust ja turvalisust selleks, et majandustegevus saaks tekkida ja areneda. Kuid uimastid osutusid ka julgeolekuprobe-leemiks, sest see äri on Kabuli keskvoime eiravate kohalike võimurite võimu alus ja nende eraarmeede rahastamise allik-ka. Väike pööre toimus siis, kui Suurbritannia asus juhtima rahvusvahelist tegevust uimastitoodangu vastu võitlemisel, kuid seni on see lahing võidust veel kaugel. Nüüd püütakse kasutada ka uimastitoodangu vastu tegutsemisel PRT-de abi, lülitades nende koosseisu vastavaid eksperte. Kui aga uimas-tite, sõjapealike ja riigi julgeoleku seoseid oleks algusest peale selgemini nähtud, oleks ehk praegune olukord teine.

Nurjunud või nurjumise piiril riike on maakeral veel mit-meid. Järelikult jätkub maailma edukamal ja õnnelikumal osal tegevust veel aastakümneiks. Seega püsib vajadus leida igal üksikjuhul sõjalise ja tsiviilsekkumise sobiv tasakaal. Võib-olla on seni liiga palju tähelepanu pööratud puhtalt rahutaga-misele, s.t konfliktide ja vägivalda vältimisele või lõpetamisele sisuliselt relva jõul. Paljudel juhtudel olnuks aga ehk tegusam lisada rahutagamisele riigiehituslik komponent, mis annab “nurjunud riikide” puhul pikaajalisema ning jätkusuutlikuma tulemuse ja aitab välistada vajadust käivitada mõne aja pärast samas riigis uut rahutagamissiooni. Teisalt ei pruugi tulu olla ka “nurjunud riigile” pelgalt majandusabi andmisest ilma riigiehituslikku kogemust jagamata.

Hiina rahvatarkuse kohaselt peaks rahvusvaheline abi olema õng, millega hädaline enesele ise kala saaks püüda, mitte näljasele antud kala.

Sisenemis- ja väljumisstrateegiast

Sven Mikser, Riigikogu liige

Diplomaatia nr 41, veebruar 2007

Mille põhjal peaks Eesti otsustama, millisel sõjalisel välismis-sioonil osaleda?

Millised peaksid olema asjaolud, mis sunnivad missiooni lõpetama ja koju tulema?

Viimasel aastakümnel oleme harjunud mõtlema Eesti kaitsevaelaste osalemisest välismissioonidel kui oma välis- ja julgeolekupoliitika lahutamatu osast. Mõnikord võib

koguni kuulda väidet, et aktiivne osalemine rahvusvahelisel rahuoperatsioonidel on Eesti oluline välispoliitiline ees-märk. Tegelikult on sellise nendingu puhul tegu meetodi ja eesmärgi segajamisega: aktiivne osalemine saab olla üksnes poliitiliste eesmärkide poole püüdlemise viis. Eesmärgiks saab ideaaljuhul olla mõne konkreetse konflikti rahumeelne lahendamine, vähimal juhul liitlassuhete tugevdamine mis-

sioonil osalemise kaudu.

Eesti rahvusvahelises sõjalises koostöös osalemise algusaastail ei olnud missioonid, millele oma kaitsevaelasi lähetasime, sisemaiste otsustajate, see tähendab valitsuse ja parlamendi seisukohalt poliitiliselt kuigi kontroversiaalsed. Osaliselt tulenes see kahtlemata asjaolust, et missioonide intensiivsus ei olnud teab mis kõrge, ka puudus iseseisvuse taastanud Eestil sõjakaotuste kogemus hukkunute ja haavatute näol. Otsustamise tegi lihtsamaks seegi, et Bosnia ja Kosovo konflikti puhul oli avaliku arvamuse toetus rahvusvahelisele lahendusele valdav, seda vaatamata asjaolule, et Kosovo operatsiooni sisse juhitanud Serbia infrastruktuuride ja sõjaliste sihtmärkide pommitamise kampaanial puudus ÜRO julgeolekunõukogu sanktsioon.

Tänaseks on olukord paljuski muutunud. Iraagi missioonil, millel algusest peale polnud eelmistega võrreldavat avalikuse soosingut, on Eesti kaitseväge kandnud esimesi kaotusi, sõda venib ja julgeolekuolukord ei näita paranemise märke. Kannatamatus on haaranud ka Iraagi koalitsiooni juhtriigi USA elanikke ja suurt osa poliitilisest eliidist. Mõned riigid, kes konfliktijärgsel julgeolekutagamisoperatsioonil alguses osalesid, on oma üksused tänaseks Iraagist välja viinud ja see lisab häälekust sõjavastastele jõududele ka neis riikides, kes lahkumisotsust langetanud ei ole.

Afganistanis olume seni pääsenud vaid üksikute haavatutega, ent olukorras, kus Eesti kõigi aegade suurim missioonikontingent teenib sedavõrd keerulises piirkonnas, nagu seda on Helmandi provints, ei saa paraku välistada ka hullemat. Erinevalt Iraagist on Eesti parlamendi poolt Afganistani missiooniüksustele antud mandaat kaheks aastaks, ent seegi tähtaeg saab vähem kui aasta pärast otsa ja keegi ei saa garanteerida, et julgeolekuga ei ole selleks ajaks asi tänasest veelgi tõsisem.

Sisenemisstrateegia I: moraalne dimensioon

Eesti julgeolekupoliitika ei tohi välismissioonidel osalemise küsimuses olla kapitulantlik. Iga operatsioon, millel osalemist peame oma rahvuslike huvide seisukohalt vajalikuks, hõlmab tõsiseid riske ja eeldab valmisolekut ohvriteks. Samas on selge, et ühelegi missioonile ei saa jääda igaveseks ning seetõttu tõusetub nii avalikes aruteludes kui ka kitsamates julgeolekupoliitikaga tegelevates ringkondades üha sagedamini küsimus vajadusest sõnastada Eesti välismissioonidel väljumise strateegilised võimalused.

Loomulikult ei saa väljumisstrateegia ühegi missiooni puhul ette kirjutada konkreetseid tingimusi ja olukordi, mille puhul Eesti omale võetud kohustuste täitmisest loobub, kohvrid pakib ja lahkub. Arvestades, et eriti keeruliste missioonide puhul on meil tegemist jõuliste ja kavalate vastastega, oleks sel viisil väljumisstrateegia sõnastamine rumal ja võrdaks iseendale häda kaelatõmbamisega. Ent veidi abstraktsemas vormis läbi mängitud väljumisstsenaariumid võiksid meil aidata olla valmis tulevasteks ootamatusteks.

Temporaalse loogika seisukohast on aga enne väljumisstrateegia juurde asumist paslik kõnelda ka sisenemisstrateegiast, täpsemalt Eesti missioonidel osalemise üldisest strateegiast. Mõnel juhul on konflikti lahendamises osalemine Eestile paratamatu. Esmajoones on selliseks stsenaariumiks Eesti enda iseseisvuse ja terviklikkuse kaitsmine juhul, kui meid peaks rünnatama. Loomulikult eeldame sellisel puhul, et meie kaitsmisega ühinevad ka liitlased. Tunnistagem, et eelkõige ootame nende panust humanitaarsetel ja moraalse-

tel kaalutlustel, mitte seetõttu, et Washingtoni leppe kirjataht neid selleks kohustab või et nad loodavad vastutasuks Eesti hindamatut sõjalist abi tulevikus.

Teine olukord, mille puhul Eesti osalus sõjalises operatsioonis saab olla enam-vähem automaatne, tekibki siis, kui osutub vajalikuks täita Washingtoni leppega ühinedes võetud kohustus osaleda teiste leppeosaliste kaitsmisel. Kõigil muudel juhtudel on asi märksa keerulisem, kuivõrd vähemalt formaalselt on ülejäänud sõjalistes konfliktides osalemine meie suveräänne ja loodetavasti hoolikalt läbi kaalutud otsus.

Kui tahes tugevana tajume moraalselt imperatiivi, on sõjalise iseloomuga välisoperatsioonidel osalemine ometi selline otsus, mille langetamine eeldab vastamist tervele reale küsimustele, seda isegi juhul, kui jätame kõrvale meie kasinast inim- ja raharessursist tulenevad piirangud. Olulisim küsimus on see, kas ja mil viisil aitab meie osalemine edendada Eesti rahvuslike huvide kaitse. Neid huve omakorda on Eesti riigipiirist kaugemale liikudes üha keerulisem defineerida ja nende kaitsmine sõjalise koostöö vormis üha kaudsem.

Sisenemisstrateegia II: rahvuslikud huvid

Sageli kasutusel ja iseenesest õige loogiline konstruktsioon abistada oma liitlasi, et meile häda korral appi tulda, on paljudel juhtudel ülearu lihtsustatud ja ähmastab mõnevõrra Eesti positsiooni maailmapoliitikas ja rahvusvahelises diplomaatias, kuivõrd enamasti realiseerime välismissioonidel osaledes oma rahvusvahelisi julgeolekuhuve palju otsesemal moel kui tuleviku tarvis kindlustuspoliisi lunastades.

Üks meie osalemise eesmärk on tagada, et eetilistel ja humanitaarsetel kaalutlustel alustatavad sõjalised operatsioonid jääksid ka tulevikus rahvusvahelise poliitika aktsepteeritud tavade hulka. Kuivõrd missiooni koalitsiooni laiapõhjalisus on üks võimalustest tagada selle rahvusvaheline legitiimsus, aitame oma osalusega legitimeerida humanitaarse iseloomuga sõjalisi missioone, nagu on olnud NATO ja Euroopa Liidu operatsioonid Lääne-Balkanil.

Teine Eesti oluline rahvuslik huvi, mida välismissioonidel osalemine võib teatud tingimustel teenida, on meile soodsa rahvusvahelise julgeolekuolukorra säilitamine. Maailmakord, mida iseloomustab meie suhtes sõbralikult meelesstatud superriigi sõjaline ülevõim, ei pruugi kesta igavesti. Ühelt poolt võiks seda murendada ameeriklaste teadlik hoidumine "maailmapolitseiniku" rollist ja seeläbi vaenlaste silmis omandatav "pabertiigri" maine. Teiselt poolt võib status quo muutuda siis, kui Ameerika Ühendriikide imperiaalne ülepingutus toob kaasa sunnitud lahkumise mõnelt kriisireguleerimisoperatsioonilt ja suurema sisepoliitilise endassetõmbumise. Teisisõnu ei peaks Eesti üks olulisemaid välispoliitilisi prioriteete olema mitte niivõrd südamlike kahepoolsete suhete hoidmine Ühendriikidega, kuivõrd USA tugeva rahvusvahelise positsiooni säilitamisele kaasaaitamine.

Oluline on siinjuures mõista, et unipolaarne maailma julgeolekukorraldus ei ole pinnuks silmas mitte üksnes Kolmanda Maailma ebademokraatlikele režiimidele. Ameerika Ühendriikide mõjuvõimu vähenemine maailmas tooks kaasa olulisi ümberkorraldusi jõudude tasakaalus, millest loodavad võita ka mitmed enam või vähem demokraatlikud suurriigid.

Eesti on maailma julgeolekuareenil kääbus ning meie suhteline mõju globaalsetele protsessidele ei kasvaks Ameerika isolatsioonismi tõmbumisega grammigi. Küll omandaksid suurema jõu Venemaa ja Hiina ning ilmestsi ka Prantsusmaa ja Saksamaa.

Sisenemisstrateegia III: legitiimsuse küsimus

Üks küsimus, millele missioonidel osalemise strateegiat arutades tuleb vastata, on rahvusvahelise õiguse ja operatsioonide legitiimsuse küsimus. Legitiimsus, mis tuleneb ÜRO julgeolekunõukogu heakskiidust, on ühelt poolt küll üheselt mõistetav, ent tehes sellest Eesti kaitseväge välisoperatsioonidele lähetamise vältimatu eeltingimuse, riskime ahendada omaenda mängumaad viisil, mis ei pruugi tagada meie huvide parimat kaitsmist. Kujutlegem näiteks olukorda, kus agressiooni ohvriks langeks meie sõjaliselt liitumata naaberriik Soome. Ilmselt ei ole Eestis palju inimesi, kes leiavad, et peaksime põhjanaabritele appinamiseks küsima luba julgeolekunõukogus vetoõigusega Venemaalt.

On leitud, et kui ÜRO legitiimsus tuleneb tema multilateraalsusest, siis näiteks NATO või Euroopa Liidu otsuste legitiimsus on pigem kvalitatiivne kui kvantitatiivne. Erinevalt ÜROst peavad nende kahe organisatsiooniga liituda soovijad vastama kõige rangematele standarditele demokraatia ja õigusriikluse vallas. Raske on veenvalt vastata küsimusele, miks peaks ÜRO juhtorgani kollektiivne otsus, kus maailma riikide arvulist enamust esindavad juhid, keda pole kunagi demokraatlikult valitud, omama suuremat legitimeerivat jõudu kui paarikümnet maailma pikima demokraatia traditsiooniga riiki ühendavad organisatsioonid.

Hinnang rahvusvahelise sekkumise õiguspärasusele sõltub ka lahendamist vajava konflikti iseärasustest. Rahvusvaheline õigus reguleerib juba vastavalt oma definitsioonile peamiselt riikidevahelisi suhteid ja on suhteliselt lihtsalt kohandatav mis tahes riikidevahelistele konfliktidele, olgu selleks siis poliitiline surve, sanktsioonid või otsene sõjaline rünnak. Samas on mitmed lähimineviku kriisid sisaldanud ka palju muud kui vastuolusid suveräänsete riikide vahel: Kosovo puhul oli rahvusvahelise õiguse seisukohalt vähemalt esialgu tegemist Serbia siseasjaga, Afganistanis ei olnud välissekkumise formaalseks sihtmärgiks mitte riigi valitsus, vaid tema territooriumil tegutsenud mitteriiklik rühmitus. Kolmanda lahesõja ajendiks ei olnud erinevalt esimesest aga mitte Iraagi ofensiiv mõne naaberriigi suhtes, vaid Saddami režiimi soovimatus alluda rahvusvaheliste organisatsioonide nõudmistele.

Väljumisstrateegia I: lahendatud konfliktid

Ent mingem nüüd väljumisstrateegiate juurde. Missiooni alustades panevad planeerijad enamasti paika selle lõpptulemuse, mida õnnestub täielikult saavutada vaid haruharva. Kui võrd rahvusvaheliseid toimuvaid reeglina rahvusvaheliste organisatsioonide nagu ÜRO, NATO ja Euroopa Liit juhtimise all, siis otsustatakse kollektiivselt ka selle üle, millal missioon täidetuks lugeda. Juhtudel, kui operatsiooni viib läbi rahvusvaheline *ad hoc* koalitsioon, nagu lähiminevikus mõnel puhul on juhtunud, on Eesti sõna meie piiratud panuse tõttu samuti üsna tagasihoidlik. Kui missiooni juhtiv organisatsioon või koalitsioon langetab otsuse, et missiooni ülesanne on täidetud, lahkub mõistetavalt ka Eesti kontingent. See ongi esimene ja positiivseim väljumisstsenaarium.

Paraku on sellised kriisid, mis rahvusvahelise sekkumise kiiresti püsiva rahu ja stabiilsuse niitakse, äärmiselt erandlikud. Enamasti on rahuvalvamine vajalik veel aastaid pärast konflikti verise faasi lõppu. Sõda Bosnias ja Hertsegoviinas algas üle kümne aasta tagasi. Ehkki olukord on tänaseks märgatavalt rahunenud ja NATO on missiooni juhtimise üle andnud Euroopa Liidule, on vara öelda, millal lahkuvad

viimased rahvusvahelised rahu jõud riigist.

Pikaleveninud operatsioonide puhul on tüüpiline, et rahvusvaheliste jõudude kohalolekut vähendatakse järk-järgult. Tavaliselt kaob "kuumast" faasist väljunud konflikt puhul poliitiline vajadus koalitsiooni paljurahvuselisuse järele. Koduste prioriteetide ümberhindamise puhul on sellisel missioonil lahkumine võimalik liitlastega koordineeritud poliitilise otsustuse korras. Eeldusel, et lahkumine lahendusele lähenevast kriisipiirkonnast kompenseeritakse täiendava panusega mõnesse "kuumemasse" rahuoperatsiooni, ei põhjusta see stsenaarium Eestile tõenäoliselt suuremaid välispoliitilisi komplikatsioone.

Ehkki Kosovo kriis on märksa keerulisem juba ainuüksi rahvusvahelise õiguse seisukohast ning provintsi staatuse senini lahtine küsimus hoiab pingeid kõrgel, ei ole ometi tegemist lootusetu kriisiga. Kosovole pakutav tingimuslik iseseisvus koos kohustusega tagada kaitse serbia religiooni- ja kultuuripärandile võib pingeid ajutiselt veelgi teravdada, ent kogu Lääne-Balkani ühinenud Euroopasse integreerimise perspektiiv annab kaugemale tulevikku vaadates ometi lootust, et ka sellel operatsioonil lahkutakse ühel päeval positiivse tulemiga.

Väljumisstrateegia II: kaotatud sõda

Teine lugu on operatsioonidega, mis venimisele vaatamata ei näi vaibumise suunas tüüriuvat. Afganistani operatsioonil sai hilissügisel täis viies aastaring ja kuigi USA juhitud koalitsioon andis juhtrolli kogu riigis hiljuti üle NATO ISAFi (International Security Assistance Force) missioonile, on viimastel kuudel olukord riigis taas pingestunud. Iraagi sõja algusest saab sel kevadel neli aastat. Millal saab selles kodusõja müllasse vajuvas riigis rääkida stabiilsusest ja rahust, on täna raske isegi unistada.

Juhul kui koalitsiooni või operatsiooni juhtriik otsustab missiooni lõpetada talumatult suurte kaotuste tõttu või kodustel sisepoliitilistel põhjustel, ei ole mõeldav, et Eesti tiluke väekontingent jääb kriisipiirkonda üksinda edasi ja jätkab rahu ning stabiilsuse eest peetavat võitlust omapäi. See tähendab, et nagu võiduka operatsiooni lõpetamise puhul võidakse ka kaotuse üle otsustada ilma Eesti olulise osaluseta ja meie kaalutlusi arvesse võtmata.

Kujutlegem, et USA on mis tahes põhjusel sunnitud lõpetama Iraagi operatsiooni nagu Vietnami sõja. On raske uskuda, et hetkel, kui Washingtonis on liisk langenud ja otsus oma väed koju viia sündinud, võiks Eesti välisministeeriumi seisukoht sündmuste kulgu kuidagi väärata. Kuitahes heroilisena see ka võiks tunduda, ei kujutle ilmselt keegi tõsimeeli, et Eesti jalaväerühma võitlejad kataksid Bagdadis viimaste USA saatkonna katuselt transpordikopterite pardale ronivate Ameerika sõdurite taganemist.

Selline asjade kulgu, et koalitsiooniväed oleksid sunnitud kaotusega lahkuma, ei näi lähiajal ei Afganistanis ega Iraagis tõenäoline. Kui see aga peaks kunagi juhtuma, on sellel tõsisel tagajärjed kogu maailma julgeolekupildile. Vaatamata sõjalise operatsiooni lõpetamisele – või pigem hoopis selle tõttu –, oleksid operatsioonil osalenud riigid jätkuvalt sunnitud keskendumas kriisipiirkonnast lähtuvate julgeolekuohtude, sealhulgas rahvusvahelise terrorismi ennetamisele ja tõrjumisele. Samal ajal on ilmne, et asjaolud, mis sundisid lõpetama missiooni eduka tulemuseta (operatsiooni venimine ja kulukus, suured kaotused ja avalikkuse vastuseis), välistaksid lähiajal uute mahukate rahvusvaheliste julgeolekuoperatsioonide

alustamise, välja arvatud ehk need, mis väga otseselt seonduvad suurriikide endi vahetu julgeolekuga.

Ameerika Ühendriikide suutatus ja soovimatus tegelda kriiside ja konfliktidega, mille seos emamaa julgeolekuga on nõrk või kaudne, looks eeldused tänase unipolaarse maailma ümberkujunemiseks multipolaarseks, kus üht kõigi poolt aksepteeritud globaalse julgeoleku tagajat enam ei oleks ja regionaalsete suurriikide lähinaabrid kuuluksid automaatselt nende mõjusfääri. Sellise stsenaariumi ohtlikust Eestile ei ole vaja pikalt selgitada. Seetõttu on olukord, kus Ühendriigid ja nende liitlased on sunnitud Iraagis või Afganistanis kaotust tunnistama ja lahkuma, meie seisukohalt enam kui ebasoovitav.

Väljumisstrateegia III: autonoomsed lahkumisstsenaariumid

Rääkides Eesti väljumisstrateegiast, kõneldakse meil enamasti aga hoopis kolmandast stsenaariumist: olukorrast, kus kriis on stabiliseerumisest veel kaugel, meie liitlased on valmis operatsiooni jätkama, ent Eesti langetab poliitilise otsuse oma üksused koju tuua.

Sellel otsusel võib olla nii objektiivseid kui subjektiivseid põhjusi. Kuna meie panus rahvusvahelistesse jõududesse on väikesearvuline, siis on iga potentsiaalse kaotuse poliitiline tähendus väga suur. Pingelises kriisikolde, kus Eesti osaleb vaid ühe rühmasuuruse üksusega, võib halvimal juhul üksainus täpselt sihitud lõhkekeha haavata või tappa suurema osa kogu väekontingendist. Arusaadavalt kasvab sellistel hetkedel surve otsustajatele: valitsusele ja parlamendile. Kui selline õnnetu juhtum langeks ajaliselt lähestikku missiooni pikendamise aruteluga, ei oleks jätkamise otsust langetada ilmselt lihtne.

Olukorras, kus kaotused osutuksid talumatult suureks, leiaks meie ajutine tagasitõmbumine ilmselt lihtlastelt mõist-

mist. Ent lahkumine juhul, kui kaotused ületavad mingi konkreetse numbriga või protsendi, ei tohi olla meie lahkumisstrateegia sisuks. Vaenlasele avalikult teada anda, kui suuri kahjusid peab ta põhjustama, et sundida meid alistuma, oleks lihtsalt rumal.

Teine stsenaarium, mis võib sundida Eestit mõnel välismissioonil osalemise lõpetama, on julgeolekupoliitiliste debattide muutumine sisemaise valimisvõitluse objektiks. Vastuoluliste ja rahva enamuse toetuseta välisoperatsioonide kasutamine kampaaniarelvana on opositsioonipoliitikele tihti tõsine kiusatus, eriti juhul, kui ei loodeta ka eelseisvate valimiste tulemusena võimule pääseda.

Kui selliseid jõude vastu ootusi siiski edu saadab – nagu juhtus mõne aasta eest Hispaania sotsialistidega –, võib valimiste eel antud lubaduste murdmise osutuda võimatuks. Õnneks vähendab selle stsenaariumi teostumise tõenäosust Eestis meie proportsionaalne ja koalitsioonivalitsusi soosiv valimissüsteem, ent see oht pole siiski olematu.

Tuntud ladinakeelne mõtetera ütleb: si vis pacem, para bellum. Kui tahad rahu, valmistu sõjaks. Kohendades seda ütlust sõjaaja tarbeks, võiksime tõdeda: taotledes parimat, ole valmis halvimaks. Loomulikult on meie püüdlus jõuda iga kriisireguleerimisoperatsiooni puhul püsiva rahu ja stabiilsuseeni. Ent kui see ei peaks õnnestuma, on hea teada oma võimalusi ja näha ette potentsiaalseid ohtusid. On arenguteid, mida me saame ja peame ise suunama, ent selleks tuleb tunda nende dünaamikat. On arenguteid, mida pole meie võimuses väärata, ent olles neist teadlikud ja nendeks valmis, tuleme paremini toime nende tagajärgedega.

Ühendriikide endine kaitseminister Donald Rumsfeld on öelnud, et ohtlikemad kõigist ohuteguritest on *unknown unknowns*, teadmata tundmatud. Selles palju naeruvääristatud tõdemuses peitub sügavam sisu: strateegiliste planeerijate ja poliitiliste otsustajate ühine ülesanne on viia tundmatute arv miinimumini.

Briti kaitseminister: Afganistani minemata jätmine on riski

Hannes Krause

Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 22. veebruar 2006

Briti kaitseminister John Reid tunnistab usutluses Hannes Krausele, et kõige suurem Afganistaniga seotud julgeolekurisk oleks sinna minemata jätmine.

Külastasite hiljuti Eesti sõdurite osalusel läbiviidud õppust Herrick Eagle. Kas nähtu põhjal võite öelda, et meie sõdurid on valmis alustama koos brittidega teenistust Lõuna-Afganistanis?

Jah, Eesti sõjaväelased avaldasid mulle muljet. Ma olen neid ka missioonil näinud, kui Masar-e-Sharifi küllastin, samuti kohtusin nendega õppusel Herrick Eagle. Kui Afganistanis käisin, ütlesid Briti sõdurid, et eestlased on head sõjamehed. Mul on hea meel, et te koos meiega sellel missioonil osalete. Ma loodan väga, et Eesti sõdurid õpivad ka ise sellest midagi, sest nad töötavad lisaks brittidele ka koos taanlaste, hollandlaste ja kanadalastega. Oluline on, et oleme seal koos

õlg õla kõrval. Need inimesed, kes seal teenivad, on tublid mehed ja naised. Nad on unikaalsed nii Eestis kui ka Suurbritannias.

Millised on teie arvates suurimad väljakutsed, mis tuleb Briti ja Eesti vägedel ületada nüüd, mil NATO juhitud julgeolekumissioon laieneb Afganistani lõunaossa?

Kõigepealt peaksime meenutama, miks me üldse Afganistanis oleme. Me oleme seal sellepärast, et Afganistan oli riik, kus terroristid plaanisid ja valmistusid ajaloo suurimaks terrorirünnakuks. Seda tuleb meeles pidada, sest Afganistani lõunaossa minemisega kaasnevad riskid on väikesed, võrreldes nende riskidega, mille tooks kaasa Afganistani minemata jätmine ja selle riigi saatuse hoolde usaldamine. Lühidalt: me takistame Talibani ja al-Qaidat saavutamast taas kontrolli selle riigi üle. Veel tuleks mees pidada, et me

teeme seda üheskoos. See pole Iraak, see on Afganistan, mille üles-ehitamiseks on terve maailm läbi ÜRO ühinenud ja mandaadi andnud. Meiega koos on seal mitte ainult USA, vaid ka palju teisi riike. Ja mul on hea meel, et eestlased olid kohal ühena esimestest. Kuid peamine on see, et NATO missioon laieneb Afganistani lõunaossa ning kolmveerand sellest riigist saab kaetud.

Te mainisite riske, mis rahvusvahelisi vägesid ees ootavad. Mida te täpsemalt silmas peate?

Me ei lähe sinna, et sõda esile kutsuda. Seda ei tee ei Briti ega Eesti väed. Me läheme sinna, et kaitsta Afganistani valitsust, kodanikke ja abitöötajaid, et riik üles ehitada, kindlustada majanduslik areng ning tugev kohalik ja keskväim. On piisavalt inimesi, kes tahavad hävitada kohalikku majandust ja kohalikke julgeolekujõude. Kuigi me ei lähe sinna pahanudusi otsima, võib juhtuda, et peame tegelema nendega, kes tahavad selle riigi arengut hävitada, soovides, et Afganistani ühiskond oleks endiselt korrumppeerunud. Nii saaksid nad jätkuvalt noori inimesi üle kogu maailma (sealhulgas Eestis ja Inglismaal) narkootikumidega mürgitada.

Kas Afganistani lõunaosa ülesehitamine on kõige raskem ülesanne kogu Afganistani ühiskonna ülesehitamisel?

See ei ole kindlasti raskem ja riskantsem kui juba läbitud põhja- ja lääneosa. Ka need piirkonnad olid rasked ja ohtlikud. Tõsi, paljud arvavad, et lõunaosas on hullem. Samas arvavad paljud, et kõige raskem osa on alles ees – Afganistani idaosa, kus praegu on ameeriklased. Ameeriklaste missioon on siiani erinev olnud, nad on tegelenud terroristide otsimisega ja hävitamisega. Sellest tulenevad ülesanded ongi palju lahingulähedasemad kui meie omad. Kuid samas saabub ka Afganistani idaosas aeg, mil saab käivitada ülesehitusmissiooni. Tegelikult ei ole Afganistanis ühtegi lihtsat piirkonda. Alles hiljuti pidid Briti väed minema Afganistani loodeossa (mis peaks olema üks ohutumaid alasid) abistama Norra vägesid, keda ründasid sajad inimesed Taani pilapiltide pärast. Ma tahan rõhutada, et meie jaoks on kõige suurem oht sinna minemata jätmine. Nii laseksime sellel riigil fundamentalistide kätte langeda. See ei oleks risk ainult kohapeal olevatele vägedele, vaid ka Eesti ja Briti kodanikele nende endi kodus.

Kui suureks hindate võimalust, et eestlased ja britid peavad Afganistani lõunaosas ka lahingutes osalema?

Konfliktioht on tegelikult ju igal pool, kuhu vägesid saadetakse. See ongi vägede saatmise algne põhjus. Mitte seepärast, et me läheme sinna konflikti otsima või seda tekitama, vaid seepärast, et seal valitsevad teatud ohud. Samamoodi varitsevad ohud nii Bosnias kui ka Kosovos, kus teenivad eestlased, aga ka näiteks Sierra Leones, kus teenivad britid. Kui ohte ei oleks, saadetaks sinna abitöötajaid või politseinikke.

Kui suureks probleemiks on Afganistani ülesehitamisel narkootikumid?

Probleeme on väga palju. Me ei saa unustada, et seda riiki kontrollisid varem ekstremistlikud fundamentalistid, kelle hulgas oli näiteks noorele tüdrukule hariduse andmine kuri-teona karistatav või kelle heakskiidul naisi kividega sumuks loobiti. See on kõige vaesem riik väljaspool Aafrikat, millel ei ole kunagi olnud tugevat keskväim ja mis on praegu tegelikult eelfeodaalne ühiskond. Nii et kui me otsime väljakutseid, siis Afganistanis on neid piisavalt. Lisaks veel Taliban, terroristid ja, nagu te mainisite, ka kohalikud korrumppeerunud

narkoparunid. Kui nende asjadega mitte tegeleda, võib see riik kergelt kaosesse tagasi libiseda.

Kuidas narkoparunitega võitlema hakatakse?

Eesti ja Briti väed ei lähe sinna selleks, et juhtida võitlust narkootikumide vastu. Narkovastast tegevust peab juhtima Afganistani enda valitsus ning poliitiline tahe selleks peab tulema president Karzailt. Nemat ise tunnistavad, et üle 60 protsendi riigi majandusest on narkorahast läbi imbunud. Narkovastast tegevust peavadki juhtima Afganistani enda valitsus ja narkovastane agentuur. Me oleme seal, et neid selles tegevuses toetada – anda kaitset, luureinfot jm. Oluline on meeles pidada, et me saame võidelda vaid narkoparunitega, mitte kohalike farmerite vastu, sest farmeritel pole niikuinii kuhugi minna. Neile on oopium vaid elatusallikas. Seega peame kaitsma abitöötajaid, kes aitavad kohalikel alternatiivseid elatusallikaid leida. Me ei saa lasta farmeritel nälga jääda. Kui neilt nende elatusallikas ära võtta, pöörduvad nad suure tõenäosusega meie endi vastu.

Afganistani missiooni näol on tegu Eesti kaitseväge läbi aegade suurima ja ilmselt ka ühe ohtlikuma välismissiooniga. Milline on teie sõnum selles kontekstis Eesti poliitikutele?

Vältides seda, et terroristid saavad Afganistani üle uuesti kontrolli, teeme tegelikult väga palju selleks, et kaitsta oma-enda riikide inimesi. Terroristid ei tarvitse rünnata vaid New Yorki, Londonit või Madridi; rünnaku alla võib sattuda ka Eesti. Teine asi, mida me missioonil saavutame, on paremini toimiv riik, mis aitab tervet maailma turvalisemaks muuta. Kolmandaks võiduks on narkootikumide hulga vähendamine. Mul on hea meel, et maailmas on palju riike, kes on otsustanud Afganistanis toimuvasse sekkuda. Nad saavad väga hästi aru, et riskid, mis kaasneksid passiivsusega seal toimuva suhtes, on palju suuremad riskidest, mis kaasnevad sinna minemisega.

Mitu aastat võib minna, enne kui Afganistanist saab taas normaalne riik?

Aga mida pidada normaalseks? On selge, et Afganistan ei muutu kunagi selliseks ühiskonnaks nagu Suurbritannia või Eesti. Tegelikult on kaks ajatelge, millel peame Afganistani vaatama. Esiteks see, kui kaua väed seal kohal peaksid olema, teiseks see, kui kaua võib võtta piisava, demokraatiat toetava majandusarengu saavutamine. Me läheme Afganistani lõunaossa oma vägedega kolmeks aastaks. Kas see muudab selle riigi täiuslikuks? Kindlasti mitte. Kuid kas meie vägede kohalolek on viimasel kolmel aastal seda riiki edasi viinud? Kindlasti: vaatame kas või toimunud valimisi või infrastruktuuri algeid. Ka järgmise kolme aastaga saame väga olulise sammu edasi astuda. Näiteks kavatseme õpetada Helmandi provintsis välja 2500-mehelise kohaliku sõjaväe, sama ka Kandahari ja Uruzgani provintsid. Nii oleks kolme aasta pärast riigis sama palju kohalikke vägesid, kui seal praegu on rahvusvahelisi jõude. Siis saaksime riigist lahkuda.

Nii et britid ja eestlased lahkuvad Helmandist kolme aasta pärast?

Jah, me läheme sinna kolmeks aastaks lootuses, et pärast seda on kohalikud julgeolekujõud piisavalt efektiivsed, et tagada provintsi turvalisus. Loomulikult ei saa öelda, et probleemid seal kolme aastaga lõppeksid, kuid ma loodan, et selle ajaga oleme astunud sammud, et vähendada vohavat narko-

majandust, ja loonud ka teiste kultuuride kasvatamise alged. Iga seal veedetud hetkega anname rohkem võimu afgaanidele endile. Me loodame, et kolme aasta pärast kasvatavad mõned Afganistani farmerid peale oopiumimaguna juba ka muid kultuure. Loodame, et narkokaubandus on vähenenud ja me oleme loonud alged mittekorrumpeerunud kohaliku võimu tekkeks, mida turvaksid kohalikud julgeolekujõud. Ka kolme aasta pärast jääb Afganistani lõunaosa täiuslikkusest kaugele, kuid oleme siiski astunud väikese sammu edasi.

Mida saab siiski teie meelest pidada „normaalseks riigiks“ Afganistani kontekstis?

Oluline on see, et riigis toimuks mingisugune demokraatlik protsess, mille tulemit riigi elanikud ka aktsepteeriks. Peab tekkima keskvalitsus, mis esindaks kõiki inimesi, mille võim ulatuks üle terve riigi, mida toetaks kohalikke omapärased arvestav kohalik omavalitsus. Lisaks peame saavutama selle, et peale narkootikumide eksporditaks ka muid kaubartikleid ning et selleks oleks piisav hulk teid. Vajalikud on kohalikud julgeolekujõud, mis oleksid neutraalsed, aktsepteeriks inimõigusi, alluksid demokraatlikule valitsusele ja oleksid valmis opereerima suuremas osas Afganistanist. See võib võtta 10, võib-olla ka 20 aastat, aga me ei pea kogu see aeg seal oma vägedega kohal olema.

Mis on praeguseks hetkeks muutunud, võrreldes Talibani valitsusajaga?

Sõjaline vihmavari on vajalik, et kaitsta noort riiki, samal ajal kui areneb välja demokraatlik süsteem ja toimub sotsiaalmajanduslik areng. Kuid lõpuks on see siiski afgaanide enda soov pakkuda endale ja oma peredele paremat elu. See on samamoodi nii Eestis kui ka Suurbritannias. Kui ma viimati Afganistanis olin, nägin mehi ja naisi koos kooli juures, mida meie sõdurid olid aidanud ehitada. Selles koolis käisid ühes-

koos nii poisid kui ka tüdrukud. See rõõmustas mind, sest mõistsin, et igal Afganistani lapsel on nüüd võimalus haridust saada. Kui olin Kabulis, nägin isasid ja poegi koos tuulelohet lennutamas – väike asi, mis teeb palju rõõmu. Kõik see oli Talibani poolt keelatud, sest seda peeti kurjusest tulenevaks löbustuseks. Sellised pisikesed vabadused muudavadki inimeste elu. Inimeste maailm muutub siis, kui nad saavad hommikul oma koduuksest rahulikult tänavale astuda, kui nende lastel on võimalik haridust saada ning, mis kõige olulisem, kui neil on tükike vabadust, et ise oma elusaatust kontrollida. Selle tagamine viib Afganistani edasi. Kui britid ja eestlased aitavad neil oma sõjaväe, abitöötajate ja majandusliku toetusega kõige selleni jõuda, siis on nad teinud afgaanidele väga palju head, tagades samal ajal omaenda inimeste turvalisust.

Milline on järgmised sammud selle, mõningatel hinnangutel veel keskajas elava piirkonna ülesehitamisel?

Loodan, et kolme aasta pärast on rohkem Afganistani enda rahvuslikku armeed, politseid ja narkootikumide vastu võitlevaid ametnikke. Nemat võtavadki juhtimise ja julgeoleku tagamise üle. Kõige suurem vaenlane meie teel on terrorism, sest terrori toimepanijad tahavad tühja ja ebaõnnestunud riiki, mida nad saavad kasutada Trooja hobusena lääneriikide või ükskõik kelle teise ründamiseks. Pidagem meeles, et praegune tegevus Afganistanis toimub ÜRO mandaadi alusel. Ameeriklastel on praegu Afganistani idaosas tuhandeid sõdureid. Ma usun, et kolme aasta pärast annavad ameeriklased ka riigi idaosa üle ülesehitusmissiooni tarbeks. Ning siis toimub ülesehitustöö juba terves riigis. Kui see eesmärk on saavutatud, peame võtma aja maha ja mõtlema, mida edasi teha. Me pidasime juba mõned aastad tagasi suure rahvusvahelise abikonverentsi Bonnisis. Mõned nädalad tagasi oli sarnane konverents Londonis, mida külastas ka president Karzai.

Rahvusvaheline kaitsealane koostöö

Väikese riigi suur võimalus

Hannes Hanso

Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 4. oktoober 2006

Eesti on riik, kellele pidevas abisaaja rollis elamine on muutumas minevikuks. Meie suured välis- ja julgeolekupoliitilised prioriteedid, Euroopa Liidu ja NATO liikmelisus, on saavutatud. Piltlikult võiks öelda, et meie riik on suureks kasvanud. Aeg-ajalt siiski kuuleme, et oleme "aurust" tühjaks jooksnud ning oma loorberitele puhkama jäänud, et Eestil puudub uus nägemus sellest, kuidas ja kuhu edasi liikuda. Kaitseministeeriumis rahvusvahelise koostöö- ja toetusprojektidega töötades ei saa ma selliste seisukohtadega alati nõustuda. Vähemalt üheks osaks meie uuest visioonist on saanud teiste riikide abistamine. Põhimõtteliselt võib öelda, et täna pakume teistele seda, mida alles eile meile endile pakuti.

Eestil kui uuel NATO ja EL-i liikmesriigil on olemas väga konkreetne ning väärtuslikud nišivõimed, mida teiste, aeglasemalt arenevate üleminekuriikidega jagada. Eesti on enamasti keskendunud partnerriikidele kaitsealase reformimisel saadud kogemuste ja nõuannete jagamisele. Siiski on panustatud ka materiaalselt – annetatud on mõned arvutiklassid ja hetkel tegeldakse Eestis toodetud jalaväe treeningmatkemudeli Georgiale tasuta kasutada andmisega.

Kaitseministeeriumil on juba aastatepikkused kaitsealased partnerlussuhted Georgia ja Ukrainaga. Eelmisel aastal seati sisse kaitsealane koostöö Armeeniaga. Esimesed ühisüritused armeenlastega on juba toimunud. 2007. aasta alguseks on ette näha Eesti ja Aserbaidžaan kaitseministeeriumi kaitsealase koostöö kokkuleppe sõlmimist. See lõpetab Eesti jaoks Lõuna-Kaukaasia riikide positiivse kaitsealase hõlmamise. Koostöökokkulepe määratleb tulevased koostöövaldkonnad, mis hakkavad realiseeruma iga-aastaste kahepoolsete koostööplaanide alusel. Hiljutised arengud Moldovas annavad alust arvata, et ka selle riigiga seatakse peatselt sisse kaitsealased suhted.

Koostöö tase sõltub partnerriikide endi seatud eesmärkidest. See võib riigiti olla vägagi erinev. Eesti reageerib partnerite vajadustele ning ei suru koostööteemasid peale. Tihti määratletakse konkreetseid koostöövaldkonnad koos teiste doonorriikidega, et vältida abi dubleerimist. Lõuna-Kaukaasia ja Balkani riikide puhul on selleks loodud eraldiseisvad koordineerimismehhanismid South Caucasus Clearing House ning South-East Europe Clearing House, mille foorumitel kuulatakse ära riikide abivajadused ning otsustatakse, kes ja kus abi annab.

Põhimõtteliselt võiks jagada riigid, kuhu Eesti kaitsealasel panustab, kahte rühma. Siin võiks üheks näiteks tuua Georgia, kes on väga selgelt väljendanud oma soovi liituda NATO-ga. Eesti panustab valdkondadesse, mis aitavad sellel riigil oma eesmärgid saavutada. Kaitseministeerium saatis selleks Tbilisisse kaheaastasele lähetele kaitsepoliitika nõunik, ellu on viidud hulk kaitseplaneerimis-, õigus- ja keskkonnavalaseid projekte. Vajadusel on Georgiale antud ka poliitilist toetust rahvusvahelistel foorumitel. Sarnaselt Georgiaga on Eestil olnud väga lähedased koostöösuhted Ukrainaga. Eesti

jätkab selle riigi Euro-Atlandi julgeoleku- ja poliitiliste struktuuridega lõimumise toetamist ka uues poliitilises olukorras. Kogemusi on jagatud kaitseplaneerimises, panustatud on Ukraina ohvitseride väljaõpetamisele jne. Hetkel on algamas projektid, milles pannakse erilist rõhku Ukraina valitsusväliste organisatsioonide tugevdamisele ning avalikkusega suhtlemise parandamisele. Nende projektide eesmärgiks on võimaldada ukrainlastele NATO olemuse adekvaatsemat mõistmist. Ka Kiievis on lähetuses Eesti kaitseministeeriumi poolt rahastatav kaitsepoliitikanõunik, kes töötab NATO Kiievi kontaktbüroos.

Teise rühma kuuluvad riigid, kes soovivad lõimuda Euro-Atlandi struktuuridega ja kellel on IPAP (individuaalne partnerlusprogramm NATO-ga). Selliste riikidega viiakse läbi n-ö väärtuspõhiseid projekte. Teemadering on ka siin päris lai: tsiviilkontroll kaitsestruktuuride üle, avalikkusega suhtlemine ning personalihalduse põhimõtted.

Mida me vastu saame?

On selge, et see on investeering tulevikku. Praegu seemneid külvates saab saaki koristada alles aastate pärast. Samas, julgeoleku tootmine ei ole alati protsess, kus on kohe võimalik käegakatsutavat "kasu" saada. Eelmise sajandi kogemus on selgeks näiteks, et julgeolek ei ole ainult tankid, laevad ja lennukid. Koostöö teiste, ka NATO-st väljapoole jäävate riikidega võimaldab meil end siduda ülejäänud maailmaga, ennast nähtavaks teha ja oma sõnumit edastada. Tähtis on, et organisatoorsele kuuluvusele vaatamata elame me maailmas, kus riigid mängivad samade reeglite järgi. Poliitilistel režiimidel on teatavasti kaks suremismoodust: esimene neist on end reformida, teine aga end mitte reformida. Esimesel juhul lõpeb ülemineku protsess rahulikult, ilma suurema vägivalga ja ebastabiilsuseta.

Outreach on kahtlemata üks vahend, millega liberaal-demokraatlike väärtuste suurenemist ja nende üleminekut saavutada. Julgen väita, et Eesti-suguse väikeriigi jaoks on see üks väheseid võimalusi oma konkreetse panuse andmiseks maailma "paremaks kohaks" muutmisel. Sageli jääb mulje, et just meie koostöö partnerriikidega on see, mis annab meile rahvusvahelisel areenil väga positiivse imago. Oleme suutnud luua olukorra, kus meie koalitsioonikaaslased NATO-s tunnevad: *"Estonia is punching above its weight."* See fakt iseenesest tõstab meie kui riigi julgeolekut. Kui eksisteerib nõudlus teatud nõuannete järele ja meie oleme suutelised neid pakkuma, siis on meil suures süsteemis koht ja roll. Eesti positsioon on haruldane veel ühe asjaolu tõttu – meil kui riigil ei ole kanda ajaloolist kolonialismi koormat. Eestit kuulatakse, kuna meil ei ole suurriiklikku ehk "suure venna" imago.

Veel selle aasta jooksul tõuseb koostöötase mõnede partnerriikidega uuel tasemele. Kaitseministeerium kutsub Georgia, Armeenia ja loodetavasti ka Ukraina ametnikke osalema

lühiajalistes väljaõppeprogrammides, mis kujutavad endast tööd ja praktikat Eesti riigiasutustes. See on veel üks võimalus toetada just neid riigiametnikke, kes on edumeelsed ja avatud muutustele. Kohapealne kogemus on siin väga oluline: mõelgem nende revolutsiooniliste muutuste peale, mis toimusid vaid 15–20 aastat tagasi meie endi peades esimeste pikemate välismaal viibimiste ajal.

Rahvusvahelise koostöö projektidega saab saata olulisi ja mitte ainult konkreetset koostöövaldkonda puudutavaid

sõnumeid. Septembri keskel toimus Jerevanis Eesti juhitud, kuid Läti ja Leedu kõrgete riigiametnike osalusel avalikkusega suhtlemise alane ühiskoostööprojekt, mille raames käsitleti militaarstruktuuride suhtlemist avalikkusega. Üks asi on sellisel üritusel edastatud professionaalne sõnum. Hoopis teine, aga võib-olla isegi tähtsam asi on pingetest lõhkevas regjoonis näidata, kuidas Balti naabrid suudavad ja oskavad sõbralikult ja konstruktiivselt koos töötada. See on positiivne eeskuj, mida tuleb demonstreerida seni, kuni see nakkab.

Rahvusvaheline kaitsealane koostöö

Margus Kolga, Balti Kaitsekolledži teadur
Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 4. oktoober 2006

Kui Eesti kaitseväge 1991. aastal taasalus, oli puudus peaaegu kõigest – polnud relvi, väeosad või muu sõjaline infrastruktuur olid veel N Liidu või selle järglase Vene Föderatsiooni vägede valduses, isikkoosseis marginaalne, koosnedes eelkõige neist, kel kõva tahe ja soov Eestit kaitsta, kui see peaks vajalikuks osutama, kuid oskused selleks oli enamikul neist vaid üksikvõitleja tasemel, kui sedagi. Samal ajal avarus meie silmapiiri, maailm avanes. Kõige muu kõrval sai Eesti eluolu edenemisel oluliseks teguriks julgeolek ning sellega seonduv välis- ja kaitsepoliitika, valdkonnad, milles puudus varasem ühiskondlik kogemus ja teadlikkus ning kus õppinud tegijaid võis mõne käe näppudel üles lugeda. Selles maailmas tuli aga hakkama saada ja sellest ei piisanud ainult “Rahvusvahelisest panoraamist” ammutatud teadmistest.

Kuid kusagilt tuli neid teadmisi ja oskusi ammutada. Samuti seisis ühe riigi julgeolekuinstrumendi – kaitseväge – ees mitmeid teisigi lahendust ootavaid küsimusi. Õnneks ei tulnud meil neile probleemidele üksi silma vaadata. Sõbraliku käe ulatasid mitmed riigid ning tegid seda vähemalt alguses siiralt ja omakasupüüdmatult. Loomulikult ajendasid neid ka iseenda huvid, kuid stabiilsuse ja rahumeelse arengu kindlustamine Läänemere idakaldal teenis kindlasti laiemaid ja üldisemaid eesmärke.

Esimesed kontaktid

Kaitsealane koostöö teiste riikidega sai alguse juba taasiseseisvumise esimesel aastal, õige pea pärast kaitseväge taasloomist. Balti rahuvalvepataljoni projekti algatamise ja NATO rahupartnerlusprogrammi käivitamise idee võttis hoopis uued, laiemad mõtted ning jõudis pärast väga jõulist intensiivsuseperioodi rahulikumas NATO kollektiivkaitse ja abi-käepoliitika keskkonda.

Esimesed kaitsealased kontaktid välisriikidega tekkisid diplomaatilise korpuse kaudu. Eestisse hakati akrediteerima kaitseatašeesid, kes hakkasid mõnes naaberriigis resideerides pärast ametliku staatuse saamist tihedalt Eestit külastama ja suhteid looma. Nendest külastustest kasvasid välja ka esimesed sõjalise varustuse kinkimised. Esimesed abisaadetised ei sisaldanud küll relvi ega laskemoona, pigem oli tegemist riidevarustuse, rakmete, autode ja igasugu muu pudi-padiga. Kuigi kingitud maastikua autod olid algselt mõeldud kõrbeklii-

mas kasutamiseks ning osa riidevarustusest pärines vahetult Teise ilmasõja järgsest perioodist, kulus see tärkavale väele, kus ohvitseridel tuli teenistuses muu puudumisel kasutada isiklikke sõidukeid ja ajateenijaid polnud võimalik riietada ühtsesse vormiriietusse, vägagi ära. Esimestel aastatel sõitsid nii kaitsevälased kui ka piirivalvurid Saksa Liitvabariigi poolt kingitud endiste Saksa DV rahvaarmee veoautodega, mida 1992. ja 1993. aastal toodi Eestisse üle saja. Kõike ja kõiki ei jõua siin nimetada, kuid selge on, et ilma nende toetusüstitada oleks kaitseväge esimesed aastad olnud palju keerulisemad ja väljaõppesüsteemi loomine palju raskem. Kurb on see, et ajapikku harjusime me varustusabiga niivõrd ära, et hakkasime vastu võtma kõike, mis kusagil ripakil või üle. Maad hakkas võtma kerjusementaliteet, mille murdmiseks tuli hiljem mitmeid süsteemiseseid piike murda.

Teine valdkond, milles koostöö väljenduse leidis, oli nõustamine. Eesti kaitsevägega ühinenute seas oli vähe neid, kelle eelnev sõjaväeline kogemus ja teadmised ulatusid kaugemale kui rühm või kompanii. Oli häid spetsialiste ja tehnikuid, kuid sellistelt aladelt, millega Eesti sõjaväes polnud vähemalt tollal eriti midagi pihta hakata. Väga vähe oli neid, kes olid töötanud strateegilise tasandi staapides, ja peaaegu mitte kedagi, kellel oleks oma varasemas karjääris olnud tegemist riigikaitse kõrgema juhtimisega, tasandiga, kus riiklus, poliitika ja sõjaväe kõrgem juhtkond kokku puutusid. Sellest tulenevalt puudus üldine arusaamine, seda nii poliitikute kui ka sõjaväelaste seas, mis rolli sõjavägi riigis mängib ning kuhu riigistruktuuris asetub.

Lisaks olid tundmata lääne demokraatias tuntud sõjaväega seotud märksõnad – vägede demokraatlik juhtimine ja järelevalve, kaitse-eelarve läbipaistvus, usaldust ja stabiilsust tõstvad meetmed, kaitse diplomaatia, ühine kaitseplaneerimine, koostegutsemisvõime jne. Ühelt poolt selleks, et luua eeldused NATO-ga lõimumiseks, kuid teisalt ka selleks, et kaitsevägele jalad alla saada, tuli see kõik endale selgeks teha, ja väga kiiresti. See poleks olnud võimalik ilma väljast tulevate nõuannete ja programmidega, mis võimaldasid antud nõu praktikas rakendada. Siin ei saa jätta märkimata rahvusvahelist kaitseõustajate gruppi kindral Garry Johnsoni juhtimisel, kes 1995–1999 Eestis tegutses. Grupp koosnes kaheksast väga suure professionaalse kogemusega erukindralist ja suursaadikust, kes meid õigele rajale juhatasid ning tasakaalukalt, aga meeled kindlalt sellest kõrvale kaldumast hoidsid. Lisaks sellel külastas Eestit kümneid ja sadu eri kaitsevaldkondi tundvate

nõustajate gruppe.

Oma esimesed reaalsed õppusekogemused, aga ka teadmised õppuste korraldamisest saime rahupartnerlusprogrammi või selle vaimus toimunud õppustelt. Selle tipphetkeks võib vast pidada 1997. aastal Paldiski piirkonnas toimunud rahvusvahelist õppust Baltic Challenge. On kostnud hääli, et nõuandjaid oli liiga palju ja nõuanne vahel vastuoluline. Seegi on tõsi, kuid seal, kus on mängus inimesed, pole olemas ideaalseid protsesse. Samas ei ole meil mingit alust arvata, et üksi pusides ja pidevalt uusi jalgrattaid leiutades oleksime kiiremini edasi jõudnud. Pigem oleks meie liivakast ja mängumaa ahtamad, kui see tänasel päeval on.

Sõjaline haridus

Kolmas valdkond, milles kaitsealane rahvusvaheline koostöö meile hindamatut abi andis, oli sõjaline haridus. Nagu enamikus sõjalistes valdkondades, haigutas 1990. aastate alguses siingi tühimik. Oli juba inimesi, kes olid valmis valima sõjaväelase kutset, kuid puudusid struktuurid, kus neid harida. Veelgi problemaatilisem oli see, puudusid ka õpetajad ja instruktorid. Kui Põhjamaad, USA, Saksamaa, Suurbritannia ja Prantsusmaa poleks avanud meile oma sõjaväe õppeasutusi, oleks meie ohvitserkonna areng olnud aeglasem ja konarlikum, kui see senini on olnud. Vanemohvitseride ja kindralite harimiseks vajalike kursuste korraldamiseks poleks meil olnud üldse teadmisi ega kogemusi. Lisaks on meie kaitsestruktuurid arvuliselt nii väikesed, et üksi nende korraldamine oleks liiga kallis. Seetõttu on kaitseväge haridus siiani valdkond, milles rahvusvahelise kaitsealase koostöö jätkumine on eluliselt vajalik ning mis peaks jätkuma kui mitte igavesti, siis

veel pikka aega kindlasti.

Rahvusvaheline koostöö võimaldas luua ka isiklikke sidemeid ja leida sõpru. Suheldes eri tasandi sõjaväelastega, alates rohujuuretasandist ja lõpetades pikaajalisi sõjaväelisi traditsioone omavate riikide kõrgemate ohvitseridega, tajudes nende kompetentsust, õppides tundma nende professionaalsust ning nähes nende silmaringi ulatust, saime endale luua kujutelmata, missugune võiks olla Eesti kaitseväge ohvitser. Samuti võimaldas see tsiviilametnikel ületada väärarusaamu sõjaväelastest kui luust ja lihast tapamasinatest. Lihtsustatud kuvand, mis senini manas silme ette sõjamaalingutega Rambo, relva täristava musklimehhe või kalgi pilgu ja vihast pakatava kindrali, muutus inimlikumaks. Kuid siia lisandus ka arusaamine, et kõrgem ohvitser peab olema palju enam kui ainult sõjaväelane. Selleks et oma ülesandeid täita, peab kindral mõistma tsiviilühiskonda, kelle teenistuses ta on, olema piisavalt kompetentne, et anda sõjaväge mittetundvatele arusaadavalt sõjalist nõu, olema valmis alluma poliitilisele "diktaadile" isegi siis, kui see talle ei peaks meeldima. Lai ja mitte ainult sõjandust puudutav silmaring loob seoseid ja toob näiteid, mis võimaldavad ka kõige keerulisemaid sõjalisi küsimusi tsiviiltasandile suhteliselt lihtsalt, samas aga täpselt selgitada.

Mis aga kõige tähtsam: tiheda suhtluse, teiste riikide kaitseüsteemidega tutvumise ja mõttevahetuse kaudu nende ohvitseridega sai meile üha selgemaks koostöö ja ühiste ettevõtmiste olulisus julgeolekut tõstva tegurina, mis muuhulgas aitab ka konflikte ära hoida või maandada. Koostöö toodab solidaarsust, mis aitab väikeriikidel suurte vahel hakkama saada ja mis võib vahel olla suuremaks heidutajaks ja vastase ohjeldajaks kui mõni tank või kahur.

Naaberriikide kaitseprobleemid

SOOME KAITSEVÄGI: iseseisva kaitsevõime tagamine

nooremleitnant Agu Karelsohn, VÕK ROK teabeohvitser
Sõdur nr 3 (47), 2006

Soome Vabariik on alates iseseisvuse saavutamisest ajanud sõjaliselt neutraliteedi- ja mitteühinemispoliitikat ning erinevalt oma naaberriikidest panustanud kaitseväge arendamisel iseseisva kaitsevõime tagamisele. See on olnud Soome valitsuste ja rahva konsensuslik poliitika, millest ei kavatseta ilmselt taganeda niipeagi.

Siiski ei tähenda mitteühinemispoliitika seda, et Soome oleks endasse sulgunud või asetanud ennast väljapoole rahvusvahelist suhtlemist. Vastupidi - et tagada oma julgeolekut rahvusvahelises plaanis ja olla nn maailmakaardil, osaletakse rahvusvahelises rahuvalves nii EL, ÜRO kui ka NATO missioonide koosseisus ning tehakse koostööd lähinaabritega. Eriti aktiivne on Soome EL ühise julgeoleku- ja kaitsepoliitika ning EL kiirreageerimisjõudude arendamisel.

Veelgi enam, viimastel aastatel on Soome ühiskonnas leidnud päris laialdast kõlapinda arutelud võimalikust liitumisest NATO-ga. Põhja-Atlandi organisatsiooniga liitumise suuri eeskõnelejaks on Eestiski väga tuntud, meie põhjanaabrite välis-, julgeoleku- ja majanduspoliitika *grand old man* Max Jakobson. Samuti on NATO-ga liitumise toetuseks sõna võtnud endine president Martti Ahtisaari¹, kelle arvates Soome peaks „soometumise” vabanemiseks liituma kõigi organisatsioonidega, millega on ühinenud teised Lääne demokraatiad. NATO debatt elavnes Soomes aasta algul toimunud presidendivalimiste eel ning eeldatavasti saab uut hoogu 2007. aasta algul toimuvate parlamendivalimiste kampaania ajal.

Soome ühiskonnas toimuv NATO-debatt on märk sellest, et vaatamata konsensusele riigikaitseküsimustes, otsivad soomlased veelgi tõhusamaid poliitilisi hoobasid Soome julgeoleku tagamiseks. Seda nii asümmeetriliste ohtude kasvu kui kogu maailma hõlmava globaliseerumisprotsessi taustal.

Soome Kaitsejõud teevad praegusel ajal läbi restruktureerimisprotsessi. Seegi on tingitud Kaitsejõudude uuenenud ülesannetest seoses uute ohuhinnangutega (ja muidugi ka riigi säästupoliitikast). Oluline on aga siinjuures märkida, et pearõhk on Kaitsejõudude tegevuses ka edaspidi võimekusel kaitsta iseseisvalt Soome territooriumi.

Järgnev kirjatöö üritabki anda lühikest ülevaadet Soome julgeoleku- ja kaitsepoliitika prioriteetidest ning kaitseväge tänapäevast ja järgnevate aastate arenguplaanidest.

Soome Vabariigi riigikaitse- ja julgeolekualase arengu peami-

seks alusdokumendiks on valitsuse koostatud ja parlamendis kinnitatud raport Soome julgeoleku- ja kaitsepoliitika 2004. Valitsuse raport. (*Suomen turvallisuu- ja puolustuspolitiika 2004. Valtioneuvoston selonteko - VNS 6/2004*). Selles dokumendis on sõnastatud Soome kaitsepoliitika kolm prioriteetset valdkonda ja nende valdkondade arengukavad kuni aastani 2010. Esimene ja läbi aegade Soome olulisim kaitsepoliitiline prioriteet on iseseisva kaitsevõime tagamine. Teiseks olulisemaks valdkonnaks, mille tähtsus on viimastel kümnenditel järjest kasvanud, on osalemine rahvusvahelises kaitsekoostöös. Eelkõige tähendab see osalemist rahuvalves, EL julgeoleku- ja kaitsekoostöö tihendamist, aga ka lähedasmaid suhteid NATO-ga ja mis eriti oluline – raport sätestab ka rahvusliku riigikaitse arendamise, võimekusega (NATO-ga) liitumiseks. Kolmandaks, kõige uuemaks prioriteediks on kaitsejõudude koostöö muude ametivõimudega ühiskonna elutähtsate tegevuste kaitseks.

Iseseisva kaitsevõime tagamine

Kui viimase kümnendi jooksul on Läänes (eelkõige just enamikus NATO riikides) toimunud julgeolekuohtude ja sellest tulenevalt julgeoleku- ja kaitsepoliitika ümberhindamised, siis Soome ei ole julgeolekuohtude ümberhindamise suure tuhinaga kaasa läinud, vaid on jäänud selles osas märksa konservatiivsemaks.

Soome kaitseministri Seppo Kääriäineni sõnul on Soome julgeoleku tagamise peamiseks hooaks jätkuvalt iseseisev kaitsevõime, mis tähendab, et ollakse valmis agressiooni tõrjeks rakendama kõiki riigi käsutuses olevaid inim- ja materiaalseid ressursse. Selle peamiseks elementideks on üldine sõjaväekohustus, sõjalise liitumata poliitika ja samal ajal tihe rahvusvaheline koostöö. Neis põhimõtetes on kogu II Maailmasõja järgsel ajal valitsenud lai konsensus ning neil on olnud ka üldine elanikkonna toetus. Kuigi naaberriigid Rootsi, Norra ja Taani on peale “külma sõja” lõppu järjest enam hakanud panustama rahvusvahelisele koostööle, vähendades traditsioonilise rahvusliku kaitse osa, ei ole see Kääriäineni sõnul siiski Soome tee. Ta lisab, et territoriaalkaitse usutavuse tingimustes ei saa kaubelda.² Soome tee kinnituseks on ka tõsiasi, et kuigi räägitakse rahvusvahelise koostöö olulisusest, on rahuvalve osakaal kaitsekulutustest vaid 5%.

Samadest alustest lähtub ka raport VNS 6/2004, kus oma territooriumi kaitsevõime on jätkuvalt kaitsejõudude arenda-

¹ Helsingin Sanomat, 18.10.2005

² Seppo Kääriäineni kõne 175. maakaitsekursuste avamisel Säätytalo 7.11.2005

misel eesmärk number üks. Siiski on mõned kaitsevälased kritiseerinud dokumenti tõdemuse pärast, et tänapäeval ei ole Soomel ühtki otsust julgeolekuohtu. Kritiseerijate arvates ei taha riigi juhtkond, poliitikud ja paljud teised ohtu otsesõnu tunnustada, kuna kardavad sellega ärritada „Vene karu“³. Otsese ohu näilisele puudumisele vaatamata on Soome kaitsepoliitika selgeks peaeesmärgiks ikkagi kaitsejõudude arendamine selliselt, et oldaks valmis iseseisvalt oma territooriumi kaitsma. Mitmed Soome poliitikud, näiteks riigisekretär Risto Volanen, on viimasel ajal otsesõnu halvustanud Rootsi poliitikat, mis panustab enam rahvusvahelisele koostööle ja on loobunud iseseisva kaitsevõime arendamisest.⁴

Osalemine rahvusvahelises koostöös.

Rahvusvahelises plaanis on Soome viimastel aastatel keskendunud eelkõige EL-i ühise julgeoleku- ja kaitsepoliitika väljatöötamisele, see on olnud üks peaeesmärke ka EL-i uue põhiseaduse väljatöötamise toetamisel. Soome on NATO-sse mittekuuluva riigina huvitatud EL-i kaitsekoostööst, mille nähtavaks tulemiks on EL-i kiirreageerimisjõudude Põhjala lahingugrupi moodustamine Soome aktiivsel osalusel. Soome osaleb koos Saksa ja Hollandi üksustega grupi esimeses pooleaastases vahetuses 2007.a I poolel. Kuid samas ei tohiks tegevus EL-i suunal nõrgendada viimasel ajal järjest tihenevat trans-atlantilist sidet.

Vaatamata senisele mitteühinemispoliitikale jälgib Soome väga tähelepanelikult EL-i ja NATO sisemisi arenguid, EL-i ja NATO suhteid ning NATO ja Venemaa suhteid, et õigel ajal ja vajalikul määral muganduda. Eriti just EL-i areng on see, mis mõjutab kõige rohkem Soome positsiooni, mõjuvõimu ja tegutsemisvalikuid, sest EL-ist on just Soome enda aktiivsel juhtimisel kujunemas julgeolekukooslus.

Soome ajakirjanduses on arutletud selle üle, kas EL julgeolekugarantiid ikka on piisavad, sest vaatamata EL kiirreageerimisüksuste moodustamisele rahvusvaheliste operatsioonide tarbeks põhineb EL enda kaitse siiski ainult liikmesriikide endi kaitsejõududele. Seega EL territooriumi kaitsmise eesmärgil ei toimu (esialgu ka ei plaanita) mingit koostööd.

Soome on teadaolevalt alates iseseisvuse saavutamisest ajanud sõjaliselt mitteühinemispoliitikat. Sõjalistesse allianssidesse kuulumise asemel on arendatud kaitsevõimet eesmärgiga rünnaku korral iseseisvalt toime tulla. Aegade jooksul on pidevalt ühiskonnas siiski toimunud ka debatt NATO-ga liitumise üle. Päevakorrale kerkis see viimati presidendivalimiste ajal, kus mitmed kandidaadid ses suhtes seisukoha võtsid.

Rootsi Rahvapartei kandidaat, Europarlamendi liige Henrik Lax ütles kõige otsesemalt välja, et Soome peaks NATO-ga liituma – et lõpetada spekulatsioonid Soome julgeolekupoliitika ümber ja pääseda välja „soometumise“ varjust. Arvesta-

tavaist kandidaatidest oli kõige NATO-meelsem Kokoomuse kandidaat, endine rahandusminister ja Kokoomuse pikaajaline esimees ning praegune Euroopa Investeeringuspanga asepresident Sauli Niinistö, kes leidis, et NATO-ga liitumise võimalus tuleb hoida avatuna. Kuigi ta toetas peamiselt Euroopa kaitsekoostöö tugevdamist, Soome aktiivsust Euroopa julgeoleku küsimustes ning selleteemalise debati ülevahoidmist ühiskonnas, leidis ta samas, et Soome kaitsepoliitika ei ole seotud ainult kiirreageerimisüksuste ja rahuvalvega, vaid peab hõlmama lisaks suhteid NATO-ga. Keskpartei kandidaat, praegune peaminister Matti Vanhanen ja sotsiaaldemokraate esindav president Tarja Halonen olid palju ettevaatlikumad ja rõhutasid rahva arvamuse olulisust. Tegelikult ongi president Halonen olnud NATO-ga liitumise peamine vastane.

Peamiseks põhjuseks, miks poliitikud ei taha NATO-ga liitumisele otsesõnu toetust avaldada, on ilmselt rahva arvamus. Viimaste aastate erinevate küsitluste põhjal toetab NATO-ga liitumist vaid ligikaudu 25-28% soomlastest, aga selle vastu on järjekindlalt ca 55-60% rahvast. Samas juhivad sotsioloogid tähelepanu sellele, et kui uuringutes esitada küsimus „kas toetaksite NATO-ga liitumist, kui president ja peaminister motiveeritud põhjustel sellise otsuse teeksid?“, vastavad ligi pooled soomlased sellele jaatavalt. Ehk ühest küljest ei taha poliitikud rahva arvamusega vastuollu minna, kuid teisest küljest aitaks kindla seisukoha väljaütlemine rahva toetust kõvasti suurendada. Küsitlused näitavad ka, et teatud tingimustel ollakse liitumist valmis oluliselt rohkem toetama – näiteks kui Soomel oleks valikuvabadus, missuguste konfliktide lahendamisel ta osaleb või kui kõik EL-riigid oleksid NATO liikmed või kui Venemaa ähvardaks Soomet.⁵ Endine president Ahtisaari, kes toetab Soome liitumist NATO-ga, on Soome juhtkonda kritiseerinud selge joone ja kindla juhtimise puudumise pärast, kuna – nagu küsitlusedki näitavad –, kui juhtkond otsustaks liitumise kasuks ja seda selgelt ka väljendaks, oleks rahvas valmis seda toetama⁶.

Erinevalt poliitikute üsna laialivalguvatest aruteludest ja ebamäärastest seisukohavõttudest on sõjaväelased NATO-ga liitumist pooldavates sõnavõttudes olnud märksa konkreetsemad. Näiteks eelpool tsiteeritud kolonelleitnant Tuomo Hirvonen leiab, et Vene ohu tunnustamine viiks ka selle töisa ja tunnustamisele, et rünnaku korral vajatakse kõigele vaatamata välist abi, mida praeguses olukorras suudab pakkuda vaid NATO. Samuti on mereväe endine juht, viitseadmiraal Esko Illi avaldanud arvamust, et NATO-ga liitumine oleks loomulik otsus, kuna Soome juba osaleb partnerina NATO operatsioonides, kuid liikmena oleks tal ka endal võimalus otsuste tegemisel kaasa rääkida.⁷

NATO laienemine Soome lahe lõunarannikuni mõjutab ilmselgelt ka NATO-ga tehtava koostöö intensiivsust. Eesti NATO-liikmelisus lisab Läänemere piirkonda stabiilsust ja tähendab Soomele esimest korda tõelist naabrisuhet sõjalise liiduga. Tänu headele suhetele Eestiga (koostöö ALTHEA-s,

³ Kolonelleitnant Tuomo Hirvonen, http://www.suomensotilas.fi/nettisotilas/NS_Totuus.html

⁴ Julgeolekupoliitika seminar 12.02.2005, Santahamina, http://www.suomensotilas.fi/nettisotilas/NS_Seminaari1.html

⁵ Helsingin Sanomat, 09.11.2005

⁶ Kaleva, 23.10.2005

⁷ Aamulehti, 18.10.2005

PASI soomukite ost, eestlaste õhutõrje- ning suurtükiharjutuste läbiviimine Soomes ning ka keskkonnaalane koostöö Läänemerel) on soomlastele avanenud lisakanal, mille kaudu on võimalik jälgida NATO sisemist arengut. Selge on ka see, et NATO tegevus Läänemerel ja lähipiirkonnas aitab tagada stabiilsust, samuti võimaldab koostööd mitmerahvuseliste kriisireguleerimisharjutuste näol. Kokkuvõttes tähendab see seda, et Soome praegune julgeolekupoliitiline asend on stabiilsem ja tugevam kui kunagi varem.

Tõenäoliselt võime juba järgmisel aastal näha, kas Soome seisukoht liitumise küsimuses hakkab muutuma. Ees on parlamendivalimised, seejärel uue valitsuse moodustamine ning ka uue julgeolekupoliitika raporti tegemist alustatakse 2007. aastal.

Soome kaitsejõududest ja kaitse- ning julgeolekupoliitikast rääkides ei saa mööda minna ka rahuvalve teemast. Oluline on kindlasti märkida, et Soome oli üks esimestest rahuvalveriikidest ning alates 1956. aasta Suessi kriisist on ta väga aktiivselt ÜRO, hiljem ka EL ja NATO egiidi all osalenud rahuvalveoperatsioonidel maailma eri paigus.⁸ Soomlased on olnud missioonidel Etiopias ja Eritreas, Balkanil, Indias ja Pakistanis, Afganistanis, Libeerias, Sudaanis jm. Rahuvalves on pidevalt osalenud ca 1000 meest aastas (lepingu missioonil osalemiseks sõlmitakse üheks aastaks) ning kulutused sellele on 100 mln eurot aastas. Juba ainuüksi rahuvalvajate arv on väikeriigi kohta muljetavaldav. Sellest nähtub ka, et rahuoperatsioonidel osalemine on Soome jaoks olnud jätkuvalt oluline enda näitamiseks usaldusväärse partnerina rahvusvahelises plaanis.

Soome on valmis piisava etteteatamisaja järel saatma missioonile mehhaniseeritud pataljoni, staabi- ja sidekompanii, pioneeripataljoni, CIMIC-üksusi ning vastavalt koolitatud staabiohvitseri ja luurajaid. Eesmärgiks on samuti omada brigaadi-suuruse rahvusvahelise üksuse juhtimise võimekust, tagalaüksusi ja demineerijaid.

Lisaks on kavas arendada lennuväge ja helikopteriüksust rahvusvahelises koostöös osalemise võimekuse suunas. Merevägi osaleb koostöös juba miinitõrjelaevadega ning arendab lisaks välja üksust erioperatsioonide jaoks.

Lähitulevikus on rahuvalvesse panustamise osas oodata siiski muutusi. Nimelt kui praegu on rõhuv enamus välisoperatsioonidel osalevatest Soome rahuvalvajatest Balkanil, siis lähitulevikus vähendatakse oluliselt sealset kohalolekut ja suunatakse vabanev ressurss osaliselt Afganistani ja Sudaani (ka Kongos ollakse kohal). Kuna Afganistanis ja Sudaanis on personali ülalpidamiskulud suurusjärgus kolm korda kallimad kui Balkanil, siis välisoperatsioonidel oleva personali arvukus kogusummas väheneb. Tõenäoliselt jääb rahuvalvajate arv 700 inimese piirsesse.

Plaanide järgi hakkab välisoperatsioonidele suunatavast personalist kuni 40% olema kaadrikaitsevälased ja kuni 80% vabatahtlikkuse baasil määratud ajaks teenistusse võetavad. Välisoperatsioonide jaoks personali värbamisega pole Soomes kunagi probleeme olnud. Tahtjaid on aastate jooksul

olnud 5-7 ühele kohale (*sic!*), mis tähendab, et isikkoosseisu kvaliteet on väga hea. Selge aga on ka see, et taoline olukord on saavutatud vaid tänu riigi poolt antavatele sotsiaalsetele garantiidele. Soome rahuvalvajale tähendab missioonipiirkonnas teenimine seda, et riiklik regulatsioon garanteerib talle töökoha säilimise juhul, kui teenistusse tullakse reservist. Samuti on igal missioonil teenival rahuvalvajal võimalus koju naastes osta maksuvabalt auto.

Nagu öeldud, arvestab valitsuse raport ka muutunud julgeolekukeskkonnaga ehk nn uute ohtudega, nagu näiteks massihävitusrelvad, terrorism, rahvusvaheline organiseeritud kuritegevus, keskkonnakatastroofid, infosõda jne. Nende puhul ei ole tegu otseselt sõjalise rünnakuga ja seetõttu ei peaks need puudutama ka kaitseväge. Kuid nende ohtudega võitlemisel on ka kaitsejõududele ette nähtud oma roll.

Soome kaitsejõudude arenguplaanidest 2004-2010

Soome Vabariigi kaitsejõudude arengukava aastani 2010 sisaldub eelnimetatud raportis *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiika 2004. Valtioneuvoston selonteko VNS 6/2004*. Dokument, nagu öeldud, sätestab territoriaalkaitse ja üldise ajateenistuskohustuse säilimise. Samas on, viidates rahvusvahelise julgeolekukeskkonna muutustele, uute ohtude tekkimisele ja vajadusele kaasajastuda, lähiaastail kavas läbi viia küllaltki suured muutused. Osaliselt tulenevad need muutused kindlasti ka sellest, et kuigi kaitseväge ülesanded laienevad, jääb kaitse-eelarve vähemalt lähemateks aastateks praegusele tasemele.

Niisiis tuleb kaitseväes läbi viia restruktureerimine, mis muuhulgas tähendab sõja-aja isikkoosseisude u 30% vähendamist, juhtimisstruktuuri muutmist, loobumist osast kinnisvarast ja relvastuse moderniseerimist. Kaitsejõudude Peastaabi koosseisu vähendatakse ligi poole võrra, ca 380 inimeseni. Selle ülesandeks jääb vaid väeliikide vaheline koordineerimine ja Kaitsejõudude üldine areng. Uue organina moodustatakse alates 2007.a. algusest Peastaabi alluvuses Kaitsejõudude Juhtimissüsteemide Keskus. Samuti liidetakse omavahel mõned õppeasutused, Helsingist kolitakse eemale väeosasid ning peastaabi alluvusse tuuakse mitmeid koordineerivaid üksusi.

Suuremaks muutuseks Soome kaitsejõududes saab olema struktuurimuutustest tulenev isikkoosseisude vähendamine. Arengukava kohaselt vähendab Soome kaitsejõudude sõja-aja koosseisu 500 000 inimeselt 350 000 inimeseni (100 000 operatiivüksustes, mis on peamiseks löögijõuks ja 250 000 regionaalüksustes, mille ülesandeks on vajalike alade hoidmine ja võimalike sihtmärkide kaitse). Rahuaja struktuuri vähendatakse 1200 inimese võrra. Seda just eelkõige struktuurimuutustest tuleneva efektiivsuse tõusu ja relvasüsteemide tulejõu märgatava kasvu tõttu. Lisaks võimekuse tõusule annab ümberstruktureerimine ka märgatava majandusliku efekti.

Maaväe restruktureerimine

Praegu on Soome maaväe – mis on suurim osa Soome Kaitsejõududest - rahuaja koosseis 16 500 inimest, kellest 8 500 on professionaalsed kaitsevälased. Lisaks võib Maaväe alla

⁸ Diplomaatia, nr 6 (33) mai 2006

lugeda ka Piirivalve, mille sõjaaja koosseisus on 23 000 inimest. Kuna Piirivalve on sõjaväestatud struktuur, siis on piirivalvurid Soome territooriumi kaitsel välise rünnaku korral tõsiselt võetav sõjaline jõud.

Sõjaaja tingimustes formeeritakse maaväes:

- 9 jäägribrigaadi ja 2 soomusbrigaadi (parima relvastusega üksustest, kusjuures 3 jäägribrigaadi on kiirreageerimisvõimekusega);
- 11 jalaväebrigaadi, mis on varustatud vähem kaasaegse relvastusega;
- 2 õhukaitserügementi;
- 3 inseneripataljoni.

Märkimisväärne on see, et reservkomponendi ettevalmistamisprotsessi tulemina (ajateenistus, reservõppekogunemised) on üle poole maaväe koosseisust hästitreenituna valmis koheseks mobilisatsiooniks.

Maavägi on jagatud Lääne, Ida ja Põhja maakaitsepiirkondadeks (*maanpuolustusalue*), mis omakorda jagunevad 12 sõjaväeringkonnaks (*sotilaislääni*), mis vastavad riigi territoriaalsele jaotusele. Iga maakaitsepiirkond on iseseisva juhtimisega ning selle ülesandeks on koordineeritult teiste väeliikidega kaitsta oma territooriumi. Piirkonna juhatajal on täielik volitus ja vastutus nii ettevalmistuse, mobilisatsiooni kui operatsioonide eest oma territooriumil. Ringkonna staap vastutab nii kutsealuste kui vabatahtlike ettevalmistuse korraldamise, varustuse, aga samuti sõjaväekohustuse täitmisega seotud tegemiste eest oma ringkonna territooriumil. Üldisemalt on ülesandeks loomulikult oma territooriumi kaitses korraldamine.

Arenguplaanide järgi peavad Soome kaitseväge üksused olema võimelised võitlema kõikides ilmastiku- ja muudes oludes, arvestades Soome kliimast ja maastikust tulenevaid eripärasid. Maaväe puhul on esmaseks eesmärgiks selle efektiivsemaks muutmine – mere- ja õhuväe eeskujul arendatakse välja selle ühtne juhtimine. Kui siiani juhtis iga maakaitsepiirkonda oma staap ja üldisemaks koordinatsiooniks oli loodud Kaitsejõudude Peastaabi koosseisus Maaväe staap, siis nüüd luuakse Mikkelisse eraldi Maaväe staap, kus alustab 2008. aastal tööd 250 inimest. Staabi loomine võimaldab väeliigi tsentraliseeritud juhtimist, mis peaks kokkuvõttes Maaväe kui iseseisva väeliigi seisundit tugevdama ja muutma selgemaks juhtimisstruktuuri, mis on siis võimalikult lähedane sõjaaja juhtimisstruktuurile. Vähendatakse ka territoriaalseid staape, millega loodetakse kokku hoida aastas 10 mln eurot. Suletakse Savo brigaad ja Helsingi Õhutorjerügement, mis peaksid omakorda andma kokkuhoidu 10 mln eurot aastas. Samuti restructureeritakse Maaväe territoriaalsed allüksused ja logistika.

Samaaegselt luuakse Maaväe koosseisu uut tüüpi üksusi (erivaljaõppega väikesed jalaväe üksused, transpordihelikopterite pataljon, mehitamata luurelennukite üksused, tsiviilkaitseüksused jne), mis on võimelised lisaks sõjaaja ülesannetele toetama ka teisi ametkondi nii rahuaja kriisides kui rahvusvahelistes operatsioonides. Moodsama relvastuse ja varustuse soetamise tulemina tõuseb sõjaaja üksuste võimekus märgatavalt. Seetõttu vähendatakse nende isikkoosseisu

1/3 võrra.

Et Soome oleks valmis ja võimeline aktiivselt osa võtma rahvusvahelistest operatsioonidest ja kriisireguleerimisest koostöös EL-i ja NATO-ga, minnakse üle NATO standardite ja normide täitmisele. Samuti arvestatakse, et asümmeetriliste ohtude lisandumisega suureneb varasemast enam riigi elutähtsate objektide kaitses vajadus.

Soome armees on lõpetatud diviiside kui tänapäeva tingimustes liiga suurte üksuste moodustamine. Nüüdseks on suuriüksuseks brigaad. Praegusel momendil ei ole veel ükski üksus pidevas lahinguvalmiduses, vaid kogu armee on üles ehitatud reservi mobiliseerimise võimalusele. Kuid VNS 6/2004 järgi peab 2008. aastal maaväe operatiivkoosseisus olema 60 000 inimest, kellest moodustatakse järgmised üksused:

- 3 valmisoleku- ehk kiirreageerimisbrigaadi;
- 1 soomusbrigaad;
- 4 jäägribrigaadi;
- 2 mehhaniseeritud lahinggruppi;
- 1 helikopteripataljon – toetusüksus, mis peab olema operatiivvõimekuse saavutanud 2010. aastaks;
- Eriüksused ja teenindavad üksused;
- Õhutorjeraketi- ja õhukaitse-suurtüki-üksused;
- Õhukaitse kontrollikeskused.

Kolme valmisolekubrigaadi baasil moodustatakse kiirreageerimisjõud, mis on võimelised kiiresti positsioonidele liikuma igas võimalikus Soome paigas. Need brigaadid on määratud rahuaja ülesannete täitmisel kasutamiseks vastavalt kolme regionaalkomando alluvasse.

Regionaalüksustes peab samaks ajaks olema moodustatud:

- 7 jalaväebrigaadi;
- 29 üksikpataljoni/lahinggruppi;
- 170 kohalikku kaitseüksust;
- üksiküksused.

Lisaks viiakse olemasolevad SP üksused kvalitatiivselt uuele tasemele, mis tähendab võimet eelkõige Suur-Helsingi tihedalt hoonestatud alal pidada linnalahinguid nii asümmeetriliste ohtude likvideerimiseks kui konventsionaalse rünnaku tõrjumiseks.

Mereväe restructureerimine

Praegu veel Helsingis asuvalle Mereväe staabile alluvad Soome lahe ja Saaristomere merekaitsealad ning üks rannikukaitseala. Soome lahe merekaitseala staap asub Upinniemi ja Saaristomere staap on Turus; Uusimaa rannikubrigaad paikneb Tammisaaris. Helsingis asub ka meresõjakool. Palgalisi mereväelasi on 2350, lisaks neile teenib mereväes aega kuni 5000 ajateenijat aastas. Enamik mereväkke suunatud kutsealustest on teenistuses Uusimaa rannikubrigaadis või rannikukaitsealadel.⁹

Mereväe endise juhataja viitseadmiral Esko Illi sõnul on Mereväe tugevuseks eelkõige kõrge tehniline tase ja kvalifikatsioon.¹⁰ Et Illise sõnad on tõsiselt võetavad, sellele vii-

⁹ Soome ja soomlased. Fennid – Tacitusest tänapäevani. Maa. Ott Kurs. Lk 67, Tartu Ülikooli kirjastus, 2005

tab näiteks asjaolu, et Hämenmaa klassi miinijahtijad, mida Soome on praeguseks ostnud 4, on tehniliselt väga põhjalikult rekonstrueeritud.¹¹ Samuti on soomlased võtnud kasutusele uue põlvkonna sihtmissüsteemi *Maakotka*, mida on võimalik integreerida *Merikotka* süsteemiga.¹²

Kuid peale side-, juhtimis-, jälgimis- ja relvasüsteemide uuendamise toovad muutused Mereväes kaasa struktuuriüksuste sulgemisi. Kõigepealt suletakse Kotka Rannikupiirkond iseseisva üksusena ja selle järelejäeva osa viiakse Soome Lahe Merekaitsepiirkonna alluvusse. Samuti suletakse 2007. a algusest Turu Rannikupatarei. 2006. a jooksul lõpetatakse tegevus Utö, Örö, Russarö, Mäkiluoto ja Gyltö väljaõppekeskustes. Mereväe Staap siirdub 2007. a jooksul Helsingist Turusse.

Muutused õhuväes

Soome õhuväes teenib vaid 2800 inimest. Õhuväel on aga 160 lennukit, teiste seas on kasutusel 62 on F-18 Hornet.¹³ Moodsad lennukid muretseti 1990-ndatel toimunud hankega. Sellega vahetasid soomlased välja seni kasutusel olnud Mig-21 BIS ja Saab Draken tüüpi vananenud lennukid. Vahetuse tulemusena võib praegust Soome lennuväge lugeda üheks võimsamaks Euroopas, ja USA järel vahest isegi kogu maailmas.

Õhujõudude struktuuriüksused asuvad kuues erinevas kohas. Organisatsiooniliselt on Õhuväe koosseisus staap, kolm eskadrilli, kolm kooli ja kolm eriõppeasutust:

Õhuväestaap ja lennuväebaas Tikkakoskil ning lennueskadrillid: Lapi eskadrill Rovaniemis, Satakunnan eskadrill Tampere ja Karjala eskadrill Kuopios; Õhuväekool Tikkakoskil, Lennukool Kauhavas ja Õhujõudude tehnikakool Hallis Jämsä lähistel.

Lisaks nimetatud koolidele saab õhuväelane oma teadmisi täiendada Õhujõudude sidekoolis või Sidetehnika instituudis Tikkakoskil ning Lennutehnika instituudis Tampere.

Kaitsekulutuste kokkuhoiu poliitika

Kaitsekulutused on soomlastel olnud juba palju aastaid 1,4% SKP-st. Näiteks oli Soome 2004. aasta kaitseelarve suurusks 2,56 miljardit USD. Võrdluseks, et Eesti 2006. aasta kaitseelarve suurusks on ligi 3 miljardit krooni ehk u 240 miljonit USD – ligi 10 korda väiksem kui soomlastel.

Samas ei ole Soome kaitsejõud olukorraga sugugi rahul, kuna kaitse-eelarve ei ole viimasel ajal oluliselt kasvanud ja hetkel on kavandatud kaitsekulutuste jätkmine samale tasemele vähemalt lähiaastateks. Ka eelkirjeldatud restruktureerimise taga on suuresti just kokkuhoiupoliitika, kuid seegi hakkab majanduslikku efekti andma alles 2008. aastal. See seab sõjaväelise

juhtkonna arvates ohtu kaitseväge peamiste eesmärkide täitmise. Samasuguse hoiatuse on esitanud Kaitseministeerium, kelle arvates säästupoliitika seab küsimärgi alla kaitsepoliitika seniste põhialuste – kaitsevägekohustuse ja kogu maa kaitse – säilitamise.¹⁴ Kaitseväge juhataja admiral Juhani Kaskela ütles eelmise aasta aprillis oma kõnes maakaitsekursuste avamisel otsesõnu välja, et kaitsejõud on sattumas akuutsesse rahastamiskriisi. „Kokkuhoid hõlmab ka tuumiktegevust ehk operatiivse valmisoleku ülevalpidamist ja koolitust. Eriti valusasti lööb kaitsevalmiduse pihta suurõppuste peatamine ligi kaheks aastaks,“ ütles Kaskela (täielikult jäetakse ära 2006. aasta peamine sõjaline õppus – *Pääsotaharjoitus*). Tema sõnul on teiste Põhja- ja Baltimaade valitsused valmis kulutama kaitsele suhteliselt palju enam raha kui Soome: Rootsi kulutused on kolm korda ja Norra omad kaks korda suuremad kui Soomel, kuigi kumbki ei tegele iseseisva kaitsevõime arendamisega. Ühtmoodi osaletakse küll rahvusvahelistes operatsioonides, aga Soome kannab sellele lisaks veel üksinda vastutust oma territooriumi kaitse eest. [NATO-ga] ühinemise korral oleks võimalik panustada valikuliselt vaid sellesse, mida väljastpoolt abina ei ole võimalik saada. Kuid praegu lisab valitsus kaitsejõududele ülesandeid, kärpides samas rahastamist.¹⁵ Tõe huvides tuleb märkida, et kaitseväge juhtkond ei ole poliitikute arvates ise piisavalt selgitanud rahalist olukorda, üritades alati näidata, et kõik on kõige paremas korras ja maalides seega olukorrast liiga roosilise pildi.

Seoses kaitsekulutuste kokkuhoiuga suletakse 2007. aasta alguseks täielikult Savo Brigaad, Helsingi Õhutõrjerügement ja osaliselt Kotka Rannikupiirkond. Üle Soome laiali olevaid depoosid ja ladusid ühendatakse ning nende juhtimine tsentraliseeritakse 2008. aasta alguseks. Lisaks väljakuulutatud väeosadele ootab 2009. aasta alguseks ees veel vähemalt kahe väeosa sulgemine. Need väeosad ei ole veel välja valitud ja tõenäoliselt seda ebapopulaarset otsust enne parlamendivalimisi kevadel 2007 ka ei tehta. Kuid ilmselt on veel kahe väeosa sulgemine äärmiselt piir, üle mille minna ei tohi. Admiral Kaskela sõnul võib edasise väeosade sulgemisi käsitleda riigikaitse praeguste eesmärkide ja põhimõtete kõigutamisenä.

Et osade väeosade sulgemine ja tegevuse kokkutõmbamine on põhjendatud ja majanduslikult mõõdapärase, seda tunnustavad sõjaväelasedki. Peamiseks argumendiks on see, et Soome kaitsejõududel on väljaõppevõimsust rohkem, kui vaja läheb. Teisisõnu tähendab see seda, et ajateenistusse kutsutute arv on jäänud aasta aastalt väiksemaks ja enam ei vajata nii paljusid väljaõppekeskusi.

Kuid kuna inimesed on harjunud pidama baase ja väeosasid osana oma kodukandi elust, siis on väeosade sulgemine kohalike hulgas kutsunud emotsionaalsel tasandil esile mõningast negatiivset reaktsiooni. Sealjuures on tähtis asjaolu seegi, et paljud tsiviilised, kes kodukandi väeosades töötavad, peavad lähitulevikus uue töökoha leidma. Nii näiteks tähendab see,

¹⁰ Aamulehti, 18.10.2005

¹¹ Finland upgrades minelayers for multiple roles. Jane's International Defence Review. May 2006

¹² Grzegorz Holdanowicz. Finnish Defence Forces unveil Maakotka targeting system. Jane's International Defence Review. August 2005

¹³ <http://www.ilmavoimat.fi/index.php?id>

¹⁴ Aamulehti, 18.10.2005

¹⁵ http://WWW.suomensotilas.fi/nettisotilas/NS_Paakkari022.html

kas siis otseselt või kaudselt Tuusulas ca 350-450 ja Mikkelis ca 400-600 töökoha kadumist. Loomulikult on see märkimisväärne probleem kohalikule piirkonnale tervikuna olukorras, kus kaitsevägi on üks suurimaid tööandjaid. Kaadrikaitseväljaste olukord nii murelik olla ei tohiks, sest plaani järgi suunatakse enamik sõjaväelastest uutele teenistuskohadele.

Kokkuvõtteks võib siis öelda, et aastatel 2005-2012 vähendatakse kaitsejõudude personali 1200 inimese võrra ja sellega hoitakse kokku 36 milj EUR. Umbes 500 inimesele leitakse/pakutakse uus teenistuskohat mõnes teises väeosas.

Seega võib väita, et tegemist on ühe suurema struktuuraalse muutusega Soome kaitsejõududes pärast II Maailmasõda.

Personali- ja hariduspoliitika

Seoses kaitsejõudude ümberstruktureerimisega taastatakse Soomes elukutseliste allohvitseride klass. Seda sammu võib personalipoliitikas lugeda üheks olulisemaks läbimurdeks (*käesoleva artikli autori arvates väärrib allohvitserkonnast loobumine ja taasloomine eraldi käsitlust*). Samas vähendatakse märgatavalt kaitsejõududes töötavat tsiviilpersonali, kuid allesjäävate inimeste taset püütakse koolitustega tõsta. Samuti on võetud eesmärgiks tõsta läbi koolitusprogrammide sõja-aja struktuuri erialaohvitseride erialast valmisolekut kriisisituatsioonideks.

Nii ajateenistusse kui ka tegevteenistusse võtmisel pööratakse tähelepanu eelnevalt omandatud tsiviilharidusele. Lisaks on sõjaväelise hariduse erinevad astmed viidud kooskõlla Euroopa Liidu poolt heakskiidetud astmetega.

Ajateenijate väljaõppesüsteem arendatakse plaani kohaselt välja ühtseks tervikuks: kaitsevärke kutsumine, ajateenijate väljaõpe, õppekogunemised, vabatahtlikud õppekogunemised (mis on organiseeritud kaitsejõudude poolt ja kus osaleb igal aastal umbes 25 000 – 30 000 inimest) ning vabatahtlik riigikaitseõpe (mida pakub *Maanpuolustuskoulu ry*). Ajateenijate väljaõppel pööratakse tähelepanu lahingulisele väljaõppele, juhi- ja instruktoriväljaõppele ning füüsilisele ettevalmistusele. Koolitusel kasutatakse uusimaid õppemee- toodeid nagu näiteks lahingusimulaatorid.

Varustuse uuendamine

Püstitatud eesmärkide täitmiseks võetakse Soome kaitsejõududes kasutusele või täiendatakse olemasolevat varustust, tehnikat ja relvastust järgmiste komponentidega:

- Tankid Leopard 2
- Ründesoomukid CV 9030
- Miinipildujasüsteemid (mobiilsed) AMOS – Advanced Mortar System. (muretsetakse 24 AMOS-FIN miinipildujat, mis on soome inseneride mõttetöö vili. AMOS-i süsteem on maailmas selle ala viimane sõna, AMOS-e litsentsi on ostnud ka USA).¹⁶
- Transpordisoomukid XA-200
- Transpordihelikopterid NH 90
- Uued õhu- ja tankitorjesüsteemid

- Uue põlvkonna side- ja juhtimissüsteemid (*“network-centric warfare”* integreeritud luure-, jälgimise- ning juhtimissüsteemid).
- Üksikvõitlejate erivarustus (öövaatlusseadmed jms)

Lisaks soovib raport muretseda raskeid kaugmaa raketitehnikaid, suurtükiväe spetsiaallaskemoona juba olemas olevatele suurtükkidele ning õhk-maa tüüpi rakette või pomme lennukitele Hornet.

Liiga suurte jooksvate kulude tõttu loobusid soomlased varasemast plaanist hankida ründekoptereid.

Hankeprotsessid on Soome kaitsejõududes väga selgelt prioriteeritud – 90% rahast läheb valmidusüksuste relvastuse/varustuse moderniseerimise tarbeks ja 10% regionaalsete üksuste jaoks. Arendatavad kolm kiirreageerimisbrigaadi peavad olema operatiivses valmisolekus alates 2008. aastast – siit ka selge põhjus prioriteetsusele. Lähitulevikus, aastatel 2009 – 2012, on ette näha õhutorje arendamist, eriti Helsingi ümbruses (*development of long range AA-defence, especially in metropolitan area*).

Jätakuvalt valitud kursil

Viimase kümnendi julgeolekuohte ja julgeolekupoliitikat puudutavates käsitlustes lähtutakse enamasti *a priori* Nõukogude Liidu kokkuvarisemisest ja „ajaloo lõpust“ (*Francis Fukujama*) ehk väga lühiajaliselt kulgenud protsessidest. Peale Berliini müüri langemist 1989. aastal alanud sula Lääne ja Venemaa suhetes kajastub Lääneriikide põhjalikes ohuhinnangute muutustes ja sellest tulenevalt eelkõige just Lääne-Euroopa riikide julgeolekupoliitika ümberkujundamises. Mis veelgi kurvem - ka postkommunistlikud riigid, vaatamata traagilisele minevikule, kipuvad kujunenud julgeolekulises keskkonnas end suhteliselt vähe ohustatuna tundma.

Küll aga ei saa seda öelda mõnede neutraliteeti deklareerinud riikide kohta. Nende käitumine on märksa alalhoidlikum ja ei lähe kaasa (põhjemadamu) eufooriaga. Nii on Nõukogude Liidu kokkuvarisemine ja külma sõja lõpp 1991. aastal paratamatult küll mõjutanud ka meie põhjanaabri Soome käitumist, kuid see ei ole saanud peamiseks lähtekohaks tema kaitsepoliitika arengusuundade planeerimisel. Kuigi valitsuse raport on saanud kriitika osaliseks Vene ohu otsesõnu mainimata jätmise pärast, nähakse kaitsejõudude arendamisel peaeesmärgina ikkagi iseseisva kaitsevõime säilitamist.

Seega võib väita, et Soome Väbariigi kaitsepoliitika tuleneb väga selgelt mineviku valusatest õppetundidest, kus rünnaku korral tuli vaenlasele üksi vastu seista. Ainsaks toetuseks oli tihtipeale vaid Euroopa avalik arvamus. Talvesõjale eelnenud ja kiiresti akumuliseerunud rahvusvaheline kriis tegi soomlastele selgeks, et maailma poliitiline stabiilsus ja jõudude tasakaal võivad muutuda väga kiiresti. Sellest väga valusast kogemusest õpiti, et vaatamata kõikvõimalikele poliitilistele või sõjalistele lepetele tuleb võimaliku rünnaku korral olla valmis osutama vastupanu üksi, ilma välise toetuseta. Et kaitsta oma rahvast, kultuuri ja iseolemist, peab iga riik olema valmis hal-

¹⁶ http://www.suomensotilas.fi/nettisotilas/NS_Amos103.html

vimaks. Soome seda oli. Soomet ei suudetud okupeerida ja ta säilitas oma iseseisvuse. Soome on valmis ka tänapäeval ja tulevikuski ennast kaitsma üksi, territoriaalselt ja totaalselt.

Kuigi Soome on määratlenud kaitsejõudude arengu võimalusega liitumiseks (küllap on siin silmas peetud NATO-liikmelisust) julgeoleku- ja kaitsepoliitika üheks osaks, on

Soome peaminister Matti Vanhanen öelnud, et „tema viieaastase valitsemisperioodi jooksul Soome NATO-sse astumist ei arutata“. Vaatamata peaministri väljaütlemistele on selge, et NATO-diskussioon ühiskonnas jätkub. Ilmselt ei lase Soome kaitseplaneerijad ja julgeoleku poliitikat kujundavad ametnikud end taolisest retoorikast heidutada, vaid evivad jätkuvalt vastutustunnet ja jätkavad valitud kurssi.

Tsiviil-militaarkoostöö

Tsiviil-militaarsuhted Eestis

Merle Maigre, kaitsepoliitika nõunik
Diplomaatia nr 38, november 2006

Eestit tõstetakse värske NATO ja Euroopa Liidu liikmete hulgast tihti esile kui edumeelsete reformide musternäidist ning tõhusa demokraatia ja efektiivse majandusega väikeriiki. Ometi pole kõik nii kullakarvaline. Eesti riigikaitse demokraatlikus juhtimises leiab kitsaskohti, hoolimata NATO ja ELi liikmesusest.

Andmaks hinnangut tsiviiljuhtimisele tänases Eestis, tasub uurida tegureid, mis lääne teoreetikute sõnul mõjutavad postkommunistlike riikide tsiviil-militaarsuhteid. Seejärel vaatlen, millise spetsiifilise kuju on need faktorid võtnud Eestis. Esmalt peatun lühidalt põhimõistetest.

Põhimõistetest

Tsiviil-militaarsuhted hõlmavad kõikvõimalikke ühiskonna ja selle relvastatud osa ehk kaitseväe vahelisi sidemeid, alates kaitseministri ja kaitseväe juhataja igapäevasest koostumisest ja lõpetades kaitseväe üksuste osalemisega metsatulekahju kustutamisel. Siinkohal mõistan tsiviil-militaarsuhte all sõjaväelaste ja riigiametnike riigikaitse suhtekorraldust.

“Tsiviilkontroll” tähendab maksimaalset tsiviilisikute võimu sõjaväelaste üle. Inglise keeles on “tsiviilkontrolli” vastena kasutusel *civilian control* või *democratic control*. Sõnal control on inglise keeles märksa laiem tähendus kui eesti keeles. See seostub enamasti juhtimisega, mis ühe komponendina sisaldab ka kontrollifunktsiooni. Seepärast oleks eesti keeles korrektsem kasutada termini “tsiviilkontroll” asemel väljendit “tsiviiljuhtimine” või “riigikaitse demokraatlik juhtimine”.

Riigikaitse demokraatliku juhtimise all peetakse silmas mudelit, kus riigikaitset juhivad demokraatlikult valitud tsiviilisikud. Veelgi täpsemalt määratledes saab riigikaitse demokraatlikust juhtimisest rääkida siis, kui on fikseeritud vähemalt üks demokraatlikult valitud täidesaatva riigivõimu esindaja, kellel on õigus tühistada või peatada ükskõik kui kõrge sõjaväelase ükskõik milline õigusakt või toiming. Eestis on selleks isikuks riigikogu otsusel kaitseminister.

Mõjutegurid

Nõukogude tausta ning NATO ja ELi suundumusega Eestis on hea katsetada, kas Lääne sõjaväe tsiviiljuhtimise teooriad on ka rakendatavad. Briti uue põlvkonna postsovetlike riikide ühiskondlike ja sõjaliste muutuste eksperdid Cottey, Edmunds ja Forster väidavad, et Kesk- ja Ida-Euroopa maadel on tsiviil-militaarsuhteid mõjutanud ennekõike ajalooline pärand, rahvusvaheline taust ja riigi institutsioonid.

Ühiskonnanahtused ja arengusuunad, sealhulgas tsiviil-militaarsuhted, lähtuvad ikka ajaloolisest taustüsteemist. Eriti oluline on ajalugu rahvusliku eneseteadvuse ülesehitamisel. Nõukogude okupatsiooni alt vabanenud riikidele on iseloomulik, et pärast iseseisvuse taastamist on pöördutud

rahvusliku eneseteadvuse konstrueerimisel mõne kuldse iseseisvusperioodi idealiseeritud mälestuse poole. Eesti puhul on iseloomulik Teise maailmasõja eelse Eesti Vabariigiga seonduvate väärtuste idealiseerimine. Ent kui rääkida

ajaloolistest mõjutustest tsiviil-militaarsuhtele, ei saa loomulikult mööda minna ka nõukogude perioodist.

Rahvusvahelised mõjud mängivad tsiviil-militaarsuhtes olulist rolli, sest julgeoleku- ja kaitsepoliitika on rahvusvahelise suhtlemisega tihedalt läbi põimunud ning ühtlasi riigi välispoliitika osa. Kesk- ja Ida-Euroopa demokraatlike reformide läbiviimisel andsid mõjutajate ja hindajatena tooni lääneriigid ja lääne julgeoleku- ja kaitseorganisatsioonid.

Institutsionaalsete tegurite all peavad Cottey, Edmunds ja Forster silmas konstitutsiooni ja seadusandluse raamistikku riigikaitse ümber ning riigipea, valitsuse, parlamendi, kaitseministri ja kaitseväe juhataja osatähtsust. Konstitutsioon ja seadused reglementeerivad julgeoleku ja kaitsepoliitika demokraatlikud põhimõtted, esitavad poliitikute ja sõjaväelaste käitumise normid ning sätestavad karistused ebaseadusliku tegevuse eest.

Vabadussõda ja Laidoner

Eesti puhul saab ajalooliste teguritega välja tuua Vabadussõja, 1939. aasta baaside lepped ja nõukogude võimu. Sõjaväelaste kollektiivses mälus figureerib noor tsaararmee ohvitser Laidoner, kes päästis Eesti Vabariigi, lausudes legendaarsed sõnad: “Ma lähen [sõtta] kas või koolipoistega.” Laidonerist on saanud müütiline kangelane, kes sümboliseerib ohvitseri ennastalgavust rahvuslike huvide teenimisel. Temas nähakse Eesti Vabariigi loojat. Tõik, et üks sõjaväelane pani riigile aluse ning oli riigikaitse organiseerimisel võimekam kui toonane poliitiline juhtkond, on kahtlemata mõjutanud tsiviil-militaarsuhteid. Populaarses ajalootõlgenduses on ohvitserkond seisnud riigi huvide eest hetkil, mil poliitikud vaid omavahel kempesid ja olid jõuetud riigi säilimist tagama. Ohvitserid näevad sõjaväelises initsiatiivis Eesti riigile suurt väärtust. Iseenesest pole selles midagi halba. XXI sajandil ei saa aga ajaloost teha ainujäreldust, justkui oleksid üksipäini sõjaväelased rahvuslike huvide kandjad ja kaitsjad.

1939. aasta baaside lepped

Lisaks tegevusetusele Vabadussõja ajal lasub mälestuste kohaselt poliitilisel juhtkonnal ka iseseisvuse kaotamise süü. Tugevalt mõjutab kollektiivset mälu Magnusi Ilmjärve uurimus Konstantin Pätsi seotusest Nõukogude Venemaaga aastatel 1924 – 1934. Ühiskonnas laialt levinud arvamus, et 1939. aastal müüsid poliitikud Eesti NSV Liidule maha, on ka kaitseväelaste hulgas üsna populaarne. Müüt riigi loovutamise venelastele 1939. aastal ilma püssipaugu ja vastuhakuta tixsub sõjaväelastel alateadvuses. Avalikku diskussusesse on

kinnistunud veendumus, et Pätsi ajastu poliitikud kannavad vastutust Eesti iseseisvuse lõppemise ja sellele järgnenud Nõukogude veretööde eest, sõjaväelaste aktiivsem tegevus oleks ehk võinud aga Nõukogude okupatsiooni ära hoida.

Selline arusaam kahjustab tänapäeva poliitikute prestiiži sõjaväelaste silmis, sest iseseisvuse taastamise järel on rahvuslikud väärtused suuresti üles ehitatud just 1920.-30. aastate ideaalidele. Püssipauguta iseseisvuse loovutamise müüdi süvenedes võib sõjaväelaste hulgas maad võtta arvamus, et kriisisituatsiooni korral on nende püha kohus rahvast ja riiki kaitsta poliitilisest otsusest hoolimata. Kui riigikaitseüsteemi paratamatu alalhoidlikkuse leiab lisaks veel tuge sõjaväe konservatiivsetest ajalukku suunatud tundmustest, siis on poliitilisel juhtkonnal keeruline tsiviil-militaarreformide läbi viia.

Reaktsiooniline personalipoliitika

Nõukogude ajal ei olnud tsiviiliskitl kaitseküsimustega mingit erialast kokkupuudet, sest kõik sõjandusse puutuv kuulus mundrimeeste kompetentsi. Tsiviil- ja militaarelu vahel seisid okastraadiga plankaed, aia taha tavainimene kiikama ei ulatanud. Uue iseseisvuse algusaegadel toimiti riigikaitseüsteemi luues paljuskriisi risti vastupidi sellele, kuidas asjad olid korraldatud NSV Liidu ajal. Erinevalt militariseeritud Nõukogude kaitseüsteemidest loodi Eesti Kaitseministeerium täielikult tsiviilpõhimõttel. Algusaastate ministeeriumis ei töötanud ühtegi sõjaväelast.

Sellise personalipoliitika plusspoolele asetub nõukogude mentaliteedi väljajuurimine, kuid sellega kaotati sõjalise ekspertiisi osas. Tsiviilametnikud olid noored ja kogematu ja nende vähesed kutsealased teadmised viisid mõnigi kord vastastikuse mittemõistmiseni sõjaväelastega kaitse- ja sõjandusplaanide küsimustes. Tsiviilpoolel polnud vähesel kogemuse tõttu ka selget käsitust vastutuse jagunemisest kahe maha, kaitseministeeriumi ja peastaabi vahel. 1990. aastate algupoolel oli levinud arvamus, et sõjaväelaste kohustuseks on tegelda nii strateegia kui taktikaga, tsiviilpoolle vastutada jäi vaid logistiline toetus, s.o söögi, kasarmu ja relvade muretsemine. Sel perioodil sai kaitseministeeriumist pigem varustusagentuur kui tõeline tsiviiljuhtimise elluviija, sest tõhusaks tsiviiljuhtimiseks puudusid jõudlus, teadmised ja kogemused. Ei saa ju juhtida ja kontrollida midagi, millest aru ei saada. Sõjaliste teadmiste nappus langetas sõjaväelaste hulgas tsiviilametnike mainet ja tekitas umbusku.

NATO piits ja präänik

Eesti kontekstis on riigikaitse arengu suurimad välismõjutajad olnud NATO ja Euroopa Liit. Püüdlus saada ELi, aga eriti NATO liikmeks on olulisim tsiviil-militaarvaldkonna käitumismustrit kujundanud väline tegur. NATOga liitumise alustingimuseks oli tsiviiljuhtimise põhimõtete järgimine kaitseväes. See motiveeris Eestit koos teiste kandidaatriikidega muutma tsiviil-militaarvaldkonna reegleid. Rahvusvahelise surve mõjul arenes riigikaitse demokraatliku juhtimise skeem ja tihenesid sõjaväe kontaktid läänega.

Positiivset mõju avaldas ka liitlasriikide rahvusvaheliste nõuandjate tegevus Eestis. Kaitsealase aruandluse nõude kaudu tõmbas NATO Eesti väga varakult normaalsesse läänelikkude kaitseplaneerimise ringi. PFP ja PARP protsessid sundisid Eestit mõtlema planeerimise peale klassikalises tsiviiljuhtimise võtmes: poliitikud püstitavad eesmärgi, kaitseväelased

täidavad selle.

Soov saada NATO liikmeks õhutas tsiviil-militaarsuhetes ette tulnud arusaamatusi lahendama ja koos ühise eesmärgi nimel pingutama. Nüüd, kus eesmärk on saavutatud ja Eestist saanud NATO liige, on kadunud põhjus, mille nimel pingutada ja reforme jätkata. Puudub rahvusvaheline surve, mis motiveeriks tsiviilkontrolli edendamist. On oht, et ühise kaitsepoliitilise eesmärgi puudumisel tõuseb taas päevakorda institutsioonidevaheline tülitsemine ja koostöö asendub vastutegevusega. Eesti vajab pidevat tsiviiljuhtimise analüüsi ja seaduste täiustamist, sest me ei saa ohkustada sajanditepikkuse ajalooga nagu Rootsi, kus võib öelda, et tsiviiljuhtimine on aegade jooksul lihvitud sujuvalt toimivaks mehhanismiks. Ilma NATO piitsa ja präänikuta võib tsiviiljuhtimise teema liiguda Eesti poliitilises agendas prioriteedi kohalt allapoole.

Õiguslik korraldus

Nõukogude seadusandliku korra lagunedes pidid Kesk- ja Ida-Euroopa riigid ümber vaatama sõja, rahu, eriolukorra ja sõjaväelaste vastutusalade põhiseadusliku definitsiooni. Nii ka Eestis. Riik taastati iseseisvusperioodi 1918 – 1940 õigusjärglasena ja seetõttu võeti üle mitmed endisaegsed põhimõtted, eriti teemade puhul, milles põhiseadusassambleel puudus kompetentsus, näiteks sõjavägi ja tsiviiljuhtimine. Nii on 1992. aasta põhiseaduse kaitsealastes peatükkides jäljendatud peaaegu üks ühele 1938. aasta konstitutsiooni.

Aga vahepeal on mööda läinud 50 aastat, ajad on muutunud. Tsiviiljuhtimine kui mõiste pärineb alles Teise maailmasõja järgsest perioodist, 1950.-60. aastatest, mistõttu Eesti 1991. aasta põhiseadus seda ei kajasta. Teine probleem seisneb 1938. aasta põhiseaduses endas. 1938. aastal oli presidendi käes autoritaarne võim, mis ei arvestanud täitevvõimu rolli kontrollis kaitseväge üle. Selle tulemusena jätab 1992. aasta põhiseadus keeruka rolli kaitseministri, kes küll nominaalselt vastutab parlamendi ees riigikaitse tegevuse eest, kuid tegelikult seisab käsuaheelast väljas.

Põhiseaduse puudusi tsiviil-militaarsuhetes osas silus 2002. aasta "Rahuaaja riigikaitse seadus". Selle eesmärgiks oli paigutada kaitseväge õigusruumi, nimetada see valitsusinstituutsiooniks ja allutada kaitseministri juhtimisele. Seadus sätestab kaitseministri teenistusliku järelevalve pädevuse kaitseväge juhataja üle, mis hõlmab kaitseväge juhataja tegevuse seaduslikkust ja otstarbekust. Oluline oli ka "Rahuaaja riigikaitse seaduse" kirjutamise protsess kui selline, mille käigus said kõik osalised tsiviiljuhtimise küsimuses targemaks.

"Rahuaaja riigikaitse seaduse" tõeline kasutegur sõltub aga paljuski poolte valmisolekust seda täita. Üks asi on juriidiline paber, teine asi see, kas paragrahve tegelikult rakendatakse. See, kas ja kuidas kaitseminister realselt rakendab tsiviiljuhtimist mingis konkreetsetes olukorras ning kuidas ta oma võimu kasutab, sõltub ministri (ja kaitseväge juhataja) isikust, poliitilisest kokkuleppest, jõulisusest. Seaduse rakendamine ja sellise praktika kujundamine võtab aega – see nõuab õpetamist, koolitamist, järjekindlust.

Parlamendi roll

Parlament on tavaliselt riigikaitse kontrollmehhanismiks. Tema efektiivsus antud vallas sõltub sellest, kui tõhusalt suudab seadusandlik kogu üldiselt ja riigikaitsekomisjon konkreetselt jälgida, arvustada ja muuta valitsuse kaitsepoliitikat.

Parlamendi kaitsekomisjon vajab mõjukuseks ressursse, infot ja vajalikku kompetentsi.

Paraku ei arvata riigikaitsekomisjoni Eesti parlamendis n-ö kõvade hulka ja poliitilisi raskekaallasi sealt tavaliselt ei leia. Komisjonide olulisus väljendub selles, kuidas nende kaudu valijate hääli püüda, valijate emotsioonid keskenduvad aga ennekõike haridus- ja sotsiaalpoliitikale. Riigikaitsekomisjoni kuuluvad seega inimesed, kellel on kas väga suur intellektuaalne huvi selle teema vastu või siis need, kes on parlamenditööga vähem koormatud ja keda erakonnad kasutavad intensiivsemalt mõnes muus rollis.

NATOsse kandideerimise ajast saadik on Eesti riigikaitse temaatikas valitsenud konsensus, kaitsepoliitika põhisuundades ollakse üksmeelel. Parteid ega poliitikud ei defineeri end riigikaitsealaste eriarvamuste kaudu. Üksmeelne riigikaitsepoliitika kahjustab debatti sel teemal, mis pole loomulikult hea.

Kokkuvõtteks

Meie demokraatliku riigikaitseüsteemi plekitu koore alt leiab mitu probleemi. Peamised pingeallikad tsiviil-militaarsuhtes seisnevad sõdadevahelise iseseisvusaastade ajaloolises tõlgendamises, reaktsioonilises personalipoliitikas, NATO-prääniku kadumises, põhiseaduses ning parlamendi nõrgas rollis riigikaitsealastes küsimustes. Probleemi lahendamiseks

peaksid sõjaväelased senisest rohkem poliitikuid usaldama, tsiviilametnikud tõstma oma sõjalist kompetentsi. Tsiviil-militaarsuhte reformimine peaks jätkuma NATOga ühinemisest hoolimata, suhteid korraldavaid seadusi tuleks ka praktikas järgida ning parlamendi kontrolli kaitseasjade üle tuleks tõhustada.

Millist kasu võiks sellest teadmisest meile tõusta? See, et Eesti tsiviil-militaarsuhtes esineb keerulisi küsimusi isegi pärast 15 iseseisvusaastat, lubab arvata, et ka teised Kesk- ja Ida-Euroopa riigid pole paremas seisus. Sõjaväelaste ja riigiametnike omavahelised probleemid pole Eesti eripära, vaid see on iseloomulik kõigile endistele idabloki maadele. Riigikaitse demokraatlik juhtimine on palju keerulisem protsess kui arvatakse. NATOsse või ELi kuulumine siin automaatselt edu ei taga. Mõistes Eesti tsiviiljuhtimise kitsaskohti, võib aru saada ka teiste postsovetlike riikide raskustest. Diagnoos Eesti probleemidele võib anda retsepti ka teistele endistele idabloki riikidele, kes riigikaitse muredega kokku pörkavad.

Tsiviil-militaarsuhte areng on dünaamiline protsess. Siin välja toodud probleemid võivad aja jooksul muutuda ning hargneda. Mõned neist kasvavad ilmselt suuremaks, teised vaovad väiksemaks. Tuleb meeles pidada, et mingil määral on pinged sõjaväelise ja tsiviilelu vahel ühes demokraatliku korraga riigis igati normaalsed ja eluterved. Teatud konflikt on paratamatu, kuid see tuleb võimaluse korral maandada.

Globaliseerumine katastroofide maailmas

Mati Raidma, Riigikogu liige
Diplomaatia nr 42, märts 2007

Õhtul ennast mugavalt televiisori ette diivanile sättinud eestlasele kannavad teleanalid ette kõik maailma kannatused ja viletsuse. Kagu-Aasia tsunami, Pakistani maavärin, humanitaarkriis Sudaanis, vägivald Lähis-Idas... Televaataja on juba vere ja tragöödiaga harjunud. Ta võtabki seda kui osakest õhtusest uudisterutiinist. Tundub, et tihti elab ta seebiooperitele rohkem kaasa kui maailmarealsusele. Küll tekitavad kohalikud uudised teinekord pahameelt, kui räägitakse Eesti valitsuse otsusest eraldada mingil kaugel maal kannatanute abistamiseks raha või saata kriisikolletesse kas kaitseväelasi või päästjaid ja arste. Koduski kõik veel tegemata! Kas tuleb tuttav ette?

Kuidas mõjutavad globaalsed katastroofid teistel kontinentidel rahulikult tukastavat Eestit? Kas peakski? Oleme ju tänu põhjamaisele karmile kliimale valinud samas globaalsete loodusõnnetuste eest suhteliselt vaikse maailmanurga. Maavärinad, tsunamid, vulkaanid ja orkaanid meie kanti eksida ei tohiks. Ka suured näljahädad ja sõjad jäävad meist turvalisse kaugusesse.

Kõigepealt oleme aga inimesed ja inimkonna mured ei tohi meile võõraks jääda. Mida suuremaks on kujunenud viimase aja katastroofid, seda tugevam on rahvusvaheline koostöö ja abipakkuvate riikide nimekiri. Ja Eestil on selles koostöös oma nägu ja koht. Meid vajatakse.

Pakistan, oktoober 2005. Õnnetu ja ebalev kohalik külamees ootab Eesti Rahvusvahelise Päästemeeskonna operatsioonitelgi juures. Kas tõesti seekord Allah ulatas oma kaitsva käe ja

selles maavärinas purunenud maailmas sünnib ta perre laps? Ilma eesti arstide ja keiserlõike abita poleks seda juhtunud. Tänuilikkusest saatuse vastu saab ilmavalgust näinud tüdrukuke nimeks Estonia... Kas see on tänu? Jah, ehe ja siiras. Selle nimel tasub elada ja töötada küll.

Naasnud missioonilt, ootab meid pealinnas Islamabadis üllatus. Eesti Vabariigi aukonsul Pakistanis Malik Ghulam Muhammad Arbi Khar korraldab päästemeeskonnale eraldi vastuvõetud Pakistani peaministri Shaukat Azizi ja Pakistani parlamendi juhtpartei liidri Chaudhry Shujat Hussaini juures.

Peaminister edastas Eesti riigile ja rahvale oma siira ning südamliku tänu antud abi eest. Ta lisas, et Eestil on nüüdsest Pakistani rahva jaoks uus mõõde ja tähendus. Eesti on väike ja iseseisev maa, kus inimesed hoolivad üksteisest ja kus ei jääda ükskõikseks ka kauge rahva tragöödia vastu. Mõistsime, et meie töö on veel üks tähendus. Me oleme Eesti toonud maailmale lähemale.

Eestlaste osalus rahvusvahelises humanitaar- ja katastroofiabi süsteemides on olnud aktiivne juba viimased kümme aastat ning oma rahalise panuse tagasihoidlikkusest hoolimata oleme tänaseks oma professionaalsuse ja kogemusega paljudele hinnatud partneriteks. Eesti päästeeksperdid on ÜRO rahvusvahelise kriiside hindamise ja koordineerimise üksuse (UN Disaster Assessment and Coordination Team – UNDAC) liikmetena osalenud maailma erinevais paigus tänaseks juba 13 missioonil. Eesti päästemeeskond (Estonian Disaster Relief Team – EDRT) on andnud oma panuse looduskatastroofide tagajärgedega võitluses tsunamist räsitud

Indoneesias ja maavärinast purustatud Pakistanis.

Aga tagasi globaalsete katastroofide juurde. Kas ja mida on inimkond ajaloost õppinud? Kui võimekad ollakse aitama hättasattunud riike ja rahvaid? Alljärgnevalt tooksin välja kolm põhilist suunda viimasel kümnendil maailma tabanud katastroofidele reageerimises.

Globaalsed katastroofid ja reageeringu muutumine

Maailm on muutunud solidaarsemaks. Niinimetatud ühiserinde moodustumine võitluseks looduskatastroofide laastavate mõjudega sai praktilise alguse tegelikult üpris hiljuti. Täna rahvusvahelise kriisiabi süsteemi loomise alguseks loetakse 1988. aasta Armeenia maavärinat, kus mitme valusa kogemuse ja koostöö võimetuse analüüsi tulemusel said alguse nii mitmedki protsessid. Algas uus ajajärk, mis kantud ideest, et globaalsetele katastroofidele tuleb reageerida kogu maailmal, sõltumata välispoliitilistest hinnangutest või usutunnistusest. Kõikide riikide panus on vajalik.

Aasta 2005. Pakistani pealinn Islamabad, sõjaväelennuväli, saabuvate rahvusvaheliste abijõudude kogunemiskoht. Eesti päästemeeskond kohtub päästjatega Saksamaalt, Jaapanist, Rootsist, Türgist, Venemaalt, Usbekistanist, Gruusiast ja paljudest teistest riikidest. Me näeme USA ja Pakistani sõjaväekoptereid koos tegutsemas, et täita peamist ülesannet, päästa ning aidata kannatanuid. Valdab seletamatu tunne – tajume, mida tegelikult tähendab maailma kokkukuuluvustunne tõelise häda korral.

Globaalsed katastroofid ja raha

Paraku on iga tegevus seotud rahaga ja raha omakorda riikide otsuste ehk teisisõnu välispoliitikaga. Nagu paljudes muudski eluvaldkondades on ka siin tegu situatsiooniga, kus vajadus ületab tunduvalt võimalused. Iga uus katastroof sunnib unustuse hõlma eelmise ja seda paraku ka humanitaarabi ja taastustööde rahastamise mõttes. Kuid kõige kriitilisem on siiski aeg. Abi viibimine muudab hapraks piiri elu ja surma vahel, nagu teavad seda liigagi hästi Beirut elanikud või sajad tuhandet traumeeritud ja kodukohtadest lahkuma sunnitud inimesed Darfuris. Kiire juurdepääs ressurssidele võimaldab kohe reageerida, mistõttu saab päästa paljude elu ning ennetada edaspidiseid kannatusi.

ÜRO uue Hädaabi Keskfondi (Central Emergency Response Fund – CERF) näol on lõpuks loodud uus ja mõjus vahend hõlbustamiseks abioperatsioonide kiiremat käivitumist

ning toetamaks ka tähelepanu alt kõrvale jäänud nn unustatud kriisipiirkondi. Loodud fondi eesmärk on lihtne: tagada 72 tunni jooksul piisava finantseerimisega humanitaartöötajate saatmine pääste- ja humanitaaroperatsioonidele. Just esimeste ööpäevade ja nädalate jooksul pärast juhtunut on veel võimalik inimeste elu päästa ning ka ressursside vajadus on suurim.

Eesti oli sellesse fondi üks esimestest annetajatest, andes selge signaali meie maailmaväärtuste kohta. Täna on CERFi käivitumine õnnestunud ja paljude riikide aktiivne annetamine on andnud võimaluse pakkuda kiiresti finants-tuge paljudele maailma katastroofi- ja kriisipiirkondadele.

Globaalsed katastroofid ja tsiviil-militaarkoostöö

Päevakorda on tõusnud kahe väga erineva filosoofia ja põhimõtete maailma, humanitaartöötajate ja sõjaväelaste koostöö vajadus. Ühest küljest rahvusvahelised humanitaartöötajate põhiprintsiibid, mis hoiavad neutraalsuse põhimõtet, kus koostöö militaarmaailmaga on välistatud, kuid teisalt reaalne vajadus ressursside, seda eriti sõjaväe kasutuses oleva logistika osas, on viinud kahe põhimõtelt nii erineva maailma lähenemisele ning koostööle.

Tsiviil-militaarkoostöö levinuimaks väljendiks on CIMIC (Civil Military Cooperation), kuid paraku kasutatakse seda sageli ekslikult. NATO definitsiooni kohaselt on CIMIC koordineerimine ja koostöö NATO komandöri ning tsiviilelanikkonna vahel, kaasa arvatud riiklike ja kohalike võimuorganite ning rahvusvaheliste, riiklike ja valitsusväliste organisatsioonide ning agentuuride vahel missiooni toetamise eesmärgil. Teisisõnu on eesmärk toetada NATO missioonile püstitatud eesmäärke.

Katastroofiipiirkonnad vajavad aga teistel alustel koostööd. Nii on ÜRO algatusel ja lähtuvalt vajadustest kujunenud viimastel aastatel välja uus mudel CMCoord (Civil Military Coordination), tsiviil-militaarkoostöö koordineerimine. Tegevust on tsiviil- ja militaarkomponentide dialoogi ja koostööga hädaolukorra või kriisisituatsiooni lahendamisel, mis on vajalik humanitaarprintsiipide kaitsmiseks ja edendamiseks ära hoidmaks omavahelist võistlemist, vähendamaks miinimumi konfliktivõimalust ja taotlemaks vajadusel ühiseid eesmäärke. Võtmeelementideks on siin infovahetus, ülesannete jagunemine ning planeerimine. Põhistrateegiad ulatuvad kooseksisteerimisest koostööni.

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et vanarahva ütlemine “häda ühendab” peab paika. Ja õnneks on siin ilmas valdkondi, kus globaliseerumine toodab kasu ja mitte vastupidu.

Avalik arvamus

Mida tavainimesed ajateenistusest arvavad

Merle Maigre, kaitsepoliitika nõunik
Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 22. veebruar 2006

Eestis arutletakse kohustusliku ajateenistuse üle tihtipeale keerulises erialases keeles. Poolt- ja vastuargumentid on kängitsetud sõjalis-tehniliste terminite tihnikusse. Ometi oleks vajalik, et ajateenistusega seotud väitlus võtaks laiemad ja tavakodanikule arusaadavamad mõõtmed. Seni strateegilistele küsimustele keskendunud debatt peaks kaasama keskmisele eestlasele arusaadavaid ja inimesekeskseid põhjendusi.

Jõuargumentid

Akadeemiliselt lähenedes jagunevad ajateenistusega seotud poolt- ja vastuteesid jõuargumentideks ja pehmeteks argumentideks. Jõuargumentid lähtuvad konkreetsetest mõõdetavatest ja praktilistest suurustest, näiteks sõjaväe maksumus ja tehniline efektiivsus. Siin eeldatakse, et otsuse kohustusliku väeteenistuse säilitamise või lõpetamise kohta võtab vastu poliitiline eliit, lähtudes strateegilistest kaalutlustest ja geopoliitilistest faktoritest. Jõuargumentide kohaselt on riigi suurus ja positsioon rahvusvahelises süsteemis need, mis määravad välis- ja sõjalise poliitika. Valitsus formuleerib selle, millist rolli etendab riik rahvusvahelistes suhetes: kas traditsiooniliselt neutraalset (nagu Šveits või Soome) või aktiivset (nagu USA või Suurbritannia). Rahvusvaheliste julgeolekuorganisatsioonide, näiteks NATO liikmelisus määrab riigi sõjalise arengu kava. Valik vabatahtlike ja ajateenijate vahel sõltub reaalselt ka riigi majanduskasvust, sest professionaalse sõjaväe ülalpidamine läheb kalliks maksmaks: sõjaväelastele tuleb ju tööturul konkureerivat palka pakkuda. Lühidalt, ajateenistuse jätkamise või lõpetamise jõuargumentid keerlevad sõjaväe efektiivse ülesehituse ja tehniliste administreerimise ümber.

Pehmed põhjendused

Pehmed argumentid lähenevad ajateenistuse küsimusele rohujuure tasandilt, alt üles. Need ühiskondlikud põhjendused keskenduvad küsimusele, kas kodanikud peavad väeteenistust oluliseks ja toetavad seda omaette väärtusena. Siin loeb ennekõike see, millised on inimeste hulgas levinud arusaamad kaitseväeteenistusest. Esimese arusaama kohaselt vähendab väeteenistus sõjaväe ja tsiviilmaailma vahelist lõhet. Ajateenistuse läbinud noored mehed tutvuvad sõjaliste terminite, sõjalise mõtlemise ja sõjaliste väärtushinnangutega. Õpitakse lähedalt tundma sõjaväelase elukutset. Kui noormehed hiljem tsiviilelus riigikaitse-probleemidega kokku puutuvad, siis teavad nad, millest käib jutt. Ajateenistuse läbinud ettevõtjaid, ametnikke või poliitikuid ei jäta kaitseküsimused ükskõikseks. See kahandab sõjaväe isoleerumist ülejäänud ühiskonnast, sest väeteenistuse läbi teinud kodanikud hoiavad ülal sõjalisi küsimusi puudutatavat ühiskondlikku debatti. Kohustuslik ajateenistus loob silla mundrimeeste ja ülikonnakandjate vahel. Teise levinud arvamuse kohaselt kasvatab ajateenistus kait-

setahet. Kokkupuude kaitseväega mängib olulist rolli noorte meeste riikliku identiteedi kujunemises ja vormib neist riigile lojaalseid kodanikke. Noormehest sirgub mees. Kaheksakuu- lised sõjalise kaitse kursused valmistavad noorsõdureid ette vajaduseks püss käes isamaad kaitsta. Paljude meelest on see väeteenistuse peamine pluss. Kolmandaks usuvad inimesed, et ajateenistus toimib tiigelahjuna, mis sulatab kokku eri ühiskonnakihte ja rahvuseid. Koos rivisammu harjutades õpivad noormehed hindama üksteise keelt, kombeid, maailmavaateid ja arusaamu. Eestis on see hinnang laialt levinud – sõjavägi aitab kaasa venelaste lõimumisele Eesti ühiskonda. Raskused õppustel liidavad eesti ja vene poisse jõudsalt ühte. Vähemalt saab muukeelne selgeks eesti keele. Neljandaks peetakse ajateenistust iga mehe demokraatlikuks õiguseks. Paljud riigid, sh Eesti, on seadustes deklareerinud meeskodanike üldise kaitseväeteenistuse kohustuse. Seega on üldine väeteenistus demokraatliku riigikorra üks osa. Sõjaväes teenimine võrdsustab kodanikke. Viiendaks arvatakse, et ajateenistuse poolt- ja vastuargumente mõjutab tugevalt ajalugu. Konkreetset ajaloolisid sündmusi (Teine maailmasõda, Talvesõda ja Vietnami sõda) on Saksamaal, Soomes ja USA-s pannud aluse eriomastele kaitsekultuuridele. Ka Eestis hoitakse meele Talvesõja sündmusi ning hinnatakse seeläbi Soome territoriaalkaitse doktriini. Territoriaalkaitse eeldab aga üldmobilisatsiooni ja üleüldist kohustuslikku ajateenistust.

Kokkuvõtteks

Sõjatehnika areneb revolutsiooniliselt. Moodsad ründejõud koosnevad üha enam kutselistest militaar-spetsialistidest. Professionaalses sõjaväes ei ole jalaväelaste massil enam peamist kaalu. Jõuargumentide järgi oleks taolises protsessis järgmiseks loogiliseks sammuks ajateenistuse lõpetamine ja üleminek kutselisele armeele. Reaalselt kaalutused selleks võivad olla veenvad. Aga ometi ei pruugi massiarmee lõpp tähendada automaatselt kutseteenistusele üleminekut. Ajateenistusega seotud arutelus on veel hulk pehmeid argumente, mida ei tohi kõrvale jätta. Lisaks reaalselt põhjendustele peab ajateenistuse plusside ja miinuste üle arutledes meele hoidma seda, mida tavakodanikud väeteenistuse väärtusest arvavad.

KASUTATUD KIRJANDUS B. Boöne, C. Dandeker, J. Kuhlmann, J. van der Meulen. Facing Uncertainty. Report No. 2, The Swedish Military in International Perspective. Swedish National College, 2000. Burk, James. 'The Decline of Mass Armed Forces and Compulsory Military Service', Defence Analysis, Vol. 8, No. 1, 1992. Haltiner, Karl W. 'The Definite End of the Mass Army in Western Europe?', Armed Forces and Society, Vol. 25, 1, Fall 1998. Leander, Anna. 'Drafting Community: Understanding the fate of Conscripted', Armed Forces and Society, Vol. 30, 4, Summer 2004. Sörensen,

Henning. 'Conscription in Scandinavia During the Last Quarter Century: Developments and Arguments', Armed Forces and Society, Vol. 26, No. 2, Winter 2000. Van Doorn,

Jacques. 'The Decline of the Mass Army in the West', Armed Forces and Society, Vol. 1, No. 2, Feb 1975.

Ajateenistusest ausalt

Kim Järvpõld

Postimees, 9. aprill 2007

Meie kehtiv põhiseadus on kasutusel, koos paari hilisema täpsustusega, aastast 1992. Vahepeal on pea põlvkond eesti-maalasi täiskasvanuks saanud. On loomulik, et raamseadus, mille ülesanne on reguleerida põhiprintsiipide sõnastamise kaudu üht tänapäevast dünaamilist ning pidevas arengus olevat ühiskonda, vajab ühel hetkel möödapääsmatult parandamist.

President osutas oma kõnes riigikogu XI koosseisu avais-tungil vajadusele muuta põhiseaduse riigikaitset puudutavat peatükki. Tema ettepanek on seada kaitsejõud ka põhiseaduse järgselt täitevvõimu alluvusse. Kuid see pole riigikaitse peatüki ainus muutmist vajav säte.

Seadus ja tegelikkus

Tegeliku olukorraga vastavuses ei ole enam aastaid (ja ehk pole mitte kunagi olnudki) põhiseaduslik nõue, mille kohaselt kõik Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest. Kui seda kõrvutada põhiseaduse § 12 öelduga, mille sisu on kõigi riigialamate võrdsus seaduse ees, on ilmne, et põhiseadusesse kirja pandu ei ole riigikaitse osas leidnud rakendamist reaalses elus. Selgitan.

Kaitseväeteenistuse seaduse kohaselt on 8–12-kuulist kaitseväeteenistuskohustust sunnitud täitma vaid meessoost Eesti kodanik. On kõigile arusaadav, et seadus sisaldab soolist eristamist. Arusaamatuks muutub eristamine aga kaitseministri määrusi lugedes, mis kehtestavad kutsealuste ajateenistusse kutsumise tähtajad ja kutsealuste arvulise jagunemise kaitseväge üksuste vahel.

Nendesamade määrustega on kaitseminister kutsealuste arvuku nimetanud näiteks 2006. aastal 2389, 2007. aastal 2450 ja 2008. aastal 2500 noormeest, kusjuures etteantud määrasid on lubatud ületada kuni 8%. Juurde olgu lisatud, et taasiseseisvumise järgsel ajal on asendusteenistuse läbinud või praegu läbivate noormeeste koguarvu võimalik lugeda ühe käe sõrmedel.

Milline on aga tegelik 18-aastaste noormeeste arv neis aastakäikudes, kellel kõigil tekib antud aastatel põhiseaduslik kohustus oma riiki kaitsta? Eesti statistikaameti andmeil sündis elus poisslapsi 1988. aastal 12 773, 1989. aastal 12 563 ning 1990. aastal 11 482. Seega laieneb riigikaitse kohustus keskmiselt 20%-le. Kuid millisele 20%-le? Iga kutsealune peab valvel olema. Diskrimineeritud võib saada igaüks, vanusevahemikus 18–27 aastat.

Puudub ka moraalne alus

Kaitseminister Jürgen Ligi on oma artiklis «Eesti mehe vorm ja munder» (Postimees 05.01.2007) tunnistanud, et ajateenistusse värbamisel osutub piiranguteta mundrikõlblikuks

vaid alla veerandi. Sealsamas on öeldud, et arstliku komisjoni eelsõelast, ja väidetavalt tihedast, läbisaanulist langeb ümmarguselt kümnendik noormeestest välja teenistuses väeosades. Tõesti sandid need meie noormehed!

Sellist käsitlust võiks ju uskudagi, kui ka igapäevaelus – tänaval, koolis, töökohal – olukord sedavõrd hull välja paistaks. Ja kui ei oleks eespool mainitud kaitseministri määrusi, mis märgivad Eesti Vabariigi suutlikkust ajateenijaid ülal pidada.

Just nende määruste valguses paistab asjaosaliste jutt kutsealustest poistest, kelle «taguots on laiem kui õlad», vaim ja liha nõder, eriti silmakirjalik ja valelik, noormeestele alandav. Et põhiseadust täita, peaks ka vaimult või lihalt nõdrad ajateenistusse kutsuma. Pealegi, lahinguolukorras saaks ju esimeste abil rünnakule uljust lisada, teiste puhul aga taganemist pidurdada. Ja vähemalt supikeetja saaks igast lampjalgsest noorsandist.

Kuid mille alusel siis ajateenijaid kaitsevække valitakse? Kellest moodustuvad need 20%? Eks nad peavad olema enam-vähem terved, mõned neist on patriootlikud, mõne isiklik elu tühi ja vähe võimalusi pakkuv, mõned piisavalt vaesed, et ajateenija palgast rõõmu tunda ja mahavisatud aja pärast mitte kurvastada.

Mingisugusegi hariduse võiks nad olla omandanud, samas need, kes on võetud tahtevastastelt, piisavalt lollid, et enda eest mitte seista. Lisaks on kindlasti ka juhuslikkusel siin valikus oma osa. Neid kriteeriume ei oska mina tegelikult muidugi öelda. Tahan osutada lihtsalt mitteõiguslikule olukorrale.

Olgu olukorra absurduse tõestuseks toodud järgmine näide. Riik võtab vastu (põhi)seaduse, mille kohaselt on kõigil tema alamatel kohustus maksta igal jõululauapäeval riigikassasse miljon krooni. Vastav instants hakkab seaduse täitmist nõudma aga ainult Põlvamaa naistelt, võib-olla ka Võrumaa meestelt.

Tundub, et tänases Eestis ajateenistusse kohustuslikus korras kutsumiseks pole säilinud ka moraalset alust. Meie ühiskonna rahakesksus ning vaid iseenda huvidest lähtuv, «küüned enda poole» maailmavaade, mille kinnistumist ka äsja toimunud valimised tõestasid, jätab väga vähe loogilisi põhjendusi riigi kaitsevække astumiseks.

Logisev seadustik

Tuleb olla aus ja tunnistada, et tänapäevases läänelikus riigis on parim julgeolekupoliitika tugev kodanikkond. Eestile on vaja kodanikku, kes ei lakka olemast oma riigile truu ka pärast selle sõjalist vallutamist välisriigi poolt.

Kui iga Eesti riigi kodanik mõistab, et okupant jääb okupandiks ning kurjategija jääb kurjategijaks, olenemata sellest, kas teda otsustaval hetkel on enesekaitseks vastu löödud või mitte, oleme saavutanud ülima julgeoleku garantii.

Nagu muudeski valdkondades, on meil ka riigikaitse küsimustes endast selgema pildi saamiseks kombeks üle lahe Soome vaadata. Jah, Soomes on noormehed heal meelel riigi teenistuses, kuid seal maal on päris kindlasti ka riik ise iga inimese jaoks olemas.

Ainuüksi sel põhjusel pole mõtet Soome üldist kaitseväge-teenistuskohustust Eestile eeskujuks tuua. Lisaks on Soome riigi soov tõesti ka kõigile meeskodanikele sõjalist väljaõpet pakkuda. Selleks on võimalusi, aga ka vajadus, sest erinevalt

meist NATO-s ei olda.

Eestil on vaja langetada otsus, kas kohustuslik ajateenistus kaotada või viia see põhiseadusega kooskõlla. Seda saab teha vaid vastavasisulise diskussiooni algatamise, objektiivse andmete analüüsi, teema argumenteeritud käsitlusega.

Seni pole seda olnud. On vaid logisev seadustik ja ebapiisav kaitsetahe. Loodan ja eeldan, et värske kaitseminister käitub selles küsimuses isamaalikult ning leiab lahenduse Eestile nii tähtsas küsimuses.

Avalik arvamus Eesti ja muu maailma julgeolekuriskidest

Juhan Kivirähk, rahvusvahelise kaitseuuringute keskuse vanemteadur
Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse, 3. oktoober 2007

Aastal 2000 käivitati kaitseministeeriumi algatusel uuring "Avalik arvamus ja riigikaitse". Tegemist on kolm korda aastas toimuva avaliku arvamusseirega, mida on nüüdseks tehtud juba 22 korda.

Uuringu esialgne põhieesmärk – jälgida avalikku arvamuskliimat NATO-ga liitumise eel – on nüüdseks asendunud regulaarse sissevaatega Eesti inimeste arusaamadesse meie riigikaitse arengu põhiküsimustest, ajateenistuse ja riigikaitseõpetuse vajalikkusest, kaitsekulutuste tasemest, kodanike kaitsetahtest jms.

Juba esimesest küsitlusest alates on esitatud küsimus ka selle kohta, mida peab Eesti avalikkus peamiseks ohtudeks maailma julgeolekule ning kui ohustatuks peetakse Eesti riiki ennast.

Venemaa, terrorism ja erinevused heaolus

Kolmeks peamiseks teguriks, mida nähti 2000. aasta jaanuaris ohustamas maailma rahu ja turvalisust, olid esmalt poliitiline ebastabiilsus Venemaal (58% leidis, et see kindlasti ohustab maailma rahu ja turvalisust), teiseks rahvusvaheline terrorism (44%) ning kolmandaks rikaste ja vaeste riikide liialt suured erinevused heaolus (30% – vt joonis 1, lk 178). Meenutagem, et Venemaal hakkas sel ajal vahetuma president. Boriss Jeltsin oli aastavahetusel andnud oma volitused üle Vladimir Putinile, sel hetkel üsna tundmatule suurusele, kelle ametlik presidendiks valimine seisis alles ees. Ilmselt seetõttu peeti olukorda Venemaal ettearvatuks ning see mõjutas antud hinnanguid.

Tuleb arvestada ka seda, et võrreldes muude hindamiseks esitatud turvalisusriskidega asub Venemaa Eestile geograafiliselt kõige lähemal. Rahvusvahelise terrorismi oht paistis vähemalt tol ajal Eestist kaugel asuvat ning ka rikaste-vaeste riikide vastuoludes ei etendanud Eesti just märkimisväärset rolli.

Sellegipoolest võib uue sajandi alguse avalikku arvamust pidada üllatavalt ettenägelikuks. Ohtude pingereas teisena figureerinud tegur – terrorism – muutus veidi enam kui aasta hiljem maailma julgeolekuolukorra peamiseks mõjutajaks.

Maaailma kaubanduskeskuse kaksiktornide ründamine New Yorgis muutis Eesti elanike hinnangud maailma turvalisusele ülimalt skeptiliseks. Kui 2001. aasta juunis oli 23% küsitluid seda meelt, et lähiaastatel muutub maailm turvalisemaks, ning 25% uskus, et sõjaliste konfliktide oht suure-

neb (ülejäänud arvasid, et olukord ei muutu), siis sügisel 2001 tõusis sõjaohu kasvuennustavate vastajate osakaal enam kui kahekordseks – 53%-ni, maailma rahulikku arengut ennustas vaid 12%. Selline kõrge ohutundlikkus on püsinud kuni tänase päevani (joonis 2, lk 178).

Inimesed oma riiki ohustatuks ei pea

Vaatamata ärevatele aegadele rahvusvahelises elus ei pidanud ega pea Eesti inimesed oma riiki siiski ohustatuks. Tõsi, 2000. aasta alguses pidas sõjalist kallaletungi Eestile tõenäoliseks tervelt 33% eestlastest (venekeelsetest vastajatest 13%). Küllap oli see tingitud presidendivahetusega seotud olukorra määramatusest Venemaal. Ent pärast seda, kui uus president oli võimu naaberriigis kindlalt enda kätte võtnud ning üha kindlamaks said Eesti väljavaated liituda nii NATO kui ka Euroopa Liiduga, hirm välisriigi võimaliku kallaletungi ees kahanes. Neid, kes pidasid välisagressiooni tõenäoliseks, ei olnud küsitlusest küsitlusse rohkem kui seitsmendik, eestlaste seas ületas selliste vastajate osakaal napilt 20 protsendi piiri või jäi sellele alla (joonis 3, lk 179).

Kui inimesed sõjaohu tõenäoliseks ei pea, tekib riigikaitse-teemalises uuringus paratamatult küsimus, mida siis peetakse riskideks, mille eest tuleks riiki kaitsta. Seetõttu lisati alates 2006. aasta lõpust küsimustikku mõne välisriigi võimaliku kallaletungi kõrvale ka mõned muud Eesti turvalisust ohustavad tegurid, mille tõenäosust paluti hinnata. Nagu tulemustest näha, jääb otsese sõjalise interventsiooni oht oma tõenäosuselt teiste riskidega võrreldes selgelt tagaplaanile (joonis 4, lk 179).

Huvitav on selles osas võrrelda kahe viimase küsitluse tulemusi, mis toimusid vastavalt 2006. aasta detsembris ja 2007. aasta juunis. On mõnevõrra ootamatugi, et Venemaa poolt ohtu tajuvate vastajate osakaal ei kasvanud aprillisündmuste mõjul karvavõrdki – võõrriigi kallaletungi pidas mõlemas küsitluses väga või küllaltki tõenäoliseks 13 protsenti küsitluid. Mis ei tähenda sugugi, nagu hellitaks Eesti elanikkond Venemaa heatahtlikkuse suhtes mingeid illusioone. Detsembris 2006 toimunud küsitluses pidas 58% Eesti elanikkonnast Venemaad Eesti suhtes vaenulikuks riigiks (eestlastest 74%, muukeelsetest vastajatest 19%). Võib arvata, et möödunud aastaga võitis selline suhtumine veidi enam kõlapinda.

Samas tõusis ajavahemikul 2006. aasta lõpust 2007. aasta

juunini kahekordseks nende inimeste osakaal, kes pidasid tõenäoliseks rahvuslikel või usulistel motiividel toimuvaid kokkupõrkeid elanikkonna rühmade vahel – kui 2006. aasta lõpul oli selliseid vastajaid 21%, siis tänava suvel juba 43%.

Suurim mure on keskkonnariskid

Kõige suuremat muret valmistavad Eesti inimestele aga keskkonnariskid. 2006. aastal pidas ulatuslikku keskkonnareostust väga või küllaltki tõenäoliseks enam kui 70 protsenti küsitluid, aastaga langes selle tõenäoliseks pidajate osakaal 60 protsendini. Elanikkonna ohuhinnanguid mõjutavad kahtlemata tegelikult aset leidnud sündmused: 2006. aasta algas mäletatavasti suure merereostusega Loode-Eestis. Naftatankerite järjest suurenev hulk Läänemeresel ning võimaliku õnnetuse tagajärgede likvideerimiseks kodumaise võime puudumine ei saa jätta elanikkonda ükskõikseks.

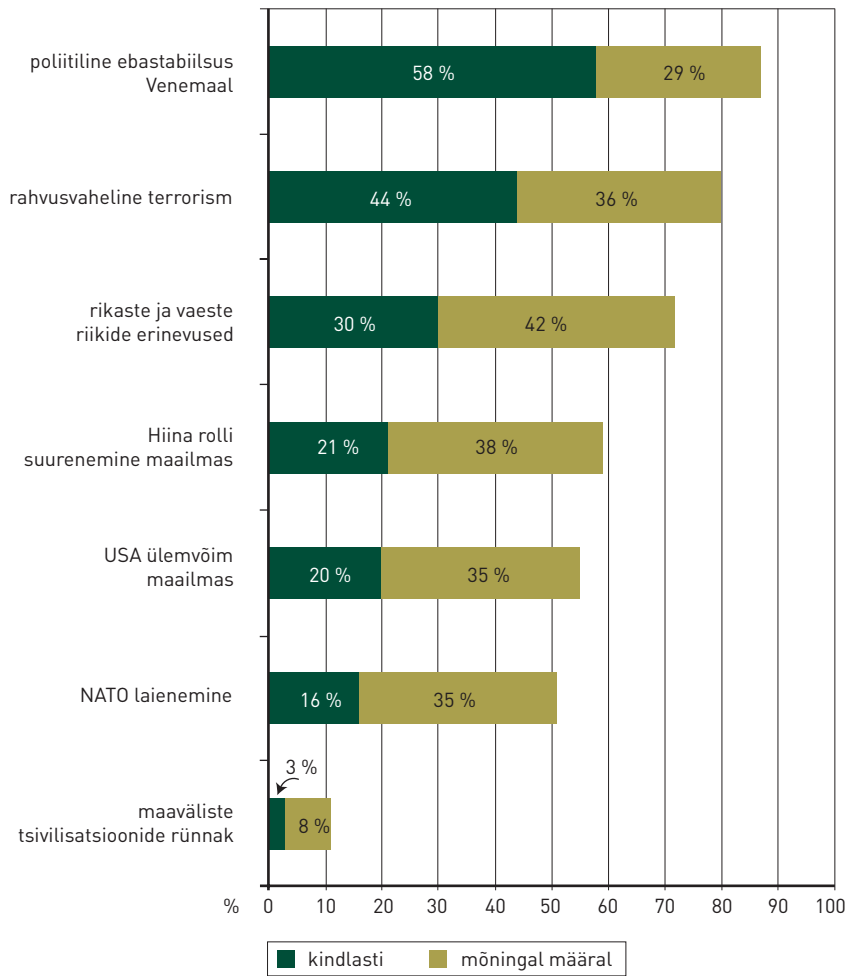
Niisiis tasub ohtude tõenäosushinnangu puhul arvestada, milliseks peetakse Eesti võimet neile ohtudele vastu seista. Sõjaohu vastu aitavad meid avaliku arvamuse hinnangul piisavalt tõhusalt kaitsta NATO ja Euroopa Liit. Ehkki ka keskkonnareostuse korral võib loota, et lähemad naabrid tulevad meile appi, on iseseisev toimetulek neis valdkondades siiski määratult olulisem.

Avalik arvamus ei sea keskkonnariskidega toimetuleku puhul küsitavaks mitte meie päästjate motivatsiooni ja võimekust. Pigem vastupidi: päästeteenistusi peeti 2006. aasta detsembris toimunud küsitluses kõige usaldusväärsemaks riigiteenistuseks, mida usaldas 94% küsitluid. Küll aga suhtutakse kriitiliselt päästjate materiaalsesse varustatusesse – senisest suuremate summade eraldamist päästeteenistuste arendamiseks pidas vajalikuks 85% küsitluid.

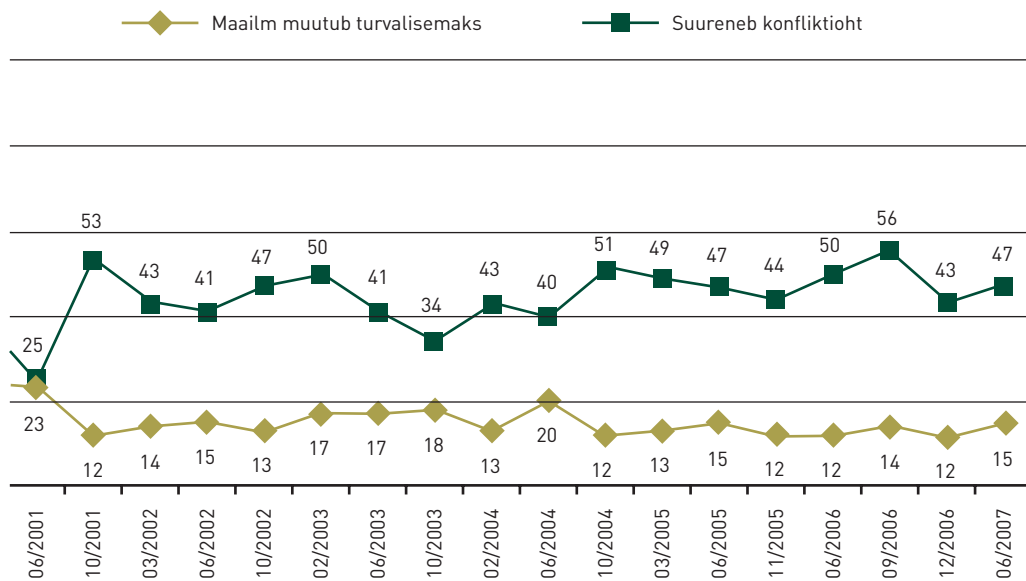
Kui arvestada sõjalise ohu tajumise väikest osatähtsust avalikus arvamuses, siis võib arvata, et Eesti elanikkonna laialdane toetus kohustuslikule ajateenistusele (56% vastanutest peab ajateenistuse läbimist kindlasti ning 29% pigem vajalikuks) ning riigikaitseõpetuse vajalikkusele koolide õppeprogrammis (31% peab seda kindlasti ja 43% arvatavasti vajalikuks) pole seotud mitte üksnes sõjalise valmisoleku tugevdamisega, vaid sooviga tõsta üldist valmisolekut riiki ohustavate kõikvõimalike turvalisusriskidega toimetulekuks. Ajateenistust ei seostata mitte pelgalt valmistumisega riigi sõjaliseks kaitseks, vaid sellelt oodatakse meie üha lodevamaks muutuvate noormeeste trimmi ajamist. Lisaks peab 70% avalikust arvamusest vajalikuks asendusteenistuse rakendamist neile noormees-tele, kes mingitel põhjustel ajateenistusse ei sobi. Seejuures nähakse nende rakendusvõimalust just päästetöödel ja keskkonnakaitstes.

Ka kaitseliidu rolli ümbermõtestamisest on pikka aega räägitud. Juunikuisest küsitluses leidsid ligi pooled (46%) küsitluteest, et kaitseliit peaks muutuma eelkõige sisejulgeolekut tagavaks sõjaliseks jõuks.

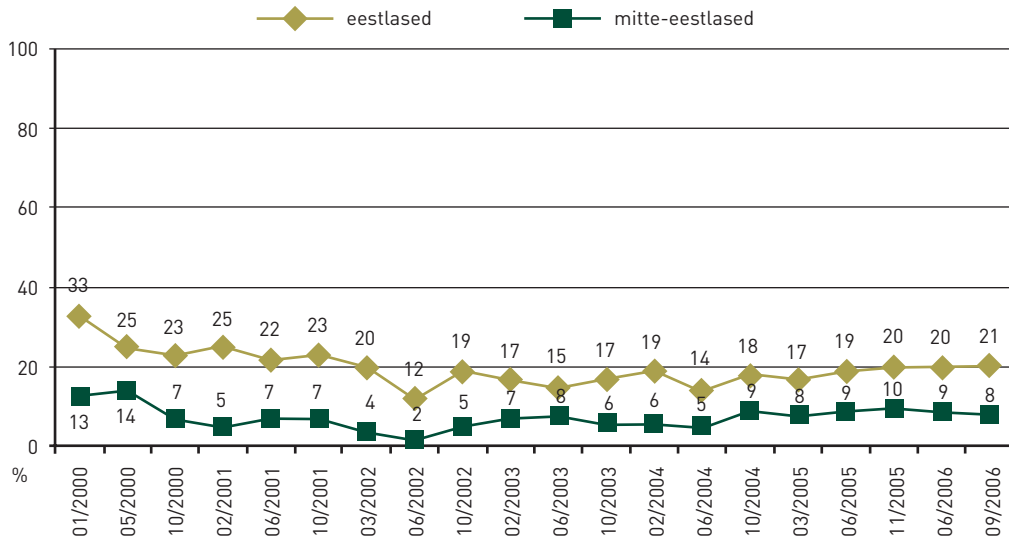
Kokkuvõtteks: avalik arvamus ootab riigi mundrikandjatest koosnevatelt institutsioonidelt (sõjavägi, piirivalve, päästjad, politsei) ühtset tegevust Eestit ähvardavate ohtudega võitlemisel. Praeguse seisuga on kõik need institutsioonid pärvinud avalikkuse suure usalduse – lisaks juba mainitud päästeteenistusele pidas 2006. aasta detsembris piirivalvet usaldusväärseks 90%, kaitseväge 84%, politseid 75% elanikkonnast. Hästi koordineeritud koostöö muutub aga lähiajal üha olulisemaks, sest 1990. aastate demograafilise languse tõttu on meil lähiaastatel igas aastakäigus poole vähem noormehi kui senini. Seda piiratud ressursi tuleb rakendada nii, et sellest tõuseks Eesti elanike turvalisusele kõige suuremat tulu.

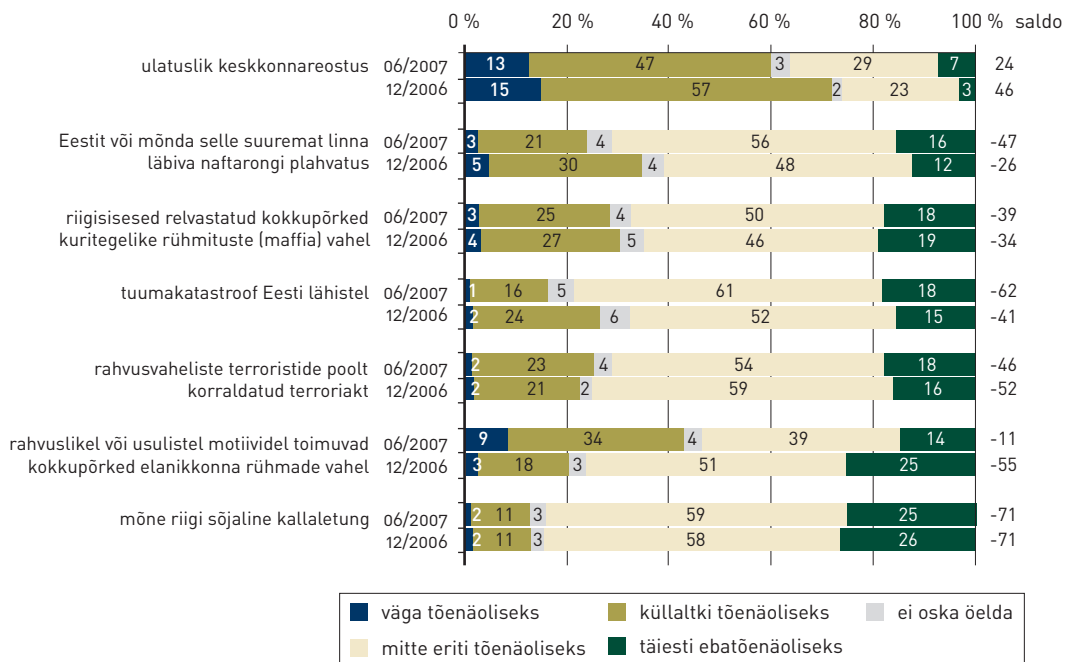
Joonis 1 – Maailma rahu ja turvalisust ohustavad tegurid /jaanuar 2000/

Joonis 2 – Hinnangud julgeoleku ja turvalisuse muutumisele maailmas (2001 – 2007)

Joonis 3 – Kui tõenäoliseks peetakse ohtu, et Eestit ründab mõni teine riik / nende vastajate osakaal, kes pidasid seda ohtu väga või küllaltki tõenäoliseks/

Joonis 4 – Erinevate ohtude tõenäosus Eesti jaoks lähemate aastate jooksul, %